SOCIETATEA DE ŞTIINŢE FILOLOGICE
DIN ROMÂNIA
FILIALA TIMIŞOARA

philologica BANATICA

2
2020

SOCIETATEA DE ŞTIINȚE FILOLOGICE
DIN
ROMÂNIA
FILIALA TIMIŞOARA

PHILOLOGICA BANATICA

2

EDIȚIE OMAGIALĂ

Coordonatori:
NADIA OBROCEA, LUMINIȚA VLEJA

Timişoara, 2020

REVISTĂ INDEXATĂ BDI

Philologica Banatica apare de două ori pe an, sub egida
Societății de Ştiințe Filologice. Filiala Timişoara

Coperta: Dan Nițu; Tehnoredactare computerizată: Ladislau Szalai

ISSN 1843-4088

Notă: În cazul studiilor referitoare la alte limbi decât româna, Redacția admite ca trimiterile bibliografice să respecte normele din limbile respective.

IN HONOREM MAGISTRAE

Prof. Univ. Dr.
ILEANA OANCEA

TABULA GRATULATORIA

Andreea ALBU (Pui, Hunedoara)
Eugenia ARJOCA
Georgiana I. BADEA
Florina-Maria BĂCILĂ
Viorica BĂLTEANU
Pătruț-Nicolae BĂNĂDUC (Caransebeş)
Rodica BĂRBAT
Gabriel BĂRDĂŞAN
Livius Petru BERCEA
Oana BOC (Cluj-Napoca)
Eugenia BOJOGA (Cluj-Napoca; Vatican)
Mirela BONCEA
Mircea BORCILĂ (Cluj-Napoca)
Luminița BOTOŞINEANU (Iaşi)
Ioana BRATA
Emina CĂPĂLNĂŞAN
Valy CEIA
Alina-Lavinia CHECEA
Laura CHIRIAC
Luminița CIUMPE (Montréal, Canada)
Ancuța COCIUBA-OPRIŞ (Lipova)
Ana CODILĂ (Teregova, Caraş-Severin)
Daniela CODRESCU
Simona CONSTANTINOVICI
Florina-Diana CORDOȘ (Arad)
Adriana COSTĂCHESCU (Craiova)
Roxana Maria CREȚU
Roxana Mădălina CRIŞAN (Teliucu Inferior, Hunedoara)
Crişu DASCĂLU
Doina DASCĂLU
Eugen DORCESCU
Mirela-Ioana DORCESCU
Sergiu DRINCU
Ionel FUNERIU
Roxana GAIȚĂ
Kinga GÁLL
Elena GHIȚĂ
Monica HUȚANU
Claudia IVAŞCU
Cosmina LUNGOCI
Karla LUPŞAN
Coman LUPU (Bucureşti)
Sarah MALEKSHAHIAN
Ramona MALIȚA
Marianne MARKI
Lizica MIHUȚ (Arad)
Christina Andreea MIȚARIU
Nicolae MORAR
Emma MORITA (Osaka, Japonia)
Mariana NEȚ (Bucureşti)
Nadia OBROCEA
Alexadra PÂRVAN (Piteşti)
Mariana PITAR
Elena PÎRVU (Craiova)
Laura-Adela PONTA (Arad)
Alina-Iuliana POPESCU
Cecilia-Mihaela POPESCU (Craiova)
Vasile POPOVICI
Voica RADU CĂLUGĂRU (Arad)
Elena-Tia SANDU
Oana SĂLIŞTEANU (Bucureşti)
Remina SIMA
Lavinia SIMILARU (Craiova)

Cornelia STANCU
Daniela STOICHESCU
Cristina TĂNASE
Eugenia TĂNASE
Adina TIHU
Călin TIMOC
Mihaela TOMESCU
Elena TRIFAN (Ploieşti)
Ioan-Adrian Trifan (Ploiești)
Aurelia TURCU
Ilinca ȚĂRANU
Bogdan ȚÂRA
Vasile ȚÂRA
Maria ȚENCHEA
Cristina VARGA (Cluj-Napoca;
Angers, Franța)
Livia VASILUȚĂ
Ioana VID
Sorin D. VINTILĂ (Novi Sad, Serbia)
Raluca Arianna VÎLCEANU
Luminița VLEJA

PROFESORUL CA OM,
OMUL CA PROFESOR

Prof. Univ. Dr. Ileana Oancea
Curriculum Vitae

Data şi locul naşterii: 9 iulie 1940, Oradea

Studii

1971-1976 – Doctorat în Filologie, sub conducerea Prof. univ. dr. doc. G. Ivănescu. Teza a fost publicată cu titlul *Istoria stilisticii românești*, în anul 1988, la Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică din Bucureşti.

1957-1962 – Facultatea de Filologie din Timişoara, secția Română-Germană (Șefă de promoție)

1957 – Absolventă a Școlii Medii Nr. 3 (azi Liceul Carmen Sylva) din Timişoara (Diplomă de merit)

Activitate didactică

2010 – Profesor emerit al Universității de Vest din Timișoara

1995 – Profesor conducător de doctorat (25 de teze finalizate în calitate de conducător de doctorat și membru în peste 100 de comisii de doctorat la Timișoara și în centre universitare din țară: București, Cluj-Napoca, Iași, Craiova, Sibiu, Oradea, Arad etc.)

1994 – 2010 – Profesor universitar, Catedra de Limbi Romanice, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Universitatea de Vest din Timișoara

1990-1994 – Conferențiar universitar, Catedra de Limbi Romanice, Facultatea de Litere, Filosofie și Istorie, Universitatea de Vest din Timișoara

1972-1990 – Lector universitar, Facultatea de Litere, Filosofie și Istorie, Universitatea de Vest din Timișoara

1962-1972 – Preparator (numit prin repartiție ministerială) și asistent la Catedra de limba română a Facultăţii de Filologie din Timişoara

Discipline predate: *Filologie romanică*, *Lingvistică generală, Istoria lingvisticii, Stilistică, Limba română contemporană, Istoria limbilor romanice, Limba franceză, Pragmatică, Semiotică, Hermeneutică literară, Istoria terminologiei religioase românești* etc.

Activitate didactică în străinătate

2003-2007 – Cursuri de *Istoria liricii românești moderne* la Universitatea din Udine, în cadrul Departamentului de Limba Română, condus de Prof. univ. dr. Teresa Ferro.

Profesor invitat și burse de documentare (prin programele Tempus și Socrates), la Universități și Institute de Lingvistică din Anvers, Dijon, Graz, Jena, Innsbruck, München, Orléans, Padova, Paris, Regensburg și Udine.

1984-1987 – Lector de limba română, prin detașare ministerială, la Institutul de Filologie Romanică al Universității din Graz, Austria.

Activitate administrativă

2004-2008 – Secretar ştiinţific al Facultăţii de Litere, Istorie și Teologie, din cadrul Universității de Vest din Timișoara

1996-2004 – Decanul Facultăţii de Litere, Filosofie și Istorie, devenită, în 2003, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie

1991-1995 – Secretar ştiinţific al Facultăţii de Litere, Filosofie și Istorie a Universității de Vest

În calitate de decan al Facultăţii de Litere, Istorie şi Teologie a avut o contribuție majoră, împreună cu colegii, la înființarea de noi secții și dezvoltarea secțiilor vechi din cadrul facultății: *Limba italiană, Limba spaniolă, Teologie, Biblioteconomie, Istorie, Filosofie, Jurnalism* etc., la constituirea primelor programe de masterat din cadrul facultății, introducerea în cadrul facultății a sistemului de credite transferabile, după modelul Bologna ș.a.

Tot în calitate de decan al Facultăţii de Litere, Istorie şi Teologie, a avut inițiativa de decernare a titlului de *Doctor Honoris Causa* al Universității de Vest din Timișoara și a condus şedinţa de decernare a acestui titlu unor personalități precum: Eugeniu Coşeriu de la Universitatea din Tübingen (1994), Maria Iliescu de la Universitatea din Innsbruck (1998), Alexandru Niculescu de la Universitatea din Udine (1998), Marius Sala de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” (1999), Lorenzo Renzi de la Universitatea din Padova (1999), Harald Heppner de la Universitatea din Graz (2001), Liliane Tasmovsky de Ryck de la Universitatea din Anvers (2002), Teresa Ferro de la Universitatea din Udine (2003), Î. P. S. Pr. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului (2003).

Primul director al Școlii Doctorale a Facultății de Litere, Istorie și Teologie, Universitatea de Vest din Timișoara.

Director al programelor de masterat *Lingvistică și didactică* și *Analiza discursului*, din cadrul Facultății de Litere, Istorie și Teologie.

Coordonator pentru Timișoara al programului Tempus, în perioada 1994-1998, și, ulterior, coordonator pe facultate al programulului de mobilități interuniversitare Socrates și inițiator al convenției bilaterale cu Universitatea din Udine, Italia, privind schimburile de profesori și studenți.

Membru al Asociației Academice a Decanilor din Europa.

Membru în Senatul Universității de Vest din Timișoara.

Activitate științifică

Membru al Consiliului Național al Cercetării Ştiinţifice din Învățământul Superior (C.N.C.S.I.S.), membru în Comisia 3 (Științe Socio-Umane) a C.N.C.S.I.S., membru al Consiliului Național al Finanțării din Învățământul Superior (C.N.F.I.S.), membru al Biroului Național al Burselor pentru Străinătate. În calitatea sa de expert evaluator, Domnia Sa a făcut parte din numeroase comisii de evaluare a centrelor de cercetare, a editurilor, a revistelor și a proiectelor și granturilor din țară etc.

Preşedinta Societății Române de Lingvistică Romanică, filiala Timişoara şi membru al Societății Internaționale de Lingvistică Romanică, membru al Societății de Științe Filologice, membru al Uniunii Latine, membru al societății „Dante Alighieri”.

Membru al Uniunii Scriitorilor din România, Filiala Timișoara, de circa 20 de ani. Între 1996-2003 – rubrică permanentă în cadrul revistei „Orizont”.

Editor al unor reviste importante ale facultății și ale comunității academice din Timișoara, precum „Analele Universității de Vest din Timişoara. Seria Științe Filologice”, „Analele Universității de Vest din Timişoara. Seria Teologie”, „Studii de literatură română și comparată”, „Caiet de semiotică”, „Philologica Banatica” etc.

Membru în Comitetul Științific al Colocviului Internațional *Comunicare și cultură în Romania europeană* (CICCRE).

Membru fondator și onorific al *Centrului de Studii Romanice din Timișoara* (CSRT).

Diplome

2008 – Diplomă de onoare, pentru „merite deosebite în susținerea activității C.N.C.S.I.S. și pentru promovarea cercetării științifice din învățământul superior”.

Tehnoredactare
de Nadia Obrocea și Luminița Vleja

Prof. Univ. Dr. Ileana Oancea
Lista lucrărilor ştiinţifice (selectiv)

Cărți de autor

Istoria stilisticii româneşti, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1988.

Romanitate şi istorie. Epistemă clasică şi literarizare, Timişoara, Editura de Vest, 1993.

Semiostilistica. Unele repere, Timişoara, Editura Excelsior, 1998.

Lingvistică romanică şi lingvistică generală. Interferențe, Timişoara, Editura Amarcord, 1999.

Poezie şi semioză, Timişoara, Editura Marineasa, 1999.

Despre noosferă. O construcție a memoriei, Timişoara, Editura Excelsior, 2005.

Cărți în colaborare

Crestomație românească. Texte de limbă literară, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978 (în colaborare cu Ştefan Munteanu, Doina David și Vasile Țâra)

Schiță de istorie a romanității, Timişoara, Editura Excelsior, 2002 (în colaborare cu Luminița Panait).

Ştefan Munteanu – 85. Referințe critice, Timişoara, Editura Amphora, 2005 (în colaborare cu Doina David și Vasile Țâra).

„Toate problemele culturii şi toate formele ei sunt şi ale noastre". Studii şi articole, Timişoara, Editura Mirton, 2019 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Volume coordonate

Din istoria ideilor lingvistice. Spațiul romanic, vol. I. Culegere de texte de teorie lingvistică. Cuvânt introductiv şi texte alese de Ileana Oancea, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1992.

Din istoria ideilor lingvistice, vol. II. Coordonare, cuvânt introductiv şi texte alese de Ileana Oancea, Timișoara, Tipografia Universității din Timişoara, 1996.

Din istoria ideilor lingvistice, vol. III. Coordonare, cuvânt introductiv şi texte alese de Ileana Oancea, Timișoara, Tipografia Universității din Timişoara, 1998.

Din istoria ideilor lingvistice, vol. IV. Coordonare, cuvânt introductiv şi texte alese de Ileana Oancea, Timișoara, Tipografia Universității din Timişoara, 2004 (în colaborare cu Mariana Pitar).

Zilele latinității, coordonator şi studiile introductive: *Cuvânt introductiv: latinitate, romanitate, sub un semn aniversar; Elogiul latinității. Latina şi unitatea lingvistică europeană*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2004.

Antologii și cursuri universitare

Crestomație românească. Texte de limbă literară, vol. I, Timişoara, Tipografia Universității din Timişoara,1975 (în colaborare cu Ştefan Munteanu și Doina David).

Crestomație românească. Texte de limbă literară, vol. II, Timişoara, Tipografia Universității din Timişoara,1975 (în colaborare cu Ştefan Munteanu și Doina David).

Lingvistică generală şi comparată. Elemente de filologie romanică. Partea I, Timişoara, Tipografia Universității din Timişoara, 1979.

Filologie romanică. Şcoala geneveză. Prezentare generală şi texte alese, Timişoara, Tipografia Universității din Timişoara, 1980.

Lingvistică generală şi comparată. Elemente de filologie romanică. Partea a II-a, Timişoara, Tipografia Universității din Timişoara,1982.

Stilistica literară românească. Privire istorică şi texte alese, Timişoara, Tipografia Universității din Timişoara, 1984 (în colaborare cu Ștefan Munteanu).

Ferdinand de Saussure. Şcoala geneveză. Şcoala sociologică. Direcția funcțională. Şcoala britanică. Texte adnotate (Capitolul *Şcoala geneveză)*, Universitatea din București, Facultatea de Limbi Străine, Bucureşti, 1985.

Romanitate şi istorie, Timişoara, Tipografia Universității din Timişoara, 1992.

Capitole din enciclopedii publicate în străinătate

Rumänisch: Sprache und Literatur, în *Lexikon der romanistischen Linguistik*, art. 190, vol. III, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1989.

Rumänisch: Stilistik, în *Lexikon der romanistischen Linguistik*, art. 176, vol. III, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1989.

Histoire du langage religieux dans la Romania: roumain. Geschichte der Sprache der Religion in der Romania: Rumänisch, în *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*, Tome 2, Berlin/New-York, Walter de Gruyter, 2006.

Studii publicate în străinătate
(Selectiv)

Convergences stylistiques romanes dans la littérature roumaine ancienne, în *Actes du XVIII-e Congrès International de Linguistique et de Philologie Romane, Université de Trèves (Trier) 1986*, publiés par Dieter Kremer, Tome VI, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1988.

Une sémiosis paradoxale ou les appels du texte poétique. Semiotics in Romania, în „European Journal for Semiotic Studies”, Wien-Barcelona-Budapesta-Perpignan, vol. 2-1, 1990.

Reromanizarea prin preluare de neologisme în limba română literară a secolului al XIX-lea. Direcția retorică, în *Beiträge zür rumänischen Sprache im 19 Jahrhundert*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1992.

Semiotic and Subjectivity, în „European Journal for Semiotic Studies”, Wien-Barcelona-Budapest-Perpignan, 1992.

Il superstrato culturale latino. Modelli lessicali di integrazione romanza, în *Actele celui de-al XXI-lea Congres Internațional de Lingvistică şi Filologie Romanică*, Palermo, 1995 (în colaborare cu Livia Vasiluță).

L'histoire des langues littéraires romanes et leurs paradigmes théoriques. Rhétorique et esthétique des langues romanes à l'époque ancienne, în *Studi rumeni e romanzi. Omaggio a Florica Dimitrescu e Alexandru Niculescu*. A cura di Coman Lupu e Lorenzo Renzi, vol. III, Padova, 1995.

V. Alecsandri, „Rodica”. Horizontalité structurale et poliphonye intertextuelle, în *Studi rumeni e romanzi. Omaggio a Florica Dimitrescu e Alexandru Niculescu*. A cura di Coman Lupu e Lorenzo Renzi, vol. III, Padova, 1995 (în colaborare cu Liliane Tasmowski de Ryck).

Eminescu, l'univers du texte, în *Atti del Convegno Internazionale „Mihai Eminescu”, Venezia, 18-20 maggio, 2000*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2001.

Identiteits oxymoron in „Mortua est”, în *Identiteit. Filosofie, Literatuur, Maatschappij [Identitate. Filozofie, Literatură, Societate]* (Volum omagial Sorin Alexandrescu), sub redacția lui Dorin Perie, Solange Leibovici şi Matthijs Engelberts, Amsterdam, Eburon Deft, 2002 (în colaborare cu Liliane Tasmowski de Ryck).

Storia del linguaggio religioso in romeno, în „Il bianco e il nero. Studi di Filologia e di Letteratura”, Udine, 2002.

De la complexité cachée de la poésie eminescienne, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca, nr. 3-4, 2003.

Il paradossale Caragiale, în *Lingua e cultura romena di fronte all'Occidente*. A cura di Teresa Ferro, Udine, 2003.

La estilística rediviva: La semioestilística y los signos poéticos, în „Signa. Revista de la asociación española de semiótica”, Madrid, nr. 12, 2003.

Un uomo universale: Eugen Coseriu, în *Supplemento* di „Plurilinguismo, Contatti di lingua e cultura”. A cura de Vicenzo Orioles, nr. 10, 2003.

„Mortua est” şi oximoromul de identitate, în „Analele Universității *Alexandru Ioan Cuza* din Iași”. Secțiunea III. Lingvistică, XLIX-L, Iaşi, 2003-2004 (în colaborare cu Liliane Tasmowski de Ryck).

Dincolo de clipa cea repede. Per Teresa, în *Obiettivo Romania. Studi e richerche in ricordo di Teresa Ferro*, 2. A cura di Giampaolo Borghello, Daniela Lombardi, Daniele Pantaleoni, Università degli Studi di Udine, Udine, Forum, 2009.

Reflexe ale lingvisticii romanice în câmpul integralismului lingvistic, în Qvaestiones Romanicae, Szeged, JATEPress, 2013 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Écrivains roumains d'expression française en traduction roumaine, în Larisa Schippel, Magda Jeanrenaud, Julia Richter (Hg.), *„Traducerile au de cuget să îmblînzească obiceiurile...”. Rumänische Übersetzungsgeschichte – Prozesse. Produkte. Akteure*, Berlin/Iași, Frank&Timme Verlag/Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2014 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Linguistic Integralism in the Context of Romanian Culture, în *OLTRE SAUSSURE. L'eredità scientifica di Eugenio Coseriu*. A cura di Vincenzo Orioles e Raffaella Bombi, Firenze, Franco Cesati, 2015 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Eugeniu Coșeriu și Gheorghe Ivănescu. Mari concepte ale lingvisticii, în *Qvaestiones Romanicae. Lucrările Colocviului Internațional Comunicare și cultură în Romania europeană (ediția a IV-a, 2-3 octombrie 2015)*, Szeged/Timișoara, JatePress/Editura Universității de Vest din Timișoara, 2016 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Evoluţie canonică şi poeticitate, în *Qvaestiones Romanicae. Canon cultural. Canon literar. Canon lingvistic.* Lucrările Colocviului Internaţional Comunicare şi cultură în Romania europeană (ediţia a VI-a, 16-17 iunie 2017), Szeged, JatePress, 2018 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Studii publicate în volume colective și reviste de specialitate din țară (Selectiv)

Proza lui Mihai Eminescu. Observații lingvistice, în „Analele Universității din Timișoara”, VII, 1970.

M. Riffaterre şi problemele cercetării stilisticii, în „Analele Universității din Timişoara”, X, 1973.

Sintaxă şi stil în proza artistică a lui Camil Petrescu, în „Studii lingvistice”, Timişoara, 1974.

O stilistică începătoare: retorica. Teoria şi practica stilistică, I, în „Analele Universității din Timișoara”, XIII, 1975.

Elemente moderne în „Evoluția estetică a limbii române” de Ovid Densusianu, în „Studii lingvistice”, Timişoara, 1976.

O stilistică începătoare: retorica. Teoria şi practica stilistică, II, în „Analele Universității din Timișoara”, 1976.

George Călinescu şi critica stilistică, în *Filologie XX, II. Literatură,* Timişoara, Tipografia Universității de Vest, 1977.

Lucian Blaga „Izvorul nopții”, în „Limbă şi literatură română”, Bucureşti, nr. 2, 1977.

Eugen Lovinescu şi devenirea stilistică a criticii literare, în „Revista de istorie şi teorie literară”, Bucureşti, 27, nr. 3, 1978.

„Imaginea intelectuală” în proza lui Camil Petrescu, în „Limbă şi literatură română”, Bucureşti, nr. 1, 1978.

Liviu Rusu: estetică şi stilistică, în „Buletinul SSF”, Bucureşti, 1978.

Lucian Blaga: „Dați-mi un trup voi munților”, în „Limbă şi literatură”, Bucureşti, vol. II, 1978.

Despre „adecvare” în comunicare, în „Limbă şi literatură română”, Bucureşti, nr. 2, 1979.

Mihail Dragomirescu şi mutațiile criticii, în „Revista de istorie şi teorie literară”, Bucureşti, nr. 3, 1979.

O stilistică începătoare: retorica. Teoria şi practica stilistică, III, în „Analele Universității Timișoara”, 1979.

Tudor Arghezi, „De-a v-ați ascuns”, în „Limbă şi literatură”, Bucureşti, vol. IV, 1979.

„Descrierea” poetică în perspectivă neoretorică: epitetul, în „Limbă şi literatură”, Bucureşti, vol. IV, 1980.

Direcții ale lingvisticii generale în diacronie, în „Cercetări de lingvistică”, Cluj-Napoca, XXV, nr. 2, 1980.

Raporturi între critică şi stilistică. „Devenirea” stilistică a criticii. Garabet Ibrăileanu, în *Studii de stilistică, poetică şi semiotică*, Cluj-Napoca, Societatea de Ştiințe Filologice, 1980.

Tudor Arghezi, „De-a v-ați ascuns”, în *Modalități de interpretare a textului literar*, Bucureşti, 1981.

Tudor Vianu şi problema statutului stilisticii, în „Analele Universității din Timișoara”, XIX, 1981.

Poezia ca act de limbaj la Nichita Stănescu, în „Limbă şi literatură”, Bucureşti, vol. II, 1982.

Preliminarii la o istorie a lingvisticii romanice, în *Filologie XXV,* I. *Lingvistică,* Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1982.

„Transferul atributiv” şi semnificația sa pentru semantica şi sintaxa epitetului în poezia modernă, în „Studii şi cercetări lingvistice”, Bucureşti, XXXIII, nr. 1, 1982.

Continuitate şi discontinuitate în evoluția limbajului poetic românesc. Epitetul în lirica posteminesciană, I, în „Studii de literatură română și comparată”, Timișoara, vol. V, 1983.

Ipostaze ale epitetului în lirica românească actuală, în „Contribuții lingvistice”, Timişoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1983.

Preliminarii la o istorie a lingvisticii romanice, în *Profesorul Gheorghe Ivănescu la 70 de ani. Omagiul elevilor şi colaboratorilor*, Iaşi, 1983.

Retorica – un aspect particular al „integrării” romanice a limbii române, în „Limbă şi literatură”, Bucureşti, vol. IV, 1983.

Cuvânt şi context poetic, în „Limbă şi literatură”, Bucureşti, vol. IV, 1984.

Pragmatică şi stilistică: Ch. Bally, în „Studii şi cercetări lingvistice”, Bucureşti, XXXV, nr. 2, 1984.

„Antiretorismul” lui Alexandru Macedonski, în „Contribuții lingvistice”, Timişoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1985.

Continuitate şi discontinuitate în evoluția limbajului poetic românesc. Aspecte generale ale utilizării moderne a epitetului, II, în „Studii de literatură română și comparată”, Timișoara, vol. VII, 1985.

Limba română la Institutul de filologie romanică din Graz, în „Limbă şi literatură”, Bucureşti, vol. II, 1986.

Retorică şi antiretorică în poetica românească a secolului al XIX-lea, în „Limbă şi literatură”, Bucureşti, vol. II, 1986.

Semantică şi istoria ideilor: romanic/romantic, în „Studii de limbi şi literaturi străine”, Timişoara, Tipografia Universității din Timişoara, 1986.

Sensul cuvântului între dicționar şi context, în *Filologie XXX, Lingvistică*, Timişoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1986.

Şcoala idealistă între continuitate şi discontinuitate, în „Studii şi cercetări lingvistice”, Bucureşti, nr. 4, 1986.

Marin Sorescu. „Poveste”, în „Limbă şi literatură”, Bucureşti, nr. 1, 1988.

Istoria limbilor literare romanice şi paradigmele ei teoretice, în „Contribuții lingvistice”, Timișoara**,** Tipografia Universității din Timișoara, 1988.

O semioză ilimitată: semnele poetice şi recuperarea realului, în „Caiet de semiotică”, Timișoara, nr. 7, 1988.

Tudor Vianu şi unele interogații fecunde ale stilisticii, în „Contribuții lingvistice”, Timișoara**,** Tipografia Universității din Timișoara, 1988.

Valențe integrative ale conceptului de stil şi importanța lor pentru stilistică, în „Analele Universității din Timișoara”, XXVI, 1988.

„Criza” romanisticii în lumina istoriei, în *Etudes romanes* (Volum alcătuit pentru al XIX-lea Congres Internațional de Filologie Romanică de la Santiago de Compostella), Bucureşti, 1989.

Eminescu şi conştiința formei poetice, în „Limbă şi literatură”, Bucureşti, nr. 2, 1989.

Neoretorica şi diacronia limbajului poetic, în „Analele Universității din Timişoara”, 1989.

Une sémiosis paradoxale ou les appels du texte poétique, în „Révue roumaine de linguistique”, Bucureşti, nr. 1, 1990.

Mihai Eminescu, „Dintre sute de catarge”, în „Limbă şi literatură”, Bucureşti, nr. 2, 1990.

Transparență şi ambiguitate, în „Caiet de semiotică”, Timișoara, nr. 8, 1991.

Comparație şi viziune poetică la Lucian Blaga, în „Limbă şi literatură”, Bucureşti, 1991.

Poezia între metonimie şi metaforă. Polul metonimic şi poezia românească a secolului al XIX-lea, în „Analele Universității din Timișoara”, 1991.

Stilistică şi creativitate (Raport), în *Buletinul Societății de Ştiințe Filologice din România,* 1991-1992 (Rapoartele celui de-al IV-lea Congres al Filologilor Români de la Timişoara, 4-6 iulie 1991).

„Armonia” poetică eminesciană, în „Caiet de semiotică”, Timișoara, nr. 9, 1992.

„Conflictul” dintre latinitate şi romanitate şi apariția în scris a romanicei vulgare, în *Studia. Philosophia. Historia. Philologia*, II, Institutul de Cercetări Socio-Umane, Timişoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1992.

La linguistique des langues littéraires comme premier chapitre de l'histoire de la linguistique romane, în „Revue roumaine de linguistique”, tome XXXVIII, Janvier-Fevrier, nr. 1, 1992.

O paradigmă ocultată a istoriei romanisticii, în Volumul omagial al Catedrei de limbi romanice, cu ocazia a 25 de ani de la înfiinţarea catedrei, Timişoara, Tipografia Universităţii din Timişoara, 1992.

Tipologie textuală şi figuralitate. O strategie poetică dominantă în limbajul poetic al secolului al XIX-lea, în *Studii de stilistică, poetică şi semiotică*, Cluj-Napoca, Societatea de Ştiinţe Filologice, 1992.

Neoretorică şi poeticitate. Comparaţia modernă. O figură a ambiguităţii, în „Analele Universităţii din Timişoara”, 1993.

Per una storia di romanistica in Occidente. La lingue romena pressó l' Università degli Studi di Udine. Intervista realizzata con Teresa Ferro, în „Analele Universităţii din Timişoara”, 1994.

Reflexe postmoderne. Despre unele interferenţe romanice, în „Caiet de semiotică”, Timişoara, nr. 11, 1994.

Pentru o istorie a limbii române în Occident. Limba română şi filologia italiană. Interviu realizat cu profesorul Giuseppe Piccillo, Universitatea din Catania, în „Analele Universităţii de Vest din Timişoara”, 1995.

Modelul romanic şi ideea europeană, în *Sinteze de limbă, literatură şi civilizaţie românească, Cursuri de vară*, Timişoara, Tipografia Universităţii din Timişoara, 1996.

Vindecare de ignoranţă, în Adrian Marino, *Revenirea în Europa. Idei și controverse romanești*, 1990-1995, Craiova, Aius, 1996.

Textualizarea erosului la Lucian Blaga. Eugen Todoran. In memoriam, în „Studii de literatură română şi comparată”, XIV-XV, Timişoara, Editura Marineasa, 1998.

Posesia lumii prin limbaj la Mihail Eminescu, în *Ion Coteanu. In memoriam*, Craiova, Editura Universitaria, 2000.

Chassez le style par la porte, il revient par la fenêtre, în „Caiet de semiotică”, Timişoara, 2002.

O personalitate polarizatoare, în *Marius Sala. Contemporanul lor. Contemporanii lui*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002.

Profesorul Eugen Todoran, în *Eugen Todoran, 1918-1997,* Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2002.

Feţele memoriei sau nostalgia timpului regăsit, în „Studii de literatură română şi comparată”, Timişoara, vol. XVIII-XIX, 2002-2003.

Cuvânt înainte, în *Ion Munteanu. Societate şi civilizaţie în Banatul istoric*, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2003.

Romanistica astăzi, în *Studia in honorem magistri Vasile Frăţilă*, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2005.

Cuvânt înainte, în Luminiţa Vleja, *Un experiment poetic romanic.* Góngora şi gongorismul, Timişoara, Editura Excelsior Art, 2007.

Dámaso Alonso între exegeza poeziei şi creaţie poetică, în *Studii de lingvistică şi filologie romanică. Hommages offerts à Sanda Reinheimer Rîpeanu*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2007 (în colaborare cu Luminiţa Vleja).

Dincolo de retorică. Metafora în viziune integralistă, în Analele Universităţii de Vest din Timişoara", Seria Ştiinţe Filologice, XLVII, 2009 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Centre d'études intégralistes de Cluj. Quelques repères, în „Caiet de semiotică", Timişoara, nr. 20, 2009 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

La aniversare, în „Philologica Banatica", vol. I, Omagiu Profesorului Ştefan Munteanu, Timişoara, 2010.

Anagramele lui Mihai Eminescu, în „Analele Universităţii de Vest din Timişoara", Seria *Ştiinţe Filologice*, XLVIII, 2010 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Despre noutatea liricii lui George Bacovia, în Gheorghe Chivu, Alexandru Gafton și Adina Chirilă (coord.), *Filologie și bibliologie. Studii*, Timișoara, Editura Universităţii de Vest, 2011 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Italiana la Timişoara, în „Philologica Banatica", vol. I, Timişoara, Editura Mirton-Amphora, 2011.

Ne-nţeles rămâne gândul..., în *Text și discurs. Omagiu Mihaelei Mancaș*, București, Editura Universităţii din București, 2011 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

«Le miracle» eminescien: transparence et ambiguïté. Une sémiose paradoxale, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Philologia, Vol. 60, Issue 4, 2015.

Centre d'études intégralistes de Cluj. Quelques repères, în Eugenia Bojoga, Oana Boc, Dumitru-Cornel Vîlcu (eds.), în *Coseriu: Perspectives contemporaines. Actes du deuxième Colloque International d'études coseriennes CoseCluj 2009*, 23-25 septembrie, Cluj-Napoca, Roumanie, Tome 1, Presa Universitară Clujeană, 2013 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Ricordando Teresa Ferro (1956-2007). Ipostaze ale spiritului creator, în *L'Italiano – 150*, Craiova, 2013.

Alexandru Ciorănescu sau românitatea ca spaţiu al unui destin european, în *Études romanes II*, *Hommages offerts à Florica Dimitrescu et Alexandru Niculescu*, sous la direction de Dan Octavian Cepraga, Coman Lupu, Lorenzo Renzi, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2013 (în colaborare cu Luminiţa Vleja).

Rugăciunea ***Tatăl nostru****, revelator al unităţii limbii române*, în *Text și discurs religios*, nr. 6, 2014.

Semantică şi istorie. Câteva observaţii privind romanitatea în context european, în Ion Coteanu, In memoriam, Gh. Chivu şi Oana Uţă Bărbulescu (eds.), Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2014.

„Mizeria și splendoarea traducerii”. Modelul Coșeriu, în Georgiana Lungu-Badea, Nadia Obrocea (coordonatori), *Studii de traductologie românească I. Discurs traductiv, discurs metatraductiv*, Timişoara, Editura Universității de Vest, 2017 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Labor omnia vincit improbus, în Adriana Costăchescu, Cecilia Mihaela Popescu (coord.), *Hommages offerts à Maria Iliescu*, Craiova, Editura Universitaria, 2017 (în colaborare cu Luminița Vleja).

În contextul unei multiple întemeieri, o personalitate emblematică: G.I. Tohăneanu, în Maria Subi (coordonator), *G.I. Tohăneanu: Exegi Monumentum. Lucrările Colocviului „G.I. Tohăneanu” (ediția a V-a, 14 septembrie 2018)*, Timişoara, Editura Universității de Vest, 2019 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

În contextul unei multiple întemeieri, o personalitate emblematică: G.I. Tohăneanu, în *G.I. Tohăneanu. Exegi Monumentum*, Timişoara, Editura Universității de Vest, 2019 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Articole de specialitate publicate în reviste de cultură
(Selectiv)

Structură populară şi structură modernă în limba prozei lui Eminescu, în „Generații”, nr. 5, aprilie 1970.

Stilistica limbajului poetic - o lingvistică a substanței, în „Orizont”, XXIV, nr. 7, 1974.

Sextil Puşcariu şi mutațiile lingvisticii moderne, în „Orizont”, XXVIII, nr. 45, 1977.

Un exeget modern al lui Eminescu (D. Caracostea), în „Orizont”, XXIX, nr. 15, 1978.

Iorgu Iordan-romanist, în „Orizont”, XXIX, nr. 49, 1978.

Actualitatea lui Tudor Vianu, în „Orizont”, XXIX, nr. 1, 1978.

Conceptul de stil şi ştiințele umaniste ale secolului XX, în „Forum studențesc”, nr. 8, octombrie 1989.

Profesorul Gheorghe Ivănescu la 70 de ani, în „Orizont”, XXXIV, nr. 46, 1982.

Limba română în perspectivă romanică europeană, în „Orizont”, XXXVI, nr. 33, 1985.

Ne-nțeles rămâne gândul... (Eminesciana), în „Orizont”, nr. 32, 1989.

Despre poetica lui Eminescu (Eminesciana), în „Orizont”, nr. 46, 1989.

Stilistică şi creativitate, în „Tribuna”, 6 iulie 1989.

Elogiu creativității: Eugen Coseriu, în „Arcade”, Lugoj, octombrie 1991.

O speranță pentru Emil Cioran, în „Orizont”, nr. 17, 1991.

Georg Rudolf Lind. In memoriam, în „Orizont”, nr. 12, 1991.

Un model romanic, în „Orizont”, nr. 17, 1992.

Româna, „copilul teribil al Romàniei”, în „Orizont”, nr. 19, 1992.

Mai am un singur dor sau intrarea în timpul creației, în „Scripturele române”, Timişoara, noiembrie 1993.

Efect poetic şi intertextualitate, în „Scripturele române”, Timişoara, noiembrie 1993.

Sub semnul creației, în „Orizont”, nr. 4 (1531), 2010.

Publicistică
(Selectiv)

... E nevoie de cunoaştere reciprocă. Interviu cu istoricul Harald Heppner, profesor la Institutul de Istorie Sud-Est Europeană a Universității din Graz, în „Orizont”, nr. 47, 1985.

Un cugetător original. Întrevedere realizată cu istoricul Harald Heppner, profesor la Institutul de Istorie Sud-Est Europeană a Universității din Graz, în „Orizont”, nr. 13, 1987.

Pentru latinitatea limbii române. În exclusivitate pentru revista „Orizont”. Prezentare şi traducere din germană a opiniilor privind latinitatea limbii române formulate de prof. univ. H. J. Simion, directorul Institutului de Filologie Romanică din Graz, în „Orizont”, nr. 36, 1987.

Hugo Schuchardt („Inima” Institutului de filologie romanică din Graz). Interviu cu prof. univ. Klaus Lichem (editorul austriac al operei lui Hugo Schuchardt), în „Orizont”, nr. 46, 1987.

Vindecare de ignoranță, în „Orizont”, 1990.

„Din lumea romanică”: *O reconciliere dintre ştiință şi literatură.* Interviu cu Gabriel Bergounioux, profesor la Facultatea de Litere din Orléans, în „Orizont”, nr. 14, 1992.

Interviuri cu Sanda Şora (Universitatea din München), Harald Heppner (Universitatea din Graz), Liliane Tasmowski de Ryck (Universitatea din Anvers), Teresa Ferro (Universitatea din Udine).

Comunicări la sesiuni, colocvii, conferințe și congrese naționale şi internaționale
(Selectiv)

Obiectul lingvisticii romanice, comunicare susținută la Sesiunea cadrelor didactice pentru predarea lingvisticii romanice în universități (sub conducerea lui Iorgu Iordan, Iaşi, 1975).

Tehnici literare romanice în literatura română veche, comunicare susținută la Sesiunea națională de lingvistică romanică, Braşov, 1975.

„Vosslerianismul” lui Ovid Densusianu, comunicare susținută la Sesiunea națională de stilistică, poetică şi semiotică, Bucureşti, 1976.

Garabet Ibrăileanu şi critica stilistică, comunicare susținută la Sesiunea națională de semiotică, stilistică, poetică, Cluj, 1980.

Retorică şi antiretorică la Al. Macedonski, comunicare susținută la Sesiunea națională de lingvistică aplicată şi stilistică, Craiova, 1983.

Latinitatea limbii române, comunicare susținută în cadrul Institutului de Romanistică, Graz, mai 1985.

Mihai Eminescu în context european, comunicare susținută în cadrul Institutului de Romanistică, Graz, ianuarie 1985.

Hugo Schuchardt în lumina istoriei romanisticii, comunicare susținută în cadrul Institutului de Romanistică, Graz, aprilie 1986.

Convergențe stilistice romanice în literatura română veche, comunicare susținută la al XVIII-lea Congres Internațional de Filologie Romanică, Trier, 1986.

Lucian Blaga, poet şi filozof, comunicare susținută în cadrul acțiunii de omagiere a marelui om de cultură, mai 1986.

Eminescianismul în perspectivă pragmatică, comunicare susținută la Sesiunea jubiliară națională Eminescu, organizată de Centrul de Ştiințe Sociale, mai 1988.

Dante şi apariția conştiinței romanice, comunicare susținută la Sesiunea comemorativă națională a Centrului de studii sociale, Timişoara, 1988.

Concepția stilistică a lui Iorgu Iordan în lumina pragmaticii actuale, comunicare susținută la Sesiunea națională comemorativă Iorgu Iordan, Bucureşti, decembrie 1988.

Une sémiosis paradoxale ou les appeles du texte poétique, comunicare susținută la Sesiunile naționale de poetică (organizate de acad. Ion Coteanu), mai 1988 și mai 1989.

Reromanizarea limbii române prin împrumuturi de neologisme în secolul al XIX-lea. Direcția retorică, comunicare susținută la Colocviul Internațional dedicat limbii române, Regensburg, aprilie 1990.

Identitate latină şi alteritate romanică, comunicare susținută la Colocviu Național *Identitate-alteritate*, Timişoara, 1-3 noiembrie 1991.

O strategie poetică dominantă în poezia română a secolului al XIX-lea, comunicare susținută la Sesiunea națională de semiotică, poetică şi stilistică, Cluj-Napoca, 1991.

Stilistică şi creativitate, raport al Celui de al IV-lea Congres al Filologilor Români, Timişoara, 1991.

Une „questione della lingua" panromane. L'esthétisation de la langue roumaine et le paradigme rhétorique, comunicare susținută la Colloque *Romanité et Roumanité* (France, Europe, Latinité, Paris, Sorbonne), 21-22 avril 1991.

Romanité et roumanité, comunicare susținută la Orlèans, mai 1992.

Hugo Schuchardt şi B. P. Hasdeu. O perspectivă interculturală, comunicare susținută la Graz, noiembrie 1994.

Limba română în atenția romaniştilor germani, comunicare susținută la Leipzig, 1994.

Cultismele în context romanic, comunicare susținută la Università degli Studi di Udine, Italia, decembrie 1996.

Influența latină în proza românească veche, comunicare susținută în cadrul Cercului de limba română al Institutului de Romanistică, Innsbruck, 1997.

Centrul de studii integraliste de la Cluj, susținută în cadrul celui de-al Congres Internațional de Lingvistică „Eugen Coşeriu", Cose-Cluj, *Perspective contemporane*, Cluj-Napoca, 23-25 septembrie 2009 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Dincolo de retorică. Metafora în perspectivă integralistă, comunicare susținută la Colocviul de limba română „G. I. Tohăneanu", Ediția a II-a, Timişoara, 20 noiembrie 2009 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Scriitori români de expresie franceză în traducere românească, comunicare susținută la Conferința Internațională *Istoria traducerii în și din română*, Viena, 28-29 iunie 2012 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Reflexe ale lingvisticii romanice în câmpul integralismului lingvistic, comunicare susținută la Colocviul Internațional *Romanitate și cultură în Romania europeană*, ediția a II-a, 24-25 septembrie 2013, Universitatea de Vest din Timișoara (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Eugeniu Coșeriu și Gheorghe Ivănescu. Mari concepte ale lingvisticii, comunicare susținută la Colocviul internațional *Comunicare și cultură în Romània europeană*, ediția a IV-a, Timișoara, 2-3 octombrie 2015 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

„Mizeria și splendoarea traducerii". Modelul Coșeriu, comunicare susținută la Colocviul internațional *Cercetarea traductologică din România. Direcții, teme, perspective*, Timișoara, 26-27 noiembrie 2015 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Evoluție canonică și poeticitate, comunicare susținută la Colocviul Internațional Comunicare și cultură în Romània europeană, ediția a VI-a, Timișoara, România, 16-17 iunie 2017 (în colaborare cu Nadia Obrocea).

În contextul unei multiple întemeieri, o personalitate emblematică: G.I. Tohăneanu, comunicare susținută în cadrul Colocviului G.I. Tohăneanu, 15 septembrie 2018, Timişoara (în colaborare cu Nadia Obrocea).

Recenzii
(Selectiv)

A. Martinet, ***La linguistique synchronique,*** în „Analele Universității din Timișoara", vol. IV, 1967.

G.I. Tohăneanu, ***Stilul artistic al lui Ion Creangă,*** în „Generații", nr. 3, septembrie 1969.

S. Marcus, ***Poetica matematică,*** în „Analele Universității din Timișoara", 1971.

Ştefan Munteanu, ***Stil şi expresivitate poetică,*** în „Analele Universității din Timișoara", 1972.

Carlo Tagliavini, ***Originile limbilor neolatine. Introducere în filologia romanică*** *(Traducere din italiană de Anca Giurăscu)*, în „Analele Universității din Timișoara", 1977.

Aurel Sasu, ***Retorică literară românească,*** în „Revista de istorie şi teorie literară", București, nr. 4, 1977.

Stilul lecturii. Trei critici despre studiul „Maiorescu” de E. Tudoran, în „Orizont”, nr. 13, 1973.

Structuri tematice şi retorico-stilistice în romantismul românesc (1830-1870)*, sub conducerea lui Paul Cornea*, în „Analele Universității din Timișoara”, 1980.

Mircea Frânculescu, ***Retorică românească. Antologie****, București, Minerva,* în „Orizont”, nr. 49, 4 decembrie 1980.

Istoria lingvisticii româneşti. Texte comentate*, Bucureşti*, în „Analele Universității din Timișoara”, 1988.

Sesiunea anuală de comunicări științifice. Centrul de ştiințe sociale XXV. Romanistică, în *Caietul cercului de studii*, VI/2, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1988.

Mariana Neț, „Subiectivizarea” semioticii sau ***o poetică a atmosferei,*** în „Caiet de semiotică”, Timișoara, nr. 8, 1991.

Liliane Tasmowski de Ryck, ***Cours de grammaire roumaine,*** în „Limbă şi literatură”, București, vol. III-IV, 1991.

Din lumea romanică*. Româna în atenția romaniştilor germani.* Colocviul „Româna – tipologie, clasificare, caracteristici”, Tutzing, 30.03.-2.04.1993, în „Orizont”, nr. 11, 1993.

Subiectivitate şi ficțiune, „Orizont”, nr. 3, 1994.

Literatură şi cunoaştere. Tatiana Slama-Cazacu, ***„Fotograful şi maimuța Roxy”***, în „Caiet de semiotică”, Timișoara, 1994.

Solidarități intelectuale, în „Orizont”, 9, 1995.

Arhitectura imaginarului, în „Orizont”, 7, 1995.

Drumul prin labirint: Pia Brînzeu – ***„Armura de sticlă”****,* în „Caiet de semiotică”, Timișoara, 1995.

O întâlnire fericită între stilistică şi istorie literară. Eugen Negrici, ***Poezia medievală română,*** în „Orizont”, 10, 1996.

Recenzii ale lucrărilor publicate
(Selectiv)

Adrian Marino, *Stilistica românească,* în „Tribuna”, nr. 49, 8 decembrie 1988.

Ivan Evseev, *Pentru o stilistică integratoare,* în „Orizont”, nr. 50, 16 decembrie 1988.

Mihai Zamfir, *„Originile” stilisticii româneşti,* în „România literară”, nr. 2, 12 ianuarie 1989.

Nae Antonescu, *Istoria stilisticii româneşti,* în „Steaua”, 1989.

Elena Dragoş, *Istoria stilisticii româneşti,* în „Contribuții lingvistice”, București, 1989.

Gheorghe Chivu, *Istoria stilisticii româneşti,* în „Limba română”, București, nr. 2, 1989.

Andrea Ghiță, *Istoria stilisticii româneşti,* în „Limbă şi literatură”, București, nr. 1, 1989.

Aurel Scorobete, *Istoria stilisticii româneşti,* în „Analele Universității din Timişoara”, 1989.

Coman Lupu, *Romanitate şi istorie,* în „Limbă și literatură”, București, nr. 2, 1994.

Daniel Vighi, *Romanitate şi istorie,* în „Orizont”, 10, 1994.

Luminița Fassel, *Romanitate şi istorie,* în „Balkanarchiv”, Jena, 1994.

Mariana Neț, *Ileana Oancea,* ***Semiostilistica. Câteva repere,*** în „European Journal for Semiotice Studies”, Institut für Sozio-Semiotische Studies, Wien-Österreich, vol. 12 (3), 2000.

Luminița Vleja, *O contribuție esențială la studiul relației românistică – romanistică: Ileana Oancea, Nadia Obrocea, „Toate problemele culturii şi toate formele ei sunt şi ale noastre”. Studii şi articole*, Timişoara, Editura Mirton, 2019, în „Quaestiones Romanicae”, VIII/2/ 2020.

Simona Constantinovici, *Ileana Oancea, Nadia Obrocea, „Toate problemele culturii și toate formele ei sunt și ale noastre”. Studii și articole, Timișoara, Mirton, 2019. ISBN 978-973-52-1893-5* (Recenzie), în „Philologica Yassiensia”, an XVI, nr. 2 (32), 2020.

Citări sau comentarii în bibliografia de specialitate
(**Selectiv**)

Ion Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române*, vol. II. *Limbajul poeziei culte*, București, Editura Academiei Române, 1985; Gheorghe Ivănescu, *Despre şcoala lingvistică timişoreană*, în „Cronica”, 1986; Grigore Ilisei, *Portrete în timp*, Iași, Junimea, 1990 (Interviu cu Profesorul Gheorghe Ivănescu); Marius Sala, *Trier '86*, în „România literară”, nr. 24, 12 iunie 1986; Mariana Neț, *Une avant première scientifique. Un centenaire de la mort de Mihai Eminescu. La poésie eminescienne dans une perspective interdisciplinaire,* Timişoara, 3-4 Juin, 1988, în „Cahiers roumains d'études littéraires”, nr. 3, 1988; Victoria Popovici, *Sesiune omagială: Centenar Iorgu Iordan,* în „Studii și cercetări lingvistice”, București, nr. 2, 1989; D. Vlăduț, *Sesiunea „Poezia eminesciană în perspectivă interdisciplinară” organizată de Sectorul de poetică al Centrului de Ştiințe Sociale, Timişoara, 3-4 iunie 1988,* în „Caietul Cercului de Studii”, Timişoara, an 6, nr. 2, 1988; Mariana Neț, *Semiotica din Timişoara,* în „Contrapunct”, 16 martie 1990; G. Erfurt, *Rumänische Grammatikographie, Beiträge zur rumänischen Sprache im 19. Jahrhundert*, Tübingen, Niemeyer, 1992; Mircea Borcilă, *Semiotică. Perspective de reintegrare,* în „Limbă şi literatură”, București, vol. III-IV, 1992; Maria Iliescu, Recenzie la *Lexikon der romanistischen Linguistik,* în „Revue de linguistique romane”, Strasbourg, tome 53, Janvier-Juin, 1992; Ecaterina Mihăilă, *Limbajul ca obiect al poeziei la Nichita Stănescu,* în „Studii şi cercetări lingvistice”, Bucureşti, nr. 2, 1993; Willy Bal, Jean Germain, Jean-Renè Klein et Pierre Swiggers, *Bibliographie, sélective de linguistique romane et française*, Bruxelles, Duculot,

1994; Adrian Marino, *Biografia ideii de literatură,* vol. III, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994; Ecaterina Mihăilă, *Textul poetic. Perspective teoretice şi modele generative,* București, Editura Eminescu, 1995; Georgeta Corniță, *Manual de stilistică,* Baia-Mare, Editura Umbria, 1995; Mircea Borcilă, *Stil şi expresivitate poetică. Despre temeiurile contribuției teoretice a lui Ştefan Munteanu*, în „Analele Universității de Vest din Timișoara", 1995; Adrian Marino, *Biografia ideii de literatură,* vol. IV, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1997; Alexandru Ruja, *Parte din întreg,* Timișoara, Editura Excelsior, 2005; Rodica Marian, *Luna şi sunetul cornului. Metafore obsedante la Eminescu,* Cluj-Napoca, Paralela 45, 2003; Emilia Parpală, *Introducere în stilistică,* Craiova, Editura Universitaria, 2006.

***

G. Ivănescu: „Am ajuns la concluzia că trebuie să distingem o lingvistică a limbilor literare şi alta a graiurilor populare. Bineînțeles, nu tăgăduiesc unitatea lingvisticii, dar distincția dintre cele două ramuri ale ei este tot atât de necesară unei studieri adecvate a limbii ca şi distincția între lingvistica sincronică şi cea diacronică sau alte distincții. Am şi aplicat amplu principiile de care am vorbit mai sus *Istoriei limbii române* (Iaşi, 1980), iar o elevă a mea din Timişoara, **Ileana Oancea**, le-a aplicat cu succes studiului limbilor romanice (Interviu cu Profesorul Gheorghe Ivănescu, în Grigore Ilisei, *Portrete în timp*, Iași, Junimea, 1990, p. 25).

Tehnoredactare de
Nadia Obrocea și Luminița Vleja

Interviu cu doamna profesor universitar doctor Ileana Oancea, realizat de Nadia Obrocea

---

Nadia Obrocea: *Doamna Profesor Ileana Oancea, voi începe printr-o mulțumire. Mulțumirea de a fi acceptat acest interviu. Spun aceasta pentru că orice dialog cu dumneavoastră este o reală aventură a spiritului și o mare fericire...*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Aș îndrăzni să vorbesc despre destin, o obsesie de-a mea, care nu explică, ci trimite într-o zonă dificil de elucidat. Fractalii, despre care vorbește Basarab Nicolescu, și, mai general, despre o posibilă hermeneutică a existenței...

În general, mă pasionează tot ce poate dezvălui personalitatea profundă și istoria necanonică: memorii, jurnale, corespondență. Și chiar interviurile... Ele au devenit, de altfel, aproape un fel de specie literară astăzi. Complicata noastră epocă abundă în astfel de scrieri, care dublează literatura. Zona ficționalului este și ea intens contaminată. Este impresionant ce cunoaștere îți poate oferi acest spațiu, tulburând, uneori, neașteptat, ceea ce ți se părea că știi. Și chiar cu o anumită claritate.

În ceea ce mă privește, nu sunt o natură confesivă, în sensul sugerat mai sus, dar am nevoie de comunicare cu cei din jur. Mă animă însă, știu bine asta, o irepresibilă, deși nemărturisită, pornire de a *înțelege*. A înțelege ce se întâmplă cu mine, cu noi, cu viața noastră. O pornire care, adesea, nu-ți face viețuirea prea ușoară. Desigur, scriitorii poartă cu ei, ca o umbră, acest impuls. Or eu nu am scris uneori decât scrisori. Și ele scurte.

În ceea ce privește dialogul nostru, el este vechi, consecvent și mai puțin obișnuit, din moment ce a generat, în cele din urmă, după mai mulți ani, o carte recent apărută... Nu de literatură. Și nici de paraliteratură. Am putea reflecta, desigur, la această imensă „întâmplare” a vieții noastre, pentru că ea a însemnat multiplicarea planurilor existențiale într-o formă mai puțin obișnuită.

Voi încerca să trec peste această „rezervă” (care privește descinderea spre o anumită zonă strict personală), căci mi se cer mai ales date exterioare, obiective (încercând, în același timp, să nu complic răspunsurile, alunecând dincolo, în clar-obscurul care, în viziunea mea, de multe ori înconjoară faptele, frumoasele fapte obiective, la care întrebările tale atât de bine gândite și răspicat formulate m-ar putea îndemna). Desigur, nu facem literatură. De aceea, acest preambul va fi urmat de răspunsuri, în general succinte și, sper, adecvate.

Am în minte cartea despre destin scrisă recent de Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu și prieteneasca lor dispută despre condiționarea destinului, imanentă sau transcendentă. Destinul, ca entitate supremă a vieții, dirijează, în mod special, acele

existențe care se organizează după anumite linii profunde, uneori dificil de descoperit, care fixează sensuri și direcția unei evoluții speciale. La oamenii cu destin, în acest sens, viața nu mai este o simplă curgere, dinspre un început și un sfârșit previzibil, fără „accidente" de parcurs, care să pună în discuție curgerea însăși, devenită atunci problematică. Altfel spus, viața care nu sare din țâțâni, viața ca o apă.

Rememorarea devine în acest caz un exercițiu dificil, în căutarea unei *a posteriori* coerențe semnificative. În ceea ce mă privește, au fost fapte din zona neobișnuitului, a nemaitrăitului și a construcției în magma unei realități polivalente, în vremuri potrivnice, grele, cu neașteptate și chiar nesperate împliniri, fapte care au putut deveni nu simple întâmplări, ci fapte ziditoare. Un fragment existențial privilegiat, poate cel mai intens, având istoria deasupra mea, pulsând și condiționându-mă, a fost perioada decanatului. Era după 1990! Pe care am evocat-o indirect, în cartea *Despre noosferă. O construcție a memoriei*, Timișoara, Excelsior, 2005. Aș îndrăzni aici să o numesc destin. Și a durat 8 ani. Ca și lectoratul în Austria, înainte de 1990! Ambele cazuri aveau la bază un concurs. Apoi se putea întâmpla orice.

Curgerea ireparabilă a timpului a dobândit pentru mine, în aceste două cazuri, în mod special, o încărcătură aparte, densă, și o specială fervoare, etape existențiale, cu o anumită autonomie, la care acum mă îndemn la o mai atentă înțelegere. Destinul, ca o categorie ontologică...

Și, iată, Nadia, cum generosul tău demers mă trimite spre o perspectivă de reflecție metaexistențială, care există latent în conștiința mea, izvorâtă din acea imperioasă nevoie *de a înțelege*. Sunt câteva gânduri fără nicio pretenție de a elucida ceva atât de enigmatic. Deci să pornim, Nadia, la un drum pe care tu mi l-ai fixat.

Nadia Obrocea: *Unul dintre analectele lui Confucius este: „Alege-ți o profesie pe care să o iubești și nu va trebui să muncești nicio zi din viața ta!". Sunteți profesor emerit al Facultății de Litere. V-aș ruga să ne povestiți cum ați ales această profesie... Cum ați devenit profesor?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Prima întrebare, legată de o profesie pe care – nu vreau să te șochez – nu mi-am dorit-o, dintru început, mă duce cu gândul la un liceu (fostul Carmen Sylva), liceu care avea atunci numai 10 clase, cu un bacalaureat extrem de dificil și posibilitatea de a nu da admitere la facultate, atunci la fel de dificilă, în caz că absolveai cu *diplomă de merit*. Cazul meu. Faptul acesta îmi dădea sentimentul exaltant că mă pot înscrie la orice facultate, numai să binevoiesc. Tatăl meu, medic, dorea să fac medicina, mai ales că mai aveam medici în familie, cunoscutul doctor homeopat Bungețeanu (bunica din partea mamei era Bungețeanu). Eu însă mă gândeam la regie sau poate la istorie, filosofie, chiar și la drept (mama mea fusese absolventă de drept și filosofie la București, și îi avusese profesori pe Tudor Vianu și pe Constantin Rădulescu-Motru, originar din Butoiești,

unde bunicul meu, Ion Bălăceanu, era preot). Deci Rădulescu-Motru veghea asupra evoluției ei, într-o capitală efervescentă și complicată; era, oricum, perioada interbelică, cu atâtea de oferit în plan spiritual, despre care vorbește Mircea Eliade, printre altele, în *Destinul culturii românești*, cu un învățământ superior bogat în personalități prestigioase.

Înainte cu câteva săptămâni de examenul de admitere, minunata mea diplomă de merit, pentru care trudisem nu puțin, se anulează. Și iată-mă în situația de a da admitere, adică să pregătesc rapid un examen la care eu nu mă gândisem nicio clipă. Și așa am ajuns la Filologie. Pentru că aveam impresia că mă pot descurca oricând, că știu, fără atâta învățătură, deși, cu părinți intelectuali, locurile la facultate erau un sfert din total, în acest caz. Așa că am dat admitere cu o concurență de 8 candidați pe un loc, după un efort care m-a marcat profund (la istorie, în special) și emoții pe măsură. Am intrat la Filologie, secția Română-Germană, fără să-mi doresc neapărat asta. Fusesem în liceu un cititor pasionat, dar nu învățam neapărat, din moment ce acea zonă mă bucura pentru că îmi vorbea adânc despre cultura română și universală, deși drastic amputată atunci, pe care eu o sorbeam cu nesaț din unele cărți interzise. Nu înțelegeam prea bine, dar m-a fascinat Caracostea, cu care m-am întâlnit (ce bucurie!) la doctorat.

Am evocat aceste lucruri pentru că ele țin de o atmosferă a anilor '60, pe care noi, la facultate, printr-un noroc providențial, nu am simțit-o ca fiind atât de coercitivă, grație marilor profesori, întemeietori de școală filologică timișoreană, pe care i-am evocat în câteva studii.

Iată o lume duală, percepută de noi, studenții de atunci, sub auspicii faste. Ce lucru uimitor, atunci, și contradictoriu, care ne încuraja dezvoltarea laturii idealiste și setea de cultură mare, autentică. Așa eram și așa simțeam, așa evoluau și colegii mei, într-o instituție nou înființată, unii deveniți personalități importante ale filologiei timișorene, cum era Iosif Cheie-Pantea sau un gramatician de mare talent, cum era Dumitru Crașoveanu (colegi de grupă), venit, acesta din urmă, dintr-o familie foarte modestă din Oltenia, extrem de sărac și însetat de a arde etapele. Mi-l amintesc cu mare nostalgie, pentru că el, de fapt, reprezenta nevoia noastră de a depăși o istorie nedreaptă, care amputa România atunci de unele din valorile ei cele mai de seamă.

Și așa am ajuns filolog, fără să doresc neapărat, acolo unde fusesem tot timpul, de fapt, prin pasiune și gustul pentru lectură, din unele opere-embleme ale creativității și nobleții spiritului uman, pe care le aveam în bibliotecă.

Deci filologie, și o studenție, aș spune, cu deschideri generoase înspre o lume în care ne simțeam bine, cu profesorii și colegii noștri, cu puține bunuri materiale, fapt care nu conta.

Am fost, la terminare, reținută în învățământul superior, la o facultatea în formare atunci, alături de câțiva colegi, care au realizat o frumoasă carieră universitară.

Profesor universitar nu am ajuns chiar așa ușor. Abia după 1989, am devenit conferențiar, apoi profesor, deși publicasem la Editura Științifică și Enciclopedică o

primă istorie a stilisticii românești. Asta este o altă etapă, cu un alt profil, cu rigori ideologice foarte ferme, pe care nu le-am simțit atât de puternic în anii studenției.

Nadia Obrocea: *Relația dintre maeștri și discipoli este specială. În istorie există exemple celebre, cum ar fi relația dintre Socrate și discipolii săi, pentru a aminti numai unul... Cine au fost maeștrii dumneavoastră? Care au fost profesorii pe care i-ați iubit cel mai mult? De ce?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Am scris despre „maeștrii mei", erau *Întemeietorii*, profesorii G. Ivănescu, Eugen Todoran, Ștefan Munteanu, G. I. Tohăneanu, spirite tutelare ale învățământului filologic din Timișoara, dar și Victor Iancu, ce, la un moment dat, m-a dorit ca asistentă, eu neputând accepta să îl părăsesc pe Profesorul Ivănescu. Tinere pe atunci, le-am îndrăgit pe Clio Mănescu, de la „Universală", și Lucia Jucu-Atanasiu, asistenta Profesorului Todoran, meticuloasă și erudită, obligând studenții să facă fișe și să citească pașoptiștii, unii de care nu auzisem niciodată. Atmosfera era, grație lor în special, de emulație și „entuziasm" intelectual, pe care nu l-am mai întâlnit la aceeași altitudine apoi și la aceeași generală asumare. Aici l-aș aminti pe profesorul Deliu Petroiu, care dădea o notă aparte, un anumit pitoresc, adus dintr-o tinerețe petrecută în cercuri intelectuale speciale, spiritual și iubitor de artă.

Din nou același paradox: lumea noastră și lumea de dincolo de facultate, plină de frustrări și amputări ideologice în cultură. Într-un cuvânt, trudeam enorm toți, ca tineri universitari, pentru că ne iubeam profesia. Unii dintre noi aveau și un har special.

Cu profesorul Ivănescu am avut cea mai importantă relație din acei ani, i-am fost asistentă și urmașă, când a plecat, deloc fericit, din Timișoara. I-am fost și doctorandă, admirându-i imensa generozitate, creativitatea, forța de a se dărui total operei în curs de a se face și marea erudiție. Ca și puterea de a face școală și lipsa de aderență la viața cea de toate zilele. Era un personaj uluitor, cu adevărat călinescian. *Nasc și în România oameni!*

Nu era spectaculos cum era profesorul Tohăneanu, de altfel, detesta ca pe o insuficiență orice însemna dorința de a epata, de a culege lauri la scenă deschisă. Echilibrul, măsura, munca fără răgaz erau o regulă elementară de viață. Dar ce frumos orgoliu era acela de om sigur pe știința sa, care deschidea noi căi de cercetare și pe importanța ei, într-o instituție de cultură cu aspirații majore. Mă înclin în fața unui asemenea model pe care l-am găsit fără să îl caut. Căci mie îmi plăcuseră disciplinele literare.

Admiram spiritul cu aspirații enciclopedice, originalitatea, pe care le puteam găsi în îndemnul adresat discipolilor: *Să nu rămâi toată viața prizonier în Cântul I al Iliadei lui Homer!* Era fundamental pentru o idee de bază a intelectualului autentic. Curiozitatea, interesul larg, generator de interdisciplinaritate. Altfel spus, era diferit, într-un fel anume, irepetabil, avea puterea de a ignora ceea ce i se părea neesențial, chiar dacă asta contrazicea interesul comun, de exemplu, pentru felul de

a se îmbrăca, raportându-se la acest lucru cu un umor bazat pe autocunoaștere și acceptare, a unui fel propriu de a fi, era ironie și autoironie, un ecleraj savuros venit din partea unei inteligențe superioare. Și nu făcea literatură. Dar se comporta ca un personaj de literatură. Îl admiram cu înflăcărare tocmai pentru că era irepetabil, făcând pârtie sigură între ceea ce era comun și ceea ce era esențial în spectacolul existențial. Fără să facă literatură, era un personaj dintr-o carte, pe care o scria într-o lume care nu i se potrivea. Îl îndrăgeam, aflându-mă într-o nesfârșită contemplare. Vorbea fără farmecul celui care se iubea pe sine în primul rând, pentru că vorbea mereu întru adevăr. Îl îndrăgeam cu conștiința că pentru mine era un dar al destinului. Atunci începuse să mă intereseze problema, examinând șansa unei asemenea, uluitoare, colaborări, care mi-a pricinuit și momente foarte grele. Am muncit enorm ca „să fac față".

Profesorul Munteanu îi călca pe urme, dar avea în plus o excepțională înclinație spre creația literară, mai puțin obișnuită pentru un lingvist în sensul solemn al termenului. Îl îndrăgeam, de asemenea, și pentru tensiunea intelectuală de la Cercul de lingvistică, pe care îl conducea cu dăruire în buna tradiție a filologiei românești.

Ei erau maeștrii mei de-atunci și dintotdeauna, unde intră și profesorul Tohăneanu unanim admirat, cu care am făcut lucrarea de licență despre Camil Petrescu, care nu-i plăcea deloc, dar care pentru mine reprezenta o lume care se deschidea unei înțelegeri mai complexe, literare și metaliterare.

Fără să existe un cor al preamăritorilor, l-am prețuit enorm pe profesorul Victor Iancu, de la „Universală". Împreună cu profesorul Todoran aducea ceva din efervescența Cercului de la Sibiu. Profesorului Victor Iancu îi admiram cultura, ținuta academică (făcuse doctoratul în Germania), finețea spiritului, o anumită alură aristocratică. Ei făceau trimiteri, aș zice, „necanonice", atunci, la perioada interbelică, de exemplu la Mircea Eliade. Profesorul Todoran era un monument de știință și pasiune, pentru tot ceea ce însemna marea cultură românească și, în general, ideea de românitate.

Era, într-un cuvânt, pasionant, la noi la facultate, unde roiau, de asemenea, discipolii marilor profesori. Atunci am învățat să prețuiesc *personalitatea (Die Persönlichkeit)*, în sensul lui Goethe, cea care, atunci când există, împinge lucrurile înainte, de multe ori pe căi neașteptate, dar esențiale. Și noi am avut astfel de *personalități*. Și erau cu toții tineri, iar noi, învățăceii, extrem de tineri și gata să asimilăm modele. Căci puteam alege, desigur, după aspirații, și interese intelectuale proprii.

Nadia Obrocea: *Care este pentru dumneavoastră cea mai frumoasă parte a vieții academice?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Iată o întrebare dificilă. Pe care aș reformula-o: cea mai interesantă, mai complexă, mai solicitantă etapă. Cariera universitară este un urcuș, când este, și așa trebuie să fie: plin de confruntări, de

obstacole, de ezitări, dar și uneori de bucurii greu câștigate. Prin muncă, muncă, să zicem talent, dar și puțin sau mai mult noroc, adică atunci când destinul îți arată fața lui cea fastă. Frumosul se contemplă, interesantul se dizolvă ca un ingredient necesar într-un fenomen cu multe fațete.

Aspectele semnalate s-au succedat într-o carieră deseori stresantă, mereu solicitantă. Dacă ar fi astfel să convertesc frumosul prin interesant și creativ, plin de provocări, dar și de realizări neașteptate, acest „frumos" a fost oferit de perioada decanatului, într-o lume în mișcare, care se restructura cu repeziciune, trăindu-și atunci și fixându-și, în același timp, repere. Mă mir, cu naivitate în același timp, că am rămas, totuși, integră, adică... sănătoasă la trup și la suflet. Dar am rămas și cu convingerea că s-a putut *întemeia* câte ceva, reclădi, de asemenea, ideea fundamentală și aproape utopică fiind cea de construcție. Dar aici intră din nou lectoratul în Austria, când aveam uneori impresia că mă născusem din nou, fără nimic cunoscut mai dinainte, un fel de început *absolut*.

Nadia Obrocea: *Următoarea întrebare: Graz... Ați fost timp de trei ani lector de limba română la Graz. Într-un scurt remember, ce ne puteți spune despre acea perioadă?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Ca inedit, perioada Graz are decanatul ca cel mai elocvent corelativ: muncă, imprevizibil, provocare continuă, a face față zilnic unor așteptări cu multe semne de întrebare, a lăsa ceva în urmă, aici fiind vorba de faptul că un lector în străinătate este purtătorul unei imagini care îl obligă, imaginea țării lui, la care adaug faptul important că veneam dintr-o țară comunistă. Lectoratul a fost un nesperat succes.

Spre sincera mea mirare, am avut relații deosebite cu lumea academică de la Graz, cu profesorul Georg Rudolf Lind, directorul Institutului de Filologie Romanică (ce avea sediu în casa în care a locuit marele romanist Hugo Schuchardt și a cărui inimă a fost zidită în pereții Institutului, la dorința sa, după spusele colegilor mei) și traducătorul lui Fernando Pessoa (cu premiul Petrarca), și soția lui, Josephina Lind, profesoară portugheză, care mi-a devenit una dintre cele mai bune prietene, o personalitate neobișnuită, ca putere de a vedea lumea altfel, dincolo de clișeele colegilor austrieci, prețuind valorile sufletești și intelectuale mai mult decât pe cele materiale. Și ea a tradus splendid din Pessoa. A venit de multe ori în România, pe care o vedea, în multe privințe, asemănătoare cu Portugalia. A fost o experiență personală intensă, fără de care nu-mi pot imagina trecerea mea prin această lume.

O relație specială, de prietenie, am avut cu reputatul istoric pe zona sud-est europeană, Harald Heppner, care, pe lângă interesul profesional pentru România, iubea această țară, pe care o cunoștea bine. O personalitate extrem de cultivată, având și talent literar, sensibilitate și o mare inteligență. Și cultul prieteniei, pe care o situa întotdeauna în planul înalt al valorilor spiritului. A devenit în anul 2001 *Doctor Honoris Causa* (DHC) al Universității timișorene, eveniment pe care l-am

organizat cu deplina convingere a importanței acestui fapt, în special, pentru dinamica noastră secție de istorie.

Unii studenți austrieci au vizitat Timișoara, iar după Revoluție, o absolventă, și ea, a cursului de română, s-a ocupat cu dăruire de azilanții din România după 1989. Este un capitol vast și complex, sub semnul acelor experiențe irepetabile, pe care am îndrăznit să le pun sub semnul destinului.

Nu pot să uit felul în care Profesorul Ștefan Munteanu a făcut din perioada lectoratului la Viena o emoționantă carte de literatură: *Scrisori din Vindobona*, 2000, ceea ce arată cât de adânc a trăit această etapă, pe linia unui real altoit pe un imaginar din care se naște literatura, care exista ca o vocație, abia atunci finalizată. Aș adăuga aici și frumoasa carte a lui Eugen Simion, *Timpul trăirii. Timpul mărturisirii*, din 1977, foarte ilustrativă din acest punct de vedere.

Nadia Obrocea: *Și în continuarea întrebării anterioare... De-a lungul anilor ați fost profesor invitat la mai multe universități din străinătate, ați susținut comunicări la congrese și conferințe internaționale... Cum descrieți experiența dumneavoastră de „peregrin" academic prin Europa?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Este un alt capitol vast și complex, din sfera acestor experiențe irepetabile pe care le-am pus sub semnul destinului. Ceea ce a fost important era faptul că am cunoscut mari lingviști, de la diverse universități, de la Udine, pe Vincenzo Orioles, de la Padova, pe Lorenzo Renzi, DHC, la Universitatea de Vest, la propunerea mea, pe G. Ernst de la Regensburg, unde am ținut o comunicare despre relația dintre Schuhardt și Hasdeu. I-aș aminti în continuare pe G. Piccillo din Catania, pe Teresa Ferro, din Catania și Udine, pe Bergounioux, de la Orléans, iar de la Gent pe Liliane Tasmowsky de Ryck, cu care am scris două studii în colaborare, pentru volumele omagiale ale lui Alexandru Niculescu și Sorin Alexandrescu etc.

Cu Teresa Ferro, ca și cu Josephina Lind, am fost prietenă apropiată. A iubit mult România, a ajutat mult italiana de la Timișoara, a fost și ea DHC al Universității noastre, m-a invitat de mai multe ori, vara, la Lectoratul de la Udine, să predau un curs însoțit de texte de poezie românească modernă. Am scris despre ea o evocare mai amplă care a apărut în volumul unui Colocviu Internațional de la Craiova.

Tot Teresa a organizat la Udine, în 2002, un colocviu internațional în onoarea lui Eugeniu Coșeriu, care trebuia să țină o comunicare despre romanitatea românească, dar care a murit înainte de colocviu, unde trebuia să i se confere titlul de DHC al Universității din Udine. La acest colocviu am participat și eu cu o comunicare despre „paradoxalul" Caragiale. Cum se poate observa, Teresa Ferro a fost o fascinantă personalitate polivalentă.

Acest capitol are la bază un imens efort, cu drumuri în străinătate, lecții predate la Udine, la Orléans, la Jena, la colocvii, conferințe, o diversitate care mi-a pus mereu la grea încercare capacitatea unei rapide adaptări la o lume cu reguli

stricte și cu exigențe nu mai puțin stricte. Mă întreb și acum cum am putut să fac față la toate acestea. Atunci experiența mea umană și intelectuală s-a îmbogățit enorm. Mi-am dat seama cu adevărat ce înseamnă Europa academică, ceea ce mă făcea să sper și pentru facultate, alături de colegii mei, la o nouă istorie, prin promovarea relațiilor interuniversitare, oferite și de diversele programe Tempus, Erasmus, Socrates etc.

Nadia Obrocea: *V-aș ruga să ne vorbiți despre perioada în care ați fost decan al Facultății de Litere și secretar științific al aceleiași facultăți. Ce înseamnă să fii decan al unei facultăți? Care au fost succesele, dificultățile, provocările?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Ca decan, sper că am reușit să dezvolt facultatea, dezvoltând, dar și înființând secții pe care le-am considerat fundamentale și liant pentru colaborări internaționale: italiana, spaniola, istoria, biblioteconomia, filosofia, jurnalistica (o adevărată miniuniversitate), dar și teologia care însemna ceva cu totul inedit și completând atmosfera cu ceea ce aducea ea în planul spiritualității creștine: conferințe extrem de interesante, dar și corul prezent la ceremoniile de acordare a titlului de DHC.

Ceea ce a însemnat mult pentru facultate era aducerea unor cadre didactice valoroase, cu scopul de a întări secțiile în curs de finalizare, pe care le-am sprijinit și în calitate de conducător de doctorat, pentru că am crezut în capacitatea lor deosebită de a face carieră universitară valoroasă.

Cei 8 ani de decanat și cei 8 ani de secretariat științific m-au pus în contact cu necesitatea de a realiza o bună funcționare a facultății, într-o perioadă provocatoare, cu introducerea de credite transferabile, masterate, proiecte internaționale, burse, profesori invitați etc. Cartea mea *Despre noosferă. O construcție a memoriei*, 2005, fixează aspecte din această nouă față a facultății. La ce imens efort m-am supus, un efort comun, al meu și al colegilor, efort consecvent, cu o fervoare care apoi s-a mai estompat și pe care acum, în amintire, îl consider, într-un fel, aproape imposibil. Și, totuși, a fost real. Și extrem de gratificant, în cele din urmă.

Nadia Obrocea: *Cum definiți activitatea susținută din calitatea de conducător de doctorat? Ce înseamnă să fii conducător de doctorat? Cum a fost pentru dumneavoastră?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Cât despre doctorat, s-a întâmplat pe fondul tuturor responsabilităților și activităților evocate. Am reușit să duc la capăt 25 de teze de doctorat, cu rezultate foarte bune, câteva excepționale, multe devenite cărți intrate în literatura de specialitate, la care am făcut, la majoritatea, prefețe. A fost, poate, pentru mine cea mai îmbogățitoare activitate, dar și ca relație cu doctoranzii mei, care erau dornici să impună direcții de cercetare importante.

Am fost, de asemenea, în foarte multe comisii de doctorat (peste 100), la marile centre universitare. Am avut mari bucurii, în acest sector al unei concentrări intelectuale permanente, de multe ori epuizante.

Bucuria mea specială a fost că am reușit să dau încredere unor tinere cadre didactice în capacitatea lor de a face o cercetare veritabilă. Era locul în care se predau ștafete, un model în această privință a fost profesoara Maria Iliescu, cu care mă întâlneam des în Austria, la Innsbruck, și care mi-a acordat prietenia sa. Am iubit-o mult și am admirat-o. Am scris împreună cu Luminița Vleja, pe care Maria Iliescu a apreciat-o și a îndrăgit-o, o evocare mai amplă într-un volum omagial publicat la Craiova, cu titlul *Labor omnia vincit improbus*.

Au fost preocupări greu de redat, acestea, din domeniul doctoratului, foarte angajante, mai ales că erau simultane cu funcțiile mele oficiale, la fel de angajante. Câțiva doctoranzi mi-au devenit colaboratori și prietenii mei mai tineri. Poate aici destinul și-a spus cel mai impresionant cuvânt. A fi conducător de doctorat este aproape o „profesie”, diferită de toate celelalte, numeroase și complicate ipostaze. Ea dă existenței un anumit halou și o anumită intensitate. Este, în același timp, și o mare responsabilitate.

Nadia Obrocea: *Pentru a continua întrebarea precedentă... Ați avut privilegiul de a fi doctoranda profesorului G. Ivănescu. Ce ați învățat ca doctorand de la profesorul G. Ivănescu?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Am învățat, în acest sens, două lucruri de la profesorul Ivănescu: generozitatea și exigența și am încercat să dezvolt, pe cât mi-a stat în putință, acel germene de creativitate din tezele de doctorat pe care le-am condus.

Când este asumată cu adevărat, este o relație modelatoare și, în parte, inefabilă. Conducătorul de doctorat trebuie să aibă un tip special de dotare, pentru o activitate cu dublă deschidere, a primi și a dărui.

Nadia Obrocea: *Care sunt personalitățile culturale din trecut și din prezent pe care le apreciați cel mai mult? Din România și din lume? De ce?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: La această întrebare, nu pot răspunde succint, pentru că au fost multe și diferite, în funcție de perioadele importante ale vieții. La ele pot fi adăugate și personalități istorice, pentru care am admirație și chiar iubire. Îmi răspundea marii mele nevoi de a crede în valorile românești Mircea Eliade, Lucian Blaga sau George Enescu, Constantin Noica sau Constantin Brâncuși și Eugeniu Coșeriu și complicatul Emil Cioran. Emil Cioran a luat asupra lui povara istoriei noastre, dar a crezut în geniul lui Mihai Eminescu, care putea să ne salveze de ceea ce el numea „neantul valah”. Pașoptiștii (în care l-aș include astăzi pe Ioan Aurel Pop), ca sinteză a unui mare efort constructiv, și Titu Maiorescu. Deasupra tuturor, ca o lumină superbă, Mihai Eminescu. Sunt mari

valori, unele realizate de diaspora, care reprezintă certificatul nostru de intrare în universalitate.

Din lume, aș spune Goethe, ca o chintesență, dar și mulți alții. Istoria europeană și universală abundă în personalități copleșitoare, în capacitatea lor creatoare, schimbând paradigmele de evoluție. Venind dintr-o țară izolată, am reușit să devin o persoană „occidentalizată”, grație lectoratului din Austria.

Nadia Obrocea: *L-ați cunoscut și l-ați întâlnit în mai multe rânduri pe marele lingvist român Eugeniu Coșeriu. Cum l-ați cunoscut? Unde l-ați întâlnit? Cum era Eugeniu Coșeriu?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Pe Eugeniu Coșeriu, ca persoană, l-am cunoscut prima dată la Congresul Internațional de la Trier. Veneam de la Graz și mă copleșea atmosfera celei dintâi întâlniri științifice internaționale la care participam.

De fapt, relația mea cu genialul lingvist român a început, cu totul neobișnuit, printr-o întrebare pusă de Profesorul Ivănescu, la doctorat, prin 1974. Și ea viza o lucrare fundamentală: *Sincronía, diacronía e historia*, apărută la Montevideo, în 1958, și care l-a făcut celebru în toată lumea, netradusă în română atunci, căci Coșeriu nu era acceptat oficial în România.

Profesorul Ivănescu avea o relație epistolară cu acesta, am aflat mai târziu, căci îl avusese student la Iași, în 1940, când Coșeriu era în anul I. De altfel, Coșeriu îl evocă pe G. Ivănescu în cartea sa celebră de interviuri, ca „prietenul meu Ivănescu”.

Întrebarea de la doctorat a fost cea mai mare „capcană”, pentru mine, și o emoție copleșitoare. Din fericire, știam de carte și o „citisem”, în spaniola mea incipientă. Așa că am putut să redau ideile mai importante. Dar câtă lumea vorbea atunci de Coșeriu în România, la nivel academic? Și era vorba de un lingvist genial, plecat din România, și mare profesor la Tübingen, un lingvist genial, care revoluționase la nivel mondial lingvistica postsaussuriană!

Profesorul Ivănescu, la curent cu marile discuții dintr-o știință în plină evoluție, ne introducea astfel în perimetrul marii lingvistici mondiale, dincolo de restricțiile oficiale. Și asta se întâmpla la Timișoara! De altfel, această lecție m-a marcat profund.

Într-o crestomație realizată cu studenții în perioada 1993-2004, *Din istoria ideilor lingvistice*, în 4 volume, coordonată de mine, am publicat un celebru studiu al lui Eugeniu Coșeriu despre viitorul romanic, tradus de o studentă, faptul acesta înscriindu-se, oarecum, în faza inițială de „recuperare” a gândirii coșeriene în țara lui. Emma Tămâianu, chiar dacă critică erori de traducere, mi se pare că, de fapt, scoate în evidență, indirect, fenomenul ca atare, care începuse să se întâmple.

Pe Eugeniu Coșeriu l-am întâlnit de mai multe ori, la Cluj-Napoca, am stat de vorbă și am rămas impresionată de iubirea lui pentru România. Am fost în comisia de doctorat a nepoatei lui, Eugenia Bojoga, foarte dotat cadru didactic la

universitatea clujeană, conducătorul tezei fiind unul dintre cei mai profunzi cunoscători ai operei genialului lingvist și prieten, profesorul Mircea Borcilă.

Eugeniu Coșeriu avea o ținută de aristocrat și se remarca în grupurile de lingviști ca un bărbat cu o autentică și firească prestanță, era carismatic, înconjurat, oriunde ar fi fost, de admirație. Își cunoștea foarte bine valoarea și făcea mari eforturi de a-și difuza concepția în țara lui, România, în momentul în care a putut să vină. Era ascultat și respectat și, în general, intervențiile sale erau îndelung comentate, pentru că aveau un puternic germene inovator, dar, în același timp, trimițând la propria sa doctrină, extrem de coerentă încă de la începuturi. Împreună cu tine, Nadia, ne-am ocupat de unele aspecte ale teoriei lui, pe care le-am publicat în cartea cu titlul preluat chiar din Eugeniu Coșeriu, apărut în decembrie 2019: *Toate problemele culturii și toate formele ei sunt și ale noastre.*

Pentru Mircea Borcilă, Coșeriu avea prețuire și afecțiune deosebită. Se simțea bine când venea la Cluj să vegheze asupra *Centrului de Studii Integraliste*, în faza lui de început și credea în valoarea tinerilor coșerieni clujeni.

Pentru mine, întâlnirile cu Coșeriu au reprezentat o invariantă existențială semnificativă. Și ea intră în ceea ce se numește o repetabilitate care trimite la acel concept important și atât de dificil de cuprins într-o analiză: destinul.

Și ultimele fapte din zona Coșeriu. Am fost în comisiile de doctorat pe teme coșeriene, conduse de Mircea Borcilă, și am organizat la Timișoara primul titlu de DHC, în 1994. Am dorit ca Eugeniu Coșeriu să fie primul, într-o ordine simbolică pentru noi.

Noi avem o istorie împreună întru Coșeriu, Nadia, iar tu chiar te-ai dedicat acestei cunoașteri, pe care ai știut să o transmiți cu pasiune studenților timișoreni.

Iată cum, dincolo de fracturi, istoria construiește, în cele din urmă, o coerență a valorilor autentice!

Nadia Obrocea: *Eugeniu Coșeriu a fost prima personalitate pe care ați propus-o pentru titlul de* Doctor Honoris Causa *a Universității de Vest, din partea Facultății de Litere. Care sunt celelalte? Cum ați creat acea serie de evenimente academice?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Ca decan, într-o perioadă de mare deschidere spre valorile occidentale, facultatea noastră a conferit primele titluri de DHC unor personalități internaționale prestigioase. Era ceva cu totul neobișnuit, entuziasmul era foarte mare, simțeam că am ieșit din izolare, la care visam când eram la Graz. Am redat alocuțiunile profesorilor omagiați prin DHC în cartea apărută în 2005, *Despre noosferă. O construcție a memoriei*. Am adăugat în carte și interviurile cu aceste personalități, publicate în prestigioasa revistă din Timișoara, „Orizont”, dorind să fac cunoscute lumii culturale timișorene ceea ce mi se părea a fi evenimente de mare importanță pentru Timișoara culturală. Corul de la Teologie, care, pe lângă *Gaudeamus*, intona muzică sacră, sporea starea de emoție și de solemnitate. Așa a fost atunci.

Nadia Obrocea: *Care sunt cărțile dumneavoastră de suflet? De lingvistică, de literatură etc. Și de ce?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Nu voi reține aici din lecturile destule care m-au impresionat decât proza lui Vasile Voiculescu și *Casa Budennbrook* a lui Thomas Mann. Dar și cartea de interviuri luate lui Eugeniu Coșeriu de Johannes Kabatek și Adolfo Murguía, *„A spune lucrurile așa cum sunt...”. Conversații cu Eugeniu Coșeriu*, în 1997, o carte tot despre destin. O carte despre o viață neobișnuită, în patosul ei, care a avut puterea de a impune o personalitate cu adevărat revoluționară în lumea occidentală. Un traseu aproape incredibil al unui tânăr plecat dintr-o obscură localitate din Basarabia, Mihăileni, când a fost cedată Basarabia, pentru a ajunge în Italia, unde a început excepționala sa carieră internațională, ca cel mai important lingvist, după Ferdinand de Saussure, el alăturându-se marilor personalități ale diasporei românești, Eugen Ionescu, Mircea Eliade și Emil Cioran. A fost, într-adevăr, din toate punctele de vedere, destinul lui Coșeriu, un destin de excepție. Poate cea mai elocventă demonstrație a ideii de destin. O carte care trebuie neapărat citită, mai ales de către studenți, este tocmai cartea amintită de interviuri luate lui Coșeriu.

Nadia Obrocea: *Care sunt ideile cele mai importante, definitorii, din opera dumneavoastră științifică?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Din nou o întrebare la care nu se poate răspunde decât citind cărțile care le reprezintă, în special *Romanitate și istorie* și *Semiostilistica*. Ele se referă la cele două domenii care m-au preocupat: romanitatea și importanța ei pentru cultura europeană, în *Romanitate și istorie*, în ceea ce privește mai ales limbile literare sau cea de-a doua lingvistică, cum o numea G. Ivănescu, și stilistica, în care am utilizat un termen nou, cel de *semiostilistică*, ce măsoară o evoluție, de la stilistica clasică, statică, bazată pe ideea de *ornatus*, *mimesis*, la cea modernă, în care limbajul în poezie nu reproduce, ci creează lumi, nu este mimetic, ci fondează o realitate inconfundabilă, valabilă *hic et nunc*. Profesorul Ivănescu a apreciat în cartea lui Grigore Ilisei, *Portrete în timp*, 1990, felul în care au fost continuate câteva dintre ideile sale fundamentale.

Nadia Obrocea: Din lumea romanică *este titlul cărții marelui lingvist idealist Karl Vossler... Din punctul dumneavoastră de vedere, ce importanță au avut în istoria umanității culturile romanice?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Întrebarea este complexă și trimite la un întreg parcurs istoric. Fiind vorba de geneza romanității, adică de latinitate, expansiunea și „disoluția” ei într-o formă nouă, romanitatea, prima formă a coerenței europene, care a strălucit în acest spațiu până la apariția spațiului germanic, când a apărut dicotomia: clasic-romanic, dionisiac-faustic. O „poveste”

fascinantă, asta simplificând mult și reducând totul la o structurare dicotomică. Aș trimite aici, în special, la cartea *Romanitate și istorie*, 1999, și la cartea scrisă în colaborare cu Luminița Panait, *Schiță de istorie a romanității*, 2002.

Nadia Obrocea: *Ce fel de stilistică practicați? Ce este semiostilistica?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Interesul meu vechi pentru literatură, de care m-am despărțit oficial, prin refuzul de a trece la literatura universală, a găsit un teren prielnic într-o veche orientare, cea stilistică, unde spiritul de finețe al literatului întâlnește spiritul de geometrie al lingvistului. Această aparentă antinomie pascaliană a definit demersul stilistic, când evoluția lui, prin dezvoltarea viziunii teoretice asupra limbii, ca purtătoare a valorii estetice, în ceea ce a însemnat semiotica, a schimbat stilistica înspre noile orizonturi. Aș trimite la două cărți importante în acest sens: Ștefan Munteanu, *Stil și expresivitate poetică*, 1972, și Oana Boc, *Textualitatea „poetică" şi lingvistica integrală. O abordare funcțional-tipologică a textelor lirice ale lui Arghezi şi Apollinaire*, 2007 etc.

Nadia Obrocea: *Dacă există o carte pe care încă nu ați scris-o, care ar fi aceasta?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Evoluăm tot timpul spre ceva ascuns undeva, în ceea ce înseamnă, în cele din urmă, misterul constitutiv al vieții. Ca atare, nu-ți pot răspunde, Nadia, pentru că a scrie o carte nouă este complicat și stă la mâna destinului, mai ales acum. Mă gândesc însă la Eminescu și la titlul unei cărți posibile, titlul formulat astfel de Irina Petraș, în cartea sa *Eminescu*. *Începutul continuu*, 2021.

Oricum, întrebările tale foarte ingenioase m-au pus, de fapt, într-o reală dificultate, mărturisită, au fost părți trimițând spre aspecte intuite foarte bine de tine, ca fiind fundamentale, cerând răspunsuri complexe, pe care nu le-am putut întotdeauna formula cu suficientă claritate. O viață a trecut și ca să pot să răspund la ele înseamnă a le așeza cuminte într-un adevărat pat al lui Procust.

Iată că am încheiat împreună un nou parcurs, alături de celelalte, și-ți mulțumesc din nou, cu întreaga emoție pe care mi-a creat-o acest interviu, ca unei veritabile partenere, căci fără dorința ta, nu treceam peste acea rezervă de care aminteam la început.

Nadia Obrocea: *După cum știți, există o carte foarte frumoasă semnată de Alexandru Paleologu,* Despre lucrurile cu adevărat importante. *Care sunt pentru dumneavoastră lucrurile cu adevărat importante?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Lucrurile importante cu adevărat? Să te bucuri de căldura familiei, să ai prieteni buni, să, să ai o anumită stare de bine, să-ți poți oferi răgazul unei cărți mult dorite, să asculți muzică de Mahler sau poate de

Schubert sau de Rahmaninov, să călătorești... Sunt lucruri simple și atât de complicate și greu de realizat, viața fiind, cum știm cu toții, mereu grăbită. Și chiar imprevizibilă, în curgerea ei de neoprit.

Nadia Obrocea: *Și o întrebare în sens opus oarecum... Care sunt pentru dumneavoastră bucuriile simple, ca să parafrazez titlul cărții lui Constantin Noica,* Mathesis sau bucuriile simple*?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Bucuriile simple, când sunt autentice, nu sunt chiar atât de simple, căci ele reverberează și ne îndeamnă să le păstrăm cu mare grijă. Îmi doresc din când în când să mă pot retrage într-o casă țărănească, lângă o pădure, la poalele muntelui și, desigur, cu un animal alături. Neapărat o pisică grațios torcătoare. Căci e vară și mult soare, ca la început de lume. Este, iată, o utopie, e realitatea aproape mitică spre care mă retrag de multe ori... imaginar... Am văzut atâtea case țărănești pe care mi le-am dăruit, căci ele sunt atâtea părăsite și costă atât de puțin. E o lume românească ce vine din istorie și e atâta nostalgie în această destrămare! Înțeleg adânc pasiunea Prințului Charles, cu o istorie atât de complexă în spatele lui, pentru mioriticele plaiuri transilvane.

Nadia Obrocea: *Et in Arcadia ego!* Există pentru fiecare dintre noi o Arcadia. Care este pentru dumneavoastră Arcadia?

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Au fost mereu lucruri pe care nu am reușit să le împlinesc, într-o existență mereu agitată, cu responsabilități și termene neîndurătoare, mereu prea scurte. Unde este acea Arcadie la care nu am ajuns, pentru a mă simți izbăvită de acest iureș, pentru a ajunge în casa țărănească de la poalele muntelui? În Arcadia mea, cu o existență ireală și atât de frumoasă, care mă așteaptă cu siguranță și acum.

Nadia Obrocea: *În această perioadă, suntem cu toții izolați în propria locuință, ca și cum am fi „deținuți" într-un soi de Gulag personal. Vreau să vă întreb, parafrazând titlul romanului lui Aleksandr Soljenițîn,* O zi din viața lui Ivan Denisovici*: Cum este o zi din viața profesorului Ileana Oancea?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Din păcate, zilele de acum nu au nimic spectaculos. Aștept să răsară firul ierbii. Aici nu voi fi dezamăgită. Natura nu înșală.

Nadia Obrocea: *Și o ultimă dublă întrebare... În ultimul timp ce citiți și ce scrieți?*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Citesc beletristică și corectez o lucrare scrisă mai demult și încă nepublicată. Aștept vremuri mai bune, rugând destinul să ne aibă în paza lui pe toți.

Nadia Obrocea: *Doamna Profesor Ileana Oancea, mă bucur că ați invocat ideea de destin în acest interviu, pentru că întâlnirea mea cu dumneavoastră trebuie pusă, fără doar și poate, sub semnul destinului. Vreau să vă mulțumesc pentru tot ce ați făcut pentru mine și vreau să vă mărturisesc iubirea și admirația mea, recunoștința și prietenia mea. Pentru mine reprezentați un model! Vă mulțumesc din toată inima!...*

Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Mulțumesc cu tot dragul, Nadia, pentru acum și pentru totdeauna! În același timp, mă gândesc la familia mea și la prietenii mei: colegi, foști studenți, doctoranzi, pe care îi păstrez mereu în suflet, dincolo de prezența lor fizică. E bogăția mea, foarte importantă și plină de semnificație, un capitol revelator într-o posibilă încercare de hermeneutică existențială.

Non multa, sed multum!

Deplasând parțial sensul adagiului latin din titlu, despre excelenta romanistă Ileana Lucia Oancea (născută Alexandru) este bine ca generațiile viitoare să afle, inclusiv detalii biografice concrete văzute din perspectiva unor contacte vizuale și intelectuale directe adunate în timp îndelungat. Micuță de statură, aparent foarte fragilă, uimea — aidoma se-ntâmplă, în prezent — prin forța gândului pătrunzător, cultură bogată și tenacitate, vizionarism. Altminteri, emotivă, blondă cu ochi de un albastru uimitor, calmă, s-ar fi putut crede că face parte din categoria însuflețitelor tanagrine (diminutivul italian e cel mai potrivit). Nimic mai departe de adevăr, cum voi încerca să arăt!

Studentă fiind în a doua jumătate a deceniului al șaselea (am absolvit Facultatea de Filologie din Timișoara, în 1970), am avut privilegiul de a învăța cu profesori iluștri, fiindcă facultatea fusese întemeiată, în anul 1956, cu remarcabili specialiști socotiți indezirabili de către autoritățile timpului. Unii fuseseră chiar încarcerați politic, alții „numai” îndepărtați de la catedră ori mutați brusc în altă localitate. Câte și mai câte șicanări așijderea îi copleșiseră, Timișoara, țara având, însă, enorm de câștigat, pe termen lung prin prezența lor. Nu exagerez, numind-o fast edificatoare.

Îmi amintesc cu intactă gratitudine de mari profesori, conferențiari și lectori precum Gheorghe Ivănescu (membru corespondent al Academiei Române din 1965 până la deces, în 1987, confirmarea deplină întârziind, deoarece nu i se ierta faptul că fusese prigonit politic), G.I. Tohăneanu, Eugen Todoran, Ștefan Munteanu, Victor Iancu (fost condamnat politic), Vasile Șerban, Simion Mioc, Clio Mănescu, Alexandru Bellu, Nicolae Manolescu, Theodor Trâpcea. Erau inteligent făcute seminariile de asistenți universitari care urmau să devină iluștri, la rândul lor: Ileana Lucia Oancea, Dumitru Crașoveanu, Vasile Frățilă, Iosif Cheie-Pantea, Felicia Giurgiu, Corneliu Nistor, Ioan Popa, Vasile Crețu. Înșiruirile sunt parțiale — din rațiuni lesne de înțeles, nu liste complete de nume trebuind să întocmim, acum și aici — totuși, nu o voi putea omite niciodată pe admirabila doamnă lector Maria Belisare (născută Gheorghiu) de la care am deprins temeinice noțiuni de limbă italiană, limbă franceză, mai târziu, utile sfaturi de viață, încurajări rostite fără ocolișuri ori fundamentate pe psihologia inversă[1]. În rândurile prezente, mă voi referi la făuriri timișorene cruciale din domeniul italienisticii sub semnul romanistei Ileana Lucia Oancea. Ferice zodie universitară, conchid cu convingere statornică.

Delicata pe cât de caracterial puternica doamnă Oancea era asistenta prodigiosului lingvist Gheorghe Ivănescu, care avusese, în răstimpul interbelic,

[1] Observând că opreliștile nu mă descurajează, ci mă îndârjesc, doamna Belisare (Tanti Mioara, cum îmi ceruse să îi spun, după încheierea studenției), mi-a repetat că nu voi izbuti să devin italienistă din cauza... miticismelor. A fost fericită că nu am dat curs acelor așa-zise îndemnuri.

privilegiul de a studia cu Iorgu Iordan și, ca bursier, cu specialiștii cei mai reputați din Franța, Italia, Elveția, cărora le păstrase neatinsă de ani venerație. Nu doar eu așteptam cu sufletul la gură cursurile și seminariile ce ne familiarizau cu miraculosul teritoriu al Romàniei. Astfel, în mod natural, având repere de calibru înalt, mi-am întemeiat propriul parcurs, în timp, amplificându-l în pofida stavilelor.

Deși în așteptarea copilei ce se va dovedi o fiică demnă de propria-i mamă, asistenta mărunțică de stat știa să ne țină atenția neștirbită, prin propuneri fascinante ce prelungeau direcțiile de aprofundare din cursul redactat de profesorul Gheorghe Ivănescu, despre care-mi vorbise cu înflăcărat respect asistentul universitar Vasile D. Țâra, proaspăt absolvent al Universității ieșene, unde poliedricul savant Ivănescu lăsase urme de neșters. Preluând exemplul Profesorului, nu am făcut niciodată caz, atunci când un învățăcel se întâmpla să întârzie la oră: aripile tinerilor nu trebuie retezate, ci încurajate întru zborul minții, primisem îndemnul cu precizarea că aidoma procedase Alexandru Philippide Senior, maestrul Domniei sale.

În anul al treilea de facultate, descoperisem îndreptățirea alegerii de a pune preponderent accent pe lingvistică în următorii doi ani. Tocmai fiindcă păstram încă secretul că voi fi, și scriitoare, țineam să am considerabilă pregătire, atât în limba mea maternă, cât și în limbile neolatine pe care le iubesc nețărmurit, adică limba pribeagului genial Dante, a mereu actualului Racine, a tragicului Federico Garcia Lorca, cucerită fiind, și de limba frământatului Pessoa, de asemenea, curiozitatea privind alte limbi și dialecte romanice nefiindu-mi străină.

Evocându-i pe unii din admirabilii magiștri cărora am avut fericita ocazie să le fiu învățăcel, am precizat în treacăt o realitate de însemnătate copleșitoare. Tinerii asistenți discutau între ei, întocmeau atente fișe despre activitatea la seminar a studenților, nu pregetau să-și sacrifice uneori pauza, spre a sta de vorbă cu studenții, le comunicau profesorilor opinii argumentate despre noi. Notele erau, arareori, date... impresionistic, sub influența stării de spirit avute în momentul examenului de către cadrul didactic titular, cel care stabilea nota, în fond.

N-am agreat nicicând goana după calificative maxime, dar la materiile ce mă pasionau, chiar am ținut să mă prezint cât mai convingător pregătită în fața dascălilor pe care-i admiram cu devoțiune. Deși subțirică, în sesiuni slăbeam vădit, spre disperarea mamei. Îmi impusesem o disciplină de la care nu abdicam. Fără cafea ori alte subterfugii, învățând numai în regim diurn, petreceam multe ore în bibliotecă, fișând, citind enorm, zilnic, cum nu conteneam a face de la vârsta de șapte ani și jumătate. Poate, inclusiv din cauză că sunt născută la miezul nopții, nu puteam dormi în noaptea ce preceda un examen. În plus, nu mâncam nimic, în dimineața ce urma. Nu consiliez pe nimeni să înfrunte vreun examen pe nemâncate, totuși, chiar nu izbuteam să fac altminteri. Caz unic pentru mine, la examenul de romanistică din sesiunea de iarnă din anul terț, m-am retras. Trăsesem un bilet nefericit, am apreciat în sinea mea că aș fi ajuns să merit numai un opt, poate nouă, astfel că mi-am cerut scuze, am îngăimat că mă voi prezenta după încă un semestru cu toată materia parcursă.

În sesiunea de vară (domnul Profesor revenise deja de la un stagiu de predare în India din încheiatul februarie), am primit nota maximă cu felicitări din partea Domniei sale. Sunt convinsă, și azi, că doamna asistentă Oancea îi relatase că iubeam cu pasiune limbile desprinse din latină și că, anterior, mă retrăsesem înainte de a răspunde, cu toate că aș fi putut obține o notă frumoasă, dată fiind activitatea la seminar. În schimb, în acel iunie, făcusem față cu brio periplului prin toată materia și, Doamne, cât de fericită m-au făcut firitisirile pe mine, timida, care se putea exprima mult mai deplin la probele scrise!

Prea ocupată să citesc, să dau noian de examene, am debutat literar abia în decembrie 1969 cu traduceri din lirica lui Jacques Prévert (folosisem originalul francez al celor cinci poezii, însă primisem de la doamna Belisare, și o revistă cu versiunea italiană a trei din ele). Au apărut în periodicul timișorean *Forum,* ulterior numit *Forum studențesc.* Repet — prin meritul cadrelor didactice — conducerea universității cunoștea cine sunt studenții merituoși. Așa se face că, în anul al patrulea, mă aflam între cei vreo nouă-zece studenți chemați să participe, la Rectorat, la o întâlnire cu prozatorul Nicolae Breban, când am salvat onoarea instituției. Oaspetele nu-și amintea numele literatului englez care scrisese romanul *Tess d'Urberville*, se instalaseră câteva clipe de tăcere stânjenitoare. Eu murmurând cu un fir de glas Hardy, am readus lumină pe chipul vorbitorului și al gazdelor acelui eveniment special. Drept este, că anterior, învingându-mi sfioșenia și cu inima bătându-mi năvalnic, îi pusesem, într-un amfiteatru înțesat cu studenți și dascăli, lui Zaharia Stancu, pe-atunci, președinte al Uniunii Scriitorilor și venit cu soția în vizită, o întrebare ce-i făcuse mare plăcere despre raportul său de oarecare idiosincrasie față de teatru. Se adunaseră mai multe întâmplări de felul arătat, fapt este că, din partea acelora care ne pregăteam să ne susținem examenul de licență în limbă și literatură română fusesem desemnată să vorbesc, și eu, în Aula Magna plină ochi, la finele lui Florar 1970.

Cu abur de lacrimi, mi-am citit cele câteva fraze care au suscitat vie emoție în participanți. Da, așa erau cadrele didactice timișorene și nu doar timișorene, în acei ani! Acordau greutate nu multor lucruri, ci exact acelora semnificative, întocmai cum agreau antecesorii din străvechea Cetate Eternă. Cum să uit că, la o sesiune științifică studențească, lipsind fondurile pentru acordarea de premii, profesorii G. I. Tohăneanu și Francisc Kiraly își dijmuiseră fiecare biblioteca personală, eu primind un elegant exemplar italian al *Divinei comedii*, pe care am semnătura celui mai important stilistician român[2]. Parcimonioși cu laudele, amândoi domnii profesori menționați o prețuiau, la rându-le, pe asistenta magistrului Gheorghe Ivănescu, dincolo de bizarele sau întemeiatele animozități,

---

[2] Cum, poate, unii nefilologi încă nu știu, este vorba despre domnul profesor Tohăneanu. Am relatat episodul în volumul *In Magistri honorem G. I. Tohăneanu,* Editura UVT, Timișoara, 2005. Câteva zeci de promoții, ale Facultății de Filologie din Timișoara (din 2003, numindu-se Facultatea de Litere, Istorie și Teologie) s-au bucurat să studieze, inclusiv cu celălalt mare cercetător al stilului artistic, profesorul Ștefan Munteanu.

uneori, existente, ca peste tot, în universitatea ce încă nu-și reluase numele conferit de către augustul ctitor[3].

Mult mai târziu, înainte de începerea anului universitar 1990-1991, am fost chemată să predau italiana la universitatea unde studiasem. E superfluu să adaug că decizia fusese inspirată de oamenii care-mi fuseseră călăuze. Din acel moment, doamna profesor Ileana Lucia Oancea mi-a fost, necurmat, consilier sapient și sprijin în construcții de seamă. Unde și când a fost imperios trebuitor, spusese și scrisese apăsat adevărul fundamental că într-o Facultate de Litere autentică nu poate lipsi predarea limbii italiene. Și am purces cu sârg la ridicarea unui edificiu didactic trainic sub ghidarea Domniei sale, ambele având vocație de făurar de noutăți *sine qua non*. Un auxiliu de valoare ne-a fost, de asemenea, doamna profesor Margareta Gyurcsik, aflată în fruntea Catedrei de Limbi Romanice. În clipe de cumpănă, am cerut, nu arareori, și sfatul înțelept al vrednicului de pomenire Nicolae Corneanu, mitropolitul Banatului.

În iulie 1991, am înființat Comitetul *Dante Alighieri* din Timișoara. Cu toate că era caniculă nemiloasă, între fondatori s-a numărat doamna profesor Ileana Lucia Oancea, după cum au participat domnul și doamna Belisare, cei mai cultivați și iubitori de școală veritabilă dintre asistenții universitari de odinioară, deja menționați, zeci de studenți, care îmi purtau respect. Au început ani foarte roditori. Au fost încheiate semnificative raporturi interuniversitare organice, inclusiv sub egida Societății *Dante Alighieri*, au plecat cu burse de studiu în Frumoasa Țară[4], zeci de studenți și cadre univesitare, sporind renumele Universității de Vest din urbea de pe Bega, în lume.

Atât doamna profesor Oancea — devenită, în 1992, secretar științific al facultății, între 1996-2004, fiind decan, în perioada 2004-2008, din nou secretar științific — cât și alți universitari importanți ca Alexandru Balaci, G. I. Tohăneanu, Deliu Petroiu, Rodica Viorica Bărbat, Iosif Cheie-Pantea, Adrian Dinu Rachieru, Cornel Ungureanu, Sergiu Drincu, Luminița Virginia Burcă, Manuela Iana Mihăilescu, Elena Gaja, Süto Andras, Nicolae Belean precum și regizorul Diogene Bihoi, actrița Ana Ionescu au ținut conferințe memorabile, au realizat momente artistice la seratele *Dante Alighieri,* la alte evenimente similare, au scris despre prezența italienisticii de nivel universitar, în Timișoara. Nici de astădată nu facem enumerări exhaustive, tematica prezentelor rânduri fiind una precisă.

Nu doar atât. Grație doamnei profesor Oancea, numeroși oaspeți străini de seamă și-au dat contribuția la succesul unor serate *Dante Alighieri,* al unor întâlniri științifice și culturale de marcă. Sunt vii în memorie Teresa Ferro, Giuseppe Piccillo, Lorenzo Renzi, ambasadorul Bernardo Uguccioni, atașatul cultural Urbano Urbinati, Corrado Calabrò, Cesare Alzati, Benito De Sivo, Fulvio Tomizza,

[3] Universitatea de Vest din Timișoara a fost ctitorită de Regele Mihai I al României, în 1944, reluându-și numele originar, în anul 1994, în urma diligențelor întreprinse de rectorul Eugen Todoran.

[4] Antonomasia Bel Paese este datorată abatelui-savant Antonio Stoppani (1824-1891), fiind inspirată, în anul 1876, dintr-un vers din *Canțonierul* lui Francesco Petrarca.

Melo Freni, Riccardo Campa, Norberto Cacciaglia, Giovanni Capecchi. Nu doar ei, totuși, să nu uităm că o parte din aceștia au devenit, mai apoi, Doctori Honoris Causa ai UVT, chiar membri ai Academiei Române. Fiindcă făcusem aluzie la vizionarism!

Un moment cu semnificații speciale a fost ctitorirea liniei de studii Italiană de licență, în 1997, ardent dorită și cu minuție pregătită de către doamna profesor Ileana Lucia Oancea și de către Subsemnata. Greutăți ce păreau insurmontabile au fost depășite, ce e drept, cu eforturi considerabile. Însă realitățile determinante pregătite de oameni cu suflet limpede și minte bine articulată sunt ajutate de Pronie a se concretiza, astfel, în Universitatea de Vest din Timișoara, se apropie jubileul de argint al Italienisticii cu corolar de licență, de câtăva vreme, sub coordonarea Mirelei Ileana Boncea, fosta noastră studentă.

Neprofundând, însă cuvenit, afirm că prezența întremătoare a doamnei profesor Ileana Lucia Oancea mi-a însoțit urcușul în cariera academică, absolvirea unei secunde facultăți, obținerea calității de doctor în Filologie, învestitura de Cavaler al Republicii Italiene pentru merite culturale, primirea în Uniunea Scriitorilor din România, crearea Masterului *Civiltà italiana e cultura europea*, publicarea de cărți, studii, articole apreciate, nu doar în patrie, neocolind, vai!, momentele de sfâșiere din viața personală.

Întristător este că ființele lipsite de vocația posterității nu par stânjenite de implacabila judecată a contemporanilor și, cu osebire, a viitorimii. S-a încetățenit, în anii recenți, aruncarea unei cortine de umbră peste înfăptuiri care contează enorm, însă ce lipsesc cu desăvârșire, bunăoară, din paginile *online* ale Universității de Vest, cu toate că — dintotdeauna și definitiv — prezentul, viitorul nu se pot întemeia pe omisiuni și împuținări voite din jocuri politicianiste, ci pe trecute și prezente vieți de competenți oameni altruiști cu vocație de peren constructor.

VIORICA BĂLTEANU

O oră de franceză cu profesoara Ileana Oancea

Pe la sfârșitul anilor ’90, din motive pe care nu am de gând să le expun aici, am „trădat” filologia timișoreană și m-am transferat la Arad, unde am predat cursul de istoria limbii române. Citisem, încă din studenție, lucrările fundamentale (Philippide, Densusianu, Rosetti…), îl admiram pe Sextil Pușcariu pentru știința sa, dar și pentru stilul prietenos al scrierilor sale. Ce să mai zic de Gheorghe Ivănescu pe care-l divinizam de-a dreptul, căci, fiindu-mi profesor, l-am cunoscut foarte bine și ca om. Cu toate acestea, apăsat cumva de imensul prestigiu al acestor mari profesori și gânditori, nu publicasem mai nimic în domeniu, încât, pentru foștii mei colegi de la Timișoara, treceam drept un *outsider* în materie. Cu doi dintre ei, mă întâlnesc chiar la începutul anului universitar; intrăm în vorbă, și-i simt că tare se miră cum de predau eu un asemenea sfânt curs. Ba mă și întreabă, fără ocol, cum m-am descurcat la prima oră. Înțelegând unde bat ei, le-am răspuns în doi peri: „la prima oră le-am vorbit despre *Gaudeamus*”. Nu mințisem, atâta doar că la curs nu l-am cântat, cum și-or fi închipuit ei, ci am urmărit destinul cuvintelor din textul imnului de-a lungul istoriei, pornind de la limba latină, trecând prin limbile romanice și ajungând în final la română. Reacția unuia a venit prompt, ușor graseiată: „nu te supărra, drragul meu, darr asta nu-i istorria limbii!” Am renunțat la orice replică (aveam una frumoasă în minte, dar nu voiam să-i tulbur: amândoi îmi fuseseră profesori).

Am scris aceste rânduri, cu gândul la profesoara mea de franceză din facultate, dar „de ce l-am scris” se va înțelege abia la sfârșit…

… În toamna lui 1964, la 1 octombrie, am început cursurile universitare la Filologia timișoreană. Intrasem la facultate cu o zestre culturală precară. Liceul de la care proveneam se înființase abia cu patru ani mai înainte, făceam parte din prima generație de absolvenți. Doar doi-trei dintre profesorii mei aveau studiile universitare încheiate. Cei mai mulți erau înscriși la „fără frecvență”. Se înțelege că am trăit mici drame când noii mei colegi de la facultate se lăudau cu liceele absolvite: „Ghiba Birta” și „Moise Nicoară” din Arad, „Frații Buzești” din Craiova, „Traian” din Turnu-Severin, „Constantin-Diaconovici Loga“ sau „Nikolaus Lenau” din Timișoara, nume cu rezonanță în vremea aceea. Al doilea șoc l-am trăit audiind prelegerile magiștrilor G.I. Tohăneanu și Ștefan Munteanu. Simțeam că am pătruns într-o lume cu totul nouă și mă temeam că n-am să-i fac față. Trebuie să adaug că studenții din primii ani nu aveau contacte directe cu marii profesori. Cursurile acestora erau oarecum solemne, dialogul era exclus, nu visai să-i întrerupi nici măcar cu o întrebare. Nelămuririle se rezolvau la seminar. Tinerii universitari erau recrutați dintre absolvenții facultății noastre. Asistentele se îmbrăcau elegant, asistenții veneau ca scoși din cutie, la costum și cravată. Mai făceau un pic și pe grozavii, căci erau holtei cei mai mulți, iar, de când lumea, la filologie fetele erau majoritare. Aveau 5-6 ani mai mulți decât noi și pot spune că erau, în general,

amabili și prietenoși, dar în același timp severi când era vorba de carte. Cam asta era atmosfera în care urma să petrec cinci ani din viață.

Întâmplarea face că, la prima oră de seminar, până încă nu-mi cunoșteam colegii, apare în sală o tânără plăpândă și delicată care, în loc să se așeze în bancă, alături de noi, cum ne așteptam, se duce direct la catedră și, cu o voce caldă, care mi s-a părut timidă, se prezintă: „mă numesc Ileana Oancea, sunt asistenta dumneavoastră, cu mine veți urma cursul opțional de limba franceză”. După ce facem cunoștință și spunem fiecare de la ce liceu provenim și cam ce cunoștințe de franceză avem, Domnia Sa extrage din poșetă un fel de fișă și transcrie pe tablă o poezie. Îmi aduc aminte ca azi: Pierre de Ronsard, *Ode à Cassandre;* o lasă pe tablă și ne vorbește despre poet (n. 1524), despre epoca în care a trăit, făcând legătura cu... *Scrisoarea lui Neacșu* (1521)*,* ca să înțelegem unde ne aflăm. Ne mai spune câte ceva despre sincronia lovinesciană, apoi, *en passant,* câteva cuvinte despre tema *fortuna labilis,* amintindu-i pe ai noștri Dosoftei și Miron Costin, dar și pe bătrânul Ovidiu exilat la Tomis. Abia după această inițiere, trecem la text. Colegii mei traduc ei ce traduc până când îmi vine mie rândul:

Donc, si vous me croyez, mignonne,
Tandis que votre âge fleuronne,
En sa plus verte nouveauté,
Cueillez, cueillez votre jeunesse :
Comme à ceste fleur, la vieillesse
Fera ternir votre beauté.

Mă poticnesc în câteva rânduri, dar până la urmă o scot cu chiu, cu vai la capăt. Simt că e dezamăgită, dar îmi adresează un cuvânt de încurajare și trecem mai departe; ne vorbește despre franceza medievală, despre *Jurămintele de la Strasbourg* și despre François Villon. Ne mai vorbește despre ortografia etimologică versus ortografia fonetică, apoi despre unele subtilități gramaticale arhaice *(ceste,* în loc de *cette)* și despre câteva transformări fonetice suferite de cuvinte în periplul lor de la latină, la franceza medievală și până la franceza de astăzi. Mai face câteva referințe la limbile romanice ajungând, încet-încet, la limba română.

„Trec zilele-n goană și săptămânile în zbor”, cum zice poetul. Fac progrese vizibile, simt că profesoara mea se bucură și chiar că mă simpatizează un pic. Îndrăgeam franceza și mai ales poeziile ei. Azi îmi dau seama cât se gândea la noi și cu câtă grijă le alegea. După atâția ani scurși de atunci, îmi stăruie în minte o întâmplare când le-am părut colegilor ingrat. O relatez ca să mă eliberez. Într-una din zile, la afișierul facultății se anunța o audiție muzicală care urma să aibă loc într-unul din amfiteatrele universității (aula era în șantier): Claude Debussy, *Preludiu* la *După amiaza unui faun,* după egloga lui Stéphane Mallarmé. Mă duc la concert, era un fel de concert-școală prefațat și „explicat” de însuși dirijorul orchestrei, Nicolae Boboc. În timpul discursului său, acesta rostește de câteva ori numele poetului Stéphane Mallarmé despre care auzisem vorbindu-se atunci pentru întâia oară. Nu era Internet pe vremea aceea, de Wikipedia, nici vorbă, iar despre dicționarele enciclopedice aveam o idee vagă la cei 18 ani ai mei, așa că, la cursul de franceză de a doua zi, îmi rog profesoara să ne spună câteva cuvinte despre

poetul francez. Nu am făcut-o cu intenție, dar colegele mele au interpretat drept provocatoare întrebarea mea, suspectându-mă că am vrut să-mi pun în dificultate profesoara luând-o pe nepregătite. Se prea poate ca și profesoara noastră s-o fi resimțit la fel. Altfel nu-mi explic de ce ne-a vorbit aproape toată ora despre Mallarmé. Mai mult, la un moment dat, ne-a reprodus titlul: *Un coup de dés jamais n'abolira le hasard* și m-a invitat pe mine să-l traduc. Nu cunoșteam cuvântul *dé(s)* și nu l-am putut deduce din context, pentru că n-am făcut conexiunea cu *hasard.* Atunci a început un comentariu filologic care m-a lăsat *bouche-bé;* cred că acea lecție memorabilă mi-a declanșat „boala etimologică" de care nu m-am vindecat nici după ce am publicat, după 50 de ani și mai bine, cartea *Biografii lexicale.* Am aflat că *dé* e „zar" în franceză, dar și că este un substantiv provenit din verbul latin *do, dare* = „a da". Când am ajuns la *hasard,* pe care îl tradusesem cu „întâmplare", ne-a explicat că are un ce comun cu... jocul de table (jocul cu două *zaruri*), pentru că, după ce *dai* cu ele (lat. *do, dare* > fr. *dés*), *întâmplarea* îți poate fi favorabilă sau nu. Jocul l-am importat de la turci am mai aflat, iar odată cu jocul am preluat și cuvântul *zar.* Ne-a mai spus că termenul derivat, *hasard*, e la origine îndepărtată arab și că, probabil, francezii l-au luat de la spanioli, unde arabii se instalaseră binișor vreme de câteva secole. Ne-a atras atenția că dicționarele noastre indică franceza drept limba sursă pentru neologismul românesc *hazard*, și ne-a mai explicat că aceasta e regula lexicografică: se menționează ultima „haltă" înainte de a ajunge cuvântul în „stația terminus", adică în română. Ca să ne convingă – constatând că nu prea înțelegem –, ne-a dat ca exemplu cuvântul *algebră* care în românește provine din franceză, dar la origine e tot din arabă. Și a scris cuvântul pe tablă: *algèbre.* Cum discuțiile erau libere, cineva întreabă ce-i cu accentul grav pe *e.* Ne spune că este un *e* deschis, așa cum îl pronunță ardelenii în cuvântul *v**e**rde,* și că acesta provine dintr-un *a,* cea mai deschisă vocală (*al ğ**a**br,* în arabă), exact așa cum *très* provine din *tr**a**ns* latin; probabil că a mai dat și alte exemple, dar eu pe acesta din urmă l-am reținut. Și, ca un „dulce suvenir" *(„aux temps de ma jeunesse folle"),* ori de câte ori folosesc, în conversațiile mele franțuzești, superlativul cu *très,* îl pronunț… *très ouvert, peut-être.*

Cam așa au decurs, de-a lungul unui an întreg, lecțiile de limba franceză. Nimic artificial și nimic dogmatic, căci, intelectuală pursânge, Ileana Oancea n-a aplicat crispat o „programă școlară", nici n-a urmat obedient indicațiile din prăfuitele metodici aflate prin cancelarii. Și, mai ales, nu ne-a dictat năucitor liste interminabile de conjuncții și prepoziții, declinări și conjugări, excepții și reguli abstracte (bucurii de care am avut parte, nu-i vorbă, în cei cinci ani de facultate). Ne-a făcut, în schimb, să venim cu drag la ore, să iubim franceza și poezia ei, dar mai ales ne-a făcut să înțelegem ce înseamnă filologia adevărată, cultura autentică și libertatea spiritului. A întreprins totul cu naturalețe, fără ostentație, onorându-și în cel mai înalt grad profesia și îndemnându-ne să-i urmăm, după puterea fiecăruia dintre noi, pilda.

Eu, unul, am încercat cu *Gaudeamus*...

I. FUNERIU

Un exercițiu anamnetic despre profesorul universitar și omul de excepție Ileana Oancea

Parafrazând genericul lucrării filosofului Constantin Noica „Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești”, afirm cu deplină responsabilitate că Doamna Profesor Universitar Dr. Ileana Oancea reprezintă pentru lumea universitară „omul deplin” al filologiei academice timișorene.

Începând cu anul 1990, Teologia a revenit în mediul universitar românesc, pe fondul unei intense nevoi de spiritualitate și de eliberare de mentalitatea predecembristă opresivă. Astfel a debutat în Aula Magna a Universității de Vest din Timișoara un ciclu de conferințe și comunicări ale unor înalți ierarhi, profesori clerici şi monahi experimentați, prin intermediul cărora știința teologică și-a făcut cunoscute semnificația şi valențele profunde.

În efervescența înnoitoare a acelor ani, Mitropolitul Banatului, Dr. Nicolae Corneanu, și rectorul de atunci, Profesorul Universitar Dr. Eugen Todoran, au convenit asupra proiectului de înființare a unei Facultăți de Teologie la Timișoara în anul 1993, proiect stipulat în Decretul-Lege Regal 660/30 din decembrie 1944 de înființare a Universității de Vest, abilitată să ofere programe de studii în domeniile: Drept, Litere și Filosofie, Științe, Medicină Umană, Medicină Veterinară, Farmacie și Teologie.

Demersurile comunității academice timișorene și ale autorității bisericești din metropola noastră au primit aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, astfel că, din toamna anului universitar 1993-1994, au debutat programele de studii teologice, funcționând în cadrul Facultății de Litere, Istorie și Filosofie, astăzi Facultatea de Litere, Istorie şi Teologie, titulatură decisă, în anul 2001, de Doamna Ileana Oancea, Decanul de atunci al Facultății de Litere, Istorie și Filosofie!

Colaborarea cu Doamna Profesor Universitar Dr. Ileana Oancea a început în anul 1996. Fiind aleasă Decan al Facultății de Litere, Istorie şi Teologie (1996-2004), a propus Consiliului Profesoral al Facultății să fiu ales Prodecan, cu atribuții legate de întocmirea statelor de funcții și acreditarea specializărilor din cadrul instituției noastre academice.

Nu a fost o perioadă deloc simplă. M-am trezit în mijlocul unei comunități nu de puține ori atinsă de crize și de convulsii nefirești. „Decănița” noastră, așa cum o alintam cei din Catedra de Teologie (și nu numai), ne-a impresionat cu aprofundatele sale cunoștințe profesionale, de specialitate, precum și cu un alt „dar”, din păcate greu de sesizat astăzi în mediul universitar, şi anume cu empatia sa și cu acel sentiment al colegialității nedisimulat, al dragostei de oameni, al dorinței de a ajuta dezinteresat. Țelul vizat a fost pe cât de simplu, pe atât de etic: acela de a „ridica” şi „forma”, pentru a egala şi chiar depăşi suficienţa de sine a

spiritelor împietrite în lumea orgoliului, stare dată de primatul „vârstei", al timpului „zăcut" în mediul academic... Așa a „crescut", a sporit teologia timișoreană, fiind integrată în noosfera caracteristică unui complex context cultural – de aici și parafraza integratoare sub semnul metafizic al culturii inserată la începutul acestui text, Doamna Profesoară fiind mai mult decât un lingvist de succes, de renume, respectiv un filolog împlinit, realizat și recunoscut, la nivel național și internațional!

În mandatele Domniei Sale am luat contact cu spațiul cultural și cu un timp al culturii de mare amplitudine*,* grație unor evenimente importante, evenimente la care am fost „martor".

La propunerea Facultății de Litere, Istorie şi Teologie, Universitatea de Vest a fost onorată de prezența unor personalități de excepție, din Apus, dar şi din țară, cărora li s-a conferit titlul de *Doctor Honoris Causa* al Universității noastre.

Despre aceste evenimente excepționale dă mărturie „memoria" textelor. Din păcate, cele contemporane evenimentelor au fost eliminate, într-o manieră proletcultistă (postdecembristă?!), din *arhiva culturală* a Facultății de Litere, Istorie şi Teologie, de ighemonicul duh al adversității, fiind însă tezaurizate, patrimonializate, într-o carte-manifest *Despre noosferă. O construcție a memoriei.* Editura Excelsior Art, Timişoara, 2005 – o lucrare despre profesionalism, pasiune, noblețe, inteligență şi dăruire de sine.

Mai mult de atât, în răstimpul celor 8 ani petrecuți alături de Profesorul Universitar Dr. Ileana Oancea am pus bazele unui management științific nu doar de asimilare a spiritului universitar, ci și de creare a lui. Așa s-au ivit simpozioanele și colocviile, naționale și internaționale, desfășurate sub patronajul Catedrei de Teologie Ortodoxă, manifestări științifice ale căror comunicări au fost publicate în volume colective, la edituri cu o bună vizibilitate națională.

Înțelepciunea, simplitatea și modestia Doamnei Profesor Oancea sunt trăsături umane care definesc marile caractere, care umanizează și aristocratizează orice conștiință umană. Acesta este mobilul care m-a determinat să elaborez un studiu despre trei dintre marii dascăli ai Bisericii, Sfinții Vasile, Grigorie și Ioan, intelectuali iluștri și autentici slujitori ai lui Hristos Domnul, după care, veacuri la rând, lumea creştină și-a orientat atitudinea și conduita și care continuă să fie actuali într-o lume golită adesea de sentimentul valorilor spirituale.

Vivat, crescat, floreat! Doamnei Profesor Universitar Dr. Ileana Oancea, ani mulți şi frumoși, binecuvântați de Hristos Domnul, cu harul Său tainic, sfințitor, mântuitor și nemuritor!

NICOLAE MORAR

PORTRETUL UNEI DOAMNE

N-au fost mulți îngeri păzitori. Dacă stai să-i numeri, nu mai mulți de trei în toți anii de facultate și multă vreme după aceea. Când vii dintr-o familie de oameni simpli dintr-un sat uitat de lume, faptul că te vezi cumva adoptat are valoarea unei cauțiuni pe viață. Nici unul din cei trei profesori n-a avut în anii de dinainte de 1989 vreo funcție administrativă. Prin urmare, nu se punea problema vreunui alt ajutor decât o simplă încurajare. Dar ce neprețuită încurajare! Și cât de mult a contat!

Doamna Ileana Oancea se numără printre ei. *Se numără*, pun verbul la prezent, fiindcă datoria veche a rămas neonorată până azi.

E cazul să povestesc lucrurile fără ocolișuri, altfel nu se înțelege mare lucru.

Tatăl, pădurar, își vedea fiul neapărat inginer silvic, fabuloasă consacrare, în timp ce fiul, aflat în anul patru de liceu silvic la Timișoara, era decis s-o rupă cu părintele său, dacă ăsta era prețul, însă la Silvicultură la Brașov n-ar fi mers nici în ruptul capului, ci numai și numai, țineți-vă bine, la Filologie – și anume la franceză-română. (Oare când i s-a adus filologiei un mai profund omagiu?) Îndârjirea nebunească a fost pedepsită pe măsură. Liceanului i-au fost tăiate toate subsidiile, din decembrie până după examenul de admitere, când băiatul a revenit acasă – miraculos student, după un examen cu aproape șapte candidați pe loc la cea mai prestigioasă secție pe vremea aceea, franceza, oarecum iertat pentru lunile de îndărătnică răzvrătire, pesemne fiindcă se întorcea victorios (ce să mai faci cu acest băiat înșelător cuminte?). În toate lunile de abandon, n-a trăit, vorba vine, decât din bursa de elev, ce de-abia dacă acoperea chiria în oraș, fiindcă între timp se eliberase și din oroarea numită internatul liceului, suplimentară răzvrătire, de neiertat la rândul ei. Devenise om liber la 17 ani. Singura masă pe zi era o ciorbă la cantina Uzinelor Mecanice Timișoara, pe blat, cum se spunea.

În aceste condiții, trebuiau luate totuși câteva ore de pregătire în privat, fiindcă, nu-i așa, amărâtul isprăvea liceul silvic, unde în orele de franceză s-a jucat o vreme fotbal. Aici era o oarecare problemă. Și mai era una, la limba română, fiindcă de gramatică română la liceul silvic nu se auzise!

Pentru limba română se găsise un suflet milostiv, care să se ocupe de elev, câteva ore, nu mai mult de patru sau cinci, cât să-l introducă în materie. Omul necunoscut ce se îndurase de falit, la rugămintea Emiliei Ungureanu, era cadru universitar la română și locuia într-o clădire impunătoare, la intersecția a două mari bulevarde. Spre locul de instrucție urcai pe o somptuoasă scară curbată, de vechi palat, ducând spre un apartament uriaș, copleșit de cărți revărsate într-o dezordine desăvârșită pe rafturi ce urcau la patru, cinci metri înălțime, pe mese, pe scaune, fotolii și pervazuri. Balzaciană ambianță, prevestitoare de lucruri bune. O ființă măruntă, stăpânind peste întinsele comori, agilă ca o nevăstuică și bună ca pâinea caldă, te-a încurajat din prima clipă să fii mult mai deștept decât erai. Se numea

Ileana Oancea. *Doamna* Ileana Oancea, niciodată altfel decât doamnă, ar fi fost culmea să-i spui tovarăşă, care nu i s-ar fi potrivit pentru nimic în lume, după cum nu i s-ar fi potrivit să-i spui nici Ileana, mult mai târziu, din motive niciodată examinate.

Cum nu era timp pentru sistematizări gramaticale şi vorbă lungă, ai plonjat de îndată în materie. Cuvântul nimerit chiar acesta este: ai plonjat; sau şi mai bine: ai fost împins fără menajamente unde era apa mai adâncă. Ţi s-a pus în faţă un text cu toate problemele lumii şi, ameţitor, într-un fel de haos ce rima cu biblioteca omniprezentă din casă, doamna Oancea a atacat simultan cele mai spinoase probleme ale gramaticii. Timp de o oră ai trecut ca racheta prin spaţii rarefiate, ai luat act de insolubile controverse ale limbii române (care, culmea, nici nu ţi s-au părut de neînţeles), ai aflat că în cutare loc se poate judeca în trei feluri diferite, dar că, totuşi, preferabil ar fi să, deşi Gramatica Academiei spunea că, iar cutare era de părere că. La final, caietul tău arăta ca biblioteca, dar, în mod miraculos, în cap toate rămăseseră inexplicabil de clare. Ora, orele acelea puţine n-au semănat cu nimic altceva vreodată, dar ai plecat de acolo epuizat şi încrezător în tine ca după încleştarea de la Termopile, după ce tocmai i-ai învins pe persani.

Apoi ai înţeles că acesta era un stil de a preda, stilul ei.

Prin anul trei, cred, a venit rândul Romanisticii. Primul curs a fost de neuitat. Aceeaşi fiinţă, mai măruntă decât oricare dintre studentele din an, şi-a început prelegerea – complet liber, fără urmă de fişe în mâini, ceva despre legile fonetice în lumea romanică. Tot la trei cuvinte, revenea în discuţie Meyer-Lübke. Tabla s-a umplut presto de formule alchimice ce arătau evoluţiile fonetice în vreo şase, şapte limbi neolatine. O băgaserăm cu toţii pe mânecă. N-a existat curs mai sintetic şi mai complicat decât acela în cei patru ani de studii. Nu tot ce a urmat a fost la fel, din fericire, dar lecţia inaugurală a dat măsura.

Totuşi, stilul de a plonja abrupt în inima problemelor, fără preambuluri fastidioase, se arăta a fi chiar felul ei de-a fi, după cum s-a văzut atunci când, prin 1980, şi-a publicat cursul de filologie romanică. În fraze elaborate, desfăşurate vegetal, în perfectă filiaţie atică, Ileana Oancea voia să cuprindă Totul. Lucrurile ţi se înfăţişau într-o formulă sintetică, globalizantă, şi aşa urmau să treacă, fără rest, şi în mintea neofitului.

Când, în drum spre colocviile Eminescu de la Iaşi, i-am vorbit profesorului Iosif Cheie, fostul ei coleg de grupă, despre admiraţia ce o port doamnei Oancea, acesta m-a luminat: era normal, fusese şefa lor de promoţie, cu un cap deasupra tuturor. Mi-a vorbit despre familia ei de veche tradiţie intelectuală, boieri din Oltenia, iar asta lămurea în parte enigma acelei biblioteci fabuloase în mijlocul căreia colega lui crescuse de copil, mediul ei de zi cu zi. Printre membrii fondatori ai Filologiei timişorene, profesorii lor, inegalabili lingvişti şi literaţi, studenta Ileana Oancea făcea deja figură de om format...

Cu aceasta nu am ajuns încă la ce doresc cu adevărat să spun.

Din motive pe care nu le mai evoc aici, anii facultăţii mele au fost dificili, un pic mai dificili decât ar fi fost normal în altă conjunctură locală. Intram cu toţii în deceniul întunecat, al optulea, când orice brută cocoţată într-o funcţie îţi putea face

viața amară. Nu doar ție, biet student complet descoperit, ci oricărui cadru didactic universitar prins în angrenajul fatal al regimului. Cuvinte de încurajare deschisă de la doamna Oancea mi-au venit în toți anii de studiu, lungi discuții pe malul râului, vindecătoare, în care veneau toate la rând, mizeria regimului, oamenii lui din facultate, valorile morale la care nu se poate renunța cu nici un chip. Ne treceam unul altuia cărți de la Paris, de poetică, stilistică și filozofie. Eram doar un student, apoi un foarte tânăr profesor de școală generală, iar aceste rituale plimbări au punctat și susținut anii cei mai grei.

În cele din urmă, apele s-au despărțit vertiginos și mai tranșant ca niciodată, în săptămâna patimilor din decembrie 89. Atunci s-au așezat pe cântar odată pentru totdeauna onoarea și lichelismul.

Luni 18, după măcel, în Timișoara stăpâneau militarii; orașul era ocupat de soldați și ofițeri din armată, miliție și Securitate, cu arma încărcată și îndreptată spre trecători, în șiruri ce se întindeau pe marile bulevarde, iar în spatele lor se instalaseră blindate și tancuri (să ne amintim consemnul: interzis să se circule în grupuri mai mari de trei persoane). În acele zile confruntarea se mutase și-n spații închise, printre oamenii ce se întâlneau în instituții, la fel de aprinsă și fără menajamente ca pe străzi. Nu toți vorbeam însă aceeași limbă, deși ne mișcam de-acum printre cadavre și răniți, iar asta, măcar asta, ar fi trebuit să zguduie și să trezească în fiecare un foarte tardiv simț al revoltei. N-a fost așa. Pentru unii, cei de pe străzi fuseseră, precum în discursul oficial, niște huligani ce au distrus „avutul obștesc”. Cu aceia relațiile s-au rupt în chiar acel moment, violent. În lunile ce au urmat, câțiva dintre ei au cerut să fie uitați și iertați. Pe alții nici nu-ți mai venea să-i vezi în ochi, iar alții, în fine, da, au murit prematur purtând cu ei spaima zilelor din decembrie și povara propriului lor trecut, care le strica zilele și nopțile (vorbesc acum și aici strict de oameni legați de Filologia timișoreană).

În Piață însă, în zilele când populația a ocupat-o, din 20 până în 22, m-am văzut cu doi profesori, ceea ce nu însemna că n-au fost mai mulți în marea de oameni. Primul a trecut pe lângă mine la câteva ore după ce Piața Victoriei fusese ocupată. Era în drum spre spital, alb la față, speriat, scuzându-se că trebuie să ducă mâncare uneia din fete, iar el se grăbea. Pe 22, ce transformare, urcase deja în balconul Operei.

Al doilea profesor a fost Ileana Oancea, înfrigurată, electrizată, încrezătoare. Nu învinseserăm pe nimeni, regimul era tot acolo, gata de orice, dar doamna Ileana Oancea, cum altfel, credea cu tărie în victorie.

Ulterior a participat la protestele universitare, se înscrisese, dacă îmi amintesc bine, în Solidaritatea Universitară, nucleul cel mai angajat și mai reformator din UVT. Nu era nici asta de mirare. Se afla unde te așteptai să fie.

După câțiva ani, lucru cu adevărat uimitor și pentru mine, care credeam că o cunosc destul de bine, am regăsit-o decan al Facultății de Litere, Istorie și Teologie din Timișoara. Deloc nu părea să fie făcută pentru responsabilități administrative, om de carte cum era. Dar realitatea bate imaginația. Omul mărunt, delicat și

cultivat, cu glas scăzut – dacă voiai să auzi cum glisa muzical peste cuvinte, trebuia să ciulești bine urechile –, a condus cu mână sigură instituția și a dezvoltat-o în vremuri grele.

Ar mai fi de spus o poveste, la fel de semnificativă, contrastând iarăși cu alcătuirea ei fragilă, oțelită când nu te aștepți, însă n-aș vrea să evoc și persoane ce nu au loc în rama acestui portret. O revăd însă în fața ochilor țâșnind ca un războinic extrem-oriental, mărunt, implacabil și de temut: cineva se luase de vechiul ei pupil. De aceea îmi spun doar mie întâmplarea, în gând, și-i mulțumesc încă și încă o dată, ca de multe ori, omului providențial din viața mea.

VASILE POPOVICI
Universitatea de Vest din Timişoara
vasile.popovici@e-uvt.ro

Interviu cu Prof. Univ. Dr. Coman Lupu, realizat de Luminiţa Vleja

Prof. univ. dr. al Universității din Bucureşti, Prof. univ. dr. asociat la Universitatea din Bratislava, autor a numeroase cărți, dicționare, studii, articole, traduceri din domeniul romanic, îndrumătoar al unor interesante teze de doctorat, Dl. Coman Lupu a condus 16 ani destinele Catedrei de Lingvistică Romanică, Limbi şi Literaturi Iberoromanice și Italiană a prestigioasei universități bucureştene. Spicuim câteva titluri din publicațiile sale, mărturii grăitoare ale unor preocupări ştiințifice multiple (lexicologie, lexicografie, gramatică, traducere): *Dicționar spaniol-român. Capcane, asemănări, deosebiri*, Editura Universității din Bucureşti, 2013; *Dicționar minimal român-italian*, Bucureşti, Logos, 1994; *Lexicografia românească în procesul de occidentalizare latino-romanică a limbii române moderne* (1780-1860), Bucureşti, Logos, 1999; *Din istoricul numelor de monede în limba română*, Editura Universității din Bucureşti, ediția a doua, revăzută şi adăugită, 2013; *Gramatica practică a limbii spaniol*e, Bucureşti, Logos, 2001; *Lengua española. Perfeccionamiento*, Bucureşti, Cavallioti, 2003.

De asemenea, numeroase volume şi studii în colaborare s-au bucurat de participarea unor autori importanţi din sfera romanisticii, precum Alexandru Niculescu, Florica Dimitrescu, Lucia Wald, Marius Sala, Sanda Reinheimer Rîpeanu. Coman Lupu a coordonat şi editat un număr impresionant de studii şi volume a căror tematică se referă la romanistică, domeniu în care a publicat şi publică în continuare.

Traducerile sale în limba română, foarte multe şi valoroase, vin tot dinspre terenul romanic, în special cel hispanofon, din autori ca Mario Vargas Llosa, Julio Cortázar, José Ortega y Gasset, Fernando Savater, Ramón Gómez de la Serna, Antonio Soler, Luis Alemany, Rafael Pérez Estrada, Ernesto Pérez Zúñigas, Robert Saladrigas, Andrés Sorel, Pedro Gálvez etc.

Profesorul Coman Lupu este coordonatorul prestigioasei colecții Romanica, publicată la Editura Universității din Bucureşti.

LV: *Spuneți-ne, vă rog, câteva cuvinte despre copilăria dvs. Cine sau ce v-a îndrumat către ştiințele umaniste? Ce vă plăcea să citiți în copilărie?*

CL: M-am născut în comuna Zăvoaia din jud. Brăila, unde am și copilărit. Am început să citesc destul de târziu, prin clasa a III-a, cărți cumpărate de mama. Apoi am aflat că avem o bibliotecă în sat, pe care am frecventat-o asiduu. Funcționa într-o casă a primăriei, însă se afla cam departe de casa părintească. Drumul până acolo mi se părea lung, dar ispita era mare: biblioteca avea câteva mii de volume. Citeam orice-mi dădea bibliotecara, de la Ispirescu și frații Grimm, la

Caragiale, Călinescu, Sadoveanu, dar și *Însemnările unui partizan* sau *Pe Donul liniștit...* Erau cărțile timpului. De la mama, am primit Creangă, Slavici, ... Liceul l-am făcut într-un orășel vecin, Însurăței, fost reședință de raion, unde am avut noroc de o echipă remarcabilă de profesori. Aproape toți erau tineri absolvenți ai Universității din București și ne-au rămas în memoria afectivă ca modele profesionale, umane și morale. Profesoara de română, Elena Haican-Manea, îmi aducea să citesc din biblioteca sa autorii români sau cărțile interzise. Îmi amintesc că mi le dădea cu recomandarea să le citesc și atât. La început, m-a impresionat această favoare specială, dar cu timpul am început să mă simt deosebit de jenat: doamna profesoară locuia la Brăila și făcea zilnic naveta la Însurăței, iar în geanta sa erau și cărțile autorilor pe care îi preda la diversele clase unde avea ore. Tot timpul ducea și aducea o geantă sau o sacoșă cu cărți. Profesori excepționali am avut de asemenea la istorie, pe dl Paul Munteanu, la franceză și rusă (Nina Bellu), la științe naturale (Ana Miron) etc. Deci, cei care m-au orientat spre științele umaniste au fost profesoara de română, cea de franceză și de rusă și profesorul de istorie, care era și directorul liceului. Fiind o persoană cultivată, obişnuia să facă interesante conexiuni între istorie şi diversele etape din cultura şi civilizația lumii sau a țării noastre şi să ne stârnească interesul pentru cunoaşterea ştiințifică. Am susținut concursul de admitere la Universitatea din București îndemnat de profesoara mea de română, care mi-a acoperit și cheltuielile pe perioada examenului (transport, cazare, întreținere). După expresia lui Călinescu, asemenea lucruri sunt *indimenticabile.*

LV: *Care a fost parcursul studiilor universitare pe care le-ați urmat şi ce anume v-a determinat să alegeți respectivele specializări, domnule Profesor? Ştiu că de-a lungul studenției nu ați urmat doar o singură specializare, nici două, ci chiar mai multe. Care sunt acestea şi de ce ați optat pentru ele?*

CL: Am urmat cursurile Facultății de Limbă și Literatură Română a Universității din Bucureşti (1967-1972), așa se numea pe atunci Facultatea de Litere, optând pentru specializarea română – franceză, cu gândul de a deveni profesor de română la un liceu din Brăila, unde se mutaseră ai mei și unde locuiau cele mai multe rude ale familiei, sau la Brașov, unde mama avea un frate și o soră. Cum în planul de studii figura și o limbă facultativă, am ales italiana (2h pe săptămână, în anii I-III), o limbă pe care am iubit-o enorm încă din prima zi, dar în domeniul italienisticii am lucrat foarte puțin.

La sfârșitul anului III, după examenul de la disciplina *Istoria limbii române,* profesoara care conducea seminarul, doamna Elena Șerban-Barborică, mi-a spus că dna prof. Florica Dimitrescu, titulara cursului, dorește să mă cunoască și mi-a înmânat orarul său de consultații. Cum nu mi se mai întâmplase ca un anumit profesor să-și exprime dorința de a mă cunoaște, m-am dus la Catedra de Lingvistică foarte neliniștit, nu bănuiam rostul invitației. Mai târziu, când ne-am cunoscut mai bine, dna profesoară mi-a mărturisit că a ținut să mă cunoască fiindcă

dna Barborică i-a tot vorbit despre mine de-a lungul acelui an. Am plecat de la prima întâlnire cu dna prof. Dimitrescu cu o foaie scrisă la mașină, pe care erau peste 20 de propuneri de lucrări de licență, toate legate de istoria limbii române. Studiile durau pe atunci 5 ani și am rămas surprins când mi-am dat seama că trecusem de jumătatea lor și nu mă gândisem încă la lucrarea de licență. (Pe atunci se numea lucrare de diplomă.) Am citit și răscitit acea listă, pe care erau mai multe titluri care mă interesau. După ce, în sfârșit, m-am hotărât, m-am dus la dna profesoară Dimitrescu, în orarul său de consultații, și i-am spus că mi-ar plăcea să mă ocup de istoricul numelor de monede în limba română. A fost foarte bucuroasă, iar eu mă simțeam copleșit de amabilitatea și totodată de firescul cu care mă trata. Eu mă simțeam bine doar printre colegi, nu eram obișnuit să stau în preajma profesorilor mei din Facultate.

Pentru vară mi-a recomandat să citesc câteva cărți de lingvistică diacronică, iar trei dintre ele mi le-a împrumutat chiar domnia sa. Discuția despre lucrarea de diplomă am reluat-o după deschiderea anului universitar următor, când am început și activitatea de documentare: cărți de texte și de documente, de istorie, reviste de specialitate etc., la Biblioteca Academiei și la Biblioteca Facultății. Cea mai fructuoasă activitate de documentare a fost însă cea de la Institutul de Lingvistică al Academiei, care avea pe atunci poate cea mai bogată Bibliotecă de lingvistică românească și străină din țară. Aici am avut acces și la fișierul *Dicționarului limbii române* (DLR), continuatorul *Dicționarului Academiei* (DA), elaborat sub conducerea lui Sextil Pușcariu. La Institut i-am cunoscut pe majoritatea cercetătorilor de atunci, iar cu unii dintre ei am rămas prieten până azi. În primele luni ale anului V, cred că era pe la început de noiembrie 1971, dl Ion Gheție mi-a propus să lucrez, după absolvire, în sectorul de Istorie a limbii literare, pe care îl conducea. Am fost surprins, firește, și am acceptat, încântat că mi se oferă șansa de a continua activitatea de cercetare în care începusem să mă inițiez.

LV: *Domnule Profesor Coman Lupu, care au fost întâlnirile decisive care v-au influențat pe parcursul carierei universitare?*

CL: Bine zis „întâlnirile”, pentru că în cariera mea au fost mai multe momente-cheie. Pe unele le-am traversat fără să-mi dau seama de însemnătatea lor decât după ani de zile, când mă încumetam să fac un bilanț peste timp.

În anul IV, am făcut un curs de lingvistică romanică cu profesorul Alexandru Niculescu, iar pe semestrul al doilea al aceluiași an universitar, m-am înscris la cursul său opțional pe teme actuale de romanistică. Iar la începutul anului V, dl prof. Niculescu m-a invitat să asist la seminarul pe care îl ținea săptămânal cu doctoranzii săi; erau vreo opt asistenți și lectori de franceză de la Universitatea din București, de la ASE și de la Politehnică. A fost un seminar în care am aflat despre teoriile momentului din cercetarea lingvistică, aplicate pe diverse texte din literele franceze. Probabil că aici s-a produs cotitura. În orice caz, profesorul meu nu mi-a spus niciodată nimic despre intenția sa de a mă reține în Facultate ca asistent la

disciplina Lingvistică romanică. Toți colegii mei de an îmi vorbeau despre cariera care mă așteaptă la Universitate, numai că eu nu știam absolut nimic și nici nu m-aș fi încumetat să-l întreb pe domnul profesor ceva în legătură cu acest zvon, în care nu am crezut. Dl profesor mi-a spus că am un post rezervat la Catedra pe care o conducea doar cu câteva zile înainte de repartiție.

În 1972, când mi-am terminat studiile universitare, Catedra de Lingvistică Romanică și Spaniolă făcea însă parte din structurile Facultății de Limbi Romanice, Clasice și Orientale. Era o Catedră formată din cinci romaniști (prof. dr. Alexandru Niculescu, conf. dr. Maria Manoliu-Manea, conf. dr. Ecaterina Goga, lector dr. Anca Giurescu, lector dr. Sanda Reinheimer Rîpeanu) și nouă hispaniști (conf. dr. Paul Alexandru Georgescu, lector dr. Ileana Georgescu și șapte tineri lectori sau asistenți care au avut o contribuție remarcabilă la dezvoltarea hispanisticii din țara noastră: Silvia Vâscan, Oana Pătrașcu Gavrilescu, Cristina Hăulică, Andrei Ionescu, Domnița Dumitrescu, Mariana Papadopol și Victor Ivanovici). Eu mi-am început activitatea la 1 septembrie 1972, iar în 1975, prin concurs, în echipa de hispaniști a fost angajată Sarmiza Leahu.

Așadar, am pornit la drum cu entuziasm, alături de colegi pe care îi cunoșteam în mare parte doar după nume. Nu i-am avut profesori decât pe Al. Niculescu și pe Maria Manoliu-Manea, la cursuri, iar la seminare am lucrat cu Anca Giurescu. M-am integrat destul de repede atât în colectivul din Catedră, cât și în cel din Facultate, fără să bănuiesc ce dificultăți urma să depășim împreună. Din 1975 nimeni nu a mai fost angajat în Facultate, deși rândurile noastre au început să se tot rărească din 1977. Prin pensionare (Ileana Georgescu și P. Al. Georgescu) sau prin plecarea definitivă în străinătate, la sfârșitul anilor '80, la romanistică mai rămăseserăm trei (Reinheimer Rîpeanu, Goga, Lupu), iar la spaniolă doar patru: Silvia Vîscan, Cristina Hăulică, Andrei Ionescu și Sarmiza Leahu.

Lingvistul de la noi care se ocupă de diacronie are o sarcină extrem de dificilă. Trebuie să cunoască nu numai diversele etape de evoluție din istoria limbii, ci și limbile clasice și idiomurile moderne de cultură, cu care româna a intrat în contact de-a lungul timpului. Iar eu, ca romanist începător, mă aflam într-o situație extrem de delicată, știam puține lucruri despre limbile iberoromanice. Conștient de acest lucru, am început să învăț de unul singur limba spaniolă în timpul vacanțelor, dar uitam totul sau aproape totul în cursul anului universitar, când timpul liber devenea tot mai puțin, din cauza sarcinilor profesionale și extraprofesionale. Începeam anul epuizat după cele două săptămâni din octombrie (uneori, toată luna) petrecute la muncile câmpului („practica în agricultură", în limbajul timpului), unde eram cazați în condiții precare. La întoarcerea în București, ne așteptau numeroase ședințe și gărzi de noapte, „à tour de rôle", la Ministerul Educației, la Decanat, la Rectorat sau la rastelul de arme din Panduri al Universității.

În 1977, dna profesoară Teodora Cristea, care era la curent cu interesul meu de a-mi lărgi aria de cunoștințe în domeniul lingvistic romanic, m-a sfătuit să mă înscriu la spaniolă, ca să-mi pot disciplina efortul la care mă angajasem. Cum eram și asistent al Universității, aveam nevoie de o derogare din partea Ministerului de

resort. În septembrie 1977, după o ședință de Catedră, prof. Alexandru Balaci m-a luat deoparte și mi-a spus: „De dragul tău, am suportat ieri glandele sudoripare ale ministresei Susănica Gâdea și am obținut aprobarea pentru tine”. În 1974, Catedra noastră s-a unit cu cea de italiană, iar șef a fot desemnat prof. Al. Balaci. Italienistul Al. Balaci a condus Catedra până în 1986, când a fost pensionat. Au fost 12 ani în care m-am simțit protejat de prezența sa ca șef, mai ales în relația cu birocrația aparatului administrativ al Universității, care avea în posturi-cheie câteva personaje horror. M-am înscris deci la spaniolă (1977-1981), iar seminarele mele de lingvisică romanică din acel moment au căpătat o mai mare substanță, ceea ce m-a ajutat să trec peste realitatea grețoasă din viața cotidiană. Numărul profesorilor din Catedră se tot micșora, dar se reducea și numărul de ore și de studenți, așa că din 1981 am început să predau și spaniolă, iar din 1985, în normele multor profesori de la Facultatea de Limbi Străine s-au adăugat și ore de română la grupele de studenți străini. Facultatea de Limbi Străine, înființată în 1977, prin unirea Facultății de Limbi Romanice, Clasice și Orientale cu Facultatea de Limbi Germanice și cu Facultatea de Limbi Slave, avea la sfârșitul anilor ’80 mai puțini studenți și profesori decât avea în anii 1972-1976 facultatea la care îmi începusem cariera. După ’90, orele de Lingvistică romanică comparată se împărțeau între Sanda Reinheimer Râpeanu și mine, iar eu aveam în completare seminare și cursuri de spaniolă. Din românist, cum doream să ajung, am devenit romanist și apoi hispanist.

Din punct de vedere științific, cred că două sunt momentele cu un câștig major: colaborarea la *Enciclopedia limbilor romanice* (cu peste 100 de articole de gramatică romanică comparată și despre portugheză și varietățile ei), o lucare coordonată de acad. Marius Sala și apărută în 1989, și contribuția la realizarea unui *Dictionnaire des emprunts latins dans les langues romanes*, cu tot ceea ce ține de limba spaniolă; este un dicționar coordonat de Sanda Reinheimer Râpeanu și publicat în 2004 la Editura Academiei. Ambele lucrări colective au fost distinse cu Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române.

LV: *Domnule Profesor, prin acest interviu aş dori să-i facem o surpriză şi, sper din tot sufletul, o mare bucurie unei persoane foarte dragi nouă, care a fost ani la rându-i cadru didactic de excepție al Facultății de Litere, Istorie şi Teologie a Universității de Vest din Timişoara, decan pentru o perioadă de două mandate, secretar ştiințific, îndrumător de doctorate, pentru a enumera doar câteva dintre activitățile şi atribuțiile domniei sale pe plan local: Prof. univ. dr. Ileana Oancea. Din discuțiile cu doamna Profesoară am înțeles că vă prețuieşte foarte mult, lucru pe care l-a demonstrat şi cu ocazia uneia din vizitele pe care le-ați făcut la Universitatea de Vest, în martie 2014, împreună cu fosta dvs. Profesoară, doamna Florica Dimitrescu, pentru lansarea celei de-a treia ediții a Dicționarului de cuvinte recente. A fost atunci, în Amfiteatrul A11, o întâlnire deosebit de fructuoasă, în timpul căreia ați prezentat şi cartea colegului dv. Alexandru Ciolan, Misterele cuvintelor, iar profesorii timişoreni au lansat primul volum dintr-o*

publicație care avea să se bucure, cu fiecare an, de un succes crescând şi de o amploare deosebită pe terenul romanisticii: Quaestiones Romanicae (http://www.ciccre.uvt.ro). S-au consolidat, cu acea ocazie, punțile de legătură existente între cele două facultăți. Ce vă amintiți din acea călătorie spre Timişoara?

CL: De doamna profesoară Ileana Oancea mă leagă o lungă și frumoasă prietenie. Am cunoscut-o prin intermediul profesorului Niculescu la o manifestare științifică organizată în octombrie 1975 de Societatea Română de Lingvistică Romanică (SRLR) la Iași. Tot atunci, am cunoscut-o și pe Luminița Fassel, gazda noastră, care la jumătatea anilor ’80 a emigrat, împreună cu soțul său, germanistul Horst Fassel, și cu fiica lor, în Germania Federală. SRLR organiza periodic astfel de reuniuni, care erau un prilej nu numai de schimburi profesionale între romaniști, ci și de a ne cunoaște între noi și de a stabili relații de prietenie. Pe Ileana am revăzut-o apoi la Brașov, în 1978, și la Herculane, în 1980. În decembrie 1988, am fost unul dintre bucureștenii care au participat la Sesiunea anuală de comunicări științifice organizată de filologii timișoreni. După ’90 ne-am văzut mai des, mai ales în București, unde Ileana venea ca decan al Facultății de Litere din Timișoara, în deplasări de serviciu, dar și cu alte ocazii. De exemplu, s-a întâmplat ca amândoi să fim membri ai acelorași comisii de promovare sau de doctorat la UVT sau în Capitală.

Firește că-mi aduc bine aminte de martie 2014. În primul rând, călătorind cu mașina, am făcut câteva popasuri în care am admirat peisajul din regiunea voastră. În al doilea rând, a fost o mare bucurie să vă revăd pe voi, adică pe tine și pe Ileana, și să-i cunosc pe colegii pe care îi știam doar după nume. Mi-a făcut plăcere, de asemenea, să o revăd pe Smaranda Vultur, care și-a făcut. studiile la București și care, în Franța, devenise o bună prietenă a familiei Niculescu. Mi-au rămas în memorie de asemenea primirea călduroasă de care am avut parte la Universitatea de Vest, orașul, care căpătase între timp un aspect proaspăt occidental, dar și... frigul din hotel.

LV: *Luminița Fassel mi-a fost profesoară de filologie romanică la Iaşi. Am fost foarte tristă, şi nu doar eu, când am aflat că nu va mai preda la universitate. Au fost momente foarte grele... Ne puteți evoca un episod emoționant din cariera dumneavoastră? Desigur că au fost multe, poate vă gândiți la anumite întâlniri, cursuri, vizite, omagieri...*

CL: Am să evoc trei momente legate de vizita unor străini. În 1975, a venit în vizită la Universitatea din București Glanville Price, prin British Council. Dl Price era profesor de franceză și decan al Facultății de Litere de la Universitatea din Aberystwyth (cea mai veche universitate din Țara Galilor). Am fost desemnat de decanul Facultății să-l însoțesc în vizitele pe care prof. Price urma să le facă la alte două universități din țară (Sibiu și Cluj-Napoca), dar i-am fost ghid și prin

București. Era o companie plăcută și l-am revăzut de fiecare dată când a revenit în țară. În 1975, a fost invitat la cină de profesoara Maria Manoliu-Manea, însoțit de mine. Invitația m-a surprins, dar m-a și onorat. Datorită competențelor sale științifice, dna profesoară Manoliu-Manea avea mulți admiratori în Facultate. A fost o seară plăcută, în care m-am apropiat de prof. Price: după cină, l-am condus la hotel, cu un mic ocol prin centrul vechi, aflat în vecinătatea locuinței dnei profesoare.

Profesoara Manoliu-Manea a rămas în străinătate la sfârșitul anului 1977, împreună cu dl Manea, soțul său. Când l-am revăzut pe prof. Price în București, în 1978, mi-a povestit că s-a întâlnit de câteva ori cu dânsa la Paris și nu mai țin minte unde anume. Prin prof. Price, dna Manoliu-Manea mi-a transmis un mesaj privitor la Biblioteca personală: ce cărți să fie puse deoparte ca să-i fie trimise, iar eu să iau cărțile de care am nevoie. Acasă, în București, rămăsese numai mama sa, o doamnă în vârstă, pe care familia a reușit să o scoată din țară, dar care, în drum spre SUA, unde familia Manoliu-Manea se stabilise între timp, s-a stins pe aeroportul din Roma. Trist! Foarte trist! La ultima noastră întâlnire din timpul acelei vizite din 1978, prof. Price mi-a mărturisit că dna Manoliu-Manea i-a atras atenția ca în București să nu aibă încredere în nimeni în afară de Coman Lupu și m-a întrebat dacă dna profesoară m-a averizat că, după cina din 1975, a făcut o notă informativă la securitate despre musafirii pe care i-a avut la masă. Da, acestea erau regulile timpului, dar nu toți le respectau, iar eu am încremenit când prof. Price mi-a povestit întâmplarea.

Înainte de a spune povestea vizitei la București, în 1986, a prietenilor noștri din Valencia, aș vrea să fac o digresiune. În anii ’80, când controlul vieții noastre devenise o obsesie a regimului, iar relațiile cu străinii și cu străinătatea erau interzise, cum se întîmplă astăzi în Coreea de Nord, noi, la București, nu duceam lipsă de prieteni străini, nici de noutăți științifice de ultimă oră. Domnița Dumitrescu instituise o tradiție în Catedra noastră: ne anunța ori de câte ori primea cărți de la prietenii din străinătate, mai ales din Spania, și le împrumuta oricui dorea să se informeze. Cu timpul, am ajuns cu toții să o imităm pe Domnița. Apăruse între timp și xeroxul în București, iar multe lucrări circulau în fotocopii. Toți din Catedră aveam în casă, de exemplu, celebrul dicționar al Mariei Moliner, în copie xerox. *Ferma animalelor* a lui Orwell am citit-o în franceză, *La République des animaux,* într-o reușită copie copertată, care a trecut din mână în mână pe la o mulțime de prieteni, până când i-am pierdut urma.

Întâmplarea m-a ajutat și pe mine să-mi fac prieteni. Primul a fost Joaquín Garrigós, un harnic și competent traducător de literatură română în spaniolă, care venea deseori în România și care, după ce ne-am cunoscut, îmi aducea de fiecare dată noutăți de ultimă oră din literele spaniole. Prin Joaquín, care la începutul anilor 2000 a devenit director al Institutului Cervantes din București, am cunoscut-o, în 1984, pe Carmen Pensado, care asista la cursurile de vară ale Universității din București. Carmen era profesoară la Universitatea din Salamanca și autoare a unor lucrări de romanistică și de lingvistică spaniolă care rămân studii de referință în

Bibliografia de specialitate. Tot prin Joaquín i-am cunoscut pe Emilio Monzó Gimeno, avocat la o instituție guvernamentală din Valencia, și pe soția acestuia, María Dolores López Borgoñoz, judecător la Valencia. Emilio și María Dolores au devenit cei mai buni prieteni ai noștri din Spania.

Toate vacanțele de vară din anii '80 le-am petrecut la Brăila, la socri. Aveau o casă mare, în centrul orașului, cu grădină și curte, în care copiii se jucau în voie. În vara lui 1986, eu am rămas însă în București două săptămâni, ca să scriu la mașină o traducere pe care trebuia să o predau la termen. Emilio mă prevenise într-o scrisoare că el și soția au de gând să vină în vizită la București, dar nu precizase și intervalul. Băteam la mașină cu spor când m-am trezit la ușa apartamentului cu Emilio și cu María Dolores, însoțiți de fratele mai mic al lui Mari, Sergio López Borgoñoz, și de iubita acestuia, María José. Călătoriseră cu mașina lui Sergio din Spania până în București, se cazaseră la un hotel din centru și veniseră la noi cu un sac de cărți, cadoul cel mai jinduit de filologii români din acele întunecoase vremuri. Momentul era jenant pentru mine: eram singur acasă, în frigider nu aveam decât brânză și roșii, proviziile erau în congelator. Așa că m-am hotărât să-i invit la masă undeva în centru și am optat pentru Berlin, un restaurant din apropiere de hotelul Capitol. Aici, jena a fost și mai mare. Nu ne-au putut oferi decât un orez sleit!...

Înainte de a pleca la restaurant, am sunat la Brăila și mi-am anunțat soția că avem musafiri aleși. Seara, la nouă, mi-am recuperat soția de la gară. Venise de la Brăila cu mâncare gătită și cu un tort enorm, cu blat de bezea. Ne-am spălat astfel rușinea și am petrecut o seară de neuitat cu prietenii noștri. Mari și Emilio au rămas la noi peste noapte, iar María José și Sergio s-au întors la hotel. A doua zi, Sergio ne-a spus că au luat de la recepție ambele chei și că au avut grijă să lase urme și în camera lui Mari și Emilio. În mașina lor, la plecare, erau cărți românești pentru romaniștii din Spania și lucruri din casa profesorilor Niculescu, pe care dna prof. Dimitrescu li le încredințase ca ei să le trimită din Spania la Paris. Dna profesoară a părăsit România în decembrie 1986.

În 1984 a sosit la București prof. Lorenzo Renzi, de la Universitatea din Padova. Un romanist foarte iubit la noi în țară și cu foarte mulți prieteni peste tot. L-am cunoscut prin profesorul Niculescu și soția sa. Eu eram student în anul V când i-am fost prezentat. Cino era legat de familia Niculescu printr-o frumoasă și trainică prietenie, care m-a emoționat și continuă să mă impresioneze și azi. Șederea lui Cino Renzi în Bucureștiul sumbru din 1987 a fost scurtă și voia să-și vadă toți prietenii apropiați care mai rămăsesră în Capitală. Așa că am hotărât să-i invităm la noi acasă într-o seară pe toți cei care doreau să-l vadă: Mihai Nasta, care peste câteva luni avea să plece și el în pribegie, ca mulți alți români de mare valoare, Matilda Caragiu Marioțeanu, Irina Bădescu etc. Aveam în sufragerie o masă extensibilă, în jurul căreia s-au adunat 12 prieteni care s-au bucurat strașnic de revederea cu Cino. O bucurie mare, care răzbătea prin bezna unui deceniu *irrepetible.*

Și încă ceva, ceva amuzant, de data aceasta, pour la bonne bouche. Cred că dna profesoară Dimitrescu și dl prof. Niculescu observaseră că sunt bolnav de timiditate, așa că s-au gândit la un tratament adecvat. M-au scos în lume ori de câte ori se ivea prilejul, așa cum erau scoase fetele la horă în satele de altădată. Profesorul Niculescu mă purta după el la orice întâlnire cu oaspeții străini. Mi-aduc aminte că, după o întâlnire la Decanatul Facultății, prof. Niculescu l-a invitat pe Herbert Izzo la o cafea, lângă Universitate. A băgat capul pe ușa Catedrei și mi-a zis: „Dacă ești liber, hai cu mine”. Ne-a dus la cofetăria Albina, unde ne-a oferit, lui Izzo și mie, o cafea și o amandină, care mi-a adus aminte de amandinele de la Brăila. Herbert Izzo era profesor la o universitate din Canada și devenise faimos după ce publicase o lucrare despre „la gorgia toscana”.

Cina la care vreau să mă refer a fost începutul tratamentului meu de socializare. După ce m-a invitat, dna profesoară Dimitrescu m-a rugat să vin mai devreme, dacă pot, ca să o ajut la pregătirea mesei. Însă când am ajuns, totul era deja gata. Până au venit musafirii, dna profesoară mi-a povestit despre invitatul în cinstea căruia organizase acea masă. Se numește Esrling și era pe atunci un tânăr care îl tradusese pe Creangă în daneză. Sosise la București ca să se documenteze pentru o lucrare de cercetare lingvistică: limbajul licențios din română. Casa s-a umplut în curând de oaspeți, dintre care îmi mai aduc aminte doar de profesoara Matilda Caragiu Marioțeanu, pe care o vedeam atunci pentru prima oară, și de Alexandra Roceric, amândouă prietene apropiate ale dnei prof. Florica Dimitrescu. Eu am fost invitat să iau loc pe un scaun între Tili Caragiu și Alex Roceric și ascultam ce se discută la masă. La un moment dat, Tili Caragiu, simțind probabil că are lângă ea un timid speriat, ca să mă cunoască, a început să-mi pună întrebări: de unde sunt, ce-mi place să citesc, unde am locuit în studenție, ce aveam pe jos în căminele studențești etc. În cămine, podeaua era acoperită peste tot de linoleum, însă eu nu-mi aduceam aminte cuvântul. Era un linoleum care se murdărea ușor, iar noi, băieții din cămin, eram obsedați de curățenia din camerele în care locuiam. Într-o bună zi, unul dintre colegi ne-a spus că s-a săturat de lino-leana asta pe care se adună toată mizeria din lume și că se mută la gazdă. De atunci, în loc de linoleum, toți am luat obiceiul de a folosi termenul colegului nostru, lino-leano. Iar peste cuvântul *linoleum* s-a așternut uitarea. După câteva secunde de transpirație, i-am răspuns dnei prof. Tili Caragiu: „Parchet!” „Ai auzit, Florico? Sau tu știai deja? Ai auzit în ce lux trăiesc studenții români azi? Noi aveam pe jos ciment. Ciment rece!”

Pe Esrling l-am revăzut de-abia acum trei ani, cred. O însoțea pe Alex Roceric, care acum se deplasează cu dificultate, venită din SUA în vizită la rudele și la prietenii din București. Amândoi erau găzduiți de doamna profesoară Dimitrescu.

LV: *Povestiți-ne cum ați reușit să salvați cărțile doamnei Florica Dimitrescu când familia domniei sale a decis să plece în exil.*

CL: Cred că familia Niculescu avea una dintre cele mai bogate biblioteci personale din București. Aveau rafturi peste tot, pe holuri, în sufragerie, în dormitor, cărțile lipseau doar din bucătărie. În casa profesorului Cicerone Poghirc erau rafturi montate și deasupra tocului de la uși. Fiecare plecare în străinătate a unui prieten sau coleg de care eram apropiat însemna o bibliotecă mai puțin în București și un gol dureros în suflet. Spațiul dens populat în jurul meu, în anii ’70, de prieteni și de colegi dragi, intrase în deșertificare în anii ’80. După ce au ajuns în lumea liberă, Cicerone Poghirc, Oana Pătrașcu și Domnița Dumitrescu mi-au trimis mesaje să iau din biblioteca lor tot ce-mi poate fi de folos. Iar Oana și Domnița mi-au transmis și o listă cu titlurile de cărți pe care să le pun la păstrare pentru ele. Cînd dna profesoară Florica Dimitrescu „și-a lichidat” casa, cărțile au fost puse în saci sau legate în pachete și depozitate apoi fie la rudele de la Craiova, fie pe la prieteni. Deci nu eu le-am salvat, ci dna profesoară le-a împrăștiat pe la cei în care avea încredere. Pe lângă cărți, mie mi-a încredințat însă și un teanc de manuscrise ale unor lucrări nepublicate și sacii cu fișele pentru ediția a doua a *Dicționarului de cuvinte recente.* Iar după ce s-a instalat la Paris, am început să-i trimit cărțile prin poștă. Potrivit normelor din acea vreme, aveam voie să trimit în străinătate, săptămânal, 5 pachete de 4,800 kg fiecare. Nu erau acceptate însă cărțile publicate înainte de 1954. Pe acestea le trimiteam de obicei prin prietenii străini care treceau prin București sau prin studenții arabi ori greci de la grupele cu care lucram, studenți care plecau din București în timpul vacanței de iarnă. Fișele de la DCR i le-am restituit imediat după 1990, când doamna profesoară a revenit din exil.

LV: *Ce le-ați putea spune studenților noştri despre Profesorul Alexandru Niculescu?*

CL: Că a fost un mare profesor, un om generos, care merită să fie cunoscut. V-am spus că mă invita deseori să-l însoțesc, dar nu numai la mese cu persoane pe care dorea să le cunosc, ci și când se ducea să o vadă pe tanti Marica, o mătușă în vârstă, rămasă singură, sau pe doamna Campotecla, la care mergea încărcat de sacoșe cu cumpărături, ori la profesorul său, Alexandru Rosetti, de a cărui stare era mereu preocupat. Uneori, când nu putea ajunge în Str. Dionisie Lupu, unde locuia profesorul Rosetti, mă trimitea pe mine, iar acolo, mi se încrucișau pașii cu alți profesori care îl iubeau pe profesorul lor: Alexandru Balaci, Mariana Tuțescu, Marius Sala... După ce s-a hotărât să rămână în Franța, profesorul Niculescu luase obiceiul de a trimite în țară kilograme de medicamente pentru prietenii aflați în cumpănă cu sănătatea. A fost un risipitor de bunătate. Și mai este încă. Deși trăiește departe de țară, sub stricta supraveghere a medicilor parizieni, gândurile lui rătăcesc tot prin țară, de grija celor dragi.

LV: *Împreună cu Profesorul Andrei Ionescu ați fost invitat să țineți cursuri la Facultatea de Litere a Universității „Ovidius” din Constanța. Inițiatorul acestei invitații a fost Marin Mincu, care a depus foarte multă energie pentru a dezvolta învățământul filologic în acea parte a țării. Printre celebritățile invitate de decanul*

la acea vreme al facultății s-au numărat Eugenio Coşeriu, personalitate efervescentă a cursurilor de vară, Umberto Eco, Teodora Cristea, Valeria Guţu Romalo, numeroşi profesori de la Universitatea din Bucureşti... Dintre doctoranzii italieni din anii 1990 ai Profesorului Mincu s-a remarcat ulterior Giovanni Rotiroti. Cum vi-l amintiți pe Marin Mincu?

CL: Marin Mincu a fost o mare forță ce a reușit în scurt timp să pună bazele unei Facultăți de Litere care azi a dobândit o vizibilitate evidentă nu numai în România. În anii '90 au luat ființă mai multe universități publice, dar și mai multe instituții private. În condițiile în care până și universitățile cu tradiție duceau lipsă de personal calificat, performanța lui Marin Mincu de a aduna în jurul lui, la Constanța, un colectiv de lingviști și de literați cu autoritate profesională este demnă de laudă. Este un mare păcat că printre ei s-au strecurat și lichele neputincioase intelectual, care au reușit să-i minimalizeze meritele și apoi chiar să-l alunge din Facultate. Facultatea de Litere de la „Ovidius" există exclusiv datorită strădaniei sale. Memoria lui ar trebui păstrată vie atât la primăria din oraș, pentru că, prin Facultatea de Litere, Marin Mincu a dat un impuls major culturii înalte din Constanța, cât și la Universitatea „Ovidius", unde se face cercetare științifică de mare ținută încă de la începuturile facultății căreia i-a dat viață și personalitate. Când mă gândesc la ce înseamnă primarul Mazăre – un saltimbanc cu orizonturi tribale – pentru Constanța și la ce a rămas în memoria constănțenilor din activitatea lui Marin Mincu, mi se strânge inima.

LV: *Ce ne puteți spune despre activitatea dvs. de traducător?*

CL: Am ajuns traducător absolut întâmplător. Traducerea nu a făcut parte din proiectele mele profesionale. La începutul anului 1982, prietena mea Oana Pătrașcu m-a rugat să traduc împreună cu ea romanul *La tía Julia y el escribidor* al lui Vargas Llosa. Am acceptat gândindu-mă că o să am un profit profesional. Și, într-adevăr, așa este: practica traducerii m-a ajutat să-mi perfecționez cunoașterea spaniolei. Eu trebuia să traduc prima jumătate a romanului. Pentru că nu aveam experiență în domeniu, m-am apucat imediat de treabă. În august 1982, când Oana a plecat în Franța și m-a prevenit că nu se mai întoarce, am continuat să traduc și partea ei. Am terminat traducerea chiar în ziua în care s-a născut fiica mea, Simina: 7 noiembrie 1982. Am predat manuscrisul la Editura Univers la termenul stabilit, dar cartea a apărut de-abia la jumătatea lui 1985. Cum primeam din diverse surse multe noutăți din literele spaniole și hispano-americane, am continuat să traduc, dintr-un fel de lăcomie a comunicării, să aibă și alții acces la textele care m-au încântat pe mine.

Am publicat, cred, peste 25 de volume, și mai am cel puțin 15 „la sertar". Am hotărât să nu le mai predau la nicio editură până când nu se stabilesc norme legale privitoare la drepturile de autor ale traducătorilor. Traducerea, făcută cu profesionalism, este migăloasă, iar răsplata editorului este, din 1990 încoace, o mare bajocură.

LV: *Care dintre traducerile dvs. v-a marcat cel mai mult şi în ce sens?*

CL: Cred că aș exagera dacă aș spune că m-a marcat vreuna dintre experiențele mele din acest domeniu. Am avut dificultăți, desigur, dar le-am depășit folosind dicționarele ori consultându-mă cu prietenii sau, uneori, chiar cu autorii. De exemplu, la traducerea romanului *El hablador/Povestașul,* al aceluiași Vargas Llosa, am stat pe gânduri ceva timp în legătură cu numele de triburi sau cu denumirea unor plante din flora amazoniană. În cele din urmă, am hotărât să le consider cultureme și le-am lăsat ca în textul original. În *Los puercos de Circe/Insula lui Circe,* în 1988, *Porcii lui Circe,* în 1993, un roman de succes în Canare, al lui Luis Alemany, am observat câteva discordanțe de la o pagină la alta. De pildă, un copil, care se afla în mașina unor prieteni de familie, după câteva paragrafe, același copil apărea privind prin geamul de la portiera mașinii părinților lui. I le-am semnalat pe toate autorului, care mi-a mulțumit. Nu a înțeles însă ce este cu it. „Non ho l'età”, titlul unui cântec italienesc, scris în textul lui Alemany „Non ho l'etá”. Cum în spaniolă nu există decât accent ascuțit, nu și-a dat seama la ce anume mă refer, iar eu, ca nu cumva să-l rănesc, am renunțat să revin cu lămuriri.

LV: *Predați în prezent la Şcoala Doctorală „Limbi și Identități Culturale” din cadrul Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din Bucureşti. Ce ne puteți împărtăşi din această experiență?*

CL: Disciplinele care se predau la școala noastră doctorală sunt grupate în trei module. Eu mi-am ales teme care se încadrează în modulul „Diacronie și tipologie”: Diacronie și sincronie (definirea conceptelor, relația dintre ele). Teorii despre împrumutul lingvistic (definiție, clasificări etc.). Neologie și neologism. Neologism vs cultism. Împrumuturile culte în limbile romanice. Este o experiență care mă ține într-o relație deschisă cu actualitatea lingvistică. Însă, în condițiie de azi, când predarea este online, rămân cu un sentiment de frustrare. Nu ai satisfacția predării interactive, practicată în sălile de curs, unde poți constata că problemele teoretice pe care le abordezi se circumscriu total sau parțial în spațiul de cercetare al doctoranzilor.

LV: *Dintre lectorii spanioli care au predat la Universitatea din Bucureşti şi la Universitatea de Vest din Timişoara s-a distins ca profesor şi coleg Adolfo Rodríguez Posada, care mărturisea că a ales să predea în România, despre care nu ştia mai nimic, datorită pasiunii sale pentru opera lui Mircea Cărtărescu. De o calitate umană deosebită, Adolfo s-a implicat la modul cel mai bun cu putință atât în activitatea cu studenții, cât şi în cercetare, coagulând mica echipă de cadre didactice de la secția de spaniolă. Cum l-ați cunoscut pe Adolfo?*

CL: Într-adevăr, după trei ani de activitate la Universitatea din București, Adolfo trebuia să opteze pentru o altă universitate. Ca să rămână în România, a ales

Timișoara. Din 1990, noi am avut câte doi lectori din Spania, până în 2008, când guvernul spaniol – din cauza crizei economice – a suspendat lectoratele din întreaga lume. Când a fost reluat programul de lectorate, în România au fost deschise numai două, unul la Timișoara, celălalt la București. Adolfo a fost primul lector spaniol la noi, după reluarea programului. L-am cunoscut la aeroport, de unde l-am preluat și l-am dus cu mașina la apartamentul pe care i-l pusese la dispoziție Universitatea. Față de experiențele anterioare pe care le-am avut cu lectorii spanioli, colaborarea cu Adolfo a fost perfectă. Poate și pentru că avea cea mai adecvată calificare pentru activitatea didactică și științifică în mediul academic. Era mereu disponibil și eficient și întotdeauna prezent la manifestările științifice din țara noastră și din afara ei. M-am bucurat de fiecare dată de succesul lui. Am coincis la două colocvii ale hispaniștilor, la Bratislava și la Praga, unde după ce și-a ținut comunicarea cu care se înscrisese în program, l-am văzut, în pauzele de cafea, înconjurat cu simpatie de colegii hispaniști care asistaseră la prezentarea lui.

LV: *Ce anume ați constatat că se schimbă în bine în învățământul universitar umanist din România, în ultima vreme?*

CL: Un lucru îmbucurător este faptul că a crescut numărul universităților din țară cu vizibilitate națională și internațională: Galați, Constanța, Suceava, Brașov... Aș sublinia mai ales creșterea calitativă a standardelor profesionale în marea majoritate a universităților noastre publice, ceea ce a fost remarcat și de mulți colegi de la universitățile din Europa. La Galați, există un nucleu format din trei profesoare de franceză care s-au făcut cunoscute prin excelența lor în cercetarea lingvistică: Alina-Elena Ganea, Anca Gâță și Gabriela Scripnic. Monica Vlad, de la Constanța, specialistă în didactică, este o prezență constantă la reuniunile științifice de profil din Belgia și din Franța. La Craiova există de asemenea o puternică echipă, care s-a afirmat în cercetarea lingvistică franceză (Cristiana Teodorescu, Cecilia Condei, Dana Dincă...). Tot la Craiova, din mica echipa de hispaniști de aici, face parte dr. Oana-Adriana Duță, o tânără de excepție, care este doar lector, deși, după grila de promovare de la CNADTCU, are punctajul de a ocupa cu succes cel puțin două catedre de profesoară. La Timișoara, profesoara Georgiana Lungu-Badea a pus bazele unei școli de traductolgie teoretică și aplicată care se ridică la nivelul standardelor din cercetările actuale al celor mai cunoscute centre internaționale din acest domeniu. La UBB am remarcat activitatea excepțională desfășurată în cercetarea lingvistică de doi tineri profesori, Maria Aldea și Adrian Chircu, iar dna profesoară Liana Pop se bucură de un incontestabil și meritat prestigiu în toată lumea. La Iași și la Cluj-Napoca funcționează școli cu tradiție în cercetarea literară comparată. În București, la spaniolă, sunt două profesoare cu un remarcabil nivel academic, specializate în Evul Mediu și Renaștere, Mianda Cioba și Anca Crivăț, ale căror lucrări apar citate în studii de referință și în toate bibliografiile de profil. Asemenea lucruri nu trec neobservate.

LV: *Şi în rău? Ce soluții credeți că s-ar potrivi pentru contracararea acestor aspecte negative?*

CL: O meteahnă general europeană este presiunea birocratică care apasă pe umerii profesorilor, un abuz care este un mare obstacol în perfecționarea activității didactice și în creșterea randamentului științific. Este o risipă inutilă de energie umană și de hârtie. Cei care ajung în posturi de decidenți în mediul academic își justifică salariile și sporurile enorme prin teancurile de formulare și tonele de hârtie irosită fără rost. Îngrijorătoare devin și constrângerile care vin din partea ARACIS, instituție care intervine tot mai des în structura planurilor de studii și impune includerea în programele de licență sau de masterat a anumitor discipline. Pe de altă parte, produce neliniște și tendința celor care predau disciplinele din modulul pedagogic de a-și extinde aria de competențe, interpretată de mulți universitari ca o încercare de a lua locul nefericitului pachet de științe sociale de pe vremea răposatului regim. Sper ca în cele din urmă colegii să reacționeze la asemenea inițiative, care limitează și sufocă educația de specialitate. Este bine că se menține, în învățământul filologic, structura cu dublă specializare, pentru că astfel absolvenții au mai multe posibilități de opțiune pe piața muncii. Dar este rău că se pun limite stricte la numărul total de ore, decizie care are drept consecință o reducere drastică a numărului de ore rezervate cursurilor practice. Un lucru rău este și că predarea limbilor străine are un coeficient de finanțare mic, ridicol de mic, ceea ce afectează latura practică a procesului de asimilare a limbilor străine. Nu poți îngrămădi la un curs practic 20-40 de studenți ca la un seminar teoretic. Trebuie neapărat să se schimbe optica privitoare la predarea și învățarea limbilor străine. Nu este bine nici că interesul pentru studiul limbii franceze s-a redus atât de mult, încât este de neînțeles acest fenomen, într-o țară care a pășit în modernitate în primul rând prin limba lui Voltaire... Soluții? Cred că totul depinde de noi.

LV: *S-a pus vreodată problema să plecați din România? De ce?*

CL: V-am spus că m-am născut la țară, într-o familie îndestulată, dar când eram în clasa a IV-a sau a V-a, când s-a terminat procesul de colectivizare, ai mei au pierdut tot. Bătătura și grajdul s-au golit de animale, pământul și via au trecut în patrimoniul CAP-ului din sat, iar tata a luat-o razna, cred că se simțea fără busolă în viață. Mama a rămas singură cu trei copii, iar greutățile nu au întârziat să apară. Eu eram cel mai mare dintre frați și a trebuit să-mi petrec vacanțele de vară muncind la un I.A.S. din apropiere. În vacanțele de la liceu, cum familia se mutase la Brăila, m-am dus la scos buturugi din Balta Brăilei. Am fost mereu legat de ai mei și nu m-am gândit să plec. După ce m-am apropiat însă de prof. Niculescu, care m-a îndemnat mereu să plec, ajunsesem și eu la concluzia că trebuie să fac acest pas. Numai că nu am avut prilejul. Am fost deseori propus să plec ca bursier, de câteva ori am ajuns chiar în etapa de a completa documentele pentru eliberarea pașaportului, dar pașaportul nu l-am primit niciodată. Țin minte că în 1975, colegii

din Catedră sau Decanatul m-au propus de 12 ori pe diferitele liste de bursieri. La una dintre cele 12 burse eram nominalizat de către conducerea instituției care trimisese la Ministerul Educației oferta: Scuola Normale Superiore di Pisa. În cele din urmă, a plecat un tânăr de la Arte Plastice, care, după 1990, a apărut în România ca disident. Nu mi-au dat drumul, asta este, pe diverse motive, ba că nu eram însurat, ba că se vor ivi și alte ocazii. Dar nici când am vrut să merg cu soția pentru a petrece câteva zile de vacanță în Bulgaria nu ne-au lăsat, mai bine zis nu ne-au dat niciun răspuns. Nu mă consider o victimă, majoritatea celor din țară au trecut prin aceeași experiență. Cei care au reușit să plece au fost norocoși sau erau privilegiații regimului.

LV: *Ce părere aveți despre faptul că Timişoara va fi în 2023 capitală culturală? Ar fi trebuit să fie în 2021, dar pandemia a amânat implacabil acest eveniment.*

CL: Cred că va fi un mare succes, pentru că europenii au ce să vadă la Timișoara și au ce să învețe de la oamenii din orașul de pe Bega. Timișoara merită să devină oficial una dintre capitalele culturale ale Europei.

LV: *Fiecare generație a avut parte de unele schimbări de paradigmă. În contextul actual, ce credeți despre soarta hispanisticii din România, din Europa, din lume?*

CL: În ansamblul de limbi romanice, spaniola are cel mai mare număr de vorbitori și este expresia mai multor culturi și civilizații moderne. Este firesc ca studiile de hispanistică să-și găsească locul pe care îl merită și în viitor. În România, aceste studii au intrat într-o perioadă de expansiune după 1990. Alături de București, Cluj și Iași, au apărut noi centre puternice, la Timișoara și la Craiova, care au devenit și importante nuclee de cercetare în hispanistica de la noi. Sper ca Asociația de Studii Iberoamericane din România (ASIR), fondată în 2016 după modelul asociațiilor hispaniștilor din celelalte țări europene, să funcționeze ca un vector de coeziune profesională în mediul academic de la noi. Mie mi-a lipsit mulți ani posibilitatea de a comunica îndeosebi cu colegii din Cluj. Cu cei de la Iași am avut schimburi sporadice. Ceea ce ne mai trebuie în țară este un program de studii culturale hispano-americane, care figurează deja în multe universități europene. Peste tot în lume, studiile de hispanistică sunt în expansiune și cresc totodată și calitativ.

LV: *Dar despre viitorul Romanisticii ce părere aveți?*

CL: Dacă prin romanistică vă referiți la lingvistică romanică comparată, ca știință care se ocupă de istoria idiomurilor neolatine, aceasta este în declin în mediul universitar, din cauza subfinanțării educației superioare și a reducerii

numărului de ore din planurile de studii. La noi se mai menține doar la Universitatea din București, la secțiile de limbi romanice (franceză A, portugheză A, spaniolă A, italiană A, Filologie clasică), iar în Europa mai supraviețuiește în foarte puține locuri. În Italia, de pildă, țara care a dat lingvisticii romanice cele mai multe dintre numele de referință din istoria acestei ramuri a științelor limbii (Silvio D'Arco Avalle, Gianfranco Folena, Alberto Limentani, Carlo Tagliavini, Alberto Varvaro, Lorenzo Renzi etc.), se studiază filologia romanică, prin care se înțelege cercetarea textelor medievale, mai ales din franceză și occitană. În ultimele decenii, cercetarea comparată în romanistică s-a îndreptat îndeosebi spre studierea unor fenomene actuale sau în diacronie din două sau trei limbi neolatine. A crescut de asemenea numărul de studii care contribuie la cunoașterea idiomurilor creole cu bază romanică (portugheză, franceză, spaniolă).

LV: *Ce părere aveți despre învățământul online aşa cum se desfăşoară el acum în şcolile şi universitățile noastre? Ce a adus el bun şi ce dezavantaje sau pericole ați întrezărit? Mă refer, în primul rând, la aspecte de ordin calitativ, apoi psihologic. Inteligența cognitivă, inteligența emoțională, în primul rând, sunt stimulate în prezent după alți parametri?*

CL: Predarea și evaluarea online sunt soluții de avarie, cu rezultate îndoielnice. Ca profesor, muncesc mult mai mult. La corectarea examenelor, deși subiectele sunt individuale, multe greșeli se repetă, iar eu, nemaiavând posibilitatea să mă limitez doar la a sublinia eroarea, pe care o puteam explica celor doritori la orele de consultații, acum trebuie să detaliez fiecăruia în parte de ce este greșită soluția propusă de student și care este cea corectă, chiar dacă aceasta se află explicată în cursul predat. Mai sunt două aspecte pe care vreau să le semnalez. Un student mi-a mărturisit că atunci când primește pe e-mail examenul corectat, îl interesează doar nota și apoi șterge documentul, ceea ce m-a întristat. Al doilea lucru care mă frământă este ce se întâmplă cu cei din mediile defavorizate, care nu dispun de posibilitatea de a urmări nici măcar online lecțiile profesorilor lor. Cum vor putea recupera acești copii handicapul științific și cultural cu care intră în viață?! Nu cred în școala online care se adresează unor grupuri mai mari de 4-5 copii/studenți, este greu să-i supraveghezi, să le menții vie atenția și totodată să iei seama la ce anume spui și mai ales la modul în care te exprimi. Cât despre emoțiile studenților, nu-mi pot spune părerea, pentru că realmente mi-e greu să văd ce se întâmplă dincolo de ecran. Știu însă că eu, ca profesor, sunt mai emoționat decât la începutul carierei, pentru că sunt ros de îndoieli: cât din strădania mea ajunge la destinatar?!

LV: *Ați avut întotdeauna proiecte interesante pe plan profesional, iar activitatea de conducere a Departamentului de Lingvistică Romanică, Limbi și Literaturi Iberoromanice și Italiană din cadrul Facultății de Limbi şi Literaturi Străine a Universității din Bucureşti sau multiplele colaborări internaționale v-au*

apropiat de personalități marcante, de colegi, de studenții pe care i-ați îndrumat în anii de studii de licență, de masterat, doctorale sau postdoctorale. Din aceste colaborări au apărut numeroase şi valoroase volume (dintre care menționăm aici doar prestigioasa serie de studii Romanica, publicată la Editura Universității din Bucureşti) sau ați pus bazele unor colaborări externe (Universitatea din Bratislava, iar prin Programul Erasmus, cu numeroase universități din Europa). Ce proiecte aveți în derulare sau programate pentru anii următori, Domnule Profesor?

CL: Bratislava (2009-2020) a fost o experiență personală. La nivel instituțional, cea mai fructuoasă colaborare am avut-o cu hispaniștii și cu profesorii din Departamentul de catalană de la Universitatea din Alicante, care au contribuit, de altfel, și la realizarea unora dintre proiectele noastre editoriale. (Cronologic vorbind, ultimul este volumul *Normă și uz în limbile romanice actuale,* apărut la Editura Universității din București în 2020).

Aș vrea să termin anul acesta pregătirea pentru tipar a unei ediții la o lucrare a Ninei Façon, care pentru mine, ca romanist, a fost o carte de căpătâi. Este vorba de o istorie a limbii italiene realizată de un mare savant din italienistica românească, o carte de care se vor putea bucura și generațiile de tineri italieniști și romaniști de azi. Strâng materiale pentru DCR[4] (atestări de cuvinte și sensuri noi din presa televizivă și online) și pentru o lucrare din care am publicat deja câteva părți: *Limba română de azi, între ebuliție și hibridizarea normei literare.* Apoi sper să mă pot întoarce la unele dintre proiectele începute acum 20-30 de ani și abandonate din lipsă de timp.

LV: *După cum spuneam la început, în acest volum este omagiată activitatea unei personalități marcante din spațiul cultural timişorean, cu importante contribuții la dezvolarea romanisticii şi a românisticii, doctorandă a profesorului Gh. Ivănescu. La împlinirea a 80 de ani, doamna Prof. univ. dr. Ileana Oancea a rămas fidelă activității pe care a desfăşurat-o an de an în slujba culturii şi a învățământului universitar. Continuă să scrie şi să publice, să îndrume tineri doctoranzi şi foşti doctoranzi, să se intereseze de viața cetății şi de soarta culturii române, care au preocupat-o în mod constant. Din 2012, ca membru fondator onorific al CSRT (Centrul de Studii Romanice din Timişoara din cadrul Universității de Vest din Timişoara), este mereu alături de colectivul care organizează anual CICCRE (Colocviul Internațional Comunicare şi Cultură în Romania Europeană) şi de comitetul editorial al volumului colocviului, Quaestiones Romanicae, volum care apare anual şi pe siteul colocviului http://www.ciccre.uvt.ro).*

În 2019 a publicat, împreună cu Nadia Obrocea, o carte extrem de interesantă, un volum polifațetic, intitulat „Toate problemele culturii şi toate formele ei sunt şi ale noastre". Studii şi articole, Timişoara, Editura Mirton, 2019, 415 p. Partea a doua a cărții, cea mai amplă, se intitulează sugestiv Eugeniu

Coşeriu. „Un lingvist pentru secolul al XXI-lea”. Partea întâi, Spiritualitatea românească în cumpăna vremurilor: diaspora. Creaţie şi valoare, pune în valoare personalităţi ale exilului românesc, iar în partea a treia, Textualitate poetică şi bucuria lecturii. Perspective semiostilistice, sunt analizate configurațiile canonice în poezia românească a secolului al XIX-lea şi apoi particularităţi ale liricii eminesciene şi bacoviene.

Anul acesta, dna profesoară a moderat o secţiune a Şcolii de vară Eugeniu Coşeriu, organizată de colegii de la Cluj (septembrie 2020), cu o participare naţională şi internaţională impresionantă. Spuneţi-ne, vă rog, ce amintiri vă leagă de Universitatea de Vest din Timişoara şi îndeosebi de doamna Prof. univ. dr. Ileana Oancea.

CL: Da, un titlu sugestiv și incitant, mi-ar face plăcere să pot citi acest volum când ajung la Timișoara.

Am un adânc respect pentru tot ceea ce reprezintă Universitatea de Vest din Timișoara în comunitatea academică românească și europeană. Ce amintiri mă leagă? Numeroasele lecturi și autorii studiilor despre limba română literară, de dialectologie sau de lexicologie și primirea călduroasă cu care timișorenii ne-au întâmpinat în 1988 la Universitate, iar unii dintre ei și în casele lor. Nu aș vrea să uit să menționez colecția de studii de lingvistică de la Editura Facla, semnate de profesorii și de cercetătorii timișoreni.

Pe doamna profesoară Ileana Oancea o prețuiesc pentru contribuția sa științifică la cercetarea lingvistică de la noi și pentru ținuta ei morală și standardele profesionale practicate la Facultatea de Litere în cele două mandate de decan și de-a lungul întregii sale cariere. M-a impresionat, de asemenea, efortul constant de a stabili relații de colaborare cu centrele de cercetare din mediul academic din țară și din afara ei, mai ales din Italia (Lorenzo Renzi – Padova și Teresa Ferro – Udine). În istoricul ***cunoscut de mine*** al *„decăniilor”* filologice, sunt trei ***profesoare*** care au dat o admirabilă ***demnitate*** instituției de DECAN: **Ileana Oancea** (Litere, Timișoara), **Alexandra Cornilescu** (Limbi Străine, București) și **Oana Murăruș** (Litere, București).

Ileana Oancea este primul timișorean care a căpătat un fotoliu de lux în inima mea. Acum, inima mea este populată și de alți timișoreni. De omul Ileana Oancea, mă leagă o prietenie de ani de zile și respectuoasa mea afecțiune. La mulți ani, dragă Ileana!

LV: *Vă mulţumim mult pentru acest adevărat tur de forţă evocatoare şi descriptivă şi pentru gândurile dvs., pe care le împărtăşim şi le preţuim!*

Articole. Traduceri. Recenzii. Consemnări

Despre traducerea culturemelor. După douăzeci de ani

GEORGIANA I. BADEA
Universitatea de Vest din Timișoara
georgiana.lungu-badea@e-uvt.ro

Cuvinte-cheie: *culturem*, *traductologie, studii culturale, interdisciplinaritate*, *traducerea culturemului*, *efecte de evocare*, *entropie.*

Cuvinte care trădează, cuvinte trădate. Revenim asupra conceptului de culturem după mai bine de 20[1] de ani de la prima încercarea de conceptualizare monografică. Conceptul de culturem derivă din varietatea fenomenelor și realităților pe care le acoperă și le desemnează în limbajul vorbitorilor unei limbi și în metalimbajul cercetătorilor diverselor discipline care îl utilizează (v. *Ce este/ce nu este culturemul?*, în Lungu Badea 2004, 2009). Fără a-i atribui statutul de termen-federator (Badea, 2019, p. 71 ș.c.l.), am convenit, în alte lucrări, și redemonstrat, ulterior, că avem de-a face cu un concept itinerant, interdisciplinar și transdisciplinar, exploatat în sociologie, drept comparat, studii culturale, interculturalitate, traducere, pragma-lingvistică, comunicare semiotică internautică (Lungu-Badea 2015, 66-84). În definiția pe care am dat-o culturemului, sprijinindu-ne pe studii din alte domenii (Moles, 1967, Poyatos, 1971, Oksaar, 1988, Vermeer și Witte, 1993 ș.a.), am ținut seama și de caracteristicile pe care le are: o unitate minimală purtătoare de informație culturală, monolingvă, autonomă din punct de vedere traductiv, de unde și „rezistența" la traducerea interculturală care nu este echivalentă cu transferul interlingvistic. Unitate minimală de sens,

[1] Această contribuție care actualizează traducerea culturemelor este bazată pe capitolul al patrulea din teza de doctorat coordonată de doamna prof.univ.dr Ileana Oancea, publicată în 2004 cu titlul *Teoria culturemelor, teoria traducerii*, Timișoara, Editura Universității de Vest (https://www.researchgate.net/publication/283642053_Teoria_culturemelor_teoria_traducerii). Subiectul a fost revăzut, adăugit și actualizat din varii perspective de-a lungul timpului. Notăm cronologic studiile avute în vedere pentru actualizarea acestei republicări: *Remarques sur le concept de culturème*, „Translationes" , 1/2009, p. 15-78 ; Un panorama de la traduction roumaine des noms propres (roumain-français), în *De la linguistique à la traductologie*. Tatiana Milliaressi (éd.), Lille, Presses Universitaires du Septentrion, 2011, p. 161-177 (https://books.google.ro/books?hl=fr&lr=&id=zZd_wHl7dZ0C&oi=fnd&pg=PA161&ots=A2FTMlUOrq&sig=ftBft5X7m__VBfAzspS83QUGOoM&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false); *Traduire les „effets d'évocation" des culturèmes: une aporie?*, „Des mots aux actes", Éditions Anagrammes, 3/2012, p.289-308; *Culturemul – Un concept itinerant: abordare interdisciplinară*, în *Comparația în științele sociale. Mizele interdisciplinarității*. Raluca Bercea (ed.). București, Editura Univers Juridic, 2015, p. 66-84, „Essai de redéfinition et mise à jour des significations d'un concept. Le culturème", *Des mots aux actes,* 7 (1)/2018, Paris, Classiques Garnier, 2019, p. 59-87.

nereductibilă imperios la o monolexie, culturemul dezvoltă și tâlcuri adiacente, o serie de nuanțe semnificative, puțin teoretizate înainte de 1970.[2]

Constatându-le dependența de contextul socio-cultural, de o situație precisă de comunicare, le-am clasificat (Lungu Badea 2004) – *grosso modo* – în cultureme istorice, culturale, literare, iar din punct de vedere al formei le-am separat în simple și compuse[3]. Totodată, am cuprins aici atât cultureme fixe în lexic care trimit la o situație deja cunoscută, după tiparul clișeelor, proverbelor, idiotismelor, cât și cultureme fixe în mesaj, creații individuale ale emițătorului (națiune, comunitate sau reprezentant al acestora), uneori derivate aluzive de la precedenta categorie. Situate la granița dintre citat și aluzie, acest ultim tip de cultureme fie se sustrag identificării – implicit, comunicarea prin intermediul traducerii eșuează –, fie sunt decorticate deliberat de traducătorul însuși, în vederea obținerii efectului de evocare așteptat în traducere, fie sunt inadecvat „conservate”.

Indiscutabil, înțelegerea sensului vehiculat de culturemele fixe în mesaj(ul aluziv), în fapt, „expresii palimpsest” (*Le coeur a ses raisons que la raison ne connaît point,* Blaise Pascal, *Les Pensées* (1670) vs. *La rancoeur a ses raisons que le coeur ignore* (© Le Canard Enchaîné, despre Nicolas și Cécilia Sarkozy) este posibilă prin reconstituirea enunțului de origine în contextele de origine (lingvistic, extralingvistic, socio-cultural), contexte apte să ofere indici de lectură și de înțelegere a mesajului. Acești indici permit a-i discerne fondurile structural și semantic și, totodată, actualizează mărcile semantice ale culturemelor într-o ambianță culturală particulară. Coparticiparea acestor factori de cunoaștere istorică, politică, lingvistică, culturală se corelează cu datele din știință, tehnică (atestând formarea și dezvoltarea comunității și culturii sursă), geografie, economie (căile pe care au fost introduse cuvinte, termeni și noțiuni noi) și, astfel, furnizează cadrul de activare a semnificațiilor. Culturemele nu sunt elemente ale unei culturi, ci *particularități culturale ale actului de comunicare*, de aceea abordarea contrastivă a particularităților este insuficientă pentru stabilirea unei definiții a culturii în sensul unui transfer de idei și de conținuturi (cf. A. Chesterman, 2000: 4). Ca acte culturale, ele pot fi recunoscute doar dacă există o sensibilizare corespunzătoare în acest sens, cunoștințe preliminare și un bagaj cultural adecvat, în rezonanță cu bagajul cognitiv al autorului care apelează la cultureme. Fenomen dintr-o societate, culturemul are, pentru reprezentanții acelei societăți, o relevanță culturală specifică

[2] Pentru detalii privind conceptualizarea culturemului, a se vedea lucrările anterior menționate, mai cu seamă monografia din 2019, în care notăm: „ Utilisé en 1949 par Cattel, repris ensuite par Moles en 1958 et 1967, par Moles et Zeltmann (1971, 482), Poyatos (1971, p. 27-32; 1976, p. 313-322, 1983, 1994), Hegyi (1981, p. 17-18), Vermeer (1983, p. 1-10), Husén et Opper (1984, p. 134) […] Oksaar (1984, […] Vermeer et Witte (1990), […], Sandrini (1997, 2001, p. 219-231), […], Chesterman (2000 [1997], 2016). ”. (Badea, 2019, p. 60-61), dar și memul definit ca « a unit of cultural transmission, or a unit of *imitation*. ″Mimeme″ comes from a suitable Greek root, but I want a monosyllable that sounds a bitlike ″gene″ […] I abbreviate mimeme to *meme.* » (Richard Dawkins, *The selffish gene* New York, Oxford University Press, 1976; p. 206.)

[3] V. Lungu Badea (2004, cap. I și *Anexa 1*). A se vedea și Poyatos – ale cărui studii ne-au fost accesibilie abia după o cvasi- democratizare a internetului, în 2009 – care stabilește altă clasificare în domeniul comunicării nonverbale (1970, *apud* Badea, 2019)

(Vermeer și Witte, 1990). Totuși, *statutul de culturem nu este valabil pentru întreaga societate*.

Detectarea culturemului permite, mai întâi, segmentarea textului de tradus în unități de traducere și unități de cultură și, ulterior, înțelegerea precisă a semnificației. Din punct de vedere al istoriei sensurilor, semnificația culturemelor nu este *dată*, nici repertoriată în vreun dicționar ori în alt tip de instrument lexicografic – deși, pentru unele expresii palimpsest, actualizarea semnificației este potențial deductibilă cu ajutorul enciclopediilor și al dicționarele te tip tezaur –, ea decurge din îmbinarea disciplinelor care participă la formarea istoriei cunoașterii. Unele cuvinte și-au modificat sensul de la apariția lor în limbă, altele nu, și toate se regăsesc ca atare în dicționare monolingve, bilingve etc. Cele care actualizează semnificații doar într-o anumită ambianță culturală reînvie o istorie, o parte din civilizația și din fondul comun de cunoștințe pe care îl împărtășesc membrii aceleiași comunități.

Reperarea culturemului prin deducție sau inducție este etapa de infra-structură a demersului nostru practic. Atunci când traducătorul înțelege intenția (psihologică) a autorului și a culturii sursă va încerca să găsească prin deducție o soluție optimă problemei astfel enunțate. Descoperirea intuitivă pretinde un efort suplimentar din partea traducătorului: mai întâi, căutarea semnificanței și confirmarea existenței embrionare a culturemului; după aceea, asimilarea demersului specific reperării deductive și traducerea în consonanță cu intenția semantică a textului de tradus și orizontul de așteptare al cititorului țintă.

De diferite tipuri, genuri și finalități, divizate *grosso modo* în texte literare și texte neliterare, discursuri pragmatic-utilitariste îndeosebi, textele care au alcătuit corpusul, prin eterogeneitatea lor au facilitat identificarea culturemului în diverse forme de discurs: 1) articole din presa scrisă și audiovizuală, 2) din texte literare (Voltaire, Rabelais); 3) texte neliterare, eseuri socio-politice sau despre comunicare și manipulare (J.-N. Kapferer) ș.a. Corpusul traductologic, format din traduceri ale studenților și ale traducătorilor debutanți, a confirmat că bagajul cognitiv și subiectivitatea traducătorului marchează, contra voinței lui, calitatea textului țintă, și asta nu numai fiindcă rețeta traductivă este la fel de utopică precum soluția unică. Întrucât legile care guvernează traducerea textelor sunt sensibil diferite de legile traducerii frastice (dominante în lingvistica contrastivă), restituirea culturemelor este supusă „capriciilor" echivalențelor culturale, mentalității și gusturilor consumatorilor. Se cuvine să amintim că spre deosebire de cores-pondență și echivalențele lingvistică (Catford, 1967), literal-semantică, formală (cf. Nida, 1964) care reflectă competența lingvistică, echivalențele culturală, dinamică (cf. Nida), funcțională (Catford), pragmatică sau comunicativă derivă din competența traductivă (Koller, 1989) și sunt orientate spre destinatar. Astfel, în urma transferului interlingvistic, este firesc să apară metamorfoze, deturnări comparative, metaforice, metonimice, iconice și culturale.

Fără intenția de a relua *ad litteram* exemplele datate deja, considerăm benefică o digresiune relativă la intraductibilitate (cf. Lungu-Badea, 2012) și cu

referire la culturem. Considerăm intraductibilitatea lingvistică un pretext, chiar un moft, fiecare limbă putând transpune în traducere, cu mai multe sau mai puține cuvinte, ceea ce este spus în original[4]. Astăzi, mai mult ca oricând, intraductibilitatea lingvistică este improbabilă – nu ne referim nici la traducerea automată, nici la traducerea interliniară –, fiindcă traductibil este ceea ce se transferă dintr-o limbă în alta, indiferent de numărul de cuvinte. În fond, nu se traduc cuvinte, ci idei. Altfel stau lucrurile când vorbim despre intraductibilitatea sentimentelor, despre mizele mentalitare și culturale, despre cvasi intraductibilitatea expresiilor palimpsest, a jocurilor de cuvinte, a efectelor dislaliei[5] etc. Să evităm însă a situa în aceeași paradigmă semantică intraductibilitatea și tabuul lingvistic, intraductibilitatea și cenzura (de orice fel, când ceva ce nu se traduce din diferite rațiuni, cf. Sergeant 1998, 225-231). Intraductibilitatea intrinsecă și inerentă a unei opere care rezistă la traducere este o intraductibilitate extralingvistică, estetică, secundar-lingvistică (Kohn, 1983, 61), în vreme ce intraductibilitatea unui semn este neputința de a-l transfera interlingvistic. Culturemul este traductibil lingvistic, însă această strategie traductivă ratează complet redarea efectului psihologic și efectului semantic. Astfel că, pe lângă dificultățile de localizare a culturemului și riscul de a trece neobservat, apar și dificultățile de transferare în altă limbă. A limita traducerea culturemelor la transferul lor lingvistic antrenează pierderi pe mai multe niveluri: lexical, morfologic, sintactico-morfologic, dar și referențial.[6]

Relativ puțin dezbătută la începutul anilor 2000, problematica traducerii culturemelor a luat amploare. Deși într-o rivalitate neasumată cu realia, folcloremele, etnonimele ș.a.m.d., conceptului de culturem i s-a conferit, încă neoficial, un statut federator[7], calitate în care, sub umbrela-i neașteptat de generoasă au fost reunite proverbe, idiotisme, frazeme etc. S-a creat, în acest fel, o potențială deschidere a reconceptualizării culturemului de care ne delimităm. Revenim, așadar, cu fidelitate la axa de cercetare demarată în urmă cu peste 20 de ani. Culturemele, jocurile de cuvinte, expresiile idiomatice, aparent probleme distincte, sunt strâns legate între ele, dar inconfundabil distincte și nesuperpozabile. Prin observație empirică, am observat că structurile fixe sunt mult mai rezistente la traducere. Decodarea situației de semnificare solicită a se lua în considerare *structura textuală propriu-zisă*, utilă în încercarea de a determina raportul dintre unități de traducere cu statut de culturem și referințele intratextuale și intertextuale, *coeziunea* (prin anaforă și cataforă) și *coerență*. Deloc neglijabilului nivelul de

---

[4] De la Cicero, Ieronim și alți traducători din vechime am primit această moștenire, asupra căreia au atras atenția mai mulți teoreticieni în secolul al XX-lea, cel mai citat fiind Jakobson, 1959.

[5] De exemplu, *loviluție,* cuvânt fără corespondent lexico-semantic standardizat în vreo altă limbă, creat din combinarea cuvintelor „lovitură de stat”, coup d’État, și „revoluție”, revolution, în Constantin Doldur, „Le Jour de la Constitution de la Roumanie”, 1999.

[6] Cf. Tipologia dificultăților de înțelegere și consecințele pe care acestea le au asupra traducerii propusă de Jeanne Dancette în *Parcours de traduction* (1998). v. și G. Lungu Badea, *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, practica și didactica traducerii* ([2003]2012).

[7] Culturemul pare să replice destinul metaforei federatoare în anii ’60-’70, criticată de Genette în *Figures III*.

enunțare pragmatic, a cărui comprehensibilitate este utilă în traducere pentru elucidarea semantismului individual al enunțării, i se alătură înțelegerea intenției autorului. Cea din urmă este realizabilă întâi printr-o mixare a cunoștințelor extralingvistice și pragmatice ale traducătorului ca cititor sursă, ulterior ca autor secund, apt să înlăture ambiguitatea, să sesizeze referințele inter-, para-, meta-, peri-textuale și să le limpezească. Capabil să interpreteze fapte și fenomene vagi sau insuficient determinate, traducătorul le va reconstitui pe cele absente, neexprimate sau eliptice. Din anii '70 s-a lansat strategia *deep learning* destinată a învăța mașina să învețe; de la începutul anilor '80, a fost demonstrat rolul contextualizării în înțelegerea bazată pe cunoștințe extralingvistice, în eliminarea echivocității și interpretarea implicitului. Ulterior, modelul cibernetic a fost readus în procesul de predare-învățare umană, în decorticarea semantică, semiotică.[8]

Ca să evităm repetarea sugestiilor privitoare la metodele de identificare, traducere și evaluare a traducerii culturemelor, detaliate în *Teoria culturemelor, teoria traducerii* (2004)[9], vom ilustra câteva efecte de evocare (cf. Bally, în Lungu-Badea 2012), produse de meme (Dawkins, 1976) în spațiul internautic, pe diverse rețele de socializare, și câteva retraduceri politic corecte în secolul al XXI-lea.

După Școala de la Praga, conceptul de structură reunește un întreg unitar și, totodată, relațiile care se stabilesc între părțile acestui întreg. Astfel, ca structură, culturemul are un sens unitar pentru a cărui distingere este imperioasă cunoașterea relațiilor care se stabilesc între el și părțile care îl alcătuiesc, între el și realitățile de origine și cele aluzive desemnate. Prin urmare, culturemul este un semn și un semnal, la fel cum mesajul semantic al unui semn muzical este o reprezentare, o simbolizare universal traductibilă, pregătită și ascultată precum o metalogică interioară, preocupată de transferul informației culturale. În aceste circumstanțe, dacă substituim culturemul *Harpagon* – atunci când, fiind în afara contextului de origine în care a dobândit semnificația, vehiculează o valoare conotativă și e însoțit de un modalizator – cu *Euclion*, din *Ulcica* lui Plaut, cu cârpaciul lui La Fontaine, cu *Hagi Tudose* al lui Delavrancea, cu italianul *Pantaleone*, atunci, deci, echivalăm dinamic, pragmatic, stilistico-referențial, adaptăm cultural, reducem culturemul la traducerea unui sem: avariția. Altminteri, fiecare dintre avarii enumerați este posesorul unor caracteristici care îl unicizează: modul de a trăi, a muri și de a-i influența pe ceilalți și o naturalizare ar părea nesatisfăcătoare.

O problemă de traducere culturală, de genetică a culturemelor este iscată și de pre-facerea vorbelor de duh prin strategii ca omofonia, folosirea mai multor cuvinte ca întreg sau a unui întreg descompus (fr. *Rousseau*, *roux et sot*, *Buona parte* pentru Napoleon *Bonaparte*), paronimia (*Oannie*, germ. *Oh, na, nee!*, rom.

---

[8] Charolles (1982) analizează un graffitti, găsit pe un zid: *Bouillir ou périr*, construit după modelul clișeului *vaincre ou périr*. Și observă că acest enunț decontextualizat exploatează implicitul și mizează pe ambiguitatea termenului bouillir, care are aici sensul tehnic „a distila fructe pentru a obține alcool”. Deci, pe lângă cunoștințele lingvistice necesare pentru a decoda inscripția și, mai ales, sensul tehnic al lui *bouillir*, sunt necesare cunoștințe extralingvistice și pragmatice legate de practicile distilatorilor, pentru a înțelege mesajul.

[9] Ar fi neproductivă, mai ales că lucrarea este disponibilă online (researchgate).

O, nanie (monstru, arătare)!), îmbinarea cuvintelor, *famillionnaire*, de pildă, cuvânt mixt, incomprehensibil în sine, dar înțeles imediat întrucât tehnica de creare (*familie* și *milionar)* este ușor de detectat și efectul lor ilar este irezistibil (Freud,1988, p. 62-63).

Cum să traduci cultureme istorice anacronic etichetate ca fiind politic incorecte (rasiste, sexiste etc.)? Retraducerea politic corectă nu e facultativă, e o normă, o obligație care pune traducătorul și autorul la adăpost de severul blam extrem contemporan. Proscrierea elementelor culturale datate și traducerea fără teamă de acuzație de rasism, discriminare religioasă, sexuală? Oricare ar fi natura operei de tradus: literară, cinematografică, benzi desenate, arte plastice, desene animate, este condamnat tot ce, chiar și anacronic, este perceput ca fiind rasist, sexist, homofob, discriminator în vreun fel: de la negrii lui Marc Twain și desenele animate ale lui Walt Disney la romanul Agathei Christie *Ten Little Niggers*, tradus și adaptat politic corect (*Ten Indians*?) în SUA publicat de la bun început cu titlul *And Then There Were None*, reintitulat în Franța, în România și în alte țări. Solicitarea strănepotului scriitoarei, întemeiată pe spiritul vremurilor, are în vedere probabilitatea că titlul *Zece negri mititei* ar putea leza contemporanii, astfel s-a ajuns la retraducerea titlului: *Erau zece,* iar în fr. *Ils étaient dix.* Cum titlul este strâns legat de conținut, nu e vorba doar despre o minimă intervenție titrologică, ci de o modificare a întregului conținut în care apare sintagma sau cuvântul *negru, -i.* Relativitatea culturemului este demonstrată de varietatea lexicală diacronică și diatopică. În fapt, conotată post scriptum drept rasistă, culturemul istoric devine actual chiar suprimat din original și din traducere.

Imaginile, cuvintele, lucrurile care trădează: meme[10]/cultureme care derutează

În tabloul *La Trahison des images* (Trădarea imaginilor, excelent și ca material didactic), René Magritte inserează enunțul „Ceci n'est pas une pipe". Cuvântul *ceci* nu este cuvântul *pipe*, dar nici cuvântul *pipe* nu este desenul pipă care reprezintă obiectul pipă care a servit drept model. Un enunț lingvistic nu este neapărat un culturem, totuși în acest context, enunțul a devenit un culturem care trimite la întregul arsenal suprarealist, asezonat de umor belgian. Un culturem sursă

[10]Memul este „a unit of cultural transmission, or a unit of *imitation.* 'Mimeme' comes from a suitable Greek root, but I want a monosyllable that sounds a bit like 'gene'. I hope my classical friends will forgive me if I abbreviate mimeme to *meme.* If it is any consolation, it could alternatively be thought of as being related to 'memory' or to the French word *même [...]* Examples of memes are tunes, ideas, catch-phrases, clothes fashions, ways of making pots or building arches. Just as genes propagate themselves in the gene pool by leaping from body to body via sperm or eggs, so memes propagate themselves in the meme pool by leaping from brain to brain via a process which, in the broad sense, can be called imitation". (Dawkins, 1976, p. 206). La fel ca gena, memul cunoaște replici, copii, duplicate. „Like "gene", "meme" is a concept that can be defined and used at varying levels of generality. However, I find it useful to use the term *supermeme* for memes at a particularly high level of generality." (Chesterman, 2016, p.2)

nu este echivalent cu un culturem țintă. Expunerea tabloului într-un muzeu din România nu ar permite ştergerea enunțului în franceză pentru a-l „echivala" interlingvistic. Culturemul este complet autonom față de traducere. Q.E.D. E cert că un culturem nu are un echivalent într-o altă limbă.

Să luăm şi cazul expresiilor palimpsest care însoțesc imagini. Enunțul de origine *La vache qui rit*, o marcă de brânză topită, se metamorfozează sugestiv în denumirea unei librării *La vache qui lit*[11], creată în 2008. Garnisite de personificare şi metaforizare, traducerea culturemelor, pertinentă şi posibilă interlingvistic (fără cacofonie, în ciuda celor 459 de ocurențe afişate de Google parcă pentru a dezminți încrederea vorbitorului de limbă română), se înglodeşte semiotic, referențial şi stilistic.

[12]

[13]

Culturemeul-imagine-slogan al unui produs, prestator de servicii, producător etc. se conduce după regulile de import-export şi principiile publicitare: nontraducerea numelui mărcii. Sau adaptarea ei naturalizantă : *Fulga citeşte*, *Fulga râde*. Înlocuirea unui culturem sursă cu un culturem țintă arată că nu doar independeța culturemului este anihilată prin traducere, ci şi identitatea lui. Culturemul este independent, relativ şi, cum subliniam, monocultural. De fapt, pentru marca înregistrată La Vache Qui Rit® (1921, comercializare din 1923), producătorul Léon Bel s-a inspirat din afişul creat de Benjamin Rabie, ilustrator al camioanelor ce transportau carnea de vită, în care, caricaturizând walkiriile, a „denaturat" forma *Walkyries* creând marca *Wachkyrie*.[14] Stăpânirea tehnicii de formare/ deformare a cuvintelor, incontestabil utilă pentru înțelegere fenomenului,

---

[11] Librăria La Vache qui lit. URL: https://www.occitanielivre.fr/annuaire/la-vache-qui-lit-librairie

[12] Librăria La Vache qui lit®, Disponibil online: https://scontent.ftsr1-2.fna.fbcdn.net/v/t1.0-9/41051537_1830302650416999_8893523681007894528_o.png?_nc_cat=110&ccb=2&_nc_sid=09cbfe&_nc_ohc=pgheIb761hEAX_8SdOK&_nc_ht=scontent.ftsr1-2.fna&oh=8d558ae2e424b528b5737db0591ad7f8&oe=5FD922F1

[13] Boîte Collector, proposée par Daniel Buren, La Vache qui rit® continue de préparer son 100ème anniversaire en 2021. Credit: https://www.lab-bel.com/box/daniel-buren/

[14] Le Blog Culture – confiture. La vache qui rit. Disponibil online: http://www.macultureconfiture.com/2010/04/23/la-vache-qui-rit/#more-9848

la fel ca și pentru replicarea lui traductivă, devine ineficientă în traducere dacă apar constrângeri de „marcă”, de slogan publicitar etc. Într-o atare situație, creativitatea reactivă a traducătorului este pusă în paranteze.

Memul este o unitate de măsură a unei moșteniri culturale (Dawkins, Arte, 2019[15],02’08-02’15), al cărei rol reproductibil se aseamănă cu al genei umane. În cultura populară internautică memul desemnează un enunț replicat în masă, declinat umoristic și deformat ironic de mii și mii de utilizatori, atrăgând privitori și replicatori din toate mediile și clasele socio-politice. Înclinăm să credem că ARTE.TV are dreptate când afirmă că un mem bun nu moare niciodată. Nemurire pe care a câștigat-o memul *All your base are belong to us* (abreviat AYBABTU sau AYB), frază dintr-un joc video japonez (Zero Wing) lansat în 1991, tradus în engleză. Tocmai absurditatea enunțului a dus la o răspândire masivă, anticipând fenomenul replicării pe care butonul denumit „distribuire” îl oferă astăzi tuturor utilizatorilor de aplicații. Eroarea de traducere în engleză s-a perpetuat și în alte limbi care au tradus literal-semantic din engleza japonezilor: *Toutes vos bases sont nous appartiennent*, „toate bazele voastre sunt ne [ele] aparțin”, în loc de traducerea contextuală *toutes vos bases sont passées sous le contrôle de CATS* (toate bazele voastre militare sunt sub controlul CATS/nostru). Deși fenomenul AYB este popular, memul nu a intrat în universaliile limbajului. Este în continuare monocultural, deci independent de traducere, deși traductibil lingvistic, continuă să fie citat în engleză și să fie re-cunoscut doar de unii dintre utilizatori, fiecare conferindu-i un sens interpretabil (la Donald Trump, echivalent cu *veni, vidi, vici*). Q.E.D.

Concluzie

Revenind, după 20 de ani, asupra genezei și geneticii culturemelor, valorificăm cu recunoștință remarca semnificativă pe care o talentată cercetătoare a stabilit-o între metageneza și „*mutageneza culturemelor* – factor determinant,

[15] Gymnastique. *Un bon mème ne meurt jamais*. Arte.tv. Disponibil online: https://www.arte.tv/fr/videos/086962-005-A/gymnastique/, 02:08-02:09.

inevitabil în procesul de traducere a unităților purtătoare de informație culturală (deoarece se produce aproape mereu o schimbare/modulare a *mesajului/ materialului genetic,* mutații la nivelul semnificatului atomului de cultură, atât în sincronie, cât și în diacronie.” (Adelina Stoian, 2015). Se reconfirmă, astfel, implicitul ca particularitate a culturemului. Incontestabila lui traductibilitate interlingvistică, deoarece în forma lui textuală, culturemul este o explicitare, semantic și formal traductibilă, este secundară. Traducerea echivalentă și comunicativă, atât cât și când permite contextul, depășește semantismul formei, are în vedere un conținut complex și comunicator de sensuri implicite, comune unor vorbitori, însă nu tuturor vorbitorilor unei limbi și nu ne referim la socioleme, proverbe, metafore lexicalizate, jargoane etc. Între culturem și unitățile de lucru amintite se instaurează aceeași diferență pe care o detectăm între frază și enunț (Reboul și Moeschler, 1998, p. 212), între fixitatea în formă a primeia și motilitatea interpretativă a celui de-al doilea, sensibil la supoziții empatice, idiosincrasice. Referențial și inferențial, culturemul își extrage semnificația din conjugarea bagajelor cognitive și a orizontului de așteptare comun interlocutorilor lui. Născut dintr-un enunț aluziv, dintr-o expresie-palimpsest, culturemul reface un canon care impune explicarea parabolei, al cărei sens literal-semantic este doar un punct de pornire. Ca sensul parabolic, sensul culturemului cere căutat contextul, extracontextul în care semnificația corespunzătoare cuvântului ca semn dobândește sensul corespunzător efectului pe care culturemul îl trezește în minte. AYB!

Bibliografie

BALLARD, Michel, « Les stratégies de traduction des désignateurs de référents culturels », dans M. Ballard (éd.): *La traduction, contact de langues et de cultures*, Arras, Artois Presses Université, 2005, p. 125-148.

BENKÖ, Otto, « Culturema sau despre iradiațiile mesajului receptat ». [Le Culturème ou sur les réverbérations d’un message], dans O. Benkö *et alii*. *Cultură, model, educație permanentă. Aspecte actuale ale educației permanente*, Timişoara, Tipografia Universității din Timişoara, 1985, p. 5-14.

CATTEL, Raymond, B. « The Dimension of Culture Patterns by Factorization of National Characters », *The Journal of Abnormal and Social Psychology*. Vol 44 (4), 1949, p. 443-469.

CHESTERMAN, Andrew, *Memes of Translation. The spread of ideas in translation theory.* Revised edition. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, [1997] 2016.

DAWKINS, Richard, *The selffish gene* New York, Oxford University Press, 1976.

FREUD, Sigmund, *Le Mot d'esprit et sa relation à l'inconscient.* Traduit de l'allemand par Denis Messier. Paris : Gallimard, Folio, coll. „Essais”, 1988.

MOLES, Abraham A. *Sociodynamique de la culture*. Paris-La Haye : Mouton et Cie, 1967.

MOLES, Abraham, *Théorie de la information et perception esthétique*. Paris, Flammarion, 1958.

MOLINA, Lucía. *Análisis descriptivo de la traducción de los culturemas árabe-español*. Tesis doctoral, Barcelona, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 2001.

NICOLESCU, Adrian, „Culturemul. Analiza componențială şi etnolexicografia”, *Limbile moderne în şcoală*, vol. II, 1985, p. 55- 59.

OKSAAR, Els, *Kulturemtheorie. Ein Beitrag zur Sprachverwendungsforschung*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1988.

POYATOS, Fernando, «El culturema, unidad para el estudio de una cultura», *Yelmo*, 1 (1971), 27-32.
POYATOS, Fernando. „Analysis of culture through its culturemes: theory and method”, dans William Charles McCormack and Stephan Wurm (eds.). *Language and Man. Anthropological Issues*, *The mutual interaction of people and their built environment*, Hague: Mouton, 1976: 313-322.
REBOUL Anne, MOESCHLER Jacques. *Théorie de l'esprit, rationalité et principe de charité,* „Cahiers de linguistique française”, Université de Genève, 1998, p.209-227.
VERMEER, Hans J., « Translation and the Memes », *Target* 9.1, 1997, p. 155-166.
VERMEER, Hans J., WITTE, Heidrun, « Exkurs 3: Kultureme », *Text context. Beiheft 3, Mögen Sie Zistrosen.* Heidelberg, Julius Groos, 1990, p. 135-145.

ABOUT THE TRANSLATION OF CULTUREMES: TWENTY YEARS AFTER

Abstract

Keywords: *culturem, translation studies, cultureme translation, evocation effect, entropy, interdisciplinarity*

This contribution brings the translation of culturemes and memes up to date and it represents a revision of the point of view presented in Teoria culturemelor, teoria traducerii [The theory of culturemes, the theory of translation], Editura Universității de Vest, 2004 (https://www.researchgate.net/publication/283642053_Teoria_culturemelor_teoria_traducerii, my PhD thesis, supervised by professor Ileana Oancea). Due to the democratization of the internet, the approach to the translation of the cultureme, an itinerant concept, here integrates perspectives that were unavailable at the time of my doctoral research, and the intrinsic interdisciplinarity is doubled by a necessary transdisciplinarity.

Conceptul de „cântare nouă” în poezia lui Traian Dorz

FLORINA-MARIA BĂCILĂ
Universitatea de Vest din Timișoara
florina_bacila@yahoo.com

Cuvinte-cheie: *„cântare nouă”*, *simbol*, *semantică*, *stilistică*, *poezie mistico-religioasă*

În ansamblul ei, lirica lui Traian Dorz[1] ilustrează misterul comuniunii cu Divinitatea, mărturisirea fără ezitare a dorului de Dumnezeu – sentiment emblematic al sacralității –, încrederea (nu doar credința!) în El, adânc grefată pe frontispiciul forului lăuntric al eului auctorial, reliefând artistic nevoia permanentă a omului de a cunoaște și de a se (re)defini prin căutarea neîntreruptă a Ființei Supreme, prin cutezanța sfântă de integrare a sufletului în periplul căutării de sine și de Dumnezeu – un traseu unic, fundamental, dar, mai ales, indescriptibil.

Ca atare, iluminarea interioară vizează contemplarea, în tăcere şi în solitudine, a frumuseții de nespus a chipului lui Dumnezeu; este momentul când cuvintele încetează, mişcările de orice gen se opresc pentru a se instaura misterul suprem al revelației, linişte adâncă ce inundă și înnoiește sufletul, transcende abisurile lui și facilitează nu doar regenerarea, ci și ascensiunea spirituală – o prefigurare a atingerii pragului dincolo de care se poate cânta o „cântare nouă”; implicit, ființa primește întru sine acel *altceva*, își trăiește *altfel* primenirea lăuntrică, „participând la închinarea cerească alături de îngeri”[2] înaintea tronului de har al Creatorului: „Cred că de-aceea m-am născut şi am venit pe lume / să spun două cuvinte doar: Iubirea – şi-al Tău Nume! // Toți spinii care m-au ascuns se vor usca odată / şi umbra ce m-a odihnit va trece-ndepărtată, / şi căile pe care-am mers odată vor fi-uitate, / şi semnele ce le-am lăsat vor fi pierdute toate, / şi iarba unde-am odihnit odat’ o să se-usuce, / şi ochii mei se vor goli... şi toate se vor duce / – dar cele două vorbe dragi: Iubirea – şi-al Tău Nume, / vor străluci pe veci frumos, cu niciun soț pe lume. // Cred că de-aceea m-am născut să aflu-aceste două / şi să le cânt de mii de ori c-**o harfă tot mai nouă** / şi-n mii şi mii de **viersuri noi** de fiecare oară / s-arăt aceloraşi comori o altă față rară, / să-ntorc spre-aceiaşi sori priviri mereu din altă zare, / să aflu-aceloraşi frumseți o altă încântare, / s-aduc mereu în alții ochi acea sfințită sete / ce poate inima c-un imn şi-un colț de rai s-o-mbete, / s-aduc mereu în alții dor de Țara Promisiunii, / să facă alți fii fericiți

[1] Am realizat o prezentare de ansamblu a vieții și a creației lui Traian Dorz în lucrarea noastră ***Dorziana*** *– o (re)construcție a textului prin limbaj*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2016, p. 15-26.

[2] Craig S. Keener, *Comentariu cultural-istoric al* ***Noului Testament***. Traducere de: Silviu Tatu, Raluca Mirăuță, Teofil Stanciu, Luca Crețan, Dorin Axente, Timeia Pop, Oradea, Casa Cărții, 2018, p. 877.

atingerea Minunii... // Și pentru-acestea am să mor, căci Viața care vine / de mii și mii de mii de ori mai dulce-mi e – știu bine!” (CÎnv 130, *Cred că de-aceea m-am născut*)[3]; „Duhule Sfânt, du-mă pe-acel munte ’nalt / de-unde se zăreşte Ţărmul Celălalt, / cu Ierusalimul cel Ceresc şi Nou / şi-al Cântării Sfinte negrăit ecou. // [...] // Şi dă-mi harfa de-aur cu ecou de-argint, / şi dă-mi mâini de îngeri, corzile-i s-alint, / şi dă-mi chip de soare şi veşmânt de in, / **noua Ta Cântare** să Ți-o ’nalț divin...” (CViit 7, *Duhule Sfânt, du-mă*).

Așa cum se știe, Dumnezeul biblic este Izvorul permanent al unor noi începuturi: în viziune scripturistică, întreaga istorie a înnoirii se întinde de la Creație până la Apocalipsă, cele două evenimente fiind unite prin providența Sa și prin lucrarea Lui mântuitoare de-a lungul vremii. Din veșnicie, El înnoiește totul în sensul reconstrucției ființiale ori existențiale și, prin urmare, totdeauna îl invită pe om să se alăture acestei istorii a regenerării perpetue, să devină o creație înnoită și să dea glas unei noi cântări: „Istoria și veșnicia sunt o continuă așteptare a unei manifestări mereu noi și mai abundente a prezenței lui Dumnezeu.”[4]. Într-o atare cheie de interpretare trebuie înțeles și conceptul de „cântare nouă”, ca mijloc de închinare sub inspirație divină, ca răspuns la intervenția lui Dumnezeu în viața omului, concretizată în procesul de restaurare spirituală, ca imagine evocatoare a laudei asociate cu bucuria și mângâierea, cu mulțumirea pentru răscumpărarea prin actul jertfei lui Hristos și cu recunoașterea eliberării lăuntrice, după cum rezultă și din ocurențele ideii respective atât în poeziile dorziene care versifică *Psalmii* biblici: „Lăudați pe Domnu-n harfe / şi-L slăviți din alăute, / Să vă sune-n glas şi-n coarde / **noi cântări necunoscute**!” (CP 57, *Psalmul 33*); „Mi-am fost pus nădejdea-n Domnul / şi El S-a plecat spre mine, / M-a scăpat din groapa morții / şi din fundu-adânc de tină, / cu picioarele pe stâncă m-a-ntărit dintre ruine / Şi mi-a pus în glas **cântarea nouă** din a Lui lumină.” (CP 74, *Psalmul 40*); „Cântați **cântare nouă** câți Domnului slujiți, / toți Domnului cântați-I câți lumea locuiți” (CP 180, *Psalmul 96*); „Domnului cântați cu toții / **o cântare nouă**-n cor, / căci minuni făcut-a Domnul / prin al Dreptei ajutor.” (CP 183, *Psalmul 98*); „Doamne,-a Ta orânduire / mi-e prilej de **noi cântări** / în a pribegiei casă / prin străine depărtări.” (CP 230, *Psalmul 119*); „Dumnezeul meu, cânta-voi **noi cântări** spre slava Ta, / cu-alăuta cea cu zece strune Te voi lăuda.” (CP 281, *Psalmul 144*); „Să-L lăudați pe Domnul / şi Numele-I cântați, / cântați **cântare nouă**, / în cinstea Lui cântați / ai Lui, când v-adunați!” (CP 289, *Psalmul 149*), cât și în poeziile originale (care își găsesc ecouri certe în pasaje ale *Cărții Sfinte*): „Din mii de inimi fericite / **un cântec nou** a izbucnit, / din nou Iisus Biruitorul / a înviat, a biruit.” (CL 60, *Din mii de inimi*); „Cântăm Domnului, cântăm / **o Cântare Nouă** / când genunchii ni-i

[3] Spre a nu îngreuna parcurgerea trimiterilor, am optat, în lucrarea de față, pentru notarea, în text, a referirilor (cu abrevieri) la volumele (aparţinându-i lui Traian Dorz) din care au fost selectate secvențele ilustrative, alături de numărul paginii / paginilor la care se află fragmentul respectiv şi de titlul poeziei. Toate evidențierile din versurile citate ne aparţin.

[4] Leland Ryken, James C. Wilhoit, Tremper Longman III (editori), *Dicţionar de imagini şi simboluri biblice*, Oradea, Casa Cărţii, 2011, p. 672, s.v. *nou*.

plecăm / şi ni-s ochii-n rouă. / Înspre ceruri înălţăm / mâinile-amândouă / şi-I cântăm, cântăm, cântăm / **o Cântare Nouă**...” (CNoi 4, *Cântăm Domnului*); „**Cântări Noi şi tot mai noi** / să ’nălţăm mereu, / din tot sufletul din noi, / pentru Dumnezeu. / Cum spre noi revarsă El / haru-I ne-ncetat, / şi noi să-I cântăm la fel, / tot mai minunat...” (CNoi 6, *Cântări Noi*); „În cete nesfârşite, al îngerilor roi / **cântări mai noi** sui-vor / prin ceruri tot mai noi, / cânta-va Veşnicia prin tot ce-i jos şi Sus / un Nume, numai Unul: Iisus, Iisus, Iisus.” (CBir 7, *Cântări de biruință*); „Slavă veşnică, Iisuse, / Îți vom datora smeriți / cu cât vom fi mai cu Tine / şi vom fi mai fericiți. / Când, purtați din slavă-n slavă / spre Nemărginirea Ta, / **noi cântări** cu noi cuvinte, / din noi stări Îți vom cânta...” (CUit 127, *Slavă veşnică Ți-aducem*); „Puneți în **cântări mai noi** / slavă tot mai multă, / mii de sfinți privesc la voi / şi Hristos v-ascultă. / Mâine-n stări sărbătoreşti, / pe Cerescul Munte, / veți fi coruri îngereşti / cu Hristos în frunte.” (EP 36, *Tinere vlăstare noi*); „Din trecut în viitor / creşte-acelaşi dulce cor, / revărsând în larg şuvoi / **imnuri noi** / **şi tot mai noi** / ce tot vin / şi vin, / şi vin / din Izvorul Veşnic Plin, / preamărind pe Cel Preasfânt / cu etern şi dulce cânt; / când îți pare c-au trecut, / o iau iar de la-nceput / şi nu ştii desăvârşit: / e-nceput / sau e sfârşit.” (EP 42-43, *Biblia, Cuvântul Sfânt*).

De fapt, realitatea spirituală fundamentală a regenerării în plan individual este echivalentă cu actul unei noi creații, cu un început mereu nou – trecutul fiind iertat și depășit –, cu o trasformare completă și evidentă: „Dar într-o dulce primăvară, / prin luna crinilor culeşi, / când pe cărări ningea comoară / cu floare albă din cireşi, // O Mână s-a atins de strune / şi-n pacea liniştii din lunci, / **un cântec nou** a prins să-mi sune, / cum nu cântasem pân-atunci. // Ce blând m-a legănat întruna / al melodiei sfânt ecou / când îmi cânta voioasă struna / **preafericitul cântec nou**...” (CDin 15, *Am fost...*). „Fiind un contrast implicit al cântecelor «vechi», acest cântec nou este o imagine a vieții transformate de credință, a naturii dinamice, mereu transformate a vieții trăite în comuniune cu Dumnezeu, și a continuei înnoiri a milei lui Dumnezeu prezente în viața credinciosului.”[5] „Cântarea nouă”, cerută în mod constant de preceptele vieții de credință trăite împreună cu El, rămâne un răspuns la succesiunea actelor prin care Creatorul, în îndurarea Sa, Îşi manifestă providența, ceea ce implică dăruirea totală a sufletului dornic de comuniune aleasă – pe verticală, cu Divinitatea, și pe orizontală, cu semenii: „Să nu uit, o dată pentru totdeauna, / c-al meu Singur Prieten îmi eşti numai Tu, / să le-ngrop pe-a lumii una câte una, / dar, Iisus, niciuna din a Tale nu! // Fă-mi a mele lacrimi pe-a Ta cale rouă, / gândurile-mi toate, flori sub talpa Ta, / dragostea – **cântare pururea mai nouă**, / inima – o pernă s-odihneşti pe ea!” (CÎnv 117-118, *Să nu uit!*); „Un cântec fericit fă, Doamne, / şi-o dragoste de veşnic Rai / viața celor dragi prin care / **atâtea noi cântări** ne dai.” (CNem 58, *O, binecuvântează-i, Doamne...*); „Celor ce răzbesc ’nainte, / laude şi-ncurajări, / pentru jertfa lor fierbinte, / noi izbânzi şi **noi cântări**!” (CS 60, *Celor ce răzbesc ’nainte*).

[5] Leland Ryken, James C. Wilhoit, Tremper Longman III (editori), *op. cit.*, p. 648, s.v. *muzică*.

O asemenea atmosferă, cu obârșii într-o altă lume, cea a tărâmurilor cerești, este purtătoarea unor acorduri îngerești nemaiauzite, care înnoiesc ființa plină de dorul veșniciei și de dragostea nestinsă pentru Mirele Etern: „Iubire, îngerul meu dulce / şi-nsoțitorul meu de foc, / tu m-ai suit din cruce-n cruce / şi m-ai 'nnoit din loc în loc. // [...] // Pe orişicare treaptă nouă / mi-ai dat **un nou şi dulce cânt**, / pe-aceeaşi crini, o altă rouă, / pe-acelaşi dor, un alt veşmânt." (CBir 18, *Iubire, îngerul meu dulce*); „Vino, îngerul iubirii, / să urcăm un cer mai sus, / până-n soarele măririi / unde ştii că stă Iisus! // [...] // Către-o stare şi mai naltă / să mă chemi, pe rând, să sui / mai frumos ca-n ceialaltă / **noul cântec** să mi-l spui." (CBir 27-28, *Vino, îngerul iubirii*). Astfel, cântarea sfântă a mântuirii și a glorificării destinate în întregime Divinității își pune amprenta asupra unui traseu existențial care-și asumă plenar o trăire specială pe pământ, ancorată însă în perspectiva eternității; în definitiv, noul statut dobândit pe „Țărmul Celălalt" (CViit 7, *Duhule Sfânt, du-mă*) implică înnoirea mijloacelor de expresie a laudei la adresa Divinității şi conceperea unui cântec răsunător, inspirat de Sus, inegalabil în strălucirea şi măreția lui – idee conturată prin intermediul unor imagini metaforice de origine scripturistică, alături de cele făurite ca urmare a propriei revelații: „Mă duc să-mi iau **o harfă nouă** / şi-o altă carte cu cântări, / şi-un alt veşmânt de cununie / spre Ziua dulcii Aşteptări. // Am să mă-ntorc când tot pământul / de grâul sfânt va fi-nverzit / şi cerul nou va fi-n veşmântul / Ospățului Sărbătorit." (CBir 89, *Mă duc să dorm puțin...*).

Și, „dacă prima parte a cărții *Genezei* reprezintă arhetipul noilor începuturi, aceeași atmosferă este re-creată [sic!] în ultimele două capitole ale *Bibliei*, a căror imagistică – prin prezența noii creații și a grădinii paradisiace ca motive literare – ne trimite la istorisirea Creației."[6]. În consecință, dragostea idealizată se transformă în „mireasa" sufletului înveşmântat de strălucire şi de puritate, deziderat necesar a fi atins în urma rugăciunii stăruitoare – pentru *aici*, dar şi pentru *Dincolo*. Ideea transpare şi din versurile altei arte poetice, pe care o reproducem integral mai jos, evitând intenționat un comentariu ce ar risca să diminueze consistența mesajului (care înglobează indicii semnificative în stare să traseze câteva dintre coordonatele crezului artistic al autorului); de menționat că, în majoritatea creațiilor dorziene de o asemenea factură, textul integrează diverse elemente lexicale din sfera muzicii (alături de cele ce trimit la spectrul luminii), utilizate, evident, cu rol expresiv: „Când va fi să vină Mâna-Ți să mă culce, / dă-mi, Iisus, un leagăn moale şi divin, / iar această harfă mi-o aşază dulce / lângă căpătâiul somnului meu lin. // Când şi când, în miezul nopților plăcute, / Duhul Sfânt s-adie corzile ei calm / şi, trezindu-mi cântul, blând să mi-o sărute / cu cereşti acorduri **Noul Tainei Psalm**. // În Cântări Eterne, încă necântate, / să-mi trimiți iubirea cu veşmânt de stea, / doar pe ea trimite-o dintre câte-s toate, / ea să-mi fie sora şi mireasa mea! // Şi ne-nchide-n casa noastră cea de soare, / cu sărutul leagăn şi minunea steag; / din Cântări Eterne şi Nemuritoare / să ne facem unul visul nostru drag. // Slava ascultării, dusă pân' la

[6] Idem, *ibidem*, p. 672, s.v. *nou*.

moarte, / s-o-ncunune Raiul, tainic şi duios, / unde fericirea strălucită foarte / să ne tot izvoară numai din Hristos!” (CE 9-10, *Când va fi*). În acest context, poate nu ar fi lipsit de interes să reținem o afirmație reprezentativă a bine-cunoscutului teolog român Dumitru Stăniloae: „În comunicarea cu Hristos oamenii nu trăiesc în modul uman infinitatea dumnezeirii numai ca pe o realitate implicată potențial, presupus, cum o trăiesc în comunicarea cu alți oameni, ci în mod descoperit, actualizat, direct revelată, dar cu neputință de cuprins vreodată în toate modurile, ci mereu în alt mod, ca o infinitate mereu nouă. Aceasta face și pe om să-și trăiască existența umplută cu infinitatea dumnezeiască, dar mereu într-un mod nou. Cuvântul se menține și în această situație mereu necesar, dar plin de o infinitate mereu nouă și altfel exprimată, și realizând o armonie și o iubire desăvârșită, dar mereu altfel trăită între oameni. În fiecare cuvânt se comunică mereu persoana întreagă, dar mereu în alt fel.”[7].

Bibliografie

BĂCILĂ, Florina-Maria, ***Dorziana*** *– o (re)construcție a textului prin limbaj*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2016.

KEENER, Craig S., *Comentariu cultural-istoric al* ***Noului Testament***. Traducere de: Silviu Tatu, Raluca Mirăuță, Teofil Stanciu, Luca Crețan, Dorin Axente, Timeia Pop, Oradea, Casa Cărții, 2018.

RYKEN, Leland, WILHOIT, James C., LONGMAN III, Tremper (editori), *Dicționar de imagini şi simboluri biblice*, Oradea, Casa Cărții, 2011.

STĂNILOAE, Dumitru, *Reflecții despre spiritualitatea poporului român*, Bucureşti, Editura Elion, 2001.

Surse

CBir = DORZ, Traian, *Cântarea Biruinței*, Sibiu, Editura „Oastea Domnului”, 2007.
CDin = DORZ, Traian, *Cântările Dintâi*, Sibiu, Editura „Oastea Domnului”, 2004.
CE = DORZ, Traian, *Cântările Eterne*, Sibiu, Editura „Oastea Domnului”, 2008.
CÎnv = DORZ, Traian, *Cântarea Învierii*, Sibiu, Editura „Oastea Domnului”, 2007.
CL = DORZ, Traian, *Cântări Luptătoare*, Sibiu, Editura „Oastea Domnului”, 2005.
CNem = DORZ, Traian, *Cântări Nemuritoare*, Sibiu, Editura „Oastea Domnului”, 2007.
CNoi = DORZ, Traian, *Cântări Noi*, Sibiu, Editura „Oastea Domnului”, 2008.
CP = DORZ, Traian, *Cântările Psalmilor*, Sibiu, Editura „Oastea Domnului”, 2005.
CS = DORZ, Traian, *Cântări de Sus*, Sibiu, Editura „Oastea Domnului”, 2008.
CUit = DORZ, Traian, *Cântări Uitate*, Sibiu, Editura „Oastea Domnului”, 2008.
CViit = DORZ, Traian, *Cântarea Viitoare*, Sibiu, Editura „Oastea Domnului”, 2008.
EP = DORZ, Traian, *Eternele poeme*, Sibiu, Editura „Oastea Domnului”, 2010.

[7] Dumitru Stăniloae, *Reflecții despre spiritualitatea poporului român*, Bucureşti, Editura Elion, 2001, p. 157.

THE CONCEPT "CÂNTARE NOUĂ" IN THE POETRY OF TRAIAN DORZ

Abstract

Keywords: *"cântare nouă"*, *symbol*, *Semantics*, *Stylistics*, *mystical-religious poetry*

The aim of our paper is to take into consideration aspects regarding the concept „cântare nouă" (*new worship song*), as it appears in the lyrical work of a contemporary Romanian writer: Traian Dorz, author of numerous mystic poems and of several volumes of memoires and religious meditations. The meanings of this concept are carefully analysed through the means of some relevant fragments selected both from the original poem and the versification of the Biblical *Psalms*, highlighting the fact that the message of the lines in which it is integrated necessarily belongs to an authentic faith – a natural reflex of the fundamental spiritual reality linked to the rebirth of the being, in the context of the relation between God and the creator of artistic works dedicated to Him.

DEMNITATEA – element semnificativ cu valențe stilistice în eseistica steinhardtiană (o analiză de text)*

PĂTRUȚ-NICOLAE BĂNĂDUC
Seminarul Teologic Ortodox „Episcop Ioan Popasu”- Caransebeș
pbanaduc@yahoo.com

Cuvinte-cheie: *demnitate, libertate, expresivitate, creativitate, spiritualitate*

Personalitatea monahului Nicolae Steinhardt „Delarohia”[1] este evidentă și pregnant integrată atât în **cultura** (și istoria spirituală a națiunii), cât și în memoria **monahismului** (și a teologiei spațiului românesc). Este o conjuncție creatoare a personalității sale, peremptorie, manifestată în ipostazele ce decurg din traiectoria sa spirituală, atipică pentru cadrele formalismului literar-cultural și revelatorie pentru creștinism prin convertirea și botezul său în spațiul carceral. Monahismul, echilibrul final al personalității sale, este văzut ca ultima sa ipostază existențială, fiind bolta și împlinirea celorlalte[2].

---

* Lucrarea de față, exceptând primele două paragrafe introductive, reprezintă parte integrantă din teza de doctorat (capitolul IV: *Elemente stilistice semnificative, spațiu al creativității în opera lui Nicolae Steinhardt*, subcapitolul IV.A) intitulată *Ipostazele actului creator în opera lui Nicolae Steinhardt*, susținută la Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, în anul 2014, conducător științific Prof. univ. dr. Ileana Oancea.

[1] *N. Steinhardt în evocări*, Ediție îngrijită de Florian Roatiș, Iași, Editura Polirom, 2012, p. 110. (Spre sfârșitul anului 1985, Î.P.S. Nicolae Corneanu primește o scrisoare de la monahul Nicolae Steinhardt de la Mănăstirea Rohia, „căreia îi era alăturat un articol pe tema Botezului” pentru a fi publicat în revista de atunci, *Mitropolia Banatului*. Articolul este inclus în numărul revistei, dar respins de „Departamentul Cultelor”, numele său fiind pe lista celor interziși. „Pentru că mi s-au părut **emoționante acele pagini** […] – mărturisește Î.P.S. Nicolae – și „pentru că, totuși, **am considerat articolul valoros**, l-am inclus în următorul număr al revistei schimbând numele autorului din «monahul Nicolae Steinhardt» în **«monahul Nicolae Delarohia»** […]. Manevra a reușit și astfel articolul în cauză a apărut în numărul 1 din ianuarie-februarie 1986 (p. 70-74) sub titlul *Roadele Sfintei Taine a Botezului* (s.n.)”. Prin acest supranume, am putea spune, avem o receptare (timișoreană) *avant la lettre* a textelor sale față de popularitatea postumă a scriitorului, asumată de către mitropolitul cărturar prin câteva elemente definitorii în specificul hermeneutic steinhardtian).

[2] Un fapt remarcabil în comemorarea personalității lui Nicolae Steinhardt s-a petrecut în anul 2012: Centenarul Steinhardt (100 ani de la nașterea sa – 1912), la inițiativa Mănăstirii Rohia, împreună cu Fundația *Nicolae Steinhardt* și Academia Română. Au fost punctate două mari evenimente culturale, notabile, dedicate personalității sale, surprinse în mediul de receptare jurnalistic și televizat. Cel dintâi s-a derulat în Aula Academiei Române, pe data de 4 iulie 2012, având ca manifestare sesiunea de comunicări științifice *Centenar Nicolae Steinhardt.* Mesajul Preafericitului Părinte Patriarh Daniel, intitulat *Memorialul durerii transfigurat în Jurnalul fericirii*, a fost completat de cel al Î.P.S. Părinte Andrei, Mitropolitul Clujului, Maramureșului și Sălajului și de cel al P.S. Părinte Iustin Sigheteanul, Arhiereu-vicar al Episcopiei Maramureșului și Sătmarului. Academic-

Puse sub semnul creației monahale, în parametrii acestui cronotop, eseurile/textele din volumul intitulat *Ispita lecturii – texte inedite* propun, prin derivare, același echilibru stilistic între un lexic apropiat cititorului comun și un lexic ce comportă virtuți metatextuale, trimiteri la propria experiență (cărturărească, carcerală, monahală); se concretizează astfel un text inedit, cu valențe lingvistico-stilistice surprinzătoare. Iată un astfel de text din volumul amintit, ce poartă titlul *Demnitatea* (un substantiv comun articulat):

„[...] Slugărnicia, poltroneria, învârteala, minciuna ne stau alături, ne însoțesc la fiecare pas și ne trag în haosul lor hâd, nu altminteri decât abisul metafizic pe Blaise Pascal. Doar simțământul acesta latent și dureros al demnității ne poate salva și conferi existenței noastre un strop de curăție și bună miroasnă”[3].

Demnitatea, pentru Nicolae Steinhardt, este echivalentul altui termen, la fel de prețios, anume **curajul**; pentru acest termen, *Jurnalul fericirii* (opera definitorie) este un „dicționar” subliminal în construirea câmpului semantic al **libertății umane** ce asumă tocmai demnitatea și curajul. Pentru a surprinde bogăția sensurilor și trimiterilor în plan moral și în context sapiențial, propunem o analiză stilistică a acestui fragment, relevant pentru specificul expresiv al creației sale. Observăm patru substantive ce „deschid” textul. Analiza trebuie susținută și din punct de vedere lexical, explicativ, notând semantismul posibil și comun al acestor substantive:

„*Slugărnicie* – atitudinea persoanei slugarnice; servilism.”[4]

„*Poltronerie* (de la *poltron – om* lipsit de curaj; fricos) – atitudine, faptă de poltron.”[5]

„*Învârteală* – învârtire, răsucire; (fam.) manevră (necinstită) folosită pentru obținerea unor profituri (personale).”[6]

„*Minciuna* – denaturare intenționată a adevărului; neadevăr; născocire, plăsmuire; fleacuri, nimicuri.”[7]

ianului Ionel Haiduc, Președintele Academiei Române, a sintetizat: „Nicolae Steinhardt este o personalitate unică în cultura românească, atât prin preocupările și contribuțiile sale, cât și prin viața cu totul și cu totul neobișnuită pe care a avut-o. Născut în iulie 1912, s-a stins în martie 1989, cu câteva luni înainte de marea schimbare și păcat că n-a ajuns să o trăiască. A fost scriitor, publicist, critic literar și jurist și a avut numeroase contribuții în aceste domenii, mai ales ca scriitor și publicist”. La final, monahul Nicolae Steinhardt a fost numit, post-mortem, membru de onoare al Academiei Române, având motivația în concluzia Academicianului Alexandru Surdu: „Noi considerăm că în opera lui Steinhardt se găsesc elemente evident filosofice și ca atare am și considerat, mă refer aici la secția noastră, că merită să fie ales ca membru post-mortem al Academiei Române și să figureze alături de Constantin Noica, pe care l-a urmat toată viața la bine și la rău, să-l urmeze acum la bine, adică îi facem cinstea cuvenită”. http://www.biserici.org/index.php?menu=EVEU&id=55700 .

[3] STEIHARDT, Nicolae, *Ispita lecturii (texte inedite),* Ediție îngrijită și cuvânt înainte de Ioan Pintea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000, p. 98.

[4] *Dicționarul fundamental al limbii române explicativ, morfologic, ortografic și ortoepic*, Ediție de: Ionela Cerbu, Larisa Kozak, Ramona Răducanu, Cristina Vasilică, Raluca Voinea, Brașov, AULA, 2008, p. 1119.

[5] *Ibidem*, p. 927.

[6] *Ibidem*, p. 632.

Aici Nicolae Steinhardt întrebuințează *derivarea* pentru a sugera niște „stări”, „atitudini” care îi repugnă constant la orice nivel cronologic al axei sale creatoare; cele trei substantive (plus cel de-al patrulea, „minciuna”), sunt toate de genul feminin, numărul singular, intenționând tenacitatea malefică și negativul unei normalități decăzute: „slugărnicia”, „poltroneria”, „învârteala” au în structura lor sufixe nominale cu un conținut semantic propriu, care participă la semnificația derivatului în ansamblu. [*Gramatica limbii române* prezintă *substantivul* ca „o clasă lexico-gramaticală deschisă, ce reprezintă aproximativ 50% din totalitatea cuvintelor limbii române, fiind, alături de verb, o clasă fundamentală, implicată în definirea celorlalte clase gramaticale”[8]; când analizează *trecerile înspre clasa substantivului*[9], în subcapitolul alocat *derivării*[10] se arată că cele mai multe sufixe nominale impun „categoria conceptuală” a substantivului (fiind specializate semantic pentru anumite categorii de referenți)]; în acest sens, primele două substantive („slugărnicia” și „poltroneria”), prin cele două sufixe *-ărnicia*, *-eria*, se subordonează „atitudinii”, unui anumit fel de a fi determinat sau nu de un for ce ar impune aceasta. Celălalt sufix *-eala*, deși presupune polisemantism, impune un nume de acțiune: „învârteala” și are un tip de bază nesubstantival, anume una verbală: „a învârti”.

Expresivitatea stilistică adiacentă a celor două substantive, „slugărnicia” și „poltroneria”, constă în asocierea lor conceptului de lașitate sau obediență (necondiționată); celelalte două, „învârteala” și „minciuna”, par a fi fațeta dublă a conceptului de corupție (condiționată).

Aceste atitudini semnifică pentru autor dezumanizarea; preferă a se explica într-o referențială exprimare: „spiritul șmecheresc”. (Expresia nu e o noutate în limbajul actual, dar pentru Nicolae Steinhardt aceasta definește o stare morală; de pildă, întrebat fiind, ce valori morale crede că mai păstrează satul românesc, e de părere că se prezintă și el „grav contaminat și corupt”, motivând: „Dovadă această declarație a unei bătrâne maramureșene, la Surdești, lângă biserică. E întrebată de un grup de vizitatori străini – prin tălmaci – cum trăiește, dacă nu duce lipsă de cele necesare traiului. Răspunde venerabila săteancă așa: cu ce câștigăm, cu ce *ni se dă*, cu *ce furăm*, cu ce pică, ne descurcăm. Teribil răspuns, care arată cât de jos am coborât, în cât de adânci straturi a pătruns spiritul șmecheresc”[11]).

Asocierea substantivelor în două perechi de cuvinte, *slugărnicia – poltroneria* / *învârteala – minciuna*, își găsesc reverberațiile în alegerea cuvântului

[7] *Ibidem*, p. 733.
[8] *Gramatica limbii române, I Cuvântul*, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 61.
[9] *Ibidem*, p. 133.
[10] *Ibidem,* p. 135.
[11] SÂNGEORZAN, Zaharia, *Monahul de la Rohia, N. Steinhardt răspunde la 365 de întrebări incomode*, Ediția a II-a, București, Humanitas, 1998, p. 10.

hâd (adj. Foarte urât, slut. – *Cf.* ucr. *Hyd*[12]) utilizat aici ca determinant (adjectiv) al substantivului *haos* (s.n. 1. Stare primitivă, de neorganizare, în care, după cum presupuneau cei vechi, s-ar fi aflat materia înainte de apariția universului cunoscut de om; – în unele concepții teogonice – spațiu nemărginit, cufundat în beznă și umplut de „neguri”, în care s-ar fi găsit, într-un amestec confuz, elementele și materia înainte de organizarea lumii; stare de dezordine, primordială a materiei; personificare a acestui spațiu nemărginit sub forma divinității. 2. Fig. Stare generală de mare confuzie, dezordine mare, învălmășeală, neorganizare – din fr., lat. *chaos*[13]).

Cele două noțiuni în discuție, definite conform *DEX*-ului, combină neologicul *haos*[14] cu învechitul (ucrainean) *hâd* (care derivă în *hâdoșenie*, o contaminare între *hâd* și *hidoșenie*[15], iar *hidoșenie* derivând din *hidos*, care e de fapt un neologism, franțuzescul *hideux*[16]. Nu uităm faptul călitera *h* este plurivalentă[17] (are mai multe valori fonetice), dar mai ales prin „oferta” ei stilistică în textul steinhardtian, impusă în funcție de caracterul vechi sau neologic al cuvintelor și de limba lor de origine. Consoana fricativă *h* (surdă), considerată neintegrată în sistemul limbii române standard[18], laringala/faringală[19], utilizată în partea de început a cuvintelor *haos* și *hâd*, se deschide (prin sunetul *a*) și se închide (prin sunetul *â*), producând ceea ce cunoaștem a fi funcția emotivă sau expresivă a limbajului[20] (steinhardtian în cazul de față).

Remarcăm: emfaza ce ține de intonație (într-o posibilă sonorizare a textului remarcat); dar și anumite particularități în construcția mesajului (despre *demnitate*); o anumită selecție în inventarul de sinonime (pentru că ce sunt oare aceste patru substantive: *slugărnicie, poltronerie, învârteală, minciună*, dacă nu sinonime și antonime în același timp ale *demnității*?); folosirea gradelor de intensitate în forme verbale imediate și coercitive („ne *stau* alături, ne *însoțesc* la fiecare pas și ne *trag* în haosul…”), verbe ce impun metalingvistic *starea/stagnarea, locația/legarea, mișcarea/căderea* condiției umane în procesul dezumanizării din perioada regimului totalitar al comunismului politic impus în timpul scrierii textelor sale.

---

[12] *DEX – Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998, p. 447.
[13] *Ibidem,* p. 444.
[14] MARCU, Florin, *Dicționar uzual de neologisme,* Bucureşti, Editura Saeculum I. O.,1997, p. 176.
[15] *DEX, op. cit.,* p. 447.
[16] *Ibidem,* p. 454.
[17] *DOOM – Dicționarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Ediția a II-a revăzută şi adăugită, Academia Română – Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2005, p. XXIX.
[18] IORDAN, Iorgu, ROBU, Vladimir, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978, p. 81.
[19] *Introducere în lingvistică,* elaborată de un colectiv condus de acad. prof. Al. Graur, Ediția a III-a revizuită şi adăugită, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1972, p. 66.
[20] IORDAN, Iorgu, ROBU, Vladimir, *op. cit.,* p. 66.

Aceste atitudini revelate din textul propus analizei noastre își au greutatea lor, densitatea și adâncul întrepătruns atât de sugestiv în simbolul termenului *haos*; după cum există și decădere morală, tot așa de bine „moralistul" existențial Nicolae Steinhardt are și soluția *abisului metafizic*; aici el construiește o comparație cu ajutorul unui adverb de negație: „*nu* altminteri decât abisul metafizic pe Blaise Pascal". Termenul *abis* consună cu *haos* în zona lor comună de profunzime subconștientă; are sensul prim (dar și figurat în același timp) de prăpastie, adâncime foarte mare, hău, genune, dar şi rezonanțele unui proces în desfăşurare: poate însemna partea profundă a unui fenomen.[21]

Fenomenul vizat de autor este prin excelență metafizic, îl cuantifică prin valențe filosofico-mistice din experiența lui Blaise Pascal (1623-1662)[22], socotit a fi un filosof încadrat între raționaliști, dar cel mai profund religios al timpului său[23]; iată o temere a acestuia vizată în eseistica steinhardtiană: „Dovezile metafizice ale existenței lui Dumnezeu sunt atât de încâlcite, încât au un impact neglijabil; și chiar dacă ele ar ajuta pe cineva, efectul ar persista numai atâta vreme cât aceștia urmăresc efectiv demonstrația. O oră mai târziu, însă, ei s-ar teme să nu fi comis o greșeală. *Ceea ce ei au agonisit prin curiozitatea lor vor pierde prin mândrie* (Sf. Augustin, Predici, CXLI). Acesta este rezultatul unei cunoașteri a lui Dumnezeu la care se ajunge fără Iisus Hristos…În schimb, cei care L-au cunoscut pe Dumnezeu printr-un mijlocitor sunt conștienți de propria lor nimicnicie"[24]. De altfel, apelul la B. Pascal nu e întâmplător; și el este un profil al omului convertit la Hristos, la creștinism. Pe filosof îl găsim și în ipostaza de „personaj" în multe scrieri steinhardtiene, îl găsim și în argumentarea *fericirii* sale baptismale, conturat scriptic în *Jurnalul fericirii*, ca dovadă a certitudinii că divinitatea caută pe om primordial, dar și ca soluție mistică prin recursul la celebrul „pariu al lui Pascal".

Tuturor elementelor dezumanizante din începutul textului (aflate în prima parte a fragmentului), Nicolae Steinhardt opune în mod salvator *demnitatea* ca simțământ, și acesta „latent și dureros", pentru că de la un punct ține de curaj și asumarea unei libertăți; doar *demnitatea* „ne poate salva și conferi existenței noastre un strop de curăție și bună miroasnă".

Fragmentul e scris la numărul plural, autorul întrebuințînd această categorie gramaticală cu scopul de a ne cuprinde într-o solidaritate conștientă și necesară existenței: „stropul de curăție" e reverberația convertirii sale, a experienței baptismal-monahală pe care o împărtășește prin scriitura sa tuturor lectorilor

---

[21] *Dicționarul fundamental al limbii române explicativ, morfologic, ortografic şi ortoepic, op. cit.*, p. 10.

[22] Pascal a înțeles că adevărul creştinismului se află la o adâncime mai mare decât argumentele raționale; a fost profund conştient de adevărata natură a religiei, adevărul neputându-l descoperi decât riscându-ne viața pentru el.

[23] BROWN, Colin, *Filosofia şi credința creştină*, traducerea Daniel Tomuleț, Oradea, Editura Cartea Creştină, 2000, p. 63.

[24] PASCAL, Blaise, *Cugetări*, Text stabilit de Leon Brunschvicg, Ediția a II-a, Traducere de Maria Ivănescu şi Cezar Ivănescu, Oradea, Editura Aion, 2000, p. 217.

avizați; finalul e semnat printr-un stil propriu, autorul ne surprinde cu utilizarea unui termen original: „(bună) miroasnă”, vizând un act creator de edificare spirituală într-o zonă dificil de sondat din exterior.

Cei care citim acest text la un interval ce se măsoară în timp deja cu deceniile, am fi tentați să înlocuim, corectând, cu expresia „bună mireasmă”, utilizată în limbajul liturgic[25], și care indică fie un miros plăcut (răspândit mai ales de flori), fie o substanță aromatică (tămâia) pentru parfumare[26], dar și inconvenientul ei tautologic: „miros de bun mireasmă” cu urmare în semnificații, datorată unei traduceri literale[27]; există și termenul de „miroznă”, de data aceasta un regionalism, care poate fi apropiat ca sens cuvântului întrebuințat de Nicolae Steinhardt; e cert însă, în cazul de față, că spațiul eclesial în care a ales să viețuiască până la sfârșitul vieții pământești i-a influențat gândirea și în felul acesta modul de a se exprima. „Miroasnă” indică și prezența unui simț esențial: mirosul. Nu ne miră faptul la autorul nostru hotărât a se comunica dincolo de text, dincolo de funcțiile limbajului adnotate și dezvăluite în manualele și studiile lingvistice, acolo unde omul își măsoară adâncul într-un efort mereu reluat de a introduce în actul creației spirituale date definitorii ale umanității sale.

Dacă „stropul de curăție” conduce la experiența sa eminamente baptismală, expresia „bună miroasnă” este nadirul universului monahal care îi conferă o sacralitate circumstanțială prezentă în cugetările și eseurile sale, create în spațiul monahal al Rohiei.

Este o certitudine verificată în plan semantic, și de aici eclesial și ecumenic, faptul că prin orice termen abordat (comesenie, epifanie, curaj, convertire etc.) N. Steinhardt își făurește un *univers spiritual* identitar și inconfundabil (al *Fericirii*!), se înzestrează „cu o conștiință a propriului său specific” într-o *noosferă*[28] a spațiului cultural-istoric din care și el face parte.

Bibliografie

BROWN, Colin, *Filosofia şi credinţa creştină*, traducerea Daniel Tomuleț, Oradea, Editura Cartea Creştină, 2000.

DEX – Dicționarul explicativ al limbii române, Ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1998.

Dicționarul fundamental al limbii române explicativ, morfologic, ortografic şi ortoepic, Ediție de Ionela Cerbu, Larisa Kozak, Ramona Răducanu, Cristina Vasilică, Raluca Voinea, Brașov, AULA, 2008.

[25] *Liturghier*, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2000, p. 169.

[26] *Dicționarul fundamental al limbii române…*, p. 735.

[27] MUNTEANU, Eugen, *Lexicologie biblică românească*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2008, p. 65.

[28] OANCEA Ileana, *Despre noosferă. O construcție a memoriei*, Editura Excelsior Art, Timişoara, 2005, p. 5.

DOOM – Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române, Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Academia Română – Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
Gramatica limbii române, I Cuvântul, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.
GRAUR, Al. (coord.), *Introducere în lingvistică,*Ediția a III-a revizuită şi adăugită, Bucureşti, Editura Științifică, 1972.
IORDAN, Iorgu, ROBU, Vladimir, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978.
Liturghier, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2000.
MARCU, Florin, *Dicţionar uzual de neologisme,* Bucureşti, Editura Saeculum I. O., 1997.
MUNTEANU, Eugen, *Lexicologie biblică românească*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2008.
N. Steinhardt în evocări, Ediție îngrijită de Florian Roatiş, Iași, Editura Polirom, 2012.
OANCEA Ileana, *Despre noosferă. O construcţie a memoriei*, Timişoara, Editura Excelsior Art, 2005.
PASCAL, Blaise, *Cugetări*, Text stabilit de Leon Brunschvicg, Ediția a II-a, Traducere de Maria Ivănescu şi Cezar Ivănescu , Oradea, Editura Aion, 2000.
SÂNGEORZAN, Zaharia, *Monahul de la Rohia, N. Steinhardt răspunde la 365 de întrebări incomode*, Ediția a II-a, , București, Humanitas, 1998.
STEIHARDT, Nicolae, *Ispita lecturii (texte inedite),* Ediție îngrijită și cuvânt înainte de Ioan Pintea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000.
http://www.biserici.org/index.php?menu=EVEU&id=55700 .

DIGNITY- IS A SIGNIFICANT ELEMENT WITH STYLISTIC VALENCES IN STEINHARDTIAN ESSISTICS (A TEXT ANALYSIS)

Abstract

Keywords: *dignity, freedom, expressiveness, creativity, spirituality*

The work of Nicolae Steinhardt offers to the approved lector a lot of resources, not just cultural-theological, as especilly language-stylistic. Such an inedited text surprises us in the essay *Dignity* , its hermeneutic discovering the wealth of the meanings and references in the moral and sapiental context. Lexically, phonetic, morphonetic, stylistic and semantic, the chosen fragment draws attention to the danger of dehumanization experienced during the communist period, but also in any socio-political context, especially in the current one. The fragment analysed therefore represents metatextually the existential course of the man Nicolae Steindardt by his famous convertion to Orthodoxia.

Un psalm arghezian târziu: *Omul meu*

LIVIUS PETRU BERCEA

Dedic acest text pasiunii pentru stilistică
a Ilenei Oancea

În afara celor 14 texte intitulate *psalmi* , lirica lui Tudor Arghezi cuprinde un număr semnificativ de texte care pot fi încadrate în această categorie distinctă a operei sale poetice. Nu doar „dialogul” cu Divinitatea asigură acestor texte calificativul de „psalm”, ci și alte aspecte ale discursului liric. Despre acest dialog s-a spus, argumentat, de către toți exegeții poeziei argheziene, că își asumă, de fiecare dată, riscul de a se transforma în monolog (v. ,pentru exemplificare, Nicolae Balotă, **Opera lui Tudor Arghezi,** Ed. Eminescu, București, 1979, pp. 149-214). Deși psalmii biblici sunt, în majoritatea lor, „cântări de laudă”, poemele argheziene au o structură mult mai complexă, diferită, mărturisind stările contradictorii ale poetului în raport cu Creatorul, particularitate ce îi este proprie și textului intitulat **Omul meu** (obiectul rândurilor de față), în care am identificat structuri specifice psalmilor arghezieni. Poezia a apărut prima dată în placheta **Ritmuri** (Editura pentru Literatură, București, 1966, pp. 49-50), care cuprinde texte poetice din anii 1960 (și sigur a primit, pentru tipar, și girul poetului) și a fost preluată în: Tudor Arghezi, **Versuri**, Ed. Minerva (seria „Patrimoniu”), București, 1980, p. 332-333, cu două minime diferențe de grafie. Am preluat cele patru strofe ale poeziei din volumul **Ritmuri.** Iată textul poemului: „Mi-ai dat un trup și mie, înnalt și zvelt, de floare, / Ca fragile de fraged, ușure și plăpând, / Dar ridicat spre ceruri și-mpiedecat să zboare / Se leagănă-n călcâie, voind și încercând. // Fusese parcă gândul, desprins, ieșind din humă / Să-i faci un drum spre stele, în care-i oglindit, / Căci nu-nțeleg făptura, un joc a fi din glumă, / Când talpa de țărână și lui i-ai dezlipit. // M-ai fi uitat mai bine legat de-o rădăcină, / Să mă prăvale timpul, trunchi putred, peste ea, / Și candela pribeagă-a scânteii de lumină / Să nu mi-o duc purtată de vânt din stea în stea. // Mă zgârie și spinul și cremenea și fierul, / Și rabd în veci ispita vicleanului meu vis. / La ce mai folosește făpturii giuvaerul / Ce scapără-n cutia în care l-ai închis ?”

Poemul e construit, ca și altele, pe contrastul dintre cele două particularități care coexistă în ființa umană: structura sa strict „fizică”, legată de specificul inerțial al țărânii din care a fost conceput omul de către divinitate și finalitatea iscoditoare a minții, „componentă” a omului în care Creatorul nu prevăzuse „un dușman” (v., de ex., poezia **La stele** din ciclul **Cântare omului**, din 1956).

Primul „semn” (poate că – formal, dar evident) că **Omul meu** poate fi considerat un *psalm* este *adresabilitatea* , frecvența și specificul acesteia. În cele 16 versuri ale strofelor (4 catrene), cinci predicate (o treime), din cele cincisprezece

existente în text, sunt la persoana a doua singular (presupunând un „interlocutor" pe care îl putem identifica, fără să greşim, prin sintagma biblică „Tu, Doamne", deşi, scriptic – concret – ea nu e prezentă niciodată): (mi)**-ai dat, să-**(i) **faci,** (i-)**ai dezlipit** (m-)**ai fi uitat,** (l-)**ai închis.** Ponderea acestor predicate este primul semn că poetul a dorit să inițieze un dialog. Concomitent, timpul trecut al verbelor ne facilitează observația că poetul a luat cunoştință de câteva inițiative divine, în privința sa, deja încheiate („consumate"), şi...atât. Asemenea neascultaților (de către oameni) profeți biblici, „vocea poetului este a omului glăsuind de pe un promontoriu înaintat, adresându-se Domnului *în hău*, deci voce pierzându-se în pustiu" (N. Balotă, **op. cit.**, p. 149, subl. n., L. B.). Un singur psalm arghezian pare a realiza un dialog real (inserând un posibil răspuns al divinității).

Un alt specific al *psalmilor* arghezieni, prezent şi în poemul **Omul meu**, este identitatea metaforică pe care Arghezi şi-a asumat-o nu o dată, **poet – vegetal** (v. *psalmul* „Tare sunt singur, Doamne, şi pieziş, / Copac pribeag, uitat în câmpie..."). Dar, nu mai e copacul rezistent, „cu fruct amar şi cu frunziş / ţepos şi aspru-n îndârjire vie", ci o plantă fragilă, mult mai predispusă la a fi îngenuncheată de vicisitudinile vremii, cu „un trup înnalt şi zvelt, de floare, / ca fragile de fraged, uşure şi plăpând". Chiar aflată, datorită aceastei postùri, printre elementele prime ale creației (cele vegetale), umanizarea şi, mai ales, conştientizarea apartenenței la un alt „regn" se produce pentru că aspirația spre înalt începe de la „călcâie" (particularitate, ca şi voința, sugerată mai departe în text, specific umană): „dar ridicat spre ceruri şi-mpiedicat să zboare / se leagănă-n călcâie, voind şi încercând". Strofa e construită, aproape în totalitate, din imagini care evocă fragilitatea primului om, efortul său, în ciuda fizicului delicat, de a-şi depăşi condiția. Omul e doar o „floare", „înnalt şi zvelt" (posibil, rezistent), dar, totodată, „uşure şi plăpând", „ca fragile de fraged". Arghezi creează, aici, şi o imagine sonoră memorabilă, prin comparația „ca fragile de fraged", unde grupul consonantic inițial **fr-** aminteşte şi pe **fragil, friabil,** (a) **frânge**, toate din câmpul semantic al delicateței şi vulnerabilității. Identificarea cu vegetalul (supus degradării, ajuns „trunchi putred") se face şi în strofa a treia, unde i se reproşează Creatorului condiția actuală a omului, care, „împiedicat să zboare" preferă uitarea şi, până la urmă, chiar extincția: „M-ai fi uitat mai bine legat de-o rădăcină, / Să mă prăvale timpul, trunchi putred, peste ea".

Omul, însă, nu este în totalitate „ţărână". De ţărână „i-a dezlipit" talpa Creatorul, atunci când, în ziua a şasea a Facerii, a hotărât: „Să facem om după chipul şi după asemănarea Noastră..." (**Facerea,** cap. 1; 26) şi: „Atunci, luând Domnul Dumnezeu ţărână din pământ, a făcut pe om şi a suflat în fața lui suflare de viață şi s-a făcut omul ființă vie" (**Facerea,** cap. 2; 7). Creat după „chipul şi asemănarea" Domnului, omul trebuia, inițial, să fie o lumină, cum spune mai departe poetul, adresându-se, uşor nedumerit, divinității, care nu şi-a finalizat, în această privință, planul („Fusese parcă gândul, desprins, ieşind din humă / Să-i faci un drum spre stele, în care-i oglindit"), deoarece făptura nu putea constitui un moft ludic al Creatorului, din moment ce a fost separată de materialul din care a fost

creată: „Căci nu-nţeleg făptura, un joc a fi din glumă, / Când talpa de ţărână şi lui i-ai dezlipit”. Dar, alungat din Eden, omul nu mai poate năzui spre ceruri: „Şi candela pribeagă-a scânteii de lumină / Să nu mi-o duc purtată de vânt din stea în stea”.

Elementele teluricului devin inamice pentru om (”Mă zgîrie şi *spinul* şi *cremenea* şi *fierul*” – s. n.), iar făptura trebuie să plătească veşnic pentru îndrăzneala de a fi vrut să aibă acces la cunoaştere („...rabd în veac ispita vicleanului meu vis”). În această conjunctură, mintea, acest veritabil diamant aflat în „dotarea” omului, devine o inutilitate, poate chiar o povară, din moment ce nu-şi poate finaliza funcţia de cunoaştere: „La ce mai foloseşte făpturii giuvaerul / Ce scapără-n cutia în care l-ai închis” ?

La finalul acestor rânduri, mă întreb din nou: este **Omul meu** un *psalm* sau nu ? În orice caz este un text „închegat” şi încheiat, şi nu face parte din categoria textelor pe care marii poeţi le publică spre sfârşitul vieţii (texte de sertar, poeme neîncheiate, fragmente lirice etc.) Ideatic, poezia de faţă se încadrează perfect „dialogului” pe care poetul a vrut să-l iniţieze cu Divinitatea şi este încă o dovadă că *psalmii* din primele volume au continuări valoroase de-a lungul întregii vieţi a poetului.

Problema comunicării în poezie

OANA BOC
Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca
o_boc@yahoo.com

Cuvinte-cheie: *comunicare, viziune despre lume, act poetic, finalitate poetică, sens poetic*

0. Introducere

În articolul de faţă ne propunem să analizăm problema raportării poeziei la comunicare şi să răspundem la întrebarea dacă poezia poate fi considerată un act de comunicare sau această grilă comunicativă ar proiecta o perspectivă reducţionistă asupra poeziei. Demersul nostru se situează şi abordează această problemă din trei perspective diferite, dar complementare: cea a lingvisticii, a poeticii lingvistice și a stilisticii (mai exact, a semiostilisticii). Lingvistica oferă fundamentul teoretic şi conceptual pe care se întemeiază poetica şi stilistica, domenii care investighează literatura în specificitatea ei. Modul în care este definit limbajul este esenţial şi reprezintă punctul de plecare pentru înţelegerea literaturii. Astfel, pornind de la cele mai importante paradigme în definirea limbajului care s-au conturat în lingvistică (mai exact, definirea limbajului, pe de o parte ca instrument de comunicare sau cod şi pe de altă parte, ca viziune despre lume) vom analiza implicaţiile acestora asupra înţelegerii poeziei. De asemenea, vom releva, din perspectiva poeticii şi a semiostilisticii câteva dintre coordonatele esenţiale care vizează specificitatea textualităţii literare, cu scopul de a delimita actul poetic de actul comunicativ.

1. Limba - „materia primă” a poeziei. Paradigme ale definirii limbii: instrument de comunicare vs. viziune despre lume

O implicaţie directă a definirii literaturii ca „artă prin limbaj” este aceea că literatura se situează la intersecţia a două serii de fapte: discursive şi artistice. De aceea, pentru a înţelege literatura, este esenţial să pornim de la definirea limbii, a limbajului.

Definiţiile oferite limbii (şi implicit limbajului) de-a lungul timpului evidenţiază o multitudine de perspective din care poate fi privită această realitate extrem de complexă, de eterogenă şi de proteică. Varietatea perspectivelor de definire (lingvistică, filosofică, sociologică, psihologică, fiziologică etc.) relevă faptul că vastitatea limbii nu poate fi cuprinsă într-o definiţie unitară. Aceste perspective asupra limbii pot oferi doar definiţii complementare, interdependente, care surprind aspecte diverse ale modului său de a fi. Nici chiar în interiorul unui

singur domeniu, nu există o convergență şi o uniformitate a înțelegerii limbajului. Astfel, în lingvistică şi în filosofia limbajului s-au conturat de-a lungul timpului mai multe orientări care se fundamentează pe înțelegeri diferite ale limbajului. Cele mai importante dintre aceste definiții au fost sintetizate de Eugeniu Coșeriu, în studiul „Creația metaforică în limbaj” (1956/2009). Autorul a oferit şi o clasificare a acestor definiții, în funcție de întrebarea fundamentală căreia îi răspund (în ce condiții apare limbajul?, cum se prezintă limbajul?, ce este limbajul?), mai exact, în funcție de perspectiva din care este privit limbajul: a. exterioară (care vizează circumstanțele și condițiile în care se produce, limbajul fiind, astfel, definit ca „fenomen social” cu rol instrumental, „fenomen acustic”, „instituție socială” etc.) sau b. intrinsecă, esențială (care defineşte esența limbajului ca „activitate” sau energéia, în termeni humboldtieni, „facultate”, creație specific umană). Autorul precizează că doar acestă perspectivă care relevă esența este în măsură să explice diferența specifică a limbajului uman, aceea de a fi „activitate simbolică”, mai exact „activitate de cunoaștere care se realizează prin simboluri” așa cum consideră Ernst Cassirer. (Coșeriu 1956/2009: 172). De fapt, întreaga viziune teoretică dezvoltată de E. Coşeriu se fundamentează pe acestă perspectivă esențială a înțelegerii limbajului, de sorginte humboldtiană[1], perspectivă pe care o va reîntemeia epistemologic, o va dezvolta amplu şi o va nuanța continuu prin concepte şi prin distincții relevante, în cadrul orientării novatoare din lingvistică, mai exact, în cadrul lingvisticii integrale, pe care o întemeiază.

Aşadar, aceste definiții pot fi tipologizate în două paradigme majore, în funcție de perspectivele conceptuale asumate: a. paradigma comunicativă şi b. cea simbolic-creatoare, mai exact, pe de o parte, paradigma înțelegerii limbii drept „instrument de comunicare” (paradigmă de îndelungată tradiție, dar legitimată ştiințific şi promovată în secolul al XX-lea, mai ales de orientarea structuralistă, în special prin celebra teorie jakobsoniană a comunicării, inspirată din cibernetică) și, pe de altă parte, paradigma înțelegerii limbii drept „viziune despre lume”, paradigmă instituită de către W. von Humboldt, care a impus în cercetarea lingvistică concepția referitoare la istoricitatea semnificatului, adică la specificitatea semnificatelor în fiecare limbă, şi prin aceasta, a deschis orizontul înțelegerii unicității, a individualității fiecărei limbi la un nivel mai profund, mai exact, la nivel semantic.

2. Poezia din perspectiva înțelegerii limbii ca instrument de comunicare / cod

În cadrul conferinței „Langue de tradition et langue technique”, susținute în 1962[2], aşadar, în plină perioadă de expansiune a tehnologiei şi a ciberneticii, Martin Heidegger analizează pentru prima dată scrierile lui Norbert Wiener[3],

[1] Limbajul reprezintă pentru Coşeriu o „activitate creatoare” (energéia), deoarece „nu este simplă luare de contact pasivă, nu este acceptare inertă a realității, ci este creație continuă a limbii, a formelor de cunoaștere în care se manifestă” (Coșeriu 1956/2009: 174).

[2] Conferința a fost publicată pentru prima dată în 1989.

[3] Această precizare o face Michel Haar, în postfața studiului lui Heidegger (v. Heidegger 1962/1990: 49).

fondatorul ciberneticii, şi atrage atenția asupra pericolului pe care îl poate determina mutația tehnologică, şi anume, pericolul tehnicizării limbii. Tocmai interpretarea limbii ca instrument de comunicare[4] presupune o interpretare tehnică a limbii. Heiddeger consideră că această tehnicizare presupune transformarea limbii naturale (care poate şi să evoce, să sugereze ambiguități sau absențe, să manifeste originalitatea vorbitorului) într-o limbă a computerelor şi a maşinilor cibernetice, care constă în producerea de „mesaje" clare şi univoce, printr-o respectare strictă a modelului teoriei informației. Această limbă tehnicizată reduce vorbirea doar la comunicarea unui mesaj, în prealabil codat, de la emițător la receptor, într-o circularitate închisă în sine, asemănătoare unui program cibernetic reglat prin operații succesive. Recunoaştem aici nu doar terminologia, ci şi conținutul teoriei funcțiilor limbii, a factorilor comunicării care determină actul lingvistic, ca act de comunicare, de transmitere de informații, teorie promovată de Jakobson, chiar în acea perioadă[5] şi care ulterior s-a canonizat, păstrându-şi încă actualitatea. Astfel, constatăm că această „agresiune" a tehnicii asupra limbii se reflectă, aşadar, şi asupra modalității de înțelegere a limbajului, asupra abordărilor teoretice ale limbii care este redusă la un cod printre alte coduri, la un simplu instrument de comunicare. Chiar dacă Heidegger nu face nicio mențiune la teoria lui Jakobson, putem recunoaşte în abordarea sa critică numeroase aspecte ale teoriei comunicării, formulată de Jakobson la acea vreme.

Michel Haar consideră această analiză a lui Heidegger reprezintă un veritabil „strigăt de alarmă" în fața „«agresiunii» tehnicii contra limbii", deoarece „omul riscă să îşi alinieze relația sa cu limba, şi deci cu lumea, la exigența de univocitate a limbii tehnice", iar consecința cea mai gravă ar fi nu doar „regimul « omului unidimensional »", ci şi „sfârşitul poeziei şi al artei" care se întemeiază tocmai pe „« secretul » limbii, adică pe ceea ce limba poate spune, dar nu a spus încă" (trad. n.) (Haar în Heidegger 1962/1990: 51-52). Heidegger evidențiază, astfel, faptul că relația unei astfel de limbi tehnicizate cu poezia este una distructivă.

Continuând această idee, dar din perspectiva abordărilor teoretice ale poeziei, constatăm că teoriile poetice care supun limba unei abordări tehnicizate şi uniformizatoare, care pornesc tocmai de la înțelegerea funcției comunicative drept funcție esențială şi definitorie a limbajului şi încercă să explice poeticitatea pe aceste baze epistemologice, eşuează neputând să explice ceea ce ar părea din această perspectivă un „limbaj paradoxal". Constatarea pe care o face N. Manolescu este edificatoare în această privință: „poezia este limbaj şi deci comunicare, dar pare a nu voi să comunice nimic despre lume" (Manolescu 1987/2002:14). Astfel, „nu este chiar o chestiune naivă aceea de a şti de ce limbajul poetic se comportă ca şi cum n-ar urmări să asigure trecerea mesajului de la

[4] Heidegger afirmă că deşi această interpretare nu este nouă, totuşi ea este împinsă la extrem în epoca dezvoltării tehnologice (Heidegger 1962/1990: 36).

[5] Studiul "Linguistics and Poetics", care va deveni celebru şi la care se raportează şi astăzi majoritatea orientărilor care definesc limba drept „cod" sau „instrument de comunicare", apare pentru prima dată în 1960.

emițător la receptor, ci s-o împiedice. Ce fel de comunicare este aceea care încalcă nu doar regulile capabile a-i garanta o eficiență maximă, dar chiar şi pe acelea care i-ar permite minima realizare a scopului ei fundamental? De ce, cu alte cuvinte, ar formula Rimbaud enunțul din versurile sale de o asemenea manieră încât să nu-l înțelegem, în ciuda faptului că toate cuvintele şi modurile combinării lor ne sunt familiare?" (Manolescu 1987/2002:14).

Dilema formulată de N. Manolescu pune în discuție, de fapt, tocmai orientarea jakobsoniană din poetică, orientare care supune poezia constrângerilor şi rigidităților uniformizatoare ale teoriei comunicării. Funcția poetică (predominantă în poezie, deşi nespecifică acesteia, deoarece se poate regăsi şi în alte tipuri de acte lingvistice, nu doar în poezie) nu reprezintă decât o funcție particulară, subsumată funcției generale care este funcția comunicativă. Orice teoretizare referitoare la o funcționare specifică a acestei funcții poetice în domeniul textualității literare (prin „principiul proiecției" echivalențelor de pe axa paradigmatică pe axa sintagmatică, prin care Jakobson încearcă să explice poeticitatea) nu salvează teoria jakobsoniană de reducțiile inevitabile, care sunt determinate chiar de fundamentul epistemologic pe care îl adoptă, mai exact, înțelegerea limbii ca instrument de comunicare sau cod implicat în transmiterea de informații.

3. Poezia din perspectiva înțelegerii limbii ca „viziune despre lume"

Aşa cum am arătat, dilemele sintetizate de N. Manolescu şi care vizează direct impasurile generate de poetica jakobsoniană în înțelegerea poeziei, mai exact, impasurile referitoare la deficiențele şi la ineficiența actului poetic înțeles ca act de comunicare - care nu asigură eficacitatea interacțiunii la nivel de comprehensiune a „mesajului" poetic „transmis" - sunt datorate tocmai înțelegerii limbii ca instrument de comunicare.

Consider că toate aceste impasuri îşi găsesc rezolvarea doar din perspectiva paradigmei humboldtiene a înțelegerii limbii ca „viziune despre lume". Acest concept humboldtian de „viziune despre lume" reprezintă, cred, unul dintre cele mai importante şi mai revelatoare concepte din lingvistică[6]. În teoria lui Humboldt, instauratoare de paradigmă în ştiințele limbajului, limbile nu se manifestă doar printr-un material sonor specific, ci, înainte de toate, articulează reprezentări semantice specifice, concepte (semnificate) proprii. Iar diferențele dintre limbi se relevă în primul rând la acest nivel semantic, al formei interne a limbii, care instituie în conştiința vorbitorilor o viziune despre lume.

De asemenea, dilemele formulate mai sus îşi pot găsi răspuns, mai specific, din perspectiva lingvisticii integrale coşeriene, care îşi asumă şi dezvoltă amplu acest fundament epistemologic humboldtian. Mai exact, Coşeriu defineşte limbajul şi implicit limba (în calitate de manifestare istorică a limbajului), în spirit humboldtian, drept *enérgeia,* aşadar, drept activitate umană liberă, potențial infinită, stând sub semnul creativității şi, astfel, nu îl/o reduce la ipostaza statică de

[6] Pentru o discuție mai amplă asupra acestui concept, vezi Boc 2020.

ergon (sau cod imuabil, exterior vorbitorului, întrebuințat cu rol instrumental). Astfel, şi pentru Coşeriu, la fel ca pentru Humboldt, limbajul nu are în primul rând o finalitate practică, ci o finalitate spirituală, intrinsecă naturii umane[7], căreia îi conferă specificitate. Rolul primordial al limbajului nu este cel practic-utilitar (aşa cum relevă orientările care reduc limbajul la instrumentalitate, la întrebuințarea sa în scopuri practice), ci funcția sa esențială este „funcția semnificativă"[8]: „limbajul nu este în primul rând întrebuințare, ci creație de semnificate" (Coşeriu 1968/2009: 47), adică, instituire de conținuturi într-o limbă), o modalitate cognitivă specifică omului de a se raporta la lume, pe care ființa umană o clasifică, o delimitează şi o exprimă prin semnificate care sunt proprii fiecărei limbi şi, prin aceasta, fiecare limbă oferă vorbitorilor o înțelegere inedită a lumii. Aşadar, semantismul limbii este cel care ne organizează lumea. Exprimarea prin concepte a lumii este specifică fiecărei limbi, deoarece, fiecare limbă configurează un univers semantic unic, o „viziune despre lume" particulară şi originală, impregnată şi generată de ceea ce Humboldt numeşte „spiritul limbii" condiționat de „spiritul comunității" care o vorbeşte.

Astfel, limba reprezintă chiar ochiul spiritual prin care vedem şi simțim lumea. Ne contopim în permanență cu ființa limbii noastre, care se recreează neîncetat şi se află într-o permanentă devenire, prin însuşi faptul că este vorbită neîncetat şi reînsuflețită în fiecare act lingvistic. Iar legătura indestructibilă, adâncă, inefabilă dintre vorbitorii unei comunități lingvistice este creată în primul rând prin dimensiunea alterității limbii. Limba reprezintă, astfel, o activitate simbolic-întemeietoare, o „lume care intermediază între spiritul uman şi obiecte", între subiect şi obiect, aşa cum afirmă Heidegger (1962/1990: 35), reluând o importantă idee humboldtiană: „ (...) limba nu este doar un simplu mijloc de schimb în vederea unui acord reciproc, ci o adevărată lume pe care spiritul este constrâns să o pună între sine şi obiecte prin munca internă a propriei sale forțe (...)" (trad. n) (Humboldt 1836 apud Heidegger 1962/1990: 34).

Aşadar, această perspectivă oferă o înțelegere mult mai adâncă a limbii, care vizează esența sa intrinsecă, iar finalitatea internă, primordială şi esențială[9] o reprezintă, aşa cum am văzut, funcția semnificativă, care presupune instituirea de conținuturi specifice unei limbi, „creație de semnificate" în alteritate (Coşeriu 1968/2009: 47) şi care este anterioară finalităților externe realizate la nivelul actelor discursive: finalitatea practic-comunicativă, finalitatea apofantică (ştiin-

[7] „Crearea limbii este o necesitate internă a omenirii, nu numai una externă pentru întreținerea relațiilor în comun, ci una existentă în însăși natura omenirii, indispensabilă pentru dezvoltarea forțelor ei spirituale și pentru dobândirea unei concepții despre lume la care omul nu poate ajunge decât dacă aduce claritate și precizie în gândirea sa prin gândirea în comun cu alții". (Humboldt 1936/1984:25).

[8] Pentru o abordare mai amplă şi o analiză a acestui concept coşerian, vezi Boc 2016.

[9] Această definire a limbii şi a funcției sale poate fi susținută şi din perspectiva filosofiei culturii în elaborarea lui Ernst Cassirer, gânditor neohumboldtian, care consideră că funcția estențială a limbajului este funcția simbolică, un concept apropiat conceptului coşerian de funcție semnificativă. Pentru aceasta, trimitem în special la Cassirer 1994.

țifică) şi finalitatea poetică (finalități ulterioare ale funcției semnificative şi derivate din aceasta).

În lumina acestei definiri a limbii, actul lingvistic în sine nu mai poate fi înțeles ca „transmitere" de informații (mesaje) de la emițător la receptor, aşa cum se întâmplă în paradigma care oferă o interpretare tehnică a limbii ca instrument de comunicare. Actul lingvistic este un act în esență creator care „spune", nu transmite, aşadar, care presupune concomitent vorbire şi înțelegere, creare a sensului şi re-creare a acestuia dintr-o conştiință în altă conştiință: „ (...) înțelegerea şi vorbirea sunt numai acțiuni diferite ale aceleiaşi forțe lingvistice. Discursul comun nu poate fi comparat niciodată cu transmiterea unei substanțe. El trebuie să fie dezvoltat atât în cel ce înțelege, precum şi în cel ce vorbeşte din propria-i forță interioară." (Humboldt 1836/1984: 31). Astfel, nu doar limba, ci şi actul lingvistic reprezintă „manifestarea exterioară a spiritului" (Humboldt 1836/1984: 26), „o muncă a spiritului" (Humboldt 1836/1984: 28), mereu repetată, niciodată încheiată, deoarece stă sub semnul creativității, al *enérgeiei*. Conținuturile create prin limbă (semnificatele) sunt re-create la nivelul sensului în fiecare act lingvistic, ca o permanentă re-însuflețire a limbii, prin care se creează noi conținuturi (sensuri), la nivel discursiv. La nivelul sensului pot fi create şi conținuturi inexistente în limbă, astfel, depăşindu-se limitele inevitabile impuse de şi prin limbă. Dimensiunea creativității lingvistice, ilustrată în planul istoric al limbii, dar şi în planul individual, cel al actelor lingvistice se contopeşte cu dimensiunea alterității, deoarece sensul reprezintă o creație comună a vorbitorului şi a ascultătorului, o vibrație spirituală comună: „Oamenii se înțeleg unul cu altul nu prin aceea că îşi transmit realmente semne ale lucrurilor, nici prin aceea că se determină reciproc să producă precis şi complet acelaşi concept, ci prin faptul că ating, fiecare în interiorul celuilalt, aceeaşi verigă din lanțul reprezentărilor lor sensibile şi al producțiilor lor conceptuale interne, făcând să vibreze aceeaşi coardă a instrumentului lor spiritual, din care izvorăsc în fiecare concepte corespunzătoare, dar nu identice." (Humboldt 1836/2008: 196). J. Trabant, unul dintre cei mai importanți exegeți ai operei humboldtiene, remarca faptul că pentru Humboldt actul lingvistic este mereu deschis spre alteritate, deoarece „celălalt" este mereu parte constitutivă a procesului comun de producere a gândirii înseşi. Astfel, în actul lingvistic nu se produce o transmitere a unui conținut de la vorbitor la ascultător, ascultătorul nu este doar cel care primeşte pasiv o informație, ci actul lingvistic presupune „o dublă productivitate cognitivă", o producere comună a gândirii, printr-o asumare şi o interiorizare a gândirii celuilat. (Trabant 2014: 433).

În viziunea lui Coşeriu, actul lingvistic „implică în mod necesar: o intuiție şi o expresie a individului A şi o percepere şi o imagine (o nouă intuiție) ale unui individ B. (...) Ceea ce se întâmplă la individul A nu se repetă niciodată în acelaşi fel, nici ca percepere, nici ca intuiție, la individul B: adică, există întotdeauna o porțiune, chiar dacă minimă de neînțelegere" (Coşeriu 1986/1995: 30). Coşeriu explică această posibilă „neînțelegere" prin factori de ordin fizic, acustic sau de ordin social, cultural, stilistic[10], în timp ce pentru Humboldt, aceasta este datorată

[10] Vezi Coşeriu 1986/1995: 30-31.

aspectelor ce țin de nuanțele individuale, subiective la nivelul înțelegerii conceptuale[11].

Astfel, sintetizând aceste perspective, constatăm că în actul lingvistic vorbitorul creează sens printr-o obiectivare (exteriorizare sau materializare) în forme lingvistice a unor conținuturi interioare („intuiții inedite”) ale conștiinței sale, în concordanță cu modelele oferite de limbă[12], iar vorbitorul percepe actul lingvistic şi încearcă să recreeze sensul, să recupereze prin propria-i interpretare intuiția vorbitorului şi, astfel, să o re-instituie în conştiința sa, adică încearcă să proiecteze în conştiința sa „o imagine”, dar care va constitui, de fapt, „o nouă intuiție”, care nu este identică cu cea a vorbitorului, deoarece conținuturile de conştiință ale oamenilor pot fi asemănătoare, însă nu pot fi niciodată identice. Aşadar, sensul se creează de vorbitor şi se re-creează prin interpretare de ascultător, printr-un efort spiritual individual, unic, dar în comuniune cu celălalt, într-o întâlnire reciproc modelatoare, reciproc reflexivă (a-l gândi pe celălat prin tine şi a te re-gândi pe tine prin celălalt).

Aşadar, „a spune” nu este prin excelență un act comunicativ, cu toate că poate să aibă şi această finalitate comunicativ-informativă în textualitatea de tip pragmatic sau ştiințific. Chiar dacă în aceste tipuri textuale se tinde cât mai mult spre exactitatea schimbului informativ, prin impunerea unor norme discursive specifice, care să diminueze cât mai mult zonele de neînțelegere şi să uniformizeze interpretarea (de exemplu, o terminologie tehnico-ştiințifică univocă şi universală domeniului respectiv, monosemantismul conceptual, reguli stricte de elaborare a textului etc.), totuşi uneori nici în aceste cazuri nu există o comunicare perfectă, exactă şi totală, tocmai din motivele prezentate mai sus şi care țin de natura actului lingvistic în sine şi de subiectivitatea protagoniştilor implicați.

Și poezia este un act lingvistic, dar radical diferit de celelalte acte lingvistice cu finalitate practică sau apofantică (ştiințifică). Diferențele se situează chiar la nivel tipologic, mai exact, la nivelul intern al orientării sensului înspre finalitatea poetică creatoare de lumi (şi nu înspre eficacitatea interacțiunii practice, ca în textualitatea cu finalitate practică, şi nici înspre interpretarea teoretică sau logică a

---

[11] „Nimeni nu gândeşte printr-unul şi acelaşi cuvânt întocmai acelaşi lucru pe care îl gândeşte altcineva, iar o astfel de diferență infinitezimală străbate întreaga limbă asemenea unui cerc tremurător suprafața apei. Orice act de înțelegere este, din această cauză, în acelaşi timp, un act de non-înțelegere, orice consens în gânduri şi în sentimente este, în acelaşi timp, o divergență.” (Humboldt 1936/2008: 99). Reamintim că o constatare asemănătoare reprezintă, de fapt, motivul principal pentru care Saussure a propus o „separare” a limbii de vorbire, instituind în lingvistică celebra dihotomie *langue / parole*. Intenția sa (de ordin metodologic) era tocmai aceea de a delimita o entitate stabilă în limbă (semn lingvistic, format din semnificat şi semnificant), în funcție de care variațiile din vorbire reprezintă doar „replici” ale aceleiaşi entități.

[12] Coşeriu evidențiază dubla condiție a actului lingvistic, aceea de a fi, concomitent fapt individual şi fapt social: „fapt individual fiindcă individul vorbitor exprimă într-un mod inedit o intuiție inedită care îi aparține exclusiv; şi fapt social deoarece individul nu îşi creează integral expresia sa, ci mai curând o recreează în conformitate cu modéle anterioare, adică se supune în mod necesar la ceea ce constituie norma în comunitatea sa. (...)” (Coşeriu 1986/1995: 29).

lumii, ca în textualitatea cu finalitate apofantică sau ştiinţifică)[13]. Aşadar, între tipul textual-poetic şi tipurile textuale non-poetice trebuie să postulăm diferenţe tipologice ireductibile.

Revenind acum la dilemele enunţate mai sus (supra 1.1.), observăm că ele se clarifică imediat ce adoptăm această perspectivă profundă asupra limbii şi a actului lingvistic. Voi sintetiza în continuare câteva dintre soluţiile pe care le putem oferi acestor dileme, dacă le privim din perspectiva humboldtiană şi, de asemenea, din perspectiva lingvisticii integrale dezvoltate de E. Coşeriu, soluţii pe care le-am identificat, le-am formulat şi le-am argumentat pe larg şi în alte contexte teoretice în care am analizat importanţa operei coşeriene pentru înţelegerea textualităţii literare[14].

Astfel, putem înţelege, de ce poezia nu „comunică" nimic despre lume: tocmai pentru că finalitatea sa nu se află la nivelul eficacităţii practice şi nici nu se defineşte în raport cu aceasta, ci finalitatea poetică este cea a creaţiei de lumi[15]. Mai mult decât atât, nu doar această dimensiune externă a comunicării lipseşte în poezie, ci, afirmă Coşeriu, chiar dimensiunea internă a alterităţii, a „comunicării cu celalalt" este absentă în poezie, care este o creaţie a unui „subiect absolut"[16], ce nu se raportează la ceilalţi vorbitori. Tocmai de aceea, afirmă autorul, în poezie această dimensiune a comunicării (ca alteritate constitutivă), care „nu poate lipsi niciodată în limbaj", „în artă lipseşte în mod necesar", deoarece „arta nu se face pentru a comunica, ci numai ca să fie (…)." (Coşeriu 1994: 162). Deci, în teoria coşeriană, poezia nu este comunicare nici ca „transmitere de informaţii", dar, mai mult decât atât, nici chiar ca implicare a dimensiunii alterităţii.

Această opinie poate părea destul de radicală şi, de aceea, am încercat în mai multe studii să o nuanţez, arătând faptul că, din această perspectivă, nu ar trebui să înţelegem că poetul şi poezia nu se adresează nimănui, ci, că poetul nu urmăreşte nici să asigure, nici să împiedice trecerea mesajului său la receptor, altfel spus, nu urmăreşte să formuleze enunţuri nici inteligibile, nici neinteligibile, tocmai pentru că finalitatea actului poetic nu este una practică, nu urmăreşte transmiterea de informaţii, iar conceptele de emiţător, receptor, cod, mesaj etc. sunt inadecvate în raport cu textul poetic, aşa cum am argumentat mai sus. De fapt, în şi prin opera sa, poetul creează o lume în acord cu propriile sale intuiţii considerate ca absolute, neraportate la ceilalţi. Astfel, consider că alteritatea în poezie (dimensiune care în opinia lui Coşeriu lipseşte în mod necesar) este de aceeaşi natură cu subiectivitatea creatoare: mai exact, alteritatea devine o proiecţie a „subiectivităţii absolute", în spirit humboldtian (lectorul devine el însuşi poet), iar „atribuirea eului"[17] devine

[13] Pentru o discuţie mai amplă asupra acestor finalităţi discursive, vezi Boc 2007.
[14] Vezi, în special, Boc 2007.
[15] „Poezia e întotdeauna absolută şi creează şi alte lumi posibile" (Coseriu 1971/2009: 165).
[16] Poezia este „activitatea unui subiect universal, care îşi asumă o subiectivitate universală" şi care „nu e un vorbitor printre ceilalţi, ci realizează vorbirea în mod absolut – nu în mod relativ, în circumstanţe determinate" (Coseriu 1981/1997: 92).
[17] Alteritatea este considerată de Coşeriu o permanentă „atribuire a eului" (Coşeriu 1994: 22).

atribuirea eului absolut, deoarece cititorul, prin interpretarea intuitivă, încearcă să proiecteze şi să re-instituie în conştiinţa sa acea intuiţie unică şi inedită a subiectului creator, regăsindu-se în ipostaza creatorului, uneori până la iluzia identificării.

Aşadar, raportând poezia la limbajul în sine, şi nu la actele discursive cu finalitate pragmatică (în care sensul este comunicativ-informativ), Coşeriu răstoarnă perspectiva conturată în poetică şi în stilistică (în special în poetica jakobsoniană şi în stilistica devierii) şi defineşte poezia drept „realizarea tuturor posibilităţilor limbajului-ca-atare", limbaj în ipostaza sa absolută („spunere absolută"), locul manifestării plenare a tuturor posibilităţilor de sens ale limbajului ca atare, spaţiul „plenitudinii funcţionale a limbajului" (Coseriu 1971/2009: 162).

Consider că această paradigmă din lingvistică, pe care am conturat-o succint, şi care defineşte limbajul în natura sa esenţial creatoare oferă poeticii şi stilisticii un fundament epistemologic adecvat pentru înţelegerea acestei „spuneri absolute" care este poezia. Iar din acestă perspectivă, poezia nu mai poate fi înţeleasă ca act de comunicare, ci ca „act revelator".

4. Poezia - act revelator, creator de lumi

Conceptul de act revelator - care sintetizează esenţa poeziei şi constituie o reelaborare la nivel textual a conceptului blagian de metaforă revelatorie - este propus şi definit de Mircea Borcilă, din perspectiva orientării antropologice, pe care autorul o întemeiază în poetică[18]. Asumând explicit premisele coşeriene ale funcţiei „creatoare de lumi", definitorie pentru poezie, M. Borcilă o asociază funcţiei revelatoare blagiene, iar această sinteză teoretică defineşte finalitatea poetică (orientarea sensului textual înspre creaţia de lumi poetice) drept finalitate la nivel ontologic, care presupune revelarea unei dimensiuni imposibil de captat perceptual din perspectiva lumii empirice şi care vizează un alt mod existenţial, anume, „existenţa în orizontul misterului" prin „suspendarea semnificaţiei faptelor"[19]. Astfel, specificitatea sensului poetic este definită de autor prin prisma actului revelator, ca sens generat în procesul de „creare şi a altor lumi posibile", „prin transgresiunea orizontului experienţial primar şi a «semnificaţiei faptelor» constituite în/prin limbaj" (Borcilă 1997: 161). M. Borcilă elaborează, astfel, coordonatele teoretice pentru explicarea mecanismului intrinsec creator de lumi şi, de asemenea, propune şi o tipologie textuală bazată pe finalităţile interne, mai determinate, ale „procesului de poesis discursiv": finalitatea plasticizantă şi finalitatea revelatoare. Acest proces creator este orientat tipologic la nivelul discursiv cel mai profund.(v. Borcilă 1987).

Aceste coordonate teoretice propuse de Mircea Borcilă oferă cadrul conceptual care face posibilă o cercetare amplă şi sistematică a textului literar din

[18] Am realizat o prezentare amplă şi o analiză a acestei orientări din poetică în Boc 2007.
[19] V. Blaga 1937/1994: 36.

perspectiva poeticii[20], mai exact a unei poetici fondate epistemologic pe înțelegerea limbajului în dimensiunea sa esențial creatoare în acord cu lumea şi a poeziei ca avatar al limbajului creator în dezacord cu lumea, transgresând „sistemul obişnuit de semnificații” (viziunea despre lume configurată prin limbă, în termenii lui Humboldt) şi instituind, într-un alt „orizont ontologic”, „transsemnificativ”, lumile poetice. Aceste lumi poetice se întemeiază în şi prin cuvânt, care devine în poezie „semn poetic” (estetic sau stilistic), aşa cum consideră Ileana Oancea[21], din perspectiva semiostilisticii. Semnul poetic nu reprezintă pentru autoare doar o altă ipostază a semnului lingvistic, ci are un profil semiotic diferit, o funcționare semiotică specifică, menită să instituie lumea poetică în unicitatea ei ireductibilă: „Întâmplată sub ochii noştri, decuparea realului este acum opera poemului. Poezia este o semioză perpetuă, reluată de la capăt cu fiecare text” (Oancea 1998: 74). Astfel, actul poetic reprezintă un act instaurator de sens şi implicit de lume cu o referențialitate proprie, creată prin suspendarea organizării primare a lumii date prin limbă şi printr-o reconfigurare proprie şi liberă a ordinii lumii, în spațiul poetic creat. Rostirea poetică reprezintă implicit una act întemeitor: „Lumea poeziei se creează o dată cu semnele care o instituie. Şi atunci este mai puțin important în acest caz gradul de asemănare a lumii textuale cu planul referențial, tipul de mimesis (reproducere «înnobilată», transfigurare vizionară) sau faptul că realul este creat după legi imanente poemului refuzând orice confruntare referențială” (Oancea 1998: 78). Aşadar, în poezie, limbajul nu este „un instrument pasiv al exprimării constatative”, ci în poezie „a exprima înseamnă a întemeia în limbaj realul, aşa cum este el perceput de conştiință”, deoarece „poetul «citeşte» lumea în felul său particular, adică o întrupează şi o semnifică simultan” (Oancea 1998: 75). Astfel, şi această perspectivă a semiostilisticii relevă finalitatea creatoare de lumi a actului poetic.

Emergența lumii poetice (metaforice) în şi prin actul poetic înțeles ca act revelator recuperează puterea instauratoare a metaforei revelatoare, metaforă destinată „să scoată la iveală ceva ascuns”, „să încerce într-un fel revelarea unui «mister», prin mijloacele pe care ni le pune la îndemână lumea concretă, experiența sensibilă şi lumea imaginară” (Blaga 1937/1994: 36). Însă, aşa cum remarca D. Irimia, la Blaga metafora revelatorie nu conduce spre dezvăluirea misterului, ci „pune întrebări şi deschide doar căi în legătură cu misterul lumii”, fiind în acelaşi timp „expresia conştiinței că esența lumii se află dincolo de ceea ce se arată vederii, de ce se oferă sensibilității” (Irimia 1997: 255). Aşadar, putem spune că, asemenea metaforei revelatoare, şi actul poetic (înțeles ca act revelator prin excelență) „reflectă libertatea absolută pe care şi-o ia ființa poetică de a pune

[20] Există numeroase astfel de studii şi lucrări de cercetare, fundamentate pe această perspectivă teoretică, unele dintre acestea fiind remarcabil recenzate de Pompiliu Crăciunescu (v. Crăciunescu 2017). În ceea ce mă priveşte, am întreprins o astfel de abordare, mai ales în Boc 2007.

[21] Ileana Oancea oferă în lucrările sale atât perspective teoretice, cât şi lecturi stilistice de mare profunzime şi subtilitate a interpretării, care reprezintă implicit reflecții asupra poeticității, asupra specificității şi a unicității experienței estetice de tip poetic.

întrebări fundamentale lumii, pe fondul dezvoltării conştiinţei că lumea nu este sau nu este numai ceea ce se arată, ceea ce pare a fi” (Irimia 1997: 256).

Aşadar, menirea poeziei este o perpetuă interogare a misterului lumii, care rămâne mereu inaccesibil şi în consecinţă infinit. Poetul îşi asumă finalitatea poetică a creaţiei de sens, ca pe un salt ontologic[22], într-un alt orizont semnificativ. Consider, de asemenea, că această interogare poetică deschizătoare (doar) de căi înspre mister poate fi realizată, la nivelul sensului poetic, în două moduri diferite: prin salt ontologic în perspectivă orizontală sau prin salt ontologic în perspectivă verticală, în concordanţă cu cele două finalităţi tipologice interne care specifică finalitatea poetică, mai exact, finalitatea plasticizantă şi finalitatea revelatoare (finalităţi teoretizate de M. Borcilă[23]). Aşadar, saltul ontologic care presupune crearea unei lumi poetice, prin actul revelator, poate fi, astfel, instituit: (1) în perspectivă orizontală, adică pe aceeaşi axă de existenţă (orizontală) cu fiinţa umană[24], prin deschiderea înspre misterul înţeles în dimensiunea „miracolului” de lângă şi din fiinţa umană, în prelungirea concreteţei lumii şi astfel, miracolul se infuzează cu această materialitate, devenind paradoxal perceptibil-imperceptibil (finalitatea plasticizantă) şi (2) în perspectivă verticală, prin deschiderea înspre misterul transcendent, de dincolo de fiinţa umană, înspre esenţele sacre sau absolute, tangente umanului, dar prelungindu-se dincolo de acesta (finalitatea revelatoare).

Dacă misterul reprezintă chiar antipodul comunicării, această perspectivă care prezumă asumarea misterului în însăşi natura intimă a poeziei reprezintă, de fapt, implicit, negarea absolută a înţelegerii poeziei drept fapt comunicativ.

5. Concluzii

Adoptând perspectiva lingvisticii, a poeticii şi a stilisticii am încercat să oferim un răspuns la dilemele generate de înţelegerea poeziei ca act comunicativ.

Mai exact, demersul nostru a urmărit să ofere o perspectivă de ansamblu asupra celor două paradigme majore ale definirii limbajului (pe de o parte ca instrument de comunicare sau cod şi, pe de altă parte ca viziune despre lume sau activitate simbolică şi creatoare) şi să analizeze implicaţiile directe ale acestor înţelegeri ale limbajului atât la nivelul actului lingvistic în general, cât şi la nivelul poeziei, ca act lingvistic specific, creat prin limbaj, dar a cărui specificitate nu poate fi înţeleasă din perspectiva paradigmei comunicative. De asemenea, am

---

[22] Am propus şi am detaliat acest concept în Boc 2007.

[23] Vezi Borcilă 1987: 189.

[24] Pentru Arghezi, care ilustrează plenar finalitatea plasticizantă, „poezia e însăşi viaţa; e umbra şi lumina care catifelează natura şi dă omului senzaţia că trăieşte cu planeta lui în cer. Pretutindeni şi în toate este poezie, ca şi cum omul şi-ar purta capul cuprins într-o aureolă de icoană. Toate lucrurile naturii şi ale omului şi toate vietăţile poartă ţandăra lor de aureolă, pe dinafară sau pe dinăuntru. Poezia nu e numai în dragoste; poezia e în atelier, în uzină, în chinul omului de a realiza, în muncile, în invenţiile lui – ea trebuie numai găsită” (*Poezia*, în Arghezi 1974: 163).

constatat că paradigma înțelegerii limbajului ca activitate simbolic-întemeietoare poate oferi deschiderile adecvate pentru înțelegera poeziei, care este ea însăşi un act simbolic întemeietor, dar de lumi metaforice. Aşadar, dintr-o perspectivă mai determinată asupra textualității literare, mai exact din perspectiva poeticii şi a stilisticii, care definesc şi investighează poezia în specificitatea ei, ne-am referit apoi, succint, prin prisma problemei pe care am urmărit-o (cea a comunicării în poezie), la câteva aspecte care au relevat faptul că poezia nu este comunicare, ci act revelator, întemeietor de lume prin cuvânt, care asumă misterul în chiar natura intimă a poeziei.

Așadar, poezia nu este comunicare, mai ales datorită faptului că finalitatea actului poetic nu este una practică, iar sensul textului poetic nu este reductibil la sensul comunicativ-informativ, ci finalitatea poetică implică, prin creația de lumi, o interogare perpetuă a misterului de dincolo, din şi de lângă ființa umană, mister care rămâne imposibil de desluşit şi pe care ființa umană nu poate să îl comunice, ci doar să îl întrezărească, să îl recreeze şi să îl proiecteze în profunzimea şi în intimitatea conştiinței sale în şi prin inefabilul adânc al poeziei.

Bibliografie

ARGHEZI, Tudor, 1974, *Ars poetica*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

BLAGA, Lucian. 1937/1994. *Geneza metaforei şi sensul culturii*, Bucureşti, Editura Humanitas.

BOC, Oana, 2007, *Textualitatea literară şi lingvistica integrală. O abordare funcțional-tipologică a textelor lirice ale lui Arghezi şi Apollinaire*, Cluj-Napoca, Editura Clusium.

BOC, Oana, 2016, „De la funcția semnificativă la finalitatea poetică”, în Dumitru-Cornel Vîlcu, Eugenia Bojoga, Oana Boc, (eds.), *Şcoala integralistă clujeană. Contribuții. Volumul 1*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2016, p. 129-148.

BOC, Oana, 2020, "The language and national identity - a current research from the perspective of the Humboldtian theory" in *Identities in globalisation. Intercultural perspectives*, ed.: Iulian Boldea, Cornel Sigmirean - Tîrgu-Mureș: Arhipelag XXI Press, 2020 ISBN: 978-606-8624-10-5 (C) Arhipelag XXI Press. Online: https://old.upm.ro/gidni/GIDNI-07/GIDNI-07%20Language.pdf

BORCILĂ, Mircea, 1987, „Contribuții la elaborarea unei tipologii a textelor poetice”, în *SCL* (XXXVIII), nr.3, p.185-196.

BORCILĂ, Mircea, 1997, „Între Blaga şi Coşeriu. De la metaforica limbajului la o poetică a culturii”, în *Revista de filosofie*, XLIV, nr.1-2, p. 147-163.

CASSIRER, Ernst, 1994, *Eseu despre om – O introducere în filozofia culturii umane,* Bucureşti, Editura Humanitas (traducere din limba engleză de Constantin Coşman, *An essay on man – An introduction to a Philosophy of Human Culture*, New York, Editura Yale University Press, 1972).

COȘERIU, Eugeniu, 1956/2009, „Creația metaforică în limbaj” în COȘERIU 2009, p. 167-197.

COȘERIU, Eugeniu, 1968/2009, „Omul și limbajul său” în COȘERIU 2009, p. 36-53.

COȘERIU, Eugeniu, 1971/2009, „Teze despre tema «limbaj şi poezie»” în COȘERIU 2009, p. 161-166.

COȘERIU, Eugenio, 1986/1995, *Introducere în lingvistică*, Cluj-Napoca, Editura Echinox, (traducere din limba spaniolă de Elena Ardeleanu şi Eugenia Bojoga, *Introduction a la lingüística*, Madrid, Editorial Gredos, 1986).

COȘERIU, Eugen, 1994, *Prelegeri şi conferințe*, supliment al „Anuarului de lingvistică şi teorie literară” al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide”, Iaşi, tom XXXIII, 1992-1993.

COȘERIU, Eugenio, 1981/2013, *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, traducere în limba română de Eugen Munteanu și Ana-Maria Prisacaru.
COȘERIU, Eugeniu, 2009, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală.* Antologie, argument, note, bibliografie și indici de Dorel Fînaru, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
CRĂCIUNESCU, Pompiliu, 2017, *Teze şi cărți,* Brăila, Editura Istros.
HEIDEGGER, Martin, 1962/1990, *Langue de tradition et langue technique*, Bruxelles, Éditions Lebeer-Hossmann (traduction et postface par Michel Haar).
HUMBOLDT, Wilhelm von, 1836/2008, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, București, Editura Humanitas, traducere în limba română de Eugen Munteanu. *(Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts,* Berlin, 1936).
HUMBOLDT, Wilhelm von, 1836/1984, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts,* Berlin, 1936, fragmente traduse în limba română în *Teorie și metodă în lingvistica din secolul al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea. Texte comentate*, Universitatea din București, p.24-35.
IRIMIA, Dumitru, 1997, „ «Omul metaforizant» şi natura limbajului poetic”, în *Eonul Blaga. Întâiul veac* (Culegere de lucrări dedicată Centenarului Lucian Blaga, 1895-1995), Bucureşti, Editura Albatros.
JAKOBSON, Roman, 1960/1963, *Essais de linguistique générale*, traduit et préface par Nicolas Ruwet, Minuit, Paris (*Linguistics and Poetics*, 1960).
MANOLESCU, Nicolae, 1987/2002, *Despre poezie*, Brașov, Editura Aula.
OANCEA, Ileana, 1998, *Semiostilistica*, Timişoara, Editura Excelsior.
TRABANT, Jürgen, 2014, „Pourquoi Humboldt ?”, în Archaimbault, Sylvie / Fournier, Jean-Marie / Raby, Valérie (Eds.), *Penser l'histoire des savoirs linguistiques. Hommage à Sylvain Auroux*, Lyon: ENS Éditions, p. 573–585.

THE COMMUNICATION ISSUE IN POETRY

Abstract

Keywords: *communication, worldview, poetic act, poetic finality, poetic meaning*

This article aims at analyzing the issue of how poetry relates to communication and at providing an answer to the question concerning the extent to which poetry can be considered an act of communication or whether this communication grid projects a reductionist perspective onto poetry. Our endeavor concerns and approaches this issue from three different, but complementary, perspectives: the linguistic perspective, the linguistic poetics perspective and the stylistic one (more precisely, the semiostylistic). Linguistics provides the theoretical and conceptual basis, on which poetics and stylistic are founded, these being fields that investigat literature in its specificity. The definition of literature as "art through language" reveals its dual condition, that of being, simultaneously, a discursive fact and an artistic fact. This is precisely the reason why the way in which language is defined is essential and it represents the starting point for understanding literature. Therefore, starting from the most important paradigms in defining language, which have emerged in linguistics (more specifically, defining language as a communication tool or code and as a worldview), we shall analyze their implications in understanding poetry. Furthermore, we shall reveal, from the poetics perspective and from the semiostylistic perspective, some of the essential coordinates dealing with the literary textuality specificity, in order to delineate the poetic act from the communicative act.

„Limba moldovenească există pentru agramați”

EUGENIA BOJOGA
Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca
eugenia.bojoga@gmail.com

Cuvinte-cheie: *corpus video, limbă oficială / limbă de stat, comunitate virtuală, internaut, limbă română vs. limbă „moldovenească”, bilingvism, semilingvism, diglosie*

Acesta e titlul unui video postat pe You Tube în 31 august 2019 de către portalul multimedia Agora Moldova de la Chișinău[1]. În același timp, Agora Moldova a mai distribuit alte două clipuri – *Strada 31 august 1989, de ce se numește astfel?* și *Moldovenii nu se pot debarasa de rusisme*. Realizate în contextul celebrării Zilei Limbii Române – sărbătoarea națională de cea mai mare anvergură a românilor basarabeni –, acestea surprind aspecte esențiale ale situației lingvistice din stânga Prutului. La un an de la postare, clipurile pot fi vizualizate și vizionate în continuare, iar cei interesați își pot exprima și acum opinia pe marginea subiectelor abordate. Între timp, ele au fost preluate și de alte site-uri de socializare, fiind disponibile pe Facebook, Odnoklassniki.ru, https://stiri.md, http://ea.md ș. a.

Din perspectivă sociolingvistică, aceste filmulețe constituie un mic corpus video, în baza căruia se poate analiza starea actuală a limbii române în Republica Moldova și contextul în care ea funcționează alături de alte limbi. În același timp, ele ne îndeamnă la o evaluare obiectivă a celor peste trei decenii de legislație lingvistică, dat fiind că în 31 august 2020 s-au împlinit treizeci și unu de ani de când româna de la Chișinău a dobândit statut de limbă oficială.

De altfel, la o analiză temeinică a stării de lucruri ne îndemna recent și dna Ana Guțu, secretar de stat la Departamentul pentru relația cu Republica Moldova din Guvernul de la București, care se întreba în ce măsură limba română este „la ea acasă în Republica Moldova”, „ce am reușit în acești 31 de ani”, „în ce măsură vorbim și scriem românește nu numai în actele oficiale, dar și pe rețelele de socializare”[2] (Guțu 2020).

---

[1] „Portalul de ştiri Agora pune accentul pe informarea cotidiană a publicului despre evenimentele și subiectele de actualitate, atât din țară cât și din afară. Agora este un portal multimedia, ce oferă informații în format text, foto, infografic, video. (…) Agora sporește vizibilitatea mediului de afaceri, stimulează interacțiunea, comunicarea și parteneriatele dintre oamenii de afaceri, sensibilizează decidenții politici în privința problemelor din economie pentru ca oamenii de afaceri să fie auziți, încurajează extinderea pe noi piețe, gândirea critică și implicarea tinerilor în lansarea noilor afaceri” (cf. https://agora.md/ și https://www.facebook.com/agora.md/)

[2] https://deschide.md/ro/stiri/social/71301/Daniel-Ioni%C8%9B%C4%83-Pe-31-august-ce-vom-s%C4%83rb%C4%83tori-%C3%8En-Rom%C3%A2nia-avem-Ziua-Limbii-Rom%C3%A2ne-%C3%AEn-R-Moldova---Ziua-Limbii-Noastre.htm

Într-adevăr, în ultimii ani, utilizatorii rețelei de Internet din stânga Prutului se exprimă tot mai mult în română, cu toate că unii mai fac încă greșeli gramaticale, iar alții o denumesc „moldovenească". Drept dovadă pot serevi diverse postări, clipuri, filmări, video-uri etc. din spațiul virtual. Or, parcurgând aceste materiale și citind comentariile la ele, se poate constata că în prezent, în mediul online, au loc cele mai palpitante discuții pe tema limbii vorbite în Republica Moldova. Fiind cel mai permisiv, mai democratic și mai accesibil la ora actuală, spațiul virtual este și cel mai propice pentru astfel de activități. Posibilitățile pe care le oferă această nouă varietate de mass-media sunt nelimitate și permit oricărei persoane să-și spună cuvântul și să participe la discuție fără a fi nevoie de sincronizarea sa reală cu alte persoane. Drept dovadă, problema limbii române a devenit cea mai sensibilă și mai discutată problemă pentru internauții din stânga Prutului. Deloc întâmplător, deoarece ea îi privește pe toți cei ce locuiesc în această zonă, indiferent de nivelul lor de pregătire și de vârstă, indiferent de faptul dacă sunt vorbitori nativi de română sau rusofoni, indiferent de etnia fiecăruia, căci cu toții sunt cetățeni ai statului Republica Moldova.

Corpusul video

Așadar, corpusul nostru video este format din cele trei clipuri distribuite pe YouTube de către portalul de știri Agora Moldova. Fiecare dintre ele are e o funcție intrinsecă și strict delimitată, întrucât se focalizează asupra unui anumit aspect. *Strada 31 august 1989, de ce se numește astfel?*[3] are mai curând o funcție evocativă: urmărește să readucă în memoria colectivă semnificația evenimentelor din 1989, adică lupta „pentru limbă și alfabet". *Moldovenii nu se pot debarasa de rusisme*[4] face referire la bagajul lexical precar al vorbitorilor autohtoni din Republica Moldova care au fost puternic afectați de „bilingvismul armonios" și de semilingvism. Iar *Limba moldovenească există pentru agramați*[5], conceput într-o cheie hazlie / umoristică, scoate în vileag o problemă majoră – utilizarea excesivă a cuvintelor preluate din rusă și „adaptatea" lor la limba română.

Așadar, primul video, *Strada 31 august 1989, de ce se numește astfel?* (de 5.33 min.), reprezintă un reportaj realizat direct de pe artera respectivă care, spune reportera, poartă numele zilei în care, „după lungi și tensionate discuții, Sovietul Suprem al fostei R.S.S.M. a votat legea despre limba de stat și revenirea la grafia latină". Or, scopul urmărit de ziaristă este să verifice faptul dacă trecătorii obișnuiți își mai amintesc de acea zi istorică.

Ziua Limbii Române ocupă un loc aparte în imaginarul colectiv al cetățenilor Republicii Moldova, înscriindu-se ca prima sărbătoare națională de după 1990 încoace. Fiind deci întâia realizare din istoria recentă a românilor basarabeni, ea a fost instituită înainte de declararea independenței, desemnând o mare victorie:

[3] Cf. https://www.youtube.com/watch?v=151R4hnOs-I
[4] Cf. https://www.youtube.com/watch?v=dmSFixGxAyk
[5] Cf. https://www.youtube.com/watch?v=ZlMoRyv83Uc

începutul revenirii la patrimoniul cultural și identitar românesc. Ea a devenit sărbătoare națională fiindcă în jurul luptei pentru limbă și alfabet s-a coagulat întreaga mişcare de renaştere națională din anii 1987-1989. De aceea, în stânga Prutului, Ziua Limbii Române are o conotație simbolică aparte, devenind cea mai emblematică sărbătoare națională.

Pornind de la întrebarea referitoare la semnificația denumirii străzii, reportera de la Agora Moldova realizează interviuri scurte printre trecători. Luați prin surprindere, primii intervievați, șapte la număr, care, cu excepția unui tânăr vorbitor de limba rusă, sunt cu toții români basarabeni și vorbesc destul de bine românește, nu au fost în stare să răspundă la întrebare. Cei mai mulți au confundat data de 31 august 1989 cu cea de 27 august 1991, ziua independenței Republicii Moldova. Să fie o scuză faptul că toți cei intervievați sunt tineri, născuți probabil după evenimentele respective?

Secvența următoare a video-ului denumită – *Totuși, sunt și chișinăueni care cunosc de ce (există) avem o astfel de stradă în capitală* – arată că alți șapte trecători au rememorat evenimentul, amintindu-şi de lupta pentru limbă şi alfabet. Mai mult ca atât, unii dintre ei au dorit să adauge și scurte comentarii. La întrebarea din titlu, o tânără a răspuns prompt: „strada se numește așa pentru că în această zi sărbătorim limba noastră, româna!” Reportera observă că are emoții și e curioasă să afle de ce. Intervievata recunoaște: „de supărare, pentru că nu vrem să numim limba noastră română, ne este rușine. Engleza are un nume, franceza are un nume, dar nu și limba noastră”.

Al doilea trecător răspunde simplu la întrebare: „În cinstea sărbătorii naționale *Limba noastră cea română*”, la care adaugă: „Sunt mândru și îmi place foarte mult. Avem o limbă foarte frumoasă, o limbă care face parte din grupul limbilor latine”. Tot astfel și al treilea interlocutor, o doamnă, răspunde laconic și dezinvolt. A patra persoană vine cu un comentariu scurt, după ce precizează și ea că strada se numește așa „în cinstea limbii române”:

„După evenimentele din 1989, în 31 august româna a fost declarată limbă de stat. Sperăm ca la toți să ajungă ideea că noi vorbim limba română, că suntem români și să nu se mai promoveze această dublă identitate (lingvistică) de limbă română și limbă „moldovenească”.

Următorul intervievat – un tânăr – adaugă scurt: „e ziua în care a fost adoptat alfabetul latin”. Ce sentimente aveți? „De mândrie, de împlinire a unui adevăr care trebuia să fie până la urmă confirmat”.

Printre trecători sunt și persoane care au participat la Marea Adunare Națională din 27 august 1989. Un domn mai în vârstă mărturisește că atunci a stat zile întregi în piață și a dormit sub statuia lui K. Marx și Fr. Engels. Doamna care îl însoțește completează: „ar trebui să repetăm emoțiile de atunci… ar trebui ca generația de astăzi să aibă emoțiile de atunci și să ducă la bun sfârșit ceea ce noi am început”.

E sugestiv faptul că și câțiva străini, care erau prin preajmă, au știut să răspundă la întrebare, doar că în limba rusă. O tânără venită din Ucraina este la curent cu însemnătatea zilei de 31 august: „Din câte știu, este ziua limbii de stat în Moldova. Toți iubesc această limbă. Am început și eu să o învăț.” Un turist din S. Petersburg răspunde și el în cunoștință de cauză: „Este data când a fost adoptată limba Dvs. națională”. La întrebarea dacă în Rusia există ziua limbii ruse, intervievatul nu știe să răspundă[6]. Și o doamnă mai în vârstă, de etnie ucraineană, cunoaște semnificația denumirii străzii respective, iar la întrebarea reporterei răspunde că și ea își vorbește limba ei maternă, ucraineana.

Filmulețul se termină cu un reportaj de la Uniunea scriitorilor: anume în clădirea Uniunii scriitorilor au avut loc primele manifestări pentru oficializarea limbii române și revenirea la alfabetul latin care au marcat începuturile renașterii naționale basarabene din dec. 9 al sec. XX. Scriitorul Vasile Malanețchi afirmă:

„Atunci când s-au produs evenimentele, erau clipe pline de emoție, pline de încărcătură simbolică. Trebuie să nu fii om, să nu fii iubitor de limba ta și de strămoșii tăi ca să o vorbești cu neglijență, incorect și cu elemente străine, cum se mai întâmplă, de fapt, și astăzi. În acest răstimp de 30 de ani s-a făcut un salt mare în ceea ce privește cunoașterea limbii române de către băștinași și străduința de a o vorbi cât mai frumos și cât mai corect”.

Dacă „Strada 31 august” ține oarecum de aspectul de suprafață al problematicii abordate, al doilea video, *Moldovenii nu se pot debarasa de rusisme* (de 4.03 min.), se referă la partea de profunzime și arată că unii cetățeni nu cunosc lexicul specializat în limba română, folosind în continuare rusisme în exprimarea lor. La fel de ingenios ca și primul, este tot un reportaj, dar, de data aceasta, de la Piața centrală din Chișinău. Iată și descrierea oferită de Agora Moldova:

„Uneori, moldovenii nu știu care este denumirea unor obiecte în limba română. De asta ne-am convins după o vizită la Piața Centrală, acolo unde am discutat cu mai mulți vânzători și cumpărători. Cât de pestriț e graiul lor, se poate vedea din acest material video”.

Prin urmare, echipa de la Agora Moldova și-a propus să facă un sondaj în ce privește cunoașterea de către cetățenii autohtoni a terminologiilor de specialitate în mai multe domenii[7]. Pe cale de consecință, jurnaliștii au intervievat mai mulți vânzători care își au tarabele în Piața centrală din capitala Republicii Moldova.

În realitate, reporterii i-au provocat pe acești vorbitori nativi să răspundă la întrebările legate de denumirile articolelor pe care ei le comercializează. Sondajul, la prima vedere banal, i-a derutat pe cei puși în situația de a face față provocării.

---

[6] Ziua limbii ruse a fost decretată printr-un ucaz prezidențial relativ recent. În data de 6 iunie 2011 Dmitrij Medvedev, Președintele Federației Ruse, a semnat decretul cu privire la stabilirea și comemorarea Zilei Limbii ruse în fiecare an pe 6 iunie, de ziua nașterii lui Alexandr S. Pușkin, considerat a fi întemeietorul limbii ruse literare (cf. Bojoga 2019).

[7] Despre importanța terminologiilor în contextul funcționării armonioase a unei limbi, a se vedea Athu (2013) și Druță (2013).

Luați prin surprindere, mulți s-au blocat, iar la întrebarea: „Cum se numește acest obiect în limba română?”, altfel spus, care este denumirea românească a pieselor, accesoriilor, sculelor, utilajelor etc. pe care ei le au pe tarabe, mai mult de jumătate dintre cei solicitați au răspuns „Nu știu”.

De cele mai multe ori, nici cumpărătorii nu cunosc denumirile românești ale obiectelor pe care le achiziționează. Probabil că nici ei nu-și fac prea multe griji pentru faptul că folosesc în continuare termeni rusești, echivalentele românești fiindu-le cu totul nefamiliare. Ceea ce înseamnă că atât vânzătorii cât și cumpărătorii nu au conștientizat necesitatea de a-și perfecționa limba, de a căuta în dicționarele specializate termenii respectivi[8] sau de a recurge la ajutorul Centrului Național de terminologie din cadrul Academiei de științe a Republicii Moldova.

Cât privește primii 4-5 respondenți, deși se exprimă fluent românește, cunosc doar denumirile rusești ale obiectelor pe care le vând, cum ar fi *kran* (în loc de *robinet)*, *șlang* (în loc de *furtun)*, *prokladka* (în loc de *garnitură*), *izolentă* (în loc de *bandă adezivă)*, *rolik* (în loc de *trafalet)*, *fonarik* (în loc de *lanternă)*, *udliniteli* (în loc de *prelungitor)*, *dușevaia golovka* (în loc de *pară de duș)*, *șpateli* (în loc de *șpaclu*)*, valik* (în loc de trafalet), *vannaia* (în loc de *cadă)*, *rakovina* (în loc de *lavoar)*, *kelima* (în loc de *mistrie)* ș. a. Total indiferenți la utilizarea limbii române în aceste contexte, unii dintre ei se justifică prin faptul că au învățat la școală și la Facultate doar în limba rusă.

A doua categorie de intervievați, reprezentată de persoane mai tinere dar și de unele care, la fel, au studiat în rusă, cunosc foarte bine terminologia / nomenclatura domeniului de care se ocupă. E adevărat că acești vânzători au conștiință lingvistică și, în consecință, se revoltă împotriva celor care nu vor să facă niciun efort pentru a-și însuși lexicul specializat în limba română. Având și un pronunțat spirit critic, ei încearcă să schimbe situația prin propria lor atitudine și prin propriul lor exemplu.

Bunăoară, un reprezentant al generației tinere, referindu-se la lexicul specializat, declară că 99 la sută dintre cumpărători, adică apoape toți cei care vin în piață, vorbesc rusificat. Deși cei mai mulți sunt români basarabeni, ei preferă să întrebe de *nasos*, dar nu de *pompă de apă*, cum ar fi firesc, de *svarka*, nu de *aparat de sudură* etc. El însă are o competență foarte bună în limba română și cunoaște denumirile românești ale obiectelor pe care le vinde. Mai mult ca atât, tânărul este conștient de gravitatea situației, de faptul că vorbitorii autohtoni nu cunosc echivalentele terminologice în propria lor limbă și tânjește după interlocutori vorbitori ai limbii române. El mărturisește că doar atunci când vin cumpărători din România, are ocazia să vorbească „curat” românește.

---

[8] Trebuie să precizăm faptul că există și excepții în acest sens. Iată bunăoară prezentarea unui service auto din Chișinău: ”Service-ul auto UNIVERS-AUTO oferă servicii de calitate înaltă datorită nivelului ridicat de calificare și experiență al personalului. În reparația și diagnosticarea automobilului tău folosim cel mai modern echipament, fapt care sporește viteza și calitatea lucrărilor efectuate”, cf. http://universauto.md/ și https://www.facebook.com/222714671860932/ posts/univers-auto-dc-service-auto-chisinau-ciocana-programare-la-tel-062131111email-i/315362585929473/

Tot astfel, și o doamnă mai în vârstă și foarte inimoasă, cu o conștiință identitară puternică, știe ce articole vinde în limba română. Ea preferă să vorbească românește cu toți cumpărătorii, în pofida faptului că, din punct de vedere material, pierde din venit. Cu un spirit critic acut și cu un puternic sentiment patriotic, doamna nu e afectată de faptul că, vorbind românește, își îndepărtează clienții rusofoni. Mai mult ca atât, ea îi învață și pe aceștia echivalentele românești ale articolelor pe care le comercializează: *filet, burgiu, filieră, șuruburi, tarod manual - tarozi, tijă, leră* etc.

Doamna e un exemplu și pentru colegii ei din Piață, demonstrând că și în acest context se poate vorbi românește, corectându-i pe cumpărători atunci când aceștia întreabă în limba rusă. Doar că, de multe ori, se confruntă cu o atitudine negativă din partea clienților ruși care reacționează bolnăvicios și îi aruncă replica: *Govori normalino!* Iată ce mărturisește: „Când vine cineva la mine (la tarabă) și eu vorbesc româna, iar el îmi spune: „*Govori normalino*[9], cum ar trebui să-i răspund eu lui?" Fără să aștepte răspuns de la reporteri, doamna vine cu propriul comentariu, extrem de pertinent: „Moldovenii, unde se duc, învață limba. Așa ar trebui să facă și rușii… nu să pretindă de la mine *Govori normalino*", altfel spus, să vorbească „normal", adică în rusă, ceea ce înseamnă implicit că româna nu e o limbă normală, umană?

Având un pronunțat spirit critic, doamna își dă seama de situația extrem de complicată din Republica Moldova și caută o explicație. Referindu-se la propriii ei concetățeni, ea constată cu regret că mulți nu-și cunosc identitatea și nu sunt conștienți de faptul că vorbesc limba română: „Noi suntem falsificați cu totul… noi nu știm cine suntem: ori ruși ori moldoveni", făcând referire la identitatea moldovenească inventată în fosta RASSM în anii 30 ai secolului trecut, concepută ca o alternativă la cea românească. Cu alte cuvinte, vrea să spună că falsa identitate moldovenească, creată de regimul sovietic, și-a pus amprenta asupra mentalității cetățenilor din Republica Moldova[10]. Cu emoție, ea afirmă că iubește limba română, pentru că „îi curată și frumoasă", iar spiritul ei critic o face să recunoască faptul că „aici, noi nu știm ce limbă vorbim: un cuvânt rusesc, altul moldovenesc".

O altă vânzătoare care are de-a face cu produsele și preparatele din pește, cunoaște foarte bine denumirea lor în limba română. Ea constată însă cu regret că, de obicei, cumpărătorii când vin la tejghea, nu fac comandă în română: „Nimeni nu cere *gingirică*, ci *kifal*, nu spune *scrumbie*, ci *seliodkă* etc." Concluzia la care ajunge doamna este destul de tristă: „am 15 ani în vânzare, dar ca și când aș fi în mijlocul Rusiei".

În concluzie, din reportajul de la Piața Centrală din Chișinău reiese că deși mulți vânzători sunt indiferenți la utilizarea limbii române în contextele pragmatice vizate, există și persoane care știu foarte bine românește. Dacă primii trei sunt

---

[9] „Vorbește normal", adică rusește.

[10] În ce ne privește, ne-am referit la situația actuală de diglosie în cadrul limbii române de dincolo de Prut, în care vorbitorii se divid în locutori de limba „moldovenească" și de limba română (Bojoga 2015).

indolenți și indiferenți în ce privește cunoașterea lexicului specializat, alți trei vânzători dau dovadă de o bună stăpânire a respectivei terminologii. Spre deosebire de colegii care nu fac niciun efort ca să-și îmbunătățească propria competență lingvistică, aceștia au un vocabular românesc elevat și adecvat. Dacă cei din prima categorie folosesc în continuare rusisme ca și în perioada sovietică, reprezentanții celei de-a doua categorii au evoluat lingvistic, ajustându-și lexicul în care se exprimă la ziua de astăzi.

Vocabularul constituie unul din principalele aspecte de stăpânire a unei limbi, iar în stânga Prutului cunoașterea terminologiilor de specialitate reprezintă o problemă. Fie că e vorba de feronerie și accesorii, scule de mâină și unelte, echipamente electrice, scule profesionale, ustensile de tăiat manuale, mașini de găurit și înșurubat, scule instalator pentru reparații și instalații sanitare, accesorii pentru frezare, șlefuitoare, seturi și accesorii pentru găurit și înșurubat, scule de mâină, utilaje agricole, industriale sau de construcții, componente hidraulice, componente instalații, unelte de vopsit și tencuit (drișcă, mistrie, cancioc, trafalet, gletieră, bidinea, trafalet), articole de bricolaj etc. – toate acestea sunt domenii terminologice aproape necunoscute multor vorbitori din Republica Moldova[11].

Așadar, vorbitorii basarabeni renunță cu greu la obiceiurile lor lingvistice de odinioară, adică la clișee, rusisme și barbarisme. E adevărat că reporterii au ales un sector marginal al vocabularului – terminologiile de specialitate – dar și acestea fac parte din patrimoniul lingvistic al unei comunități. Ei și-au propus să verifice în ce măsură vorbitorii authtoni au progresat în acest domeniu, deoarece în perioada sovietică situația era de-a dreptul dezastruoasă. Citându-l pe M. Bruchis, în rapoartele oficiale care se publicau în presa moldovenească, începând cu anii 60, se menționa că „de la tractorist la judecător, de la tehnician la specialiștii în educație, cu toții ignoră sau nu utilizează terminologia moldovenească”, „în școlile naționale din capitală, copiii utilizează un jargon moldo-rus”, „profesorii de limba și literatura moldovenească comit erori gramaticale, de sintaxă și nu-i cunosc pe clasicii literaturii”, „unii profesori mărturisesc că nu utilizează limba literară deoarece elevii nu-i înțeleg” (Bruchis 1982:295, *apud* Cazacu, Trifon 2017: 176).

Prin urmare, reportajul a surprins o problemă gravă: competența lexicală a vorbitorilor autohtoni din Republica Moldova este de cele mai multe ori lacunară. De altfel, așa cum am văzut, cei intervievați se justifică pentru graiul pestriț pe care îl folosesc prin faptul că au învățat la școală și la facultate în limba rusă: „Am învățat în limba rusă și acum ne vine greu să vorbim / să ne exprimăm în română”, mărturisește o doamnă, ceea ce înseamnă, de fapt, că terminologiile respective nu le-au fost accesibile vorbitorilor din Republica Moldova în toată perioada sovietică. Dar au trecut 31 de ani de când limba română a fost repusă în drepturi. Era

[11] Iulia Mărgărit definește acestă problemă gravă a vorbitorilor nativi din Republica Moldova drept insuficiență a necesarului lexical: „Pentru cine cercetează, în vreun fel, limba română de dincolo de Prut, cunoştinţa cu un neajuns lingvistic, pe care l-am numit *necesar lexical* [= NL], este inevitabilă” (Mărgărit 2017: 196).

suficient să apeleze la Centrul Național de terminologie[12] al Academiei de științe a Moldovei sau să se documenteze în Internet, să caute în Google, să-și facă fiecare propriul său glosar de termeni, așa cum au procedat probabil cei trei vânzători din partea a doua a clipului. Nu întâmplător, un internaut scrie în Comentarii:

„E uşor de dat vina pe cineva, dar măcar ceea ce cunoaştem, cine ne încurcă să folosim? Sunt expresii sau denumiri din diferite domenii care într-adevăr nu le cunoaştem, e greu să le învățăm? Ne interzice vre-un rus să ne interesăm cum se numeşte, avînd la moment atîtea posibilități? Nu vrem!” (Elena Beschier)[13].

Ultimul video – *„Limba moldovenească există pentru agramați”* (2.22 min.) – este o parodie, voit exagerată, a jargonului moldo-rusesc folosit încă de anumite persoane din Republica Moldova. Acest video din corpusul nostru are și cele mai multe vizualizări: circa 33.327 la număr (la 15 noiembrie 2020) și totodată și cele mai multe comentarii.

Unii cercetători, precum Matei Cazacu și Nicolas Trifon, s-au întrebat ce reprezintă acest jargon – „rasol ruso-moldovenesc indigest”, „melanj abia comprehensibil de rusă, ucraineană și română dialectală” – , acest „idiom hibrid”, ezitând să-l numească limbă, pentru că „în unele domenii este abia inteligibil pentru vorbitorii de română din România din cauza puternicei influențe exercitate de rusă asupra lexicului său” (Cazacu, Trifon 2017: 183). Pe cale de consecință, l-au definit ca fiind „rezultatul unui proces spontan de adaptare a românei, deseori în formele sale dialectale (moldovenești), la cadrul ruso-sovietic cu care vorbitorii acestei limbi din Moldova sovietică se confruntau zi de zi în toate formele de socializare instituțională, la locul de muncă, în serviciile publice, în activitățile de agrement etc. (Cazacu, Trifon 2017: 183).

Revenind la video, titlul îi aparține dlui Ion Rotaru, profesor de istorie de la Chișinău. Din dorința de a demonstra pe viu cât de ciudat sună acest jargon și cum vorbesc unii concetățeni de-ai săi, protagonistul clipului recită o poezie în așa-zisa limbă moldovenească:

„M-am prostudit și cașleesc / C-o fost marozul tare, / Ș-apoi ne-am pus să mă licesc / Garcișnici pe schinare, /Mă tem de nu mă așibesc / Că dela mea e proastă / Că simt atunci cind cihaesc / Că mă colește-n coaste, / M-o positit vraciha ieri / Și ni-o făcut ucoale / Nu știți și noșchi mai ave / Și vîrezuri la poale, / Ni-o spus di-oi zamici cumva / Că pristupu m-apucă, / Ca să zvonesc la scoraia / Să vină, să mă ducă. / Pe cînd vodearkă bem, / Crepleac și zacusăm slănină, / Bașcaua ni se răscălea / De-atîta meșanina. / Din prișina boleznilor / Nici pivă nu pot trage, / Că sătea si lecarii / În grob au să mă bage. / Voi nu mai perijivaiți, / Prostuda o să-ni treacă / Și zaraz cum moi popravli / Om baldei oleaca: / Ni-om duși-n gosti dacă-ți vre, / Ehe, nacniom chilitu, / De-ar și ca pîn la prazniși /Sâ-ni treacă cașleitu!”.

[12] Cf. https://cnt.md/index.php?pag=page&id=1155&l=ro
[13] Cf. http://ea.md/moldovenii-nu-se-pot-debarasa-de-rusisme-video/

E limpede că imitând acest mod de vorbire, dl profesor vrea să accentueze caracterul aberant al mixajului româno-rusesc, ca rod al „bilingvismului armonios" de odinioară, de fapt, a semilingvismului[14] și al politicilor lingvistice sovietice. De altfel, protagonistul constată că și astăzi unii basarabeni folosesc în modul lor de exprimare multe calcuri rusești și inclusiv barbarisme. Drept dovadă, aduce câteva exemple:

„*A retrăi*. Cam ce înseamnă asta? A trăi din nou. Dar nu ceea ce se gândesc ai noștri, a avea emoții, a-și face griji. *Copiii s-au atârnat foarte bine de lecție*. Cum dracul s-au spânzurat copiii de lecție, că asta e atitudine, nu atârnare. Atârnat, agățat, suspendat e un cuvânt, astea sunt sinonime" (Rotaru 2019).

În felul acesta, dl Rotaru, prin reporterii de la Agora Moldova, surprinde o realitate tristă: „La noi, majoritatea nu vor să vorbească corect și frumos. Folosesc cuvinte preluate din rusă, vorbesc *tipa, koroce, hai davai* etc"[15]. Mostre de vorbire neîngrijită se întâlnesc la tot pasul în capitala Republicii Moldova. Pe de o parte, protagonistul este exasperat de indiferența vorbitorilor autohtoni față de modul în care aceștia se exprimă, pe de altă parte, de faptul că ei „nu vor să pună creierul în mișcare". Curajos și implicat emoțional în acestă luptă pentru acuratețea / cultivarea limbii române, dl Rotaru îi califică pe acești vorbitori ca fiind de-a dreptul comozi:

„Îi socot oameni leneși care nu vor să depună niciun efort ca să-și învețe / vorbească limba… pentru că omul care vorbește rău, gândește rău, și va proceda încă și mai rău, pentru că cuvintele sunt faptele lui de mâine."

Pe cale de consecință, el afirmă cu voce tare:

„Avem o limbă română, un grai moldovenesc, dacă vorbim frumos, dacă nu călcăm în străchini. În rest, lasă de dorit. La noi majoritatea nu vor să vorbească. În loc să pună creierul în mișcare, vorbesc ce le nimerește în cale".

După exemplificarea haioasă de la început – „așa vorbesc tâmpiții care spun că vorbesc în limba moldovenească" – dl Ion Rotaru nu ezită să tragă concluzia că numai cei ignoranți pot să considere că ar vorbi o altă limbă decât româna. Or, această afirmație a declanșat dezbateri aprinse în *Comentarii*, deoarece și astăzi unii dintre cetățenii Republicii Moldova consideră că vorbesc „moldoveneasca". Tocmai de aceea, în opinia dlui profesor de istorie, limba „moldovenească" există doar pentru cei agramați și proști, persoane care atunci când vorbesc, nu gândesc, făcând greșeli de exprimare.

De fapt, realizatorii acestui videoclip doresc să sugereze că pentru unii vorbitori, actul lingvistic a devenit un automatism. Vorbitorii simpli nici nu-și dau seama că folosesc cuvinte dintr-o altă limbă, pentru că nu sunt atenți la modul în

---

[14]Din perspectiva noastră, am definit *semilingvismul* în felul următor: „incapacitatea individului de a vorbi clar, coerent și elaborat în vreuna dintre limbi, înapoierea culturală și depersonalizarea sa" (Bojoga 2013-78).

[15] Irina Condrea semnala că anume bilingvismul necontrolat "modifică configurația limbii vorbite, în cazul nostru a românei influențate de rusă, în care apar numeroase abateri de la normele limbii literare". Printre acestea se numără împrumuturile nejustificate, de genul *tipa, koroce, hai davai*, precum și diverse calchieri, accntuări incorecte ș. a. (Cf. Condrea 2014: 31-36).

care se exprimă, în care comunică. În Republica Moldova avem de-a face astăzi cu consecințele aceluiaşi semilingvism, răspândit în timpul URSS mai ales în zona urbană, când cei mai mulți basarabeni vorbeau o română simplificată – „un limbaj pocit, poluat cu rusisme de toată mâna” (S. Berejan), dar şi o rusă la fel de rudimentară.

Același lucru îl constata și Vlad Pohilă: ***„****Moldovenilor nu le pasă de modul în care vorbesc, iar invazia rusismelor profanează limba română”, chiar dacă situația generală este mai bună decât cu 25 de ani în urmă. Pe bună dreptate, lingvistul de la Chișinău consideră că „problema noastră numărul unu este invazia rusismelor”*[16]*.*

În realitate, este vorba de cunoașterea precară a celor două limbi care vin în contact, în condiții de bilingvism. Educația lingvistică sau cultivarea limbii fiind aproape inexistentă, rusismele invadează în continuare româna vorbită în stânga Prutului. În perioada care a trecut de la oficializarea și repunerea în drepturi a limbii române, fiecare vorbitor ar fi trebuit să-și perfecționeze bagajul lexical, ar fi trebuit să-l purifice de cuvinte rusești, de interferențe lingvistice și de barbarisme, care trebuiau înlocuite prin cuvinte românești. În termeni de sociolingvistică, statul independent Republica Moldova trebuia să implementeze o politică lingvistică în favoarea limbii române și astfel să o promoveze în societate. Cu cuvintele aceluiași Vlad Pohilă,

„Starea limbii române în Republica Moldova este ca o circulație cu dublu sens, pe de o parte benzile sunt moderne, iar pe cealaltă parte – în ruină. Paradoxul este că astăzi lumea are accesul total la limba română, are libertatea deplină de a citi orice ziar, orice carte și orice site. Cu toate acestea, oamenii nu știu să profite de aceste avantaje. La mijloc este o stare de apatie generală. Omul, preocupat de grijile cotidiene, sigur că nu își mai pune problema modului în care vorbește. Așadar, este o situație ambiguă, dar indiscutabil, Chișinăul de acum este cu totul alt oraș decât era cu 25 de ani în urmă, când toate instituțiile erau rusești” (Pohilă /Stimpovschii 2016).

Limba moldovenească există pentru agramați

Cele trei clipuri, postate de Agora Moldova, au stârnit curiozitatea utilizatorilor, servind totodată ca punct de plecare pentru dezbaterile care vor urma. Deloc întâmplător, deoarece, așa cum am arătat, problema limbii este o temă extrem de sensibilă pentru cetățenii Republicii Moldova. Paradoxal, dintre clipurile analizate de noi, cele mai multe comentarii le-a declanșat ultimul, „Limba moldovenească

[16] În opinia lui V. Pohilă, aspectul care ar trebui să ne preocupe este faptul că tinerii sunt indiferenți față de limba pe care o vorbesc: „Le-am făcut un test studenților mei și i-am întrebat care variantă este corectă: «ce faci tu?» sau «ce tu faci?». Toți mi-au spus că varianta corectă este cea de-a doua și m-au privit uimiți când le-am dezvăluit că greșesc”, mărturisește lingvistul” (Pohilă /Stimpovschii 2016).

există pentru agramați”. De fapt, în jurul acestui video s-a organizat o întreagă comunitate din internauții care au reacționat la provocarea lansată de dl profesor Rotaru. Unii utilizatori comentează scurt și la obiect, alții vin cu argumente istorice și filologice, etalând cunoștințe temeinice în aceste domenii. Cei mai docți fac mici rezumate din Gr. Ureche, M. Costin, D. Cantemir și alți autori de referință.

Am putea spune că, pornind de la tema sugerată de dl prof. Rotaru, s-a înfiripat de la sine un adevărat forum de discuție în care ne întâmpină nu doar schimburi de replici, conversații amicale, dar și discuții în contradictoriu și polemici vehemente. Cu alte cuvinte, se adeverește ceea ce specialiștii numesc „dezvoltarea unui tip de comunicare sincretic, aflată din punct de vedere formal la granița între scris și oral”:

„În ceea ce privește conținutul, acest sincretism se manifestă prin două aspecte ale comunicării electronice – informare și comunicare – date de existența unor forme ale comunicării în spațiul virtual ce prezintă atât caracteristici ale mass-media precum și caracteristici ale formelor de comunicare interpersonale” (Varga 2009: 292).

Prin urmare, comunicarea în spațiul virtual se centrează pe această componentă esențială care e transmiterea de informații și cunoștințe cu conținut specializat, cu scopul de a-i instrui pe alții. Fiind un conglomerat uriaș de informații, Internetul s-a transformat în ultimii ani într-un spațiu educativ fără precedent, în acest sens discursul electronic fiind „o formă discursivă hibridă, având ca aspecte fundamentale formarea și comunicarea” (*Ibidem*, p. 293).

Dacă un forum reprezintă o comunitate virtuală închisă, în care participanții trebuie să se înscrie în prealabil, comunitatea de care vorbim s-a constiuit spontan, în cadrul comentariilor asincronice de sub fiecare video realizat de Agora Moldova. Or, discuțiile dsfășurate în cadrul acestei comunități reflectă puncte de vedere diferite și prin aceasta, autenticitatea celor care le emit.

Unii participanți preferă să gloseze laconic pe marginea subiectului lansat de dl profesor Rotaru: „Nu exista limba moldoveneasca” (Corneliu Preda 7 months ago), „Limba moldovenească există pentru agramați” (1812 Pr 11 months ago), „Limba Românească e o comoară” (DAC 10 months ago), „Suntem români și punctum!” (Iotu Claudiu 5 months ago). „In orice caz, nu exista limba moldoveneasca, ci doar română” (Kenuts 9 months ago) etc.

Alții vin cu argumente istorice sau filologice, sociolingvistice sau politice. Orice participant la discuție are o anumită atitudine, fie aceasta explicită sau implicită. Astfel, Vadim Rotari are o atitudine recalcitrantă și agresivă:

„Limba noastră și în letopisețe, cărți bisericești, documente istorice din secolul 15 este numită limba moldovenească. Doar țările cu o istorie colonială au ca denumire un neologism, gen America, Australia, Brazilia. Cuvîntul „romîn” este un neologism. Moldovenii mereu și-au zis moldoveni, limba moldovenească, Moldova. Amintesc ultima revizie a Legii Supreme art. 13 scrie limba moldovenească (...) Decizia Curții Constituționale din 2013 este o batjocură, ea nu se regăsește nici în Constituție, deoarece CC nu are puterea să modifice legea

supremă și se bazează pe un document, „Declarație de Independență”, care a dispărut pe 7 aprilie 2009. (…). Încercările voastre agresive de a vă bate joc de moldoveni și limba moldovenească doar vă arată cine sînteți voi de fapt” (Vadim Rotari 11 months ago).

Iar un oarecare M. Istrati, aliat al lui Vadim Rotari, adaugă cu nonșalanță, dar și cu mult tupeu:

„Numele de romînă este străin în Moldova. În adevăr există moldovenească scrisă și vorbită, plus dialecte și argouri. O mare bogăție și varietate de limbă moldovenească, nu sărăcia mahalageasco-franțuzească a limbii romîne. Da, trebuie să cultivăm limba moldovenească, să ne îngrijim de limba moldovenească (…). De romînă să se îngrijească romînii. Să nu-i batjocorim numele limbii moldovenești, să nu ne numim limba cum vor niște străini” (M Istrati 9 months ago).

Gioseanu Andrei, și el basarabean, îl susține întru totul, solidarizându-se și cu Vadim Rotari:

„Limba moldovenească-i o comoară căreia romînii îi vor pieirea (…). Limba noastră-i o comoară / În adâncuri înfundată / Un şirag de piatră rară / Pe moşie revărsată. „După aceştia, părintele Mateevici a vorbit lung, vreo treizeci-patruzeci de minute, fel de fel de lucruri curioase, vorbirea a fost un fel de lecție de istorie a literaturii (...) Spunea că noi vom învăța aici LIMBA NOASTRĂ MOLDOVENEASCĂ, nu limba franțuzită de peste Prut, nici limba gazetarilor de la Bucureşti, din care nu înțelegi nimic. (...) Limba moldovenească e destul de bogată, încît în ea se pot traduce toate scrierile ruseşti. Ca argument, citeşte, pînă la plictiseală, traduceri făcute de el din ruseşte! Încheie cu o poezie originală a lui: LIMBA NOASTRĂ” (Gioseanu Andrei 9 months ago)

Sesizând falsificarea citatului reprodus, prin urmare și a adevărului istoric, Antoniu Draculea ia atitudine:

„Mateevici nu a scris niciodata asa ceva, numai minciuni rusesti ai in capu ala de agramat al tau. „N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba!” – Alexei Mateevici. Ba pana si ala care a scris "Limba Noastra" va spune ca sunteti prosti si ca nu exista decat limba romana”[17] (Antoniu Draculea 8 months ago).

De altfel, Gioseanu Andrei falsifică și alte citate. Colegii din comunitatea virtuală sesizează imediat acest lucru. *Șase, patru, trei pe dos* îi atrage atenția:

„Ești fără rușine. Este clar că în acel citat spune că limba Muntenilor, Ardelenilor și a Moldovenilor este aceeași. În *Hronicul Vechimii* și în *De neamul moldovenilor*, scris de Miron Costin, se spune clar ce limbă vorbesc moldovenii când sunt întrebați de străini, limba rumanescă, adică limba română. Pot să îți dau citatele exacte dacă vrei. Cum contracarezi asta?” (Șase, patru, trei pe dos 6 months ago)

Alții mai observă și corectitudinea cu care se exprimă internautul Giosanu Andrei. Spre exemplu, Constantin Voicu constată că tot ce scrie G. A. e pe

[17] A se vedea detalii în acest sens și în textul nostru despre Alexie Mateevici (Bojoga 2018: 311-324).

românește, ca la el în Oltenia: „Cu tot respectul, as vrea sa citesc ce ai scris mai sus si pe limba ta cea Moldoveneasca!” (Constantin Voicu 8months ago). De aceeași părere este și Lupus Divinorum: „Limba asta in care scrii tu, poti sa o numesti cum vrei tu, dar ea e limba romana toata ziua. Limba folosita in poezia aia nu e limba romana suta la suta, e limba romana combinata cu limba rusa, poate aia poti sa o consideri tu limba moldoveneasca, dar aia nu e limba vorbita de Stefan cel Mare” (Lupus Divinorum 8 months ago).

Același internaut basarabean, *Șase, patru, trei pe dos*, cunoscător al fenomenului rusificării din timpul URSS, îi reproșează pe bună dreptate lui G. A.:

„Ești spălat pe creier. Impulsul propagandei comuniste se simte, se poate chiar tăia cu cuțitul aici. Comuniștii au aplicat cu succes strategia de cotropire și împărțire. Chiar în URSS, au creat limbi artificiale, pentru a izola popoarele de adevărata lor națiune. Au făcut-o cu Kirghizii, ai cărei limbă este un dialect al limbei farsi, și cu multe popoare turcice. Așa au facut și cu românii din Basarabia, și au creat mirobolata limbă "moldovenească", cu ghilimelele de rigoare. Și la fel ca ei, îți place să rescrii istoria în beneficiul tău. (…) Ești așa de netot încât cu cuvintele tale spui că limba vorbită peste Prut este la fel ca cea română” (Șase, patru, trei pe dos 6 months ago).

Se pare că discuția dintre cei doi a continuat mai mult de o lună. Înainte de a scrie comentariul de mai sus, *Șase, patru, trei pe dos* venea cu argumente științifice, făcând referire la cărturarii moldoveni:

„Uite ce spune Dimitrie Cantemir, în Hronicul vechimei romano-moldo-vlahilor: „Întâi pre limba Lătiniască izvodit, iară acum pre limba Româniască scos cu truda”. În Descriptio Moldaviae, Descrierea Moldovei: „Muntenii și Ardelenii au tot o limbă cu Moldovenii”. (…) Este evident că suntem un popor și vorbim o unică limbă” (Șase, patru, trei pe dos 5 months ago).

Gioseanu Andrei, afon și imun la aceste argumente, insistă asupra propriei sale perspective, cu toate că aceasta e total distorsionată din punct de vedere științific:

„Cantemir (…) a scris despre limba moldovenească în *Descrierea Moldovei* în amănunt, e chiar primul text științific despre limba moldovenească. La fel în scrisorile private ale copiilor lui Cantemir, ei discută despre limba moldovenească (…) Mîna dreaptă a lui Cantemir Ion Neculce, în lucrările sale, nici măcar o dată nu pomenește despre așa ceva ca români sau românește, ci numai de Moldova, moldoveni... Moldovenii și-au numit limba maternă moldovenească, ei formînd o națiune moldovenească unde totul era moldovenesc de la stat, biserică, limbă, de la vlădică, la opincă” (Gioseanu Andrei 5 months ago).

Ca să fie și mai insidios în aberațiile sale, el continuă într-un alt comentariu:

„Moldovenii nu sînt romîni (…), națiunea este moldovenească, la fel ca limba, și nu au de ce renunța la numele sub care strămoșii lor au scris istorie, la numele înveșnicite în piatră la Războieni, pe spada lui Ștefan, pe pecețile tuturor documentelor, întotdeauna și veșnic Moldova-moldoveni, pentru un nume artificial

care i-ar pune în rînd cu neamuri incapabile de a crea un stat și a lupta pentru el” (Gioseanu Andrei 5 months ago).

Un coleg de Internet – GoDShift – vine să-i dea replica: „Gioseanu Andrei tu esti chiar imbecil, iti jur” (GoDShift 5 months ago), iar Andreea Ghețu îl întreabă: „cum iți explici că această limba (cum îi zici tu, moldoveneasca) se vorbeste in toată Romania? Ce limba vorbeau cei din Țară Romaneasca înainte de Unire?” (Andreea Ghețu 5 months ago).

La care Gioseanu Andrei răspunde că „în România se vorbesc dialecte ale limbii moldovenești”, recomandându-le tuturor să citească „Descrierea Moldovei” de D. Cantemir și să vadă „ce anume scrie despre limba mold.” (Gioseanu Andrei 6 months ago).

Nedumerit, încercând să vadă linia logică a afirmațiilor lui G. Andrei, SergeyM i se adresează astfel:

„Sustii ca asa-zisa limba moldoveneasca s-a format doar in Basarabia? In toate aberatiile scrise de tine mai sus ai folosit limba romana standard la care au contribuit si reprezentantii Scolii Ardelene si scriitori români din toate provinciile românești. De ce moldovenistii mancurtizati folosesc limba română literară cu multele imprumuturi frantuzesti si italiene si alfabetul latin introdus de Scoala Ardeleana si nu folosesc limba lor "moldovenească" fara influente "valahe" si in alfabetul chirilic?” (SergeyM 6 months ago).

Fără să primească un răspuns rezonabil din partea oponentului, SergeyM continuă:

„De ce ocolesti intrebarea? Te-am intrebat printre altele de ce moldovenistii (dodonistii, voronistii, giosenistii, etc) scriu in asa-zisa limba "moldoveneasca" cu alfabet latin? Trecerea de la alfabetul chirilic la cel latin s-a facut dupa Unirea Principatelor Române in 1862 prin decret de catre Alexandru Ioan Cuza. Te intreb inca o data cum au ajuns moldovenistii din Basarabia sa treaca la scrierea in alfabetul latin? De ce? Daca ei zic ca limba e "moldoveneasca", de ce s-au luat dupa unionisti?” (SergeyM 6 months ago).

De data aceasta, G. A. răspunde: „Limba moldovenească este o limbă romanică și s-a socotit că trebuie folosit alfabetul latin ca pentru toate celelalte limbi romanice. Cred că a fost o greșală”. (Gioseanu Andrei 6 months ago). Iată și reacția promptă a lui SergeyM: „Rusnacule, Unirea s-a facut la 1859 intre moldoveni si munteni. In comentariile tale stupide folosesti limba română in alfabet latin si nu "moldoveneasca" de pe vremea lui Stalin. Panimaes?” (SergeyM 6 months ago).

Gioseanu Andrei devine și mai agresiv: „ Măi mancurt rusnac, eu folosesc limba moldovenească literară care are rădăcini de secole, cu 450 de ani de atestare documentară, cînd de romînă și romîni nu se auzise. Și moldoveneasca o folosești și tu. Dacă vrei romînă adevărată și nu moldovenească poreclită romînă, scrie ca ăia din Școala Ardeleană” (Gioseanu Andrei 6 months ago).

În paralel, Const. Voicu și Ro Man discută cu M Istrati care vrea să-și convingă oponenții că:

„În Moldova tot timpul a existat diglosie. Limba moldovenească scrisă este o formă folosită doar în scris, așa-zis savantă, a limbii moldovenești vii. Iar ce fac romînoizii acum este de a lupta pentru a scoate din uz numele limbii moldovenești scrise și a o înlocui cu porecla romînă, dar și de a lichida limba vie moldovenească. Adica lichidarea nu doar a numelui limbii scrise, dar și lichidarea limbii moldovenești vorbite. (M Istrati 7 months ago)

Un alt moldovenist provocator, Alexandru B, intervine și el în polemică: „cum numeau graiul moldovenesc strămoșii noștri pe timpul lui Alexandru cel bun, Ștefan cel Mare? Nu limbă moldovenească cumva?!!!" (Alexandru B 2 months ago).

În acest punct al discuției, este atins orgoliul basarabenilor moldoveniști pentru care figura lui Ștefan cel Mare simbolizează măreția și gloria Moldovei de odinioară: „Ștefan cel mare a vorbit în limba româna sau moldoveneasca?" (kojokari iurii 7 months ago). *1812 Pr* îi explică lui Kojocari Iurii cu mult tact că „A spune ca Stefan cel Mare vorbea moldoveneste e ca si cum a-i zice ca oltenii vorbesc olteneste, banatenii vorbesc in limba banateana, ardelenii in limba ardeleana, muntenii in limba munteneasca si lista poate continua la nesfarsit. Daca ai citi lucrarea lui Cantemir *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, nu ai pune asa o intrebare" (1812 Pr 7 months ago).

Polemica se extinde prin inserarea în grupul de dezbatere a unui nou utilizator – Burebista Decebal – care adresează o întrebare, la care tot el răspunde:

„În ce limba au scris cronicarii moldoveni: Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, în moldovenește! Limbă în care s-a schimbat alfabetul și s-au adăugat 22% cuvinte franțuzești în secolul 19! La fel si denumirea de România. În eviul mediu Romania se mai numea imperiul bizantin. Nu vă știți propria istorie" (burebista decebal 6 months ago).

Cum mult aplomb, Burebista Decebal îi dă lecții lui 1812 Pr: „pe timpul lui Stefan limba de stat era limba slavă ca și în Valahia, pe timpul lui Vasile Lupu limba moldovenească a devenit limba de stat! învață istoria!".

Ca să-i dezmintă aberațiile lui Burebista Decebal, Corneliu Preda vine cu probe concrete:

„Ia sa vedem ce s-a tipărit pe vremea lui Vasile Lupu, ca să demonstram ca aberatia ta cu limba moldoveneasca nu sta în picioare, deci s-au tipărit „Predoslovia" domnitorului Vasile Lupu la „Cartea românească de învățătură" („Cazania") a mitropolitului Varlaam, se adresa către „toată seminția românească, pretutinderea ce se află pravoslavnici într-aciastă limbă", arătându-se că s-a scris lucrarea pentru ca să „dăruim și noi acest dar limbii românești, carte pre limba românească", deci limba română nu moldoveneasca. Referitor la limba cu care au scris Grigore Ureche, etc. aceasta era română, caracterele erau chirilice. Cred ca faci o confuzie, deoarece ești îndoctrinat de catre propaganda rusa, care a fost și este disperata sa creeze un alt popor, diferit de cel romanesc" (Corneliu Preda 6 months ago).

1812 Pr, foarte activ în dezbatere, vine cu argumente similare și cu citate din cronicari:

„Limba moldoveneasca nu exista, ea exista doar pentru cei agramati. Toti cronicarii mentionati de tine vorbeau de romana: Miron Costin, “De neamul moldovenilor”, Grigore Ureche, “Letopisețul Țării Moldovei”. „Noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească, ci româneasca” (Dimitrie Cantemir- Hronicul vechimei a romano-moldo- vlahilor”)[18] (1812 Pr 6 months ago).

Un alt internaut – Petru Ursu – versat în materie de lingvistică, amintește faptul că o limbă cunoaște mai multe tipuri de varietate:

„Domnul profesor puțin exagerează. Știe f. bine căci oamenii se împart în diferite categorii. Din acea care sunt nevoiti zilnic sa facă diferite însemnări, procese verbale, dări de seamă, să completeze registre... au fost nevoiti cât de cât să se apropie. Și apoi să știm, căci limba fiecărui popor se divizează în două: una literară și alta populară, unde mai aplică adăugător diferite gesturi sau un răspuns afirmativ poate să Ți-l dea cu „Nu” (depinde de mimică)…” (Petru Ursu 5 months ago).

Se pare că și alții sunt conștienți de acest lucru. Hiurrem Sultan (care își scrie numele cu litere chirilice) își dă seama că limba vorbită de oamenii simpli diferă de limba literară:

„Limba moldoveneasca nu a existat oficial, doar intelectualii considerau ca vorbeau romana, in poporul moldovenesc se intreba: „Vorbește pi moldovnește” , adică l. moldoveneasca a existat sub pretextul unui dialect mai bine spus. L. moldoveneasca a fost „oficializata” abia în 1924 de către ruși în Transnistria (RASSM). Dialectul moldovenesc acum dacă este să eliminăm rusismele este o formă arhaică a limbii române. „Graiul mi-i moldovenesc dar limba mi-i română”. Multor români le place dialectul nostru, mai ales în cantece. Mă mândresc cu tara mea! Vad în Ro un prieten și un frate, ca și cum ar fi Germania și Austria / Belarus / Rusia etc.” (Хюррем Султан 5 months ago).

Enigmaticul *1812 Pr* vine să precizeze: ”chiar in interiorul Romaniei sunt mai multe graiuri in dependenta de arealul geografic, insa nimeni nu zice ca vorbeste alta limba, toti vorbesc romana” (1812 Pr 3 months ago). Corneliu Preda este întru totul de acord: „Categoric. Asta e unicitatea romanilor, ca au aceeași limba și cultura, deși au stat despărțiți în state separate aproape 2000 de ani” (Corneliu Preda 3 months ago). Discuția o continuă alți „forumiști”, la fel de implicați ca și primii. Astfel, Oleg Mindrescu scrie:

[18] În continuare, îi atrage atenția că, din necunostinta de cauza, face o mare greseala: ”Ce are denumirea de Romania cu Imperiul Bizantin? Numele original al Imperiului de Rasarit in limba greaca era Ρωμανία (Romagna) sau Βασιλεία Ρωμαίων (Basileía Romaíon), o traducere din limba latină a numelui Imperiului Roman (…) nu are nimic de a face cu Romania (…). Prin urmare, tu esti acel care nu iti cunosti propria istorie, asa ca ia si te documenteaza mai intai inainte de a scrie ceva” (1812 Pr 6 months ago).

„Nu exista limba moldoveneasca... asa cum americanii nu au americana... cum austriecii nu au austriaca... exista grai moldovenesc, muntenesc, ardelean, banatean... limba este una pentru tot spatiul romanesc – limba romana... „De la Nistru pin'la Tisa tot romanul plinsu-mi-sa" (Oleg Mindrescu 6 months ago).

Iar Andrei Rusu îl susține întru totul: „Foarte corect, dialecte diferite, dar originia să nu uitam nici odată, ruşii au vrut să ne facem ruşi dar nu li sa primit, ma mândresc că sunt român, chiar dacă m-am născut rusificat" (Andrei Rusu 6 months ago).

La o distanță de câteva luni, Ruben Achitei atrage atenția că:

„Nu este nici măcar un dialect... Este un grai al limbii române. Dialectele limbii române sunt: dacoromana (care se vorbește și în Republica Moldova, graiul moldovenesc), istoromâna, macedoromâna sau aromâna si meglenoromâna. Atât! Nu exista limba moldovenească, s-a făcut corectarea acestei grave erori până și de către curtea constituțională! Și Republica Moldova este Romania. România nu ar fi existat daca Moldova istorică, ca și provincie, nu s-ar fi unit cu țara Românească, Romania nu ar fi existat. Practic este, daca putem spune așa, membru fondator al României" (Ruben Achitei 2 months ago).

Homo Moldovanus Sovietic

Din replicile și comentariile internauților angrenați în discuția de mai sus, se poate constata că, în realitate, se confruntă reprezentanții a două discursuri identitare opuse: cei care se consideră moldoveni, respectiv reprezintă discursul moldovenist și cei care se declară români, respectiv, reprezentanți ai identității românești. Cei din prima categorie au rămas impregnați puternic de ideologia moldovenismului care a fost doctrina identitară de referință în perioada sovietică. Homo moldovanus sovietic le-a marcat destinele, strecurându-se adânc în subconștientul lor:

„Homo Moldovanus trebuia să fie, de preferință, un antiromân sau, cel puțin, refractar la tot ce e românesc, convins de faptul că este altceva decât român și apărut înaintea românului, puțin educat, vorbitor de limbă „moldovenească", amestecată cu rusisme, antieuropean și prin extindere antioccidental, predispus spre îndoctrinare, deznaționalizare, rusificare și sovietizare, preferând cu ușurință limba rusă ca mijloc de comunicare în alte circumstanțe decât cele legate de baștina sa, pătruns de un complex de inferioritate față de ruși sau vorbitori de limba rusă, complex compensat prin adularea și aceptarea formelor imperiale și culturale de sorginte sovietică" (Țîcu 2019: 14-15).

Totuși, Octavian Țîcu ne atrage atenția că „moldoveanul" din prezent nu-i totuna cu Homo Moldovanus Sovietic de pe timpul URSS-ului. Astăzi basarabenii pot alege între a fi „moldovean și român", „moldovean și atât" sau „român și punctum" și, respectiv, „moldoveni care vorbesc limba română", moldoveni care vorbesc limba „moldovenească" sau „români care vorbesc limba română". „Atunci

puteau fi numai *Homo Moldovanus Sovietic*, adică cineva care-i distinct de român, împotriva a tot ce este românesc și ceva care aparținea de alți Homo Sovieticus"[19]. Or, edificarea „acestui centaur sociocultural, a unui Homo Sovieticus original, a fost întreprinsă în URSS, iar Homo Moldovanus Sovietic a fost una dintre multiplele lui variațiuni" (*Ibidem*, p. 15).

Prin urmare, moldovenismul, ca opus românismului, afirmat pe o identitate arbitrară, fabricată în anii 20 ai secolului trecut în fosta RASSM, a pătruns în mentalul colectiv al mai multor generații de basarabeni[20]. Or, acest tip de moldovenism, arată Eugeniu Coșeriu, are două varietăți: „moldovenismul naiv şi nevinovat al celor care, orbiți de o propagandă îndelungată, de tot ce li s-a spus şi de tot ceea ce li s-a ascuns timp de şaizeci de ani, cred că nu sunt români, cred că vorbesc altă limbă" și „moldovenismul vinovat şi mincinos, moldovenismul care în mod conştient cultivă dezbinarea, ura împotriva a tot ceea ce e românesc şi care încearcă, cu argumentele cele mai absurde, să afirme o identitate moldovenească *opusă* identității româneşti" (Coşeriu 2013: 10-11)[21].

În consecință, această categorie de vorbitori / internauți nu poate renunța la ideea că limba „moldoveneasca" nu mai există și cu atât mai mult mai la diferențierea etnică a moldovenilor din stânga Prutului. În acest context, M Istrati scrie cu nonșalanță că

„Identitatea moldovenească nu e regională, ci națională. Lucru știut și recunoscut de 600 de ani. Și astăzi toată planeta recunoaște existența neamului moldoveneac, cu excepția unui pseudo-neam certat cu adevărul. Romînia și romînii sînt fabricații ideologice de secol XIX. Moldovenii nu au fost și nu sînt în rînd cu nu știu ce variante regionale de romîni" (M Istrati 2 months ago).

Ca de obicei, e nevoie de forța de convingere a unui internaut din dreapta Prutuli pentru a-l putea pune la punct de M Istrati. Astfel, Ro Man scrie:

„Povesti rusesti sovietice false. Moldova a fost un simplu voievodat medieval regional romanesc, intemeiat de voievozi români din Transilvania (ei i-au pus numele de Moldova si asa a aparut termenul de moldovean) (…). Moldova a fost un simplu voievodat romanesc la fel cum Bavaria a fost un land german, Moscovia un principat rusesc sau Parma un ducat italian, etc. Nimic mai mult. Doar rusii ocupanti si voi trolii rusi sovietici promovati o identitate separatista, care e de fapt anti-moldoveneasca" (Ro Man 2 months ago).

Mai mulți internauți îl contrazic fie cu argumente solide, fie printr-o replică scurtă pe M. Istrati. Iată câteva dintre acestea: „Comunistule" (Regatul 9 months ago), „Nu există limba moldovenească. Omul ăsta e un profesor de istorie, tu ce ești? Moldovenii sunt români și vorbesc română!" (Alternosfericul 9 months ago), „Mai Istrati, de ce nu scrii si pe Moldoveneste??? Dupa cum vad, asta-I Romana

[19] Despre Homo Sovieticus, a se vedea și volumul lui A. Zinoviev (1991).

[20] În ce privește elaborarea identității moldovenești ca o alternativă la identitatea românească și, respectiv, a limbii "moldovenești" ca diferită de cea română, merită să fie consultate cel puțin două volume: Gribincea et alli (2004) și Cojocaru (2009).

[21] A se vedea și eseul lui Eugeniu Coșeriu despre așa-zisa limbă moldovenească, republicat de mai multe ori în revista *Limba română* (Coșeriu 2017).

curata, ca la mine in Oltenia!!! Poti sa scrii pe vesnicul vostru alfabet chirilic, nu pe cel Latin tip Romanesc!!" (Constantin Voicu 8 months ago).

Tot astfel, și Lupus Divinorum îl combate pe M. Istrati, însă acesta devine și mai agresiv și mai obraznic:

„După atîtea generații de spălare pe creier, tu de unde să mai știi ce limbă vorbeau străbunii tăi înainte de distrugerea moldovenilor de către ideologia romînistă? Galați este de peste 160 de ani sub stăpînire romînească și cei de acolo sînt romînizați de multe generații. (…) Voi sînteți un fals popor, popor făcut. (…) Moldovenii însă nu sînt popor făcătură ca cel romîn, ci popor născut în mod natural la Războieni, la Lipnic sau la Iezerul Cahulului. Limba moldovanului nu e un fals cu poreclă mincinoasă, ci e limba lui din bătrîni adică moldovenească. (M Istrati 5 months ago).

În acest loc, replica lui Constantin Voicu e destul de dură: „Eu nu incerc sa te conving cu ceva!!! Cum spuneam, din fericire sunt putini cretini ca tine… si 25 de milioane de Romani ca mine! Cel putin reusesti sa mori de oftica!! Inseamna ca nu esti un cetatean al republici Moldova de nu reusesti sa scrii nimic pe Moldoveneste!!" (Constantin Voicu 5 months ago). Iar GoDShift adaugă:

„M Istrati unde s-a născut poporul ăsta gunoiule? Singurul motiv pentru care n-am avut aceeasi denumire și Valahia a avut granițe cu Moldova e pentru că am fost divizați de alte popoare ca să putem fi controlați mai ușor, exact cum se intâmplă și in momentul actual, dar asta nu poate schimba niciodata faptul ca noi am vorbit dintotdeauna aceeași limbă și ne-am unit pentru că au venit oameni capabili și neînfricați ca Alexandru I. Cuza, Mihai Viteazul…" (GoDShift 5 months ago).

Discursul lui M. Istrati nu se schimbă, dimpotrivă, el continuă mai departe cu aberațiile lui:

„În timpul ocupațiilor romînești aceste scursuri umane au încercat deznaționalizarea moldovenilor cu forța prin școli și alte metode condamnate de ONU ca genocid cultural. Urmașii acelor zombați, o mînă de ticăloși, au reluat genocidul cultural după 1990. Identitatea romînească e una falsă și anti-moldovenească, inventată de niște fanatici în secolul XIX. În limba moldovenească nici nu existau cuvintele romîn și romînește. Ce scrii tu sînt minciuni nerușinate. Moldovenii vorbesc moldovenește, cum a scris și Grigore Ureche în cea mai veche cronică în moldovenește ce se păstrează. Cel ce pretinde că vorbește romînește nu e moldovan, e mancurt romînit" (M Istrati 5 months ago).

La o distanță de două luni, Lupus Divinorum vine să-l pună la punct pe M. Istrati:

„Exact ca in limba romana. Frate, termenul de roman e vechi de sute de ani; Stefan cel Mare vorbea cu Vlad Tepes in limba moldoveneasca sau in limba romana? Tu poti s-o numesti si limba irakiana, dar ea e romana toata ziua. Desteptati-va ca v-au distrus si pe voi rusii cum au incercat sa ne distruga si pe noi in Romania. Greu sa scapi de cancerul asta rusesc" (Lupus Divinorum 3 months ago).

La fel procedează și Ro Man, a cărui reacție este dură, dar întru totul adecvată:

„Aberatii de troll rusnac. Moldova e (in) România si cei mai multi moldoveni (7 milioane) sunt in România. Pentru ca Moldova si Moldovenii au creat România. Voi astia ca tine sunteti sovietici propagandisti dintr-o fosta republica sovietica ruseasca, n-aveti nici o legatura cu Moldova si cu moldovenii" (Ro Man 2 months ago).

Iar lulu lulu reproduce un citat potrivit cu situația „moldovenilor" din perioada sovietică:

„Suntem români și punctum „Pentru a lichida popoarele, se începe prin a le altera, prin a le şterge memoria. Le distrugi cărțile, cultura, istoria şi altcineva le scrie alte cărți, le dă o altă cultură, le inventează o nouă istorie. Între timp, poporul începe să uite ceea ce este şi ceea ce a fost, iar cei din jur îl vor uita şi mai repede. Limba nu va mai fi decât un simplu element de folclor care, mai devreme sau mai târziu, va muri de moarte naturală". Aceste cuvinte aparțin lui Milan Hübl, istoric ceh (lulu lulu 2 months ago).

Întrucât mândria de a fi moldovean e disputată pe ambele maluri ale Prutului, în acest moment iese la iveală conflictul dintre moldovenii din stânga Prutului și cei din dreapta Prutului. Unii dintre internauții basarabeni consideră că doar ei ar reprezenta tagma moldovenilor, că doar ei ar fi continuatorii de drept ai Moldovei istorice, ai Moldovei lui Ștefan cel Mare. Orgoliul de a fi moldoveni, atât de pregnant la mulți basarabeni, îl au și moldovenii din dreapta Prutului, doar că ei îl percep ca pe o identitate locală care se subordonează celei de a fi român. Astfel, Constantin Voicu îi răspunde lui Vadim Rotari și altor moldoveniști:

„Poti sa te numesti Moldovan cetatean al republicii Moldova, adevarat Moldovean sunt eu, aici in strabuna Moldova de la Carpati la Prut. Suntem 4 milioane de Moldoveni si 1 milion de Bucovineni mandri ca vorbim Romaneste si traim in mandra noastra tara Romania!!!" (Constantin Voicu 10 months ago).

Iar Ro Man îi dă replica lui Valentin Verdes:

„Serios? Toti cei 7 milioane de moldoveni din Moldova-mamă (România) sunt agresivi si "inraiti cu societatea"? Cred ca realitatea in care traiti voi e cam pe dos. Dupa iesirea din lagarul sovietic daca spunea cineva acolo ca e român si asta e limba româna, era fie apostrofat agresiv si somat sa vorbeasca "pe omeneste", fie era chiar batut sau trimis in România. Ati uitat foarte usor asta. Acum dupa 30 de ani, timp in care lumea a avut vreme sa se informeze ce si cum e cu limba asta, mi se pare o sfidare si o obraznicie sa o mai numesti "moldoveneasca". Probabil ca cei care o spun mai apasat, s-au saturat de aberatiile sovietice separatiste perpetuate la nesfarsit. Exista totusi o limita. Mai ales ca exista o tara-mamă cu 20 de milioane de vorbitori ai acestei limbi, fata de care nu-ti poti permite sa le-o tot numesti cum te taie pe tine capul" (Ro Man 2 months ago).

Cu certă vocație de istoric, Ro Man îi ține o lecție de demnitate națională lui M Istrati:

„Voi propagandistii rusi/ne-moldoveni aveti mare tupeu si obraznicie muscaleasca repetatand aceleasi aberatii si minciuni manipulatorii rusesti de pe timpul ocupatiei sovietice, sperand sa va mai ia cineva in seama in RM :). Nu mai zic de cei 7 milioane de molodveni din Moldova-mamă (România), care stiti ce parere au despre voi sovieticii, dupa ce le-ati furat jumate de Moldova, ati facut-o gubernie ruseasca, i-ati schimbat numele in Basarabia sa nu se mai stie ca a fost acolo Moldova, le-ati interzis limba si ati omorat, deportat, umilit, alungat, infometat pana la canibalism aproape 1 milion de moldoveni basarabeni.

Si nu intelegem ce treaba aveti voi cu Moldova, ca Moldova e (in) România, n-aveti nici o legatura cu ea, voi sunteti sovietici dintr-o fosta republica sovietica ruseasca, si atat” (Ro Man 2 months ago**).**

Orgolios pest emăsură, M Istrati răspunde:

„Ce scrii tu sînt cunoscutele minciuni ale adunăturii ce a îngrozit și scîrbit Europa. Romînii sînt o invenție de secol XIX. Dă-mi un citat din letopisețele moldovenești (sau ardelenești sau valahe, dacă există) în care se amintește de fapte ale romînilor. Dacă romînii existau, de ce cronicile moldovenești pomenesc numai și numai de fapte ale moldovenilor (…). Acest termen artificial nu era folosit de poporul moldovan care întotdeauna și-a spus moldovan și nu altfel. Romînismul nu e altceva decît o ideologie veninoasă care a făcut moldovenilor un rău incalculabil”. (M Istrati 2 months ago).

Oleg Mindrescu, și el basarabean, provocat de Valeriu Necula – „dacă cei 80% moldoveni din RM ar refuza să vorbească rusește cum s-ar descurca rusii si ceilalti?” (Valeriu Necula 2 months ago) – explică situația complicată și succesul limbii ruse prin lipsa de verticalitate a românilor basarabeni și prin faptul că domeniul afacerilor și a antreprenoriatului sunt dominate de limba rusă:

„Pai de ce oare suntem dezbinati in 70 de partide?... foarte multi moldoveni sunt angajati sau fac afaceri cu rusolingvii... si sunt "obligati" sa vb ruseste, altfel rusul nici nu te baga-n seama...fiindca in Chisinau care cuprinde cam 80% din total afaceri cam 70-80% sunt detinute de rusolingvi – rusi, ucraineni, evrei, bulgari, gagauzi, polonezi, etc. Deci devine un „must” sa cunosti rusa... daca era doar minoritatea rusa de 4% atunci ar fi fost alta situatie... dar rusolingvi sunt cam 25% din populatie... plus ca 10% din comert se face cu Rusia... depindem de gazul rusesc, cam 300 mii moldoveni lucreaza in Rusia etc... situatia e mai complexa decat pare”[22] (Oleg Mindrescu 1 months ago).

Valeriu Necula mai vine cu o observație semnificativă:

„aveti numai parțial dreptate. Cei care muncesc în Rusia să vorbească acolo rusește, „ce te faci cu studenții basarabeni care învață în România și vorbesc între

[22] De altfel, și lingviștii de la Chișinău atenționează asupra acestei stări de lucruri: **„**Situația socio-lingvistică din Republica Moldova este marcată de bilingvismul român-rus, precum și de faptul că limba rusă are un statut aparte față de celelalte limbi vorbite pe acest teritoriu, ea fiind declarată limbă de comunicare interetnică. În acest sens, ea concurează cu limba de stat, deoarece minoritățile etnice adoptă în comunicare și în sistemul lor educațional limba rusă, în detrimentul propriilor limbi și în detrimentul limbii de stat” (Condrea 2017:125).

ei rusește? Ia boicotati magazinele celor care vor sa vorbiți rusește ca dau faliment. Sunt solutii!!!” (Valeriu Necula 1 months ago).

Revenind la identitatea moldovenească, Nistreanu Iachim i se adresează lui Ro Man:

„Întreabă Serbii, Bulgarii, Polonejii, francezii, cine au fost Moldovenii și voi romanilor nu spune-ți ca “Moldovenii sunt Romani“!!! Trăiască Moldova. (nistreanu iachim1 months ago).

Iar Ro Man, cunoscător al istoriei românilor, nu întârzie să-i dea replica:

„Lasa-i tu pe sarbi, bulgari sau polonezi, ca n-au legatura cu situatia de la noi. Astea-s comparatii rusesti false de mere cu pere fabricate de propaganda sovietica ruseasca. Intreaba-i tu pe cei 7 milioane de moldoveni din Moldova-mamă (România) nu pe rusii tai ocupanti, ca ei ti-au bagat in cap maldavenismul separatist anti-moldovenesc. Toti moldovenii iti vor spune ca sunt români de 1700 de ani de cand s-a format poporul român si limba româna” (Ro Man 1 months ago).

Întrucât cultura generală îi permite, îi amintește încă o dată un citat care ar trebui să-l convingă:

„Noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească, ci româneasca, astfel ca, dacă vrem să-l întrebăm pe un străin de știe limba noastră, nu-l întrebăm: «Scis moldavice?», ci «Știi românește?», adică (în latinește): «Scis Romanice»? Arată-să pre scurt neamul Moldoveanilor, Munteanilor, Ardeleanilor (carii cu toții cu un nume de obște Români să cheamă) să fie din rodul său hireși Romani, și precum Dachia au fost descălecată de Traian împărat cu cetățeani și slujitori Romani” (Ro Man 1 months ago).

Citind astfel de argumente, Kojokari Iurii este de-a dreptul contrariat:

„M-am nascut in Moldova am treit in moldova bunei si strabunei au fost moldoveni din toate rude nam avut nic un romin. cum se ma numesc eu romin daca si eu is moldovean…” (kojokari iurii 7 months ago). În continuare, confundând județul cu principatul – fiind vorba de Moldova și Muntenia – *kojokari iurii* este pus la punct de colegii săi internauți care au cunoștințe temeinice de istorie: „Oltenia sau Muntenia nu sunt judete ale României, mai studiaza, apoi scrie ceva, prostovane” (Corneliu Preda 7 months ago).

Mult mai elaborat, 1812 Pr adaugă:

„@kojokari iurii 1) Regiunile istorice (a nu se confunda cu judete) din Romania sunt Transilvania, Oltenia, Muntenia, Moldova etc.2) Republica Moldova si Romania sunt 2 state independente, nimeni nu neaga lucrul respectiv, limba este insa aceeasi -limba romana si nu vad nimic straniu sau gresit in asta. (…) 3) Stefan cel Mare nu a fost regele Moldovei, a fost domnitorul Tarii Moldovei sau principatului Moldovei. Principatul Moldovei nu trebuie confundat cu Republica Moldova, 46% din teritoriul principatului se afla in Romania, 36% se afla in R.M. si 18% se afla pe teritoriul Ucrainei (“multumeste-le” rusilor pentru asta). Prin urmare mostenitoarea principatului Moldovei este Romania, ca urmare a unirii din 1859, R.M. este mostenitoarea Basarabiei, teritoriu anexat in 1812 de rusi. Toate capitalele istorice ale Moldovei sunt pe teritoriul Romaniei, inclusiv Stefan cel

Mare este inmormantat pe teritoriul Romaniei cat si bataliile lui renumite au fost pe teritoriul actual al Romaniei” (1812 Pr 7 months ago).

Alții îl lămuresc pe *kojokari iurii* că nimeni nu neagă că s-a născut și a trăit toată viața în Moldova, nici nu i se cere să se numească român. Unica obiecție este aceea că face greșeli gramaticale în postările lui. În plus, nu știe cum se numește limba vorbită de el. Prin urmare, i se recomandă să citească Declarația de independență a R. M. din 1991, precum și Hotărârea Curții Constituționale din decembrie 2013: „acolo scrie clar ca limba de stat e româna”.

Kojokari Iurii e nevoit să recunoască, scriind un comentariu în rusă, că a absolvit școala în 1982, prin urmare, a studiat în limba moldovenească. De aceea îi este mai ușor să scrie cu litere chirilice decât cu alfabet latin și își cere scuze pentru greșelile gramaticale (kojokari iurii 7 months ago).

La o lună după mărtirisirea de mai sus, același internaut moldovenist, kojokari iurii, are o atitudine refractară: „de ce noi trebuie sa învățam limba voastră româna dac-a avem a noastră moldoveneasca… rea buna, da e noastră ce vați legat de capul nostru” (kojokari iurii 6 months ago).

La o distanță temporală similară, același M Istrati comentează în același stil: „@Ro Man În Romînia nu trăiesc moldoveni, conform datelor de la recensăminte. Voi sînteți rîsuri planetare ce cu nerușinare furați și falsificați”.(M Istrati 1 months ago).

Cu promptitudine, Ro Man îi răspunde :

„In România traiesc moldoveni, ardeleni, munteni, olteni, banateni, dobrogeni etc, fiecare cu regiunea lor. Cum sa apara la recensamant ca moldoveni, ardeleni, munteni ca astea sunt identitati regionale, nu etnice. Etnia tuturor e cea de român, de 1700 de ani de cand s-a format poporul român si limba româna. Doar voi rusii sovietici ocupanti ati facut din moldovenism o chestie aparte, separatista ruseasca, dupa ce ati dezmembrat acea bucata de la România (Moldova-mamă)” (Ro Man 1 months ago).

La care, M. Istrati scrie:

„Identitatea moldovenească nu e regională, ci națională. Lucru știut și recunoscut de 600 de ani. Și astăzi toată planeta recunoaște existența neamului moldoveneac, cu excepția unui pseudo-neam certat cu adevărul. Romînia și romînii sînt fabricații ideologice de secol XIX. Moldovenii nu au fost și nu sînt în rînd cu nu știu ce variante regionale de romîni” (M. Istrati 1 months ago).

Probabil orice elev din clasele primare ar înțelege ceea ce scrie Ro Man încearcă să-i explice lui M. Istrati, dar nu acesta care e prea îndoctrinat ca să accepte:

Doi internauți basarabeni vin să explice lucrurile pentru „forumiștii” din dreapta Prutului. Astfel,

Ștefan Mușat comentează foarte pertinent:

„Nu reacționați, avem în Moldova așa oameni care considera că 2 milioane de oameni au inventat o limbă cea română numita de ei moldovenească. Daca e să vă zic adevărul, atunci va spun: Despre limba moldovenească in md vorbesc doar o

parte a moldovenilor, rusnaci, găgăuzi, ucraineni care au acceptat invenția rusului, că cindva aia schimbaseră alfabetul latin introducind kirilita. Mare majoritate a populației din MD știu prefect că vorbesc limba romana cu un grai moldovenesc, punct" (Ștefan Mușat 2 months ago).

Iar Oleg Mindrescu vine cu niște concluzii extrem de sugestive și edificatoare:

„Stii care e realitatea?... noi moldovenii din Basarabia suntem de 200 ani sub ocupatie rusa... de la 1812... si obligati sa vorbim rusa, repet... OBLIGATI PRIN LEGE... si fiindu-ne rusificate toate sferele vietii, si moldoveanul fiind cam lenes la carte si necarturar... nu prea s-a obosit sa vorbeasca corect si romana si rusa, ci le-a amestecat, astfel vocabularul arata cam astfel ca a acestui domn... chiar la moment, majoritatea rusilor au comportament de ocupant - daca nu vorbesti ruseste cu el, nici nu te considera om... si intentionat nu vorbeste un cuvint in romana desi cunoaste" (Oleg Mindrescu 1 months ago).

Așadar, fiecare video în parte a urmărit un obiectiv strict circumscris: să scoată în evidență un anumit aspect al funcționării limbii române în Republica Moldova, să puncteze o anumită problemă cu care se confruntă aceasta la ea acasă. Astfel, *Strada 31 august 1989, de ce se numește astfel?* a arătat că nu toți cetățenii Republicii Moldova cunosc semnificația sărbătorii din 31 august, adică ziua Limbii Române. *Moldovenii nu se pot debarasa de rusisme* a scos în vileag proasta stăpânire de către vorbitorii autohtoni a lexicului specializat, iar *Limba moldovenească există pentru agramați* a luat în derâdere jargonul moldo-rusesc folosit și astăzi de către unii basarabeni. Iar toate împreună demonstrează faptul că în cei 31 de ani care au trecut de la adoptarea legislației lingvistice, progresele puteau fi mult mai semnificative, că politica lingvistică a statului Republica Moldova nu a promovat limba română în societate, că propria inerție și comoditate i-a împiedicat pe vorbitorii autohtoni să-și perfecționeze competența lor în limba română.

Pe de altă parte, în comentarii pot fi sesizate și consecințele politicii lingvistice de odinioară, când limbile din fostele republici sovietice trebuiau să împrumute masiv cuvinte din limba rusă, limba de comunicare interetnică pe tot teritoriul URSS-ului. Exegeții relevă faptul că poziția privilegiată de care beneficia limba rusă nu se explică doar prin marele număr al vorbitorilor săi și iradierea culturii ruse la scara unei țări atât de mari ca Uniunea Sovietică:

„Aceasta se explică, de asemenea – detaliu foarte important pentru acest teritoriu moldovenesc ce cunoscuse, între 1812 și 1918, administrația țaristă –, prin mecanismele specific sovietice de dominare și de gestiune care caracterizează țara dată. URSS nu s-a mulțumit, ca și Imperiul Țarist, să coopteze și, astfel, să rusifice elitele locale sau chiar să blocheze, adică să reprime inițiativele de afirmare ale culturilor naționale neruse. Uniunea Sovietică a manifestat întotdeauna grija de a asocia la putere nu numai elitele locale, atât pe cele vechi, cât și mai ales pe cele noi (constituite după criteriile bolșevicilor), dar și de a crea, uneori de la zero, culturi naționale" (Cazacu, Trifon 2017: 178).

Aceeași idee a exprimat-o și Eugeniu Coșeriu cu mai bine de 20 de ani în urmă. În conferința *Politici lingvistice,* savantul se referea pe larg și în cunoștință de cauză la situația limbilor din URSS, arătând că statutul lor era incomparabil inferior cu cel al limbii ruse care deținea supremație în toate domeniile vieții sociale. Deși oficial se vehicula aşa-numita doctrină a *bilingvismului armonios*, în realitate folosirea echitabilă a limbilor în republicile sovietice era asimetrică, în sensul că doar reprezentanții etniilor neruse trebuiau să fie bilingvi și să ştie limba comunismului, adică ruseşte.

Cunoscând foarte bine situația din perioada postsovietică, E. Coșeriu demonstra că situația limbii române de dincolo de Prut a fost mult mai gravă decât al celorlalte limbi din țările foste sovietice. Aceasta pentru că acolo s-a afirmat numai doctrina absurdă a „bilingvismului armonios", pe când în Republica Moldova s-a făcut şi altceva: s-a pretins că această limbă nu e aceeaşi cu limba română, şi deci nici cultura nu este aceeaşi cu cultura românească. Prin urmare, ar fi vorba de altă cultură:

„Acest lucru s-a întâmplat numai în două țări: în Republica Moldova şi în Tadjikistan. S-a creat, aşadar, o fantomă în lingvistică: s-a pretins că există o altă limbă şi o altă cultură, iar această cultură începe odată cu regimul sovietic. Aceasta s-a întâmplat în cele două țări amintite, unde s-a pretins să se construiască o limbă locală, alta decât româna sau persana" (Coseriu 2012:13).

În acest context, victoria din 1989 a avut o semnificație dublă: limba moldovenească a dobândit statut de limbă de stat (oficială) în R.S.S.M. și, totodată, „dreptul" de a fi identică cu limba română, ceea ce însemna automat aproprierea culturii și literaturii române de către cetățenii Republicii Moldova. Astfel, teoria celor două limbi romanice de est, diferite între ele, lua sfârșit, iar idiomul populației autohtone din stânga Prutului se întorcea la matca sa firească, fiindu-i recunoscută apartenența la limba română. Doar că, din cauza politicilor lingvistice păguboase de după declararea independenței Republicii Moldova, victoria de acum 31 de ani nu a repercutat în profunzime în subconștientul colectiv și nu a eradicat definitiv și irevocabil complexul de Homo Moldovanus Sovietic.

Bibliografie

Athu, Cristina (2013) *Aspecte ale terminologiei actuale*, București, Editura Universitară, 2013.

Bojoga, Eugenia (2013) *Bilingvism, semilingvism și planificare lingvistică*, în „Limba română – «între paranteze»? Despre statutul actual al limbii române în Republica Moldova", Chişinău, Editura Arc, 2013, p. 77-84.

Bojoga, Eugenia (2015) *Limbă română sau „moldovenească"? O perspectivă sociolingvistică asupra controversei actuale din Republica Moldova*, în I. Pomian, N. Mocanu (ed.), **„**Înspre şi dinspre Cluj. Contribuții lingvistice. Omagiu profesorului G. G. Neamțu la 70 de ani", Cluj, Scriptor şi Argonaut, 2015, p. 107-123.

Bojoga, Eugenia (2018) *Alexei Mateevici – apostol al neamului românesc din Basarabia*, în „Caietele de la Putna", nr. 12, 2018, p. 311-324.

Bojoga, Eugenia (2019) *Semnificația obliterată a sărbătorii limbii române,* în „Contrafort", nr. 11-12, 2019, p. 15-16.

Bruchis, Michael (1982) *One step back, two steps forward: on the language policy of the Communist Party of the Soviet Union in the National Republics (Moldavian: a look back, a survey, and perspectives, 1924-1980)*, Boulder, East European Monographs, New York, Columbia University Press, 1982.
Cazacu, Matei; Trifon, Nicolas (2017) *Republica Moldova. Un stat în căutarea națiunii*. Trad. din franceză de Adrian Ciubotaru, Chișinău, Cartier istoric, 2017.
Cojocaru, Gheorghe (2009) *Cominternul și originile moldovenismului*, Civitas, Chișinău, 2009.
Condrea, Irina (2014) *Conflictul lingvistic în condiții de bilingvism*, în „Akademos”, nr. 3 (34) 2014, p. 31-36.
Condrea, Irina (2017) *Incertitudini ale situației sociolingvistice actuale în Republica Moldova*, în „Akademos”, nr. 1 (37) 2017, p. 123-129.
Coșeriu, Eugeniu (2012) *Politici lingvistice*, în „Limba Română”, nr. 11-12, 2012, p. 6-17.
Coşeriu, Eugeniu (2013) *Moldovenismul nu se opune românismului, ci este o formă a lui*, în „Limba română”, nr. 5-6, 2013, p. 10-11.
Coşeriu, Eugeniu (2017) *Despre „aşa-zisa” limbă moldovenească*, în „Limba Română”, nr. 3, 2017, p. 9-21.
Druță, Inga (2013) *Dinamica terminologiei româneşti sub impactul traducerii*, Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei, Centrul de Terminologie, Chișinău, CEP USM, 2013.
Gribincea et alli (2004) Gribincea Argentina, Gribincea Mihai, Șișcanu Ion, *Politica de moldovenizare în R. A. S. S. Moldovenească.* Culegere de documente și materiale, Chișinău, Civitas, 2004.
Mărgărit, Iulia (2017) *O problemă majoră a limbii române de dincolo de Prut: necesarul lexical*, în Inna Negrescu, Ludmila Șimanschi (ed.), „Filologia modernă: Realizări și perspective în context european”. Colocviu internațional (ediția a IX-a). Institutul de Filologie al Academia de științe a Moldovei, 2017, p. 196-204.
Pohilă Vlad / Stimpovschi, Doina (2016) *Limba noastră cea mai puțin română. De ce nu se apără moldovenii de invazia rusismelor*. Vlad Pohilă în dialog cu Doina Stimppovschi. cf. https://moldnova.eu/ro/limba-noastra-cea-mai-putin-romana-de-ce-nu-se-apara-moldovenii-de-invazia-rusismelor-5106.html/
Țîcu, Octavian (2019) *Homo Moldovanus Sovietic. Teorii și practici de construcție identitară în R(A)SSM (1924-1989)*, Editura Arc, Chișinău, 2019.
Varga, Cristina (2008) *Transmiterea cunoştinţelor specializate în spaţiul virtual*, în Liana Pop (ed.), „La langue virtuelle. Recherches sur les forums des jeunes”, Cluj, Echinox, 2008.
Zinoviev, Alexandr (1991) *Homo Sovieticus*, Cluj, Dacia, 1991.

Site-uri consultate:

https://deschide.md/ro/stiri/social/71301/Daniel-Ioni%C8%9B%C4%83-Pe-31-august-ce-vom-s%C4%83rb%C4%83tori-%C3%8En-Rom%C3%A2nia-avem-Ziua-Limbii-Rom%C3%A2ne-%C3%AEn-R-Moldova---Ziua-Limbii-Noastre.htm
https://agora.md/ (3 octombrie 2020)
https://www.facebook.com/agora.md/ (20 octombrie 2020)
https://stiri.md, http://ea.md (5 noiembrie 2020)
http://universauto.md/ (5 noiembrie 2020)
https://www.facebook.com/222714671860932/posts/univers-auto-dc-service-auto-chisinau-ciocana-programare-la-tel-062131111email-i/315362585929473/ (5 noiembrie 2020)
https://www.youtube.com/watch?v=dmSFixGxAyk (9 noiembrie 2020)
https://www.youtube.com/watch?v=ZlMoRyv83Uc (9 noiembrie 2020)
https://www.youtube.com/watch?v=151R4hnOs-I (9 noiembrie 2020)
https://cnt.md/index.php?pag=page&id=1155&l=ro (9 noiembrie 2020)
http://ea.md/moldovenii-nu-se-pot-debarasa-de-rusisme-video/ (9 noiembrie 2020).

„MOLDOVAN LANGUAGE EXISTS FOR ILLITERATES”
Abstract

Keywords: *video corpus, official language / state language, virtual community, Internet user, Romanian vs. “Moldovan” language, bilingualism, semilingualism, diglossia*

In our paper we analyze three videos – „*31 August 1989 Street, why is it called that?*”, „*Moldovans can not get rid of Russian words*” and „*Moldovan language exists for illiterates”* – which were posted on You Tube in August 2019 by the multimedia portal Agora Moldova from Chișinău. From a sociolinguistic perspective, these films build a small video corpus, based on which we can find out the current status of the Romanian language in the Republic of Moldova and the context in which Romanian works alongside other languages. At the same time, this corpus allow us to objectively evaluate the 31 years since the Romanian language in the Republic of Moldova was declared the state language.

Modelul ortografic italian în viziunea lui Ion Heliade Rădulescu. Cadrul teoretic

MIRELA BONCEA
Universitatea de Vest din Timișoara
mirela.boncea@e-uvt.ro

Cuvinte-cheie: *limba română, limba italiană, ortografie*

În anul 2020 se împlinesc 180 de ani de la apariția lucrării lui Ion Heliade Rădulescu, *Paralelism între dialectele român și italian,* care constituie, în viziunea multor specialiști, „biblia" italienismului în filologia română (Popovici 1943: 548), prilej binevenit de a readuce în actualitate o parte din întinsa activitate științifică a acestui adevărat mentor cultural al societății românești din secolul al XIX-lea și de mai apoi. În cazul de față, este vorba de încercările lui de a adapta ortografia limbii române după modelul celei din limba italiană Vorbind despre proiectul său filologic, ni se pare important de semnalat faptul că la începuturile acestei preocupări „nu exista încă, fără a pierde din vedere literatura scrisă și orală din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, o tradiție clară de folosire a unor forme de limbă, a unor norme, și, mai ales, sub raport teoretic limba literară nu era discutată public" (Sireteanu 1973: 20).

În cadrul amplului său proiect cultural, figura, între altele, constituirea unei limbi literare funcționale, adaptată la necesitățile epocii respective. Aceasta presupunea elaborarea unei gramatici și a ortografiei cu alfabet latin, alături de o acțiune continuă de îmbogățire a vocabularului cu o terminologie adecvată la noile provocări, mai ales din partea diferitelor științe ce începuseră să se predea în școlile existente. În primii ani ai activității sale, în domeniul care ne interesează, el se dovedește a fi la curent cu ideile Școlii Ardelene, fiind, la un moment dat, membru al *Societății literare* fondate la Brașov, în 1821, din inițiativa lui Dinicu Golescu. Cunoștea însă și inițiativele locale, între care se impunea opera lui Iannache (Ienăchiță) Văcărescu(l), *Observații sau băgări dă seamă asupra regulelor (orânduielelor) grammaticii rumânești*, apărută la Viena în 1787[1], deci la șapte ani după opera de început a mișcării latiniste, *Elementa liguae daco-romanae sive valachicae...*a lui Samuil Micu și Gh. Șincai. Nu cu mult înainte ca Heliade Rădulescu să-și publice *Grammatica*, apăruse la Buda *Lesiconul românesc-lătinesc-unguresc-nemțesc, cunoscut îndeobște ca Lexiconul de la Buda,* în care a fost reprodusă, ca anexă, și lucrarea lui Petru Maior, *Orthographia romana sive latino-valachica, una cum clave qua penetralia originationis vocum resserantur*, apărută inițial în 1819, tot la Buda.

În 1828 apare la Sibiu *Gramatică românească* de D. I ELIAD. Dată la typar cu cheltuiala D. COCONULUI SCARLAT ROSET, în care apar primele referiri la limba italiană, „buna soră" a limbii române. Ele apar în *Prefață*, în contextul mai larg în care invocă valabilitatea generală a scrierii fonetice: „[...] când oamenii au aflat – apune el - mai întâi slovele, au băgat de seamă câte sunete și câte glasuri sunt în limba lor, și așa au hotărât pentru fieşte care sunet și pentru fieşte care glas câte un semn, adică câte o slovă" (VI/15)[2].El se referă în acest sens la hotărârea Soțietății literale Românești, căreia îi și închină „grammatica", de a reduce numărul slovelor din scrierea chirilică românească: „[...] Și eu zic iară, că când putem cu mai puține slove să ne slujim ? pentru ce să ne îngreuiem cât mai multe și să încărcăm alfabetul nostru. [...] Atuncea ne am face Chinezi și câte ziceri ar fi în limba noastră, atâtea și slove ar trebui să avem, și să ne trebuiască toată viața noastră ca să le învățăm" (XIII/29). Precizând că *Grammatica* „a fost prescrisă mai nainte de hotărârea soțietății, el făgăduiește „că de va avea grămmatica norocirea de a se mai da odată în typar, vei vedea-o curățită [...], ca să semene întru toate cu cea Italienească buna ei soră." (XIV/31). „Așa dară, ? pentru ce să nu scrim după cum pronunțiem [...]" (XVII/37).

În secțiunea dedicată Ortografiei, Heliade ține să facă un elogiu *Puntuației*, care este „cel mai delicat și cu gândire lucru în Ortografie și care face cinste duhului omenesc", întrucât „ea desparte și face chiare , arată șirul și relația lor și ne face să înțelegem și să ne facem înțeleși în scrierile noastre [...]" În acest sens, el se referă la orientarea corectă, fonetică, la care au ajuns „frații italieni" în domeniul respectiv: „Frații noștri Italieni foarte înțelepți și gânditori au cunoscut ce le este de lipsă [...] Pre dânșii și drumul pășirii întru cunoștinți al duhului omenesc trebue să urmăm și noi". Are însă reproșuri de adresat celor de peste Carpați vizând exagerările latiniste ce începeau să aibă o tot mai mare influență. „Aci – ține el să sublinieze - îndrăsnesc a vorbi pentru frații noștri din Transilvania și Banat cari sunt vrednici de toată lauda pentru ostenelile și silința ce pun pentru literatura Rumânească. Pentru Ortografia însă care voesc să o întruducă scriind cu literile latinești, bine ar fi fost să urmeze duhului Italienesc; adică a scri după cum vorbim. Și să nu se ia după Ortografia Franceză și Englezească care păzeşte derivația zicerilor, care este născută în veacurile Sholasticismului, și de care chiar singuri acum ar voi să se scuture" (XVI/35).

Principalele considerații privind calitatea ortografiei italiene ca model pentru o justă rezolvare a trecerii de la scrierea limbii române cu chirilice la cea cu litere latine le-a expus Heliade Rădulescu în *Paralelism între dialectele român și italian.* Lucrarea cuprinde două părți: prima apare în 1840 în „Curierul de ambe sexe", III, și în broșură separată, sub titlul *Paralelism între limba română și italiană*; a doua apare anul următor, la București, sub titlul *Paralelism între dialectele român și italian sau forma ori gramatica acestor două dialecte* (Popovici 1943: 548).

Orientarea lui Heliade în direcția italienistă se explică în primul rând prin influența lui Ienăchiță Văcărescu și mai cu seamă prin aceea a lui Petru Maior, în

sensul că: exemplul Italiei nu face decât să întărească pe acela al strămoșilor Romani.[3] Ea se afirmă, după cum am văzut, încă în prefața *Gramaticii* de la Sibiu, unde el se referă doar pe scurt la principiului ortografic ce stă la baza scrierii italiene „Italienismul propriu-zis – precizează Dimitrie Popovici - începe să se manifeste, în ortografie, odată cu înlocuirea alfabetului cirilic prin cel latin. și el se resimte de aproape de meditațiunea lui Petru Maior” (Popovici 1943: 548).

D. Popovici mai subliniază faptul că unii filologi au să pună acțiunea lui Heliade în legătură cu ceea ce se făcea în Italia cam în același sens și-i citează pe Lazăr Șăineanu, *Istoria filologiei române*, București, 1890, p. 155; Al, Marcu, *Romanticii italieni și Românii*, București, 1924, p. 49. Sunt amintite lucrările lui Carlo Cattaneo, *Del nesso fra la lingua valacca e l'italiana*, publicată în 1830 (și apoi în 1837), evocată de Carlo Tagliavini, *Un framento di storia della lingua rumena nel secolo XIX (L'italienismo di Ion Heliade Rădulescu)*, în „Europa Orientale”, 1926, nr. 6. Un alt studiu de genul celui al lui Cattaneo publică în epocă și Perticari.

În replică, după cercetarea faptelor obiective, D. Popovici ajunge la concluzia că „izvoarele concepției italieniste a lui Heliade nu trebuie căutate aiurea, ci în cuprinsul culturii române” (Popovici 1943: 552), adică, în primul rând, la Ienăchiță Văcărescu și la Petru Maior.

În această perioadă, Heliade avea o atitudine francofobă, care însă în curând se va schimba diametral opus: „Este drept că Heliade își dă seama de unele scăderi ale limbii italiene, că încă din 1848 („Curierul românesc”, nr. 19) ne face să vedem că, în anumite puncte ale sale, această limbă este mai puțin „clasică” decât cea franceză” (Popovici 1943: 555).

În demonstrația sa, el pornește de la premisa că româna și italiana nu sunt limbi deosebite, ci două dialecte ale uneia și aceleiași limbi vorbite inițial în Italia. Dacă ele nu seamănă astăzi întru totul, aceasta se datorește faptului că asupra italienei s-a exercitat timp de secole influența culturii, pe când româna a fost lipsită de acest privilegiu (Munteanu/Țâra 1983: 206). „În numerul 53 al *Curierului românesc* din anul 1839 – spune Heliade în *Paralelism între limba română și italiană* - s-a văzut un dialog între un rumân și italian, amândoi săteni, amândoi fii ai naturei și fără alte cunoștințe decât ale objetelor de întâia trebuință. Aceste două limbi sau mai bine dialecte sunt una, și n-au altă deosebire decât ceea ce a putut face cultura în cea italiană prin autorii săi, și prin drumul ce au luatei în cultura limbii poporului italian. Firește că românii au venit în Dacia cu limba poporului italian, și deosebirea pronunției ce se vede în deosebitele provinții ale României sau Daciei nu este alta decât că coloniile romane în Dacian-au fost din una și aceeași provinție a Italiei (Heliade 1973: 184). Dacă există deosebiri între ele, acestea sunt rezultatul unei evoluții istorice independente, așa încât „deosebirea limbei noastre de cea de atunci a Italiei, nu este alta decât ceea ce au putut aduce niște prefaceri de două mii de ani aproape” (Heliade 1973: 185).

Într-o epocă veche nu au existat deosebiri între aceste „dialecte” și în acest sens el invocă epoca lui Dante, când se pot constata „mulțime de ziceri în limba sa,

sau a veacului său, întocmai rumânești, precum *loco, foco, omo* șcl. în loc de *luogo, fuoco, uomo* din zioa de astăzi”. Mai mult, „Dacă se va plimba cineva în Italia va auzi mulțime de noroade [adică dialecte] pronunțând curat rumânește. Toate zicerile ce au în sine pe *u*, pe care autorii italiani, ca să-și apropie limba de cea clasică a Italiei, l-au schimbat în *o”,* și aduce ca exemplu „zicerile”: *nome, fronte, monte, ponte, morire”* Dar „sunt noroade în Italia ce le pronunță ca noi: *nume, frunte, munte, punte, murire”.* Heliade încheindu-și comparația cu o importantă observație de fonetică istorică: „Pronunția lui u este foarte veche, și nu o putem socoti ca o prefacere a întâmplărilor ce au trecut peste România” (Heliade 1973: 185). Chiar și deosebirile dialectale din limba română se pot explica, după Heliade, prin deosebirile existente între dialectele din Italia” (Munteanu/Târa 1983: 206-207).

Heliade extinde observațiile comparative la limba franceză. În prealabil caută să explice particularitățile acestei limbi din perspectivă istorică. „Galii – spune el – n-au urmat alta decât să-și facă o limbă dupe a domnitorilor lor romani, care se vede că se pronunța firește în deosebite chipuri dupe deosebitele provinții.” El se oprește apoi asupra corespondențelor cu româna. În primul rând constată că „ne învoim cu dânșii asupra pronunțiației lui *a, j* și *o”* și observă că „În multe locuri noi pe *a* latin îl pronunțăm *ai*, precum *ante, ainte, fama, faima, pane, paine, cane, caine* șcl. În multe locuri iară galii îl pronunță asemenea *ai* precum: *amare, aimer, clarus, clair, Paris, pair* șcl. Referindu-se la sunetul notat prin grafemul *j*, el constată că în timp ce „italienii, moldovii, și românii din Macedonia l-au transformat sau îl pronunță ca *ge* (**џ**), franțezii și noi muntenii, ungurenii și toate cărțile bisericești îl pronunțăm tot într-un chip, ca pe *j* cel slav”. Analiza continuă cu *o* latin, pe care „franțezii și noi mai des îl pronunțăm ca *u*, *morire, murire, mourir, potere, putere, pouvoir, volere, vouloir* șcl.”

Concluzia la care ajunge în urma acestei analize comparative ține de natura legilor fonetice de mai târziu: „Așadar se vede că daca sunt noroade în Italia ce pronunță pe *o* ca *u*; daca galii îl pronunță în multe locuri asfel; daca noi românii îl pronunțăm asfel; ființa lui nu este un efect al întâmplărilor Daciei, ci-și are începutul însuși din sânul Italiei [...]” (Heliade 1973: 186). Constatările de mai sus ne pot îndreptăți a-l considera pe Heliade Rădulescu un adevărat pionier, la noi, al romanisticii.

Cât privește limba literară, care este parte fundamentală a vastului plan cultural preconizat de Heliade, comparația cu limba de cultură a Italiei este profund în defavoarea, obiectivă a limbii române, căci „deosebirea limbei noastre de cea italiană literară din zioa de astăzi nu este alta, decât că a noastră a rămas în starea cea d-întâi pe cât a putut să o țieun norod prigonit de soartă și întâmplări, și cea italiană izbită până la o vreme de multe năvăliri ale barbarilor, a început de atâtea veacuri încoaci se cultiva prin autorii și poeții săi. Acești scriitori unul i-a dat provințialismle sale, altul, latinismele păstrate în dialectul său, și toți împreună s-au silit a o face aceea ce este în zioa de astăzi, limba Poeziei, limba Muzicii, limba Tasilor, Metastaziilor șcl.” (Heliade 1973: 185).

Atașamentul lui Heliade pentru limba și cultura italiană a fost atât de puternic și, am zice, necenzurat, încât a compus versuri sau adaptări „între care ca „model” de aberație se citează, pe bună dreptate, *Serafita*.” (Sireteanu 1973: 32).

Cu toate acestea, orientarea sa proitaliană a cunoscut o adevărată răsturnare când, în 1870, în „Typograful Român” (nr. 18-19) îi acuză pe italieni că nu mai sunt demni de strămoșii lor prin aceea că au îngăduit barbarilor înlocuirea numelui de roman „cu râncedul, salamiferul nume de Italieni”. „Erezia”, cum o numește D. Popovici, „era însă o consecință a formațiunii intelectuale a lui Heliade Rădulescu: cu toată iubirea lui pentru limba italiană și cu toată admirația sinceră pentru marii poeți italieni, imaginea pe care scriitorul român o are despre Italia este, într-o largă măsură, mediată de literatura franceză [...]” (Popovici 1943: 557-557). De altfel, cum subliniază și Ion Popescu Siretenu, „Italienismul lui Heliade este mult mai complex decât pare la prima vedere și cere, în explicarea sa, să se țină seama de toate împrejurările politice, sociale, economice și culturale ale epocii” (Sireteanu 1973: 32-33).

Note

1 Pentru nume și titlu, dar și pentru tendința lui de a prelua, cu preferință, terminologia de specialitate din gramatici ale limbii italiene, v. Ion Gheție în ILR 1978: 29 și Guțu Romalo 1980: 420.

2 Primele cifre sunt cele din textul original, celelalte din ediția critică (v. *Bibliografia*). Întrucât articolul nostru nu implică și o interpretare grafematică a textului heliadist, am procedat, spre a evita confuziile posibile, la adecvarea lui la normele actuale academice. La fel am procedat și în cazul *Studiului* semnat de Valeria Guțu Romalo.

3 De altfel, în Precuvântare la *Vocabular de vorbe streine*, adresându-se contemporanilor, Heliade aduce un călduros elogiu înaintașilor săi Ianache Văcărescul, P. Iorgovici, P. Maior, Șincai, S. Clain: „Bărbații aceștia au cugetat, au vegheat, au asudat pentru voi. Respectați părerile acelora ce au cugetat pentru binele nostru” (Heliade 1973: 267).

Bibliografie

Gheție 1972 — Ion Gheție, *Ion Heliade Rădulescu și unificarea limbii române literare*, „Limba Română”, 1972, nr. 2, p. 91-102.

Guțu Romalo: 1980 — Valeria Guțu Romalo, *Studiu* la Ion Heliade Rădulescu, *Gramatică românească*, p. 405-556 (v. *infra*).

Heliade 1973 — Ion Heliade Rădulescu, *Scrieri lingvistice* Ediție, studiu introductiv, note și bibliografie de Ion Popescu-Sireteanu, Editura Științifică, București.

Heliade 1980 — Ion Heliade Rădulescu, *Gramatică românească*. Ediție și studiu de Valeria Guțu Romalo, Editura Eminescu, București.

ILR 1978 — *Istoria lingvisticii românești*. Coordonator: acad. Iorgu Iordan, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Popovici 1943 — D. Popovici, *Paralelismul italo-român*, în I. Heliade Rădulescu, *Opere*. Tomul III. Ediție critică, cu introducere, note și variante de D. Popovici, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, p.548-557 (studiu reluat în D. Popovici, *Studii literare*. Vol. III: *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu.* Ediție îngrijită și de I. Em. Petrescu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977).

Sireteanu 1973 — Ion Popescu-Sireteanu, *Heliade și problemele limbii române*, în vol. Ion Heliade Rădulescu, *Scrieri lingvistice* (v. *supra*).

Ștefan 1969 I. Ștefan, *Ecouri ale curentelor italienizant și latinist în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în vol. Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea. 1. Editura pentru Literatură, București.

THE ITALIAN SPELLING MODEL ACCORDING TO ION HELIADE RĂDULESCU THEORETICAL FRAMEWORK

Abstract

Keywords: *Romanian, Italian, spelling*

The paper considers one of the complex activities of Ion Heliade Rădulescu, namely the philological one. It is part of its wide action to create a unitary and functional Romanian literary language, adapted to the new cultural and social realities. One of the priorities of this important project was the attempt to simplify the Cyrillic spelling, initially, and the Latin one, later. For this reason, he turned to the orthographic model of the Italian language. As a result, Heliade brings a series of theoretical arguments, which are highlighted and largely commented in the paper

Copilul neastâmpărat, iscoditor şi năzdrăvan: Marin Sorescu

EMINA CĂPĂLNĂȘAN
Universitatea de Vest din Timișoara
emina.capalnasan@e-uvt.ro

Cuvinte-cheie: *copilărie, joc, autor proteic, acasă, farmecul obișnuitului*

„Am văzut în viață atât de multe, încât, ca să nu le uităm, ne-am făcut noduri în ridurile de pe frunte.” – ne spune Sorescu. Ce justificare grozavă a găsit! Și ce lectură grozavă este *Unde fugim de-acasă*: pentru copii și, mai ales, pentru cei care aleg în mod conștient copilăria eternă. Marin Sorescu este, cu siguranță, cel mai potrivit tovarăș: de drum, de joacă, de literatură, de realitate cu povești.

Unde fugim de-acasă? Fugim aici: în lumea cu *aproape* teatru, cu *aproape* poeme, cu *aproape* povești[1]; în orice caz: aproape. Aproape de farmecul obiș-nuitului, aproape de copilăria veșnică, aproape de timpul acela în care plângi cât poftești, aproape de frumos, de bine, de iluzia că nimic nu e întâmplător, de faptul că niciodată nu e târziu să înveți să te joci, să te bucuri de o bazaconie, să pleci de la școală ca să-ți duci traiul la cinema și să uiți că îmbătrânești, după care să te întrebi mereu, mereu și să te miri fără încetare. Ce ne-am face, oare, fără mirare? „Copilăria se termină în momentul în care lucrurile încetează să mai fie uluitoare. Atunci când lumea îți dă senzația de «déjà-vu», când ești rodat de existență, devii adult.”, ne avertizează Eugen Ionescu. Pentru a preveni o astfel de catastrofă, avem la îndemână harta pentru a ști *unde fugim de-acasă* și-l avem pe Marin Sorescu, „copil neastâmpărat, iscoditor şi năzdrăvan, ce se joacă dezinvolt cu lucrurile şi cu noțiunile tradiționale, anchilozate, ruginite, obosite” (Ion Dodu Bălan).

Cu emoția de neîncorsetat a unui copil neastâmpărat, iscoditor şi năzdrăvan, dar cu prudența înscrierii în afara teribilismului afişat[2], Marin Sorescu a demonstrat că alăturarea nume – *re*-nume nu interesează doar prescriptivismul lingvistic, ci funcționează drept cod literar pentru un „autor proteic şi complex”[3]. Suntem de

---

[1] Marin Sorescu, *Unde fugim de-acasă?*, Aproape teatru, aproape poeme, aproape povești. Ilustrații de Ágnes Keszeg. Cuvânt-înainte de Liviu Papadima, [București], Editura Arthur, [2013].

[2] Vezi Adrian Păunescu, *Generația ’60. Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Ioan Alexandru (teză de doctorat)*, [f.l.], Editura Păunescu. Fundația Iubirea. Fundația Constantin, 2007, p. 92, unde scriitorul Marin Sorescu este descris astfel: „Sorescu nu intră niciodată în hățişul literelor pe care le are de citit sau le are de scris, fără permanenta busolă a bunului-simț, care-l fereşte de tragicul involuntar al ridicolul neobservat”.

[3] Ileana Oancea, *Poezie şi semioză*, Timişoara, Editura Marineasa, 1999, p. 47. Ideea respingerii imuabilității şi a transfigurării odată cu alegerea diverselor modalități de ocupare a spațiilor tipografice este avansată şi de Alex Ştefănescu, în *Istoria literaturii române contemporane (1941-*

părere că Marin Sorescu se singularizează, lirismul şi poeticitatea scrisului său fiind de o altă factură. Poezia lui Marin Sorescu este centrată chiar de la început pe direcția exploatării cuvântului obişnuit, banal, asemenea poeziei lui Petre Stoica[4]. Ambele maniere de a scrie par să nu respecte îndemnul la puritate în artă al moderniştilor, pasul spre impuritatea postmodernă fiind făcut odată cu pătrunderea colocvialului în poezie. Faptul că numele lui Marin Sorescu poate fi pus alături de scriitori ale căror poezii ne reamintesc de tonul lirismului interbelic, dar şi alături de numele unor poeți ce ridică simplitatea şi familiarul discursului poetic la rang de refren literar: „Pâinea scoasă din cuptor/ arde palmele ei/ ca soarele obrajii/ când aduna spicele" (Petre Stoica, *Pâinea*) reclamă următoarea concluzie: Marin Sorescu a fost optzecistul generației sale. Criticii vedeau în versurile sale „un simptom şi o promisiune de înnoire literară"[5], popularitatea sa fiind neîntrecută de cea a altor scriitori din generația '60[6]. În orice caz, Marin Sorescu scrie spectaculos (aproape) poeme pentru adulți și copii deopotrivă.

Am spune că este prozatorul postmodern al generației sale, pe care a depăşit-o nu doar printr-un talent de altă factură, dar și prin scrieri care au apărut în afara granițelor temporale ale generației '60. Astfel, vedem că scrierile lui au ecouri puternice și azi, iar asta nu pentru că e un clasic, ci pentru că este altfel, actual, potrivit cu vremurile (oricare ar fi ele). S-a arătat că atât el, cât şi colegii săi de generație, Nichita Stănescu, Ion Gheorghe, Ana Blandiana, Ioan Alexandru, au început să „trădeze" programul inițial, fiecare din alte motive[7]. Motivul lui Marin Sorescu a fost, probabil, deschiderea, conştientă sau inconştientă, spre a vedea că „extraordinarul e deghizat în evenimentul obişnuit, cel mai banal cu putință"[8]. „Marin Sorescu nu seamănă cu nimeni"[9], iar (titlul) volumul(ui) său – *Singur*

2000), [Bucureşti], Editura Maşina de Scris, [2005], p. 408: „nu se poate să nu vedem în Marin Sorescu un artist *proteic* [subl. n. – E. C.], un spectator amuzat al propriei lui evoluții capricioase, un G. Călinescu copilăros, un creator pe care opera îl interesa mai puțin decât actul însuşi al creației". Însuşi Marin Sorescu pledează pentru ipostaziere: „un roman nu-l scrii ca un poet" – www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=9760, p. 2; „iau partea criticii ca disciplină de sine stătătoare... care trebuie să aibă o anumită independență". – www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=9760, p. 2. Ion Dodu Bălan, în *Momente ale liricii româneşti în secolul XX*, Bucureşti, Editura Fundației „România de Mâine", 2000, p. 308, surprinde într-o enumerare pornirea neticluită de a schimba măşti a lui Marin Sorescu: „*dramaturg* modern, inventiv şi original, *eseist* inteligent, plin de vervă şi de ingenuitate, *romancier* cu ambiția de a ocoli căi bătătorite, *pictor* încărcat de lirism, *poet* [subl. n. – E. C.] de excepție".

4 Vezi ***, *Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări* (Manual – studii pentru şcoala universitară şi cea preuniversitară), Chişinău, Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală", 1998, p. 726, unde numele lui Marin Sorescu apare alături de cel al lui Petre Stoica, ambii scriitori având ca preocupare literară „resurecția expresiei directe".

5 Nicolae Manolescu, *După douăzeci de ani*, în „România literară", 1984, nr. 51, p. 9.

6 Vezi *ibidem.*

7 Vezi Irina Petraş, *Panorama criticii literare româneşti (1950 – 2000). Critici şi istorici literari, teoreticieni, eseişti, esteticieni*, Cluj, Editura Casa Cărții de Ştiință, 2001, p. 428.

8 Cornel Moraru, *Semnele realului. Secționări critice convergente*, [Bucureşti], Editura Eminescu, 1981, p. 82.

9 *Ibidem*, p. 78.

printre poeți – exprimă orgoliul singularizării în creație[10]. Jocul de-a cuvintele, potrivirile deloc întâmplătoare dintre cuvinte, jocul cu sensurile și cu multiplele coincidențe formale din limbă îi dau prilejul să ne uimească de la prima citire. Totuși, nicio urmă de artificial, ci mult umor, jovialitate, înțelepciune.

Cercetând felul în care este receptată opera lui Marin Sorescu, am ajuns la concluzia că un element comun mai multor critici este identificarea unei legături între opera şi biografia scriitorului. Existența unei conexiuni între biografie şi literatură reprezintă un alt punct comun pe care scrierile sale îl au cu scrierile postmoderne, ce stau sub semnul *biografismului*. Reținem afirmația lui Adrian Păunescu: „Viața lui Sorescu şi poezia lui Sorescu sunt una, chiar dacă poetul a ştiut de multe ori să nu exhibe decât distilatul, alcoolul, nu borhotul anecdotic. Iar viața lui Sorescu devine poezia lui Sorescu, mai ales atunci când amândouă se află sub puterea morții lui Sorescu. Întreaga şi ultima lui carte, *Puntea*, nu este decât jurnalul unei respirații care se mută în ceruri”[11].

Afirmațiile Mihaelei Andreescu sunt, de asemenea, edificatoare: „*La Lilieci* reface lumea copilăriei trăită în satul Bulzeşti, în Oltenia. Romanul *Trei dinți din față* reconstituie Iaşul studențesc”[12]. „Marin Sorescu face parte dintre artiştii a căror biografie a trecut în operă ca o scrisoare deschisă: a devenit, din viață personală, «viață impersonală», adică literatură”[13]. Faptul că o operă nu trebuie să devină un obiect depersonalizat este reliefat chiar de Marin Sorescu: „A avea curajul să-ți dezvălui subiectivitatea, sufletul până la cutele lui cele mai întunecoase, spaimele şi năzuințele cele mai intime – iată poezia”[14]. Iată eternitatea: harta pentru a ști *unde fugim de-acasă*.

Banalul fericirii, simplitatea zilnică sunt prelucrate, dar nu suficient de mult încât să-şi piardă caracterul ingenuu, suficient totuşi încât să articuleze impresia de lucru dorit, căutat, plăsmuit. Aşadar, poezia „poate fi [...] pusă la îndemâna omului de pe stradă, rostită în limbajul lui de fiecare zi”[15], dar veridicitatea capătă nuanțe neînregistrate undeva, obținându-se „o plăcută prospețime a expresiei artistice, un aer de spontaneitate juvenilă, de copil teribil, cum îi şade bine unui poet *veritabil*. [subl. n. – E. C.]”[16]. Marin Sorescu a adus poezia „mai aproape de vorbirea de azi, mai aproape de resursele limbajului viu, colocvial, ce evoluează necontenit”[17]. Ne întoarcem la *Unde fugim de-acasă:* „Iute înapoi până la copilărie, să întinerim. Și

---

[10] Vezi *ibidem*.
[11] Adrian Păunescu, *op. cit.*, p. 135.
[12] *Op. cit.*, p. 6.
[13] *Ibidem*.
[14] Marin Sorescu, *apud* ****Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări* (Manual – studii pentru şcoala universitară şi cea preuniversitară), p. 734.
[15] Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu (coordonatori), *Scriitori români*, Bucureşti, Editura Științifică şi Enciclopedică, 1978, p. 299.
[16] Ion Dodu Bălan, *op. cit.*, p. 317.
[17] Victor Felea, în „Tribuna”, nr. 23, 5 iunie 1975, *apud* Gheorghe Boris Lungu, *Receptarea în epocă a poeziei lui Marin Sorescu (1964-1989)*, Bucureşti, Editura Fundației „Marin Sorescu”, 1998, p. 124.

să plângem acolo cât poftim.”[18]. Cum să nu ne topim după copilărie? După copilăria descrisă pur și simplu.

O altă întâlnire oferită cititorilor cu lumea copilăriei apare într-o narațiune *aproape* autonomă: Tanța „dădea perdeaua la o parte şi aşa, în dreptul ferestrei, citea la lună. Luna de adineauri îi adusese în minte această imagine a fetiței de atunci, care undeva, în dosul unui geam, citeşte pentru a doua zi. Tanța a rămas fetiță în mintea ei [a Olgăi – n.n. E. C.]”. Lucrurile nu au un final naiv-fericit, ci unul realist-ideal: „(…) pentru că s-a înecat într-o zi, ducându-se la şcoală. A căzut într-o copcă – nu ştiu cum se făcuse o copcă pe lac şi ea, cu cartea în mână, voind să învețe, să repete la nu ştiu ce, să facă fixarea – … dăduse în groapă. […] S-a dus la fund cu carte cu tot. […] ea continua să citească acolo sub gheață, la lumina lunii. Când e lună, se luminează gheața, ca sub un reflector, şi fetița scoate cartea, la pagina îndoită şi citeşte.” (*Trei dinți din față*, p. 269).

Imaginea copilului este obligatoriu conturată și în alte romane: „Poate nici nu ştii că acel copil al nostru, pe care în goana ta nesăbuită după inedit l-ai uitat la mine, acel mutunache de catifea neagră, cu care s-ar fi mândrit orice mamă de la Polul Nord şi de la Polul Sud *(tăiat Polul Sud)*, a crescut mare, frumos şi-ți seamănă.” (*Opere. VI. Romane. Viziunea vizuinii*, p. 575). Însuși Sorescu se joacă de-a copilul și e tare hotărât în a-și da singur teme: „Dacă situația aceasta ție ți se pare că e plină de haz şi merită să-ți prăpădeşti tinerețea pentru ea, atunci înseamnă că eu m-am tâmpit de-a binelea […] *(De schimbat «tâmpit» cu «prostit».)*” (*Opere. VI. Romane. Viziunea vizuinii*, p. 575);

Același Sorescu se întrece în schimburi de replici cu cititorul și chiar aşteaptă răspuns sau solidaritate: „Ursul avu un vis. Vulpea avu un copil. *Ce vreți, mai întâi visul sau mai întâi copilul?* [subl. n. – E. C.] Mai întâi copilul. Nu, mai întâi visul să fie ca o pregătire, căci spune Shakespeare: «suntem creați din aceeaşi materie ca şi visul şi scurta noastră viață e înconjurată de somn».” (*Opere. VI. Romane. Viziunea vizuinii*, p. 685); „Ursul ce făcea?/Ursul, de mult de tot, l-am lăsat cu Vulpea... Parcă topica nu este prea bună [...]. Grele probleme mai ridică şi stilistica” (*Opere. VI. Romane. Viziunea vizuinii*, p. 776);

Marin Sorescu se joacă și cu planurile: masculinul devine feminin – Bulzeşti: Stava, Marin Sorescu e Tudor Frățilă, iar *Japița* devine roman amintitor de Joyce: *Portretul artistului la tinerețe*[19].

Tot Sorescu se amuză de propriile lui personaje, se joacă de-a literatura, de-a metaliteratura, de-a intertextualitatea. Liviu îşi face un obicei din a se plimba pe Corso. La vederea unei fete, „Liviu se înseninează, simte că s-a îndrăgostit subit şi nu mai poate de dorința de a-i împărtăşi iubirea. Se întoarce şi porneşte după ea cu sufletul ca un burduf plin de speranțe şi cu pasul mare.” (*Opere. VI. Romane. Proză scurtă*, p. 1026). Se tot frământa cu întrebări: „Cum să intre în vorbă? Cum să facă

[18] Marin Sorescu, *Unde fugim de-acasă?* Aproape teatru, aproape poeme, aproape povești. Ilustrații de Ágnes Keszeg. Cuvânt-înainte de Liviu Papadima.
[19] Vezi Crenguța Gânscă, *Opera lui Marin Sorescu*, [Piteşti], Editura Paralela 45, [2002], p. 233.

cunoştinţă cu ea? Aceasta e întrebarea celebră care îl chinuie ca pe Hamlet: «A fi sau a nu fi?». Se gândeşte la o soluție foarte poetică: să se ducă şi să-i şoptească la ureche două versuri făcute chiar atunci: *Cum Daphnis o iubea pe Chloe/Aşa te iubesc eu, copilă!*" (*Opere. VI. Romane. Proză scurtă*, p. 1026). Lui Liviu i se opune Nellu: „şi Nellu e poet, câteodată scrie poezii. Unele au intrat în repertoriul «gaştei», alături de parodiile anonime ale poeziilor clasice: *El-Zorab* şi *Scrisoarea III*, *zice el*. Iată, de exemplu, una dedicată unuia care se plânge că n-are pe cine să iubească. E oarecum grosolană (aşa şi aşa) şi, dacă din întâmplare, ar citi-o vreo fată de la cenaclu, ar roşi, ar crede că tot *eu* am făcut-o şi ar da vine pe mine. *Eu însă mă spăl pe mâini ca Pillat şi mărturisesc că n-am altă vină decât pe aceea de a o copia* [subl. n. – E. C.] şi prezenta aici, pentru a vă arăta negru pe alb şi a vă da o imagine cât mai completă a acestui Nellu – copilul Sibiului." (*Opere. VI. Romane. Proză scurtă*, p. 1040).

Marin Sorescu e cel mai interesant lingvist pentru că, direct sau prin intermediul personajelor, face observații privitoare la ortografie, descrie structura limbii în paginile romanelor, unele fenomene fiind problematizate sau explicate sau, pur și simplu, puse pe seama copilăriei: „Ştia că trebuie să se întoarcă acasă, în sat. SAT, SATELIT, SATURAȚIE, SATANISM, SATRAP, SATURNISM, SATISFACȚIE... Începuse să vorbească fără noimă. Ca în copilărie. Ca în magazia cu lemne, după ce lua bătaie de la tata." (*Trei dinți din față*, p. 265).

Într-o scrisoare trimisă fratelui său, Marin Sorescu a mărturisit: „Vreau să mă specializez în toate genurile, dar n-am timp!"[20]. „A avut totuşi timp şi astăzi avem un Marin Sorescu poet, dramaturg, prozator şi critic literar"[21]. Indiferent că scrie poezie, pagini de critică literară sau proză, Marin Sorescu „este entuziast şi beat de univers, *copilăros* [subl. n. – E. C.], sensibil şi plin de gânduri până la marginea spaimei de ineditul existenței"[22] – inedit descoperit în existența imediată, comună, necenzurată.

Jocuri de cuvinte, combinații subiective de structuri lexicale şi gramaticale pot fi identificate şi în paginile de critică literară semnate de Marin Sorescu. De aceea, înțelegem cu totul botezul acesta – *copil neastâmpărat, iscoditor și năzdrăvan*: „Borges se repetă fără a se repeta. Se adânceşte în sine, se nuanțează, vine cu noi acumulări, într-un univers care a fost al său de la început"[23]; „mărturisesc bucuria copilăroasă încercată de câte ori îl citesc pe Borges. Parcă aş fi un copil şi mi s-ar şopti la ureche – căci dacă Borges scrie cu ochii închişi poate că tot aşa trebuie să-l citim şi noi"[24]. Criticul literar nu este un autor tradițional, care-şi stăpâneşte opera, ci un autor care stabileşte un dialog cu propriul text pentru

[20] http://www.romlit.ro/pentru_o_biografie_a_operei, p. 1-2.
[21] *Ibidem*, p. 2.
[22] George Călinescu, *apud* http://www.gds.ro/print/4962, p. 2.
[23] Marin Sorescu, *Uşor cu pianul pe scări. Cronici literare*, [Bucureşti], Editura Cartea Românească, 1985, p. 246.
[24] *Ibidem*, p. 248.

ca, ulterior, să i se subordoneze: „(Recitindu-mi fraza, văd că-i cam lungă. Să-i fie de bine! Altceva mă frământă pe mine acum.)”[25]. Este chiar un neobişnuit critic literar, care-şi încheie textul ştiinţific cu un *epilog*[26] – definit ca fiind partea finală a unor lucrări *literare* şi care nu se subordonează rigorii redactării unui astfel de text: „Cioran îşi imagina undeva «un mistic ce l-ar întrece pe Dumnezeu»”[27]. Criticul literar Marin Sorescu îşi precizează sursa: *undeva*, ignorând importanța datelor bibliografice.

Prin scrisul său a fost şi el *naiv*, *copilăros*, stăpânul jocului, subordonându-se pe sine şi subordonându-şi cititorii ludicului. Încheiem pledoaria pentru copilărie și pentru scrierile ludicului Sorescu printr-un vers aparţinându-i lui Al. Philippide: „Mă agăț de tine poezie/ ca un copil de poala mumii” (cules dintr-un interviu oferit de Marin Sorescu)[28]. Poezie sau nu, cert este că mereu trăim cu dor de Sorescu. „Să fie toarcerea versului în firescul rostirii? Zvâcnetul fanteziei din pelteaua obișnuitului? Prospețimea ocheadei aruncate acolo unde privirea noastră alunecă absent printre lucruri? Sau, pur și simplu, darul de a rămâne așa, aproape adult, aproape copil?”[29]

Bibliografie

Bălan, Ion Dodu, *Momente ale liricii româneşti în secolul XX*, Bucureşti, Editura Fundației „România de Mâine”, 2000.

Gânscă, Crenguța, *Opera lui Marin Sorescu*, [Piteşti], Editura Paralela 45, [2002].

***, *Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări* (Manual – studii pentru şcoala universitară şi cea preuniversitară), Chişinău, Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală”, 1998.

Lungu, Gheorghe Boris, *Receptarea în epocă a poeziei lui Marin Sorescu (1964-1989)*, Bucureşti, Editura Fundației „Marin Sorescu”, 1998.

Manolescu, Nicolae, *După douăzeci de ani*, în „România literară”, 1984, nr. 51.

Moraru, Cornel, *Semnele realului. Secționări critice convergente*, [Bucureşti], Editura Eminescu, 1981.

Oancea, Ileana, *Poezie şi semioză*, Timişoara, Editura Marineasa, 1999.

Păunescu, Adrian, *Generația '60. Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Ioan Alexandru (teză de doctorat)*, [f.l.], Editura Păunescu. Fundația Iubirea. Fundația Constantin, 2007.

Petraş, Irina, *Panorama criticii literare româneşti (1950 – 2000). Critici şi istorici literari, teoreticieni, eseişti, esteticieni*, Cluj, Editura Casa Cărții de Ştiință, 2001.

Sorescu, Marin, *Uşor cu pianul pe scări. Cronici literare*, [Bucureşti], Editura Cartea Românească, 1985.

Ștefănescu, Alex, *Istoria literaturii române contemporane (1941-2000)*, [Bucureşti], Editura Mașina de Scris, [2005].

Zaciu, Mircea, Papahagi, Marian, Sasu Aurel, (coordonatori), *Scriitori români*, Bucureşti, Editura Științifică şi Enciclopedică, 1978.

[25] *Ibidem*, p. 249.
[26] Vezi *ibidem*, p. 258.
[27] Marin Sorescu, *Uşor cu pianul pe scări. Cronici literare*, p. 250.
[28] http://www.pruteanu.ro/205dialog-TOT.htm.
[29] Liviu Papadima, Cuvânt-înainte, Marin Sorescu, *Unde fugim de-acasă*.

Webografie

http://www.romlit.ro/pentru_o_biografie_a_operei.
http://www.gds.ro/print/4962.
http://www.pruteanu.ro/205dialog-TOT.htm.
www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=9760.

Izvoare

Sorescu, Marin, *Opere. VI. Romane. Proză scurtă*. Ediție îngrijită de Mihaela Constantinescu-Podocea. Prefață de Eugen Simion, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006.
Sorescu, Marin, *Trei dinți din față*, ediția a III-a, [Bucureşti], Editura Creuzet, 1993.
Sorescu, Marin, *Unde fugim de-acasă?* Aproape teatru, aproape poeme, aproape povești. Ilustrații de Ágnes Keszeg. Cuvânt-înainte de Liviu Papadima, [București], Editura Arthur, [2013].

MARIN SORESCU: THE RESTLESS, CURIOUS AND BUSTLING CHILD

Abstract

Keywords: *childhood, play, playful and complex author, home, enchanting reality*

The aim of our paper is to depict childhood, as it is framed in Marin Sorescu's work: novels, poetry, literary criticism. Enchanted by the beauty of the normal way of living, by the real emotions, by the pure and curious mind, Marin Sorescu impresses us today with the possibility of reading his work through the eyes of the always hurrying postmodernist man, who cannot stay in one place, hopeful, but realistic, in front of the fireplace. Marin Sorescu is always curious, wants perfection, but, at the same time, is thankful for the world: simple, but fascinating, with the story-reality, which gives him the possibility to write theatre-poems, stories-poems.

Revoluția interioară, prin ochii unui romancier latin

VALY CEIA
Universitatea de Vest din Timişoara
valy.ceia@e-uvt.ro

Descifrând cu vreme în urmă originile și mecanismele funcționale ale literaturii europene, Ernst Robert Curtius nu a făcut decât să deschidă cufărul unor concepte pe care nu numai că le-a definit, ci cărora le-a și urmărit trăsăturile dinamice. Astfel, un concept precum cel de canon, asupra căruia se insistă azi cu o energie demnă de o cauză mai bună, nu este nicidecum descoperirea contemporaneității și nici, măcar, a epocii lui Curtius însuși: însemnele sale constitutive se regăsesc în zorii epocii creștine, în primele secole p. Chr. E doar unul dintre exemplele, nenumărate, care s-ar putea ordona într-un șir de argumente și, totodată, de indicii sigure ale relativizării unor judecăți radicale în planul reflecției asupra literaturii. Șansa lecturii adecvate înseamnă și a cuprinde în zborul către înțelegere congruențele, intersecțiile, distorsiunile literaturii, dincolo de reducționismele de orice fel.

Într-un astfel de cadru se cuvine, poate, înțeleasă tradiția metamorfozelor literare. Nu voi dezvolta un istoric al conceptului, ci punctez, în schimb, câteva dintre elementele devenirii sale. În loc să pornesc metodic, cu Antichitatea, fac primul popas în al doilea deceniu al secolului al XX-lea. Prin nuvela *Metamorfoza* Franz Kafka a găsit modul său de a da o altă viață aceleiași lumi. Transformarea în gândac a lui Gregor Hamsa ne permite să vedem nu doar coincidențele, ci mai ales clivajele pe care scriitorii le realizează într-un univers similar. În egală măsură, ne îngăduie de fapt (și) să deslușim mecanismul activ, biunivoc, imitație-originalitate, labilitatea hotarelor acestora – ale căror teritorii se suprapun nu o dată –, forța cu care marii creatori izbutesc să impună propria viziune, propria personalitate artistică, din mijlocul unei lumi literare altminteri comune. Metamorfoza – sau, recurgând la lexicul latin, transformarea – e un topos al literaturii. Căutăm neîncetat înălțarea noastră pentru a ne identifica modelului de idealitate pe care îl proiectăm pentru noi – odată cu apariția creștinismului, modelul absolut este, conștient sau nu, cel cristic, în înțelegerea lui Miguel de Unamuno. Identitatea, ideal niciodată atins (de vreme ce destinul omului este de a fi mereu pe drum, mereu în transformare), funcționează ca veritabil motor al ființei. Jocul identității și al alterității devine, ca atare, însăși viața noastră. În cele din urmă, metamorfozelor succesive, permanente le suntem supuși noi, toți. A spus-o răspicat, în pofida unui eseu de foarte mică întindere, și Mircea Eliade, în *Solilocvii.* Modalitatea literară practicată, să zicem, de Ovidius în cea mai complexă și mai gravă dintre scrierile

sale, capodopera *Metamorfoze* (în a cărei densă țesătură este orchestrat, polifonic, tocmai acest reper coextensiv vieții: transformarea, evoluția în planul conștiinței), ori de Apuleius în romanul său *Metamorfoze (Măgarul de aur)*, nu e decât una în care conștiința noastră e nevoită să evadeze din zona de confort și să-și pună întrebări, să problematizeze, să deschidă ochii și să vadă. Nu fixitatea privirii, ci mobilitatea vederii – aceasta e dinamica metamorfozei. Atunci când ea îmbracă forme extreme, precum transformarea în copac, stâncă, animal avem o șansă în plus, oferită de scriitor, spre a trece de la vedere la viziune. Dar această transformare se săvârșește subit, nu e consecința unei evoluții interioare, care vine mai degrabă ulterior. Așa cum înfățișează procesul metamorfic Hesiod, în *Munci și zile*, succesiunea este una firească, în gradație – chiar dacă descendentă: vârstele omenirii (de aur, de argint, de bronz, troiană, de fier) –, precum evoluția naturii. Să merg, însă, în lumea romană: apoteozat, Iulius Caesar devine astru, Octavianus Augustus, așijderea; prin urmare, exemple numeroase și variate de metamorfoze. Nu voi prelungi o atare perspectivă, cu implicații mentalitare majore, ci voi reveni la literatură și la irizările ideatice multiple oferite de romanul lui Apuleius, capabil să decripteze pentru cititor parte din imponderabilele acestei zone.

Personaj fascinant al lumii el însuși, „cea mai enigmatică figură a literaturii latine” – cum îl socoate René Pichon[1], în tușe portretistice emblematice –, adunând în personalitatea sa inconfundabilă „ciudățenia barbară, ingeniozitatea cartagineză, eleganța greacă și seriozitatea romană”[2], Lucius Apuleius ne apare ca un mare gânditor. Scriitor, avocat, filosof, Apuleius este un spirit enciclopedic, frământat neîncetat de descoperirea adevărurilor existenței, dorind cu aviditate să pătrundă ultimul înțeles. De aceea, alături de studiile de gramatică și retorică (urmate la Cartagina), de cele de filosofie (cu deosebire a lui Platon, la Atena), s-a preocupat de agricultură, medicină, muzică, astronomie. Setea nebună de cunoaștere l-a făcut totodată să călătorească foarte mult. Așa ajunge și la Roma acest pun romanizat, desăvârșindu-și aici cunoștințele de latină și practicând avocatura. Revenit în Cartagina, are o vie activitate de cercetător, de scriitor, de conferențiar, iar în ultima parte a vieții chiar de preot provincial al cultului imperial. Rod al unei atare formații complexe și al experiențelor oferite de călătoriile numeroase se așază opera sa, care, deși păstrată fragmentar, emană permanent această febrilă, intemperantă dorință de cunoaștere: *Apologia* „Apologia”[3]*, Florides* „Florilegii” (o

---

[1] René Pichon, *Histoire de la littérature latine*, douzième édition, Paris, Librairie Hachette, 1930, p. 721.

[2] Idem, *ibidem*.

[3] Cunoscută și sub numele de *Pro se de magia* „Apărare contra acuzației de magie”, lucrarea ne arată odată în plus spiritul veșnic preocupat de cunoaștere. Să clarific afirmația mea. De la părinți Apuleius moștenise o avere însemnată, însă o risipise pe călătorii pentru studii sau de plăcere. Plecat într-o altă călătorie, la Oea (Tripoli de azi), după revenirea de la Roma, o cunoaște aici pe Aemilia Pudentilla, cu care se căsătorește. Zestrea acesteia se va duce, și ea, pe călătorii, ceea ce le determină pe rudele soției să-l dea în judecată, acuzându-l că s-a căsătorit din interes și că a convins-o pe mireasă recurgând la practici vrăjitorești. Apuleius, și avocat, se apără singur, câștigând. Pledoaria este tocmai acest text, ce a devenit curând un model de retorică: prin logica și persiunea discursului, prin forța argumentației, dar și prin stilul utilizat. În discursul ce uzează de un arsenal

antologie de douăzeci și trei de extrase din discursuri și conferințe, fără mare profunzime, dar arătându-ne limpede curiozitatea neostoită a scriitorului, precum și forța comprehensivă), *De Platone et eius dogmate* „Despre Platon și învățătura sa" (lucrare în două cărți, unde sunt abordate probleme de ontologie și etică), *De Deo Socratis* „Despre zeul lui Socrate" (opuscul în care discută problematica demonilor), *De mundo* „Despre univers" (un tratat peripatetic, inspirat din scrierea pseudoaristotelică omonimă).

Alăturându-se acestora în profilarea fidelă a personalității scriitorului, romanul *Metamorfoze* ne îndeamnă să privim desfășurarea lumii prin ochii lui Lucius (naratorul-personaj), transformat în măgar. Metamorfozarea eroului în asin este compensată de acuitatea perceperii realității, sâmburele iradiant al cărții. Edificat dintr-o succesiune de *fabulae* „povești, întâmplări", romanul are în plămada sa ipostazierea existenței în cele mai variate forme, adunate laolaltă ca într-un alef. Înainte ca Balzac să ne fi descris comedia umană, înainte ca Herman Hesse să fi dezvăluit personalitatea noastră duală – ca să invoc doar două concretizări artistice, Apuleius, scriitorul-gânditor, ne călăuzește pe drumul sinuos, plin de capcane, al devenirii noastre. Nicidecum întâmplător, criticii au catalogat scrierea drept Bildungsroman. Intertextualitatea, manifestă în multitudine de ipostaze, sporește atât tensiunea, cât și anvergura semnificațională a universului romanesc, impulsionând o dată în plus reflexivitatea cititorului. Primele pagini, îndelung vizitate de către critică, sunt edificatoare. Așa cum se construiește, grație, desigur, naratorului însuși, abandonarea habitudinilor noastre, inerțiale, seci, de multe ori false este obligatorie înspre acceptarea poveștilor înlănțuite, al căror elemente de coeziune este Lucius însuși. În călătoria de afaceri pe drumuri de munte, Lucius surprinde disputa a doi drumeți cărora li se alătură: unul legat puternic de concretețea existenței, celălalt acceptând că lumea are o parte ascunsă, invizibilă în mod obișnuit, însă perceptivă. Primul dintre călători ne ipostaziază viziunea simplistă, reducționistă asupra vieții, încredințându-ne că realitatea se plămădește doar din real, din ceea ce e sesizabil, celelalte rămânând în lumea deșartei închipuiri, în spațiul fabulației. Adept convins și neîndoit de sine al acestei percepții concrete, palpabile, a lumii, el își pigmentează răspunsul cu un râs gâlgâitor, într-o tentativă de a azvârli în sfera ridicolului un alt mod de apropriere a realității: „«Încetează, zise el, cu minciunile astea absurde și fără noimă.»" (p. 16).[4] Hohotul de râs caută să pună stavilă imaginației debordante a tovarășului de călătorie. Construcțiile adjectivale absolute, puternica formulă imperativă negativă,

---

ideatic variat (prezentând inclusiv relațiile economice, sociale și politice din Africa romană), autorul face referire la mai multe opere științifice și literare ale sale, pierdute, însă.

[4] Lucius Apuleius, *Metamorfoze sau Măgarul de aur*. Traducere din limba latină și note de I. Teodorescu. Ediție nouă, revăzută și întregită de Ion Acsan. Introducere de Eugen Cizek, București, Editura Univers, 1996. Recurg în continuare la această ediție, indicând între paranteze doar pagina la care se găsește pasajul. În original: „alter exerto cachinno: «Parce, inquit, in verba ista haec tam absurda tamque immania mentiendo.»" (I.1.2). Pentru originalul latin am recurs la ediția bilingvă Apulée, *Les métamorphoses. I-III.* Texte établi par D. S. Robertson et traduit par Paul Vallette, Paris, Les Belles Lettres, 1989.

extrem de plastică, *parce mentiendo* „nu mai minți, încetează să minți”, în structura căreia s-au aliat două forme verbale la origine, îngroașă privirea simplistă și superficială asupra vieții, lipsită de propensiunea imaginalului.

Vocea scepticismului doldora de materialitate și dependent de văz, auz, tactil răsună puternic în contra-replică: „«Da, răspunse cel care vorbise la început, toate acestea sunt curate minciuni și au tot atâta valoare ca și cum ai susține că sunt de ajuns câteva cuvinte obscure, încet mormăite de un vrăjitor, pentru ca râurile cele repezi să se întoarcă la izvorul lor, marea să rămână-n nemișcare, încătușată, vânturile să înceteze de a mai bate, soarele să se oprească-n loc, luna să facă spumă, stelele să fie culese de pe cer, ziua să dispară și noaptea să dureze-n veci.»” (p. 17).[5] Însă ceea ce e azvârlit în derizoriu prin această replică vehementă ne călăuzește, dimpotrivă, către realitatea întreagă, nesegmentată.[6] Cum se reflectă ea în ochii celuilalt? Riposta, nodală și ea pentru lectura romanului, constituie o punere în gardă a cititorului[7]: „«Iar tu [...] respingi cu încăpățânare și nu vrei să asculți lucruri care pot să fie cu totul adevărate. Firește, tu nu-ți dai deloc seama că, din cauza unor păreri foarte greșite, noi socotim ca neadevărate o mulțime de lucruri numai pentru că n-am mai auzit de ele, pe care nu le-am mai văzut, sau care cel puțin ni se par mai presus de puterea noastră de înțelegere, dar, dacă le cercetăm mai de-aproape, vedem că sunt nu numai ușor de priceput, ci chiar lesne de îndeplinit.” (p. 17).[8] Afirmația pune în lumină bivalența structurală și intențională a romanului, din care dimensiunea mistică nu poate fi nicidecum alungată. Deopotrivă, se găsește aici, impecabil clădit, unul dintre înțelesurile cele mai adânci ale operei, avertizare transtemporală asupra primejdiilor care ne încolțesc atunci când trecem prin viață încremeniți în prejudecăți, imuni la frumusețile, variate, ale lumii. E momentul în care Lucius își manifestă curiozitatea și bucuria de a face prin povești mai ușor traseul comun, de a contrabalansa latura rutinantă a drumului: „La aceste vorbe, eu, care întotdeauna am fost însetat după noutăți, strigai: «Ba, dimpotrivă, mai bine spune-mi și mie despre ce e vorba, nu numai pentru că aș fi atât de curios, dar și fiindcă îmi place să știu totul, sau cât mai multe lucruri cu putință. Totdeauna, o poveste plăcută și de duh va face mai ușor

---

[5] Idem, *ibidem*, I.3: «Ne» inquit «istud mendacium tam verum est quam siqui velit dicere magico susurramine amnes agiles reverti, mare pigrum conligari, ventos inanimes exspirare, solem inhiberi, lunam despumari, stellas evelli, diem tolli, noctem teneri.»”

[6] Această construcție semnificațională în straturi, unde intertextualitatea constituie un element referențial obligatoriu și, în egală măsură, o preocupare extremă pentru stilistica textului este urmă-rită cu finețe de către Susanna Morton Braund (*Latin Literature*, London and New York, Routledge, Taylor&Francis e-Library, 2005, p. 190-194, 220 *ssq.*).

[7] Abordări interpretative multiple, polifonice ale prologului, în *A Companion to the Prologue of Apuleius' **Metamorphoses***, edited by Ahuvia Kahane and Andrew Laird, Oxford University Press, 2001.

[8] Idem, *ibidem*, I.3: „Tu vero crassis auribus et obstinato corde respuis quae forsitan vere perhi-beantur. Minus hercule calles pravissimis opinionibus ea putari mendacia quae vel auditu nova vel visu rudia vel certe supra captum cogitationis ardua videantur; quae si paulo accuratius exploraris, non modo compertu evidentia verum etiam factu facilia senties.”

urcușul anevoios al muntelui.»” (p. 16-17).[9] Motor al cunoașterii, curiozitatea e nu doar declanșatoarea evenimentelor, ci va și alimenta întregul traseu romanesc.

Cum funcționează atunci metamorfoza la romancierul latin? Transformarea lui Lucius se săvârșește bidirecțional: coborât la condiția animalieră, eroul este nevoit să-și regândească din temelii existența. Interpretată, firesc, drept o înstrăinare a acestuia și o alienare a esenței sale umane, metamorfozarea în măgar a protagonistului se convertește într-o dramatică, disperată luptă pentru recuperarea umanității pierdute și, deopotrivă, lăsând cale liberă descoperirii de sine – etapă obligatorie în procesul dinamic ce se orchestrează. Schimbarea bruscă, precum a lui Gregor Hamsa, e doar acel *initium* într-un lung și sinuos periplu în interioritatea ființei. Fiecare experiență înseamnă o treaptă în eliberarea din chingile existenței. Minuția cu care se derulează trama narativă lasă cale deschisă celor mai diverse lecturi. Pitorescul întâmplărilor[10] se conjugă cu o profundă capacitate de înțelegere a umanului.

Odată cu prefacerea lui Lucius în asin devenim martori ai dezlănțuirii unui teribil conflict interior între stările provocate de cruda atitudine a societății pe care o străbate și incapacitatea de a reacționa împotriva nelegiuirilor la care e supus. Cu scăpărătoare inteligență, având forța de a pricepe rosturile lumii, sunt decelate astfel resorturile ce declanșează variatele acțiuni ale individului. Inițierea eroului se săvârșește într-un mediu eteroclit – bogați și săraci, magistrați și sclavi, negustori și țărani, preoți și tâlhari, soldați și cerșetori –, iar perspectiva inversă ne este deslușită dintru început de către Lucius însuși, odată cu asumarea noii condiții: „Eu, însă, deși eram un măgar desăvârșit, și un animal în locul lui Lucius, îmi păstrasem totuși sentimentele de om.”[11] Replica are un dublu reflex, fiindcă, pe de o parte, ne avertizează asupra naturii duale a asinului, iar pe de alta, are șansa de a ne mișca din chiar inerția noastră, de a ne deschide ochii, acceptând că doar privirea trează ne oferă șansa accesului la cunoaștere și, de aici, la propria transformare. Se cuvine să observăm că Lucius însuși are această revelație abia în momentul în care și-a schimbat condiția. Un episod devine esențial pentru șocul mental pe care e nevoit să-l asimileze rapid. Metamorfozat în asin, manifestă tentativa, logică, de a-și face drept tovarăș tocmai calul căruia îi fusese stăpân, însă cu uluire constată că nici între animale solidaritatea nu funcționează întotdeauna. Ca urmare, se trezește suspendat între două lumi, aparținându-le deopotrivă, deopotrivă străin amândurora. Acesta e momentul ce stârnește lungul proces interior, în care are revelația faptului că doar singur va putea să-și depășească noua condiție.

---

[9] Idem, *ibidem*, I.2: „Isto accepto sititor alioquin novitatis: «Immo vero» inquam «impertite sermonem non quidem curiosum sed qui velim scire vel cuncta vel certe plurima; simul iugi quod insurgimus aspritudinem fabularum lepida iucunditas levigabit.»”

[10] V. Charlotte Francis, *Telling Tales in the* ***Metamorphoses*** *of Apuleius*, in „Acta Classica”, XLIV (2001), p. 53-76.

[11] Idem, *ibidem*, III.29: „consilium me subit longe salubrius, ne, si rursum asino remoto prodirem in Lucium”.

Handicapul de a vorbi al eroului patruped transferă în alt plan cunoașterea, ce nu poate fi decât rodul înfrățirii dintre realitatea vizibilă şi cea invizibilă, obligându-l pe erou să reconfigureze nevoia dialogală într-un neîncetat dialog cu sine, reflectând neîncetat asupra mediului pe care îl traversează. În cursul ceremoniei de inițiere din final[12], Lucius înconjoară lumea; „purtat prin toate elementele” (*per omnia vectus elementa*), eroul străbate Infernul, urcă la cer și astfel îi poate vedea atât pe zeii infernali, ai lumii de jos, cât și pe cei celești: „am văzut soarele strălucind cu o lumină orbitoare, m-am apropiat de zeii Infernului și de zeii cerului, i-am văzut la față și i-am adorat de aproape (p. 372).”[13] Cutreierând lumea incapabil să glăsuiască, asinul ajunge, la iluminarea deplină odată cu inițierea descrisă în ultima carte. Finalul emblematic al romanului constituie cel din urmă episod al acestei îndelungate inițieri, presărată cu nenumărate primejdii și variate sacrificii. Dar toate încercările prin care trece măgarul-om sunt compensate prin deznodământul pregătit de către autor: din antierou, acesta ajunge veritabil erou și prosperă nu doar în plan social, ci, mai ales, spiritual, inițiindu-se în misterele zeiței Isis și dedicându-și apoi viața slujirii acestui cult. Trandafirul, cu semnificația sa complexă, devine obiectul-simbol al unor căutări asidue, însă izbânditoare. În cele din urmă, Lucius dobândește liniștea și pacea sufletească, triumfând asupra destinului său.

Clădită din structuri antinomice, tragice și comice, grotești și poetice, ba nu rareori acceptând simultan o viziune contradictorie, lumea romanului lui Apuleius ne atrage luarea-aminte asupra faptului că adevărul nu pășește nici alături de noi pe traseul pietruit al existenței mundane, nici alături de autor în sferele înalte și evanescente ale imaginarului, ci și le apropriază în egală măsură pe ambele. Viziunea transgresivă asupra existenței îngăduie cartografierea lucidă a clivajului, radical uneori, dintre lumea obiectivă, materială, perceptibilă senzorial, şi adevărata noastră lume, clocotind în interioritatea ființei. Mai mult, dezvăluirea dimensiunii negentropice a sacrului se săvârșește și în romanul lui Apuleius. Sub semnul sacrului, ce reordonează lucrurile în făgașul așteptat, se află, în cele din urmă, întreaga poveste. Laitmotiv al ultimei cărți, a XI-a, acesta atribuie amprente definitive textului, devenind purtător de sens și ajutând la decriptarea unei scrieri extrem de încifrate, cu simbolistică plurivalentă.

Aparent, Lucius revine la viața lui omenească de altădată. În realitate, însă, el are doar trupul de odinioară, sufletul său este al altuia, conștient că lumea aflată „în altă parte” e singura ce conferă sens existenței.[14] Conștient de acest profund adevăr, deși totul pare la fel, nimic nu mai e la fel pentru cel care, în sfârșit, vede

---

[12] V. James Gollnick, *The Religious Dreamworld of Apuleius'* ***Metamorphoses***: *Recovering a Forgotten Hermeutic*, vol. 25, Waterloo, Ontario, Wilfrid Laurier University Press, 1999, îndeosebi *Chapter 7. Lucius' Religious Experience* (p. 127-148).

[13] Idem, *ibidem*, XI.14: „vidi solem candido coruscantem lumine, deos inferos et deos superos accessi coram et adoravi de proximo.”

[14] Am parafrazat titlul romanului lui John Bowen, *O lume în altă parte* (În românește de Beatrice Staicu, București, Editura Univers, 1982), ce își găsește punți ideatice cu această căutare a identității.

realitatea. Deopotrivă, jocul abil al intertextualității ne readuce sub ochi... începutul – al lumii romane, al lumii. *Dies salutaris* „ziua mântuirii”[15] e momentul în care metamorfoza se sfârșește; ultima zi e... prima zi. Nicidecum întâmplător, discursul divin se află sub puternice și inconfundabile amprente lucrețiene: „«Iată, Lucilius, am venit mișcată de rugăciunile tale. Eu sunt Natura, mama tuturor lucrurilor, stăpâna elementelor, izvorul și începutul veacurilor, divinitatea cea mai mare, regina manilor, cea dintâi dintre locuitorii cerului, tipul uniform al zeilor și al zeițelor. Eu sunt aceea care cârmuiesc după voia mea luminoasele înălțimi ale cerului, vânturile sănătoase ale mării, jalnica tăcere a Infernului (p. 265).»[16] Nu e nicio îndoială: scriitorul îl invocă confratele său întru spirit, Lucretius, în al cărui poem sociogonic descifrăm același imperativ al adevărurilor ultime. Dar să ne reamintim cum se deschide ampla „epopee” lucrețiană, invocația către Venus:

„Aeneadum genitrix, hominum divomque voluptas,
alma Venus, caeli subter labentia signa
quae mare navigerum, quae terras frugiferentis
concelebras per te quoniam genus omne animantum
concipitur visitque exortum lumina solis;
te, dea, te fugiunt venti, te nubila caeli,
adventumque tuum tibi suavis daedala tellus
summittit flores, tibi rident aequora ponti
placatumque nitet diffuso lumine caelum.”[17]

Ajunși la capătul acestei pledoarii pentru o lectură cu ochii deschiși a operei lui Apuleius, doldora de semnificații, în care este obligatorie abandonarea prejudecăților și recurgerea la alte „ustensile” interpretative, mă întorc și, ca într-un edificiu din cuburi, mă îndrept înspre un rafinat critic român care vorbește cu pasiune despre mijloacele de a ne apropia de miezul literaturii, pentru ca de îndată să recunoască această caducitate a educației lecturii: „Literatura nu se învață: «regulile» ei nu pot fi predate. E un adevăr simplu și în același timp indispensabil. Pentru ca să-și împlinească potențialitatea comunicativă și să-și satisfacă valența socială, literatura trebuie să rămână un act profund individual, o aventură solitară și, în bună parte, insondabilă, în necunoscut. Ne place sau nu, scrisul rămâne, în era

[15] Apuleius, *op. cit.*, XI.5.

[16] Idem, *ibidem*: „En adsum tuis commota, Luci, precibus, rerum naturae parens, elementorum omnium domina, saeculorum progenies initialis, summa numinum, regina manium, prima caelitum, deorum dearumque facies uniformis, quae caeli luminosa culmina, maris salubria flamina, inferum deplorata silentia nutibus meis dispenso”.

[17] Lucretius, *De rerum natura*, I, 1-9 (Lipsiae in aedibus, B.G. Teubneri, 1969). Și iată și versiunea în limba română: „Tu, născătoarea ginții lui Enea,/ Tu, zeilor ș-al oamenilor farmec,/ O, Venus, rod de viață, care pururi,/ Sub bolta cea de stele călătoare,/ Înpoporezi câmpiile mănoase/ Și marea purtătoare de corăbii;/ Prin tine vede-a soarelui lumină./ Din calea ta fug nourii, zeiță,/ Și vânturile; iscusit, pământul/ În drumul său așterne flori suave/ Și ție râde linul mării, ție/ Scăldat în valuri de lumină, cerul/ Zâmbește blând!” (Lucrețiu, *Poemul naturii.* Traducere din limba latină T. Naum. Prefață: T. Vianu. Note: G. Brătescu, T. Naum, E. Toth, București, Editura Științifică, 1965).

computerelor și a zborurilor spațiale, o activitate în esență nemodelabilă. [...] mirajul formulei globale, ce pare să sugereze și o cale de urmat, se dovedește o capcană".[18] Eseul lui Marian Papahagi, a cărui notă constantă e aceea a unicității creatorului, dar, totodată, și a cititorului[19], răstoarnă paradoxal întregul meu eșafodaj. *Lecția prozei*, așa cum își intitulează densa analiză, ne poartă întotdeauna dincolo de drumurile pietruite, lăsându-ne cu bucuria tensionată a descoperirii propriei cărări. E, în fond, direcția pe care ne-o deslușește în felul său, în toate eseurile sale, și Alberto Manguel, dar și în romanul *Toți oamenii sunt mincinoși*. Și totuși, lecturile noastre, aceasta, e.g., se constituie în jaloane pentru o bună orientare în peisaj. Văzut din perspectiva sa de profunzime, asistăm la o răsturnare perceptivă asupra romanului latin scris în secolul al II-lea p. Chr. În pofida transformării acesteia șocante, din om în asin, radicală este cu adevărat metamorfoza interioară. Asimilabil unei perspective anamorfotice, textul își lămurește esența cu fiecare cadru, construit după tehnica *mise en abyme*; dintre toate, povestea lui Amor și Psyche (din cartea a cincea) este cea mai consonantă. Rezumând la extrem, polimorfismul spiritului devine decisiv în indicarea sensului major al scrierii. Supus unui dramatic proces ce revendică în mod imperativ și permanent efort (renunțări, alegeri, încercări), antieroul dobândește șansa de a se transforma în erou – eroul propriei sale conștiințe. Revoluția interioară dă nota majoră a sensului.

Abstract

Keywords: *metamorphosis*, *Apuleius, Latin novel, inner revolution*

Through the novel of Apuleius, *Metamorphoses*, the present work follows some of the elements that make metamorphosis a successful literary species: our consciousness has to escape from the comfort zone and ask itself questions, deepen, open its eyes and see. Not the fixedness of the gaze, but the mobility of the sight – this is the dynamics of the metamorphosis in the text. Thus, the polymorphism of the spirit becomes decisive in indicating the major meaning of the Latin novel. Subjected to a dramatic process demanding effort (surrenders, choices, attempts), the antihero gains the chance to become a hero – the hero of his own consciousness; the inner revolution gives the major note of meaning.

[18] Marian Papahagi, *Fața și reversul. Eseuri, studii și note*, Iași, Institutul European, 1993, p. 17-18.
[19] E, în fond, direcția pe care ne-o deslușește în felul său, și Alberto Manguel, în toate eseurile sale (*Istoria lecturii, Sfârșitul bibliotecii mele*), dar și în romanul *Toți oamenii sunt mincinoși*.

Problema *complementului* în gramaticile lui Nicolae Drăganu și Iorgu Iordan

ANCUȚA COCIUBA-OPRIȘ
Liceul „Athanasie Marienescu", Lipova

Cuvinte-cheie : *limba română, gramatică, complemetul*

Studiul de față se înscrie în seria de articole pe care le-am dedicat statutului complementului în gramaticile limbii române.

Nicolae Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române*, Institutul de Lingvistică Română, Bucureşti, 1945 (lucrare postumă) defineşte astfel *complementul*: „Partea secundară de propoziție, care determină, lămureşte sau completează înțelesul unui verb, adjectiv sau adverb, arătând ființa sau lucrul asupra căruia trece sau se îndreaptă lucrarea ori de care se leagă o stare, precum şi circumstanțele (împrejurările) de loc, de timp, de mod, de cauză, de scop etc., între care se săvârşeşte lucrarea sau se petrece starea" (Drăganu 1946 : 82).

Dintre determinările enumerate în definiție, Nicolae Drăganu se opreşte doar la *Complementul verbului* sau *complementul verbal*, care poate fi:

1. exprimat printr-un *caz* sau *cazual*, şi anume:

a) în *nominativ* sau *nominatival*:

Duțulescu s-a făcut ***frate****...*
Nedelcu s-a ales ***un pungaş****.*
Soldatul muri ***chinuit****.*

b) în *genitiv* format cu *de* şi acuzativul substantivului sau *complement partitiv* şi *respectiv*:

De-acestea *să faci?*
Le uitau ***de zile****.*

c) *în acuzativ* sau *acuzatival:*

Îi lovia ***fața****.*
Îl văzu ***pe unchiaş***

d) în *dativ* sau *datival:*

S-au închinat ***Turcilor****.*
Atâția ani ***la miri*** [= «mirilor»] le urez.

2. *circumstanțial*:

a) *prepozițional:*

Merg... ***prin codru****, merg* ***fără-ncetare****.*

b) *adverbial:*

Nu ținea ***mult****.*
Muri ***departe****.* (Drăganu 1946:83).

Complementul în nominativ sau *predicativ* „se numeşte predicatul nominal legat de subiectul sau cu verbul copulativ **a fi**, precum şi cu alte verbe întrebuințate în funcțiune copulativă […]“ (Drăganu 1946:82).

Complementul partitiv şi respectiv „arată că acțiunea atinge numai o parte din ceea ce ar putea să-i fie complement în acuzativ“ Drăganu 1946: 84). Se exprimă prin forma atributului partitiv redat prin **de** plus acuzativul substantivului. Sunt situații în care foarte greu poate fi deosebit complementul *respectiv* de cel *partitiv*: *Şi **de plată** nici gândeşte*.

Complementul în acuzativ sau acuzatival este ceea ce numim astăzi *Complement direct.* Denumirea din urmă este preluată din limba franceză, unde „acuzativul se leagă de verb fără prepoziție“, adică *direct*. Pentru română denumirea nu este însă potrivită, deoarece ea foloseşte şi „acuzative prepoziționale“ (Drăganu 1946 :85).

*O dorință naşte **pe cealaltă**… Un necaz naşte pe **celălalt**.* (I. Slavici).

N. Drăganu mai precizează că acuzativul cu **pe** s-a născut (ca şi acuzativul cu **la**) dintr-un complement circumstanțial de loc din necesitatea de a deosebi complementul acuzatival de subiect. El pune în comparație enunțuri precum: *Am bătut **pe Pavel*** cu *Am bătut **pe umăr*** sau *Am atins **pe copil*** cu *Am atins **pe obraz***.

Complementul *directiv* sau *indirect* „arată persoana sau lucrul pentru care are valoare conceptul verbal, proces sau stare“. Această valoare se referă la „inteligență, voință, sentiment, acțiune, etc.“, iar uneori la persoana „în interesul căreia se întâmplă acțiunea, care are folos sau pagubă din lucrare“ (Drăganu 1946: 87).

Pe noi ne interesează, în primul rând, *complementul prepozițional* pentru care N. Drăganu trimite la *prepoziție*. Dar nici aici nu întâlnim o discuție aprofundată a acestui tip de complement, N. Drăganu mărginindu-se a exemplifica, prin prepoziția **pe**, faptul că această parte de vorbire „nu are un înțeles hotărât“ şi că sensul ei depinde de modul „cum diferă înțelesul celor două cuvinte pe care le leagă“, această dependență stabilind şi raportul dintre cele două cuvinte. Astfel, prepoziția **pe** poate exprima:

1. Locul (unde?, pe unde?, încotro?):

*Dacă codru frunza-şi lasă / Toți voinicii trag **pe-acasă**.*

2.Timpul (când?, pe când?, cât timp?)

***Pe vremile** acelea mai toate țările erau bântuite de războaie grozave*.

(I. Creangă).

3. Modul (cum?, în ce fel?)

*Au fost vânduți cu grămada **pe prețuri** de batjocură*. (I. Slavici).

Prepoziția în cauză mai introduce *complementul datival*:

*Iorgovan… era supărat **pe toată lumea***. (I. Creangă).

şi complementul acuzatival (în acuzativ) prepozițional:

*Boierii nu-l credeau **pe Dumitraşco-Vodă***.

(I. Neculce) (Drăganu 1946 92–93).

Din succintele notații ale lui Nicolae Drăganu reținem două opțiuni ale sale:

1. Termenul *complement* acoperă întreaga sferă a determinărilor pe care le comportă regentul de tip verbal (verbe, adverbe), deci inclusiv sfera circumstanțialelor pe care el le numeşte **complement circumstanțial** (de loc, de timp, de mod etc.).

2. La clasificarea complementului, el ia în considerare modul de exprimare, adică un criteriu *formal*.

Complementul adverbial „este o determinațiune care, cel puțin la origine, s-a pus lângă un verb pentru a exprima circumstanțele în care se săvârşeşte o acțiune şi înainte de toate timpul, locul, cauza (scopul), modul (felul, chipul)“ (Drăganu 1046 89). N. Drăganu distinge următoarele „categorii de sens“ ale acestui complement:

Locul: ***Acolo*** *fi-va altarul*. (Alecsandri)

Timpul: ***Ieri*** *a nins*. ***Mâine*** *va ploua.*

Modul: *Mâța blândă zgârie* ***rău***.

Calitatea (măsura, intensitatea: [*foarte tare, puțin, prea, barem* etc.)] ***Mult*** *am umblat. S-a mâniat* ***foarte tare***.

Gradul (posibilitatea, aproximația [*doară, poate, abia, numai, singur, nici, cam,* etc.]): ***Abia*** *începuserăm a ne odihni puțin*.

Cauza „se exprimă numai cu prepoziții“ (Drăganu 1946: 90).

Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Editura Ministerului Învățământului, Bucureşti, 1956, vorbeşte despre *obiectul gramatical* ca determinant al verbului, după cum atributul este un determinant al substantivului. Iorgu Iordan precizează însă că „Aptitudinea unui verb de a avea obiecte gramaticale nu depinde de rolul lui în propoziție, ci de natura conținutului pe care îl exprimă“. În acest fel, verbe ca cele auxiliare sau copulative „sunt inapte de a avea obiecte“ şi, la fel, „verbele care arată o stare (*a exista, a sta, a şedea* ş.a.)“ (Iordan 1956 :630).).

Pot avea obiecte, teoretic vorbind, numai verbele care exprimă acțiuni propriu-zise, „fiindcă numai acțiunile implică existența unui obiectiv, adică a unei ființe sau a unui lucru vizat de ele. Şi obiectul gramatical tocmai aceasta înseamnează: cuvântul al cărui conținut serveşte acțiunii drept obiectiv“. El ia ca exemplu verbul *a da*, în formulări ca *dau o carte tovarăşului*, *dau (un om) întreprinderii cutare*. „Primul obiect (*carte, un om*) – spune el – suferă sau simte direct acțiunea, întrucât autorul ei, ca s-o poată săvârşi, trebuie să pună mâna (la propriu sau la figurat) pe lucru sau pe ființa în discuție […]. Al doilea obiect (*tovarăşului, întreprinderii*) serveşte ca țel al acțiunii: lui îi este destinat conținutul exprimat de primul obiect, ceea ce însemnează că el are un raport indirect cu acțiunea, în sensul că aceasta se exercită asupra lui sau i se transmite prin intermediul altui obiect (al celui care o simte direct, nemijlocit“ (Iordan 1956 : 630).

Rezultă din cele de mai sus că Iorgu Iordan înțelege obiectul (direct, indirect) sub raport *fizic*, nu gramatical, cum se susține îndeobşte, în sensul înțelegerii determinantului *direct* ca raport sintactic fără prepoziție. De aici şi opțiunea lui pentru termenul *obiect*, şi nu complement (Iordan 1956 631, n.1).

Sunt verbe care nu pot avea obiecte gramaticale, cum sunt cele *intrazitive*, a căror acțiune „nu poate nici să se exercite asupra unui obiect, nici să se transmită unui obiect". Spre deosebire de ele, verbe precum *a da* sunt *tranzitive*.

Există deci două feluri de obiecte gramaticale: unul *direct* sau *drept* şi altul *indirect* sau *nedrept*. „Cel dintâi – precizează Iorgu Iordan – arată ființa sau lucrul care suferă acțiunea exprimată de verb sau reprezintă rezultatul acestei acțiuni. Celălalt reprezintă ființa sau lucrul care serveşte drept țel al acțiunii. În primul caz, acțiunea se transmite nemijlocit (= direct), în al doilea, mijlocit (= indirect) ființei sau lucrului al căror nume funcționează ca obiect gramatical pe lângă verb" (Iordan 1956: 631).

În ce priveşte determinarea circumstanțială, Iorgu Iordan vorbeşte despre *complement circumstanțial*.

Acesta nu exprimă un raport propriu-zis, „ci arată numai în ce condiții exterioare, în ce împrejurări sau circumstanțe se petrece acțiunea […]" (Iordan 1956: 647). El aminteşte că pe lângă sintagma *complement circumstanțial* se foloseşte şi termenul simplu *circumstanțial*.

Regenții complementului circumstanțial nu trebuie căutați numai la verb, căci şi adjectivul poate îndeplini acest rol, şi chiar substantivul, acesta din urmă plasat într-o formulare destul de confuză: „De asemenea sunt numeroase substantivele însoțite de circumstanțiale […]. Se poate spune că, făcând abstracție de uneltele gramaticale (articol, prepoziție şi conjuncție), nu există parte de vorbire împreună cu care să nu poată apărea un complement circumstanțial" (Iordan 1956 648).

Părțile de vorbire prin care se exprimă sunt *adverbele, adjectivele*, inclusiv *participiile*, *substantivele*, căci „un substantiv precedat de prepoziție este, în mod obişnuit, sinonim cu un adverb" şi *pronumele*, dar mai rar, fiindcă „precedat de prepoziții, el are, mult mai des, funcțiunea unui obiect indirect […]" (Iordan 1956: 649-650). Dar şi *verbul* şi „Nu numai formele lui nepersonale (infinitivul, supinul, gerunziul etc.), ci şi unele dintre cele personale, de obicei împreună cu alte cuvinte […]. De pildă: *poate, poate că, mă tem că, te pomeneşti că, pare că (şi parcă), bag seama, pasă-mi-te* etc." (Iordan 1956: 650). De asemenea, *grupurile de cuvinte*, precum *c-o falcă –n cer şi cu una în pământ, (nici) în ruptul capului, fără doar şi poate, în dorul lelii, în lung şi-n lat, teleleu-tănase* etc.

În subclasificările complementelor circumstanțiale, Iorgu Iordan va ține seama de părțile de vorbire prin care sunt exprimate.

În altă ordine de idei, Iorgu Iordan admite că „la început de tot", circumstanțialele de loc, de timp şi de mod „trebuie să se fi exprimat numai prin adverbe şi după aceea se va fi recurs la substantive însoțite de prepoziții. Adică, altfel spus, natura circumstanțialului este, prin însăşi esența ei, adverbială" (Iordan 1956: 663).

Bibliografie

Drăganu 1946 Nicolae Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române*, Institutul de Lingvistică Română, București.

Iordan 1956 Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Editura Ministerului Învățământului, București.

THE PROBLEM OF COMPLEMENT IN N. DRĂGANU IORGU IORDAN' S GRAMMAR

Abstract

Keywords: *the Romanian language, grammar, complement*

According to some past diachronic papers regarding the grammars of the Romanian language, the author studies within this article the theory of the *complement* as it is approached in N. Drăganu and Iorgu Iordan's grammars revealing the continuations and the differences in comparisons with the past and current grammars, especialy with the academic ones.

Inima – o supernovă

SIMONA CONSTANTINOVICI
Universitatea de Vest din Timișoara
simona.constantinovici@e-uvt.ro

Cuvinte-cheie: *Radu Vancu, poezie, utopie, stil, inimă, viață, sânge*

Din 2010, la Casa de Editură Max Blecher, sub bagheta lui Claudiu Komartin, au apărut sistematic unele dintre cele mai frumoase volume de poezie românească. 47, până acum. *Psalmi*, apărut în 2019, în colecția *Plantații*, se numără neîndoielnic printre acestea. Radu Vancu a mai publicat, tot aici, alte două cărți de poezie: *Frânghia înflorită*, în 2012 și *4 A.M. Cantosuri domestice*, în 2015. Legate prin fire robuste-n transparența lor, sunt cărți care aparțin aceluiași eșafodaj interior.

INIMĂ. Alcătuită din 45 de poeme, cartea de acum are în centru un redutabil vehicul conceptual: *inima*. Totul pornește de la înțelegerea acestui termen polisemantic. Nu există psalm în care să nu-și facă loc, să nu se infiltreze, direct sau indirect. Dicționarele înscriu, în articolul dedicat termenului *inimă*, care provine din latinescul *anima*, o avalanșă de unități frazeologice, dovadă că e generator de alte semantisme, în cascadă. Ce este inima, dincolo de organul vital? Cu sens figurat, binecunoscut, e sediu al sentimentelor umane. Conectat cu alt receptacul semantic, *suflet*, o supernovă a ființării. Și dacă e vorba de *inimă*, avem, în subsidiar, *flacăra vieții* și modul în care o întreținem ori asistăm neputincioși la stingerea ei.

În aparență, nimic religios în versurile scriitorului sibian. Nimic din ritmul continuu, anestezic, surd la frapantele detalii lumești, al celor 151 de psalmi biblici. Și, totuși, Radu Vancu reușește, prin ultimul volum de poezie publicat, să adauge, la definiția dată de dicționare psalmului, un sens nou, intim legat de semantica inimii. Un text de o forță mocnită, cu întreruperi de ritm discursiv, exact ca-n jurnale. De altfel, poemele sunt, pe un versant al lor, niște transcrieri de secvențe din felurite călătorii. În țara sa, în țări străine, sau în sine, spațiul cel mai îndelung bătătorit. De unde se aude ritmul literelor tastate la laptop, într-o cameră de hotel? Din Germania: „Îți scriu din Frankfurt (…)”. Din Bulgaria: „Îți scriu din căsuța asta murdară din Kranevo (…)”. Din Suedia: „Îți scriu acum din Göteborg (…)”. Din Anglia: „ești un mare meseriaș, mi-am spus/ în vreme ce mă plimbam/ prin Londra înghețată.”. Din Belgia: „(…) îți scriu din Bruxelles,/ e șase dimineața, sunt în camera de hotel”. Din Italia: „Am mers cu el de mână prin Florența ploioasă & vidă”.

Există o tentă accentuat confesivă în aceste poeme, specifică unei trăiri directe, necenzurate. Pot fi extrase, cu succes, biografeme, indici ai mediului familial (tata, mama, băiatul). Există și un soi de situare în răspăr, o monoton-intrigantă luare la harță cu o entitate care urmărește vorace linia literei scrise. Pare un jurnal ținut aleatoriu. File dintr-un jurnal poetic, care nu omite tensiunile interioare, ci le instalează cursorul în sediul vital, în chiar inima scriitorului. Versurile țâșnesc asemenea unor spirale de sânge proaspăt. Semantismul vitalității e permanent acolo, circulă printre rânduri, le încheagă. Aceste poeme împrumută din trăsăturile locurilor prin care trec, ca niște veritabile mijloace de transport cultural. Sunt psalmi-diaristici ori psalmi itineranți, pentru că Radu Vancu îi scrie altfel, fără un tipar anume, în funcție de țara în care se află. Îi ajustează contextual. E o formulă poetică, de adaptare la realitate.

Din cele 45 de poeme, doar 13 sunt psalmi, în accepția autorului: „ultimul psalm pe care Ți-l scriu –/ s-au adunat deja fix 13, mi se pare un număr bun/ & nici nu sunt atât de sigur că mai e// un lucru etic să scrii psalmi astăzi.” (p. 60). (Eu am numărat, până la sfârșitul cărții, 17.) Psalmii încep cu adresare directă. Sunt integrate, de obicei, formule de salut, specifice țării în care se află sau cu care s-a obișnuit: *Guten Abend*, *dobre vecer*, *g'morning*, *bon matin*, *buona notte*, *bonsoar*, *salve*, *noapte bună*, *salut*. Psalmii sunt așezați printre mostre de metalimbaj, printre textele despre texte, textele despre scris, textele despre mama & tata, printre textele despre fericire & neputință.

UTOPIE. Există în volum un vers-oglindă, ca un laitmotiv, o secvență halucinantă, care se repetă, cu mici, aproape de neobservat, modificări. Termenii-pivot, poziționați, la început și la sfârșit de vers, sunt, în chip invariabil, *utopia* și *inima*. Observăm faptul că ambii sunt articulați hotărât. Sunt toposuri care par să nu se-ntâlnească niciodată, spații care se resping. Puse cap la cap, versurile acestea sună ca o rugăciune. Nici nu mai contează din ce răsad au crescut. Cuvintele amorțesc sub puterea cântării lor monotone & translucide:

„*Utopia* mea a fost *inima* ta.” (p. 8)
„*Utopia* mea personală a fost *inima*.” (pp. 14, 23, 28, 31, 33)
„*Utopia* mea a fost ca inima mea să fie *inima* ta.” (p. 37)
„*Utopia* mea a fost ca inima mea să fie *inima* mea.” (p. 41)
„*Utopia* mea a fost să fiu ca *inima* ta.” (p. 45)
„*Utopia* mea va fi *inima* ta.” (p. 50)
„*Utopia* mea a fost utopia ta a fost *inima*.” (p. 56)
„*Utopia* mea a fost *inima* mea a fost distopia ta.” (p. 62)
„*Utopia* mea n-a fost să fie *inima*.” (p. 66)
„*Utopia* mea a fost *inima* ta moartă.” (p. 70)
„*Utopia* mea a fost *inima* ta a fost paradisul.” (pp. 76, 80)

În timp ce transcriu aceste versuri absorbite în același substrat prozodico-mental, în timp ce le recitesc, simt că-mi alunecă de sub ochi. În cerneala digitală de pe pagina acestei recenzii, par să se pulverizeze. Rezultă niște echivalențe frapante: *utopia = inima/ inima mea/ inima ta*; *utopia = inima = distopia*; *utopia =*

inima = paradisul; *utopia = distopia*; *utopia = paradisul*. Aceste echivalențe sau coincidențe sunt posibile, deoarece conectorul dintre părțile nominale e unul și același: verbul existenței, *a fi* (cu formele: *a fost* (12); *n-a fost* (1); *să fie* (3); *să fiu* (1); *va fi* (1)). Atât de diferiți, veniți din câmpuri semantice diametral opuse, cele două concepte, *utopie* și *inimă*, conviețuiesc, se supun ideii de *ființare*, creând, în această poezie, efectul de *trompe-l'œil*.

Există în carte, la pagina 34, o haltă constatativă, în notă aforistică, cu același *dacă* prezent, un jonctiv care dă, pe tot parcursul psalmilor, frison, indicând limitele ființării: „Dacă într-adevăr oamenii ar fi vii, ar trebui să urle fără oprire câteva ore pe zi.// Dacă într-adevăr cărțile ar fi vii, paginile astea ar trebui să urle fără încetare.” (p. 34) Să fie Poezia o formă de răzbunare a inimii? Ca-n duelul clasic, cu pistolul armat, în prezența unor martori. Duritatea cu care i se adresează Lui face din aceste poeme niște pseudo-psalmi sau anti-psalmi, în linia inaugurată, la noi, de Tudor Arghezi. Îl obligă să coboare la înălțimea omului, pe pământ. Îl scoate din norul uriaș în care se ascunde. Îl umanizează, ca-n jocul de copii, delicat-forțat și fără inhibiții.

Să fie poezia o dulce utopie? Avem triada: frumusețe – poezie – sinucidere. Din atâta frumusețe se naște poezia. Din atâta poezie, sinuciderea. „Țineam să-ți scriu cum îi scrii unui/ prieten pe care-l știi singur/ & te simți cumva vinovat de singurătatea lui// & îi scrii o chestie patetică la care știi/ că n-o să răspundă niciodată” (p. 12) Scrisul în sine e o călătorie despre care nu știm încotro ne va duce, o dată penița scufundată-n cerneală. Iar noi ne legăm pe punte, cu sfori imaginare, unii de alții, toți cititorii de poezie, așa cum pe vasele uriașe se legau ocnașii, în trecut, pe timpul furtunii.

DEFINIRE. Multe definiții inedite sar în ochi. Utopiile lui Radu Vancu acționează și la acest nivel, al (re)conceptualizării. Sunt vizate cuvinte, precum: *divinitate*, *singurătate*, *corp*, *realitate*, *inimă*, *copil*, *poem*, *Vancu* etc. Tot atâtea definiții poetice. Niște cheițe de desferecat uși. Cum îmi plac, de la o vreme, foarte mult dicționarele, de orice fel ar fi acestea, nu pot trece peste acest aspect. Cartea poate fi citită și ca o colecție de astfel de definiții poetice. Un mini-dicționar. Atipic și, tocmai de aceea, cu impact mare la cititor. Și nu pot să nu mă gândesc la Flaubert, cu dicționarul său de idei primite de-a gata.

Ce e *corpul*? E „blândă anarhie de mușchi & colagen, comună/ primitivă de oase & țesuturi – și în centrul ei,/ neprevestită de nimic, ca toate marile catastrofe – / inima & dictatura ei neînduplecată.” (p. 14).

Ce e *realitatea*? E „pieliță strălucind entuziastă peste nimic,/ comună primitivă de cauze & efecte – și în centrul/ ei, neprevestită de nimic, ca toate marile catastrofe –/ inima & dictatura ei neînduplecată.” (p. 14).

Ce e *inima*? E „utopia din coșul pieptului.” (p. 18). E „un mic frigider portabil”, „un mic crematoriu portabil”, „(chestia cea mai chinuitoare & oribilă dintre toate) un mic paradis portabil, ca inima micului Isus”, „jucăria de hârtie pe care o decupezi când vrei tu” (p. 33).

Ce e *singurătatea*? E o „Cola din congelator” (p. 12).

Ce-s *copiii*? Sunt „materiale cu rezistență mai mare” (p. 16).

Cine sunt *Vancii*? Sunt „miez de metili tanatofori arzând nestins.” (p. 52).

Ce e *poezia*? E, cu referire la suicidul tatălui, „zdrăngănitul ăsta drăguț & atroce” (p. 52). Care-i puterea *poemelor*? Să aprindă „cu limba lor în flăcări pagina pe care stau” (p. 58), să ne țină „nervul reactiv la frumusețe”, chiar dacă-i „cea mai dură acuzație împotriva ei” (p. 10).

Ce e *divinitatea*? Aflăm încă din primul poem, din versul cu care se deschide mica psaltire insolită (putem să-i spunem și postmodernă, la o adică), semnată de Radu Vancu, că Cel-de-Sus e un „Meister al bratwurștilor/ & al Oktoberfestului/ & al părului Sulamitei & Margaretei// întinzându-se deasupra Germaniei ca fumul/ unor lagăre de exterminare.” (p. 5). E un „«meșter „al fulgului de zăpadă»/ & al fulgilor de sare de pe pielea arămie a adolescentelor/ bulgăroaice de la Kranevo,// & al fulgilor de sare din saramura bulgărească,/ & al tuturor fractalilor trecuți vreodată/ prin unda gravitațională a inimii.” (p. 11). E „un maestru maniac & atotputernic/ & aproape înnebunit de singurătate” (p. 12). E un „maestru al fulgilor de gheață” (p. 13). E un meșter „al tulpinii de ghiocel” (p. 20). E un „meșter al miezului de pepene” (p. 29). E „cel mai tare clovn al petrecerii” (p. 61). E „întunericul hămesit de deasupra noastră” (p. 30). E un „meșter necruțător de blând” (p. 35). E un „meșter care ai făcut posibile/ Westminster Abbey & făina de mălai/ de la People's Supermarket” (p. 42). E meșter „al fulgului de nea & al zloatei ardelenești” (p. 48). E „*maître* al Taborului & al Resurecției/ (cum ți-a ieșit chestia aia, *chapeau*)/ & al lui Lego Harry Potter & al ochilor de copii// privind mai strălucitori decât Taborul/ piesuțele de Lego Harry Potter” (p. 59). E „Maître al gofrelor însiropate & al sosului Piri Piri” (p. 53). E un „Norocel”. E Meșterul „Drege-și-Strică” (p. 64). E un „maestro al ochișorilor de copii strălucind/ în vreme ce taie felia de pizza Peruzzi &/ îl privește cu dragoste pe BB-8-ul de plastic// cumpărat cu 38 de euro de la Disney World.” (p. 67). E un „Meister al cărniței străvezii de copil” (p. 72). E un „Meister al aripioarelor picante KFC/ & al aripioarelor de înger” (p. 77). Fiind vorba, totuși, despre niște psalmi, dialogul are un protagonist ubicuu, ivit, părelnic, de dincolo de nori. Cred că niciodată, în literatura română, ființa supremă, de care suntem cu toții ancorați, prin fire invizibile, nu a beneficiat de atâtea apelative. Ne aflăm într-un teritoriu lingvistic explorabil, care presupune o posibilă intrare în haloul unei revelații.

Cad, rând pe rând, toate apelativele cu care religia ne-a obișnuit, toate numele date divinității. Radu Vancu deschide un burduf cu nume inedite, poetice și paradoxale. Nu apare *Doamne*, în structurile cu adresabilitate directă, o formulă-n vocativ, specifică psalmilor. Vocabula *Dumnezeu* apare de cinci ori, dar fără a avea forța celorlalte apelative. Cel mai mult I se adresează uzând de seria nominală *meșter – maestru – meseriaș – meister – maestro – maître*, în combinații stilistice care merg de la amuzament până la crispare, cinism, blândă ofensă și, poate, întristare. Versul: „Atotputernic & jemanfișist. Nesfârșit de blând & nesfârșit de nesimțit. Diafan & adiofor.” (p. 45) pare o sinteză a tuturor apelativelor integrate de poet în „psaltire”, incluzându-l și pe unul dintre cele mai uzitate (*Atotputernic*).

&. Dar eu aș înclina să cred că Radu Vancu mai folosește un apelativ subtil, care circulă prin toate poemele, nestingherit, ca sângele prin vene, un semn grafic, un & purtat cu sine și lansat înspre cititori. Un & venit din spațiul poeziei americane. Un & cultivat de Mircea Ivănescu. Un & întâlnit în poezia tradusă, la John Berryman. Doi poeți care l-au influențat atât de mult. (În 2013, de altfel, la Casa de Editură Max Blecher & Editura Armanis, a apărut volumul John Berryman, *Cântece vis*, traducere și postfață de Radu Vancu.) Un & Suprem, semn al continuității și totodată al neputinței în a reda ceea ce niciodată nu va putea fi redat, pentru că ne scapă printre rânduri, pentru că e volatil și pus pe șotii. Acel & extramundan. Acel & ca însemn al viitorologiei poetice. Acel & de care nu ne vom despărți, ci-l vom integra în inimă, în utopia ca o inimă, în distopia ca o inimă, în inima-utopie. & iată: „(…) frumusețea Ta/ și-a răsfirat și mai tare coada de păun" (p. 73).

Perspectiva Aproapelui se modifică radical. Realitatea se desface în straturi concentrice. În ferfenițe de umanitate. Între frumusețe și tristețe se joacă substanța lumii noastre: „Ai creat o lume de oameni triști/ care-Ți scriu psalmi despre frumusețe./ Despre jucăriile copiilor. Despre ochișorii iluminați/ & devastatori, ducându-ne înapoi în splendoare./ *Maestro*, oamenii triști te salută &/ Îți mulțumesc. Cât cer, atâta tristețe." (p. 69). Poemele au textură diferită, exact așa cum se arată, la cald, zilele și nopțile noastre. Stări felurite rod pe dinăuntru și proiectează-n text lumini și umbre. Intrigant-paradoxală poezie, ca operația pe cord deschis. Aproape 80 de pagini dense, în care Radu Vancu se ia la trântă, în regim de umanitate extremă, cu o iluzorie entitate. Deschide un imens recipient cu întrebări și noi, cititori cu ochii fixați ventuză pe vers, stăm și ascultăm bătăile unei inimi răsfrânte pe marginea textului. Cumva pitiți, în penumbră, nu clipim. Ne mirăm și întoarcem pagina. Și tot ce spune poetul e ceea ce am fi vrut să spunem/scriem și noi.

SÂNGE. Cred că-n fiecare volum de poezie pulsează o inimă. Doar că unii poeți apelează la trucuri și ne fac să credem că n-au inimă, că poezia lor e aseptică, desangvinizată, că scriu neutru, că persoana lor nu contează, că se dedublează, că reușesc să se desprindă de text și să-l privească obiectiv și rece, de sus, că zdrobesc orice urmă de subiectivism, că prin venele lor nu curge sânge, ci un lichid a cărui formulă chimică nu a fost încă identificată. Unii își etalează poezia ca pe-o haină îndelung spălată, lipsită de pete, întinsă pe-o sârmă, la uscat, în văzul tuturor, posibilă formă de exhibiționism.

Poezia e operație pe cord deschis, indiferent de forma în care-i turnată. Am putea extrage câteva mostre din țesutul psalmilor, ca pentru a deschide/închide cutia cu pulsații sufletești, cu imagini de o finețe care nu poate să coincidă decât cu frumusețea unei inimi vii: „Există grupe de metili care poartă în sine memoria toamnei & se adaugă pe gene." (p. 51); „Tristețea e superputerea noastră" (p. 69).

Autor al *Elegiei pentru uman. O critică a modernității poetice de la Pound la Cărtărescu*, Radu Vancu e cunoscut ca un rafinat teoretician al poeziei, un hermeneut. Asemenea poeților în al căror laborator de creație intră și pe care-i

consideră modele, se află *à mi-chemin* între utopie și realitate. Experimentează cu fața întoarsă spre umanitatea de lângă el. Scrie o poezie intelectuală, de factură filo-umană, care caută acea puritate ascunsă sub mormane de balast senzorial. Volumul se încheie cu un vers situat în regimul aceluiași *dacă* inhibant: „Dacă poezia nu mă scoate viu din asta, atunci poezia nu există.” (p. 82).

Poezia lui Radu Vancu pare să prefațeze renunțarea la un act suicidar. Turnați în cuvinte și imagini care trimit la realitatea frustă, din care mușcăm cu toții lacom, la materia ei organică, cu mii de impulsuri și incongruențe, psalmii de azi caută forme de raliere la mistica picăturii de sânge, impregnate-n lințoliul primordial: „Să scrii sau să nu scrii? Două jumătăți de întrebare – fiecare dintre ele o sinucidere întreagă.// În fond, toată literatura mea ar trebui citită ca teologie ratată – și practicată pe furiș.// Sunt un cuțit vorbind cu voce tare în vreme ce se taie pe sine însuși –// și face poeme despre sângele care țâșnește gâlgâitor din lama lui metalică.” (p. 81).

LE CŒUR – UNE SUPERNOVA
Résumé

Mots-clés : *Radu Vancu, poésie, cœur, utopie, style, vie, sang*

Le cœur – une supernova peut être lu comme un essai dans lequel sont analysées stylistiquement plusieurs facettes de la poésie de Radu Vancu. Paru en 2019, sous le titre Psaumes, à la Maison d’Édition Max Blecher, le volume met en exergue plusieurs concepts adjacents, issus d’un territoire sémantique à plusieurs entrées.

Armoniile imitative. Valori expresive ale cuvintelor[1]

CORDOȘ FLORINA-DIANA
Liceul Național de Informatică, Arad

Cuvinte-cheie: *armonie imitativă, onomatopee, cuvinte imitative, vocale, consoane, aliterații*

Reperul acestui studiu are la bază afirmația poetului Alexandru Macedonski din 1892 în care declara că „poezia viitorului nu va fi decât muzică și imagine, aceste două eterne și principale sorginți ale ideii", iar „sunetele joacă în instrumentalism rolul imaginilor"[2]. Preocupările pentru sonoritatea cuvintelor și valorile acustice ale limbajului liric se manifestă la poetul nostru încă de la debutul său în arena literară a epocii, (apoi în primii ani ai „Literatorului") când lansează volumul *Prima verba* (1872), în care include și poezia *Sunetele bătăliei.* În manuscris poetul menționează la notă: „Armonie imitativă: când e bine citită face mare efect; Cum tună în furtună? Repede, zgomotos și fără a lăsa mari intervale între ele"[3].

Procedeul armoniei imitative însă nu este nou. El își găsește originile încă din literatura Antichității. Oratorul Demetrios din Phaleron (350-280 î. Hr.) face câteva referiri la efectele expresive ale cuvintelor în al său *Tratat despre stil*. În perioada Renașterii, abatele Charles Batteaux consemnează în 1771 aspecte ale onomatopeelor în lucrarea *Les quatre poétiques d'Aristote, d'Horace, de Vida, de*

---

[1] Radu Petrescu, emblematicul scriitor al „Școlii de la Târgoviște", relevă funcția eufonică pe care o au cuvintele în discursul poetic. În opera *Părul Berenicei* acesta vorbește despre frecvența superioară a fricativelor atunci când apare șarpele. Este ceea ce se întâmplă în traducerea epopeii vergiliene *Eneida* de G. I. Tohăneanu – transpunere românească în versuri endecasilabice de tip iambic – unde pare că „textul sâsâie, pentru a arăta prezența șarpelui", în episodul morții lui Laocoon. Dintre aliterațiile pregnante redau câteva în care alăturarea consoanelor fricative *s, ș, z, j, f, v* și implicit alegerea cuvintelor onomatopeice ne fac martori oculari la mișcarea sinuoasă a șarpelui:

S-aude șuier pe șuvoiul spumei
Și iată-i că ating acum uscatul
Cu ochi scânteietori scăldați în sânge,
În sânge și în foc. Cu limbi în tremur
Se ling pe gurile șuierătoare.

Aici toate sunetele, silabele, cuvintele, versurile, imaginile poetice se înlănțuie într-un mod normal, natural, cu o relaxată ușurință, fără a ține cont de „tirania" tiparului prozodic. Afirmația călinesciană privitoare la transformarea poeziei în industrie este emendată de Profesorul Tohăneanu, deoarece prin reușita sa dovedește că este un mare creator care știe să preschimbe constrângerile prozodice în adevărate valori eufonice.

[2] Alexandru Macedonski, *Poezia viitorului*, în *Opere IV. Articole literare și filosofice,* ediție critică cu studii introductive, note și variante de Tudor Vianu, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946, p. 101.

[3] Alexandru Macedonski, *Opere, I, Versuri. Proză în limba română,* ediție alcătuită de Mircea Coloșenco, introducere de Eugen Simion, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, Univers Enciclopedic, 2004, p. 1588.

Despreaux. Apoi, în secolul al XIX-lea, autori ca Herbert Spencer[4] sau Maurice Grammont[5] aduc în discuție problematica sonorității cuvintelor, a onomatopeelor și a funcției lor în muzicalitatea versului. În capitolul despre *Filosofia stilului*, Spencer, consideră că atunci când sunt pronunțate, cuvintele trezesc în noi asociații ale ideilor, emoții, stări sau trăiri. De asemenea, întocmește în lucrarea sa și o clasificare a cuvintelor „imitative", cele care imită direct fenomene din natură – onomatopeele, și cele care imită natura în mod indirect – unele verbe, adjective și adverbe onomatopeice. Onomatopeele sau cuvintele imitative nu vor putea niciodată reda sunetul exact al unui fenomen sau zgomot din natură, ci doar aproximativ, deoarece acestea nu pot fi cuprinse în totalitate de un sunet creat artificial. Sunete ca bătaia tobei, orăcăitul broaștei, trilul privighetoarei nu vor putea fi imitate cu fidelitate, ci doar vor reda ideea sunetului respectiv sau o anumită asemănare cu cel original.

Acest lucru încearcă să îl realizeze Alexandru Macedonski prin poeziile de tip armonie imitativă. Utilizează vocale, consoane și grupuri de sunete pentru a reproduce și a imita zgomote din natură, sunetele specifice unui obiect sau ale unei acțiuni, cu scopul de a amplifica valențele expresive și acustice ale cuvintelor și implicit ale versurilor. Mecanismul acestui procedeu constă în repetarea în anumite poziții a unor sunete individuale sau grupuri de sunete din cadrul aceluiași vers sau aceleiași strofe.

În literatura română, anterior lui Macedonski, cel care a exploatat efectele armoniei imitative a fost Dimitrie Bolintineanu. Se pot observa valori expresive inedite ale vocalelor și consoanelor în poeme narative ca *Mihnea și baba* în strofa a VIII-a sau *Peștera muștelor* în strofa a II-a. Iată mai jos un fragment din primul poem:

Mihnea încalecă, calul său tropotă,
Fuge ca vântul;
Sună pădurile, fâșâie frunzele,
Geme pământul;
Fug legioanele, zbor cu cavalele,
Luna dispare;

Efectul de armonie imitativă este obținut prin sonoritatea cuvintelor alese și prin combinația de aliterații și asonanțe, care creează tonalitatea fundamentală a poeziei. Prin jocul inedit al cuvintelor, al mijloacelor fonetice, al rimelor și al repetițiilor este evocată repeziciunea acțiunii la care devenim martori oculari și care ne frapează instantaneu auzul. Verbele de mișcare *tropotă, fuge, zbor, se clatină* puse în relație cu verbe iterative precum *sună, tresare, fâșâie, muge, geme, bate,* configurează imagini vizuale și auditive care provoacă impresii puternice și intensifică eufonia versurilor.

---

[4] Herbert Spencer, *Essais de morale, de science et d' esthétique,* traduit de l' anglais par A. Burdeau, Paris, 1877, p. 334, accesat pe www.gallica.bnf.fr.

[5] Maurice Grammont, *Onomatopées et mots expresifs,* în „Revue des langues romanes", XVIII, janvier-février, 1901, p. 97-158, accesat pe www.gallica.bnf.fr.

În articolul despre *Ciocnirea vocalelor și consoanelor. Hiatul. Monosilabele* din 1880, Alexandru Macedonski aduce în discuție și chestiunea armoniilor imitative. Dacă în general se declară reticent inserării unui număr prea mare de monosilabice, cuvinte predominant consonantice ori vocalice, deoarece nu sunt producătoare de eufonii, le permite în schimb când e vorba de armoniile imitative și efectele generate de acestea (de ex. rapiditatea unui acțiuni, sunetele specifice unui eveniment/obiect). Doar atunci „cuvintele de o silabă pot să predomine; în toate celelalte cazuri, a le lăsa să se îngrămădească este a îngreuna pronunția versurilor fără necesitate”[6].

Conștient de frumusețea evocatoare a sunetelor, aflat în perioada experimentelor literare, dar poate și din dorința de înnoire a tehnicii poetice, Macedonski începe să practice „armoniile imitative”, care sub condeiul său vor deveni adevărate piese de măiestrie artistică. Încă din tinerețe, poetul începe să pună în valoare expresivitatea sunetelor în cuprinsul poeziei *Prin selbea-ntunecoasă*. Compusă în 1872 este adnotată de autor cu „Armonie imitativă, râul”. Extragem de aici concluzia că, deși adolescent, Macedonski dovedește că are „ureche muzicală” și manifestă o atenție ridicată pentru armonia fonică a versurilor. Repetarea acelorași sunete în diverse poziții, alternanțele și contrastele combinațiilor alese alcătuiesc coloritul muzical al poeziei. Pentru exemplificare redau mai jos câteva versuri:

S-a**ú**d murm**ú**rul d**ú**lce al **á**pei cristal**í**ne,
Ce pr**í**ntre fl**ó**ri și i**á**rbă se sc**ú**rge-ncetiș**ó**r;
Să v**ắ**d r**á**zele l**ú**nei plăc**ú**te ș-argent**í**ne,
Ven**í**nd să se refl**é**cte în m**í**cul râuș**ó**r.

Din totalul de nouăsprezece vocale accentuate, vocala *u* are cele mai multe recurențe. Aceasta se repetă de șase ori de-a lungul acestei strofe *(s-aúd, murmúrul, dúlce, scúrge, lúnei, plăcúte),* vocala *i* de cinci ori *(cristalíne, príntre, argentíne, veníndn, mícul),* vocalele *a* și *o* de câte trei ori *(ápei, iárbă, rázele; flóri, încetișór, râușór),* iar vocalele *e* și *ă* posedă câte o poziție marcată *(reflécte; vắd).* Un total de cincisprezece dintre ele sunt precedate sau succedate de consoanele vibrante și lichide *r, l* sau de cele metalice *m, n*. Frecvența mare a vocalelor *u* și *i* dă impresia unei atmosfere învăluite în mister și liniște. Aliterațiile vocalice și consonantice pun în valoare ideația. Cuvintele în care este marcată vocala *a* ne trezesc parcă brusc la realitate și ne fac mai atenți la cadrul feeric din apropiere. Primul vers configurează ideea principală a întregii strofe, sunetul suav al râului limpede înaintând lent și calm spre gura de vărsare. Vocala *u* apare de cinci ori în numai trei cuvinte: de trei ori în poziție accentuată și de două ori în poziție neaccentuată – S-a**ú**d murm**ú**rul d**ú**lce…, o performanță notabilă în plan sonor. Combinațiile dintre cuvinte produc în contextul dat imagini vizual-auditive și sonorități de o admirabilă expresivitate. Senzațiile de unduire a apei printre flori și iarbă, mișcarea lină, oglindirea lunii în apa clară sunt transmise cititorului prin potrivirea de sunete adecvate, căutate și alese cu grijă, evocatoare în acest sens.

[6] Alexandru Macedonski, *op. cit.,* p. 39.

În armonia imitativă *Sunetele bătăliei* este demonstrată virtuozitatea poetică a limbii. Aceasta se realizează prin utilizarea de verbe și substantive care prin senzațiile acustice provocate ne transportă pe câmpul de bătălie, în mijlocul evenimentelor. Multitudinea de aliterații, scurtimea cuvintelor (bisilabice și trisilabice), consoanele și vocalele acoperă o vigoare expresivă pătrunzătoare și produc impresia de desfășurare rapidă și zgomotoasă a luptei. Într-o poezie relativ restrânsă ca întindere (douăsprezece versuri), verbele și substantivele egale ca număr (câte opt de fiecare fel) plasate în poziții cheie ale versurilor și repetate la intervale regulate, provoacă ritmul accelerat al luptei imprimat strofei, nelăsând niciun timp de respiro.

Bomba detună,
Precum în furtună;
Tună!
Sabia lovește,
Omul răcnește,
Gloanțele
Sfârăie,
Vâjăie
Bombele!
Tunul detună,
Precum în furtună,
Tună!

Asocierea fenomenului natural al furtunii dezlănțuite, căderea rapidă și gălăgioasă a picăturilor de ploaie cu zgomotul puternic produs de bombe și gloanțe, cel strident al sabiei și strigătul disperat al omului pe câmpul de luptă, fac din această poezie o veritabilă mărturie că „poetul poate face din vers ce vrea”[7]; produce efecte neașteptate, imagini frapante. Surprinzătoare din acest punct de vedere sunt alăturările de cuvinte care conțin consoanele explozive *b, t, d,* ce cuprind vocala cea mai închisă *u* sau cea semideschisă *ă (tună, detună, furtună).* Acestea, împreună cu cuvintele ce conțin consoanele fricative *s, f, v, j,* înglobează în interiorul lor vocala închisă *â* și semideschisă *ă (sfârăie, vâjăie)* și contribuie la atmosfera sumbră, tensionată și apăsătoare a luptei. Verbele onomatopeice *vâjăie* și *sfârăie* imprimă întregii atmosfere lirice o remarcabilă valență fonică. Numărul redus de cuvinte cu vocala deschisă *a (sabia, gloanțele)* amplifică starea de nervozitate a evenimentului; strecurarea lor în tumultul exploziv al furtunii de bombe aduc parcă o rază firavă de lumină, prin trecerea de la vocala închisă *u* la vocala cu grad de apertură maxim *a*. Însă în planul semnificatului *sabia* este instrumentul contondent al violenței fizice, ceea ce face ca raza de lumină să fie de scurtă durată, atât în plan acustic, cât și mental. Accentuarea silabei *„–tu”* de șapte ori în decursul poeziei și de șase ori în cuvinte la final de vers accentuează clocotul

[7] Bonifaciu Florescu, *Despre armonia imitativă,* în „Literatorul”, I, 13 aprilie, 1880, p. 197, *apud* Adrian Marino, *Probleme de estetică a limbii la Alexandru Macedonski,* în Limba română, 1966, nr. 1, p. 25.

puternic al trăirilor. Aceste repetări măresc efectul muzical al versurilor și dau impresia de desfășurare alertă a acțiunii.

Referitor la armonia imitativă, Macedonski relevă importanța literelor din alfabet care asociate unui ton muzical reprezintă muzica poeziei. Pe baza lor, poetul poate reproduce, nu fără eforturi mentale și lingvistice, sunete: „Sunt mulți care, nedându-și seama ce este armonia imitativă, nu vor putea să prețuiască truda ce am avut pentru a scrie versurile cuprinse într-însa”[8].

Prin procedeul armoniei imitative, Macedonski reușește, e drept, nu fără dificultăți[9], un „act de pionierat” în literatura română. Încercarea sa de a ilustra expresivitatea și valoarea acustică a limbii prin aglomerări neașteptate de consoane și vocale, îl plasează în linia celor care au depășit bariera lingvistică a perioadei respective; prin figurile de sunet utilizate în crearea acestor bucăți admirabile, stilul poetic a câștigat în eufonie și muzicalitate.

În pofida inventivității sonore din armoniile imitative ale poetului nostru, procedeul rămâne, în mare parte, mecanic. El nu a făcut carieră spectaculoasă în postmacedonskianism, pentru simplul motiv că imită (imperfect, e drept) sunetele din natură, nu le sugerează cum se întâmplă la Paul Verlaine[10], de pildă, într-un vers celebru atât pentru literatură, cât și pentru istorie[11]. Versurile nu sunt doar un ansamblu de cuvinte înlănțuite între ele prin sintaxă și înțeles, ci sunetele sunt grupate astfel încât să încânte auzul și să răsfrângă ecourile lor în interiorul nostru.

Bibliografie

Florescu, Bonifaciu, *Despre armonia imitativă*, în „Literatorul”, I, 13 aprilie, 1880, *apud* Adrian Marino, *Probleme de estetică a limbii la Alexandru Macedonski,* în Limba română, nr. 1, 1966.

Giurgiu, Felicia, *Alexandru Macedonski sau fascinația formei,* în „Revista de istorie și teorie literară”, nr. 3, 1978.

[8] Alexandru Macedonski, în *Prefața* la *Poesii* (1882), p. 160-161. (*Apud* ediția Mircea Coloșenco, p. 1623)

[9] „Dar oricum ar fi prețuite versurile în chestiune, ele vor rămâne pentru mine de multă însemnătate și nu voi uita niciodată greutățile ce am întâmpinat în așternerea lor pe hârtie”, scria poetul în 1882 în *Prefața* volumului de *Poesii*, citat preluat din ediția Mircea Coloșenco, p. 1624.

[10] Iată mai jos prima strofă din *Chanson d' automne:*

Les sanglots longs
Des violons
De l' automne
Blessent mon coeur
D' une langueur
Monotone.

[11] Versul acesta anunța, criptat, Rezistența Franceză, prin vocea BBC-ului, debarcarea aliaților în Normandia (în iunie 1944). Ulterior poezia a fost pusă pe muzică și interpretată de celebrii șansonetiști francezi Charles Trenet și Georges Brassens. Charles Trenet a modificat puțin textul original, înlocuindu-l pe *blessent* „rănesc” cu *bercent* „leagănă”, încât versul e citat ca atare de mulți oameni, întrucât muzica s-a dovedit a fi „mai tare” decât filologia.

Macedonski, Alexandru, *Poezia viitorului,* în *Opere IV. Articole literare și filosofice,* ediție critică cu studii introductive, note și variante de Tudor Vianu, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946.
Marino, Adrian, *Probleme de estetică a limbii la Alexandru Macedonski,* în „Limba română”, nr. 1, 1966.
Tohăneanu, G., I., Funeriu, I., *Aliterația,* în „Limbă și literatură”, vol. III, 1983.
Verlaine, Paul, *Poèmes – Poeme,* traducere, prefață, nota traducătorului de Gheorghe Mocuța, Deva, Editura Emia, 2004.

IMITATIVE HARMONIES. EXPRESSIVE VALUES OF WORDS
Abstract

Keywords: *imitative harmonies, onomatopoeia, imitative words, vowels, consonants, alliterations*

Alexandru Macedonski tries to deliver the sounds or noises from nature through poems called *imitative harmonies.* He acknowledges although that the sound of drum, the frog`s croak or the nightingale`s song can`t be imitated precisely but only render the idea of that specific sound or a small similarity.

Macedonski uses vowels, consonants and groups of sounds to reproduce and imitate noises from nature, the sounds of an object or action, with the aim of amplifying the expressive and acoustic valences of words and stanzas. The mechanism of this method consists in repeating individual sounds or groups of sounds in certain positions within the verse or stanza.

Traducerea poeziei eminesciene în engleză și germană. Prezenţa volumelor în bibliotecile universitare şi Biblioteca Academiei

ROXANA MARIA CREȚU
Universitatea de Vest din Timişoara
roxana.cretu93@e-uvt.ro

Cuvinte-cheie: *ediție*, *Eminescu*, *engleză*, *germană*, *traducere*

Poezia lui Eminescu a stârnit interesul străinilor de la primele publicații, motiv pentru care încă din în ultimii ani din viață au început să apară traduceri ale sale în centre de promovare a marilor valori culturale, situate în diferite spații geografice: Berlin, Sankt-Petersburg, Budapesta, Paris și București. Receptarea a fost una pozitivă, el fiind considerat încă de atunci o mare personalitate literară, care se ridică la nivelul literaților romanici și germani.[1]

Prima traducere a fost realizată în germană, a apărut la Berlin, în anul 1878 și a fost făcută de către Carmen Sylva, care ani mai târziu a devenit Regina Elisabeta a României, iar textul tradus a fost *Melancolie*. A doua traducere în limba germană îi aparține lui Marie Charlotte von Bardeleben, sub pseudonimul Mite Kremnitz. Carmen Sylva și Mite Kremnitz vor continua să traducă poezii în limba germană și în următorii ani, pe care le vor publica în revistele literare ale epocii.[2]

Un alt aspect important este că prima traducere în engleză este din 1930, ca dovadă că engleza până la acel moment nu reprezenta o limbă de cultură pentru poporul român și nu era considerată încă o limbă internațională, privilegiu ce îl va dobândi începând cu a doua jumătate al secolui XX.

Pentru limba engleză, am identificat următoarele traduceri:

▪ Mihai Eminescu, *Poems*, trad. Dimitrie Cuclin, București, Editura „Bucovina” I. E. Torouțiu, [f.a], 176 de pagini. (BCUB, BCUC)

▪ Mihai Eminescu, *Poems*, trad. Carmen Moldovan, București, Editura Graiul Stăpânilor, [f.a], 61 de pagini. (BAR, BCUC, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Poems of Mihai Eminescu*, trad. Sylvia Estelle Pankhurst și I. Olimpiu Ștefanovici-Swensk, prefață de George Bernard Shaw și introducere de N. Iorga, London, Kegan Paul, Trench, Trubner & CO., 1930, 120 de pagini. (BAR, BCUB, BCUI)

[1] Dumitru Copilu-Copilin, *Eminescu în circuit universal. Traducerea și ecoul operei în 77 de limbi din peste 250 de țări*, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2014, p. 21.
[2] *Ibidem*.

▪ Mihai Eminescu, *Poems*, translated by Dimitrie Cuclin, professor of Royal Academy of music and dramatic art in Bucarest, București, Bucovina - I. E. Torouțiu, [1937], 175 de pagini. (BAR)

▪ Mihai Eminescu, *Poems*, trad. Dimitrie Cuclin, București, Editura „Bucovina” I. E. Torouțiu, 1938, 176 de pagini. (BCUB, BCUC, BCUI)

▪ Mihai Eminescu, *Poems*, trad. Petre Grimm, Cluj, Tipografia Cartea Românească, 1938, 55 pagini. (BAR, BCUB, BCUC)

▪ Mihai Eminescu, *Poems of Mihai Eminescu*, trad. Sylvia Estelle Pankhurst și I. Olimpiu Ștefanovici-Swensk, prefață de George Bernard Shaw și introducere de N. Iorga, London, Kegan Paul, Trench, Trubner & CO., 1939, 120 de pagini. (BCUC)

▪ Mihai Eminescu, *Poems of Mihai Eminescu*, trad. Sylvia Estelle Pankhurst și I. Olimpiu Ștefanovici-Swensk, prefață de George Bernard Shaw și introducere de N. Iorga, New York, Gordon Press, 1970, 120 de pagini. (nu se găsește în Bibliotecile Centrale Universitare și nici în Biblioteca Academiei)

▪ Mihai Eminescu, *Poezii/poems*, ediție bilingvă română-engleză, traducere de Leon Levițchi și Andrei Bantaș, Prefață de Aurel Marin, București, Editura Minerva, 1978, 509 pagini. (BAR, BCUB, BCUC, BCUI, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Poezii/poems*, English version by Corneliu M. Popescu, București, Editura Eminescu, 1978, 215 pagini. (BCUB, BCUC, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Poezii/poems*, versiune engleză și prefață de Roy MacGragor-Hastie, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980. (BCUB, BCUC, BCUI, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Poezii/poems*, English version by Corneliu M. Popescu, București, Editura Cartea Românească, 1989, 216 pagini. (BCUB, BCUC, BCUI, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *In celebration of Mihai Eminescu*, translated from the Romanian by Brenda Walker and Horia Florian Popescu, Preface by Zoe Dumitrescu-Bușulenga, London&Boston, Forest Books, 1989, 128 de pagini. (nu se găsește în Bibliotecile Centrale Universitare și nici în Biblioteca Academiei)

▪ Mihai Eminescu, *Star and other poems*, translated with an afterword by W.D. Snodgrass, Concord, New Hampshare, William B. Ewert Publisher, 1990, 20 de pagini. (nu se găsește în Bibliotecile Centrale Universitare și nici în Biblioteca Academiei)

▪ Mihai Eminescu, *Poezii de Mihai Eminescu/Poems of Mihai Eminescu*, edited by Kurt W. Treptow, with artwork Ioana Lupusoru, translations by Petre Grimm, Kurt W. Treptow, Irina Andone, Sylvia Pankhurst en I.O Stefanovici, Iași, [f.e], 1992, 140 de pagini. (BCUB)

▪ Mihai Eminescu, *The Legend of the Evening Star*, trad. Adrian George Sahlean, Newton M.A, Prospero Press, 1993, 48 de pagini. (BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *In celebration of Mihai Eminescu*, translated from the Romanian by Brenda Walker and Horia Florian Popescu, Preface by Zoe Dumitrescu-Bușulenga, London&Boston, Forest Books, 1997, 128 de pagini. (BCUC)

▪ Mihai Eminescu, *Poezii/poems*, trad. Dan Solomon, București, Editura Univers, 1998, 48 de pagini. (BCUB)

▪ Mihai Eminescu, *Poezii/poems*, ediție bilingvă, traducere de Leon Levițchi și Andrei Bantaș, București, Teora, 1999, 405 pagini. (BAR, BCUB, BCUC, BCUI)

▪ Mihai Eminescu, *Poezii/poems*, trad. Corneliu M. Popescu, București, Editura Fundației Române Culturale, 1999, 377 pagini. (BAR, BCUB, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Poezii/poems*, ediție bilingvă, traducere de Leon Levițchi și Andrei Bantaș, București, Teora, 2000, 405 pagini. (BAR, BCUB, BCUI)

▪ Mihai Eminescu, *Poezii/Poems*, selecție de Dan Grigorescu și Emil Moangă, cuvânt înainte de Dan Grigorescu, București, Editura „Grai și Suflet - Cultura Națională”, 2000, 280 de pagini. (BAR, BCUB, BCUC, BCUI, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Poezii alese/Selected poems*, trad. de Adrian George Sahlean, prefață de Dumitru Radu Popa, București, Editura Univers, 2000, 152 pagini. (BAR, BCUB, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Poems and prose*, trad. Kurt W. Traptow, Iași, The Center for Romanian Studies, 2000, 247 de pagini. (BAR, BCUC, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Legenda Luceafarului/The legend of the Evening Star*, trad. Adrian George Sahlean, București, Biblioteca Națională a României, 2000, 48 de pagini (BCUB, BCUC, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Up to the Star. The Life and Work of the Romanian Poet Mihai Eminescu*, Bilingual edition, amply annotated, compiled and edited by Andrei Bantaş and Mariana Neț. Cluj-Napoca, Clusium, 2000, 410 pagini. (BAR, BCUC, BCUI, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Luceafărul/Evening Star*, trad. Josef Johann Soltesz, ediție îngrijită de Constantin Mălinaș, Oradea, Editura Mihai Eminescu, 2004, 49 de pagini. (BCUB, BCUC, BCUI)

▪ Mihai Eminescu*, Eternal longing, impossible love*, trad. Adrian George Sahlean, București, Global Arts, 2006, 93 de pagini. (BCUB)

▪ Mihai Eminescu, *The Legend of the Evening Star&Selected poems*, translated by Adrian George Sahlean, București, Global Arts, 2020, 126 de pagini. (BAR)

▪ Mihai Eminescu, *Poems and prose of Mihai Eminescu*, ediție îngrijită de Ioana Lupșoru, [f.l.], Histria LLC, 2020, 272 de pagini. (nu se găsește în Bibliotecile Centrale Universitare și nici în Biblioteca Academiei)

Sylviei Estelle Pankhurst și lui I. Olimpiu Ștefanovici-Swensk le datorăm prima ediție în limba engleză a poeziilor eminesciene, volumul a fost publicat la Londra (reeditat în 1939). În 1937 apare la București un volum de poezii în limba lui Shakespeare, tradus de Dimitrie Cuclin (reeditat un an mai târziu și încă o dată pentru care nu am găsit anul). La sfârșitul deceniului Petre Grimm publică la Cluj o nouă ediție a poeziilor eminesciene în limba engleză. Anii ’70 debutează cu

reeditarea ediției Sylviei Estelle Pankhurst și lui I. Olimpiu Ștefanovici-Swensk în New York, pentru prima dată pe tărâm american. În 1978 apar două noi volume, unul semnat de Leon Levițchi și Andrei Bantaș (reeditat în 1999, 2000), și altul tradus de Corneliu M. Popescu (reeditat în 1989, 1999). Doi ani mai târziu, apare o nouă versiunea a liricii eminesciene în limba franceză, cea a lui Roy MacGragor-Hastie. În 1989, la centenarul de la moartea lui Eminescu, Brenda Walker și Horia Florian Popescu publică o ediție *In celebration of Mihai Eminescu* (reeditat în 1997). La sfârșitul secolului XX apar noi ediții traduse de W.D. Snodgrass (1990), Dan Solomon (1998), un volum format dintr-o selecție de texte aparținând lui Petre Grimm, Kurt W. Treptow, Irina Andone, Sylvia Pankhurst en I.O Stefanovici (1992) și o variantă a Luceafărului de Adrian George Sahlean (1993). Secolul XIX debutează cu apariția unor noi ediții aparținând lui Dan Grigorescu și Emil Moangă (2000), Adrian George Sahlean (2000, 2006, 2020), Kurt W. Treptow (2000), Andrei Bantaş în colaborare cu Mariana Neț (2000) și Ioana Lupșoru (2020) și o nouă variantă a *Luceafărului* în versiunea lui Josef Johann Soltesz. Pentru traducerea lui Carmen Moldovan nu am identificat anul apariței.

În total, în limba engleză avem treizeci de ediții traduse, din care unsprezece sunt reeditări. În România s-au editat douăzeci și unu de volume, adică două treimi din totalul edițiilor de traduceri, în Anglia patru volume, iar în Statele Unite ale Americii șașe. De aceste versiuni s-au ocupat un număr de douăzeci și unu de traducători, dintre care șaisprezece de origine română, iar ceilalți sunt de origine britanică (Roy MacGregor-Hastie, Sylvia Estelle Pankhurst), americană (W. D. Snodgrass, Kurt W. Treptow), australiană (Brenda Walker).

Bilioteca Centrală Universitară din București păstrează cele mai multe ediții, optsprezece, este urmată de cea din Cluj, unde am identificat șaisprezece volume, Biblioteca Academiei păstrează treisprezece volume, Biblioteca Centrală Universitară din Timișoara douăsprezece și cea din Iași zece ediții. Un număr de trei ediții nu se găseşte în niciuna din biblioteci. Acestea sunt: reeditarea volumului Sylviei Estelle Pankhurst și I. Olimpiu Ștefanovici-Swensk la New York (1970), prima ediție a Brendei Walker și a lui Horia Florian Popescu (1989), apărută la Londra și ediția îngrijită de Ioana Lupșoru din 2020, publicată în Statele Unite ale Americii.

Putem observa că a existat pe parcursul secolului XX o tendință de a reedita volumele de traduceri ale poeziilor eminesciene în limba engleză, care a dispărut începând cu anii 2000. De remarcat este faptul că Eminescu încă constituie un interes pentru traducătorii de peste hotare, ca dovadă apariția ediției lui Adrian George Sahlean din 2020 și cea îngrijită de Ioana Lupesc, tot în 2020. La fel ca în cazul celorlalte limbi, din păcate, constatăm interesul scăzut al editurilor de a reedita volumele princeps.

Pentru limba germană, am identificat următoarele traduceri:

- Mihai Eminescu, *Gedichte*, [f.t.], Bukarest, Socec, [f.a.], 81 de pagini. (BCUB)
- Mihai Eminescu, *Der Abendstern*, Übersetzt Edgar von Herz, Bucarest, Johan Weik, 1893, 32 de pagini. (BCUB)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte*, Deutsch von V. Tecontia, Vorwort von Jon Scurtu, Bukarest, Verlag des “Rumänischen Lloyd”, 1903, 68 de pagini. (BCUB, BCUI)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte. Novellen*, Deutsch von Maximillian W. Schroff, Craiova, Graphische Kunstanstalt Samitca, 1913, 237 de pagini. (BCUB, BCUI)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte. Novellen*, Deutsch von Maximillian W. Schroff, Bukarest, Socec, 1923, 291 de pagini. (BAR, BCUB, BCUC, BCUI, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte*, Übersetzt von N. N. Botez, Bukarest, Socec, 1931, 81 de pagini. (BAR)

▪ Mihai Eminescu, *Ausgewählte Gedichte*, deutsch Übersetzung von Victor Orendi-Hommenau, Temeswar (Timişoara), Von der Heide, 1932, 110 pagini. (BAR, BCUB, BCUC, BCUI, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte*, Übersetzt von Konrad Richter, Jena, Leipzig, Editura Wilhelm Gronau, 1937, 167 de pagini. (BAR, BCUB, BCUI)

▪ Mihail Eminescu, *Der Abendstern*, ins deutsche Übersetzt von Kathedralprediger, Erzpriester Olivian Sorocean, Suceava, Tipografia Română, 1940, 33 de pagini. (BAR, BCUC, BCUI)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte*, trad. Konrad Richter, Jena, Gronau, 1943, 167 de pagini. (nu se găsește în Bibliotecile Central Universitare și nici în Biblioteca Academiei)

▪ Michael Eminescu, *Den Abendstern*, metrisch Übertragen von Zoltán Franyó, Timișoara, Literatura, 1943, 38 de pagini. (BAR, BCUT)

▪ Michael Eminescu, *Den Abendstern*, ediția a II-a, metrisch Übertragen von Zoltán Franyó, Timișoara, Literatura, [1943], 38 de pagini. (BAR)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte*, Übersetzt von Laurent Tomaiagă, Egleitwort von Victor Morariu, Cernăuți, Mitropolitul Silvestru, 1943, 223 de pagini. (BAR, BCUB)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte*, prefață de Mihai Beniuc, traducere de Konrad Richter, Alfred Margul-Sperber, Werner Bossert, Walter Fabius, Immanuel Weissglas, Alexander Benedict, Franz Johannes Bulhardt, Hermann Roth, Albert Flachs, Hortense Mateescu, Alfred Kittner, Ewald Ruprecht Korn, Maximilian W. Schroff, Gerty Rath, Martin Brand, Bukarest, Staasverlag, 1950, 124 de pagini. (BAR, BCUB, BCUC)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte*, [f.t.], Bukarest, “Verlag Das Buch”, 1955, 186 de pagini. (nu se găsește în Bibliotecile Centrale Universitare și nici în Biblioteca Academiei)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte*, [f.t.], Besorgt von Alfred Margul-Sperber, Geleitwort von Tudor Arghezi, Einleitung von Mihai Beniuc, Nachwort von Oscar Walter Cisek, Bukarest, [f.e.], 1957, 270 de pagini. (nu se găsește în Bibliotecile Centrale Universitare și nici în Biblioteca Academiei)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte: eine kleine Auswahl von Gedichten in deutscher Ubersetzung*, [f.t.], Herausgeber von Tibor Lichtfuss, Innsbruck, [f.e.], 1958, [f.p.]. (nu se găsește în Bibliotecile Central Universitare și nici în Biblioteca Academiei)

▪ Mihai Eminescu, *Der Abendstern: gedichte*, [f.t.], Nachdichtung von Günther Deicke und Christine Wolter, Herausgeber von Werner Bahner, Berlin, Aufbau Verlag, 1964, 159 de pagini (BAR, BCUB)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte*, [f.t.], Vorwort von Ion Oană, Bukarest, Jugendverlag, 1964, 216 pagini. (BCUC)

▪ Mihai Eminescu, *Engel und Dämon Dichtungen*, [f.t.], Herausgeber von Roland Erb, mit 25 Federzeichn von Ernst Lewinge, Leipzig, Reclam, 1972, 278 de pagini. (nu se găsește în Bibliotecile Centrale Universitare și nici în Biblioteca Academiei)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte*, [f.t.], Einleitung von Edgar Papu, Herausgeber Dieter Roth, Bukarest, Kriterion, 1975, 156 de pagini. (BCUB, BCUC, BCUI, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Hunderte von Masten Gedichte*, Herausgeber von Roland Erb, Nachdichtungen von Werner Bossert, Mit einen Essay von Tudor Arghezi in Deutsche Übersetzt von Roland Erb, Leipzig, Insel-Verlag, 1982, 94 de pagini. (nu se găsește în Bibliotecile Centrale Universitare și nici în Biblioteca Academiei)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte*, [f.t.], mit einem Nachwort von Edgar Pap, București, Kriterion, 1989, 172 de pagini. (BCUB, BCUC, BCUI, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Ausgewählte Gedichte*, [f.t.], Berlin, Thai-Verl, 1989, [f.p.]. (nu se găsește în Bibliotecile Centrale Universitare și nici în Biblioteca Academiei)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte eine Auswahl*, [f.t.], Eine Auswahl mit einem Vorwort von Wolf von Aichelburg, Radu Maier, Madrid, Fundación Cultural Rumana, 1989, [f.p.] (nu se găsește în Bibliotecile Centrale Universitare și nici în Biblioteca Academiei)

▪ Mihai Eminescu, *Poezii/Gedichte. Ediție bilingvă/Zweisprachige Ausgabe*, [f.t.], prefață de Edgar Papu, antologie şi notă asupra ediției de Ion Acsan, Bucureşti, Editura „Grai şi Suflet – Cultura Națională”, 1995, 270 de pagini. (BCUB, BCUC, BCUI, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Von den vielen hundert Schiffen*, *Gedichte*, Übertragungen von Carmen Sylva, Mite Kremnitz, Konrad Richer, Zoltán Franyó, Alfred Margul-Sperber, Dieter Fuhrmann, redacktion: Ion Acsan, Bukarest, Universal Dalsi Verlag, 1998, 80 de pagini. (BAR)

▪ Mihai Eminescu, *Der Abenstern. Gedichte. Rumänisch–Deutsch,* nach einer Interlinearübersetzung von Geraldine Gabor in deutsche Verse gebracht von Ernst-Jürgen Dreyer, mit einem Nachwort von Geraldine Gabor und Ernst-Jürgen Dreyer. Mainz, Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1999, 174 de pagini. (BAR, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte/Poezii*, [f.t.], ediție bilingvă îngrijită de Virginia Carianopol şi Hans Liebhardt, cuvânt înainte de Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Zeichnungen von Ligia Macovei, Bucureşti, Universal Dalsi, 1999, 304 pagini. (BAR, BCUB)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte/Poezii*, [f.t.], ediție bilingvă îngrijită de Virginia Carianopol, cuvânt înainte de Zoe Dumitrescu-Buşulenga, București, Elion, 2000, 396 de pagini. (BAR, BCUB, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Gedichte*, Nachdichtung aus dem Rumänischen von Konrad Richter,

Herausgegeben, Überarbeitet und Teilweise neu Nachgedichtet von Simone Reicherts Schenk und Christian Wilhelm Schenk, Kastellaun, Dyonisos, 2000, 221 de pagini. (BCUC, BCUI)

▪ Mihai Eminescu, *Luceafărul*/*Der Abendstern*, trad. de Franyó Zoltán, *Cuvânt înainte* de prof. univ. dr. Ion Iliescu. Timişoara, Editura Mirton, 2000, 152 de pagini. (BAR, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Von den vielen hundert Schiffen. Gedichte*, trad. de Wolf von Aichelburg, Lotte Berg, Carmen Sylva, Franyó Zoltán, Dieter Fuhrmann, Alfred Kittner, Mite Kremnitz, Alfred Margul-Sperber, Konrad Richter, Dieter Roth, Georg Scherg, Bukarest, Universal Dalsi Verlag, 2000, 140 de pagini. (BCUB, BCUC, BCUI, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Versuri/Gedichte*, Nachwort von Radu Bărbulescu, Übersetzungen von Carmen Sylva, Mite Kremnitz. München, Verlag Radu Bărbulescu, 2000, 44 de pagini. (BAR)

▪ Mihai Eminescu, *Poezii*/*Gedichte*, Ediție îngrijită de/Besorgt von Alfred Margul Sperber, prefață de Vorwort von Oscar Walter Cisek, trad.: Wolf Aichelburg, Alexander Benedict, Helene Benedict, Werner Bossert, Albert Flachs, Franyó Zoltán, Alfred Kittner, Alfred Margul Sperber, Hedy Medrea, Gerthy Rath, Konrad Richter, M.J. Rosenkranz, Herman Roth, Fritz Sohr, Immanuel Weissglas, Bucureşti, Editura 100+1 Gramar, 2001, 393 de pagini. (BAR, BCUC, BCUI, BCUT)

▪ Mihai Eminescu, *Poezii*/*Gedichte*, nach einer Interlinearübers von Geraldine Gabor in Verse gebracht von Ernst-Jürgen Dreyer, mit einem Nachwort von Geraldine Gabor und Ernst-Jürgen Dreyer, Mainz, Dieterich, 2004, 174 de pagini. (nu se găsește în Bibliotecile Centrale Universitare și nici în Biblioteca Academiei)

▪ Mihai Eminescu, *Versuri: cele dintâi traduceri în germană/Gedichte*, [f.t.], München, Barbulescu, 2006, 85 de pagini (nu se găsește în Bibliotecile Central Universitare și nici în Biblioteca Academiei)

▪ Mihai Eminescu, *Poezii*/*Gedichte*, prefață și postfață de Hans-Dieter Roth, Ediție bilingvă de Gavril Matei-Albastru, București, România Press, 2007, 388 de pagini. (BAR, BCUB, BCUI, BCUC)

▪ Mihai Eminescu, *Poezii*/*Gedichte*, traducere în limba germană de Christian Wilhelm Schenk, Iași, Editura Junimea, 2017, 219 pagini. (BAR)

▪ Mihai Eminescu, *Luceafărul/Der Abendstern*, traducere de Ludwig Vinzenz Fischer, editor Erwin Josef Ţigla, Reșița, „Banatul Montan”, 2018, [f.p.]. (nu se găsește în Bibliotecile Centrale Universitare și nici în Biblioteca Academiei)

▪ Mihai Eminescu, *Großer Mond im Laub*, [f.t.], mit einer Einleitung von Titu Maiorescu, Ausgewählt und Herausgegeben von Martin A. Völker, Berlin, Anthea Verlag, 2018. (nu se găsește în Bibliotecile Centrale Universitare și nici în Biblioteca Academiei)

La mai bine de un deceniu de la traducerea primei poezii eminesciene în germană (1878), Edgar von Herz traduce *Luceafărul* (1893), iar primul volum de poezii se publică la începutul secolului XX (1903) în traducerea lui V. Tecontia. Maximillian W. Schroff editează primul volum de poezie și proză în 1913, la Craiova (reeditat zece ani mai târziu, la București). În anii ’30 apar trei ediții noi de poezie în diferite puncte geografice: București, Timișoara și Jena/Leipzig. Poeziile au fost traduse de N. N. Botez (1931), Victor Orendi-Hommenau (1932) și Konrad Richter (1937). Olivian Sorocean și Zoltan Franyo publică alte două variante ale *Luceafărului* în limba germană pe parcursul anilor ’40, volumele fiind editate la Suceava, respectiv Timișoara. Tot în această perioadă, Laurent Tomaiagă va publica o nouă ediție de traduceri la Cernăuți. Perpessicius este de părere că Zoltán Franyó este „unul din cei mai asidui și mai pătrunzători interpreți ai lui Eminescu”, deoarece a menținut atât metrica, cât și nuanțele poemului.[3]

Următorul deceniu debutează cu publicarea unui volum de poezii format din diferite versiuni în limba germană semnate de o serie de autori: Konrad Richter, Alfred Margul-Sperber, Werner Bossert, Walter Fabius, Immanuel Weissglas, Alexander Benedict, Franz Johannes Bulhardt, Hermann Roth, Konrad Richter, Albert Flachs, Hortense Mateescu, Alfred Kittner, Ewald Ruprecht Korn, Maximilian W. Schroff, Gerty Rath, Martin Brand, Maximilian W. Schroff. Câțiva ani mai târziu, apar alte trei ediții la București și la Innsbruck. În 1964 apar două volume de poezie, una la Berlin și alta la București. Următorul deceniu se publică alte două ediții, una pe tărâm românesc și alta pe meleaguri germane.

În anii ’80 apar patru noi ediții, la Leipzig, Berlin, București și Madrid. La sfârșitul secolului XX apar noi ediții, La București, Timișoara, Kastellaun, Mainz, și München, cel mai interesant fiind *Von den vielen hundert Schiffen*, *Gedichte*, care conține primele traduceri eminesciene aparținând lui Carmen Sylva, Mite Kremnitz, Konrad Richer, Zoltán Franyó, Alfred Margul-Sperber, Dieter Fuhrmann (va fi reeditat în 2000). Secolul XIX debutează cu publicarea volumui de poezii tradus de Virginia Carianopol şi Hans Liebhardt, reeditarea volumului tradus de Konrad Richter, apariția unui nou volum de poezii tradus de Franyó Zoltán la Timișoara, apariția la München a unei ediții inedite care conține traducerile lui Carmen Sylva și Mite Kremnitz. De asemenea, se va reedita volumul cu selecțile de poezie eminesciană în limba germană realizată de diverși traducători.

[3] Perpessicius, *Eminesciana*, ediție îngrijită, prefață și bibliografie de Dumitru D. Panaitescu, Iași, Editura Junimea, 1983, p. 544.

Ani mai târziu apar două ediții noi în Germania, la Mainz și la München. În 2007 apare ediția semnată de Gavril Matei-Albastru. În 2017, editura Junimea reeditează ediția lui Christian Wilhelm Schenk, iar anul următor apar două volume noi, una la Reșita, este vorba de traducerea *Luceafărului* în germană de Ludwig Vinzenz Fischer și un nou volum de poezie la Berlin.

Așadar, avem patruzeci și unu de volume de poezie, dintre care douăsprezece sunt reeditări, iar pentru paisprezece ediții nu am reușit să identificăm numele traducătorului. Pe teritoriul României s-au editat majoritea volumelor (douăzeci și șapte), în Germania unsprezece, iar în Austria, Spania și Ucraina câte unul. De versiunile lor în limba lui Goethe s-au ocupat aproximativ patruzeci de traducători de origine română, germană, maghiară sau germană din România.

Biblioteca Academiei păstrează cele mai multe volume de traduceri ale poeziei eminesciene, și anume nouăsprezece. Este urmată de Biblioteca Centrală Universitară din București, care are șaptesprezece volume, în Biblioteca Centrală Universitară din Iași am identificat treisprezece volume, în cea din Cluj douăsprezece, iar cea din Timișoara unsprezece. Un număr de douăsprezece ediții nu se găsesc în nicio bibliotecă universitară din țară și nici în Biblioteca Academiei. Acestea sunt: traducerea lui Konrad Richter (Jena, 1943), șapte ediții pentru care nu am identificat traducătorul apărute la București (1955, 1957), Reșita (2018), Innsbruck (1958), Leipzig (1972, 1982), Mainz (2004), Berlin (1989, 2018), München (2006) și Madrid (1989).

Observăm că peste jumătate din numărul total de ediții publicate în străinătate nu se găsesc în bibliotecile cele mai importante din țară, fapt ce limitează eminescologul preocupat de receptarea traducerilor eminesciene în limba germană la o serie restrânsă de traduceri, fără a avea o imagine per ansamblu asupra calității actului traductiv. Mai mult, majoritatea edițiilor nu au fost reeditate, fapt ce dovedește lipsa preocupării editurilor de a readuce cititorului edițiile vechi.

Faptul că majoritatea volumelor au fost traduse de români și publicate pe teritoriul României ne arată că impactul lui Eminescu dincolo de granițele țării noastre este limitat. Dacă ar fi scris într-o altă limbă (engleză, germană, franceză, italiană sau spaniolă), cu siguranță ar fi fost mai citit și i s-ar fi acordat importanța pe care o merită, aceea de poet european, universal și ar fi devenit fără îndoială dacă nu cel, măcar unul din cei mai imporanți poeți ai secolului al XIX-lea. Cei care au contribuit cu adevărat la diseminarea poeziei eminesciene în străinătate sunt traducătorii străini, care au avut contact cu limba și cultura română în diferite momente ale carierei, care l-au descoperit pe Eminescu, au văzut în el sclipirea unui geniu și au încercat să transpună versurile lui în limba lor maternă, publicând volumele în țara lor, ca în acest mod compatrioții lor să descopere tainele și farmecul liricii eminesciene.

Putem vorbi chiar de o actualitate a lui Eminescu, având ca dovadă preocupările oamenilor de cultură de a face să răsune ecourile poeziei eminesciene într-o paletă variată de limbi. Eminescu rămâne un reper pentru limba, literatura și cultura română. Timpul nu face decât să-i accentueze valoarea și să-i confere un statut special în cultura națională.

Bibliografie

COPILU-COPILIN, Dumitru, *Eminescu în circuit universal. Traducerea și ecoul operei în 77 de limbi din peste 250 de țări*, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2014.

PERPESSICIUS, *Eminesciana*, ediție îngrijită, prefață și bibliografie de Dumitru D. Panaitescu, Iași, Editura Junimea, 1983.

SIGLE ȘI ABREVIERI

BAR – Biblioteca Academiei Române din Bucureşti
BCUB – Biblioteca Centrală Universitară „Carol I" din Bucureşti
BCUC – Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" din Cluj
BCUI – Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu" din Iași
BCUT – Biblioteca Centrală Universitară „Eugen Todoran" din Timişoara
[f.a.] – fără an
[f.e.] – fără editură
[f.p.] – fără paginație
[f.t.] – fără traducător

THE TRANSLATION OF EMINESCU'S POETRY INTO ENGLISH AND GERMAN. THE PRESENCE OF VOLUMES IN UNIVERSITY LIBRARIES AND THE ACADEMY'S LIBRARY

Abstract

Keywords: *edition*, *Eminescu*, *English*, *German*, *translation*

In this article our purpose is to review the most important editions of Eminescu's poetry translated into English and German. In our research we only looked at the editions translated into English and German and also bilingual editions, we did not take into consideration the collective volumes and translations that appeared in the periodicals. The purpose of our research is to see to what extent it has been translated into the these two languages, who were those who were concerned with translating Eminescu's lyricism in the romantic period, during what time it was translated, where the volumes appeared, and how many of them can be found in the University Libraries (Bucharest, Cluj, Timișoara and Iași) and in the Academy's Library.

Literatura postcomunistă și biografismul

ROXANA MĂDĂLINA CRIȘAN
Școala Gimnazială Teliucu Inferior

Cuvinte-cheie: *autobiografie, autoficțiune, literature post-comunistă, memorie, comunism*

Deși genurile personale sunt astăzi resimțite ca genuri literare, literatura „eului" şi-a făcut inițial simțită prezența fără a avea pretenții de literatură propriu-zisă. Cel dintâi care trateză tema genurilor biografice este teoreticianul francez Philippe Lejeune care, în anul 1971, în *L` Autobiographie en France,* face distincția între autobiografie și celelalte tipuri de literatură intimă, precum jurnalul, corespondența, eseul sau autoportretul, încadrând autobiografia în categoria textelor ficționale, însă revine ulterior la această clasificare afirmând că autobiografia nu este un caz particular al romanului. Din perspectiva sa, autobiografia aduce în discuție problema memoriei și a personalității și, totodată, presupune o autoanaliză. În anul 1975, prin *Pactul autobiografic,* Lejeune încearcă o definire a autobiografiei, care va reprezenta ulterior un punct de pornire pentru alți teoreticieni, susținând că autobiografia este o „povestire retrospectivă în proză, pe care o persoană reală o face despre propria existență, atunci când pune accent pe viața sa individuală, îndeosebi pe istoria personalității sale."[1] Pornind de la definiția dată autobiografiei, Lejeune stabilește existența a patru categorii, și anume: forma limbajului, subiectul tratat, situația autorului și poziția naratorului, concluzionând că în cazul autobiografiei toate cele patru categorii sunt respectate, existând astfel identitate între autor, narator și personaj. În cazul autoficțiunii nu există identitate între autor și narator, iar personajul principal are de cele mai multe ori un nume fictiv, fiind un personaj care povestește propria viață, indiferent de persoana la care se află. Autoficțiunea poate cuprinde atât poveștile personale, cum se întâmplă în cazul autobiografiei, cât și impersonale.

În literatura română, genul autobiografic nu își face simțită prezența în aceleași perioade precum în Occident, fapt datorat, în primul rând, existenței regimului comunist. Literatura de gen reușește totuși să pătrundă în literatura aservită, însă nu se trasează o direcție exactă în acest sens, literatura autobiografică ce trimite spre o identitate autor-narator lipsind în această epocă. Cu toate acestea, există câteva cazuri de ficțiune autobiografică a unor autori precum Costache Olăreanu, Mircea Horia Simionescu, Radu Petrescu, Radu Cosașu, Livius Ciocârlie, Nicolae Iliescu, Ion Bogdan Lefter, Gheorghe Ene, Gheorghe Crăciun sau Mircea Cărtărescu, mulți dintre aceștia făcând parte din grupul de scriitori ai

[1] Philippe Lejeune, *Pactul autobiografic*, traducere de Irina Margareta Nistor, București, Editura Univers, 2000, p. 12.

Școlii de la Târgoviște. Deși, după cum am afirmat anterior, perioada comunistă nu a acordat prea mare interes genurilor biografice, comunismul românesc a reprezentat factorul declanșator al acestui tip de literatură care s-a dezvoltat din ce în ce mai mult, odată cu dispariția cenzurii. Sistemul comunist a fost readus în prim-plan, însă nu sub formă de elogiu, așa cum se întâmpla în trecut, ci prin intermediul memoriilor, jurnalelor, a literaturii confesive într-un cuvânt.

Perioada postcomunistă presupune în primul rând dispariția cenzurii, regândirea și (re)utilizarea unor subiecte considerate tabu. După 1989, dispar din literatură personaje precum activiștii, inginerii, teme ca patriotismul, activitățile polițiste (romanul polițist, în genere), proletarul fiind înlocuit cu figura marginalului. Din punctul de vedere al vocabularului sexual, se încearcă utilizarea lui până la șocarea cititorului, iar din punct de vedere erotic, printr-un realism brutal, se încearcă o căutare a sinelui, a identității.

În 1998, Carmen Mușat vorbește despre o înnoire a literaturii române prin prezența genului autobiografic, susținând că acum realul tinde să intereseze mai mult decât imaginarul: „faptul că astăzi se publică și se citesc mai multe memorii și jurnale, sau proză de factură eseistică nu înseamnă neapărat că avem de-a face cu o criză a romanului, ci mai curând cu un fenomen de *înnoire* a peisajului literar, care aduce în prim-plan fragmente de viață *trăită*, și nu imaginată, spectacolul fascinant al gândirii libere și al expresiei directe, ca și o serie de mărturii copleșitoare despre realitatea ascunsă timp de 50 de ani sub fardul greu al discursurilor oficiale”[2]; ea afirmă, de asemenea, că literatura are în acest caz un rol important: „câtă vreme istoria oficială a epocii comuniste este o contra-memorie, saturată de falsitate și impostură, le revine jurnalului și literaturii menirea de a redescoperi sensul istoric al realului.”[3]

Pe același palier tematic, Ion Bogdan Lefter vorbește despre o necesitate de repunere a ființei biografice în lumină, prin exprimarea unei stări de sensibilitate, care duce la confesiune. Lefter consideră perioada de după 1989 ca fiind o perioadă de redescoperire a sinelui prin intermediul limbajului și al conștiinței, o perioadă de „reconstrucție a eului”, „[…] reorientarea eului către existența reală, „reumanizarea”, „represonalizarea” și „rebiografierea” ființei psihologice și sociale, care-și descoperă integralitatea și părăsește utopia izolării în limbaj.”[4] În acest context, Lefter face distincția între *biografia gândită* și *biografia trăită*, susținând că diferența dintre ele „este diferența dintre suferință și pasiunea rănită sau sublimată în discursul teoretic și cea existentă în limbajul metaforic care devine mai atenuată atunci când trece în ficțiune.”[5]

Această personalizare a discursului și prezență a „omului biografic” este pusă de Carmen Mușat în legătură cu ambianța postmodernismului, presupunând,

---

[2] Carmen Mușat, *Perspective asupra romanului românesc postmodern și alte ficțiuni teoretice, Editura Paralela 45, Pitești, 1998,* p. 19.
[3] Idem, *Ibidem*, p. 6.
[4] Ion Bogdan Lefter, *Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii” culturale*, p. 89.
[5] Idem, *Ibidem.*, p. 269.

printre altele, proiectarea autorului în ipostaza de personaj, „nu de puține ori, printre protagoniștii romanelor postmoderniste se află chiar autorii, numele lor figurând deopotrivă la nivel intertextual și paratextual.”[6] În acest caz, autorul se proiectează când ca narator omniscient, când ca fiind el însuși, din acest motiv narațiunea se regăsește ba la persoana I, ba la persoana a III-a, granița dintre realitate și ficțiune fiind astfel ștearsă, „literatura postmodernistă, proza în special, inversează prioritatea realului în raport cu ficționalul.”[7] Autoarea susține că scriitorii postmoderni încearcă să pună semnul de egalitate între real și posibil prin încercarea lor de a desființa diferențele dintre autobiografie și literatură, iar ceea ce iese în evidență este autorul însuși: „de la autobiografie la ficțiune și de la ficțiune la jurnal, ceea ce se oferă în astfel de cărți este chipul însuși al autorului, construit desigur, dar nu ascuns în „faldurile” operei. Identitatea autor/ narator/ personaj, faptul că toate aceste instanțe, deși se topesc una în cealaltă, se confruntă și se analizează permanent, transformă textul într-un spectacol de tip *one man show*.”[8]

Schimbarea aceasta a însemnat, în primul rând, aducerea în prim–plan a scrierilor memorialistice, apoi dispariția tabuurilor, a pudorii și a prejudecăților, iar existența remușcărilor, a rușinii sau a fricii, curiozitatea și dorința de mărturisire au dat naștere literaturii autobiografice. Acest tip de literatură pare a fi de tip psihanalitic, deoarece autorul nu povestește o simplă poveste, ci redă propria poveste, trasând astfel o linie foarte subțire între viață și literatură, nepropunându-și să aducă în lumină adevărul, ci să se „confeseze” unui cititor care este dornic de sinceritate. În cele mai multe cazuri, proza autobiografică are scopul de a ajuta scriitorul să se dezică de trecut și de a forma un viitor așa cum și-l dorește și care să îl reprezinte, luând naștere, astfel, din punctul de vedere al Florentinei Pîrjol, două tipuri de scriitori postdecembriști: „așa-zisa promoție `90-istă, care a funcționat mai degrabă ca un interval (de tatonare, de căutări) între generațiile limitrofe și promoția, mult mai bine conturată, a «lupilor tineri», douămiiști.”[9]

Autobiografia care are ca temă comunismul își propune o reconstituire a perioadei comuniste din perspectiva unui eu narat, încercând să aducă cititorul cât mai aproape de starea autorului, astfel încât să poată percepe și simți cât mai exact ceea ce autorul așterne în paginile sale.

Pornind de la clasificarea pe care o face Eugen Simion în *Genurile biograficului,* categoriile din spațiul literaturii confesive sunt reprezentate de jurnalul intim, memorii, autobiografia, memoriile detenției (literatura carcerală), eseurile biografice, romanul autobiografic, memoriile mascate, în care personajul principal nu e cel care scrie, ci un altul și convorbirile gen interviu. În ceea ce privește comunismul românesc, literatura de după 1989 s-a exersat în fiecare dintre aceste genuri.

---

[6] Carmen Mușat, *Op. cit.*, p. 45.
[7] Idem, *Ibidem*, p. 94.
[8] Idem, *Ibidem*, p. 49.
[9] Florina Pîrjol, *Carte de identități. Mutații ale autobiograficului în proza românească de după 1989*, București, Editura Cartea Românească, 2014, p. 147.

Fără prea multe pretenții de scriere, jurnalul intim reprezintă pentru literatură un gen „de sertar”, însă, de cele mai multe ori, în paginile sale regăsim o mărturisire a autorului. Eugen Simion, care a tratat îndelung subiectul jurnalului intim, îl definește ca fiind „un contract al autorului cu sine însuși, un contract sau un pact de confidențialitate”[10], „o oglindă în care individul se privește, ca Narcis, fără a fi însă totdeauna încântat de ceea ce vede”[11]. De multe ori, jurnalul devine accesibil prin publicarea lui, însă el este, cu toate acestea, în primul rând un refugiu pentru scriitor. Necesar, mai ales, pentru cunoașterea sinelui, jurnalul intim utilizează ca metodă specifică fragmentarismul, care îi dă o notă originală, însă, în același timp îl face inferior ficțiunii. Spre deosebire de ficțiune, scopul jurnalului intim este să fie crezut și nu plăcut, exactitatea datelor prezentate fiind prioritară.

Din categoria memoriilor/autobiografiilor, se desprind cele mai multe cărți publicate după 1989, ca urmare a despărțirii de regimul comunist și din dorința de a reda propriile trăiri provocate de acele vremuri. În ceea ce privește autobiografia, putem vorbi despre următoarele categorii de cărți publicate după 1989:

- memorii personale, inclusiv memoriile detenției: *Lumea ca literatură. Alte amintiri* de Ioan Groșan, *Scriitor în comunism (niște amintiri)* de Ștefan Agopian, *Covorul cu scorpioni. Douăsprezece fragmente memorialistice* de Gelu Ionescu, *Teroarea iluziei* de Augustin Buzura, *Explorări în comunismul românesc* de Paul Cernat, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici și Ioan Stanomir, *Și eu am trăit în comunism* de Ioana Pârvulescu*, Amintiri din Epoca „de aur”. O istorie adevărată*, de Daniel Malarcsek, *Memorii după 20 de ani* de Vasile Paraschiv, *Cartea vieții mele. Șulea 31, sc. 2. Cu ocazia comunismului* de Eugen Istodor și *În căutarea comunismului pierdut* de Paul Cernat, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir)

- volumele care reunesc autobiografiile mai multor scriitori: *Cartea copilăriilor*, volum coordonat de Dan Lungu și Amelia Gheorghiță, *Cărți, filme, muzici și alte distracții din comunism*, volum coordonat de Dan Lungu și Amelia Gheorghiță, *Tovarășe de drum. Experiența feminină în comunism*, volum coordonat de Radu Pavel Gheo și Dan Lungu și *Str. Revoluției nr. 89*, volum coordonat de Dan Lungu și Lucian Dan Teodorovici)

- convorbirile gen interviu: *Amintiri în dialog* de Ion Vianu și Matei Călinescu, *O lume dispărută. Patru istorii personale urmate de un dialog cu H.-R. Patapievici* de Ion Manolescu, Paul Cernat, Angelo Mitchievici și Ioan Stanomir).

De pildă, cartea *Tovarășe de drum. Experiența feminină în comunism*, volum aflat sub coordonarea lui Radu Pavel Gheo și Dan Lungu reunește mai multe texte care vorbesc despre situația femeii în comunism, din perspectiva unor scriitoare precum Adriana Babeți, Carmen Bendovski, Rodica Binder, Adriana Bittel, Sanda Cordoș, Nora Iuga, Simona Popescu și altele. Fiecare dintre aceste scriitoare prezintă, dintr-o perspectivă feminină, modul în care au resimțit comunismul,

[10]Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim. I. Există o poetică a jurnalului*, p. 18.
[11] Idem, *Ibidem*, p. 17.

redând întâmplări pe care le-au considerat marcante și abordând probleme precum penuria de alimente, decretul antiavort, lipsa articolelor de igienă și a celor vestimentare de calitate, falsa egalitate dintre femei și bărbați, școala, locul de muncă sau lipsa informației în ceea ce privește subiecte considerate tabu.

În cartea semnată de autorii Paul Cernat, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici și Ioan Stanomir, *În căutarea comunismului pierdut*, aceștia încearcă abordarea unor subiecte din perioada comunistă, din perspectiva lor, vorbind despre „Omul nou”, despre sistemul de educație, pionieri, cenaclurile literarare sau pregătirea tineretului pentru viața de cuplu Pornind de la titlul propus de autori, putem spune că acest proces al memoriei pe care îl fac autorii are rolul de „a căuta” de fapt propria persoană și reprezintă, ca majoritatea lucrărilor de acest gen, o încercare de identificare și înțelegere a sinelui.

În categoria volumelor care reunesc în paginile lor rememorărările mai multor autori se încadrează și cartea Ioanei Pârvulescu, *Și eu am trăit îm comunism*. Volumul ilustrează viața cotidiană în comunism prin prisma unor evenimente petrecute la școală sau la facultate, acasă, la munca patriotică, în călătorii etc., evenimente și întâmplări ce sunt relatate de către 95 de autori, cu vârsta între 34 și 92 de ani. Prin intermediul povestirilor relatate, Ioana Pârvulescu încearcă să creioneze ceea ce a însemnat viața cotidiană în perioada comunistă, volumul său cuprinzând 360 de mici povestiri, așezate în 10 capitole sugestive, care fac referire la toate perioadele de vârstă, vizând în special perioada copilăriei și a adolescenței. Astfel, cotidianul specific acestor vârste surprins în acest volum cuprinde teme precum timpul liber, orașul, intimitatea familiei, munca patriotică, sărbătorile, călătoriile sau cozile.

Fără să-și propună mize prea mari, după cum afirmă chiar autorii, mânați mai ales de dorința de a se înțelege și de a observa impactul pe care comunismul l-a avut asupra lor, Mihaela Miroiu și Mircea Miclea prezintă în lucrarea lor, *R`Estul și Vestul*, crâmpeie de viață din comunism. În cuvântul înainte, Mihaela Miroiu afirmă că această carte este una autobiografică, „povestea intersectării între Autobiografie și Curriculum Vitae”.[12]

O altă carte care se încadrează în categoria memoriilor personale este cea a lui Eugen Istodor, o carte cu un titlu sugestiv: *Cartea vieții mele: Șulea 31, N3, sc. 2. Cu ocazia comunismului*. Ca urmare a apelului unei foste vecine de bloc și prietenă a mamei sale, autorul hotărăște să adune informații în legătură cu evenimentele ce au avut loc în perioada șederii lui într-un apartament situate pe strada Șulea (1967-1987), perioadă care corespunde, de asemenea, derulării copilăriei și adolescenței acestuia.

Romanul Ruxandrei Cesereanu, *Un singur cer deasupra lor*, înfățișează ta bloul de ansamblu al epocii comuniste, urmărind pe cât posibil să surprindă viața și transformările suferite de la începutul regimului comunist până la finele acestuia, în

[12] Mihaela Miroiu, Mircea Miclea, *R` Estul și Vestul*, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 7.

anul 1989. Cele 34 de istorioare pe care le conține romanul înglobează personaje din medii sociale diferite, cu un statut social diferit, victime sau „călăi” care au în comun faptul că au același *cer deasupra lor* și anume viața în perioada comunistă. Fiecare poveste are o denumire sugestivă, fiind descrise întâmplări din fiecare etapă a vieții, în special din copilărie și adolescență, dar și perioada accederii spre maturitate.

Prima colaborare literară a lui Dan Lungu cu Amelia Gheorghiță o reprezintă coordonarea volumului *Cărți, filme, muzici și alte distracții în comunism*. Pornind de la considerentul că nu există suficiente mărturii în ceea ce privește viața culturală din perioada comunistă, cei doi coordonatori lansează pe o rețea de socializare un apel în vederea culegerii unor texte care au ca temă cultura în sistemul comunist. Astfel, coordonatorii realizează o compilație de texte care conțin episoade relatate de scriitori cunoscuți, dar și de persoane care nu cochetaseră până în acel moment cu scrierile de tip literar. Volumul este structurat în patru părți, prima parte fiind denumită *Cărți,* cea de a doua se numește *Filme*, a treia parte o reprezintă *Muzici*, iar ultima are titlul *...Și alte distracții din comunism*, cele patru părți concetrându-se în jurul amintirilor vieții culturale din anii ’80, anii ’70 și sfârșitul anilor ’60.

În volumul *Cartea copilăriilor*, coordonat tot de către Dan Lungu în colaborare cu Amelia Gheorghiță sunt reunite întâmplări din copilăria comunistă, redate dintr-o perspectivă subiectivă, așa cum le-au trăit și simțit autorii lor. Cei doi coordonatori ai volumului susțin despre *Cartea copilăriilor* că „este o antologie de întâmplări semnificative trăite personal, de episoade relevante pentru o anumită epocă, ce explorează o zonă umbrită a recuperării memoriei. Este o colecție de emoții și de amintiri din perioada copilăriei, amuzante sau, dimpotrivă, dureroase. Un compendiu al inocenței, prospețimii și spontaneității, al trăirilor intense și al imaginației neîngrădite, al uimirilor descoperirii lumii. […] *Cartea copilăriilor* se vrea o serie de documente personale, profund subiective, dar care în același timp să vorbească, indirect, despre epoci, mentalități sau evenimente istorice.”[13]

Tot în categoria memoriilor personale adăugăm și cartea lui Gabriel Andreescu, *L-am urât pe Ceaușescu. Ani, oameni, disidență*, unde vorbește în special despre disidență și despre umilința pe care a simțit-o și dorința sa de a rezista și de a se păstra integru.

În categoria interviurilor se încadrează *Tranziția. Primii 25 de ani*, unde Alina Mungiu-Pippidi se află în dialog cu Vartan Arachelian, iar aceasta mărturisește că ea și fratele ei au fost „protejați” de familie și au văzut realitatea comunistă doar atunci când au ajuns la facultate.

Un alt volum de mărturii coordonat de Dan Lungu, de această dată realizat în colaborare cu Dan Lucian Teodorovici, *Str. Revoluției Nr. 89*, reunește personalități ale culturii române care relatează frânturi de viață personală, citite cu interes romanesc, la distanță de evenimentele din decembrie 1989.

[13] Dan Lungu, Amelia Gheorghiță, *Cartea copilăriilor*, Iași, Editura Polirom, 2016, p. 5.

Concluzii

Literatura română de după 1989 a surprins prin inflația de literatură biografică, născută ca reacție la anii de cenzură comunistă.

Așa cum am observat, literatura biografică este reprezentată prin autobiografie, jurnal intim, memorii, memoriile detenției, eseurile biografice, convorbirile gen interviu și romanul autobiografic, toate aceste genuri regăsindu-se în literatura română postdecembristă.

Existența acestor genuri biografice poate fi pusă pe seama dorinței de autenticism, încercării de exteriorizare a sinelui și a nevoii de confesiune, însă un rol forte important în realizarea acestui tip de literatură îl are memoria.

Bibliografie

Andrescu, Gabriel, *L-am urât pe Ceaușescu. Ani, oameni, disidență*, Iași, Editura Polirom, 2009.

Ash, Timothy Garton, *Foloasele prigoanei. Eseuri despre destinul Europei Centrale și de Est. Lanterna magică*, Traducere de Catrinel Pleșu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997.

Cernat, Paul, Manolescu, Ioan, Mitchievici, Angelo, Stanomir, Ioan, *În căutarea comunismului pierdut*, Pitești, Editura Paralela 45, 2001.

Cesereanu, Ruxandra, *Un singur cer deasupra lor*, Iași, Editura Polirom, 2015.

Deciu, Andreea, *Nostalgiile identității*, Cluj – Napoca, Editura Dacia, 2001.

Genette, Gérard, *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune*, Traducere și prefață de Ion Pop, București, Editura Univers, 1994.

Gheo, Radu Pavel, Lungu, Dan (coord.), *Tovarășe de drum. Experiența feminină în comunism*, Iași, Editura Polirom, 2008.

Iosifescu, Silvian, *Literatura de frontieră*, București, Editura Enciclopedică Română, 1971.

Iovănel, Mihai, *Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2017.

Istodor, Eugen, *Cartea vieții mele: Șules 31, N3, sc. 2. Cu ocazia comunismului*, Iași, Editura Polirom, 2007.

Lefter, Ion Bogdan, *Despre identitate. Temele postmodernității*, Pitești, Editura Paralela 45, 2004.

Lefter, Ion Bogdan, *Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii” culturale*, Pitești, Editura Paralela 45, 2000.

Lejeune, Philippe, *Pactul autobiografi*c, Traducere de Irina Margareta Nistor, București, Editura Univers, 2000.

Lintvelt, Jaap, *Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere. Teorie și analiză*, Traducere de Angela Martin, Studiu introductiv de Mircea Martin, București, Editura Univers, 1994.

Lungu, Dan, Gheorghiță, Amelia (coord.), *Cartea copilăriilor*, Iași, Editura Polirom, 2016.

Lungu, Dan, Gheorghiță, Amelia (coord.), *Cărți, filme, muzici și alte distracții din comunsim*, Iași, Editura Polirom, 2014.

Lungu, Dan, Teodorovici, Lucian Dan, *Str. Revoluției Nr. 89*, Iași, Editura Polirom, 2009.

Mușat, Carmen, *Perspective asupra romanului românesc postmodern și alte ficțiuni teoretice*, Pitești, Editura Paralela 45, 1998.

Miroiu, Mihaela, Miclea, Mircea, *R`Estul și Vestul*, Iași, Editura Polirom, 2005.

Mungiu – Pippidi, Alina, Arachelian, Vartan, *Tranziția. Primii 25 de ani*, Iași, Editura Polirom, 2014.

Nabokov, Vladimir, *Vorbește, memorie. O autobiografie rescrisă*, Traducere de Sanda Aronescu și cuvânt înainte de Dan Grigorescu, Editura Universal Dalsi, 1994.

Negrici, Eugen, *Iluziile literaturii române*, București, Editura Cartea Românească, 2008.

Pîrjol, Florina, *Carte de identități. Mutații ale autobiograficului în proza românească de după 1989*, București, Editura Cartea Românească, 2014.
Sălcudeanu, Nicoleta, *Revizuire și revizionism în literatura postcomunistă*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, Colecția AULA MAGNA.
Simion, Eugen*, Ficțiunea jurnalului intim.I. Există o poetică a jurnalului,* București, Editura Univers Enciclopedic, 2001.
Simion, Eugen, *Genurile biograficului*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002.
Simuț, Ion, *Simptomele actualității literare*, Oradea, Biblioteca Revistei *Familia*, 2007.
Sora, Simona, *Regăsirea intimității. Corpul în proza românească interbelică și postbelică*, București, Editura Cartea Românească, 2008.

POSTCOMUNIST LITERATURE AND BIOGRAPHISM

Abstract

Keywords: *autobiography, autofiction, post- communist literature, memory, communism*

This article aims to capture, as possible, the connection between Romanian post-communist literature and biographism, as, over the last few years, the biographical genres, especially auto-fiction and auto-biography, have gained considerable ground.

For the writers after the year 1989, using mainly these genres has represented a quite accessible field, as it only needed a recall to memory and through these genres it was possible to make an introspection as well as an exteriorization of the self.

„Luceafărul”, cartea de identitate, în cer şi pe pământ, a poporului român

EUGEN DORCESCU
Universitatea de Vest din Timișoara
ed799414@gmail.com

Doamnei Prof. univ. dr. ILEANA OANCEA,
omagiul unui alumn de odinioară

Cuvinte-cheie: *metaforă, simbol, om-astru/astru-om, capodoperă, secțiunea de aur, carte de identitate*

Cu destulă vreme în urmă, am dedicat, cum, de altfel, se cunoaşte (ori se cunoştea) în mediile academice, multă energie şi pasiune cercetării metaforei. Rezultatul (dincolo de încheierea încheierilor: „havel havalim”, „vanitas vanitatum” „todo es vanidad y dar caza al viento”): o teză de doctorat (*Structura lingvistică a metaforei în poezia română modernă*, Universitatea din Timişoara, 1975), un număr de lucrări (cărți sau studii în reviste specializate: *Metafora poetică*, Editura Cartea Românească, 1975; *Embleme ale realității*, Editura Cartea Românească, 1978, p. 84-89; *Simbolul artistic în „Cuvinte potrivite”*, „Limba română”, 5, 1980 etc.) şi, în cele din urmă, elaborarea unui concept integrat al tropului, a unei perspective globale, expusă sintetic şi explicit (structură formală şi structură semantică), a unui „model”, care s-a clarificat, s-a consolidat şi s-a rotunjit treptat, şi care poate fi găsit, într-o formă stabilă (ca să nu zicem definitivă) în capitolul I, intitulat *Metafora poetică*, din lucrarea noastră relativ recentă *Poetica non-imanenței*, Editura Palimpsest, Bucureşti, 2009, p. 11-55. Aşadar, dacă cineva este interesat, poate recurge la această carte, accesibilă şi pe Internet.

Reamintim, foarte pe scurt, componentele acestui *model metaforic*, configurația şi dinamica sa. După opinia noastră, *metafora este expresia lingvistică a unei identificări ontologice*. Structurile ei formale elementare, ***întotdeauna substantivale***, sunt fie *coalescente*, fie *implicate* (*structuri metaforice simple*). Deseori, însă, structurile substantivale *contaminează* verbul şi adjectivul, construind (ca urmare a unei viziuni artistice coerente) o *structură metaforică complexă*. Aceasta reproduce „figura”, „forma” a ceea numim, curent, realitate, altfel spus, reproduce „alcătuirea”, „structura” contingenței: acord activ, neliniştit, viu între *substanță, acțiune, calitate*. Fenomenul contaminării verbului şi adjectivului de către substantiv (acord sintactico-stilistic) l-am numit *inducție*. Uneori, verbelor şi adjectivelor induse li se adaugă un substantiv *grefat*, ori mai multe (care, la rându-le, pot induce verbe şi adjective). Grefa e o *prelungire* (o *extensie*) a metaforizării inițiale, o *acumulare* semantică (nu o contaminare).

Aceasta ni se pare a fi schema ideală a metaforei, în ce priveşte structurile formale. Analiza relevă, fireşte, o seamă de abateri de la acest tipar, abateri care, până la un punct, pot fi, ele însele, ordonate: coalescenţe difuze, serii sinonimice, constelaţii metaforice, metafore implicate cu termenul figurat eliptic.

Cât priveşte *structura semantică*, ne oprim la trei mari capitole: *personificarea* (nonuman – uman), *de-personificarea* (uman – nonuman) şi *transferul ontologic* (nonuman – nonuman). Toate trei derivă din releul tutelar *identitate – alteritate*, particularizându-l în diverse chipuri, aşa cum probează, în desfăşurările ei concrete, analiza componenţială.

Avem de consemnat, în plus, *sinteza personificare – de-personificare*. În această sinteză vedem mecanismul profund al *simbolului* artistic. Altfel spus, în definirea noastră, *simbolul este expresia lingvistică a unei realităţi antropo-cosmice*, a unui *anthropos – ergon*. (*Hyperion*, spre exemplu, este – simultan, şi deopotrivă – individ uman şi astru: *răsare, străluce, duce corăbii, îi cade dragă fata* etc. etc.).

Tabloul metaforic propus de noi, în întregul său, ni se pare logic, întemeiat conceptual, suficient de bine argumentat, disociativ (desparte inducţia de grefă), precum şi conform cu alcătuirea şi devenirea lumii create, cu alcătuirea şi devenirea, în timp şi spaţiu, a făpturii. De aceea, îndrăznim a-l crede mai operaţional, mai eficient, în plan hermeneutic, decât cel derivat din viziunea lineară a „metaforei filate”, în raport cu care este citat, mecanic, M. Riffaterre (*La métaphore filée dans la poésie surréaliste,* în „Langue Française”, 3, 1969). Să se vadă şi Paul Ricoeur, *La métaphore vive*, Ėditions du Seuil, Paris, 1975.

Aşa cum sperăm să se vadă mai departe, acest model, generat de o viziune filosofică asupra tropului, deschide, mai cu seamă la palierul său semantic, largi unghiuri de abordare reflexivă, nu doar emoţional-estetică, a lumii.

Modelul a fost dedus, extras, prin analiză, din creaţia unor mari autori români: Mihai Eminescu, Al. Macedonski, Tudor Arghezi, Lucian Blaga, George Bacovia, Al Philippide, B. Fundoianu, Mircea Ciobanu etc. Procesul fiind bidirecţional, reversibil, acelaşi model metaforic a fost, ulterior, verificat şi validat, în confruntarea lui cu opera altor şi altor poeţi, aparţinând fie literaturii române, fie altor literaturi, îndeosebi celei franceze şi celei spaniole.

Asupra naturii simbolice a lui *Hyperion*, personajul axial, intens definitoriu, al întregii literaturi române, vom stărui câteva momente. El certifică, validează, importanța și utilitatea gnoseologică a perspectivei filosofice asupra metaforei, dincolo, și mai presus, de perspectivele lingvistică, stilistică, poetică. Trecând de la statutul său evocator, plastic, descriptiv, la cel interpretativ și vizionar, metafora devine un extraordinar instrument ontologic și antropologic, un dens capitol de antropologie filosofică, proiectând indivizi și comunități pe ecranul universalității și al eternității, prin intermediul gândirii analogice a creatorilor geniali. Iată două caracteristici ale genialității artistice (poetice, în cazul de față): *secțiunea de aur*, evocând și certificând, prin studiul cadenței, ritmul irațional al lumii, misterul ei impenetrabil; *simbolul* (sinteza personificare – depersonificare, uniunea

antropocosmică), reproducând natura irațională a substanței umane, a antroposferei.

Fiindcă, trebuie spus, perfecțiunea este irațională. Este misterul însuși. Este Marea Taină. Poate fi, uneori, instituită, dar nu poate fi recuperată rațional.

Or, *Hyperion* este perfecțiunea însăși, fiindcă este misterul însuși, desăvârșit și sublim: *Astrul – Om*, *Omul – Astru*. Nu alegorie, nu joc imaginativ, ci creație absolută, genuină, reproducând semantismul, inepuizabil în suprararaționalitatea, și în iraționalitatea sa, al Creației însăși. Omul eminescian este, deci, o sinteză între semele *uman* și *astral*, cel mai extins și mai nobil *écart* posibil în imanență. Există și alte simboluri antropocosmice în literatura română, dar nu au o atare anvergură. Spre exemplu, la Arghezi avem a face cu sinteza *uman – teluric*, sau *uman – vegetal* („și mă muncesc din rădăcini și sânger”, în cunoscutul *Psalm*), la Macedonski *uman – daimonic* („în ochii mei adânci, pe brânci, un faun veghează”, în *Faunul*). La Nichita Stănescu, eventual, *uman – acvatic* etc.

În viziunea lui Mihai Eminescu, altfel spus: în viziunea poetului desăvârșit al literaturii române, omul desăvârșit este o făptură astrală. Am putea conchide, așadar, că poporul român, în viziunea poetului astral al literaturii române, este, în excelența sa, un popor astral. La Arghezi – domină, în ciuda aspirațiilor, sau tocmai din pricina lor, insul teluric; la Macedonski, insul daimonic, orgolios și concupiscent.

Geniul eminescian, sublim, eteric, extrage, din abisul ființei, și ipostaziază componenta astrală a poporului român. Nimeni și nimic nu ne-a dus atât de sus pe scala Existenței.

De aceea, capodopera eminesciană *Luceafărul*, configurând orizontul cel mai îndepărtat și mai înalt, pe verticală, pe axa profunzimii, în plan spațial, spiritual și estetic, ***este, și va rămâne, mereu, dincolo de vremuri și de oameni, cartea de identitate a poporului român. În cer și pe pământ.*** Pandantul plastic, în atemporalitatea artei: ***Coloana*** lui Constantin Brâncuși.

Binecuvântat și fericit poporul replămădit, regenerat, continuu, de prezența metafizică, în mintea sa, în inima sa și în duhul său, a unui asemenea Poet și a unui asemenea Poem.

EMINESCU'S *HESPERUS* (*THE EVENING STAR*) – THE IDENTITY CARD OF THE ROMANIAN PEOPLE – IN THE SKY AND ON EARTH

Abstract

Keywords: *metaphor, symbol, man-star/star-man, masterpiece, golden section, identity card*

This essay argues for the symbolic status of Eminescu's *Hesperus* (*THE EVENING STAR*) in highlighting the identity of the Romanian people in the sphere of culture. The main reasons for the value of this masterpiece are: the occurrence of the golden section and the force of the dual symbol man-star/star-man, which connects the sky and the earth. In Eugen Dorcescu's view, this symbol represents the utmost creative thought of the Romanian people. Consequently, it is the Romanian people's „identity card” both in the sky and on earth.

Troița familiei în *Adam* de Eugen Dorcescu

MIRELA-IOANA DORCESCU
Universitatea de Vest din Timișoara
mirela.borchin@e-uvt.ro

Distinsei Doamne Prof. univ. dr. ILEANA OANCEA,
strălucit reprezentant al filologiei românești și romanice

Cuvinte-cheie: *troiță, relație, educație creștină, datorie, conștiință*

Eugen Dorcescu este scriitorul grav, abisal, inaderent la „lumea aceasta”, cu aspirații metafizice. În viziunea sa, poezia trebuie să exprime nu ființa umană, insignifiantă, nici Divinitatea, de necuprins în cuvinte, ci fascinanta relație dintre cele două entități:

„Un poet important scrie despre *relația* (tainică) dintre Dumnezeu și om (ca făptură). Despre misterul acestei relații, despre drama și splendoarea ei. Astfel, poezia lui e și adevărată, și profundă, și perenă” (p. 14).

Relația este un principiu ordonator în opera dorcesciană. Fundamentală și exhaustivă este cea dintre Poet și Dumnezeu, o relație în afara oricărui dubiu, plenară, probată de râvna permanentă, de epifanii, și declarată cu franchețe ori de câte ori se ivește ocazia. Bunăoară, în poemul-motto *Adam*, ce deschide al doilea volum al *Jurnalului*:

„... Iar Eva, dăruită de Acel
Ce m-a creat, e-un dram din trupul meu.
Un singur trup clădim în Dumnezeu.
În lume, deci, suntém doar eu și El”.

Intitulat chiar *Adam*, acest volum descrie ambianța ca pe un „bâlci al deșertăciunilor”, care sufocă România la începutul secolului XXI, secol în care Poetul se va muta la Domnul său (aceasta fiind a doua certitudine, după aceea că este muritor). Accentele mizantropice din *Îngerul Adâncului* nu se estompează în *Adam*, deși pierd din frecvență. Se reiau, de exemplu, în același spirit critic, virulent, conflictele majore care au înveninat comunicarea cu vecinii, prietenii și colegii de breaslă, atinși de deliruri idolatre, mercantile sau politicianiste. Pe acest fond, se vorbește, mai aplicat decât în primul volum, despre ceea ce motivează inflexibilitatea Poetului în raporturile cu apropiații săi. Acestora nu le pretinde nimic, dar se așteaptă ca ei să corespundă, în orice moment, standardelor sale de moralitate și civilitate. Nu are nicio reținere în a le incrimina tuturor derapajele, în a-i judeca cu aceeași măsură, cu aceeași exigență, cu aceeași necruțare cu care se judecă pe sine. Este drept și implacabil. „Îi elimină din conștiință” pe cei ce, greșindu-i grav, se dovedesc nedemni de a avea o legătură vitală cu el. Cu unii, în special cu membrii familiei, menține apoi, cel mult, o relație de conveniență, rece,

fără empatie, la nivelul modest al capacităților lor de a se manifesta. Se retrage „în pădurea eterată/La care nu ajunge niciun drum” (*Totem*).

Cu totul altfel procedează Poetul cu părinții săi. Relația cu aceștia este indestructibilă. Față de aceasta, amenințată de iminența destrămării, prin moartea unuia dintre ei, manifestă un maxim de responsabilitate. Legăturile intime, sacre, durabile dintre fiu și părinți conturează o triadă privilegiată, relevantă prin raportarea subtilă, dar clară, la Sfânta Familie:

„Şi astfél,
şi astfél,
şi astfél,
făptura-şi continuă
drama,
după originarul,
neclintitul model:
Tatăl,
Fiul
şi
Mama” (*Elegiile de la Bad Hofgastein, 26*).

Așadar, *Adam. Pagini de jurnal (2000-2010)*, destinat prioritar unei lecturi biografice, poate fi citit și din prisma reverberațiilor „neclintitului model”, manifestat nu doar formal, ci în esență, ca permanentizare a unei relații vitale, fără fisură, de neegalat în frământările ce le suscită și în satisfacțiile pe care le oferă.

Dragostea dintre fiu și părinți este netă, intensă, bărbătească, deloc idealizată. Dimpotrivă, de la un punct, afecțiunea trece în umbra frământării de a face față, rațional, cu înțelepciune, și cu voia Domnului, nenumăratelor situații, aparent fără ieșire, în care îl plasează destinului său de fiu vârstnic, cu părinți „bătrâni, foarte bătrâni” (p. 50), ce au depășit de mult anii prescriși omului de către Psalmist, dar și cu o soție firavă, nu foarte sănătoasă: „Când am plecat de la Stroiești, tata plângea. Mă întreb: Cum îi voi aduce? Cu ce? Dar Dumnezeu e mare. Îmi pun nădejdea în Dumnezeu...” (*Ibidem*); „Mă obsedează situația bătrânilor, eventualitatea deplasării noastre acolo. Cum voi izbuti să o protejez pe Oli de frig, de oboseală, de încordare nervoasă? În casă e cald (mai cald decât aici), dar baia e neîncălzită, orașul e departe etc. etc.” (p. 53). Asaltul lăuntric al întrebărilor fără răspuns îl macină, îl conturbă (nu poate crea în asemenea condiții) și îl îmbolnăvesc: „... oricât îmi impun să alung aceste gânduri, ele năvălesc spre mine iarăși, năvălesc mereu, de fapt, zac în subconștient. Sunt o sursă de neliniște perpetuă, agravează angoasa și depresia” (*Ibidem*).

Ca niște tresăriri, ca niște treziri din iluzia binelui, sunt întrebările, autoadresate, despre starea părinților: „Ce-or face bătrânii mei, în căsuța lor străveche?” (p. 109); „Oare ce-or face mama, tata? E la fel de frig și acolo?” (p. 126); „Ce face, oare, tata, în momentul acesta? Plouă și acolo? Și el bolește? Dar mama?... Și eu?” (p. 141); „Oare ce face mama chiar în clipa asta? Și frate-meu? Cândva eram foarte apropiați, noi, cei patru. Acum tata nu mai este. Nu știu ce

anume, când și de ce, a risipit această monadă... I-a luat locul singurătatea” (p. 148) etc. De asemenea, trezește la realitate gândul împovărător, angoasant, la părinții aflați pe „puntea” dintre cele două lumi („Tata e bolnav, și el, și mama sunt singuri și foarte în vârstă. E dureros că nu au o bătrânețe senină, ci una plină de insatisfacții și de încrâncenare. Încerc (și izbutesc, în parte) să-mi imaginez atmosfera de acolo. E iarnă, e frig, nopțile sunt lungi, în jur – numai străini” (p. 130-131); „Mi-a rămas în minte tata – pe pat, ghemuit, slab, scâncind ca un copil. Așa l-am găsit când am intrat pe ușă. Mai apoi, am vorbit, am prânzit împreună cu ei, l-am ajutat să se ridice, să se îmbrace. «Asta-i patima mea», a zis...” (p. 141); „Aseară, i-am telefonat mamei, puțin după ora 18. Se pregătea de culcare. Mi-a răspuns imediat. Era singură și a început să plângă – tare, hohotind. E drept, Angelica e mai toată ziua cu ea, dar noaptea e singură. Singură, în camera ei, în casa goală, în curtea pustie, în noaptea nemăsurată a zăvoiului, a pădurii, a râurilor. Sub cerul negru, din care ninge etc.” (p. 536).

Doar nădejdea într-un Dumnezeu „Care nu-i va lăsa și nu-i va părăsi (*Nu ne lăsa și nu ne părăsi, Doamne!*” (p. 37) îi fortifică „gleznele” Poetului ce are de purtat crucea grea a conștiinței – încărcată de „patima” fără speranță a tatălui și de îndelungata agonie, de decenii, a mamei. Și asta, în timp ce acasă se succedă episoade dramatice, înrăutățirea stării de sănătate a soției Oli necesitând frecvent consult medical, internări, intervenții chirurgicale și, mai ales, asiduu sprijin, ocrotire, mângâiere,... disimulare. Poetul este mereu încordat, în stare de veghe, la orice oră, gata de luptă. De aceea, reacționează rapid și eficient în tot felul de împrejurări, dar nicio victorie nu poate fi urmată de liniște. „Vulturul morții” planează deasupra familiei sale. Și, deși lucid, deși conștient de „neagra sa voluptate solitară” (p. 120) și de inevitabila concentrare a tuturor îndatoririlor asupra sa, în momentele-cheie, este invadat de „o mare și dureroasă uimire” (p. 121), se miră de atâta singurătate: „... e trist să constați atotputernicia egoismului, cruzimea inconștientă a nepăsării. Ce copii avem, Doamne! […] Cât de singuri suntem!” (p. 37). Fără să se victimizeze sau să dispere, Eugen Dorcescu se sprijină doar pe solidaritatea lui Dumnezeu: „Numai noi doi și cu Tine, Dumnezeule Treimic, Cel Veșnic!” (*Ibidem*). Invocarea lui Dumnezeu, rugăciunea, mărturisirile de dragoste deplină mențin relația cu Divinitatea, o nuanțează, îi demonstrează caracterul salutar, mai cu seamă atunci când Poetul își simte „sufletul zdrobit”, precum în Psalmul lui David, *Miserere*.

Cu vremea, distanța la care se află față de părinți, vag surmontată, de-a lungul anilor de legăturile telefonice, de expedierea de pachete și mandate poștale, dar și de vizitele reciproce, care au loc cu o anumită regularitate, devine un hiatus, drumul spre Stroiești (sau spre Timișoara) fiind tot mai greu de parcurs, din diverse pricini. Remușcările Poetului sunt atenuate ori de câte ori își amintește că izolarea aceasta este consecința deciziei părinților săi de a se cantona într-un spațiu-timp îndepărtat – și fizic, și psihic. În Stroieștiul în care Poetul revine numai pentru a-și împlini datoria sacră față de ei, cu apăsări sufletești din ce în ce mai mari însă. El glosează, în repetate rânduri, în jurul acestei întâmplări decisive, semn că încă îl

roade gândul că în atâta timp scurs de atunci nu a reușit să înțeleagă resorturile unei asemenea hotărâri:

„... deceniile de reproșuri și vaiete m-au istovit. Părinții mei se plâng (pe bună dreptate) că sunt singuri, dar uită că ei au decis (cu atâta vehemență!) să fie așa. De Crăciun, mama și tata vor fi singuri... Cu un sfert de veac în urmă, când le-am oferit o garsonieră în Timișoara, am fost refuzat, chiar repezit. Și iată unde s-a ajuns” (p. 114).

Nu își învinovățește părinții. Ca bun creștin, se învinovățește doar pe sine:

„Eu, decis cum sunt să clarific toate relațiile familiale, în sens creștin, i-am spus, răspicat, că, pentru tot ce i-am (și le-am) greșit, îi (și le) cer iertare. Sunt conștient, am continuat eu, că mama, cu firea ei, a împrăștiat familia, dar eu n-o învinovățesc, eu nu învinovățesc pe nimeni de nimic, ci numai și numai pe mine” (p. 321).

Tatăl și mama sunt subiectele unui îndelungat, contorsionat, dar pasionant și util proces de descoperire de sine în cei din care s-a născut. Reconstituirea unui traseu existențial (v. *regressus ad uterum*) generează întrebare după întrebare, toate fără răspuns, desigur, iar concluzia (re)confirmă obtuzitatea ființei umane, condamnată la a nu cunoaște adevărul propriei vieți-morți:

„Mă înspăimântă misterul propriei mele vieți. Adâncimea ei în timp, bulboana ei. Îmi revin în minte vechi amintiri. La Bâltișoara, tata și mama, tineri, noi – eu și frate-meu – mici, foarte mici. Imagini din curtea școlii, soare, aleea mărginită cu pietre văruite, o minge, un băiat care juca bine fotbal, seara, focul din odaie, o scrisoare care arde... Când? Cum? Unde au fost și au pierit toate acestea? Cum de au pierit? Iată-mă, sunt eu însumi bătrân și privesc în profunzimile ființei mele, nesfârșite... E-ngrozitoare viața. E o pedeapsă. Și un exil. Mă întreb uneori ce forță tainică ne ține vii, când știm prea bine că vom muri” (p. 140).

Cu toate acestea, Poetul stăruie în a-și cerceta părinții. Cu mocnită revoltă – din cauza trecerii crude a timpului și a transformării amintirilor frumoase ale copilăriei și adolescenței în dureroase aduceri-aminte –, dar și cu amara vigilență a celui ce știe cât de viclean e timpul, Poetul se lansează în nuanțate, percutante analize psihologice sau în vibrante, ample rememorări, pentru a-i cunoaște, înainte de a fi prea târziu. Surmontând inerentele dificultăți de conviețuire cu aceștia, inclusiv riscurile pe care suprasolicitarea le implica pentru fragilitatea soției sale Oli, autorul îi aduce peste iarnă la Timișoara. După plecarea lor, fiecare amintire, îndepărtată sau recentă, intensifică melancolia:

„Amintindu-mi-i, acum, în cadrul bonom al ușii, regăsesc, pe ecranul memoriei afective, chipurile și siluetele lor de demult, din vremea prunciei mele. Tata, sobru, distins, mai degrabă blond („supus austriac”, cum îl ironiza, cu duioșie, mama), înalt și subțire ca un paltin, ferm, etic, devotat alor săi, învăluind lumea în albastrul clar al privirii sale. Mama, brunetă, moderată ca statură, cu ochii de un verde intens, desăvârșită stăpână a casei, râzând, uneori, cu lacrimi, și dezvelindu-și dinții albi, strălucitori. Inegalabilă cunoscătoare a firii omenești (cum observa cumnata mea, Gabi), dotată cu un subtil talent actoricesc (putea imita gesturi, tonul vocii, atitudini), plină de umor (nu întotdeauna blând), dominatoare

din instinct... Ce personaje! Ce cuplu! Doi dascăli de țară, de modă bună și de modă veche, mândri de profesia lor, cu bibliotecă, cu lecturi, cu educație socială, cu simțul datoriei. «Două statui de bun simț», cum i-am numit într-un poem din *Cronică*.

La plecare, și-au lăsat (sau au uitat) săpunul în baie. De câte ori îl văd, amintirea lor e și mai chinuitoare" (p. 42).

Oricine îl recunoaște, parțial, dar în mare măsură, pe Poetul Eugen Dorcescu în portretele schițate de diarist părinților săi. O „statuie de bun simț", impozantă, plasată central pe coperta I, în fapt o fotografie a bustului în bronz, inspirat modelat până la cele mai nebănuite detalii de către cel mai mare sculptor al persoanei din Banatul istoric (din întreaga Românie, probabil), de prietenul Aurel Gheorghe Ardeleanu, dovedește, în mod izbitor, descendența Poetului din intelectuali „sobri, distinși", cu dragoste de oameni și de țară, devotați unei cauze de natură spirituală, cu ochii larg deschiși spre lume și spre ei înșiși, cu sănătate trupească și morală, străini de orice compromis și cu un puternic simț al datoriei. În plus, ca factori distinctivi, ies la iveală și trăsături ale personalității Poetului, aflate într-o admirabilă sinteză, cum ar fi: scrutarea unor orizonturi îndepărtate, metafizice, credința nestrămutată în Dumnezeu, abnegația creatoare, abisalitatea, când tenebroasă, când luminoasă, altruismul.

La scurt timp după deceniul ultim al secolului trecut, deceniu al unei majore decepții postrevoluționare, când a primit lovituri din toate părțile, fără excepție, și s-a retras în locuința-chilie, dedicându-se, în pace, inspirației de a stihui cărțile poetice și sapiențiale ale *Bibliei*, Eugen Dorcescu și-a pierdut tatăl. Pentru Poet, Stroieștiul n-a mai însemnat nimic fără tatăl său. Remușcarea de a nu fi putut face mai mult pentru el a resimțit-o dur, în sens célinian. Acest sentiment al eșecului l-a determinat să-i consacre, oarecum compensatoriu, dar și pentru a urma învățătura biblică, mai mult timp, mai multă atenție mamei sale văduve – aflată la o vârsta de 92 de ani, când nevoia de a fi asistată în permanență era evidentă. Relația cu părinții se reconfigurează. Mama, în umbra căreia se întrevede, la răstimpuri, figura inubliabilă a tatălui, este o prezență uriașă și monumentală. Ar putea constitui substanța unei cărți de sine-stătătoare, cum nu știu să mai existe în literatura română. O carte comparabilă ca forță ilocuționnară și impact cu *Mama* lui Maxim Gorki sau cu cea a lui Pearl S. Buck, distinsă cu Premiul Nobel. Poetul preferă să o rețină în „cartea vieții sale", care este *Jurnalul.* Care oglindește, în împrejurări multiple și variate, atât șansa, cât și tortura de a avea o mamă nonagenară. Mama este caracterizată, încă din prima tinerețe, de când i-a murit primul născut, la numai șase luni, sau chiar mai de mult, poate de când a rămas, la patru ani, orfană de tată, de o cumplită frică de moarte. „Cred că am să mor azi" este un enunț cu care fiul s-a obișnuit, fiindcă l-a auzit rostit obsesiv din adolescență până la bătrânețe. Indispoziția ce i-o creează receptarea lui se conjugă cu o compasiune sinceră, a cărei rațiune ni se dezvăluie, absolut magistral, într-un pasaj argumentativ, încheiat cu enunțuri de o emoție debordantă:

„Meditez, acum, la toate acestea, și cred că două au fost momentele cu dur impact asupra mamei. Mai întâi, moartea acelui frățior, Gheorghe (Gigicuță, cum

era alintat). Apoi, plecarea mea și a lui frate-meu de acasă și, mai cu seamă, căsătoria noastră și stabilirea, definitivă, la mare distanță. Mama nu a putut îndura înstrăinarea noastră și a căzut pradă unei teribile angoase de separare, care i-a tulburat vehement lăuntrul, aidoma unui copac tenebros, chinuit de furtună. Cine știe? Poate că subconștientul ei (foarte puternic, de altfel) asimilează plecarea noastră plecării primului ei fiu, actualizând drama și trauma, ce trecuseră în memoria pasivă. De aceea, îmi zic, ne abordează cu disperare, fiindcă ne vrea vii, convingători, prezenți, lângă ea, cum ne-a vrut întotdeauna, cum ne vrea mai ales acum, când e singură, când și tata a plecat, iar noi, cu nepăsare și inconștiență, reiterăm gândul și amintirea morții, cu fiecare venire, cu fiecare plecare. Apelurile ei telefonice, scrisorile ei, interpelările ei, reproșurile ei, vaierele ei sunt chemări, implorări, strigăte de ajutor. Poate că numai atât dorește mama: să fim vii. Și, pentru firea ei incapabilă de compromisuri, a fi vii însemna, înseamnă să putem fi văzuți, auziți, atinși, să fim în preajmă, la aceeași masă de demult, în aceeași casă de demult, în aceeași viață de demult. Ce himeră! Cât de himerică a fost și este mama! Ce poet a fost și este mama!... Cât de mult am iubit-o!” (p. 377-378).

Strategia sa de a-și descoperi mama, pentru a-i veni corect în ajutor, implicând fișe de observații, deducții, interpretări, este foarte interesantă, dar nu revelatorie. Adevărul îi rămâne tot lui Dumnezeu:

„Am avut, brusc, senzația că, în sfârșit, într-un moment când nu se mai putea supraveghea, mama a devenit descifrabilă. Am intrat în camera ei și am văzut-o ațipită pe fotoliu. E foarte bătrână, desigur, dar, chiar așa, în restul timpului, deși slăbite, deși macerate de vreme, trupul și chipul mamei exprimă forță – așa cum au exprimat mereu: forța unei interminabile (și, probabil, de cele mai multe ori, mimate) suferințe. Acum, însă, mama era întruchiparea non-ființării. Și mi-a trecut prin minte că ea, de fapt, întotdeauna, ca miez al ființei, ca esență a ființei, în ciuda energiei fizice, a sănătății organice, a fost un om mort. Mama a fost și este un om mort, care trăiește, expunând, clipă de clipă, tuturor celor din jur, oroarea aceasta ontologică. Mama este un defunct obligat de misterul lumii să fie trăitoare între oamenii vii. Ea își exhibă, fără să conștientizeze, statutul, invocând, mereu, suferințele ce-i vor provoca moartea, invocându-și demonul, strigându-și egocentrismul cumplit, originalitatea ei absolut uimitoare. S-o compătimesc? S-o privesc atent, ca un ins ce meditează la condiția umană? S-o iubesc? Mama nu poate fi iubită. Nu aparține lumii acesteia. Nici celeilalte oare? Nici lumii de lumină? Numai Atotputernicul poate să știe” (p. 448).

E posibil ca într-un asemenea act de contemplare să-și aibă originea tulburătorul vers:

„Tata a murit o singură dată. Mama moare în fiecare zi...” (p. 541).

Mama nu se lasă descifrată. Ea face parte din categoria „dificililor”. A insinuanților. A nemulțumiților. Dar, mai ales, a celor incompatibili cu oricine. Are un suflet bolnav de mult. O depresie cronică, datând din primii săi ani petrecuți la Stroiești:

„Ora 16:15. O vorbă memorabilă a mamei, rostită ceva mai înainte, în timp ce conversam, afară, la soare: «Am fost o martiră! Cât am suferit...» Am tăcut. Și ea a tăcut îndelung. M-am gândit că, poate, are dreptate. Ea a crescut într-un mediu citadin, în familia unchiului ei, om cu studii superioare de drept, într-o familie cultivată și înstărită. Dar n-a ezitat să părăsească, mai târziu, orașul (în care eu și frate-meu ne-am născut, unde și ea, și tata aveau casă și post sigur de dascăli), nu a ezitat să-l urmeze pe tata la Stroiești, localitate esențialmente rurală (în bine și în rău), dat fiind că tata se angajase să-și îngrijească, la bătrânețe, părinții. Țin minte foarte bine cum mama a tânjit, în tăcere, după o coafeză, după o croitoreasă pricepută, după un parfum bun, după o cofetărie” (p. 372).

În relațiile cu o astfel de persoană, pedagogia biblică recomandă „înfrânarea” reacțiilor spontane, înfrânare care „trebuie să fie luminată de conștiința penitenței creștinești. Atunci totul este nu doar tolerabil, ci chiar încărcat de bucurie spirituală” (p. 206).

Familiarizarea târzie cu felul de a fi al mamei, netrucat, pune într-o altă lumină maleabilitatea tatălui, capacitatea acestuia de a trăi, timp de șase decenii, sub dominația, sub tirania mamei. Întrebările sunt tardive, desigur. Poetul se umple de milă. Dar și aceasta este inutilă. Pe de o parte, fiindcă nimic nu se mai poate remedia, pe de alta, pentru că amintirea corijează asemenea reflecții:

„Tata și mama nu se certau, nu se neglijau, nici în particular, nici în public, erau, amândoi, de o moralitate desăvârșită. Noi, copiii, nu am avut nicio grijă, ne-am desfătat în edenul naturii și în edenul familiei” (p. 377).

Egoul mamei răbufnește, augmentat, necenzurat, abia în cel de-al zecelea deceniu al vieții sale. Edificat asupra pornirilor ei, pe care le etichetează drept „sado-masochiste”, Poetul nu cedează exceselor, ci le „driblează”, le controlează și le sublimează în creație. Astfel, izbutește să evite dezastrul relațional, având mereu în minte o simplă și infailibilă frază hortativă – „Părinți, nu întărâtați pe copiii voștri, ca să nu deznădăjduiască” (*Coloseni 3*, 21). Mama ignoră adeseori acest îndemn, dar el o oprește cu tact în momentele de criză, arătându-i disponibilitatea de a o înțelege și de a o respecta necondiționat:

„... de fapt, și-a atins ținta: a pus încă o verigă la străvechiul și eficientul lanț. Nu trebuie să treacă nicio zi fără acest memento: «Sunt aici, și tu (și voi) trebuie să te dedici (să vă dedicați) îngrijirii mele. Eu decid câtă e și cum e libertatea voastră». Întrec măsura, firește. Eu n-am fost niciodată prea supus, am rămas în expectativă; frate-meu, da, a fost și este. Și se răzvrătește. În van. Însă, atât el, cât și eu, laolaltă cu soțiile noastre, o iubim și o îngrijim pe mama. Dar ne-ar plăcea să o facem fără această teroare. Mă întreb, totuși: Am face-o fără teroare? Nu cumva instinctul mamei are dreptate?” (p. 226);

„Mama are pornirea, dorința și capacitatea inadmisibile de a-ți ocupa tot timpul, de a se instala în miezul existenței tale, fără sfială, fără milă, fără dram de înțelegere, încercând să te oblige a trăi numai pentru ea. [...] Eu nu zic să o abandonăm pe mama, dimpotrivă. Trebuie să avem grijă de ea, dar rațional, potrivit poruncilor biblice, nu conform instinctualității păgâne” (p. 371).

Asemenea secvențe atestă rolul covârșitor al *Scripturilor* în modelarea comportamentului filial. Dar, la conturarea atitudinii sale față de mama, contribuie, notabil, și bunul simț nativ, și dragostea, și admirația pentru firea nonconformistă, originală a acesteia („Cum ai vrea să fie mama unui poet?”, p. 390, l-a întrebat cândva inteligenta Sorina Jecza), fire complicată, de altfel, consubstanțială cu a sa.

*

Ori de câte ori Poetul se află față în față cu părinții, ori de câte ori vorbește cu aceștia la telefon sau le transmite mesaje scrise, li se adresează cu bună-cuviință, calm, delicatețe și înțelegere. Iată, în acest sens, o scenă uluitoare, în care Poetul își păstrează calmul și își adaptează replicile, cu cea mai mare căldură imaginabilă, la cele provocate de regretabilul delir al mamei:

„Întâmplare dureros-amuzantă cu mama, acum câteva minute. Mă cheamă în camera ei, în mare taină. Mă roagă să mă așez și să închid ușa. Apoi: «Am fost informată (sic!), adică am aflat, nu știu cum am aflat, că tu te-ai însurat cu Oli». – Stupoare – «Da», zic, «sunt însurat cu Oli». «Păi, de ce nu ne-ai spus și nouă?» «V-am spus», am răspuns eu, cu blândețe, «nu știi, am fost împreună la Stroiești, cu Alina...» «Da, să veniți, să veniți», a continuat ea. Și a reluat: «Dar Dinu știe?» «Știe». «Foarte bine, foarte bine. Oli e fată bună, are casă... Casa asta e a ei, nu?» «Am cumpărat-o împreună», i-am spus. «Da? Ei atunci, e și mai bine». Etc. Iată, așadar, unde ne aflăm. Mi se pare de necrezut, deși, desigur, nu e singurul caz și nu sunt eu singurul care asistă la asemenea dezastre (dar, pe cât e de firesc, pe atât e de înspăimântător)” (p. 466).

Poetul își stăpânește reacțiile spontane, cumpănește înainte de a i se adresa mamei sau de a se exprima în legătură cu ea, așa cum nu reușesc să facă întotdeauna ceilalți membri ai familiei. De pildă, fratele Dinu o consideră pe aceasta „demonul său” și zidește ușa ce despărțea camera lui de cea a mamei, pentru a-i bloca nevroticele apeluri nocturne: „De dimineață, *à l'improviste*, a telefonat frate-meu. Și el, și nevastă-sa (pe care o auzeam completându-i spusele, din apropiere) sunt scoși din minți din pricina mamei. «E demonul meu», a zis frate-meu, înnebunit. Îl trezește noapte de noapte, îl exasperează cu bolile ei fantasmagorice” (p. 321); cumnata Gabi, soția fratelui, vede în mama-soacră o ființă „infernală” („Cumnată-mea a spus despre mama: «este infernală» – citez textual)” (p. 477); chiar și Oli, impulsivă, o repede o dată, regretând enorm apoi: „Ceva mai devreme, a telefonat mama. A răspuns Oli. Mama, care se simțea singură (am vorbit și eu cu ea), a început, firește, să se vaite, iar Oli, înciudată, a repezit-o. S-a inflamat, a pus-o la punct și, iată, după 10 minute, îi pare rău. A venit la mine, să-mi spună că nu trebuia să-i răspundă astfel mamei, că a reacționat nesăbuit...” – p. 323.

Poate tocmai de aceea Eugen Dorcescu a fost preferatul mamei:

„M-a întrebat când merg acolo, că «toată nădejdea», zice mama, ar fi în mine. «Nu doar în mine», i-am răspuns, «ci în toți»” (p. 384).

Poetul nu abdică de la principiul creștin al respectării părinților. El știe prea bine, din instinct, din lecturi spirituale, din experiența de viață, ce semnificație

sensibilă au enunțurile referitoare la propriii părinți sau cele destinate lor. Și nu ezită să orienteze și atitudinile celor din jur după învățătura creștină:

„Va fi greu cu mama aici, la toamnă. Ca să ne păstrăm cumpătul, va trebui să nu uităm o clipă că suntem creștini”.

Comentariul său evidențiază implicațiile benefice ale smereniei, ale cuvioșeniei ce ar proba însușirea povețelor *Scripturii*: „Or, acesta e un câștig imens. Persoanele năzuroase, cum e mama, contribuie mult la zidirea lăuntrică, la întărirea celor apropiați, tocmai fiindcă îi obligă să-și înfrâneze dorința de ripostă, reacția instinctuală. E un fel de penitență. Prin urmare, înfrânarea trebuie să fie condusă exact de această conștiință a penitenței. Altfel, dacă e laică, dacă e înfrânare, pur și simplu, pornirea nesatisfăcută izbucnește, mascat, disimulat, în altă parte și poate îmbolnăvi fie trupul, fie sufletul, fie și trupul, și sufletul. Cât despre apelul la ripostă, acesta nici nu intră în discuție, este cădere, nu ține nici măcar de insul civilizat, ca să nu mai vorbim de creștin” (*Ibidem*).

Prin onestitate și continuitate, relația privilegiată cu părinții, chinuiți în deceniul de referință (2000-2009) de inevitabilitatea apropiatului sfârșit, de neputințe trupești și de singurătate, este o izvorniță de substanță afectivă, morală și, nu în ultimul rând, creativă. Poetul petrece nopți de insomnie sau ore întregi din zi gândindu-se la ei, răvășit de presiunile obligației filiale, lăuntrice, resimțită încă de dinainte de a-i parveni cunoștințele de morală creștină. De altfel, avea modelul propriilor părinți, care și-au sacrificat carierele, au renunțat la confortul citadin, pentru a-i îngriji bunicii de la Stroiești.

Suferința tatălui, ca și cea, previzibilă și mult prelungită, a mamei îi tulbură Poetului – și soției sale – momentele, sporadice, de bucurie, ocolind prim-planul fenomenologic și infiltrându-se în inima sa strânsă de continua îngrijorare:

„Mama și tata au fost primii care m-au felicitat. Am împlinit, într-adevăr, 61 de ani! Tata e slăbit, stă în pat, articulează greu cuvintele. O să vin să-i văd, le-am zis. [...] La ora 12, m-a sunat Marcel Tolcea, să-mi spună că mâine apar *Elegiile.* Se pare că vineri va fi lansarea lor la Orizont. Deci, ne pregătim de acest eveniment. În paralel, nu pot uita vocea tatei. O amărăciune adâncă îmi umple sufletul” (p. 138-139);

„La 12 – lansarea volumului meu *În Piața Centrală.* Sală arhiplină. La masă, în ordine, Cornel, Paul, eu, Grațiela Benga. Au prezentat cartea Cornel, Paul și, mai ales, ca protagonist, Grațiela Benga. Apoi, din sală, au mai vorbit: Dan Negrescu, Marcel Turcu («Eugen Dorcescu e gândul greu»), Aurel Turcuș, Rodica Bărbat, Mircea Șerbănescu și Părintele Ioan Petraș (care mă tot numea «maestrul Dorcescu»). Poate și alții. Cornel s-a referit insistent la prefața lui Virgil Nemoianu. Constanța Marcu m-a întrebat de ce nu am făcut eu însumi o prezentare a cărții. Ea, ca mare admiratoare a discursurilor mele, a avut această idee năstrușnică. Deci, s-a încheiat și acest eveniment. Revenim la conviețuirea insolită – noi/mama – și mă întreb cum și dacă vom putea rezista.

*

Mama – *angoisse de séparation*[1] – montase o mică și dramatică piesă a suferinței. Zăcea, în pat, cu ușa deschisă, gemând ușor, sacadat” (p. 446-447).

Aceste două personaje – tatăl și mama – ocupă, coagulează, înnobilează o bună parte din volumul diaristic *Adam*. Accentuata particularizare a relației cu părinții este contrapunctată de universalizarea imaginii lor, proiectată simbolic pe ecranele marilor culturi ale umanității – v. *Abba, Pater* și *Genitrix*.

Din această perspectivă, *Adam* este o carte despre iubirea și cinstirea părinților, despre împlinirea datoriei filiale, despre tenacitatea de a încadra relația cu genitorii în parametrii fixați de porunca divină:

„Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca să-ți fie bine și să trăiești ani mulți pe pământul pe care Domnul Dumnezeul tău ți-l va da ție” (*Exodul* 20, 12).

Adam este o mărturie pentru felul în care, până la sfârșitul drumului lor pământesc, Eugenie și Alexandra Berca (Dorcescu, înainte de căsătorie) și-au avut cei doi fii și soțiile lor alături, în gând și în fapt, căci toți patru au respectat, după puteri, această poruncă:

„Pe tata și pe mama i-am văzut ieșind pe poartă și i-am condus până la cimitir. I-am văzut așezați în criptă” (p. 540).

Prezențe pregnante, memorabile, părinții Poetului sunt partenerii săi într-o relație „de sânge” armonioasă, stabilă, fără nicio fisură. O relație nuanțată, cu nenumărate aspecte, dar niciodată edulcorată. Dimpotrivă, analizată realist, dintr-o imensă nevoie de cunoaștere, și fructificată artistic – atât în poezie (a se vedea volumele *Moartea tatălui – 2005* și *Elegiile de la Bad Hofgastein – 2010*), cât și în proză (a se vedea volumele *L'histoire d'une nevrose*, 2007; *Îngerul Adâncului. Pagini de jurnal – 1991-1998* și *Adam. Pagini de jurnal – 2000-2010*).

Marea originalitate a romanului-jurnal *Adam* constă în analiza tensionată a echilibrului dinamic dintre instinct și conștiință, cu biruința, sempiternă, a conștiinței. Eugen Dorcescu este „o conștiință”, așa cum, pe bună dreptate, afirma Livius Petru Bercea. Cât privește statutul familiei sale, acesta dobândește un relief aparte prin viziunea troiței spirituale, revitalizând modelul străvechi, prezervat de scriitorii mistici și religioși într-o lume tot mai tristă, parcă lipsită de har și de perspectivă în zilele ce le trăim.

THE TRINITY OF THE FAMILY IN *ADAM* BY EUGEN DORCESCU

Abstract

Keywords: *trinity, relationship, Christian education, duty, conscience*

This essay reveals the role of Christian education in dealing with multiple hardships within the family, when parents and sons are both old and not in a good health. Bible guides to the right behaviour, strengthens his will and capacity in doing his duty, as Eugen Dorcescu's diary shows. As a mystical and religious writer, Eugen Dorcescu reinforces the old model of the trinity.

---

[1] Fr. *„angoasă de separare”*.

O luptă fără sfârșit? â contra *î* sau invers

SERGIU DRINCU
Universitatea „Tibiscus”, Timișoara

Cuvinte-cheie: *limba română, ortografie, grafeme specifice*

Nu-mi amintesc un alt fapt din istoria limbii române care să fi generat o dispută atât de îndelungată și aprinsă, uneori sub nivelul decenței academice, precum alegerea grafemului care să redea sunetul „sacru” [î]. Din analiza argumentelor aduse în această dispută ortografică au rezultat, în cursul dezbaterilor, ca primordiale, două considerente pe care le putem interpreta ca fundamentale pentru înțelegerea stării de astăzi a ortografiei limbii noastre: *compromisul (concesia)* și *consensualitatea*, ambele derivând din esența *convențională* a ortografiei, o haină pentru o știință reală, chiar dacă *descriptivă (interpretativă)*, numită generic *știința limbii*. Transformările fonetice cu caracter de regularitate, de legitate nu sunt fenomene ortografice, tot așa cum nu sunt fenomene ortografice nici alternanțele fonetice din interiorul morfologiei. În esență, ortografia redă *norme*, iar acestea sunt rezultatul unei *alegeri* dintre mai multe variante și formează, finalmente, structura normativă a limbii literare, realizată prin consens. *Convenționalitatea* privește atât raportul dintre sunet și literă, cât și modul de implementare a unui sistem de scriere ori a altuia, într-o comunitate lingvistică determinată. Ne propunem, pe baza acestor realități de neînlăturat, să aruncăm o privire *din afară* și din surse *selective (*dintr-o bibliografie foarte bogată), din motive lesne de înțeles, asupra acestui aspect al deliberării ortografice devenite „seculare”[1].

Așadar, unde este vorba de *convenție* apare cu necesitate o discuție, o *negociere*, în termenii actuali, care se realizează între cel puțin două părți. În cazul nostru, pe la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, în ortografia românească cu litere latine s-au conturat două principii beligerante: *principiul etimologic* și *principiul fonetic*. Fiecare cu susținătorii săi. Ultimul, aflat în plin avânt combativ, îi avea în prim-plan pe fonetiștii „puriști”, susținuți, într-o aproximativă cunoștință de cauză, în haosul ortografic de atunci, de învățătorime și de intelectualitatea umanistă, între care unii dintre cei mai importanți scriitori ai țării, plus presa adiacentă, plină de tablete suculente la adresa absurdităților fonetico-ortografice ale etimologiștilor ireductibili. Dar, în contrapartidă, lupta lor pentru impunerea unui fonetism pur, care să conserve limba neaoșă a poporului, diferențiindu-se astfel de purismul latinist, era, de fapt, *o iluzie*.

Cealaltă parte în „ conflict” era formată din etimologiștii moderați, cei intransigenți căzuseră în dizgrație, dar mai ales din istorici, oameni de știință și din

elita politico-administrativă, ce sta cu ochii ațintiți spre latinitatea limbii și spre romanitatea poporului român, ceea ce era *o necesitate*. O formație extrem de tenace, pe care am numi-o „Partida Națională”. Pentru epoca respectivă, dar și mai apoi, cum a dovedit istoria, referirea la ascendența latină a limbii române era un adevărat certificat de noblețe și de continuitate. Au existat, de altfel, precedente notabile în acest sens și ele merg până prin secolele XVI, XVII. Unul dintre aceste precedente ține de efortul învățaților italieni de a deriva limba italiană dintr-o latină „curată”. Astfel, „Umaniștii și filologii italieni erau strâns legați de tradiția latină. Reactualizarea moștenirii romane a devenit un act pur și simplu patriotic.” Ei aveau drept scop *restitutio linguae latinae* „și respingeau orice încercare din partea francezilor, spaniolilor sau chiar a germanilor să formuleze oarecari pretenții în această privință” (Bahner1956: 16;18).

Să nu uităm strigătul triumfător, un adevărat *virtus romana rediviva*, al lui Francesco della. Valle din opera sa fundamentală, *De linguae latinae eleganta libri sex*: „Noi am pierdut Roma, imperiul și dominația, chiar dacă nu s-a întâmplat din vina noastră, ci din aceea a vremurilor; totuși noi stăpânim încă o parte importantă a globului în baza acestei dominații strălucite. Ale noastre sunt Italia, Galia, Spania, Germania, Panonia, Dalmația, Iliria și multe alte neamuri. Căci oriunde domnește limba romană acolo se află stăpânirea romană”. Comentând această „imagine umanistă a istoriei”, Harri Meier, unul din importanții romaniști ai secolului trecut, sublinia constatarea că „forța timpului și puterea de separație a deosebirilor sociale trec pe planul al doilea și dominante sunt doar imaginile unei Rome imperiale ideale și a unei limbi latine ideale; amândouă au fost create de acea „virtus romana” și dăinuiesc până în cea de pe urmă picătură de sânge roman, așteptând înnoirea” (Bahner 1956: 18-19). Tocmai o asemenea „înnoire” era așteptată și la noi cu generală speranță în secolul al XIX-lea și în această atmosferă s-a derulat și bătălia ortografică.

Și pentru ca lucrurile să fie mai clare, trebuie să reiterăm ideea că „Orientarea latinistă, în care trebuie inclusă acțiunea de generalizare a scrierii româno-latine, este o orientare de natură politică și ideologică în primul rând” (Șuteu1976: 225).

Revenind la părțile conflictuale în discuție, este obligatoriu să evidențiem providențialul rol de arbitru pe care l-a avut „Junimea” și importanta ei publicație, „Convorbiri Literare”. În cadrul discuțiilor din această Societate s-a conturat și soluția ieșirii din criză, care nu putea fi decât consensul bazat pe o soluție lingvistică indubitabilă. Și aceasta a fost *sunetul logic* identificat de Titu Maiorescu, concept care mai târziu se va numi *fonem.* Titu Maiorescu a fost și cel dintâi care a înțeles necesitatea „negocierii” din care să rezulte un *compromis* rezonabil sau cât de cât rezonabil. De aici și formula „fonetismului temperat prin necesități etimologice”.

Dar cel care a înțeles, în profunzime, însă treptat, această realitate a fost Sextil Pușcariu, căruia i s-a asociat ulterior Ion Bianu. Astfel, Ortografia

Academică din 1904 este rezultatul unui *compromis* între cele două tendințe din Academie, care reflectă, de fapt, orientările din societatea românească a vremii. Atunci, „foneticienii severi”, cum îi va numi mai târziu Alf Lombard (Lombard 1992: 538), au câștigat aproape tot ce-au cerut, mai puțin generalizarea literei ***î***, inclusiv în numele etnic, *romîn*, și în cel statal, *Romînia*.

De altfel în ortografia limbii române putem întâlni destul de multe rezolvări provenite din concesii. Nu sunt rare intervențiile din Forumul Academic în care istoricii solicitau filologilor să facă concesii „sentimentului național”, concomitent cu cererea fermă a acestora din urmă de a se renunța la asemenea subiectivisme în favoarea unei abordări „științifice” a problemei.

Primul, așadar, dintre lingviști care a înțeles că în disciplinele consensuale punctul de vedere științific nu este întotdeauna decisiv a fost Sextil Pușcariu. El a trecut de la o poziție intransigentă la una concesivă, reușind, alături de I. Bianu, cel care l-a propus, în 1905, ca membru corespondent, iar apoi, în 1914, ca membru activ al Academiei Române, să scoată din împotmolire caleașca ortografică românească. La primul contact major cu problemele ortografiei, această conduită nu era deloc previzibilă. Astfel, într-o „scrisoare deschisă” către slavistul Ioan Bogdan, publicată în „Convorbiri literare” XXXVIII, nr. 11, nov. 1904, p. 961-978 (Faiciuc 2000: XXVI, XXXI,13), după ce constată că „Academia, votând cunoscutele reforme, a făcut un lucru foarte înțelepțesc și nu-i mai rămâne decât să ducă mai departe opera atât de bine începută”, el face un rechizitoriu destul de aspru *etimologismului*, ajungând la concluzia, aproape decizională, că „*etimologismul nu poate avea nici îndreptățirea de a fi luat ca principiu al unui sistem ortografic; el nu-i decât o scădere pentru ortografie”* (subl. în text). *Fonetismul* este superior prin aceea că „nu admite niciun amestec de sentimente la regularea ortografiei, fie ele patriotice, estetice, sau de altă natură, ci voiește ca *ortografia* să fie o fotografie a pronunțării. Și de fapt *ortografia* are același rol, când scriem, ca *pronunțarea*, când vorbim, nimic mai mult”. Ca atare, este foarte nemulțumit că Academia a votat două grafeme pentru [î] și exclamă: „De ce Academia calcă deodată principiul fonetic și, în loc să admită un singur semn pentru un singur sunet, alege două semne diferite [...]? Răspunsul îl știm cu toții Era de ales între semnul *â* și *î.* Dar uzul se împotrivea scrierii unor forme ca *ân, âncet, a hotărâ* etc., iar contra lui *î* exista un prejudițiu puternic, care nu admitea o scriere *romîn,* ci numai *român*

Vedem deci că Academia, pusă în fașa unei dileme a cărei gravitate părea mai mare decât este de fapt, a recurs la vechea rețetă practicată de zeci de ani, la compromis, la împăcarea fonetismului cu etimologismul, acest strigoi încuibat în palatul din Calea Victoriei, pe care nici „radicalii” n-au reușit să-l alunge [...]”.(Pușcariu 1974: 5-6).

După ce susține ferm că „numai fonetismul trebuie luat în considerare”, el recunoaște, cu onestitatea-i caracteristică, faptul că idealul principiului fonetic care cere „*a avea pentru fiecare sunet simplu al graiului nostru un singur semn grafic, și fiecărei litere scrise să-i corespundă în grai un singur sunet*” (subl. în text), „nu

mai e realizabil, căci avem o tradiție ortografică pe care nu o mai putem zdruncina din temelie”. În acest context el amintește câteva cazuri care nu mai pot fi discutate: „Nu se mai poate discuta nici cum avem să transcriem pe *tš, dž*, când de atâta vreme le redăm prin *c, g* urmate de *e, i,* deși aceleași semne *c, g* au înainte de *a, o, u, ă, î* altă valoare. E adevărat că în cazul acesta avem un semn pentru două sunete diferite, dar echivocitate nu se poate naște” (Pușcariu 1974: 6). Lăsând la o parte echivocitatea, rămâne faptul indubitabil că principiul fonetic a fost încălcat. Curios este că, în afara lui Pușcariu, niciun fonetician, și cu atât mai puțin „radicalii”, atât de riguroși în combaterea etimologismului, și în apărarea propriului lor principiu, nu a sesizat această „scăpare”, concentrându-și toată energia asupra grafemului *â*, deși erau notorii constrângerile politice ale vremii. „Eroarea” s-a perpetuat și face parte din ortografia oficială de astăzi!

În consens cu cele de mai sus vin și alte comentarii ale lui Sextil Pușcariu. Astfel, la Congresul Filologilor din 1926, de la Cluj (al II-lea, primul a avut loc la Iași, în 1925) au fost votate 14 puncte ce conțineau „modificări sau precizări aduse ortografiei academice din 1904”. La punctul 9, unde s-a discutat scrierea lui *s* intervocalic în neologisme: *s (asistent)* sau *z (aviza)*, Sextil Pușcariu are următorul comentariu la încercarea lui Densusianu de a recomanda, totuși, generalizarea lui -*s*-: „Motive de ordin sentimental am avut și noi atunci când a fost vorba de *î* din *i* în forma *romîn*, întrucât prin aceasta am răsturnat o tradiție etnică culturală înrădăcinată în conștiința națională a scrisului românesc. În cazul acesta ar fi bine să se renunțe la asemenea sentimente [...]. În comisiunea noastră [...] s-au făcut jertfe când a fost vorba de tradiție, așa că cerem și noi d-lui Densusianu să facă același gest de sacrificiu ortografic” (Vulpe 1992: 45-46). Același raport concesiv a existat și la ședința Academiei din 6 februarie 1932, când s-a votat generalizarea lui *î* în toate formele, mai puțin în *român* și derivatele, prilej cu care, notează Sextil Pușcariu, la 14 februarie 1932, în jurnal, „Am făcut concesii lui Densusianu..., în schimb el mi-a făcut alte concesii. Și astfel am trecut reforma sâmbătă în două ceasuri.” (Vulpe 1992: 49)..

Ceva mai târziu, având o imagine mai așezată asupra sistemului ortografic al românei, el admite că „Așa cum e astăzi, ortografia noastră nu este ideală. Totuși e cu mult mai simplă și mai limpede decât multe alte ortografii și poate fi perfecționată prin modificări ce i se pot aduce. O ortografie perfectă nici nu e imaginabilă, iar necesitatea de a o revizui din timp în timp e firească” (Pușcariu 1976: 95-96).

În 1992, Mioara Avram publică *O scrisoare inedită a lui Sextil Pușcariu*, descoperită în arhiva Iorgu Iordan ca posibil răspuns al învățatului clujean la o solicitare a lingvistului ieșean. Este vorba de un răspuns la o serie de întrebări privitoare la regulile ortografice care ar putea fi rediscutate: „Între aceste reguli, subliniază Mioara Avram, indicate în scrisoare numai prin numerotarea lor, figurează și controversata regulă 14 […] a scrierii cu *î* și *â*. Sextil Pușcariu se pronunță deci și în 1939 pentru menținerea regulii din 1904, 1932 privitoare la scrierea cu două litere a vocalei unice /î/, deși în 1929 amânase „deocamdată”

revizuirea ei, rămânând ca ea să formeze eventual obiectul unei reforme viitoare a ortografiei” (Avram M. 1992: 240).

E, poate, momentul să reproducem şi obiecţia Magdalenei Vulpe la denumirea „Regulile Sextil Puşcariu” folosită de Academia Română pentru normele instituite prin reforma din 1991: „În sfârşit, - spune ea – o precizare privind „drepturile de autor” asupra ortografiei din '32: ultimul proiect prezentat Academiei a fost redactat de Densusianu; Puşcariu a oferit numai soluţia *practică*, de *compromis* (subl. n.), care a permis ieşirea din impas [...]. Formula, intrată în modă, „ortografia Puşcariu”, este, prin urmare, inexactă” (Vulpe 1992: 50). Mai corectă ar fi deci „ortografia Densusianu – Puşcariu” ? Sau, pur şi simplu, „ortografia Academiei”, pentru că decizia finală ei i-a aparţinut.

Consens a existat, ne asigură Al. Graur, şi în cazul ortografiei-ukaz din 1953: „S-a deschis o discuţie publică, s-au formulat propuneri în ziare şi reviste, după care s-a ajuns la o *înţelegere* (subl. n.) asupra *liniei generale de urmat* (subl. n.) [...] (Graur 1974: 21). Al. Graur nu dă amănunte despre *linia generală de urmat*.

„Puciul” academic din 1991, care a revalidat ortografia din 1932, de fap din 1904, a provocat reacţii atât instituţionale, cât şi individuale. Surpriza cea mai mare a fost revigorarea acelei tenace şi ireductibile „Partide Naţionale”, care, după 1953, intrase într-o tăcere aproape mormântală

Prima luare importantă de poziţie a venit, după o logică firească a istoriei, din mediul academic ieşean, mai exact de la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, care a organizat, în 7 şi 8 octombrie 1991, masa rotundă cu tema „Ortografia limbii române – trecut, prezent, viitor”. A participat elita lingviştilor din Iaşi, dar şi o consistentă şi avizată delegaţie din Republica Moldova. Din Bucureşti au luat parte cu lucrări sau doar cu intervenţii acad. Radu Voinea, acad. Ion Coteanu, Mioara Avram şi Magdalena Vulpe. Întruniri asemănătoare, sub alte auspicii, au fost organizate şi în celelalte centre universitare (Avram M^2 1992: 243-244). Important este că masa rotundă de la Iaşi s-a încheiat cu o substanţială şi corectă *Moţiune*, care a rămas, din păcate, în multe privinţe, doar un deziderat. Printre altele, şi solicitarea de eliminare a scrierii opţionale *î / â* şi *sînt / sunt*, admisă de Academia Română prin Hotărârea din 27 septembrie 1991, regulă care „echivalează cu legiferarea anarhiei şi deschide calea spre încălcarea şi a altor reguli, pentru unii la fel de controversate”[2]. Lucrările acelei întruniri au fost publicate în volumul *Ortografia limbii române. Trecut – prezent – viitor*, Institutul European, Iaşi, 1992

Cele de mai sus ar putea duce la concluzia că ortografia se construieşte în mod anarhic, *ad libitum*. Există o serie de principii, conturate treptat, care stau la baza alcătuirii ei. Acestea au însă labilitatea lor, întrucât aproape niciunul nu se poate aplica în integralitatea sa, şi nici nu poate fi repudiat în totalitate. Este cunoscută, de-acum, rezistenţa, venită chiar din sânul foneticienilor, faţă de pretenţiile aplicării fonetismului pur, care ar fi dus la apariţia unui inventar impresionant de semne, complicând inutil scrierea. Depăşirea acestui impediment s-a realizat prin stabilirea uni număr limitat de aşa-numite *sunete-tip*, mai apoi

foneme, aşa încât scrierea actuală românească normată ajungând a fi una (parțial) *fonematică.* Nici etimologismului nu i se pot retrage anumite înlesniri şi, dacă lăsăm la o parte planul ideologic, vom constata că „scrierea etimologică are avantajul de a menține formal legătura între diversele aspecte morfologice ale aceluiaşi cuvânt", astfel încât „scrierea etimologică menține unitatea formală a cuvântului" (Graur1974: 14; 16). Astăzi acest principiu, cu anumite extensiuni, a devenit *principiul morfologic*, unul dintre cele mai importante în ortografia actuală, frecvent invocat de „fonetişti" când e vorba de generalizare literei ***î***. Dar, cum arăta Al. Graur, el are la bază un demers *etimologic* (!). Mai mult, ca să-l cităm pe Alf Lombard, poate interveni şi un oarecare relativism căci, spune acelaşi savant suedez, referindu-se la alternanța vocalică ***î/i***, „dat fiind numărul mare, în morfologia limbii române, al alternanțelor vocalice de tipul *masă/mese, floare/flori*, acest argument din urmă [al păstrării alternanței ***î/i***] nu cântăreşte greu" (Lombard 1992: 539). Acestor principii li se adaugă principiul *silabic*, în care se „reglementează" abaterea de la principiul fonetic semnalată de Sextil Puşcariu (v. *supra*), anume acela ca fiecare grafem să corespundă unui singur sunet, să aibă, adică, o singură funcție; principiul *tradițional-istoric*, care evocă multe fapte de etimologie, iar dacă vorbim de tradiție, în adevăratul sens al cuvântului, atunci ea nu poate fi decât scrierea cu alfabet chirilic, în cadrul căreia la început de cuvânt se folosea slova ꙟ, pentru [î], iar în interiorul cuvintelor slova ѫ, pentru acelaşi sunet, ceea ce *mutatis mutandis* se întâmplă şi în ortografia actuală. O aplicabilitate specifică au principiul *sintactic* şi cel *simbolic.*

.În disputele apărute, au fost reluate aceleaşi interpretări ale, în cazul nostru, cunoscutelor legi fonetice care au generat apariția în ortoepia limbii române a sunetului [î]. Le redăm pe scurt, pentru a facilita legătura cu datele la care a ajuns fonologia actuală a limbii române: Pentru a nu fi suspectați de subiectivism,, vom reda, succint, expunerea de uz didactic şi general, dar foarte competentă, a Floricăi Dimitrescu, din a sa *Introducere în fonetica istorică a limbii române* (v. *Bibliografia*).:

Punctul de pornire îl regăsim, evident, în limba latină şi este legat de vecinătățile consonantice în care apare, în primul rând, vocala *a*. Este vorba de ***poziția nazală*** a vocalei *a*, după formula: [*a + n > â/î*]: *l**a**na > l**â**nă, rom**a**nus > rum**â**n* etc. De fapt, [*a*] în poziție nazală a devenit [*â/î*] ***printr-o fază intermediară [ă]***, păstrată la grupurile nordice ale aromânilor şi la istroromâni: *cămp, lănă*. Constatarea aceasta o făcea deja în 1770 Samuil Micu (Dimitrescu 1967: 60)). Astfel, *m**a**nus > *m**ă**nu > mînă, font**a**na > *fănt**ă**nă > fîntînă* (Ivănescu 2000: 206).

Vocala *â/î* provine şi din combinația lui [*a*] cu [*m*], [*n*] urmate de o altă consoană (cu excepția unei nazale), adică [*a + m (n) + consoană (-nazală) > â/î*]: *c**a**mpus > c**â**mp, c**a**ntus > c**â**nt, com**a**ndare > com**â**nda* „a sacrifica" (în secolul al XVI-lea) etc. Pentru situații precum *ambulo > îmblu > umblu*, cu [*î*] inițial trecut la [*u*], s-au dat diferite explicații, cea mai plauzibilă fiind cea de fonetică sintactică:

am îmblat, pronunțat, de fapt, *am*^{u} *îmblat,* devenit apoi *am*^{u} *umblat* > *am umblat.* La fel la *umplu* etc. Același fenomen a avut loc și în cazul apariției lui [*î*] la formele pronominale *îl, îmi* etc. De altfel, „În nicio situație când *î* este la inițială nu se poate vorbi de un fonem *î*, pentru că aici nu are funcție distinctivă”, el având o valoare pur fonetică (cf., pe lângă formele pronominale, și *îs*). De aceea, cuvinte ca *înalt* trebuie considerate ca fiind formate din *în* + *nalt*. „Deci, succesiunea *î* + consoană la inițiala unui morfem, corespunde unei singure unități fonologice” (Dimitrescu 1967: 63-64).

Vocala în chestiune poate proveni și dintr-un [*a*] urmat de [*r*] plus o consoană, adică, formalizat [*a* + *r* + *consoană* > *â/î*]: *t**a**rdivus* > ***târziu***, *c**a**rnacius* > ***cârnaț*** etc.

În situațiile de mai sus am avut a face cu [*a*] *accentuat.* Dar vocala *â/î* apare și dintr-un [*a*] *neaccentuat*: *c**a**stígo* > ***câștig***, fenomen întâlnit și în împrumuturile din vechea slavă: v. sl. *r**a**sypáti* > ***râsipi***, apoi, prin asimilare, *risipi*.

Există și alte vocale care, prin asociere cu anumite consoane, se transformă în vocala *â/î*. Este cazul lui [*e*] accentuat ***urmat*** de o nazală și de o altă consoană, după formula [*é* + *m (n)* + *consoană* > *â*]: *ext**e**mpero* > *(a)st**â**mpăr, t**e**mpulam* > ***tâmplă***, *v**e**ntum* > *v**â**nt. t**e**mpus* > ***tâmp** > *timp* (explicația la Densusianu, HLR II, p. 19). O excepție apare la ***mentem*** > ***minte***, în sensul că [*e*] din prima silabă este urmat în silaba următoare de „o vocală de tip prepalatal”, prin a cărei acțiune ar fi trebuit să se ajungă, prin metafonie, la **meante*, „dar probabil că transformarea lui *e* + *m* + *consoană* în [*i*] este mai veche decât diftongarea” (Dimitreasc 1967: 64-65).

Vocala *e* se transformă în [*â/î*] și atunci când este ***precedată*** de o consoană vibrantă sau de o consoană fricativă labiodentală ori de o dentală și urmată de [*n*]: *fr**e**num* > *fr**â**n*, *v**e**na* > *v**â**nă, f**e**num* > *f**â**n*. Lăsând la o parte situația când [*e*], în contextul amintit, devine [*i*], datorită vocalei prepalatale din silaba următoare (v. *supra* cazul lui *mentem*), formula rezultată este *[consoană (vibrantă, fricativă sau dentală)* + *e* + *n* > *â]*.

Și vocala *i* se poate transforma în [*â/î*] când este ***precedată*** de consoanele *r, rr, t, s: r**i**mam* > *r**â**mă, r**i**pa* > *r**â**pă, r**i**vus* > *r**â**u, horr**i**re* > *(a) ur**î**, att**i**tio* > *aț**â**ț, s**i**num* > *s**â**n.* De asemenea, vocala i se transformă în [*î*] când apare la inițiala de cuvânt și este ***urmat*** de [*n*] sau [*m*]: ***i**ncipere* > ***începe**, **i**n abante* > ***înainte***, ****înterroguare*** > ***întrebare**, **i**mpleo* > ***împlu*** (pentru forma *umplu*, v. *supra* cele spuse în legătură cu *îmblu* > *umblu).* Apariția lui [*i*] în cazul verbului *intra* a fost explicată prin fonetică sintactică (v., ca fenomen, *supra*, explicația pentru a *umbla*).

Vocala *u* poate, de asemenea, deveni [*â/*]*î* când este ***urmată*** de [*n*] sau [*m*], deci *[u* + *n, m* > *â/î]: ax**u**ngia* > *os**â**nză, **u**nquam* > ***încă***, **s**u**mmicella* >*s**â**mcea, ad**u**ncus* > *ad**â**nc.*

Cercetările fonologice, în special, nu au confirmat, așadar, evoluția directă a lat. [a] la rom. [î] sau /î/ așa cum s-a încetățenit această imagine în mentalul colectiv, fiind luată și ca argument suprem al statutului nostru etnic. În ILR II

1969, o secțiune amplă este dedicată fazei de dezvoltare a limbii române numită *româna comună*, plasată între secolele V - VIII. Faza incipientă, secolul al V-lea, marchează despărțirea Imperiului Roman în două state: unul răsăritean, cu capitala la Bizanț, celălalt, apusean, cu capitala la Roma. Consecința a fost că limba latină de răsărit nu a mai suferit influența directă a latinei vorbite la Roma, ajungând să dezvolte anumite particularități fonetice și morfo-lexicale. Reperul al doilea, secolul al VIII-lea, reprezintă „ultima dată dinainte de intensificarea certă a influenței slave asupra graiurilor populației romanizate din regiunile Dunării”, graiuri ce-și aveau originea în latina „specifică” din această zonă, numită, în lucrarea amintită, *latina dunăreană* (cf. și Fischer 1985). În această perioadă, „limba română a trecut de la aspectul de latină târzie la cel de idiom neolatin printr-o serie de transformări și modificări, care nu i-au schimbat însă esența latinească”. Putem astfel spune, împreună cu Sextil Pușcariu și cu autorii tratatului amintit, că limba română, ca și celelalte limbi romanice, „continuă sub forme noi limba latină” (ILR II: 15). Este, mai trebuie să precizăm, perioada în care aromâna nu se separase de dacoromână.

În latina târzie se produc o serie de fenomene fonetice cu consecințe importante pentru limbile romanice. O tendință aproape generală constă în modificarea calității vocalelor datorită vecinătăților consonantice. Efectul este tendința de *închidere* a vocalelor. Un caz specific este *închiderea vocalelor înainte de nazală*, tendință generalizată în latina dunăreană. Astfel, *plenus > plin, dentem > dinte, bonus > bun* etc. Unul din rezultatele acestor modificări îl constituie apariția sunetului [ə], care este o vocală *centrală* și *non-deschisă*, trăsături prin care se deosebește de [a], dobândind astfel și valoare fonematică, fenomen petrecut în româna comună. Situațiile care au dus la apariția acestui sunet sunt următoarele:

a) lat. [a] neaccentuat > [ə]: lat. *capistrum > cəpestru,* lat. *casa > casə*. Nu suferă această transformare [a] de la inițială, mai puțin situația când se află în poziție nazală: lat. *amarus > amaru, argentum > argintu*, dar lat. *ambulare > əmblare*;

b) lat. [a] în poziție nazală > [ə], indiferent dacă este accentuat sau neaccentuat: lat. *canem > cəne,* lat. *cantare > cəntare*.

Aceste transformări aparțin cu certitudine românei comune. Alte câteva, al căror rezultat a fost tot [ə] „sunt foarte probabil posterioare românei comune”:

a) lat. *e, i* precedate de un [r̃], adică de un *r* inițial sau de un *rr* latinesc, devine *ă, î*: lat. *reus* > drom. *rău,* arom. *arău*, megl. *rǫu*; lat. *ripa* > drom. *rîpă*, arom. *arîpă*, megl. *ropă*, istr. *arpe*. Fenomenul nu pare a fi din româna comună, fiindcă există după această epocă cazuri de *e* și *i* păstrate, precum în *Psaltirea Scheiană, Codicele Voronețean, Psaltirea Hurmuzachi*, texte din secolul al XVI-lea .

b) lat. *e, i* precedate de o labială > drom. *ă, î*, dar numai atunci când în silaba următoare nu exista o vocală palatală: lat. *pirum* > drom. *păr,* lat. *betranus* > drom. *bătrân,* lat. *fetum* > drom. *făt,* lat. *video* > drom. *văd,* lat. *melum* > drom. *măr*. Această schimbare nu s-a realizat în aromână, meglenoromână și istroromână, ceea

ce înseamnă că trecerea lui *e* la *ă* după labială este o inovație a dacoromânei, posterioară românei comune.

c) lat. *e, i* precedate de una dintre consoanele *ț*, *dz* [în lipsa lui *d* cu sedilă] ș, j, s, z devin *ă, î*. Și aceasta este o transformare recentă.

Așadar, „În toate aceste trei cazuri, apariția lui *ă* este, probabil, ulterioară românei comune” (ILR II: 191-192). Din datele expuse mai sus rezultă că numai două dintre cele cinci fenomene din care a putut proveni un ă „sunt de dată română comună: *a* neaccentuat > ə și *a* (accentuat și neaccentuat) în poziție nazală > ə” (ILR II: 193).

Mai trebuie precizat că, sub raport fonematic, vocala /ə/ nu realizează opoziția deschis / semideschis „fiindcă nu se opune unei vocale centrale închise de tipul lui /î/ din româna actuală” (ILR II: 190).

Din punctul de vedere al autorilor ILR, dezvoltarea românei comune trece dincolo de secolul al VIII-lea, perioadă ce urma a fi analizată în vol. al III-lea, care, din păcate, nu a mai apărut. Vom mai semnala însă, din acest volum al II-lea, următoarea concluzie: „Fonologizarea lui [ə] „aparține românei comune [...]. Nu aparține, în schimb, românei comune fonologizarea lui [î]. S-a arătat (Avram, *Grafia*, p. 72; Rosetti, ILR, p. 381) că opoziția fonologică /ă/ : /î/ este relativ recentă în limba română” (ILR II: 194).

În această situație, urmărirea fenomenului va trebui să se bazeze pe alte surse. Am optat, în principal, pentru ultima apărută: ampla *Istorie a limbii române* datorată lui G. Ivănescu, în care sunt evidențiate și discutate diversele opinii și soluții privitoare la chestiunea care ne interesează. Din capul locului vom preciza că G. Ivănescu propune o altă periodizare a evoluției limbii române care, însă, nu schimbă imaginea de ansamblu a dezvoltării, în sine, a acesteia. Întreaga perspectivă se bazează, în lucrarea amintită, pe o riguroasă analiză a schimbărilor *fonetice, morfotice* (morfologice) *sintactice* și *lexicale*, la care se adaugă fapte și date de ordin istoric, demografic și socio-politic. Astfel, perioada dintre secolele al V-lea și al VIII-lea este considerată de G. Ivănescu una de *Formare a limbii române*. În intervalul dintre secolele al VII-lea și al X-lea este vorba de *limba română primitivă*, pentru ca într-o secțiune temporală destul de întinsă, între secolele al X-lea și al XIV-lea, să se cristalizeze *limba română preliterară*. Pe parcursul a două secole, al XIV-lea – al XVI-lea, se desfășoară *formarea limbii române vechi*, care va sta la baza culturii românești de la mijlocul secolului al XVI-lea până la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Pentru prima perioadă, G. Ivănescu, urmându-l pe A. Philippide, *Originea românilor*, II, p. 16-17, admite că „în epoca de formare a românei existau în română aproape toate sunetele care caracterizează limba română cultă de azi, unele moștenite din latina populară, altele create de ea. Faptul că româna nu avea atunci î, nu trebuie să pară curios. Tot așa stau lucrurile cu albaneza de azi, cu bulgara de azi, cu unele dialecte sîrbești, cu atîtea limbi din alte părți ale globului. Sunetele

existente în epoca de formare a românei ne dau o imagine despre sunetele care au existat în limba tracodacă. Se poate presupune deci că, în limba tracodacă, existau : ă (dar nu î), š, ž, ţ, dz, č, ğ, ca să nu mai vorbim de sunetele moştenite de română din latina populară" (Ivănescu 2000: 216). De altfel, mulți cercetători au pus vocala [ă] pe seama substartului trac, „fără a se putea face dovada existenței ei" în respectiva limbă. Totuși, „Alternanța *a / e* din grafia multor nume proprii trace ar putea dovedi existența în această limbă a unui sunet de tipul ə [...]" (ILR II: 320).

În etapa a doua, cea cuprinsă între secolele al VII-lea – al X-lea, au avut loc două evenimente importante, cu urmări asupra dezvoltării limbii române: separarea dacoromânei de aromână sau macedoromână și începutul influenței limbii slave asupra celor două idiomuri nord și suddunărene. „O nouă fază de dezvoltare a limbii române – spune G. Ivănescu – începe în momentul în care s-a terminat procesul de formare a limbii române, prin secolul al VII-lea, poate chiar al VIII-lea e. n. Dar tocmai spre sfârșitul epocii de formare a limbii române și a poporului român, s-a produs așezarea slavilor pe teritoriul românesc primitiv și în vecinătatea lui." (Ivănescu 2000: 271). Dar, totodată, începe și „o influență românească (sau în general romanică) asupra populației slave din Dacia și din Peninsula Balcanică" (Ivănescu 2000: 273).

Slavii au pătruns în aria nord și suddunăreană încă din secolul al VI-lea (mai puțin în Ardeal), însă despre o influență reală lingvistică nu se poate vorbi decât de prin secolul al IX-lea ori al X-lea. Înainte de aceste repere temporale, slavii din Dacia și din estul Peninsulei Balcanice, până în Peloponez, „se găseau în stadiul slav comun (deci vorbeau încă limba slavă comună)", stadiu care continuă „până în secolul al VIII-lea inclusiv". Influența slavă asupra românei era una de tip bulgar, ea producându-se aproximativ începând cu secolul al IX-lea (Pătruț 1974: 105, 109; 110). Ca atare, „Influența slavă asupra limbii române a început numai prin secolele al IX-lea – al X-lea, deci după procesul de transformare a latinei carpato-dunărene într-o limbă distinctă de celelalte limbi romanice. Teza conform căreia elementul slav constituie un factor determinant în însuși procesul de formare a limbii române, deci că limba română s-a format și s-a cristalizat numai în urma influenței slave, nu poate fi acceptată" (Pătruț 1974: 112; 115). De altfel, această teză, inițiată de lingvistul bulgar Vladimir Georgiev, a devenit un punct de reper în lingvistica românească (cf. ILR II: 373).

Separarea dacoromânei de aromână s-a produs tot prin secolele al IX-lea și al X-lea, când s-a realizat „deplasarea macedoromânilor spre sud". Mult mai târziu, prin secolul al XIV-lea, „are loc întreruperea legăturilor dintre dacoromâni, pe de o parte, meglenoromâni și istroromâni, pe de altă parte" (Ivănescu 2000: 327).

În ceea ce privește transformările fonetice, este de reținut următoarea remarcă: „În epoca românei primitive existau numeroase asemănări fonetice între toate graiurile române, ca de exemplu existența sunetelor *ă, š, ž, ţ,* dz [în locul lui *d* cu sedilă dedesubt], *č, ğ* etc." (Ivănescu 2000: 340).

Pentru a treia perioadă, cea dintre secolele al X-lea și al XIV-lea, ce cuprinde o durată de aproape cinci secole, G. Ivănescu ia în considerare transformarea lui [ă] accentuat în [î] când apare în următoarele contexte fonetice:

ă + n + vocală: *mănă > mînă, vena > vănă > vînă, *vănătu > vînătu*;

ă + n + consoană: *ventus *văntu > vîntu*;

ă + m + consoană (mai puțin *mn*): **pămentu > pămăntu > pământ*,

cu precizarea că „Fenomenul nu este latinesc popular […]. El nu s-a petrecut nici în epoca de formație a românei, căci […] se aplică și elementelor slave vechi care au pătruns în română". G. Ivănescu se distanțează, în acest fel, de teza lui Andrei Avram, după care fonologizarea lui /î/ s-a produs mult mai târziu (v. *infra*): „Nu putem crede ca Andrei Avram – spune el […] – că, în condițiile arătate, *ă* a rămas neschimbat până în secolul al XVIII-lea. Aceasta nu poate fi valabil decît pentru *ă'* în anumite condiții". Această transformare îl vizează și pe [ă] neaccentuat: **ăngustu > îngust, *ămpăratu > împărat* etc. Este vorba de fenomenul general de închidere a lui [ă] la [î]. (Ivănescu 2000: 409).

Perioada de formare a *limbii române vechi* (secolele al XIV-lea – al XVI-lea), importantă prin întemeierea statelor române Țara Românească și Moldova, este marcată de numeroase schimbări fonetice, dar doar cu caracter dialectal. „În această epocă, - spune G. Ivănescu – niciun fenomen fonetic românesc nu s-a petrecut pe tot teritoriul românesc sau în toate dialectele române. […] Prin aceste fenomene fonetice s-au creat aproape toate particularitățile dialectale dacoromâne [...] căci mai toate aceste fenomene caracterizează câte un singur dialect". Mai mult, nu se poate preciza nici vechimea acestor transformări: „Timpul în care s-au petrecut aceste fenomene fonetice nu este bine cunoscut. Ce se știe uneori este faptul că ele erau realizate în secolul al XV-lea. Dar nu se știe cît de vechi sînt. Unele din ele s-ar putea să fie mai vechi decît epoca întemeierii țărilor, și anume de la sfîrșitul epocii preliterare" (Ivănescu 2000: 484).

Formarea statelor române a dus și la apariția cancelariilor domnești. În documentele redactate acolo, preponderant în slavona de tip bulgar, apar și cuvinte românești, îndeosebi nume de persoane (apelative) sau de locuri (toponime), scrise, evident, în alfabet chirilic. Aceste cuvinte și, ulterior, textele administrative și cele bisericești au pus problema conținutului fonetic al slovelor chirilice utilizate pentru scrierea limbii române. Între altele, probleme destul de dificile au ridicat slova ѫ (ius) și o alta, derivată din ea prin simplificări succesive (Bărbulescu 1904: 242-243) apropiată ca desen de actualul *î* din *i*, dar cu căciula lipită de segmentul vertical și cu brațele mai alungite și îndoite ușor în sus [ꙟ]. În bulgară, slova ѫ indica fonetismul [ă^{î}], redus în textele românești, dar cu anumite oscilații, la [ă]. Definirea valorii lui [ꙟ] a generat destul de multe discuții. Le vom aborda pe cele mai actuale, pornind de la lucrarea lui Andrei Avram, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești* (v. *Bibliografia).*

Andrei Avram a urmărit, în ampla cercetare amintită, identificarea valorilor *fonetico-fonologice* ale slovelor din grafia chirilică a patru texte românești din secolul al XVI-lea sau, în exprimarea sa, „determinarea segmentelor fonologice (foneme, arhifoneme, succesiuni de foneme și arhifoneme) care corespund anumitor litere sau succesiuni de litere" (Avram 1964; 16). Textele luate în

considerare sunt *Codicele Voronețean, Psaltirea Hurmuzaki, Tetraevanghelul* tipărit de Coresi (Brașov, 1560-1561), ediția Florica Dimitrescu, și *Palia d'Orăștie*, ediția Mario Roque, Paris, 1925, completată cu indicele în transcriere interpretativă realizat de Carmen Pamfil-Ilea, la care se adaugă, într-o folosință sporadică, *Psaltirea Scheiană, Lucrul Apostolesc și Scrisori românești din Arhivele Bistriței*. Avem, așadar, a face cu o investigație de *fonologie istorică* și, „într-o măsură mai mică”, de *fonetică istorică*, întrucât „afirmațiile cu privire la realitatea fonetică corespunzătoare nu pot fi, adesea, decât simple ipoteze”. Sau, mai explicit: „Dat fiind că în scris sunt redate invariantele, nu variantele, stabilirea, pe baza analizei textelor, a sistemului fonologic (sau a sistemelor fonologice) al(e) limbii române din perioada primelor texte este realizabilă (cel puțin într-o foarte mare măsură), în timp ce cu privire la aspectul fonetic, prin forța lucrurilor, nu se poate ajunge, în unele cazuri, la depășirea stadiului ipotezelor” (Avram 1964: 20; 17). Astfel stând lucrurile, Andrei Avram ține să precizeze că în câteva cazuri concluziile la care a ajuns „nu concordă cu niciuna dintre părerile contradictorii emise de cercetătorii care [l]-au precedat și, probabil, unele afirmații vor putea fi considerate «surprinzătoare»” (Avram 1964: 25).

În analiza sa, Andrei Avram a avut în vedere atât fenomenele generale din fonetismul românesc, cum ar fi tendința de în chidere a vocalelor ori alternanțele vocalice, cât și modificările fonetice punctuale, între care un loc aparte îl ocupă „posteriorizarea” lui [i].

O primă abordare se referă la situația literelor (căci fiind vorba de texte românești vom utiliza termenul „literă”, nu „slovă”) **ъ** (ier) și **ѫ** (ius), cărora, în multe din lucrările de specialitate, li se atribuie două valori fonetice; [â] și [î]. Pe de altă parte, luându-se ca exemplu cuvintele *rîu* și *rău*, unde cele două vocale „sunt distincte din punct de vedere fonetic și fonologic”, se considera, „fără a se invoca vreo dovadă, că aceeași distincție a existat și în epoca primelor noastre texte”.(Avram 1964: 265). Dar, constată el, în textele analizate „nu se face o distincție grafică între vocala din cuvinte de tipul *păr* și cea din cuvinte ca *vînt*”, ceea ce îi conferă autorului dreptul de a emite ipoteza „că cele două cuvinte conțineau”, în epoca textelor amintite, „una și aceeași vocală”, care este [ă]. Dacă ipoteza este justă, ea duce la concluzia că „diferențierea celor două ***timbre*** (subl. n.) vocalice este posterioară perioadei în care au fost scrise primele texte românești și că, prin urmare, vocala [î] este relativ recentă în limba română” (Avram 1964: 266).

Pentru a proba adevărul acestei ipoteze, Andrei Avram aduce în discuție situația din dialectele suddunărene și din graiurile dacoromânești. În cadrul acestora din urmă el remarcă „numeroase fluctuații între [ă] și [î]”, precum: *cărdășie ~ cîrdășie, mănăstire ~ mînăstire, mănîncă ~ mînîncă, păcăli ~ pîcăli, , părău ~ pîrău, tălhar ~ tîlhar*, fapt ce-l duce la concluzia că „distincția dintre cele două vocale nu este nici generală, nici (acolo unde există) prea «netă»” și că „pînă într-o epocă relativ apropiată de noi au existat graiuri dacoromâne care nu cunoșteau distincția în discuție”. Se face referire în acest sens la mărturia lui Petru

Maior, conform căruia, „in mea patria” vorbitorii în vârstă îl cunoșteau doar pe [ă]: „Quin memini, me adolescentem in mea patria audivisse senes loquentes, in quorum ore nunquam resonabat ѫ, sed pro eo quoque sonum ъ edebant”. Această constatare îi oferă lui Andrei Avram posibilitatea de a afirma, „până la proba contrară”, că „în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea existau vorbitori ai dialectului dacoromân care nu cunoșteau distincția dintre [ă] și [î]”. Ca atare, în absența unei distincții ***fonetice*** (subl. n.) între [ă] și [î], nu putea să existe opoziția ***fonologică*** (subl. n.) corespunzătoare” (Avram 1964: 269-272).

Apariția opoziției /ă/ : /î/ într-un număr de cuvinte a fost explicată exclusiv prin fenomenul „posteriorizării lui [i]”, în sensul că „vocala medială provenită din [i] s-a menținut mai închisă decât [ă], ceea ce a făcut posibilă apariția unor perechi minimale de tipul *urăm – urîm*”. S-a susținut, în legătură cu acest tip de opoziție, că și el se încadrează în procesul de închidere a vocalelor, început, cum am văzut, încă în latină și devenit caracteristic latinei dunărene. Dar acest proces, care, în ce privește posteriorizarea vocalelor anterioare precedate de /r̂/ (forte), s-a realizat în toate dialectele limbii române, nu s-a produs uniform și nici nu s-a încheiat, fapt dovedit de o serie de cuvinte în care [ă], în aceleași condiții fonetice, a rămas neschimbat. Andrei Avram nu contestă faptul că „posteriorizarea lui [i] precedat de [r̂] este un fenomen fără realizarea căruia nu ar exista o parte dintre perechile minimale (și așa, destul de puține) pe care se bazează recunoașterea unei opoziții /ă/ : /î/ în limba contemporană”, dar consideră că acest fenomen nu explică păstrarea lui [ă] (< [i]) în același context în care în alte cuvinte s-a închis la [î]. Așa se întâmplă în cazul perechii *rău – rîu* unde, în cazul celui din urmă, traseul fonetic a fost *riuus* > *rău* > *rîu*, reprezentând, finalmente, o posteriorizare a lui [i]. Nu același lucru s-a întâmplat cu [ă] din *rău* < lat. *reus* care a rămas neschimbat, în aceleași condiții fonetice. Explicația acestei conservări rezidă în calitatea vocalei [ă] de a fi termen al unei *alternanțe morfologice sau derivative*. Astfel, lui *rău* i se opun formele *rea, rele*, care au blocat trecerea lui [ă] la [î] cum s-a întâmplat în cazul lui *rîu*. În plus, aceste alternanțe vocalice sunt mai vechi decât posteriorizarea lui [i], căci în unele graiuri vocala [i] se păstrează ca atare, *(se) r[i]de*, până astăzi. Se mai poate spune, pe de altă parte, că apariția opoziției /ă/ :/î/ „s-a produs în mod independent de fenomenul posteriorizării lui [i]”, dovadă fiind fonetismele *r[i]u* și *r[ă]u* din unele graiuri. Se poate deci admite că „apariția unei distincții fonologice între vocala medială semideschisă și vocala corespunzătoare închisă se datorește influenței sistemului de alternanțe vocalice” (Avram 1964: 67-69).

Ca o concluzie generală, „În perioada apariției primelor texte românești, cel puțin unele dintre graiurile dacoromâne nu cunoșteau distincția **fonetică** (subl. n.) dintre [ă] și [î]. Chiar admițând existența timbrului [î] în graiurile reflectate de textele studiate, opoziția /ă/ : /î/ nu apăruse încă [...]”, ceea ce infirmă susținerea lui Procopovici, *Istoria,* p. 58, după care „în cele dintâi texte românești s-a distins cu foarte multă acurateță între *ă* și *î*, deși pentru aceste două vocale nu existau semne grafice deosebite”.

Prin urmare, literele **ъ** și **ѫ** notează, amândouă, un singur fonem vocalic, /ă/”. Cu precizarea că, „neexistând fonemul /î/, conținutul fonologic al lui /*ă*/ din perioada la care ne referim nu era același cu al lui /*ă*/ din limba contemporană”.

Opoziția fonologică /*ă*/ : /*î*/, relativ recentă în dacoromână, s-a constituit ca urmare a **închiderii** (subl. n.) lui [*ă*] în unele cuvinte și a menținerii acestei vocale în altele, sub presiunea sistemului alternanțelor vocalice; în acest fel, [*ă*] și [*î*] au ajuns să apară în același context și să diferențieze perechi minimale de tipul *rău* – *rîu*” (Avram 1964: 294).

Statutul lui [î] presupune identificarea valorii slovei/literei ꙟ din primele texte românești. Asupra acestei chestiuni s-au oprit mai mulți lingviști, noi însă vom urma, ca și până acum, analiza lui Andrei Avram, în care sunt discutate și opiniile celorlalți cercetători. Această slovă apare atât la începutul cuvântului, cât și în interiorul lui. La sfârșit de cuvânt nu e identificată decât la articolul *un* (rar și la numeralul *un*) și la prepoziții. Dacă luăm în considerare situația din limba actuală, atunci, *la început de cuvânt*, contextul tipic este *î* + *consoană nazală (n* sau *m)*, rareori *î* + *vocală*. În interiorul cuvântului, contextul obișnuit este *î* + *vocală*, rar *î* + *consoană.* Dacă ne raportăm acum la ortografia vechilor texte, vom vorbi de ***litera*** ꙟ plus contextele amintite, cu precizarea că, în cazul vocalelor, ea este urmată de „litere care corespund, din punct de vedere fonetic, segmentului «[ĭ] (+ vocală)»: **и**, **є**, **ı-o** etc.” (Avram 1964: 576).

Pentru valoarea literei *în interiorul cuvântului*, este luat, ca tipologie, cuvântul *cîntă.* Constatarea este că „în interiorul cuvântului, în cuvinte de tipul *cîntă*, litera ꙟ nota o *consoană nazală* (subl. n.), nu nazalitatea vocalei precedente”, iar această interpretare este „s i n g u r a p o s i b i l ă” pentru „perioada primelor texte românești” (Avram 1964: 579). Din punct de vedere fonologic, el consideră consoana scrisă ꙟ drept „arhifonemul /*N*/*”,* considerând că „această consoană, care nu este nici labială, nici dentală, poate – și, în concordanță cu faptele de grafie, chiar trebuie – să fie considerată fonem propriu-zis” (Avram 1964: 580). Litera în discuție are aceeași valoare și în alte contexte din interiorul cuvântului, de tipul *bine* și *vie* „a veni”.

Româna actuală posedă destul de multe cuvinte cu [î] inițial. Ele pot fi împărțite în trei categorii: prima, cea mai numeroasă, cuprinde cuvintele în care [î] inițial este urmat de o consoană nazală, precum *împărți, întreg, înainte* etc.; a doua, în care nu apare o consoană nazală, este reprezentată doar de interjecțiile *îra* (cu varianta *ăra*) și *îracan* (cu variantele *aracan* și *îraca*); a treia categorie include formele conjuncte ale verbului *a fi* și ale pronumelor personale: *îs, îi; îți, își, îl*, dar și *îmi*, deși aici apare o nazală după [î] (Avram 1962: 7). Dar „faza din limba literară actuală a fost precedată de fazele [n,] [n cu un cerculeț dedesubt] (care, de fapt, nu a dispărut cu totul)”, așa încât „[î] din formele actuale *întreg, începe* etc., *nu continuă direct vocala inițială din latină* (subl. n.)” (Avram 1964: 594, care invocă și poziția identică a lui O. Densusianu, HLR II, P. 32, S. Pușcariu, DR III, 1922-1923, p. 391-392 și X, partea a 2-a, 1943, p. 402 și Emil Petrovici, *Influența*

slavă, p. 31). Așadar, aceeași operație de stabilire a valorii lui ꙟ este necesară și aici. Lăsând la o parte formele conjuncte verbale și pronominale, o primă constatare care se impune este aceea că „vocalismul [î] nu apare în absența nazalității", ceea ce înseamnă că vocala și «nazalitatea» din sunetul [ĩ], prin care se redă, convențional, segmentul [î] + [n] sau [î] + [m] de la inițiala de cuvânt „constituie, împreună, o singură unitate fonologică", în care doar elementul «nazalitate» are valoare de fonem sau de arhifonem „consoană nazală", elementul vocalic nefiind decât „un apendice pur fonetic", un „sunet implicit" (A. Philippide) sau un „sonus vicarius" (Sextil Pușcariu), ca în formele conjuncte amintite mai sus și în prepoziții, așa încât un cuvânt precum *împărat* se pronunța *mpărat*, ceea ce se întâmplă și în limba literară actuală. Într-adevăr, se poate constata că „[î] inițial nu are niciodată, în limba română contemporană, independență fonologică" și, ca atare, nici fonemul /î/ „nu apare niciodată la început de cuvânt." Dacă pentru româna contemporană situația aceasta este oarecum „fluidă" prin reinterpretarea statutului lui [î] din structura prepozițiilor și a formelor conjuncte verbale, dar și prin „revigorarea" prefixului *în-*", pentru limba primelor texte, interpretarea de mai sus este „singura valabilă pentru segmentul notatꙟ " (Avram, 1964: 593).

Cu alte cuvinte, ꙟ nu a corespuns, în primele noastre texte, unui [î] oral, centru de silabă. Această situație se verifică chiar și în cazul compuselor de tipul lui *înainte*, unde apare secvența *îna-*., care, de fapt, reprezintă „succesiunea fonologică /*Nna*/", respectiv „succesiunile fonetice [*ăn-na*], [*ĩ*^{n}*-na*], [ĩ-na] etc." Rezultă, din analiza lui Andrei Avram, că „în perioada primelor noastre texte nu existau decât fonetismele cu [*ăn*], [*în*], [*n*, cu cerculeț dedesubt], [*ĩ*] etc., urmate de tăietura silabică, atât în *înainte*, cât și în *înarma*: [*ăn-narma*], [*ĩ-narma*] etc.„ (Avram 1964:: 598). Concluzia care se impune este că „litera ꙟ corespundea, și în poziție inițială, ca și în celelalte poziții, arhifonemului /*N*/" (Avram 1964: 601). Din punct de vedere fonologic, acest arhifonem /N/„nu era nici vocală, nici consoană în sensul în care îl au acești termeni [...]; /N/ era, pur și simplu, «nazalitate»" (Avram 1964: 603). Mai mult, segmentele transcrise /ă/ și /N/ pot fi reduse la o singură unitate, căci, „pe baza distribuției complementare și a asemănării fonetice, [...] vocala /ă/ și consoana /N/ nu reprezintă, în realitate, decât variante ale aceluiași fonem", adică ale «fonemului nedeterminat /ə/». Acest «fonem nedeterminat» se realizează, fonetic, „ca vocală după consoane și ca «nazalitate» (= consoană nazală sau nazalizarea vocalei precedente) după vocale, iar la început de cuvânt cele două elemente apar combinate, sub forma de [*ăn*], [*ĩ*], [*n,* cu cerculeț dedesubt] etc." (Avram 1964: 608). Mai exact, „ꙟ = */N/,* în toate pozițiile, inclusiv poziția inițială. Pe plan fonetic, această consoană se realiza ca nazală implozivă sau ca «nazalitate» a vocalei precedente, în interiorul cuvântului – și ca nazală (silabică sau nesilabică), succesiune de două sunete (de exemplu, *[în]*) sau vocală nazală - *[ă] sau [ĩ]* – la început de cuvânt" În ce-l privește pe */ă/,* trebuie subliniată precizarea că „cel puțin în unele graiuri, nu exista opoziția */ă/ : /î/* și, foarte probabil, nici distincția **fonetică** (subl. n.) corespunzătoare" (Avram 1964: 612).

La acestea mai trebuie reiterat faptul că „Opoziția fonologică /ă/ : /î/, relativ recentă în dacoromână, s-a constituit ca urmare a închiderii lui [ă] în unele cuvinte și a menținerii acestei vocale în altele, sub presiunea exercitată de sistemul alternanțelor vocalice; în acest fel, [ă] și [î] au ajuns să apară în același context și să diferențieze perechi minimale de tipul *rău – rîu*” (Avram 1964: 294).

Aceste realități fonetice și fonologice se circumscriu secolului al XVI-lea. După această dată „s-au petrecut transformările fonologice care au dus la situația din limba literară actuală” (Avram 1964: 614)[3].

La capătul acestei analize, ni se pare cu totul semnificativă concluzia Floricăi Dimitrescu: „Așa cum vocala *ă*, specifică pentru limba română, s-a dezvoltat din diferite vocale din latină, în anumite situații fonetice, tot astfel și *î* se poate explica prin dezvoltări ulterioare. [...] Prezența vocalei *î* trebuie s-o explicăm, deci, nu prin influențe, ci, în primul rând, prin criterii i n t e r n e, prin transformări petrecute în perioada de trecere treptată de la limba latină la română. Influențele nu au i n t r o d u s vocala *î*, ci doar au adăugat limbii române cuvinte care în mod întâmplător conțineau vocala *î*” (Dimitrescu 1967: 60-61). A invoca cuvintele alogene scrise cu ***î,*** după ortografia din 1953, e un non sens, considerăm noi, pentru că ele se supun normei stabilite, la un moment dat, pentru scrierea cuvintelor latinești cu ***â/î***. Cu atât mai puțin poate fi invocată influența slavă, întrucât ea, fiind de tip bulgăresc (mediobulgar), nu mai poseda, începând cu secolul al XIII-lea, sunetul nazal *ă (î)* + *n*. Aceasta pentru că iusul **ѫ** prin care se reda acea construcție fonetică și-a pierdut nazalitatea, fenomen cunoscut ca „denazalizarea iusului”, ajungând o vocală centrală orală, deci un [ă], formă cu care cuvintele slave, de tip mediobulgar, au pătruns în limba română (Gheție/Mareș 1985: 134-135. Mihăilă 1974: 184, indică un *ă*^{î}*)*.

Aceasta este realitatea *științifică*: nu [î] este „sunetul propriu limbii noastre”, cum se afirma ritos, în Academie, la votul din 6 februarie 1932, ci [ă]. El a rezultat din toate combinațiile fonetice latinești, citate mai sus, și s-a transmis neîntrerupt în toate fazele limbii române. Chiar etnonimul nostru trebuie să fi avut formă inițială *rumăn*, așa cum s-a păstrat în aromână și în unele zone ale dacoromânei (Arvinte 1983: cap. *Numele etnic* ***român***).

Este surprinzător faptul că în polemicile din anii '90 „foneticienii” n-au folosit aceste informații ce puteau fi un argument major în teza generalizării lui ***î***: argumentul etnic nu mai putea fi luat în considerare. La prima vedere, căci el putea fi „răsturnat” cu altul, tot *științific*, anume acela că sunetul (fonemul) [î], deși produs târziu al *limbii române* reprezintă o dezvoltare *organică* a unei tendințe fonetice general romanice, aceea a *închiderii vocalelor*, care începuse încă din latină (ILR II: 197), ceea ce justifică, cu atât mai mult, păstrarea grafemului ***â*** în *român* și derivatele sale, de unde derivă și norma generală actuală[4]

În cele din urmă, actuala ortografie conține 19 litere *monovalente*, corespunzând deci unui singur sunet-tip, 12 litere *plurivalente*, cu mai multe valori

fonetice, în funcție de poziția în *cuvânt* sau în *silabă* (la început, în interior sau la sfârșit), 14 sunete și grupuri de sunete care pot fi redate în scris în mai multe feluri (DOOM[2]: XXVIII-XXIX). Aceasta confirmă, în bună măsură, observația Florei Șuteu că „De la începuturile ei, scrierea româno-latină a fost o scriere neadecvată la pronunțare” (Șuteu1976: 224).

Această realitate complicată face ca solicitarea generoasă a lui Dumitru Irimia pentru o abordare a ortografiei românești „fără patimă, fără ideologie și fără politică” (Irimia 1993) vizează *idealul*, care, după știința noastră, nu a fost atins nici în alte ortografii și, riscând puțin, am spune că în nici una (cu excepția, poate, a „ortografiilor” specializate).

Oricum am privi, așadar, problema, factorul etnic își face simțită de îndată prezența *nenegociabilă*, iar această stare de lucruri nu dă semne de ameliorare nici pe termen scurt, nici pe termen lung. Având însă în vedere ritmul imprevizibil al istoriei contemporane, o reformă se poate ivi oricând, generată, de exemplu, de influența tot mai puternică a limbii engleze. Discuțiile se vor desfășura însă, inevitabil, în aceeași matrice exegetică, preconizată extrem de sugestiv de Alf Lombard: „[...] trebuie să găsim o soluție care

să fie simplă,

să constituie o regulă ușor de formulat, de înțeles, de aplicat, de reținut,

să satisfacă pe foneticienii severi, adică să realizeze (sau cel puțin să se apropie de) idealul „un sunet – o literă”

să satisfacă pe tradiționaliști, adică să nu șocheze pe istoricii severi, etimologiștii severi.

În comparație cu această problemă, cvadratura cercului pare a fi un joc de copii” (Lombard 1992: 538).

Note:

1 Precizăm, de la bun început, că în cazul autorilor care au continuat să scrie, în conformitate cu *Hotărârea* Prezidiului Academiei Române din 27 septembrie 1991, cu *î* din ***i*** (exclusiv în *român* și derivatele sale) și cu *sînt*, am respectat opțiunea lor ortografică

2 Foarte instructivă a fost luarea de cuvânt a lui Vasile Arvinte „Este o pseudoproblemă – spune ilustrul Profesor, referindu-se la reforma ortografică propusă de Academie în 1991. Ea a fost artificial pusă în discuție și în 1953. S-a pus atunci în discuție această reformă ortografică, fiindcă pe tabelul reformelor și transformărilor făcute de Lenin figura, la ruși, fiindcă era nevoie (și acolo erau niște litere de prisos) [...]. Pe lista venită de la Moscova probabil, cu ce trebuie să facem noi, figura ce-au făcut ei. Ortografia! Ei, n-avem și noi o problemă ? Hai să facem și noi.! Și am făcut problema ortografiei, care fusese rezolvată. Eu am învățat-o pe cea veche, a lui Pușcariu, și nu mi-a făcut și nu i-a făcut nimănui, nici unui intelectual de vârsta mea, nici un fel de dificultăți folosirea ortografiei din 1932” (Ortografia 1992: 68-69).

3 Au existat și obiecții la teza lui Andrei Avram fără însă a-i fi afectată esența. Astfel, G. Mihăilă, declarându-se de acord cu Andrei Avram „că nu în toate graiurile românești se realiza ferm opoziția între */ă/ și /î/”,* consideră că „acest lucru [nu] se poate deduce din studierea fluctuațiilor grafice **ѫ – ъ**” (Mihăilă 1974: 185), obiecție respinsă de Andrei Avram (cf. Avram 1996: 24).

Alți specialiști se îndoiesc de faptul că litera ꙟ nota în scrierea românească doar arhifonemul */N/* , întrucât textele românești din secolul al XVI-lea „prezintă și exemple în care slova corespunde

unei vocale mediale orale”. Pornind de la împrumutul din scrierea bulgărească a acestei slove, ei admit că într-o primă fază „Ꙟ putea să fi corespuns în scrierea românească unei vocale nazale, iar ulterior, când s-a simțit nevoia notării unui *î* oral în cuvinte de tipul *îl, îți, își* etc., el să fi fost întrebuințat de unii scribi fie numai cu această valoare, fie cu ambele valori [...]”. O altă explicație „ar fi aceea a împrumutării lui Ꙟ pentru a nota un *î* oral, pentru ca apoi, în scrierea românească din regiunile în care se pronunța la inițiala cuvântului o nazală silabică, slova să fi ajuns să noteze și această realitate fonetică sau numai pe aceasta” (Gheție/Mareș 1984: 151-152).

Emanuel Vasiliu, care, în aspectele esențiale ale apariției lui [î] în dacoromână, împărtășește punctele de vedere susținute de Andrei Avram, se declară în dezacord cu acesta în ce privește cronologia apariției acestei vocale. El consideră că „apariția vocalei [ɨ] [un *i* barat = ɨ] în dialectele dacoromâne are loc la date diferite: mai devreme, *înainte de secolul al XVI-lea*, în dialectele de tip muntean; mai târziu, *după secolul al XVI-lea*, în dialectele de tip moldovean. Așadar, – mai precizează el – prezența vocalei [ɨ] în inventarul fonemelor vocalice al dialectelor dacoromâne nu poate fi atribuită unei perioade de comunitate, ci reprezintă o *inovație paralelă* a celor două tipuri dialectale: moldovean și muntean” (Vasiliu1968:128; pentru problema generală a lui [ə] și [ɨ], cf. cap. 3 *Sistemul fonologic al românei comune. Evoluția de la romanica balcanică la româna comună*, în special p. 50-56, 60-65, 96-97, 124-128). Andrei Avram a reluat problema, clarificându-și teza în Avram 1978: 625-640.

A rămas fidel formulei „clasice” cu [î] provenit direct din latină Gr. Rusu, *Schiță a sistemului fonologic al dacoromânei comune*, SCL, 1964, nr. 3, p. 347-356 și *Câteva precizări în legătură cu sistemul fonologic al dacoromânei comune*, SCL, 1965, nr. 4, p. 541-548.

4 Analizele fonologice ridică însă și alte probleme legate de ortografie, cum ar fi statutul fonologic al lui /î/ în limba română literară modernă, ba chiar valoarea principiului *tradițional*, ce vizează tradiția scrierii cu litere latine, pe de o parte, și cea a scrierii cu alfabet chirilic, unde, de prin secolul al XVII-lea, s-a instituit regula, respectată cu destulă consecvență, a folosirii lui Ꙟ la început de cuvânt și a lui ѫ la mijloc de cuvânt etc

Bibliografie

Arvinte 1983	Vasile Arvinte, *Român, românesc, România*. Studiu filologic, Editura Științifică și Enciclopedică, București (o ediție nouă a apărut după 1990).
Armbruster 1972	Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor*. Istoria unei idei, Editura Academiei R. S. R., București.
Avram1964	Andrei Avram, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești,* SCL, 1964, fasc. 1-5
Avram 1962	Andrei Avram, *Interpretarea fonologică a lui [î] inițial în limba română*, „Fonetică și Dialectologie”, vol. IV, 1962, p. 7-23.
Avram 1978	Andrei Avram, *Evoluția consoanelor șuierătoare și constituirea opoziției /ă/ : /î/ în dacoromână*, SCL, 1978, nr. 6, p. 625-640.
Avram, M.[1]	Mioara Avram, *O scrisoare inedită a lui Sextil Pușcariu*, LR. 1992, nr. 4, p. 235-242.
Avram M.[2] 1992	Mioara Avram, *Dezbateri asupra ortografiei în perioada octombrie – noiembrie 1991*, LR, 1992, nr. 4, p. 243-244.
Bahner 1956	Werner Bahner, *Din istoria lingvisticii romanice. Începuturile ei în legătură cu limba română*, „Limba Română”, 1956, nr. 5, p.13-22.
Boerescu 2014	Pârvu Boerescu, *Din istoria scrierii românești. Preliminarii teoretice. Alfabetul româno-chirilic. Vechea scriere româno-latină (1570-1830). Crearea alfabetului românesc modern*, Editura Academiei Române, București.
Calotă 1988	Ion Calotă, *Corespondența dintre litere și sunete*, „Analele Universității din Craiova”. Științe Sociale și Economice. Extras
Densusianu 1961 I, II	Vezi DHLR I, II

Dimitrescu 1967 Florica Dimitrescu, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, Editura Științifică, București

Draica 2010 Dumitru Draica, *Contribuții la istoria ortografiei românești*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.

Drincu 1995 Sergiu Drincu, *Concepția lui Titu Maiorescu referitoare la scrierea sunetului [î]* în *Tohăneanu 70*. Volum omagial coordonat de Fr. Király, Sergiu Drincu și I. Funeriu, Editura Amphora, Timișoara, 1995, p. 152-159.

Dumistrăcel 1993 Stelian Dumistrăcel, *Lupta în jurul literei „â" și demnitatea Academiei Române. Imperativele integrării culturale a tuturor românilor*, Iași, 1993 (autoeditare).

Fassel 1995 Luminița Fassel, *Discuții în jurul ortografiei române*, în „Limbă și literatură", anul XL, vol. II, 1995, p. 29-35.

Fischer 1985 I. Fischer, *Latina dunăreană. Introducere în istoria limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Florea 1992 Ion A. Florea, *Principiile ortografiei românești actuale*, în *Ortografie 1992*, p. 51-64.

Gheție/Mareș 1985 Ion Gheție, Alexandru Mareș, *Originile scrisului în limba română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București

Graur 1974 Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, Editura Științifică, București

Irimia 1993 Dumitru Irimia, *Despre ortografia limbii române fără patimă (și fără ideologie și fără politică), „Cronica", 1993, nr. 8 (1364), 15-30 aprilie.*

Ivănescu 2000 G. Ivănescu, *Istoria limbii române*. Ediția a II-a. Îngrijirea ediției, indice de autori și indice de cuvinte: Mihaela Paraschiv, Editura Junimea, Iași

Lombard 1992 Alf Lombard, *Despre folosirea literelor **â** și **î***, „Limba Română", 1992, nr. 10, p. 531-540

Mihăilă 1974 v. DLRV.

Munteanu/Țâra 1983 Ștefan Munteanu, Vasile D. Țâra, *Istoria limbii române literare. Privire generală*. Ediție revăzută și adăugită, Editura Didactică și Pedagogică, București.

Oprea 1992 Ioan Oprea, *Din istoria scrierii cu **â** și **î***, în *Ortografie 1992*, p. 76-82

Pătruț 1974 I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Editura Dacia, Cluj.

Philippide 1894 Alexandru Philippide, *Istoria limbii romîne.* Volumul întîiŭ: *Principiĭ de istoria limbiĭ,* Tipografia Națională, Iași.

Philippide 1928 Alexandru Philippide, *Originea romînilor*. Volumul al doilea: *Ce spun limbile romînă și albaneză*, Tipografia „Viața Romînească" S. A. , Iași.

Pușcariu 1904/1974 Sextil Pușcariu, *Ortografia revizuită a Academiei Române (scrisoare către d. Ioan Bogdan)*, în vol. Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*, p. 3-13.

Pușcariu 1974 Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*. Ediție îngrijită de Ilie Dan. Prefață de G. Istrate, Editura Minerva, București.

Pușcariu 1976 Sextil Pușcariu, *Limba română*. I. *Privire generală*. Prefață de G. Istrate. Note. Bibliografie de Ilie Dan, Editura Minerva, București (Ed. I 1940).

Pușcariu/Naum 1941 Sextil Pușcariu, Teodor A. Naum, *Îndreptar și vocabular ortografic*. După noua ortografie oficială, pentru uzul învățământului de toate gradele. Ediția a treia, revăzută și completată, Editura „Cartea Românească", București (Ultima ediție, 1946, celelalte ediții în 1932 și 1940).

Rosetti 1986 Al. Rosetti, *Istoria limbii române.* I *De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*. Ediție definitivă, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Șuteu 1966 Flora Șuteu, *Proiectele ortografice ale Societății Academice Române*, „Limba Română", 1966, nr. 5, p. 5033-518.

Șuteu 1976 Flora Șuteu, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, Editura Academiei R. S. R., București..

Vasiliu 1968 — Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Editura Academiei R. S. R., București.

Vîrtosu 1968 — Emil Vîrtosu, *Paleografia româno-chirilică*, Editura Științifică, București.

Vulpe 1992 — Magdalena Vulpe, *Geneza ortografiei din 1932*, în *Ortografie 1992*, p. 44-50.

Sigle și abrevieri

DHLR I, II	Ovid Densusianu, *Istoria limbii române.* Vol. I. *Originile*. Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck, Editura Științifică, București, 1961 [Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine.* Tome premiere. *Les origines*, Paris, Ernest Leroux, ėditeur, 1901]. Vol. II. *Secolul al XVI-lea*. Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck, Editura Științifică, București, 1961 [Tome II. *Le seizième siècle*, Paris, Librairie Ernest Leroux, 1938].
DLRV	G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI)*. Editura Enciclopedică Română, București, 1974.
DOOM[2]	Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al.. Rosetti", Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române. Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005.
ILR II 1969	Academia R.S. R., *Istoria limbii române*. Volumul II. Redactor responsabil acad. Al. Rosetti, Editura Academiei R. S. R., București.
Ortografie 1992	*Ortografia limbii române. Trecut, prezent, viitor*, Institutul European, Iași
RAPORT 1991	*RAPORTUL* domnului academician Mihai Drăgănescu, președintele Academiei Române, asupra unor îndreptări ale ortografiei limbii române, prezentat în Adunarea generală a Academiei Române, din data de 31 ianuarie 1991. (*Raportul* a fost reprodus în revista „Academica", 1991, nr. 4, p. 3 și 5).
Regule 1904	Academia Română. *Regule ortografice. 1904,* Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl" S-sor Ion St. Rasidescu, București (sic!), 1904.
SCL	„Studii și Cercetări Lingvistice". Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti". București.

ONE ENDLESS CONTRADICTION? ***â*** AGAINST ***î*** OR THE OTHER WAY ROUND

Abstract

Key-words : *the Romanian language, ortography,specific graphemes*

Exterior discussions are analysed in the article alongside with the arguments pro writing with ***â*** or/and ***î*** with Latin letters in the Romanian ortography. The two approaches are tackled, the etymological and phonic ones, and the transformation from Latin into Romanian are closely observed. The author reveals the fact that in the ortographic controversies of the 90s, the results of the phonological research were not taken into consideration, which fact changes the perspective of these transformations and implicitly, create new problems regarding the use of the two graphemes.

Scurt istoric al metodei *gamification* şi aplicarea acesteia în mediul educaţional

ROXANA GAIȚĂ
Universitatea de Vest din Timişoara
roxanagaita95@gmail.com

1. Ce este *gamification*?

Michel Matera (2018) afirmă faptul că metoda *gamification* constă în aplicarea celor mai motivante tehnici de joc, în contexte de non-joc, cum ar fi sala de clasă. *Gamification* include elemente ale teoriei jocurilor, design thinking și alfabetizarea digitală. Este unul dintre cele mai moderne concepte și provine din limba anglo-saxonă (*game* însemnând joc).

Pentru Kapp (2012), citat de Montes Rodríguez (2018), *gamification* constă în utilizarea mecanismelor şi strategiilor jocurilor (jocuri video, jocuri de rol, jocuri de masă etc.) într-un mediu non-ludic, cu scopul de a încuraja şi motiva studenții în rezolvarea problemelor, stimulând învățarea.

2. Istoria metodei *gamification* – O călătorie din anul 1896 până în secolul XXI

Înainte de apariția civilizației industriale, specialiștii în marketing au experimentat modalități de a inspira loialitate clienților. După mai bine de 100 de ani, firmele încă mai caută metode pentru a spori, în mod pozitiv, comportamentul de cumpărare și implicare, iar unul dintre ultimele eforturi de marketing a fost aplicarea metodei *gamification*, care a generat rezultate fără precedent.

John Shannon, a afirmat faptul că termenul *gamification* a fost utilizat pe o scară largă în anul 2010, referindu-se la includerea unor elemente specifice jocurilor, cum ar fi aspectele sociale şi recompensele în software. Tehnica a atras atenția investitorilor, iar unul dintre aceștia a considerat că *gamification* este cea mai promițătoare metodă din sfera jocurilor. Un alt investitor a observat că jumătate din toate companiile, care caută finanțare pentru aplicații software destinate consumatorilor, au inclus designul jocurilor în prezentările lor.

Mulți cercetători consideră *gamification* strâns legată de lucrările anterioare privind adaptarea elementelor și tehnicilor de proiectare a jocurilor în contexte de non-joc. În plus, față de companiile care folosesc tehnica, o serie de firme au creat platforme de *gamification*, iar specialiștii în marketing au început să folosească elemente de joc în inițiativele lor.

Gamification se bazează pe o gamă eclectică de surse, iar următoarea cronologie, realizată de John Shannon, explorează și evidențiază în mod specific relația dintre loialitate, jocuri și divertisment de-a lungul istoriei (Figura 1):

(Caution: too much fun below!)
S&H GREEN STAMPS
And so it began. Marketers sold stamps to retailers who used them to reward loyal customers
1896
S&H GREEN STAMPS
MUD1
is created by Roy Trubshaw at Essex university. It was the first multi-user virtual world game
77 years later...
1979
1973
CHARLES COONRADT
founds a consulting firm called "The Game of Work," and brings feedback loops found in sports into the workplace
1980
THOMAS MALONE
publishes "What Makes Things Fun to Learn: A Study of Intrinsically Motivating Computer Games"
REWARDS CARD
REWARDS = LOYALTY
VIP Perks
1981
1983
1987
AMERICAN AIRLINES
introduces AAdvantage, the first frequent flyer program
HOLIDAY INN
launches the first hotel loyalty program
Holiday Inn
NATIONAL CAR RENTAL
launches the first car rental rewards program
1990
30% OF AMERICAN
households own an NES. A new generation of gamers is born
Killers
Achievers
Socialisers
Explorers
1996
RICHARD BARTLE
publishes "Who Plays MUAs" which divides video game players into four unique types
2002
SERIOUS GAMING INITIATIVE
forges a link between the electronic gaming industry and...
NICK PELLING
coins the term gamification
2003
TRAINING
HEALTH
EDUCATION
PUBLIC POLICY

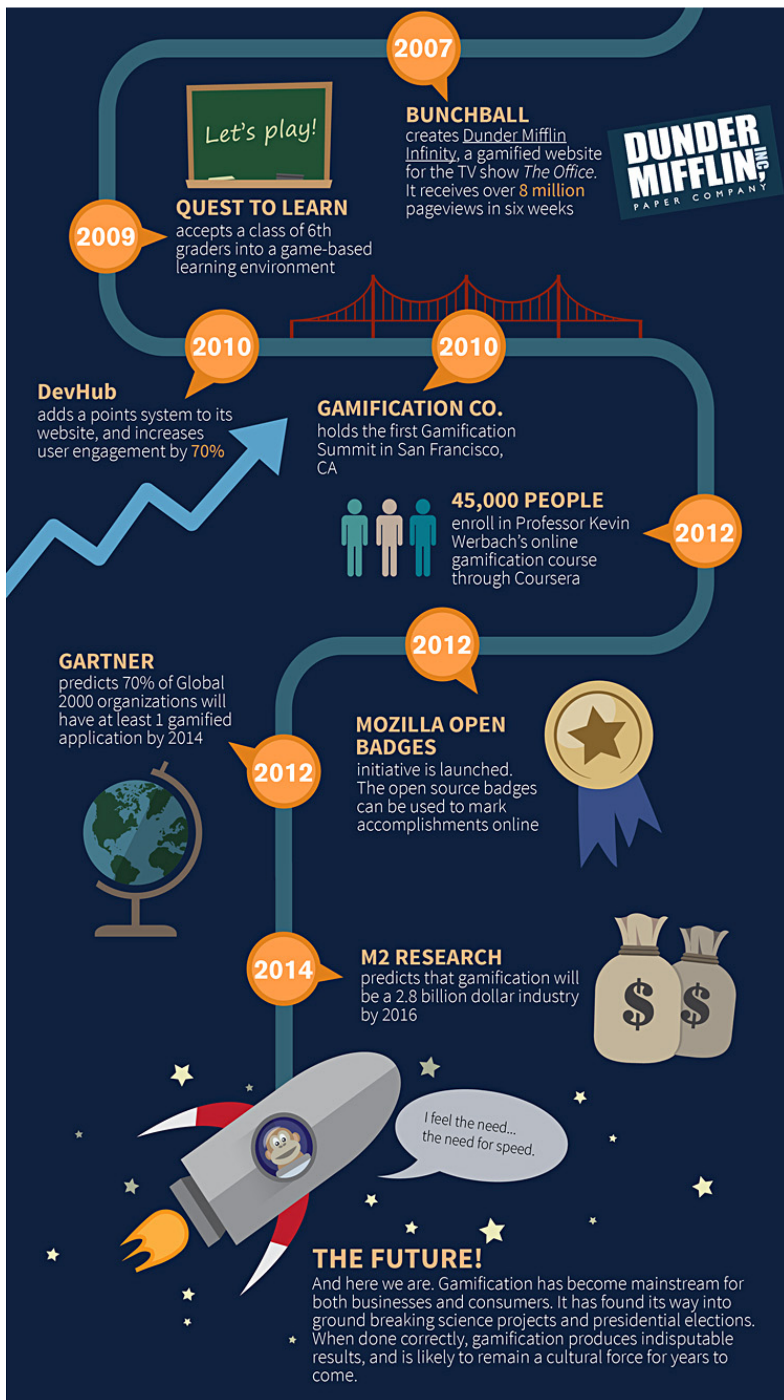

Figura 1 Istoria metodei *gamification*
Sursă: https://edtechmagazine.com/higher/article/2014/07/brief-history-gamification-infographic

- 1978- Richard Bartle, un designer de jocuri de renume la nivel mondial și cercetător la Universitatea din Essex din Anglia, a creat, alături de Roy Trubshaw, MUD1. Acest program a fost primul din lume care a permis experiențe multi-player, fiind pentru prima dată în istorie când oamenii puteau împărtăși o lume sau o realitate online.
- 1980- Thomas W. Malone, profesor la Școala de Afaceri Sloan din MIT, a scris o lucrare numită *What Makes Things Fun to Learn, A Study of Intrinsically Motivating Computer Games* și a descoperit modul în care copiii erau capabili să învețe jucându-se jocuri video.
- 1984- Charles A. Coonradt a scris *The Game of Work: How to Enjoy Work as Much as Play*, o carte care a ajutat organizațiile din întreaga lume să înceapă să-și imagineze modalități de a face munca mai plăcută sporind, în același timp, implicarea și productivitatea.
- 1994- Sony a lansat primul joc de consolă, PlayStation 1.
- 1996- Industria jocurilor video a crescut la aproximativ 15 miliarde de dolari.
- 2002- Serious Games a fost fondat de Ben Sawyer și David Rejecsk. Acest program a permis utilizarea jocurilor și simulărilor în diverse scopuri. Programele lor au fost folosite pentru a instrui soldați prin simularea scenelor de război, modelând astfel comportamente și răspunsuri la situații specifice.
- 2004- Games for Change a fost creată ca o platformă pentru diferite jocuri care îi ajuta pe oameni să înțeleagă complexitatea conflictelor sociale și, la rândul lor, să conducă spre schimbări sociale și umanitarism, în comunitățile din care făceau parte. De exemplu, unul dintre jocurile lor, numit Darfur is Dying, permite jucătorilor să experimenteze viața celor 2,5 milioane de refugiați, din regiunea Darfur din Sudan, sporind astfel gradul de conștientizare și chemând studenții la acțiune pentru a opri criza.
- 2003- Se spune că termenul *Gamification* a fost introdus de Nick Pelling, un programator și inventator britanic de calculatoare.
- 2007- O varietate de întreprinderi precum Badgeville, Bunchball, Ripple au început să ofere servicii de *gamification* diferitelor companii.
- 2008- Bret Terril a scris un blog despre *gameification*, fiind prima utilizare înregistrată a cuvântului și a conceptului.
- 2010- Conceptul de *gamification* a început să ia amploare cu adevărat, în urma unor conferințe, în cadrul cărora au fost prezenți oratori precum Jesse Schell și Jane McGonigal, care l-au popularizat și au convins oamenii să înceapă să conștientizeze potențialul și utilizarea acestuia în mai multe aspecte ale vieții noastre; de asemenea, în același an, a fost înființat Gamification Research Network, un centru de comunicare pentru cercetători și studenți.
- 2011- Primul summit anual despre *Gamification* a avut loc la San Francisco, California şi a reunit lideri și inovatori de top, în domeniul științelor jocurilor.

• 2012- Gartner estima că 70% dintre organizațiile globale vor avea cel puțin o aplicație gamificată până în anul 2014; de asemenea, 45.000 de persoane s-au înscris la cursul de *gamification* online al profesorului Kevin Werbach prin Coursera.

• 2014- M2 Research anticipa faptul că *gamification* va fi o industrie de 2,8 dolari până în 2016; în plus, 9 din 10 companii au declarat că eforturile lor de gamificare au avut succes.

• 2018 - În doar doi ani, *Gamification* prezintă o valoare de piață estimată la 5,5 miliarde de dolari, dublu față de anul 2016.

Gamification a devenit o componentă principală pentru companii, firme și consumatori. S-a remarcat în proiecte științifice inovatoare și în alegeri prezidențiale. Dacă se aplică în mod corect, *gamification* produce rezultate incontestabile și, probabil, va rămâne o forță culturală pentru anii următori. Din momentul în care metoda *gamification* a fost recunoscută ca un puternic instrument de implicare, a devenit o caracteristică standard a designului software la nivel global.

Gamification are potențialul de a schimba lumea reală dacă este utilizată în mod corect, cu elementele adecvate. Are capacitatea de a produce schimbări în obiceiurile zilnice, ceea ce în sine este un atribut foarte puternic. Unii critici consideră că această metodă nu mai are niciun impact asupra oamenilor, iar alții cred că *gamification* are posibilități infinite în ceea ce privește aplicabilitatea sa. Cu toate acestea, pe măsură ce metoda evoluează, procesul pe care îl generează va fi şi el într-o permanentă evoluție.

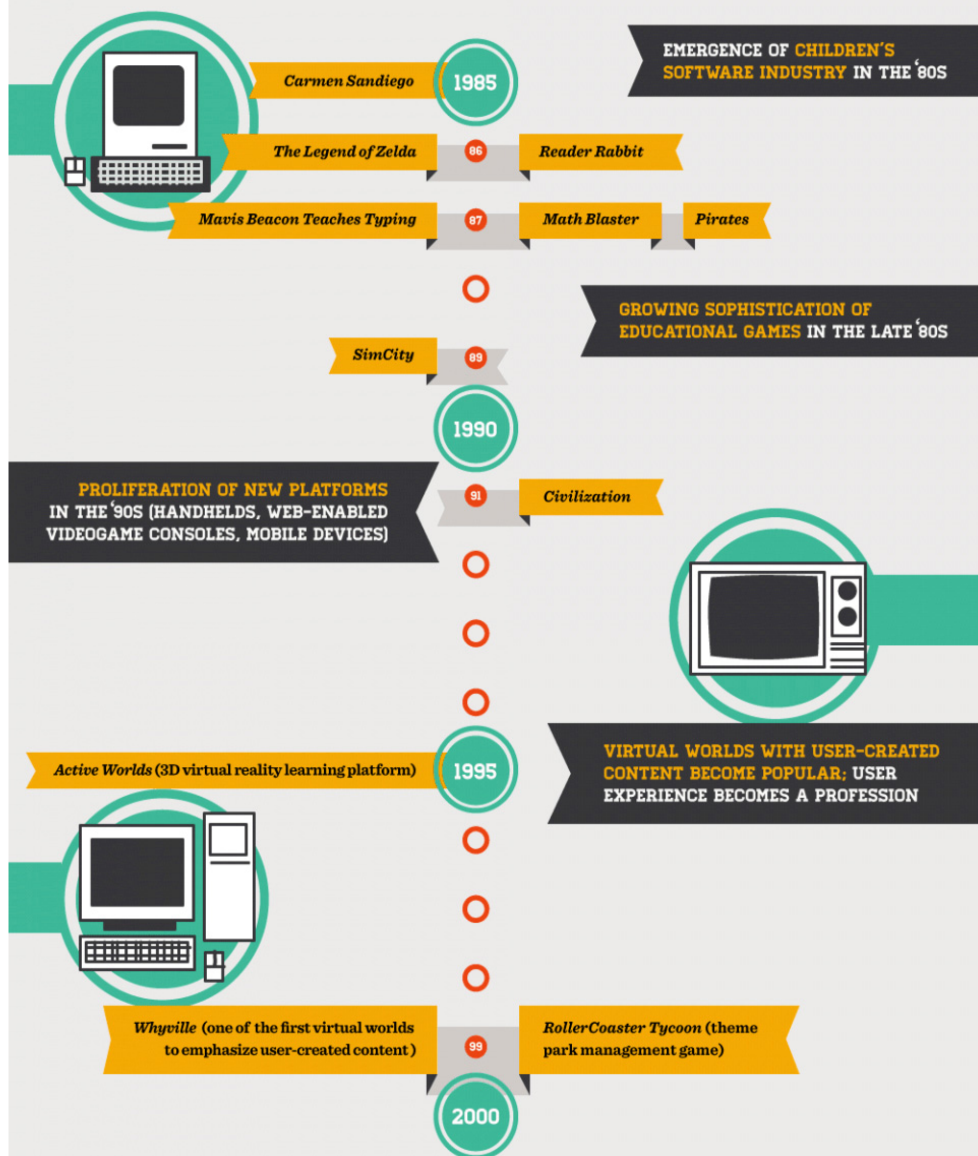
3. Istoria şi aplicarea metodei *gamification* în educație

Conform lui Detrik DeBurr, unele dintre cele mai vechi utilizări ale metodei *gamification* în mediul educațional datează din anii 1980 cu jocuri video, precum *Where in the world is Carmen San Diego*. Dezvoltatorul software-ului Broderbund Software l-a lansat în 1985 şi a avut un imens succes. Acest joc avea drept scop învățarea unor noțiuni de geografie și istorie. Pentru rezolvarea misiunilor jucătorii trebuiau să acționeze ca niște detectivi în căutarea fostei detective ACME (Agency to Classify and Monitor Evildoers), Carmen SanDiego. A primit peste 70 de premii, iar cel mai important a fost Premiul Silver Apple de la National Educational Media Network, în 1996. (Figura 2)

Detrik DeBurr a oferit o serie de exemple ale utilizării metodei *gamification* în mediul educațional:

• Academia Monopoly

Există mulți educatori cu spirit inovator care lucrează cu perseverență pentru a implementa mecanica jocurilor, în sălile lor de clasă. Unul dintre ei este Tim Vandenberg, profesor al școlii Hesperia Unified School District (Orange County, CA). Vandenberg conduce Academia Monopoly a elevilor din clasa a VI-a.

A Short History of Gamified Learning
EMERGENCE OF CHILDREN'S SOFTWARE INDUSTRY IN THE '80S
Carmen Sandiego
1985
The Legend of Zelda
86
Reader Rabbit
Mavis Beacon Teaches Typing
87
Math Blaster
Pirates
GROWING SOPHISTICATION OF EDUCATIONAL GAMES IN THE LATE '80S
SimCity
89
1990
PROLIFERATION OF NEW PLATFORMS IN THE '90S (HANDHELDS, WEB-ENABLED VIDEOGAME CONSOLES, MOBILE DEVICES)
91
Civilization
Active Worlds (3D virtual reality learning platform)
1995
VIRTUAL WORLDS WITH USER-CREATED CONTENT BECOME POPULAR; USER EXPERIENCE BECOMES A PROFESSION
Whyville (one of the first virtual worlds to emphasize user-created content)
99
RollerCoaster Tycoon (theme park management game)
2000

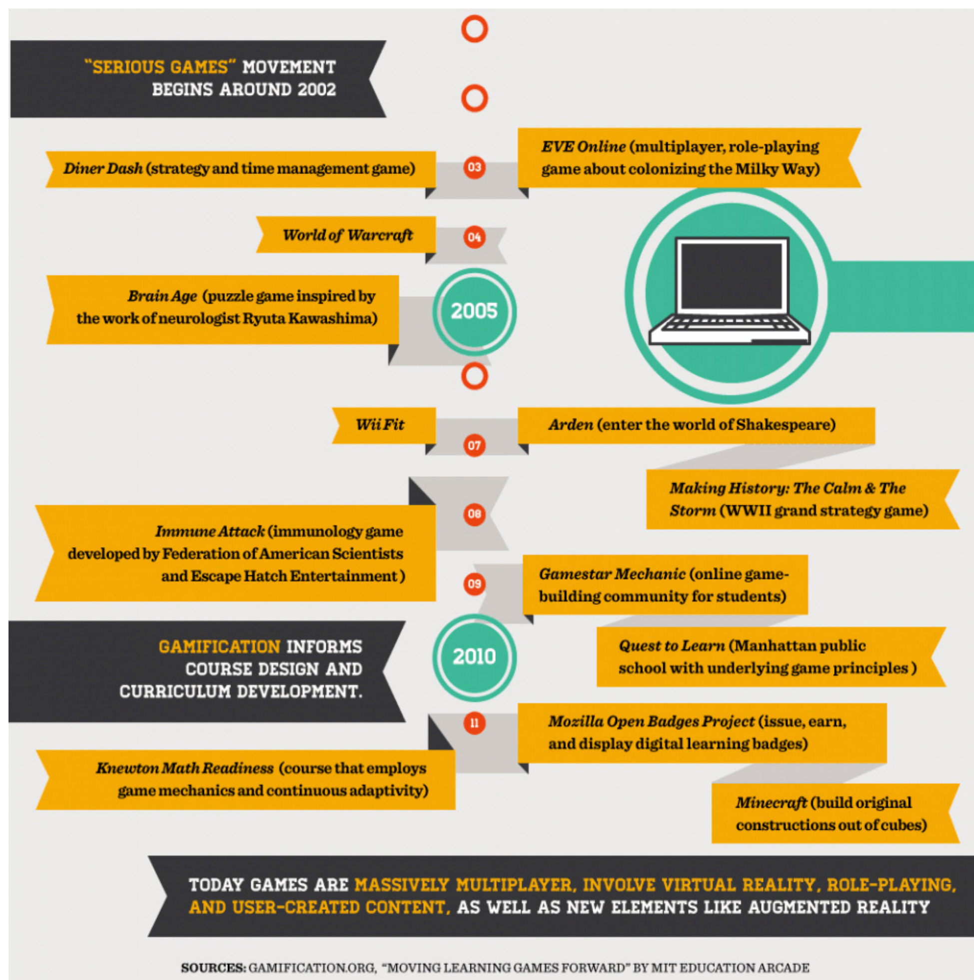

Figura 2 Istoria metodei *gamification* în educație
Sursă: https://elearninginfographics.com/gamification-of-education-infographic/

Monopoly Academy predă concepte de matematică folosind jocul Monopoly. Vandenberg, un campion al jocului Monopoly, folosește acest joc pentru a preda rapoartele, probabilitatea și alte concepte de matematică pe care, în mod tradițional, elevilor le-ar fi fost greu să le înțeleagă.

Vandenberg introduce un element de joc la ora sa şi anume un sistem de nivelare. Acesta a împărțit clasa pe mai multe niveluri, iar elevii au trebuit să depășească anumite etape pentru a putea continua jocul. El folosește un tabel de onoare, pe care sunt afișate cele mai mari scoruri ale jucătorilor, acționând ca un clasament. Clasamentele sunt un alt element important al jocului.

Vandenberg şi-a transformat ora de matematică într-un loc interactiv şi distractiv în care elevii învață pur și simplu, jucându-se Monopoly. Când a început

Academia Monopoly în 2007, zece dintre studenții lui Vandenberg au fost calificați ca avansați la testul matematic standardizat, din California. Începând cu anul 2010, numărul elevilor a crescut la 37, folosind Monopoly ca principal instrument didactic.

- Khan Academy

Este o altă importantă organizație non-profit care folosește metoda *gamification*, având misiunea de a schimba educația în bine, în întreaga lume. Această organizație include o colecție de peste 100 de exerciții realizate în ritm propriu, 1.800 de lecții și 2.100 de videoclipuri, disponibile gratuit pentru oricine le vizitează site-ul web. Deși majoritatea materialelor instructive sunt în format video, pe site sunt prezente multe elemente de joc, oferind provocări cursanților. Elevii se recompensează pe baza corectitudinii și vitezei cu care răspund la întrebări. Site-ul web cuantifică progresul și oferă un feedback elevului, de fiecare dată când se conectează pe site.

Shauntanu Sinha, președintele Khan Academy afirma: *Sistemul educațional actual are un plan de motivație și de stimulare slab conceput. Nu funcționează pentru o majoritate*.

- Spongelab

Există multiple utilizări ale metodei *gamification* într-un cadru de învățare. Dezvoltatorul canadian de jocuri Spongelab a creat un joc video despre istoria biologiei, folosit peste tot în Canada. Utilizatorii obțin diferite insigne pe măsură ce rezolvă misiunile jocului.

Site-ul a atras rapid elevii în cadrul jocului, oferind o insignă de bun venit pentru simpla înscriere în cadrul site-ului. Studenții pot folosi punctele și creditele acumulate în zona de cumpărare online a site-ului pentru a achiziționa conținuturi premium. Spongelab a ajuns chiar să introducă recompense pe bază de numerar pentru participarea la anumite provocări de pe site.

- Youtopia

Youtopia le permite profesorilor să aplice elemente de joc în orele de curs. Designerii de jocuri au creat o platformă de învățare mixtă pentru a veni în sprijinul profesorilor care folosesc acest site web ca o extensie a conținutului predat. Această platformă online permite profesorilor să introducă elemente de joc cum ar fi: puncte, ecusoane și clasamente. Elevii câștigă puncte și ecusoane pe care le pot răscumpăra din magazinul online Youtopia al profesorului. Prietenii, familia și alți youtopieni pot vedea cumulul de realizări și ecusoane ale unui student. Profesorii au capacitatea de a crea clasamente pentru grupele și școlile lor. Acestea permit profesorilor să pună în aplicare acțiuni de echipă prin însumarea punctelor, ecusoanelor și realizărilor, atât la nivel de clasă, cât și la nivel de școală, făcând posibile competițiile.

Youtopienii pot construi un rezumat al performanțelor realizate în cadrul platformei Youtopia, pe care mulți studenți îl pot folosi pentru a-și elabora CV-urile inițiale atunci când doresc să aplice pentru un loc de muncă. Profesorii sunt capabili să se conecteze rapid și să vadă performanța elevilor.

Youtopia nu se rezumă doar la activități legate de școală. Elevii sunt capabili să înregistreze ore de voluntariat și de activități extracurriculare pe site. Platforma înregistrează dezvoltarea aptitudinilor sociale, precum și a altor abilități concrete. Acest lucru permite o imagine mai adevărată a abilităților și potențialului elevului.

• Quest2Learn

Quest2Learn, o școală din Manhattan, este o colaborare între Departamentul Educație, New Visions for Public Education și Institute of Play. De fapt, au creat o școală cu un curriculum bazat 100% pe mecanica jocului.

Studenții Quest se înscriu pe curriculum platformei întru-un mod similar cu participarea lor într-un joc. În locul notelor, elevii trebuie să depășească mai multe misiuni, timp de zece săptămâni. La sfârșitul unei misiuni, studentul trece la nivelul Provocare. Elevii rămân la acest nivel timp de 2 săptămâni, iar profesorii le atribuie o problemă complexă de rezolvat, pe baza abilităților învățate în timpul misiunilor. Experții din zona Provocării evaluează rezultatul obținut. Nu nota obținută la un simplu test demonstrează performanța la care se va ajunge în timp, ci rezolvarea corectă a misiunilor.

O misiune numită Fantomă vs. Fantomă i-a provocat pe elevii de clasa a șaptea să se confrunte cu ideea perspectivelor. Un grup de fantome fictive au adus diferite argumente legate de fondarea coloniilor americane. Pe parcursul misiunii, studenții investighează documentele pentru a descoperi dovezi care susțin diferite versiuni ale evenimentelor contestate.

Studenții Quest trebuie să îndeplinească în continuare aceleași standarde ca și ceilalți elevi din New York. De asemenea, profesorii le-au măsurat și un set de competențe de bază, cum ar fi empatia și colaborarea. Până în prezent, rezultatele testelor arată că studenții Quest, în medie, au un scor ușor mai mare la testul standardizat decât alți studenți din același grup demografic. Mai mult, această școală a câștigat și Olimpiada de Matematică din New York.

În plus, elevii învață geografie folosind Google Earth. Unul dintre beneficiile lor cheie este învățarea bazată pe probleme (Problem-based Learning), care, potrivit studiului Universității Rutgers, se dovedește a îmbunătăți abilitățile academice și motivația. Se dorește ca toate școlile să devină, din nou, distractive. Acesta este punctul forte al metodei *gamification* în mișcarea educațională.

• World of Classcraft

World of Classcraft este un joc video de realitate augmentată pentru clasă. Elevii se joacă pentru a dobândi puteri reale și pentru a transforma sala de clasă într-o aventură. Jucătorii trebuie să înfrângă monștrii (temele) și căpeteniile (examenele). Astfel, studenții câștigă puncte de experiență (experience points/XP),

puncte de lovire (hit points/HP), puncte de acțiune (action points/AP) și puncte de putere (power points/PP).

Un jucător câștigă puncte de experiență atunci când îndeplinește anumite sarcini cum ar fi:

- Să găsească greșeli în notițele din clasă;
- Să depășească un procentaj de 70% pentru fiecare întrebare din examen;
- Să răspundă corect la o întrebare din clasă;
- Să ajute un alt student în rezolvarea propriilor sarcini de la clasă;
- Să ajute un alt jucător prin intermediul propriilor abilități din cadrul jocului;
- Să adopte o atitudine pozitivă și să se implice pe toată durata unei orei;

Maeștrii jocului (profesorii) împart elevii în echipe de câte opt. Fiecare membru al echipei se alătură uneia dintre cele trei clase de jucători: preotul, magul sau războinicul. Profesorul este maestrul jocului. Elevii numesc sarcinile pe care doresc să le rezolve în clasă, iar profesorul le înregistrează rezultatele în sistemul jocului.

4. Viitorul metodei *gamification* în educație

Detrik DeBurr afirmă că jocurile și sportul, în general, ne dezvoltă aptitudini sociale valoroase cum ar fi: munca în echipă, adaptabilitatea, capacitatea de rezolvare a problemelor, creativitatea, managementul timpului, abilitațile de comunicare, controlul emoțional, perseverența, optimismul etc. Majoritatea activităților de învățare dintr-o instituție de învățământ se concentrează pe îndeplinirea unor obiective de învățare foarte clare. Beneficiul real, neexploatat al metodei *gamification* în educație se află în zona inteligenței fluide. Inteligența fluidă se referă la abilitatea de a raționa, de a rezolva probleme, dar și la inteligența emoțională.

Scopul principal al sistemului educațional este de a pregăti societatea pentru viitor. Acesta pregătește societatea pentru o realitate care nu mai există. Trăim într-o lume înalt tehnologizată, cu un ritm de viață extrem de alert. Societatea noastră evoluează făcând salturi uriașe în multe domenii cum ar fi educația, tehnologia, inovația, în toate formele sale, comunicarea, planificarea urbană, infrastructura etc.

Ne informăm în mod diferit. Am trecut de la citirea ziarelor, la consultarea informațiilor pe rețelele de socializare, am trecut de la albume foto, la încărcarea fotografiilor pe Facebook sau Instagram. Toate acestea s-au întâmplat într-o perioadă de cel mult 10 ani. Având în vedere acest lucru, noua generație de nativi digitali are nevoie de strategii de predare-învățare-evaluare care să se opună tiparelor tradiționale, permițând tinerilor să comunice și să colaboreze.

Elevii de astăzi sunt diferiți. Folosirea Internetului pentru a accesa Youtube, Wikipedia și rețele sociale, precum Facebook, Instragram, Twitter a devenit deja o rutină. Acest mod de comunicare se simte în stilul lor de învățare. Chiar dacă profesorul utilizează tehnologiile moderne de informare și comunicare sau nu,

elevii le vor folosi cu siguranță acasă, ca suport pentru teme sau pentru petrecerea timpului liber. Noile tehnologii în școală ar trebui să facă parte din evoluția naturală a învățării ca soluție la provocările moderne ale nevoilor educaționale ale elevilor.

Există deja peste 50 de ani de cercetări care demonstrează faptul că jocurile îmbunătățesc experiența de învățare şi dezvoltă anumite aptitudini. Din păcate, în sistemul tradițional de învățământ, nu se valorifică aceste aptitudini, chiar dacă sunt foarte importante într-o societate. Sunt, de asemenea, instrumente foarte bune pentru a demonstra studentului de ce o acțiune sau un comportament este incorect. Jocul oferă posibilitatea de a greși fără a fi afectat. De exemplu, dacă se face o greșeală, caracterul jucătorului este eliminat din joc, dar are oportunitatea de a încerca din nou, cu un alt caracter. Majoritatea lecțiilor dintr-o școlară tradițională se învață numai după un eșec ireversibil, cum ar fi eșecul unui examen.

Feedback-ul acordat imediat este foarte important în procesul de învățare. Studenții/elevii au nevoie de un stil de învățare care să-i informeze atunci când progresează. Din păcate, prin sistemul tradițional de învățământ, elevii trebuie să aștepte 12 ani pentru a afla dacă ceea ce au învățat a fost cu adevărat necesar pentru a fi un cetățean productiv. Jocurile, pe de altă parte, acordă un feedback și o corectare imediată. Acest lucru oferă elevilor, părinților și profesorilor informațiile de care au nevoie pentru a se asigura că procesul de învățare se realizează în mod corect.

Experții în educație spun că până în 2030 școlile vor deveni medii interactive în care inovațiile tehnologice, dar și cele curriculare vor transforma profund rolul profesorilor. Aceștia trebuie să pună în aplicare metode de predare inovatoare și creative. Experții prezic faptul că școlile vor deveni niște rețele de învățare. Cu ajutorul tehnologiei și al resurselor online, se va încuraja învățarea de la student la student, punându-se accent pe învățarea colaborativă.

Internetul este foarte util atât pentru elev, cât și pentru profesor, dar utilizarea acestuia trebuie făcută în așa fel încât să îmbunătățească, în mod calitativ, procesul educațional. Calculatorul trebuie utilizat în așa fel încât să ducă la dobândirea de cunoștințe și abilități care să permită elevului să se adapteze la nevoile unei societăți în continuă evoluție. Nu este o noutate faptul că elevii consideră Internetul și noile tehnologii un mediu educațional mai interesant și mai provocator.

Concluzii

Jocul, ca metodologie și strategie, esența ludicului, poate transforma într-un mod radical procesul de predare-învățare-evaluare. Școala, așa cum o cunoaștem noi astăzi, s-a dezvoltat în perioada Revoluției Industriale. Secolul XXI este marcat de o abundență de informații, de o piață a muncii, în permanentă transformare, unde creativitatea și imaginația sunt dovezi ale supraviețuirii. În acest nou mediu, în care suntem absorbiți, jocul poate deține cheia inovației, a schimbării, ajutându-ne să depășim multe dificultăți pe care le întâmpinăm.

Manuela Mena Octavio (2018) afirmă că: *jocul este o piesă fundamentală în procesul evolutiv. Ne ajută să trăim în societate și să înțelegem rolurile sociale. Mai mult, stimulează creativitatea și motivează individul să dorească să descopere lumea din jurul său*.

(Preluat de pe site-ul: https://educationwillsetusfree.wordpress.com/ gamificacion-gamificado-guerra-de-galaxias)

Bibliografie:

KAPP, Karl. (2012). *The Gamification of learning and instruction: Game-Based Methods and Strategies for Training and Education*. Editorial ASTD.

MANOVICH, L. (2013). *El lenguaje de los nuevos medios de comunicación. La imagen en la era digital*. Barcelona: Paidós.

MARÍN, I. (2018). *¿Jugamos? Cómo el aprendizaje lúdico puede transformar la educación*. Barcelona: Paidós Educación.

MATERA, M. (2018). *Explora como un pirata*. *Gamificación y diseño de cursos inspirado en los juegos: para implicar a tus alumnos y ayudarles a ser mejores estudiantes*. (J. P. Escobar, Trans.) Bilbao: Mensajero. (Trabajo original publicado en 2015)

MONTES RODRÍGUEZ, M. J. (2018). *La gamificación como metodología didáctica: Una experiencia real en el aula*.

RODRÍGUEZ, F. y SANTIAGO, R. (2015). *Gamificación: Cómo motivar a tu alumnado y mejorar el clima en el aula* (Innovación educativa) Kindle Edition. Madrid: Grupo Océano.

Webografie:

10 beneficios de la gamificación en el aula <https://ebot.es/beneficios-gamificacion-aula/> [Consultat în data de 25 iunie 2020]

A brief history on Gamification <https://www.knolskape.com/brief-history-gamification/ > [Consultat în data de 20 februarie 2020]

BIEL, A. L. y GARCÍA JIMÉNEZ, A. M. (2015). *Gamificar: el uso de los elementos del juego en la enseñanza del español*. Mahidol University International College y Sichuan International Studies University, College of International Education<https://cvc.cervantes.es/ensenanza/ biblioteca_ele/aepe/pdf/congreso_50/congreso_50_09.pdf> [Consultat în data de 2 martie 2020]

DEBURR, D. (2013). *Build Gamified Websites with PHP and jQuery* <https://subscription.packtpub. com/book/web_development/9781782168119/1/ch01lvl1sec09/history-of-gamification-in-education> [Consultat în data de 23 februarie 2020]

FONCUBIERTA, J. M. y RODRÍGUEZ, C. (2014). *Didáctica de la gamificación en la clase de español*. Editorial Edinumen. <https://espanolparainmigrantes.files.wordpress.com/2016/04/ didactica_gamificacion_ele.pdf > [Consultat în data de 10 martie 2020]

MENA OCTAVIO, M. (2018). *Gamificación en el aula de idiomas* <https://educationwillsetusfree. wordpress.com/gamificacion-gamificada-guerra-de-galaxias/> [Consultat în data de 11 martie 2020]

ORTIZ-COLÓN, A. M., JORDÁN, J. y AGREDAL, M. (2018). *Gamificación en educación: una panorámica sobre el estado de la cuestión.* Educ. Pesqui, vol.44, e173773. < http://www.scielo.br/pdf/ep/v44/1517-9702-ep-44-e173773.pdf > [Consultat în data 21 aprilie de 2020]

SHANNON, J. *The history of Gamification – Journey from 1896 to the 21st Century* <https://www.gamify.com/gamification-blog/the-history-of-gamification> [Consultat în data de 20 februarie 2020]

The history of Gamification: from the very beginning to right now <https://www.growthengineering.co.uk/ history-of-gamification/ > [Consultat în data de 20 februarie 2020]
What contributes to students' well-being at school? <https://www.oecd.org/pisa/Well-being-Infographics.pdf≥ [Consultat în data de 19 iunie 2020]
ZICHERMANN, G. (2011). *Cómo los juegos hacen a los niños más inteligentes* [Video]. Disponible en: <https://www.ted.com/talks/gabe_zichermann_how_games_make_kids_smarter?language =es#t-7136>

A BRIEF HISTORY OF GAMIFICATION AND THE APPLICATION IN THE EDUCATIONAL CONTEXT

Abstract

Keywords: *effective learning; E-learning; engagement; motivation; video games;*

Since the 21st century, most of the young adults are attracted to games, a structured form of play, where their performances are quickly evaluated through personalized scores or feedback. In the educational context, gamification is the practice of using video game elements and techniques in real non-game contexts. The main objective is to increase the engagement and motivation of the students, capturing their interest to continue learning, generating results with a positive impact on their behavior in the classroom. The purpose of this paper is to make a brief chronological presentation of the origins of the gamification method and to know the effectiveness of its application in the educational context.

Italienisches Lehngut im Deutschen Wortschatz

KINGA GÁLL
West-Universität Temeswar
kinga.gall@e-uvt.ro

Schlüsselwörter: *Kultur, Entlehnung, Wortschatz, Terminologie, Einfluss*

Im deutschen Wortschatz sind die Entlehnungen aus dem Italienischen im Vergleich zu jenen aus anderen Sprachen – dem Lateinischen und dem Französischen – viel geringer.

Vermutlich gab es bereits in den ersten Jahrhunderten nach der römischen Eroberung ein *commercium et connubium* der germanischen und der römischen Bevölkerung in der Alpengegend, als deren Folge ein Kultur- und Sprachaustausch stattgefunden hatte. Spätere gegenseitige Spracheinflüsse sind zwar zu verzeichnen, aber diese beschränken sich auf die dialektale Ebene und betreffen hauptsächlich ortsspezifische Berufsbereiche: Landwirtschaft, Weinbau und Viehzucht. Das Eindringen des Italienischen in das deutsche Sprachgebiet ist durch die Alpen verhindert worden, so dass dieser Einfluss vornehmlich auf diesen Landstrich eingewirkt hat (siehe Öhmann 1941; Kühebacher 1968).

Im Unterschied zu den beidseitigen Sprachentlehnungen in der Mundart ist in der Hochsprache der fast ausschließlich einseitige Einfluss des Italienischen auf das Deutsche zu bemerken. Es handelt sich dabei um Lehnwörter jener Bereiche, in denen Beziehungen zwischen den Staaten beider Sprachgebiete geknüpft wurden (Handel und Bankwesen) oder in denen Italien beginnend mit der Renaissance mehrere Jahrhunderte lang die führende Rolle in Europa gehabt hatte: Baukunst, Malerei, Musik.

Der daraus folgende Weg der Entlehnungen führte aus Richtung Süden nach Norden, wobei die benachbarten Staaten (darunter auch Österreich) im Allgemeinen engere Beziehungen zu Italien hatten im Vergleich zu den anderen. Trotzdem sind zahlreiche italienische Lehnwörter über die westliche Grenze zu Frankreich bzw. den Niederlanden in den deutschen Sprachgebrauch eingedrungen, u.zw. über das Französische, das in diesem Falle die Vermittlerrolle gespielt hat (vgl. Öhmann 1945: 15-16).

Die Rolle Frankreichs als Kulturmodell für das gesamte Abendland während des Mittelalters wurde mit dem Cinquecento von Italien abgelöst. Die italienische Renaissance hat die Werte des Altertums in ihre Rechte eingesetzt und ist dadurch maßgebend für Kunst, Literatur und Wissenschaft geworden. Das neue Weltbild hat nicht bloß nie dagewesene Möglichkeiten für den Wissensdrang der Menschen geschaffen, es hat auch das Erkunden der Welt, eigentlich der Erde, gefördert.

Die ersten italienischen Lehnwörter stammen aus dem 14.-16. Jh. und beziehen sich, gar nicht zufällig, auf die Schifffahrt. Es handelt sich um Wörter wie: *Galeere* < it. *gale(r)a*, *Golf* < it. *golfo*, *Kapitän* < it. *capitano*, *Kompass* < it. *compasso*, *Korsar* < it. *corsario*, *Lagune* < it. *laguna*, *Pilot* < it. *pilota*, *Pirat* < it. *pirata*.

Eine Fachterminologie des Militärwesens hatte sich zwar im Mittelalter noch nicht herausgebildet, obwohl es zu jener Zeit in Italien bereits berühmte Werkstätten zur Herstellung der Militärausrüstung gegeben hatte. Die Armee als organisierte Streitmacht existiert erst ab dem 15.-16. Jh., als die ersten Söldnertruppen entstanden sind. Die deutsche Militärterminologie geht weniger auf diese Zeit als vielmehr auf jene des Dreißigjährigen Krieges zurück (vgl. Kühebacher 1968: 490-492) . Alte Lehnwörter aus diesem Bereich sind z.B. *Bastei* < it. *bastia*, *Geschwader* < it. *squadra*, *Granate* < it. *granata*, *Kanone* < it. *cannone*, *Kartätsche* < it. *cartoccio*, *Marketender* < it. *mercatante*, *Proviant* < it. *provianda*, *Söldner/ Soldat* < it. *soldato*, *Spion* < it. *spione.* Manche sind, bedingt durch die historischen Ereignisse, über das Französische in den deutschen Wortschatz eingedrungen: *Bataillon* < fr. *bataillon* < it. *battaglione*, *Brigade* < fr. *brigade* < it. *brigata*, *Garde* < fr. *garde* < it. *guardia*, *Kasematte* < fr. *casemate* < it. *casamatta*, *Kavallerie* < fr. *cavalerie* < it. *cavalleria*, *Korporal* < fr. *corporal* < it. *caporale*, *parieren* < fr. *parer* < it. *parare*, *Partisane* < fr. *partisan* < it. *partigiano*. Der Einfluss des Französischen auf die Terminologie dieses Tätigkeitsbereiches kann ohnehin durch zahlreiche Beispiele belegt werden, wie z.B. *Armee, avancieren, Avant-Garde, Bastion, Bataillon, Bravour, Brigade, Charge, defilieren, Deserteur, Dragoner, Florett, Flotte, Garnison, General, Glacis, Kampagne, Kavallerie, Kommandant, Kommandeur, Kornett, Korps, Leutnant, Manöver, Marsch, Militär, Parade, Parole, Rang, Rapier, Regiment, Revanche, Terrain, Tresse*.

Bereiche, in denen der Einfluss des Italienischen auf die deutsche Sprache am nachhaltigsten war, sind jene des Handels (insbesondere der Buchführung) und des Bankwesens. Über den italienischen Einfluss auf das Deutsche sind nicht nur neue Wörter in den deutschen Wortschatz aufgenommen worden, sondern es sind auch zahlreiche Lehnprägungen in diesen Bereichen entstanden.

Da die Geschäftsbücher bis zu Beginn des 15. Jh. auf Lateinisch verfasst wurden, weist die Kaufmannssprache auch Entlehnungen dieser Herkunft auf, wie z.B. Datum, Note, Privileg, Register, Summe u.a. Trotz der zeitweiligen Konkurrenz hat sich, vor allem in Folge der regeren Handelsbeziehungen zwischen süddeutschen und norditalienischen Städten, die Terminologie in dieser Sprache durchgesetzt. Die Einbürgerung der Entlehnungen sowie das Prägen deutscher Begriffe war ein langwieriger Prozess, der als Begleiterscheinung der Herausbildung des deutschen Kaufmanns- und Bankierstandes gilt.

Die deutsche Kaufmannssprache entwickelte sich erst allmählich und nahm viele Fachausdrücke aus dem Italienischen auf. […] Ein erwachendes sprachliches

Selbstbewußtsein im deutschen Kaufmannsstand mag der Grund sein, daß gewisse Ausdrücke nicht einfach übernommen, sondern ins Deutsche übersetzt wurden (Kühebacher 1968: 493).

Fachwörter italienischer Herkunft sind z.B. *Bank* < it. *banco*, *bankrott* < it. *banco rotto*, *Bilanz* < it. *bilancio*, *Debet* < it. *debeto*, *Diskont* < it. *disconto*, *Giro* < it. *giro*, *Kasse/ Kassa* < it. *cassa*, *Kredit* < it. *credito*, *Rest* < it. *resto*, *Strazze* < it. *strazza*, sowie die Lehnübersetzungen *Gläubiger* < it. *creditore*, *die Bücher führen/ halten/ schließen* < it. *guidare/ tenere/ chiudare i libri*, *Geheimbuch* < it. *libro segreto*, *laufende Rechnung* < it. *conto corrente*, *versichern* < it. *assicurare*, *Wechselbrief* < it. *lettera di cambio*. Die Terminologie dieses Fachbereiches weist auch einige Synonympaare auf, gebildet aus dem fremden bzw. dem deutschen Wort: *Konto/ Rechnung* < it. *conto*, *netto/ rein* < it. *netto*, *Saldo/ Rechnungsbestand* < it. *saldo*.

Unter dem Einfluss der Handelsbeziehungen und der italienischen Sprache hat auch das Wort *Gesellschaft* seinen Bedeutungsumfang erweitert; die merkantile (Lehn)bedeutung des Lexems geht auf das Mittelalter zurück (Öhmann 1956:122). Das Wort *Firma* wurde ebenfalls aus der italienischen Kaufmannssprache übernommen und wurde anfangs mit der ursprünglichen Bedeutung '(rechtskräftige) Unterschrift' gebraucht (Öhmann 1951: 22).

Das geregelte Postwesen wurde ursprünglich in Italien erstmals eingerichtet. Die italienischen Geschäftsleute hatten einen Brief- und Warenverkehr untereinander organisiert und die Pferde, die den Transport besorgten, wurden an festgelegten Orten ausgewechselt, die *posta* genannt wurden; der Vorsteher dieser Stelle hieß *maestro delle poste*. Mit der Entwicklung dieser Einrichtung zum Postwesen im modernen Sinne hat sich der Bedeutungsumfang des Wortes *posta* erweitert und aus *maestro delle poste* ist der deutsche *Postmeister* geworden (vgl. Öhmann 1956: 121; Kühebacher 1968: 494). Wörter, die an die italienische Herkunft der Institution erinnern, sind z.B. *Kolli* < it. *collo*, *Postillion* < fr. *postillon* < it. *postiglione*, *Stafette* < it. *staffetta*.

Die bildenden Künste sind jene Bereiche, in denen Italien zur Zeit der Renaissance höchstes Ansehen in Europa erworben hat. Die spezifische Terminologie ist zwar nicht ausschließlich italienisch, doch sie umfasst unter anderen auch Entlehnungen wie *Fresko/Freske* < it. *(pittura à) fresca*, *Galerie* < it. *galleria*, *Grotte* < it. *grotta*, *Korridor* < it. *corridore*, *Kuppel* < it. *cupola*, *Lack* < it. *lacca*, *Pastell* < it. *pastello*, *Pergola* < it. *pergola*, *Platz* < it. *piazza*, *Skizze* < it. *schizzo*, *Stuck* < it. *stucco*, *Terrakotta/Terrakotte* < it. *terra-cotta*, *Villa* < it. *villa*.

Ebenfalls zur jener Zeit hat die italienische Musik (durch Weiterentwicklung bereits existierender zentraler Gattungen und Herausbildung neuer, z.B. der Oper) die führende Rolle übernommen. Die Fachterminologie dieses weiten Gebietes, diese „typischen Entlehnungen" (Öhmann 1951: 17) haben durch den von der Musik ausgeübten Einfluss in alle Kultursprachen Eingang gefunden. Bis dahin hat es zwar eine ebenfalls allgemein verbreitete Fachterminologie gegeben, allerdings

nur für die Kirchenmusik; diese war jedoch griechisch-lateinischer Herkunft, wie die Wörter *Choral*, *Diskant*, *Harmonie*, *Instrument*, *Komponist*, *Kontrapunkt*, *Melodie*, *Musik*, *Orgel*, *Takt* u.a. es belegen. Die neuen musikalischen Formen haben neue Termini prägen lassen, wie *Alt*, *Arie*, *Bass*, *Duett*, *Finale*, *Konzert*, *Oper*, *Sonate*, *Tempo* usw. Die Tonbezeichnungen für die Stufen der Tonleiter aber wurden nicht aus dem Italienischen übernommen und das Deutsche hat die Buchstabennotation des Mittelalters behalten.

Die Namen der Instrumente sind nicht nur italienischer Herkunft. Musik wurde ja schließlich auch vor der Renaissance gemacht und schon gar nicht nur in der Kirche. Außer den italienischen Bezeichnungen wie *Bratsche/Bratschgeige* < it. *viola da braccio*, *Cello* < it. *violoncello*, *Fagott* < it. *fagotto*, *Violine* < it. *violino* oder den Termini *Taste* < it. *tasto* bzw. *Tastatur* < it. *tastatura* gibt es in diesem Falle auch französische und lateinische Lehnwörter: *Flöte* < fr. *flûte*, *Klavier* < fr. *clavier*, *Oboe* < fr. *Hautbois*, *Fiedel* < lat. *vitula*, *Posaune* < lat. *bucina*.

Bevor Frankreich die Rolle des absoluten Musters an allen fürstlichen Höfen und in aristokratischen Kreisen Europas übernommen hat, hatte der Lebenswandel des italienischen Adels (auch) für den deutschen vorbildhaft gewirkt. Infolge des Handels zwischen den deutschen und den italienischen Staaten sind Sachen und zahlreiche bis dahin unbekannte, manche sogar exotische Konsumgüter über Italien eingeführt worden. Eine Auswahl des Wortimports deutet die Vielfalt der Lebensbereiche an, die infolge der Begegnung zwischen den Kulturen nachträglich beeinflusst worden sind: *Bandit* < it. *bandito*, *Bankett* < it. *banchetto*, *Brokat* < it. *broccato*, *Dattel* < it. *dattilo*, *Dilettant* < it. *dilettante*, *Filigran* < it. *filigrana*, *Getto* < it. *ghetto*, *Kapriole* < it. *capriola*, *Kapuze* < it. *cappuccio*, *Karneval* < it. *carnevale*, *Kartoffel* < it. *tartufo*/ *tartufolo*, *Kasino* < it. *casino*, *Kohlrabi* < it. *cavoli rapi*, *kredenzen* < it. *(far la) credenza*, *Lavendel* < it. *lavendola*, *Lazarett* < it. *lazaretto*, *Limone* < it. *limone*, *Melone* < it. *melone*, *Marzipan* < it. *marzapane*, *Muster* < it. *mostra*, *pedant* < it. *pedante*, *Pantoffel* < it. *pantofola*, *Pikkolo* < it. *piccolo*, *Pokal* < it. *boccale*, *Porzellan* < it. *porcellana*, *Punze* < it. *punzone*, *Schachtel* < it. *scatola*, *Spagat* < it. *spaghetto*, *Spaß* < it. *spasso*, *spazieren* < it. *spaziare*, *Spezerei* < it. *spezieria*, *Stanze* < it. *stanza*, *Stiefel* < it. *stivale*, *Tarock* < it. *tarocco*, *Valuta* < it. *valuta*, *Zitrone* < it. *citrone*, *Zucker* < it. *zucchero*.

Die italienischen Entlehnungen stellen im Unterschied zu den französischen, die im deutschen Wortschatz zahlenmäßig bedeutender sind, Bedürfnis- und nicht Luxuslehnwörter dar; sie sind hauptsächlich Bezeichnungen für Konkreta und begleiten fast ausnahmslos sogenannte Kulturgegenstände (Hirt 1921: 129). Aus der Gegenüberstellung der lexikalischen Einflüsse der beiden Sprachen ergibt sich auch die Feststellung, dass das Italienische vor allem das Fachvokabular gewisser Bereiche – Handels- und Bankwesen, Musik – und weniger die Gemeinsprache beeinflusst hat. Dadurch lassen sich implizite auch jene Fachgebiete bestimmen, auf denen es zu einem Zusammentreffen zwischen den beiden Sprachgemeinschaften gekommen ist oder auf denen die fachliche Überlegenheit einer der beiden (in unserem Falle der italienischen) bei der Entlehnung

ausschlaggebend war. Dass dieses Lehngut einen festen und dauerhaften Platz innerhalb des deutschen Wortschatzes erhalten hat, ist einerseits den bezeichneten Denotaten zu verdanken, die selbst zum deutschen Kulturgut geworden sind, andererseits aber der Tatsache, dass die neuen Wörter trotz ihrer nichtdeutschen Form unschwer auszusprechen waren/sind, denn

Das Italienische hat den einfachen Vokalismus der lateinischen Volkssprache treuer bewahrt als die romanischen Schwestersprachen. […] Man kann es geradezu als die Sprache der Kardinalvokale bezeichnen (Wandruszka 1998: 129).

Der Einfluss des Italienischen ist im Laufe der Zeit nicht gleichmäßig erfolgt. Im Mittelalter war dieser Einfluss geringer und hat später im 15.-16. Jh. zugenommen. In den folgenden Jahrhunderten wurde ein Abnehmen des italienischen Einflusses zugunsten des französischen verzeichnet (außer dem im Bereich der Musik), denn Italien ist nun, jenseits einer geographischen Realität, ein Symbol geworden:

Italien ist jetzt im Bewusstsein des gebildeten Durchschnitteuropäers vor allem das klassische Land der Schönheit und das Land der klassischen Schönheit (Öhmann 1951: 21).

Die Wege, auf denen diese Entlehnungen die Landesgrenzen überschritten haben, bieten auch kein einheitliches Bild. Das Französische hat die Vermittlerrolle im lexikalischen Transfer für den mittleren und den nördlichen deutschen Sprachraum gespielt, so wie das Deutsche seinerseits diese Rolle für das Niederländische übernommen hat.

Außerdem kann man in Bezug auf diesen Einfluss auch einen Unterschied innerhalb des deutschen Sprachraumen feststellen. Das südliche und das österreichische Sprachgebiet waren dem italienischen Einfluss gegenüber offener, und zwar nicht nur wegen der geographischen Nähe. In diesen vorwiegend katholischen Staaten war das Italienische prestigeträchtiger als in den anderen, war es doch die Sprache Roms und Rom ein Sinnbild der päpstlichen Autorität. An den süddeutschen Herrscherhöfen waren zudem italienische Geistliche häufig Dauergäste. Die größere Aufnahmebereitschaft der italienischen Kultur gegenüber ist auch viel später erhalten geblieben, als sich schon das Französische als absolute Kultursprache in Europa behauptet hatte; schließlich wurde der Einfluss des Italienischen auch in diesen Gebieten von dem der romanischen Schwestersprache abgelöst. Der doppelte Einfluss hat immerhin das Bestehen lexikalischer Dubletten ergeben (siehe Kühebacher 1968; Ebner 1988; Ammon 1997), in deren Falle die Austriazismen das Ergebnis des unmittelbaren Entlehnungsprozesses darstellen, die gemeindeutschen Wörter hingegen das vermittelnde Französisch aufweisen, wie z.B. bei den Wortpaaren

Aviso < it. *avviso* vs. *Avis* < fr. *avis*
Faktura < fattura Faktur < facture
Kassa < cassa Kasse < casse
Perzent < per cento Prozent < procent
Polizze < polizza Police < police

oder den lexikalischen Varianten deren ein Wort italienischer Herkunft ist und sein Gebrauch sich auf den bereits erwähnten süddeutschen bzw. österreichischen Sprachraum beschränkt:

Karfiol (< it. *cavolfiore*) vs. *Blumenkohl*
Marille (< it. *armellino*) vs. *Aprikose*
Spagat (< it. *spaghetto*) vs. *Bindfaden*
Zibebe (< it. *zibibbo*) vs. *Rosine*

Obwohl das Italienische zwar den deutschen Wortschatz, aber nicht auch das deutsche Wortbildungssystem beeinflusst hat, ist dieser Einfluss aus der Perspektive allgemeiner Sprachbeziehungen betrachtet doch ein wesentlicher gewesen. Die zeitlich und räumlich beschränkte Einwirkung auf die deutsche Lexik konnte jedoch keine namhafte qualitative und quantitative Bereicherung hervorrufen. Das Italienische war, vor allem während der Renaissance, die Botin einer bemerkenswerten Kultur, aber die politische Zersplitterung des italienischen Sprachraumes ließ kein Heranwachsen der staatlichen Autorität zu, so wie das im Falle Frankreichs möglich geworden ist. Deswegen steht das italienische Lehngut auch nicht an erster Stelle, wenn man Sprachkontakte und sich daraus ergebende sprachliche Einflüsse auf das Deutsche untersucht, aber es handelt sich doch um ein Sprachgut, das man, zumindest als Philologe, ungern missen möchte.

Bibliographie

Ammon, Ulrich: *Nationale Varietäten des Deutschen*, Julius Groos, Heidelberg 1997.

*** *Duden. Deutsches Universalwörterbuch A-Z*, Dudenverlag, Mannheim/ Leipzig/ Wien/ Zürich 1992.

*** *Duden. Das große Fremdwörterbuch. Herkunft und Bedeutung der Fremdwörter*, Dudenverlag, Mannheim/ Leipzig/ Wien/ Zürich 1994.

*** *Schülerduden Musik*, Dudenverlag, Mannheim/ Leipzig/ Wien/ Zürich 2000.

Ebner, Jakob: *Wörter und Wendungen des österreichischen Deutsch*, in: Wiesinger, Peter (Hrsg.): *Das österreichische Deutsch*, Böhlau, Wien/ Köln/ Graz, 1988, S. 99-187.

Hirt, Herman: *Etymologie der neuhochdeutschen Sprache*, Oskar Beck, München 1921.

Kluge, Friedrich: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Walter de Gruyter, Berlin/New York, 1989.

Kühebacher, Egon: *Deutsch-italienischer Lehnwortaustausch*, in: Mitzka, Walther (Hrsg.): *Wortgeographie und Gesellschaft*, Berlin, 1968, S. 488-525.

Öhmann, Emil: *Zur Geschichte des französischen Einflusses auf die deutsche Sprache*, in: *Neuphilologische Mitteilungen* Nr. 38, 1937, S. 70-81; 305-321.

Öhmann, Emil: *Zum sprachlichen Einfluss Italiens auf Deutschland I*, in: *Neuphilologische Mitteilungen* Nr. 40, 1939, S.213-221.
Öhmann, Emil: *Zum sprachlichen Einfluss Italiens auf Deutschland III*, in: *Neuphilologische Mitteilungen* Nr. 1-2, 1941, S.15-34.
Öhmann, Emil: *Zum sprachlichen Einfluss Italiens auf Deutschland IV*, in: *Neuphilologische Mitteilungen* Nr. 3-4, 1941, S. 79-87.
Öhmann, Emil: *Zum sprachlichen Einfluss Italiens auf Deutschland V*, in: *Neuphilologische Mitteilungen* Nr. 5-6, 1941, S. 103-117.
Öhmann, Emil: *Zum sprachlichen Einfluss Italiens auf Deutschland VI*; *VII*, in: *Neuphilologische Mitteilungen* Nr. 7-8, 1941, S. 145-149; 149-152.
Öhmann, Emil: *Zum sprachlichen Einfluss Italiens auf Deutschland VIII; IX; X*, in: *Neuphilologische Mitteilungen* Nr. 1/2, 1942, S. 20-26; 27-28; 28-30.
Öhmann, Emil: *Zum sprachlichen Einfluss Italiens auf Deutschland XI*, in: *Neuphilologische Mitteilungen* Nr. 1/2, 1943, S. 1-22.
Öhmann, Emil: *Zum sprachlichen Einfluss Italiens auf Deutschland XII. Die Schönbachsche Theorie von den Anfängen des deutschen Minnesanges*, in: *Neuphilologische Mitteilungen* Nr. 1-2, 1945, S. 1-21.
Öhmann, Emil: *Der italienische Einfluss auf das Neuhochdeutsche. Eine Skizze*, in: *Neuphilologische Mitteilungen* Nr. 52, 1951, S. 15-29.
Öhmann, Emil: *Über die mittelhochdeutsche Lehnprägung nach italienischem Vorbild*, in: *Fragen und Forschungen im Bereich und Umkreis der germanischen Philologie*, Akademie-Verlag, Berlin, 1956, S. 114-125.
Wandruszka, Mario: *Die europäische Sprachengemeinschaft*, A. Francke, Tübingen/ Basel 1998.

ITALIAN LEXICAL BORROWINGS WITHIN THE GERMAN VOCABULARY

Abstract

Keywords: *culture, lexical borrowing, vocabulary, terminology, influence*

Borrowed words and expressions encountered in the German vocabulary are far less likely to be sourced from Italian than from French. The comparison of the encountered lexical influences of the two languages also shows that Italian has influenced the technical vocabulary within certain areas like commercial, banking and music – and (far) less the common language.

The fact that these borrowings have been given a permanent and lasting place in the German vocabulary is mainly due to the denotations mentioned, which have themselves become German cultural assets.

Influențe interromanice în vocabularul limbilor română și franceză

COSMINA SIMONA LUNGOCI
Universitatea de Vest din Timişoara
cosmina.lungoci@e-uvt.ro

Cuvinte-cheie: *limbi romanice*, *intercomprehensiune*, *vocabular*, *interferențe lingvistice*

În lucrarea de față ne propunem să abordăm câteva aspecte generale ale originii unor cuvinte din limba română, respectiv din limba franceză, din perspectiva influențelor interromanice, dat fiind faptul că viața în comun a cuvintelor, raporturile şi influențele reciproce dintre ele au un rol decisiv în abordarea problemei etimologiei cuvintelor. Împrumuturile interromanice s-au realizat încă de la începutul existenței limbilor romanice, mai întâi în zona Romàniei Occidentale, mai târziu şi în limba română. Schimburile lexicale interromanice au dus chiar la apariția unui aşa-numit *lexic interromanic*, generând posibilități de „comunicare interromanică". În relație cu aceste aspecte, intercomprehensiunea între locutorii limbilor romanice se conturează din ce în mai mult în contextul actual, în care se promovează dialogul intercultural și diversitatea lingvistică.

Limbile romanice sau neolatine formează un grup de idiomuri genealogic înrudite, care reflectă continuarea latinei. Acestea reprezintă un ideal de limbi înrudite, nu numai pentru că perioada aflată între epoca unității latine şi cea a atestării lor ca idiomuri independente nu este prea mare, dar mai ales pentru că ele sunt singurul exemplu de grup de limbi înrudite al căror izvor comun, latina, s-a păstrat[1].

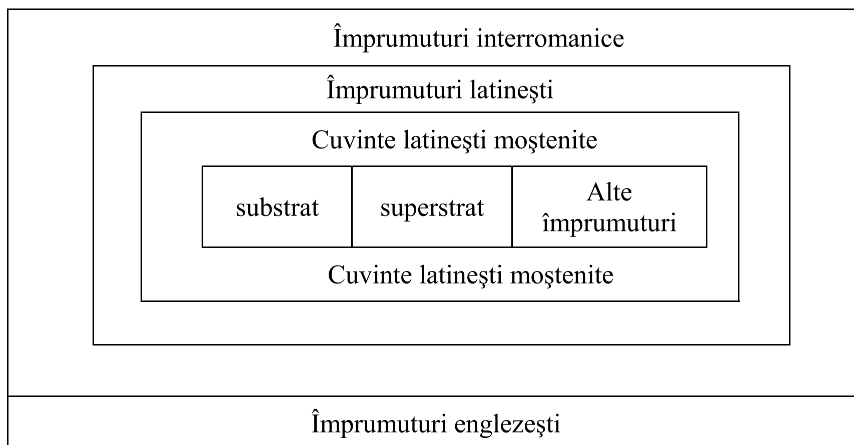
Între latină şi limbile romanice nu există o separare bruscă, ci un proces de dezvoltare lent şi de lungă durată. Nucleul fundamental al limbilor romanice, atât în ce priveşte tezaurul lexical, cât şi structura gramaticală, este format de latină.

Analizând originea cuvintelor, Walter von Wartburg sublinia că viața în comun a cuvintelor, raporturile şi influențele reciproce dintre ele au un rol decisiv în abordarea problemei etimologiei cuvintelor[2], iar pentru o viziune amplă este necesară, de asemenea, o înțelegere exactă a semantismelor şi a condițiilor în care au evoluat cuvintelor.

---

[1] Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1977, p. 65.
[2] Walter von Wartburg, *Problèmes et méthodes de la linguistique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1963, p. 152.

Vocabularul limbilor romanice cuprinde mai multe straturi, pe care Sanda Reinheimer-Rîpeanu şi Liliane Tasmowski le sintetizează şi le ilustrează în următorul tabel[3]:

Observăm ponderea elementului latinesc, moştenit sau împrumutat, dar şi interferenţele dintre limbile neolatine, care s-au concretizat prin împrumuturi, realizate încă de la începutul existenţei acestor idiomuri, mai întâi în zona Romàniei Occidentale, mai târziu şi în limba română. Aceste influenţe se datorează mai ales nevoii de a denumi acele elemente de noutate care apar în viaţa popoarelor romanice şi care, emanând dintr-un anumit spaţiu european, se extind şi sunt asimilate pretutindeni.

Influenţa franceză s-a exercitat prin cuvinte care reflectă domeniile în care Franţa a avut întâietate sau a avut un rol hotărâtor. Se numără printre împrumuturile din limba franceză termeni referitori la:

- modă şi vestimentaţie: fr. *mode* > rom. *modă*, it., sp., ptg. *moda*, fr. *mannequin* > rom. *manechin*, it. *manichino*, sp. *maniqui*, ptg. *manequim*, fr. *silhouette*> rom. *siluetă*, it. *siluetta*, sp. *silueta*, ptg. *silhueta*, fr. *blouse* > rom. *bluză*, it., sp., ptg. *blusa*, fr. *paletot* > it. *palto*, sp., ptg. *paletó;*
- îngrijirea corpului: fr. *crème* > rom. *cremă*, it., sp. *crema*, ptg. *creme*, fr. *manicure* > it. *manicure*, sp., ptg. *manicura*, fr. *maquiller* > rom. *a machia*, sp. *maquillar*, ptg. *maquilhar*;
- mobilier: fr. *canapé* > rom. *canapea*; fr. *taburet* > rom. *taburet*, sp. *taburite*, ptg. *tamborete*, fr. *cofre* > sp. *cofre*;
- arta culinară: fr. *apéritif* > rom. *aperitiv*, it., sp., ptg. *aperitivo*, fr. *cognac* > rom. *coniac*, it. *cognac,* sp. *coña(c*), fr. *mayonnaise* > rom. *maioneză*, it. *maionese*, sp. *mayonesa, mahonesa*, ptg. *mayonesa*.

[3] Sanda Reinheimer-Rîpeanu, Liliane Tasmowski, *Pratique des langues romanes*, Paris, Editions L'Harmattan, 1997, p. 83.

În domeniul terminologiei socio-politice, limbile romanice au împrumutat sau au calchiat termeni francezi: este vorba de termenii folosiți pentru “stânga”, “dreapta” şi “centru”, cu referire la orientările politice, conform cu dispunerea în Parlament, pentru “social”, “socialist”, “moderat”, “comunist”, “progresist” etc.

Datorită faptului că franceza era larg răspândită în Italia, în secolul al XIII-lea, când se naşte şi se afirmă literatura italiană, numeroşi scriitori s-au exprimat în franceză şi provensală. Primele opere lirice italiene, care s-au scris la curtea din Sicilia, au avut drept model poeziile trubadurilor provensali, de la care au imitat metrica şi stilul. Drept urmare, sunt de origine galo-romanică (franceză sau provensală): *trovatore* < prov. *trobador*, *menestrello* < v.fr. *menestrel* < lat. *ministerialus*. Din Franța, provin şi numele unor instrumente muzicale: *viola*, *liuto*, *cennamella*, terminologia administrativă şi feudală, nume de arme, nume proprii, termeni de cultură. Şi franceza a fost influențată, la rândul ei, de italiană. Relațiile dintre Franța şi Italia au avut consecințe limgvistice reciproce. Așadar, dacă limbile galo-romanice dăduseră mult italienei, ele au şi primit ceva de la aceasta: prin intermediul artelor şi culturii italiene, în secolul al XVI-lea italiana ajunge la modă în Franța.

Influența italiană s-a exercitat, mai cu seamă, în domeniul artelor şi arhitecturii (*mosaico, balcone*), în domeniul activității financiare şi bancare şi în domeniul alimentației, în care pastele făinoase joacă un rol important (*maccheroni, spaghetti, marzapane*).

Termenii spanioli şi portughezi au pătruns în celelalte limbi romanice mai ales pentru a denumi realități specifice Peninsulei Iberice, din cele mai variate domenii: sp. *castagñetas, zarabanda, silo, hablar, camarado, cedilla*; ptg. *barraco, caramelo, marmelada, banana, feiliço* etc.

În privința limbii române, ea are o poziție aparte. Începând cu secolul al XIX-lea se remarcă o profundă reînnoire culturală a acesteia. Limba română a ajuns la inventarul actual şi prin împrumutul masiv al unor termeni din franceză, italiană, latină, fenomen numit de Sextil Puşcariu *reromanizarea* limbii române. Aceasta a fost posibilă prin eliminarea vechilor termeni, de altă origine (slavă), împrumutați pe cale cărturărească: se spune *secol* alături de *veac*, *insulă*, *spion* în loc de *ostrov*, respectiv *iscoadă*; *bazin* în loc de *havuz* ș.a.

Dacă în Transilvania, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, s-a recurs la limba latină pentru a reda românei aspectul său neolatin, mai târziu, în special în Principatele Dunărene, îmbogățirea lexicului român s-a realizat prin foarte multe împrumuturi din franceză. Cuvintele din franceză devin din ce în ce mai frecvente prin intermediul imitațiilor literare, al ziarelor şi al operelor scriitorilor care studiaseră în Franța. O parte semnificativă a terminologiei ştiințifice şi a criticii literare este de origine franceză: rom. *copia* < fr. *copier*, rom. *completa* < fr. *compléter*, rom. *erudiție* < fr. *érudition*, rom. *colecție* < fr. *colection* ș.a. Împrumuturile din franceză au continuat şi în secolele al XIX-lea şi al XX-lea. Analizând CADE, publicat în 1930, Macrea a identificat 29% cuvinte de origine

franceză[4]. Se impune obiecția că nu toate sunt efectiv din franceză (nu au fost clasate drept franțuzești decât cuvintele care prezentau fonetism specific franțuzesc). Similar neologismelor din alte limbi, unele vor dispărea, altele s-au degradat în timp: *madamă*, *musiu*, *șantan* etc.

Alexandru Graur[5] observa că, ulterior, neologismele au început să fie preluate direct din franceză, însă acest lucru a generat unele inadvertențe deoarece finalele franțuzești se potrivesc greu în categorii morfologice românești, iar unele sunete sunt nepronunțabile pentru noi. S-a recurs atunci la formula italiană și chiar latină, nu în sensul că s-ar fi împrumutat direct din aceste limbi, ci că, odată fixat un cuvânt franțuzesc, pentru a fi introdus în limba română, se căuta corespondentul său în italiană sau latină pentru a servi drept bază împrumutului nostru. Într-adevăr, româna și italiana s-au îndepărtat mult mai puțin de aspectul latinesc al cuvintelor decât franceza: lat. *casa*, it. *casa*, rom. *casă*, fr. *chez*; lat. *placere*, it. *piacere*, rom. *plăcere*, fr. *plaire*.

În cele din urmă, s-a valorificat un alt procedeu, care s-a generalizat: au fost preluate cuvintele direct din franceză, dar sub forma lor scrisă, care de fapt reproduce pronunțarea lor de acum două secole, mult mai apropiată de modelul latin decât cea de azi. Acestea sunt citite ca și cum ar fi românești: se pronunță consoanele finale și nu se ține seama de nazalizarea vocalelor. De exemplu, *sentiment*, pronunțat cu *e* oral și cu consoanele finale, seamănă mai bine cu it. *sentimento* decât cu fr. *sentiment* (pronunțat [*sãtimã*]). Pe de altă parte, forma franceză scrisă permitea ca noile cuvinte să fie încadrate unor clase morfologice românești, să li se impună o flexiune românească.

În *Etimologia și limba română*[6] autorii vorbesc despre existența a două categorii de termeni împrumutați din franceză:

- cuvinte considerate împrumuturi din franceză, dar explicate și ca formații pe teren românesc;
- cuvinte cu etimologie franceză și alte etimologii.

Pe de altă parte, cuvintele care au primit etimologie franceză și alte etimologii sunt numeroase, întrucât franceza a fost limba care a contribuit în cea mai mare măsură la modernizarea vocabularului românesc. Acest fapt a avut drept urmare, în cazul unor cuvinte, exagerarea aprecierii influenței franceze, invocându-se etimologii pentru care cuvântul presupus a sta la baza cuvântului românesc nici nu exista în franceză: *antilopă* (cf. germ. *Antilope*, fr. *antilope*), *aortă* (cf. lat. *aorta*, it. *aorta*, fr. *aorte*).

Totuși, influența franceză a fost cea mai puternică dintre toate influențele moderne care s-au exercitat asupra limbii române. Sunt numeroase și calcurile semantice după cuvinte franțuzești. Când cuvântul românesc provenea din aceeași

---

[4] Dimitrie Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, Editura Științifică, 1961, p. 86.
[5] Alexandru Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, Editura Științifică, 1968, p. 280.
[6] Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia și limba română*, București, Editura Academiei, 1987, p. 148-150.

rădăcină sau chiar etimon cu corespondentul său străin, calcul semantic s-a produs cu uşurinţă: *cerc* < lat. *circus* (care, sub forma lui diminutivală *circulus* stă şi la baza fr. *cercle*). Alături de înţelesurile lui vechi şi populare, rom. *cerc* s-a îmbogăţit cu o serie de sensuri moderne şi cărturăreşti sub înfluenţa fr. *cercle* şi, eventual, a germ. *Zirkel*. Este vorba de sensul binecunoscut pe care *cerc* îl are în matematică, dar şi la o altă semnificaţie, foarte răspândită, aceea de „grup de persoane legate între ele prin idei, convingeri, preocupări sau interese comune"[7].

În concluzie, putem afirma că tendinţa dominantă de dezvoltare a limbii române moderne este caracterizată, în mod vădit, prin creşterea covârşitoare a neologismelor de origine romanică, în primul rând franceză. Numărul cuvintelor de origine franceză din vocabularul reprezentativ românesc este foarte mare (193, reprezentând 7,47% din totalul acestuia), şi, dacă ţinem seama şi de etimologia multiplă (multe cuvinte au pătruns nu numai din franceză, ci şi din italiană şi latină), numărul lor creşte la 571, adică ajunge la 22,12%[8].

Diversele influenţe lexicale, deşi numeroase în decursul istoriei românilor, nu au afectat prea mult poziţia elementului latinesc moştenit. Se poate susţine că, dimpotrivă, numeroasele cuvinte împrumutate au generat crearea unor bogate serii sinonimice, permiţând redarea a numeroase nuanţe, acolo unde, în alte limbi romanice, se găsesc numai echivalenţe aproximative.

Schimburile lexicale interromanice au dus chiar la apariţia unui aşa-numit *lexic interromanic*. Potrivit lui Dumitru Copceag[9], în cadrul Romàniei există anumite posibilităţi de „comunicare interromanică". Aşa cum se vorbeşte de existenţa unui „lexic internaţional" se poate vorbi despre existenţa unui „lexic interromanic". Cuvintele interromanice prezintă următoarele particularităţi:

- pot servi ca mijloc de comunicare interlingvistică numai între vorbitori de limbă romanică. Zona utilizării lor este deci, Romània, în forma ei actuală;
- o parte a lexicului interromanic reprezintă continuarea directă a cuvintelor latineşti corespunzătoare;
- o altă parte a pătruns în limbile romanice sub formă de împrumuturi culte din latină.

Prin urmare, de-a lungul istoriei, prestigiul de care s-au bucurat ţările vorbitoare de limbi romanice, într-un anumit domeniu, a determinat răspândirea internaţională a cuvintelor de origine romanică, depăşind graniţele Romàniei. Mai ales franceza, italiana, spaniola şi portugheza au răspândit cuvinte noi, care au avut succes în limbile surori, cuvinte care existau de multă vreme sau care au intrat în vocabularul lor de pe urma marilor descoperiri teritoriale.

Împrumuturile pe care limbile romanice le-au făcut unele de la altele dovedesc gradul de dependenţă al naţiunilor vorbitoare ale acestor limbi şi reciproca lor înrâurire istorică.

---

[7] Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968, p. 154.
[8] Marius Sala, *Limba română, limbă romanică*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997, p. 13.
[9] Dumitru Copceag, *Tipologia limbilor romanice*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1998, p. 34-40.

Considerațiile cu privire la influențele interromanice pot fi puse în relație, în mod evident, cu noțiunea de *intercomprehensiune*, definită drept capacitatea locutorilor de a înțelege limbile înrudite, fără a le vorbi[10].

Prin urmare, intercomprehensiunea este o situație de comunicare specială, care implică vorbitori ai unor limbi apropiate sau înrudite, necesită pentru acești vorbitori doar o capacitate de înțelegere, nu și de exprimare, valorificând asemănările dintre limbile care vin în contact[11].

Intercomprehensiunea în cazul limbilor romanice își propune să valorifice originea lor comună, să urmeze calea în direcția opusă, înspre latină, pentru a reveni la sursă. Este un mod de a reface legăturile pierdute (mai ales pe cale orală), de a evidenția o înrudire genealogică, de a reduce distanța dintre limbi care aparțin aceleiași familii.

Un avantaj al intercomprehensiunii este reprezentat de posibilitatea îmbogățirii vocabularului în limba maternă. Numeroși termeni deveniți desueți într-o limbă sunt utilizați în mod frecvent în altă limbă romanică. De exemplu, cuvintele uzuale din limba italiană „squalo" și „lenzuolo", care înseamnă *rechin*, respectiv *cearșaf* pot fi puse în relație cu „squale" și „linceul", mai puțin utilizate în limba franceză. Substantivul „confiture" are drept corespondent în limba italiană cuvântul „marmellata", dar și „confettura", mai puțin utilizat. Cuvântul „prohibido", din limba spaniolă, poate ajuta un francofon să înțeleagă cu ușurință semnificația verbului „prohiber", mai rar întâlnit în franceză. Astfel, asemănarea formală cu „proibido" din limba portugheză, repectiv cu „proibito" din italiană, va facilita înțelegerea acestui termen și, implicit a contextului în care este vehiculat[12].

În contextul actual, în care se promovează dialogul intercultural și diversitatea lingvistică, intercomprehensiunea ni se dezvăluie în literatura de specialitate drept o practică ancestrală și universală, dar puțin exploatată, ce prezintă multe avantaje[13].

Prin urmare, intercomprehensiunea poate reprezenta un vector lingvistic al dialogului intercultural între populații vorbitoare de limbi romanice, într-o societate globalizată și multiculturală, continuându-se, în mod firesc, tradiția influențelor interromanice și reciproca înrâurire istorică a limbilor neolatine. Totodată, prin intercomprehensiune se dezvoltă sentimentul apartenenței la o comunitate, la un spațiu geografic și geopolitic: romanitatea.

---

[10] C. Blanche-Benvéniste, *L'intercompréhension: le cas des langues romanes* în "Le français dans le monde, Recherches et applications", 1997, p. 5-7.

[11] Raphaële Fouillet, *L'intercompréhension des langues romanes: un outil prometteur pour l'enseignement du français dans les pays du Nord?* în "Synergies" nr. 8/2013, Revue du Gerflint, p. 90.

[12] Hugues Sheeren, *L'intercompréhension: un nouveau souffle pour les langues romanes minoritaires et pour les dialectes?*, în "*Lengas*" [Online], 79 | 2016.

[13] Cf. Gaid Evenou, *L'intercompréhension entre langues romanes, levier d'un dialogue interculturel respectueux de la diversité linguistique* în "Hermès, La Revue", nr. 75/2016/2, C.N.R.S. Editions, p. 68.

Apreciem că intercomprensiunea are marele merit de a impune o nouă viziune asupra limbilor înrudite, care înlătură granițele dintre acestea. În contextul însușirii limbilor străine, prin intermediul metodelor bazate pe intercomprehensiune, profesorii ar putea valorifica studiul comparativ al acestora, prin evidențierea asemănărilor formale și semantice. Redarea vieții Romàniei în Europa de astăzi devine un obiectiv care poate fi atins prin dezvoltarea multilingvismului funcțional, prin intermediul intercomprehensiunii.

Promovarea intercomprehensiunii nu este înseamnă doar valorizarea spaniolei, portughezei sau francezei, ci oferă vizibilitate și legitimitate altor limbi neolatine, dar și limbii latine, prin reconstituirea legăturilor dintre limbile moderne și limba-mamă, prin valorificarea la maximum a înrudirii lor genealogice. În contextul însușirii limbilor străine, se recomandă renunțarea la viziunea compartimentată asupra învățării, pentru a putea crea mai multe legături între limbi și, drept urmare, pentru a învăța și pentru a face oamenii să învețe mai bine și mai ușor.

Bibliografie

BLANCHE-BENVENISTE, C., *L'intercompréhension: le cas des langues romanes* în „Le français dans le monde, Recherches et applications", 1997.

COPCEAG, D., *Tipologia limbilor romanice*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1998.

COTEANU, I., SALA, M., *Etimologia şi limba română*, Bucureşti, Editura Academiei, 1987.

GRAUR, AL., *Tendințele actuale ale limbii române*, Bucureşti, Editura Științifică, 1968.

HRISTEA, TH., *Probleme de etimologie*, Bucureşti, Editura Științifică, 1968.

REIHEIMER-RÎPEANU, S., TASMOWSKI, L., *Pratique des langues romanes*, Paris, Editions L'Harmattan, 1997.

MACREA, D., *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, Editura Științifică, 1961.

SALA, M., *Limba română, limbă romanică*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997.

TAGLIAVINI, C., *Originile limbilor neolatine*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1977.

VON WARTBURG, W., *Problèmes et méthodes de la linguistique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1963.

Sitografie

Hugues Sheeren, *L'intercompréhension: un nouveau souffle pour les langues romanes minoritaires et pour les dialectes?*, în *„Lengas"* [Online], 79 | 2016, disponibil la: http://journals.openedition.org/lengas/1060 ; DOI : https://doi.org/10.4000/lengas.1060, accesat la data de 06 ianuarie 2021.

Gaid Evenou, *L'intercompréhension entre langues romanes, levier d'un dialogue interculturel respectueux de la diversité linguistique* în „Hermès, La Revue", nr. 75/2016/2, C.N.R.S. Editions, disponibil la https://www.cairn.info/revue-hermes-la-revue-2016-2-page-68.htm, accesat la data de 30.12.2020.

Raphaële Fouillet, *L'intercompréhension des langues romanes: un outil prometteur pour l'enseignement du français dans les pays du Nord?* în „Synergies" nr. 8/2013, Revue du Gerflint disponibil la https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02520993, accesat la data de 30.12.2020.

INTER-ROMANCE INFLUENCES IN THE VOCABULARY OF ROMANIAN AND FRENCH LANGUAGES

Abstract

Keywords: *romance languages*, *inter-comprehension*, *vocabulary*, *linguistic interferences*

In the present paper, we approach several general aspects of the origin of certain words from the Romanian Language, as well as from the French Language, from the perspective of inter-romance influences, given the determinant part, that a life in common of the words, the rapport established and the mutual influences, play on the issue of word etymology. Loanwords within the romance languages happened from the very beginning of these languages, firstly in the area of Western Romance Languages and later, in the area of the Romanian Language. Lexical exchange within these languages led to the appearance of a so-called *inter-romance lexicon,* generating the possibility of "*inter-romance communication"*. In relation with these aspects, inter-comprehension among the speakers of Romance Languages becomes more and more evident in the current setting, a setting which promotes intercultural dialogue and linguistic diversity.

Andalucismo y redes sociales

SARAH MALEKSHAHIAN
Universitatea de Vest din Timișoara

La reivindicación de la identidad andaluza sorprende en el siglo XXI por un auge impresionante en el dominio de las redes sociales. Es cierto que el mundo digital permite una amplia difusión y nuevas modalidades de vizibilizar ideas que a lo largo de la historia de la humanidad han llevado a protestas ciudadanas o a manifestaciones por parte de ciertos sectores de la población. En su trabajo *Internet y movimiento antiglobalización: usos activistas de las nuevas tecnologías* (2007) S. López habla sobre los tres principales usos del Internet en el contexto de los movimientos sociales: información, comunicación y coordinación. Está claro que a través de los teléfonos móviles que ya todo el mundo lleva en el bolsillo, cada persona está casi constantemente conectada a la red: con un click uno tiene acceso a la informacion, con un segundo click, un mensaje suyo llega a los activistas que están en cualquier parte del mundo, y con un último se organiza cada etapa de la táctica que se decide seguir, tanto online como offline. ¡Click!

"Una característica fundamental de la web 2.0 es la interactividad y esto resulta de suma utilidad para los movimientos sociales, dado su interés que sus activistas cuenten con mayores recursos de fácil acceso y que cualquier usuario de la red (sea o no integrante del movimiento) pueda aportar con recursos de información." comenta Amaro la Rosa (2016: 52). Asimismo, el Internet se convierte en una nueva y poderosa herramienta de los marginados, de los apartados, de los artistas que no disponen del capital material para la difusion física de sus obras de arte, de los "poetas Twitter", los militantes para la igualdad social etc. Entre todas las causas, todas las manifestaciones y todas las ideologias de Internet, surgen también, numerosos y apasionados, los andaluces y los andalucistas. Ahora bien, antes de empezar un análisis en este sentido, se propone una clarificación terminológica: la Real Academia Española define el andalucismo como: "1. Palabra o uso lingüístico propio de los andaluces; 2. Amor o apego a lo andaluz; 3. Tendencia política de carácter nacionalista en Andalucía." El vasto mundo de las redes permite identificar manifestaciones que pueden encajar en todas las categorías antes mencionadas, que de ahora en adelante se llamarán andalucismo lingüístico, andalucismo cultural y andalucismo político. Movimientos en defensa de las hablas andaluzas, propuestas de ortografía que correspondan a la pronunciación andaluza incluyendo todas sus particularidades, diccionarios en línea explicando palabras y expresiones especificas de esta variedad lingüística sureña, páginas dedicadas a la publicación de imágenes digitales que presentan aspectos clave de la cultura andaluza, tanto en sus formas tradicionales como en sus aspectos modernos; todas estas son manifestaciones

sociales con miles de seguidores presentes en redes como Instagram o Twitter. A continuación se analizarán brevemente las manifestaciones del andalucismo lingüístico y del andalucismo cultural en las redes sociales y sus impactos sobre la sociedad contemporránea.

El andalucismo lingüístico

El Estatuto de Autonomía de Andalucía de 2007 define la variedad del habla andaluz como "modalidad lingüística andaluza". Se utilizará la fórmula "hablas andaluzas" para referirse a la diversidad interna del andaluz, dado que cada región presenta de distinta manera sus particularidades fonéticas y lexicales (es relevante en este sentido el estudio del *Altas lingüístico y etnográfico de Andalucía* [1961-1973] donde se pueden observar numerosos mapas fonéticos y fonológicos que revelan los colores de las hablas andaluzas).

Es importante mencionar que a lo largo de la historia se ha creado erróneamente una visión negativa acerca del andaluz, pues ha sido considerado una deformación vulgar del castellano, un símbolo del analfabetismo y de la falta de cultura (ej. la amplia representación mediática de los andaluces como los personajes tontos, cómicos, torpes, perezosos etc.) La reacción contra estos tópicos se encuentra siempre presente en la actitud de los pueblos andaluces y enfrenta un auge impresionante con la ayuda de las redes sociales: las páginas de Instagram Traductor Andaluz, AprendeAndaluz, Zestáperdiendo y Andalusian Dictionary gozan de una popularidad impresionante, especialmente la última de las antes mencionadas, que luce con 48 mil suscriptores.

Tomemos un ejemplo: la fotografía publicada en Andalusian Dictionary el 22 de octubre de 2020 – entrada en el diccionario virtual andaluz de la palabra "ea":

> «**Ea**
> Ea, lo que te dije
> **/ea/**

1. To corroborate something, meaning to affirm or give greater emphasis to a phrase.
2. To take an idea or situation for granted.
3. To show impression or surprise.
4. It indicates the consequence of an inevitable fact, it can replace expressions such as "es lo que hay" or "lo que yo te diga."»

La página de Instagram hace lo mismo con todas las palabras que decide publicar: presenta una frase usando la palabra, proporciona la transcripción fonética, para luego enumerar las varias explicaciones de los usos de dicha palabra. El hecho de que la última parte está realizada en inglés es significativo, dado que se abre de esta manera una puerta de acceso hacia los extranjeros y las personas que

no tienen el español como lengua materna. Al mismo tiempo se crea un ambiente humorístico que se debe al hecho de que los términos elegidos para las publicaciones de esta página son muy típicas y especificas del vocabulario y de la vida cotidiana andaluza. Así pues, las aclaraciones inglesas hacia sus significados son cómicas por su aparente extrañeza provocada por la transposición a otra lengua y consecuentemente a otra cultura con la que no tiene nada en común.

Otro ejemplo relevante es la página de Instagram Habla tu cultura, que se dedica a defender las singularidades de las hablas andaluzas tanto en línea como en la calle, con carteles que se distinguen por ser en blanco, negro y verde, con imágenes de grandes personalidades españolas que hablaban con acento andaluz, como Federico García Lorca, Blas Infante, Juan Ramón Jiménez, Luis Cernuda o Gustavo Adolfo Bécquer. A estas imágenes se les superponen palabras como "cateto", "paleto", "rural", "inculto", apelativos que se usan generalmente con respeto a los andaluces y a su forma de hablar en una sociedad considerada desinformada e ignorante. Este *collage* visual está compuesto por una yuxtaposición oximorónica, ridiculizando de esta manera una mentalidad considerada vetusta en la que el andaluz es el gracioso, el tonto, el analfabeto.

Habla tu andaluz es, sin embargo, una iniciativa que se halla también en la calle, sorprendiendo el panorama urbano español con carteles de las antes mencionadas personalidades, o igualmente palabras y expresiones que pertenecen estrictamente al vocabulario andaluz ("fitetú", "no ni ná", "quejío" "illo", "faralaes"), y versos extraídos de la lirica flamenca ("No sarga la luna/ Que no tié pa' qué;/Con los ojitos e mi compañera/ Yo m'alumbraré"; "¡Ay, probe corasón mío!/ Por más gorpes que resibe/ Nunca se da por bensío.")

Er Prinçipito Andalûh es un proyecto que va más alla de las ideas y las formas específicas de las redes sociales, como los memes, las imagenes digitales o los "diccionarios" y palabrarios andaluces, y plantea la EPA, una propuesta ortografica del andaluz, que ya muchas de las paginas antes mencionadas utilizan en sus publicaciones. Al igual que Habla tu cultura, son iniciativas que transceden las pantallas y logran provocar al consumidor a reaccionar.

La amplia popularidad de estas páginas (que también se puede observar en la extensa difusión de las publicaciones en las historias de Instagram), al igual que las otras mencionadas, es una prueba clara de que el andalucismo lingüístico está más que presente en el universo social virtual y que especialmente los sectores jóvenes de la población andaluza que está conectada a la red ya se "atreve" a enorgullecerse de su patrimonio lingüístico original.

El andalucismo cultural

"El nuevo andalucismo" lo llama José Ignacio García y lo define como "iniciativas culturales y referentes más o menos populares muy ligados al mundo de las redes sociales y a nuevas formas de ocio cultural." Sus principales observaciones acerca de este tema es que este movimiento se caracteriza

principalmente el lado joven de esta tendencia. ¿Por qué joven? Por las formas, por las actitudes, por la innovación de las propuestas y el uso del simbolismo.

En el medio musical, el nuevo andalucismo se manifiesta en la música urbana a través de rasgos flamencos (palos, lírica tradicional, etc.) que hasta un cierto punto se identifica con la cultura andaluza; el uso de los hablas andaluzas, los símbolos folklóricos regionales. Artistas como Dellafuente, Rosalía, María Llergo y Califato ¾, representantes de géneros musicales diferentes, son al mismo tiempo integrantes y promotores del mencionado movimiento.

En las redes, en especial en Instagram, surgen otras páginas como Andalucesmemes, Diario de los jereles, Ferran_cano, Zarvaje, Peineta Revuelta y muchas más, además de artistas, ilustradores y tatuadores independientes que tienen una estética general verdiblanca.

García también menciona algunas personalidades que se han transformado en símbolos del espíritu andaluz y cuyas imágenes son tan representativas para las generaciones jóvenes (por sus iniciativas siempre progresistas, siempre inclusivas, siempre igualitarias) como para las anteriores (más centradas en lo político, en lo científico y artístico en sentido tradicional):

"Sí existen figuras históricas de enorme popularidad y que juegan un papel significativo en estas manifestaciones culturales. Lorca, Camarón, Lola Flores y otras mujeres folclóricas son una presencia constante. Y en concreto estas figuras tienen un potencial emancipador interesante en cuanto a reivindicación de la memoria histórica, ruptura de patrones heternormativos, el feminismo y la cuestión del racismo antigitano. "

Un ejemplo: la página ferran_cano publica el día 18 de agosto de 2020 una imagen de los contornos del retrato de Federico García Lorca pintado en un muro, acompañado por el texto "LORCA BIBE/LA LUXA ÇIGE". ¿Una declaración política? Posible, pero poco probable. Más realista será considerar en este caso a Lorca un símbolo de su ideología. Asimismo, Lorca "bibe" en el ideal colectivo andaluz, en el ideal colectivo de los marginados (es, en realidad, lo mismo: el andaluz es el marginado); Lorca "bibe" por las mismas razones por las que fue fusilado – en palabras de Jesús Sordo Medina:

"por revolucionario; por criticar lo patriarcal en defensa de lo matriarcal; por reconocer el valor de la cultura musulmana en la península ibérica y arruinar así ese «salafismo» cristiano de la derecha española más reaccionaria; por defender los derechos del hombre frente a la alienación de los estados autoritarios de cualquier ideología; por igualar a las clases y a las razas, como hizo con la población gitana; por soltar el puño sobre la mesa contra el capitalismo y la burguesía más inútil, o por equiparar homosexualidad y heterosexualidad"

Además, el ser andaluz de Lorca, su habla, su orgullo, su temática literaria en su período neopopulista son otros de los aspectos que le convierten en una de las

imágenes del andalucismo cultural, e igual pasa con otras personalidades andaluzas.

Es inútil volver a mencionar el impacto del Internet en la vida social de los jóvenes en particular, pero sí vale la pena estudiar extensamente todas las manifestaciones de un movimiento social como el andalucismo y la reivindicación de sus valores, especialmente observando su evolución a lo largo del tiempo. El genio de las jovenes generaciones luce por su sutileza, valentía, perseverancia y determinación y Andalucía goza de amantes sin número de la bandera verdiblanca que luchan por la apreciación de los hablas andaluzas como hablas cultas, que no carecen de valor o validez. En las redes sociales, se recomienda el uso de los hashtags para facilitar su búsqueda: #VivaAndalucía.

Bibliografía

ALVAR, Manuel, LLORENTE, Antonio, SALVADOR, Gregorio (1961-1973): *Atlas lingüístico y etnográfico de Andalucía*, Granada, Universidad de Granada.

Andalusian Dictionary [@andalusian_dictionary], (22 de octubre de 2020), *Hay tantos usos de "EA" como andaluces en el mundo así que no dudes en poner tu definición en los comentarios!* [Fotografía], Instagram, https://www.instagram.com/p/CGpnqUoHqh_/.

Ferran_cano [@ferran_cano_and], (18 de octubre de 2020), *Lorca bibe*, [Fotografía], Instagram, https://www.instagram.com/p/CEBxWjVKMom/

GARCÍA, José Ignacio (11 de agosto de 2020), *¿Qué es eso del "Nuevo Andalucismo"?,* "El Salto Diario", recuperado de https://www.elsaltodiario.com/andalucismo/nuevo-andalucismo.

Habla tu andaluz [@hablatuandaluz], [s.f.], *Publicaciones* [Perfil de Instagram], Instagram, recuperado el 14 de enero de 2021, https://www.instagram.com/hablatuandaluz/.

LA ROSA, Amaro (2016), *Movimientos sociales, redes sociales y recursos simbólicos*, "Correspondencias & Análisis", 6, Universidad San Martín de Porres.

LÓPEZ, S. (2007), *Internet y movimiento antiglobalización: usos activistas de las nuevas tecnologías,* "Revista de Medios y Educación", Sevilla, Universidad de Sevilla.

Real Academia Española, *Diccionario de la lengua* española, 23.ª ed., [versión 23.4 en línea], https://dle.rae.es/andalucismo?m=form [12 de enero de 2021].

SORDO MEDINA, Jesús (7 de abril de 2019), *La ideología de Federico García Lorca,* "Homo Homini Sacra Res", recuperado de https://www.homohominisacrares.net/politica/la-ideologia-de-federico-garcia-lorca.php

„ANDALUCISMO" AND SOCIAL MEDIA

Abstract

Keywords: *social media, Andalusian tradition, linguistic and cultural vindication*

The following paper presents a brief outlook on the social media manifestations of the „andalucismo" in two of its interpretations: word or linguistic structure belonging specifically to the people from the southern Spanish region of Andalusia; or love, passion, pride towards everything related to and concerning Andalusia. Living in the era of technology and communication, it is only normal that social movements be adapted to the facilities of the Internet, especially those of social media, and social progression is to be found online, through the resourcefullness and creativity of the young generations.

Nevoia de evoluție în procesul de predare-învățare a limbilor străine și adaptarea la contextul educațional actual

CHRISTINA ANDREEA MIȚARIU
Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir" București
Facultatea de Management în Turism, Comerț și Servicii Timișoara
e-mail: christinamitariu@yahoo.com

Cuvinte-cheie: *învățământ on-line, Internet, platforme tip Moodle, tehnologii de predare - învățare.*

Introducere

După cum preciza Desmarais încă din 1998, *« On pourrait croire que l'utilisation des technologies en didactique des langues est un phénomène récent, puisque maintenant les technologies, omniprésentes, gèrent presque nos vies ! »*[1], în predarea limbilor străine s-a încercat dintotdeauna utilizarea tehnologiei. Reînnoind o dată la 10-15 ani metodologiile utilizate (audio-orale, 1940; audio-vizuale, 1950; ...), predarea limbilor străine fie a integrat noile metodologii în tehnologiile existente (cum ar fi televiziunea pentru metodologia audio-vizuală) fie a integrat noile tehnologii în metodologiile existente, așa cum s-a întâmplat în abordarea comunicativă care a privilegiat computerul și, începând cu anul 1995, Internetul. Astfel, evoluția predării limbilor străine a mers în tandem cu evoluția tehnologiei, care a devenit din ce în ce mai prezentă de-a lungul timpului. Prin urmare, utilizarea resurselor media nu reprezintă o noutate în cadrul cursurilor de limbi străine: *«L'utilisation des différents médias [n'a jamais été] chose nouvelle pour le professeur de langues.»*[2]

Obiectivul acestui studiu este acela de a prezenta din perspectivă diacronică aceste instrumente utilizate în predarea / învățarea limbilor străine. Astfel, vom trece în revistă în ordinea apariției: „dispozitivul de predare", magnetofonul, laboratorul de limbi străine, televizorul, VCR-ul, computerul și Internetul. Această analiză se va concentra în special asupra acestui ultim instrument care continuă să deschidă noi orizonturi și care a devenit vital în contextul actual al învățământului la distanță.

• Dispozitivul lui Pressey: Drum Tutor

Dispozitivul inventat de Pressey (profesor american de psihologie) a fost primul instrument de predare a limbilor străine, care a apărut în anii 1920. Acesta

---

[1]Desmarais, L., *Les Technologies de l'Information et de la Communication*. Québec, Les Editions Logiques, 1988, p.13.

[2] Montrol-Amouroux, « Le Prof de Langue : un Familier des Technologies », http://www.cemea.asso.fr/multimedia/reflexions.html, 1999.

consta în corectarea automată și imediată a întrebărilor cu posibilități de alegere multiple. Structura sa era una foarte simplă: era prevăzut cu patru butoane, fiecare reprezentând răspunsuri posibile la întrebarea adresată. Cursantul juca un rol activ în procesul de învățare, fiind într-o interactivitate constantă cu acest instrument. Trecerea la următoarea întrebare se putea face numai după ce a găsit răspunsul corect la întrebarea curentă. Avantajele oferite de acest dispozitiv Drum Tutor erau legate de faptul că permitea învățarea individualizată, o recapitulare a informațiilor dobândite și stabilirea personalizată a ritmului de învățare, în funcție de capacitatea și disponibilitaea fiecărui cursant.[3]

• Dispozitivul lui Skinner: predarea programată

Strămoșul educației asistate de computer (CAE), educația programată (EP) dezvoltată de Skinner (psiholog american), tot după modelul teoriei behavioriste, constă în implementarea unor *„contingențe de consolidare susceptibile de a crește probabilitatea apariției unor răspunsuri adecvate”*[4]. Confirmarea (printr-o formulă tip „bravo”, o recompensă) este cea care crește probabilitatea exercitării unui comportament adecvat, situându-se la polul opus față de pedeapsă. Având în vedere acest obiectiv, conținutul care trebuia predat era împărțit în cât mai multe unități, pornind de la cea mai simplă până la cea mai dificilă, astfel încât chiar și cei mai slabi cursanți să reușească. Este vorba de o predare pas cu pas, în care fiecare etapă aduce informații noi, o nouă regulă și indică răspunsul pe care cursantul trebuia să îl ofere în etapa precedentă: *„această verificare imediată [care] corespunde principiului consolidării.”*[5]

Dispozitivul lui Skinner, care a redus timpul dintre elaborarea răspunsului și verificare, era alcătuit dintr-o rolă de hârtie pe care erau înscrise întrebările și pe care cursantul o învârtea pe măsură ce înainta în materie. *„El scria în căsuțele prevăzute pentru răspunsurile sale, apoi derula sulul pentru a obține corectura.”*[6]. Dacă răspunsul său era corect, el putea trece la următoarea întrebare; dacă nu, trebuia să se corecteze[7]. Aceste întrebări au fost exerciții structurale: exerciții repetitive utilizate pentru reevaluarea noțiunilor învățate, pentru consolidarea structurilor fixe și pentru a crea cursantului automatisme.

• Laboratorul de limbă

Laboratorul de limbi străine a fost, mai ales după apariția magnetofonelor avansate, *„tehnologia cel mai frecvent asociată cu predarea limbilor străine”*[8].

---

[3] Halgand; Antoniadis și colab., « Design d’Interface Multimédia et Internet », (Mémoire de DESS) [on-line], 2004.

[4] Gaonac'h, *Théorie d’Apprentissage et Acquisition d’une Langue Etrangère*, Paris, Hatier, 1987, p.21.

[5] *Ibidem*.

[6] Demaizière & Dubuisson, « Enseignement Assisté par Ordinateur et Langues Etrangères à l’Université », Revue de l’EPI 47, pp. 192-196, 1997, http://www.epi.asso.fr/fic_pdf/b47p 192.pdf. p.39.

[7] Cf. Halgand, 2004; Antoniadis și colab., 2006.

[8] Desmarais, *Les Technologies de l’Information et de la Communication*. Québec, Les Editions Logiques, 1988, p. 41.

Apărut la începutul anilor 1950 prin utilizarea metodologiei audio-orale behavioriste și structuraliste, scopul său a fost dobândirea și fixarea unor automatisme în plan lingvistic. Cursantul asculta la căști dialogurile înregistrate și răspundea la întrebări. Aceast demers era centrat practic pe înțelegerea și pe elaborarea unor enunțuri orale. O altă variantă era ascultarea unor secvențe sonore și apoi imitarea acestora, în acest caz atenția fiind focalizată asupra pronunției.

În anii '80, acest instrument conceput pentru exerciții structurale a cedat locul laboratorului multimedia care utiliza sunetul, imaginile și scrierea. Odată cu apariția acestuia, înțelegerea / elaborarea de enunțuri orale se îmbunătățesc, iar implicit motivația crește.

• Televiziunea

Cu scopul de a aduce în atenția cursanților un limbaj autentic și de a le oferi activități *„înrădăcinate în realitatea socială, politică, culturală și lingvistică a comunității a cărei limbă o învață”*[9], televiziunea și-a câștigat locul în cadrul cursurilor de limbi străine, încă din anii 1950.

La început, sarcina cursantului era să urmărească emisiuni de cca 5 minute și să răspundă la întrebările adresate de profesor în legătură cu conținutul acestor emisiuni[10]. Apoi, în anii 1970, au apărut metode televizate de predare, precum „En français”, „Les Français chez vous“, „En France comme si vous y étiez”, concepute după metodele structuralistă și behavioristă, în care erau prezentate anumite contexte ce vizau învățarea a trei sau patru structuri: *„Obiectivul este de a arăta și demonstra un mecanism lingvistic și de a facilita achiziționarea acestuia prin repetări“*[11]. În cele din urmă, din anii 1980, prin cablu și satelit, emisiunile autentice și-au făcut intrarea în predarea / învățarea limbilor străine. De exemplu, canalul internațional TV5 în limba franceză permite doritorilor să descopere limba franceză și lumea francofonă, DW (Deutsche Welle) - limba germană etc.

• VCR (Video-recorderul)

Începând cu anii 1970, pe lângă televizor, în sălile de curs a fost introdus și video-recorderul. Acest nou instrument a reprezentat un salt considerabil în clasele de limbi străine, datorită faptului că permitea derularea unor secvențe, reluarea, oprirea pe o imagine pentru a o studia, a o analiza, etc. În plus, oferea flexibilitate din punct de vedere al programului, cursanții nemaifiind obligați să respecte întocmai programul TV care prezenta emisiunea vizată. De asemenea, materialul putea fi vizionat de oricâte ori se dorea.

• Computerul

Între anii 1960 și 1970, computerul a început să fie folosit în cadrul cursurilor de limbi străine. Inițial, utilizarea sa pedagogică era concepută într-un

---

[9] Boucher, « A Quoi Reconnaît-on du Matériel Pédagogique de Nature Communicative ? », *Propos sur la Pédagogie de la Communication en Langues Secondes*, Belgia, De Boeck Université, 1998, p.161

[10] Desmarais, *op. cit.* , p.25

[11] Compte, « L'Image Animée dans l'Apprentissage du Français Langue Etrangère », în Langue Française 83, 1, 1989, p.37

„mod tutorial” care consta în transpunerea pe computer a exercițiilor structurale, conform principiilor predării programate a lui Skinner. Acest program tutorial oferea informații, preda cursantului regulile necesare, iar apoi propunea exerciții aplicative. Au existat două categorii principale de utilizare[12]:

-***Software*** de repetare și învățare: Aceste programe ofereau o progresie secvențială printr-o serie de itemi; cu alte cuvinte, așteaptă până când elevul a răspuns corect la un item înainte de a trece la următorul articol.

-***Tutoriale***: spre deosebire de primul, tutorialele, prin introducerea de conținut sau concepte noi, nu se limitează la a pune întrebări despre cunoștințele dobândite anterior. Avantajul oferit de acestea constă în stabilirea individuală a ritmului de către cursant, care prin apăsarea unei taste înaintează spre secvențele / lecțiile următoare. Aceste tutoriale pot include întrebări cu răspunsuri multiple, note explicative sau repetarea noțiunilor asimilate.

Odată cu convergența Procesării automate a limbajului (NLP), al cărui obiectiv este *„proiectarea de software sau programe capabile să proceseze automat date lingvistice, adică date exprimate într-o limbă (numită „naturală”)”*[13], s-au născut procesarea textelor, verificarea ortografiei, crearea de exerciții de lectură, care permit mai mult decât generarea automatismelor la cursanți. Este vorba despre utilizarea computerului ca „instrument”.

Apoi, în anii 1980, a apărut o altă posibilitate de utilizare educațională și lingvistică a computerului: „*aceea în care utilizatorul dă comenzi computerului*”[14]. Acum este vorba mai degrabă despre un dialog între computer și cursant, deoarece acesta din urmă îi poate pune acum întrebări. De pildă, software-ul englez SHRINK'N'STRECH, prezentat de Anderson[15] și al cărui obiectiv este învățarea contracțiilor (He is He's), este un exemplu de aplicație pentru această abordare. În plus față de exercițiile structurale pe care le sugerează, cursantul îi poate cere să îi ofere mai multe sau mai puține expresii. Deci, utilizatorului îi sunt prezentate două soluții: software-ul știe răspunsul și i-l dă; software-ul nu știe răspunsul și îi cere cursantului să i-l furnizeze să îl învețe; *« ainsi l'ordinateur devient-il de plus en plus savant. »*[16].

Observăm astfel integrarea treptată a computerului în predarea limbilor străine. Fiind un instrument ce oferă deplină autonomie și un înalt grad de motivare, folosind o gamă largă de stimuli, computerul a atras întotdeauna cursanții și îi atrage în continuare:

„Studenții sunt atrași de tehnologie și [...] motivația lor pentru utilizarea unui computer este intrinsecă. Când vi se oferă o varietate de activități la clasă, lucrul cu un computer este întotdeauna cea mai populară opțiune”[17].

---

[12] Anderson, « Apprentissage des Langues et Ordinateur », în Le Français dans le Monde – Recherches et Applications numéro spécial, 1988, p. 6-8.
[13] Delafosse, « Glossaire de la Linguistique Computationnelle. Traitement Automatique des Langues », http:// perso.orange.fr/ldelafosse/Glossaire/Tal.htm, 1999.
[14] Anderson, *op. cit.*, p. 6.
[15] *Ibid.*, p.16-17.
[16] *Ibid.*, p.17.
[17] Gutrie & Richardson, 1995, citat de Lusalusa, 1999.

• Internetul

Răspândit pe plan mondial începând din 1995, Internetul este *„un nou mediu interactiv, a cărui particularitate în comparație cu cel scris, radioul și televizorul, este de a comprima într-un timp mai restrâns și într-un spațiu compact, un număr mare de canale de comunicare umană: imagine, scriere, sunet, video etc.”*[18]. Născut ca o nouă tehnologie a informației și comunicațiilor (NICT), cum ar fi transmisia de date prin cablu, telefonul mobil, laptopul, Internetul s-a integrat treptat în tehnologiile informației și comunicațiilor pentru educație (TICE) prin caracterul său informativ și comunicativ, potențialul său pedagogic și calitatea sa de a promova învățarea. În ceea ce privește domeniul predării limbilor străine, utilizarea sa benefică a fost dezvăluită în principal prin activitățile în grup sau individuale pe care le permite.

Activitățile axate pe colaborare, definite ca mix între interacțiunile autentice, focalizarea asupra cursantului și munca în grup[19], se desfășurau inițial în două forme prin intermediul internetului: e-tandemul și romanul virtual.

E-tandemul: *„este o învățare independentă care în mod normal nu înlocuiește lecțiile de limbă, dar care, răspunzând la o nevoie, le completează ... Este mai presus de toate o problemă de învățare comunicând în limba străină”*[20]. Această abordare presupune *„învățarea în tandem când doi oameni cu o limbă maternă diferită lucrează împreună pentru a învăța fiecare limba celuilalt, pentru a afla mai multe despre celălalt și cultura lor și pentru a face [...] schimb de experiențe / cunoștințe”*[21].

Această formă de învățare axată pe colaborare în cadrul perechilor odată constituite îmbunătățește cunoștințele lingvistice ale ambilor parteneri și ajută la dezvoltarea interculturalității. Practic, fiecare dintre cei doi vorbitori furnizează și dobândește o gamă largă de informații, deoarece se află în cea mai bună poziție de a-și cunoaște limba, cultura și modul de viață din propria țară.

Această metodă de învățare în tandem a existat și înainte de apariția Internetului, având în spate o istorie de aproape 30 de ani[22]. Însă în lipsa unui mod eficient de comunicare la distanță, unul dintre parteneri era nevoit să se deplaseze din țara sa de origine în țara celuilalt, fapt ce îngreuna punerea în practică a metodei. Astăzi, datorită Internetului, comunicarea se poate realiza facil și pe scară largă, astfel că se pot desfășura activități de tipul „e-tandem” fără eforturi financiare și fără deplasări.

---

[18] Joël de Rosnay, citat de Tomé (b), « Internet et Didactique du FLE », http://www3.unileon.es/dp/dfm/flenet/methodologies.htm., 1999.

[19] Puren, « La problématique de la Centration sur l'Apprenant en contexte scolaire », Etudes de Linguistique Appliquée 100, 1995. p.142.

[20] Brammerts & Little, « Guide Pour l'Apprentissage des Langues en Tandem par Internet», http://www.slf.ruhr-uni-bochum.de/learning/inffra 11.html, 1996.

[21] Bayer & Farah, « Apprentissage des langues en tandem par Internet », Etudes de Linguistique Appliquée 113, 1999, p. 73.

[22] Helmling & Kleppin, «Apprendre les Langues en Tandem», Le Français dans le Monde 303, 1999, p. 32.

Cursanții de limbi străine care doresc să converseze în limba țintă despre subiectele preferate au la dispoziție mai multe mijloace, care sunt diferite în funcție de situație: dacă discuția are loc în timp real sau cu decalaj de timp. Acestea sunt poșta electronică și forumuri de discuții pentru comunicare asincron; chat și conferințe video pentru comunicare sincronă.

Corespondența prin e-mail presupune ca o parte a mesajului să fie scrisă în limba străină, iar cealaltă parte în limba maternă. Decalajul de timp între redactarea e-mailului inițial și cea a răspunsului permite răgazul de a căuta în dicționare, tratate de gramatică etc. noțiunile / structurile necunoscute. În cadrul acestei metode, e recomandabil ca partenerii să corecteze paragrafele primite în limba lor maternă, astfel ca partenerul străin să conștientizeze greșelile făcute, să evite a le repeta și astfel să progreseze rapid în procesul de învățare.

Conversațiile prin intermediul forumurilor de discuții: funcționarea forumurilor este asemănătoare cu cea a e-mailului, cu diferența că mesajul trimis nu se adresează unei persoane, ci unui server care îl publică în așa fel încât să fie citit de toate persoanele abonate la respectivul. Scopul *„este de a permite participanților să facă progrese în ceea ce privește stăpânirea limbii străine și să obțină o mai bună înțelegere a culturii unei limbi țintă prin citirea mesajelor trimise ... și trimiterea contribuției lor. „*[23].

Conversațiile pe chat: în afară de cele două posibilități anterior menționate, mai există o altă formă de comunicare sincron în scris care este chat-ul. Prezentând aceleași avantaje ca și tandemul prin e-mail, tandemul prin chat permite și comunicarea simultană: textul scris de cel care învață limba țintă apare imediat pe ecranul celuilalt partener, care îi poate răspunde instantaneu în limba lor țintă.

Dincolo de spontaneitatea pe care o implică această metodă, apare un neajuns major legat de calitatea limbajului folosit. Acesta este de cele mai multe ori sărăcit, simplificat, iar textele sunt pline de erori.

Tandem prin comunicare video: Exploatarea și îmbunătățirea exprimării și înțelegerii scrise prin situații autentice de comunicare prin e-mail și chat sunt cu siguranță de o importanță majoră pentru predarea / învățarea unei limbi străine. Cu toate acestea, *„În predarea comunicativă, elevii ar trebui să aibă posibilitatea de a exersa vorbirea“*[24].

Datorită Internetului, putem intra în contact oral cu vorbitori nativi. *„Activitatea care ne permite să ne exprimăm oral și în timp real cu cineva, prin rețea, este videoconferința”*[25], numită și comunicare video.

Comunicarea video este *„un sistem care permite schimbul în timp real între două sau mai multe grupuri îndepărtate, combinând imaginea video și sunetul*

[23] Brammerts & Little, « Guide Pour l'Apprentissage des Langues en Tandem par Internet », http://www.slf.ruhr-uni-bochum.de/learning/inffra 11.html, 1996.

[24] Echipa Weboscop, « FAQ Vidéoconférence », http://millennium.arts.kuleuven. ac.be/weboscope/ parler/faq_vc.htm.

[25] Pérez, « Internet en Clase de Francés Lengua Extranjera », http://centros6.pntic/mec.es/ eoi.de.hellin/sevilla/exporal.html, 2001.

...”[26]. Aceasta înseamnă că oricine a instalat o cameră web și un microfon pe computerul său poate vedea și auzi instantaneu o altă persoană care și-a echipat computerul cu aceleași dispozitive.

În ciuda avantajelor oferite de e-tandem, trebuie remarcat faptul că uneori este dificilă găsirea partenerilor care să fie interesați de învățarea unei limbi cu circulație limitată, cum este cazul românei. În mod evident, mult mai ușor se constituie echipele formate din vorbitori de limbi de circulație internațională, în special cu unul dintre participanți ca vorbitor nativ de limba engleză.

Romanul virtual: Pe lângă activitățile de colaborare bidirecțională între cursanții de limbi străine din întreaga lume, Internetul permite, de asemenea, activități de producție scrisă colaborativă internațională. Activitățile de grup colaborative, numite și lucrul în echipă[27], nu mai implică aducerea unui individ în contact cu altul, ci un grup de indivizi cu un alt grup. Obiectivul acestor activități este de a oferi *„elevului să participe la crearea unei opere artistice colective.”*[28]

Internetul găzduiește site-uri *„care oferă materiale de învățare, exerciții și / sau activități ...”*[29] pentru cursanți. Aceste activități sau exerciții sunt concepute, în general, sub formă de întrebări cu răspunsuri multiple, propoziții incomplete, exerciții de împerechere, oferind avantajul corecturii și a evaluării automate. Aceste site-uri își propun să faciliteze dobândirea unor abilități lingvistice (de înțelegere / producție orală-scrisă) și să încadreze învățarea individualizată și în contextul învățământului organizat, fie la nivel pre-universitar, fie chiar și universitar. Scopul acestor activități nu este de a promova comunicarea, ci de a pune la dispoziția cursantului materiale de învățare.

Odată cu schimbările impuse de învățământul on-line, aceste resurse au devenit extrem de valoroase, prin faptul că ele pot fi accesate de către orice doritor, de oriunde și oricând, oferind o gamă largă de informații lingvistice și culturale. Ele au devenit în multe situații un instrument suplimentar bine-venit în clasele de limbi străine organizate la distanță.

Predarea limbilor străine poate avea loc în diverse contexte și prin diverse metode. Astăzi înseamnă: inter (act), din ce în ce mai mult în afara cadrului instituțional, din ce în ce mai mult la distanță, din ce în ce mai mult la scară globală. Pentru a dobândi cunoștințe lingvistice, nu e neapărat necesar ca acestea să fie transmise într-un cadru instituțional.

Învățământul on-line oferă profesorului o gamă largă de opțiuni pentru a-și organiza activitatea de predare: canale (sunet, text, video etc.), moduri (sincron, asincron), sesiuni (individuale sau colective). Predarea nu mai are loc într-un

---

[26] Blanchamp, « Visiocommunication et Projet d’Etablissement », http://crdp.ac-clermont.fr/ crdp/tice/resources/visio.htm**,** 1999.

[27] Cord, « Internet et Pédagogie. Etat des Lieux », http://www.adm.adm6. jussieu.fr/fp/ uaginternetetp/**,** 1999.

[28] Séguin, « Exploration Assistée », http://www.colvir.net/pedagogie/parea/ explora.html, 1997.

[29] Komatsu, « Une Analyse Pédagogique et Technique de Sites Internet pour un Emploi en Autonomie des Apprenants du F.L.E. », http://skomatsu.free.fr/articles/ Cef2000.pdf, 2000.

anumit loc (instituție), conform unui orar imuabil (programul), în jurul funcțiilor și rolurilor codificate.

Sistemele de partajare a resurselor multimodale și de co-construire a cunoștințelor on-line constituie modificări care par a fi parțial ireversibile. Dacă până acum câțiva ani predarea la distanță reprezenta un deziderat greu de realizat, la ora actuală, aceasta reprezintă în unele cazuri unica opțiune.

Orice inovație necesită o perioadă de maturizare și adeziunea unei comunități de participanți la o serie de convingeri. Aceasta a fost și situația platformelor de învățare online, ca MOODLE (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment) sau MOOC (Massive Open Online Course).

Predarea unei limbi străine înseamnă: descrierea unui sistem și gestionarea complexității acestuia, planificarea și reglarea automatizării reflexelor, oferind o alternanță între manipularea secvențelor care sunt uneori mai flexibile, alteori mai directive. Cu siguranță reprezintă o provocare găsirea echilibrului corect între îndrumare și libertate într-un context în care spațiul de lucru devine dematerializat peste noapte. Distanța creează nevoia de autonomizare. Milioane de potențiali studenți sunt acum în contact informal cu limbi străine (cu o predominanță a englezei pe web) datorită unei varietăți de resurse autentice.

În ceea ce privește înțelegerea orală, pentru ameliorarea acestei abilități, există site-uri pe Internet cu documente audio autentice sau non-autentice, în care înțelegerea este testată sub formă de întrebări cu răspunsuri multiple și cu opțiunea de autocorectare. Acestea oferă transcrierea, uneori chiar și traducerea, un glosar și explicarea unor anumite chestiuni gramaticale[30]. De exemplu, „Bonjour de France” este un site pentru limba franceză ca limbă străină cu înregistrări audio, exerciții și teste de înțelegere. Pentru limba germană, o resursă de acest tip este „Deutsche Welle”, organizat după aceeași structură.

Pentru înțelegerea textelor scrise, se utilizează documente scrise autentice sau non-autentice, exercițiile legate de aceste documente fiind de același tip ca și pentru înțelegerea orală. De exemplu, site-ul „În țara imaginarului” prezintă povești despre Grimm, Perrault, pe care chiar și începătorii vor începe să le înțeleagă foarte repede, pentru că de cele mai multe ori știu deja poveștile în limba lor maternă.

Pentru învățarea noțiunilor gramaticale există site-uri care prezintă noțiunile teoretice urmate de exerciții cu spații de completat, întrebări cu răspunsuri multiple, precum și o bază de date pentru conjugări. Astfel, după ce au învățat (sau au revizuit) regulile gramaticale la nivel teoretic, cursanții vor putea să-și testeze nivelurile de cunoștințe. De exemplu, site-ul numit „Le Français pour tous”, „Le Point du FLE” sau „Mein Deutschbuch” oferă lecții și exerciții de gramatică pentru toate nivelurile.

[30] *Ibid.*

Concluzie

Observăm, așadar, că un nou instrument educațional a fost adăugat la predarea / învățarea limbilor străine și că prin intermediul acestui instrument - **Internetul -** computerul este încă prezent. Chiar și în lipsa Internetului, acesta din urmă ocupa deja un loc important în predarea limbilor străine. Cu atât mai mult, odată ce Internetul a început să fie utilizat pe scară largă, computerul a devenit un instrument esențial pentru muncă, comunicare, cercetare și documentare. Desigur, alte instrumente tehnologice precum televizorul, CD-playerul sau video-recorderul încă își au locul în sălile de clasă, dar să nu uităm că un computer conectat la Internet încorporează toate caracteristicile acestor instrumente. Această resursă a contribuit foarte mult la predarea limbilor străine și nu pare să se oprească aici.

Bibliografie

Académie de Reims (1999). « La Visiocommunication », http://www.ac- reims.fr/datice/allemand/visio/visio.htm

ANDERSON, J., Apprentissage des Langues et Ordinateur, în Le Français dans le Monde – Recherches et Applications numéro spécial, pp. 6-19, 1988.

BAYER, V., JAMIL, F., « Apprentissage des langues en tandem par Internet », Etudes de Linguistique Appliquée 113, pp. 73-78, 1999.

BLANCHAMP, G., «Visiocommunication et Projet d'Etablissement», http://crdp.ac-clermont.fr/crdp/tice/resources/visio.htm**,** 1999.

BOUCHER, A-M. « A Quoi Reconnaît-on du Matériel Pédagogique de Nature Communicative ? », Propos sur la Pédagogie de la Communication en Langues Secondes, pp.155-164, Belgia, De Boeck Université, 1998.

BRAMMERTS, H. & D. Little, « Guide Pour l'Apprentissage des Langues en Tandem par Internet», http://www.slf.ruhr-uni-bochum.de/learning/inffra 11.html, 1996.

COMPTE, C., « L'Image Animée dans l'Apprentissage du Français Langue Etrangère », Langue Française 83, 1, pp. 32-50, 1989.

CORD, B., «Internet et Pédagogie. Etat des Lieux », http://www.adm.adm6.jussieu.fr/fp/uaginternetetp/**,** 1999.

DELAFOSSE, L., « Glossaire de la Linguistique Computationnelle. Traitement Automatique des Langues », http:// perso.orange.fr/ldelafosse/Glossaire/Tal.htm, 1999.

DEMAIZIERE, F., « Enseignement Assisté par Ordinateur et Langues Etrangères à l'Université », Revue de l'EPI 47, pp. 192-196, 1997, http://www.epi.asso.fr/fic_pdf/b47p 192.pdf.

DESMARAIS, L., Les Technologies de l'Information et de la Communication. Québec, Les Editions Logiques, 1988.

EQUIPE WEBOSCOPE, «FAQ Vidéoconférence», http://millennium.arts.kuleuven.ac.be/weboscope/parler/faq_vc.htm.

GAONAC'H, D., Théorie d'Apprentissage et Acquisition d'une Langue Etrangère, Paris, Hatier, 1987.

HALGAND, Mathieu, « Design d'Interface Multimédia et Internet », (Mémoire de DESS) [on-line], 2004.

HELMLING, B. & K. KLEPPIN, «Apprendre les Langues en Tandem», Le Français dans le Monde 303, pp. 32-34., 1999.

KOMATSU, S., « Une Analyse Pédagogique et Technique de Sites Internet pour un Emploi en Autonomie des Apprenants du F.L.E. », http://skomatsu.free.fr/articles/ Cef2000.pdf, 2000.

MONTROL-AMOUROUX, P., « Le Prof de Langue : un Familier des Technologies », http://www.cemea.asso.fr/multimedia/reflexions.html, 1999.
PEREZ, C. V., « Internet en Clase de Francés Lengua Extranjera », http://centros6.pntic/ mec.es/eoi.de.hellin/sevilla/exporal.html, 2001.
PUREN, C., « La problématique de la Centration sur l'Apprenant en contexte scolaire », Etudes de Linguistique Appliquée 100, pp. 129-149, 1995.
SEGUIN,P., « Exploration Assistée »,http://www.colvir.net/pedagogie/parea/ explora.html, 1997.
TOME, M.(a)., « Communication », http://www3.unileon.es/ dp/dfm/flenet/ analyse comm.htm; (b), 1999, « Internet et Didactique du FLE », http://www3.unileon.es/dp/ dfm/flenet/ methodologies.htm., 1999.

THE NEED TO DEVELOP IN THE PROCESS OF TEACHING-LEARNING FOREIGN LANGUAGES AND ADAPTING TO THE CURRENT EDUCATIONAL CONTEXT

Abstract

Keywords: *online education, Internet, Moodle platforms, teaching-learning technologies.*

In the process of teaching-learning a foreign language, out of the need to use authentic language in the courses, to motivate students and thus facilitate the learning of foreign languages, new means and technologies have been introduced several decades ago. Language teaching has always been adapted according to the social context, following the evolution of technology and integrating various new technological tools, which both teachers and students can use both in school / university and individually.The aim of this article is to provide a brief history of these technological tools that have greatly influenced the teaching / learning of languages from the 1920s to the present day, ie until the use of the Internet. In the context of the current crisis, which is having an adverse effect, including on education, the Internet is an essential and extremely complex resource in the process of teaching-learning languages.

Sfinții Vasile, Grigorie şi Ioan și influența lor în culturala și în viața duhovnicească a bisericii

NICOLAE MORAR
Universitatea de Vest din Timişoara

Sfinții Trei Ierarhi, Vasile, Grigorie şi Ioan reprezintă, atât pentru creştinismul Răsăritean cât și pentru cel Apusean, modele vocaționale exemplare. Pentru tinerii care se pregătesc să devină preoți, sunt repere atât în ce priveşte înmagazinarea de cunoştințe teoretice, cât şi a cultivării virtuților specifice misiunii sacerdotale. Iar zelul lor intelectual îi plasează în galeria celor mai mari gânditori creştini[1].

1. Sfinților Trei Ierarhi și cultura epocii lor

Cei Trei Ierarhi au avut mai multe particularităţi în comun:

Toţi trei au aparținut unor provincii ale Asiei Mici: Vasile şi Grigorie Capadociei, iar Ioan, Siriei; toţi trei au trăit în veacul al IV-lea numit „veacul de aur" (Vasile s-a născut în 329 sau 330, Grigorie între 329-331, iar Ioan în 354). Vasile şi Grigorie fiind născuți în aceeaşi provincie, au devenit prieteni nedespărțiți, pe când Ioan, s-a format independent, însă în aceeaşi atmosferă şi sub îndrumarea acelorași profesori.

Toți trei proveneau din familii creştine şi au început educația sub îndrumarea părinților[2]. Celebrele şcoli catehetice creştine de odinioară erau puține, iar cele existente (Alexandria, Antiohia, Cezareea Palestinei) se aflau într-un nefericit declin. Aşa se face că tinerii creştini au ajuns să-şi facă studiile în şcoli păgâne şi pe lângă profesori păgâni. Au studiat elocința la Cezareea Capadociei, după carte s-au îndreptat către alte centre universitare, unde, pe lângă materiile obişnuite – retorica, gramatica, filosofia, astronomia, geometria, aritmetica, medicina –, se studiau morala şi religia, ambele păgâne.

Referindu-ne la Sfântul Vasile, se impune să arătăm că, încă student fiind, s-a impus în fața profesorilor, cât şi a colegilor. Astfel, Sfântul Grigorie a scris ulterior că Vasile egala pe profesori şi depăşea pe colegi în tot soiul de ştiințe[3] şi îşi

---

[1] N. Corneanu, *Pregătirea şcolară a Sfinților Trei Ierarhi*, în *Patristica mirabilia. Pagini din literatura primelor veacuri*, Timişoara, 1987, p. 126.

[2] Părinții i-au învăţat să-L cinstească pe Dumnezeu, să-L iubească pe Hristos, să frecventeze biserica şi să citească Sfânta Scriptură – sub influența educației primite în casa părintească, episcopul Ioan avea să scrie mai târziu tratatele: „Despre gloria deşartă" şi „Cum trebuie să crească părinții pe copii", în care a demascat păcatele care îl înstrăinează pe om de Dumnezeu, pe de o parte; pe de altă parte, a indicat modul cum trebuie educați copiii de către părinții lor.

[3] Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cuvântare funebră în onoarea lui Vasile cel Mare*, traducere de Nicolae Donos, Ed. Zanet Corlățeanu, Huşi, 1931, 13. Sfântul Grigorie de Nazianz: *Apologia* şi

însuşise o ştiinţă mai mare ca vârsta sa şi avea o statornicie de caracter mai mare ca ştiinţa pe care o poseda. Era retor între retori, chiar înainte de a se sui la tribuna de conferenţiar. Era filosof între filosofi, iar pentru creştini, el era preot chiar înainte de preoție[4]. Vasile a ajuns un model în didascaleul din Cezareea Capadociei, deși nu şi-a făcut din retorică un scop, obiectul fiind însușirea „filosofiei", prin care înțelegea „sârguința de a te dezlipi de lume şi a te lipi de Dumnezeu, de a dobândi prin cele pământeşti cele cereşti şi de a câştiga prin cele nestatornice şi fugare cele statornice şi durabile"[5].

Cele precizate cu privire la Vasile se potrivesc și Sfântului Grigorie. Deși cei doi prieteni s-au despărțit după studiile făcute în Cezareea Capadociei – Vasile a plecat la Bizanț, capitala Răsăritului, vestită prin sofişti şi filosofi renumiți, iar Grigorie la Alexandria, alt important centru cultural al antichității creştine. S-au reîntâlnit la Atena. Grigorie a ajuns acolo prin anul 350, iar la câteva luni a sosit și Vasile. Ambii au venit în „patria înțelepciunii", „mânaţi de o straşnică sete de ştiinţă", cum ave să sublinieze Sfântul Grigorie în „Cuvântarea funebră în onoarea lui Vasile cel Mare"[6].

Deși la Atena profesorii nu au fost de talia unora dintre cei care au ilustrat şcolile catehetice creștine din veacul anterior (Origen, de pildă), totuşi erau erudiți şi buni îndrumători în cele ale culturii generale și cărora, ulterior, foștii ucenici le-au adresat omagii sincere. Au urmat ciclul denumit „artes liberales=arte liberale", cu două etape de studiu: *trivium* (gramatica, retorica şi dialectica) şi *quadrivium* (aritmetica, geometria, astronomia şi muzica). Altfel spus, în academia ateniană au studiat „filosofia", atât cea practică, „asceza", cât şi cea speculativă, „logica"[7].

Pe lângă faptul că şi-au însuşi materiile predate, au acordat o importanță sporită cunoştinţelor menite să le dezvolte pietatea[8]. „Numai două căi cunoşteam amândoi, acea să scrie mai târziu acelaşi Grigorie, referindu-se la el şi la Vasile, cea dintâi de mare preț, cea de-a doua de o valoare mai mică; cea dintâi ducea spre casele noastre sfinte şi spre profesorii care propovăduiau în ele *(scil.* bisericile), pe când cea de a doua la profesorii de ştiinţe profane"[9]. Printre colegii lor s-a aflat, chiar dacă pentru scurt timp, Iulian, viitorul împărat[10], care avea să fi devenit unul dintre cei mai aprigi susținători ai păgânismului.

Elogiul Sfântul Vasile, traducere de Nicolae Donos, Ed. Zanet Corlăţeanu, Huşi, 1931, p. 131. I. G. Coman, *Studiile universitare ale Părinților capadocieni*, în „Studii Teologice", nr. 9-10/1955, p. 534-536.

[4] I. Coman, *op. cit.*, p. 534.

[5] Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cuvântare funebră*, 13.

[6] *Ibidem*, 14.

[7] Sfântul Grigorie de Nazianz, *op. cit.*, 23.

[8] *Idem*.

[9] *Idem*. Celelalte căi, adică cele ce duceau la serbări, teatre, întruniri sau ospețe, le lăsăm pe seama altora, pentru că... nimic nu-i mai de preț decât ceea ce duce la virtute şi face mai buni pe cei ce apucă în acea direcție.

[10] Idem, *Discursul* V, 23. Apud I. G. Coman, *Sfântul Grigorie de Nazianz despre împăratul Iulian*, vol. I, Bucureşti, 1938, p. 58.

La Atena, Sfântul Grigorie, împreună cu Sfântul Vasile au pus bazele unei „asociații" juvenile, condusă de Vasile, după cum nota Sfântul Grigore[11]. În astfel de „societăți" sau „fratrii", „studenții se cunoşteau mai bine unii cu alții, se puteau aprecia în ce măsură să folosească şi să promoveze bunele deprinderi, tot aşa cum se putea învăța şi contrariul, dacă în aceste grupări se strecurau şi elemente rele[12]. Fratria, prin priceperea celor doi studenți capadocieni, a reușit să ridice pe membrii ei la un înalt nivel de solidaritate colegială, de afecțiune reciprocă şi de propășire intelectuală și să atragă simpatia profesorilor lor"[13].

În privința celui de-al treilea mare și Sfânt Ierarh, Ioan, care, datorită elocinței, a primit numele de „Hrisostomul", a studiat la Antiohia, cu retorul Libaniu (retorica), şi cu filosoful Andragatiu – Libaniu a fos același dascăl care i-a îndrumat pe Grigorie şi pe Vasile, la Atena, dar care între timp s-a mutat în capitala Siriei[14].

Calitățile tânărului Ioan şi succesele dobândite la învățătură i-au atras stima tuturor. Sfântul Ioan şi-a atrase admirația lui Libaniu care, se zice, pe patul de moarte fiind, ar fi dat următorul răspuns celor care îl întrebau pe cine ar lasă urmaş: „Pe Ioan, dacă nu l-ar fi furat creştinii"[15], cuvintele care reprezintă recunoaşterea supremă a unor merite intelectuale deosebite, neegalate de niciunul dintre colegii ierarhului.

Sigur însă că, precum Grigorie şi Vasile, tot astfel şi Ioan şi-a împărțit timpul între studiu şi biserică, între carte şi rugăciune. Împreună cu prietenul său Vasile[16], altul decât viitorul ierarh al Cezareii Capadociei[17], Ioan va fi depus osteneli şi stăruințe neîncetate spre a dobândi „cereasca filosofie", înțelegând prin „filosofie**"** acel stil superior de viețuire, în care cunoştințele şi faptele se împletesc în cununa sfințeniei[18].

La vârsta de 18 ani Ioan s-a despărțit de profesorii săi profani şi s-a ataşat episcopului Meletie al Antiohiei, moment care coincide cu începutul perioadei sale monastice şi eclesiale (372-375)[19].

Cu o astfel de formație intelectuală, contribuției culturală a celor Trei Ierarhi la cultura epocii nu a fost întâmplătoare, ci a fost un răspuns la provocările publice ale respectivului moment istoric.

În primul rând, secolul al IV-lea d. Hr. s-a remarcat printr-un interes deosebit față de noul discurs promovat de creștinism. Mulți intelectuali formați în mediul

---

[11] Idem, *Cuvântare funebră*, 22.
[12] I. Coman, *Studiile universitare...*, p. 140.
[13] *Idem.*
[14] El l-a inițiat și pe Iulian, zis și „Apostatul", adică viitorul împărat al Bizanțului, în epistemologia gândirii elene.
[15] Sozomen, *Istoria bisericească*, traducere de Iosif Gheorghian, Mitropolit Primat al României, Ed. Tipo-Litografia Cărților, Bisericeşti, 1897, 8, 2.
[16] Socrate, *Idem*.
[17] Vezi şi Ioan Gură de Aur, *Despre preoție*, I, 1.
[18] N. Corneanu, *op. cit.*, p. 130.
[19] I. G. Coman, *Viața Sfântului Ioan Gură de Aur*, în „Glasul Bisericii", nr. 1-2/ 1959, p. 22-23.

cultural păgân au solicitat să fie primiți în Biserică. Parte dintre ei au și-au însușit învățătura creștină, fără niciun fel de ezitare. În schimb alții, deși s-au declarat creștini, nu au renunțat în totalitate la ideile filosofice însușite în școlile păgâne, ci au recurs la un melanj între tezele vechii filosofii elene și învățătura evanghelică. Dintre aceştia s-au remarcat preotul erudit Arie din Alexandria (cca. 256-336), care învăța că Dumnezeu Tatăl este necreat, în timp ce Fiul este creat, dar nu din ființa Tatălui, rolul Său fiind acela de a fi plăzmuit lumea, şi Macedonie, care afirma că Duhul Sfânt este o creatură a Fiului, superioară îngerilor[20].

În al doilea rând, în epocă a existat un real interes pentru problemele teologice și în rândul populației diferitelor urbii ale Imperiului Bizantin. Un astfel de tablou, cu accente umoristice, referitor la agitația creată de disputele teologice în cetățile vremii ne-a lăsat Sfântul Grigorie de Nissa, fratele Sfântului Vasile cel Mare. Întreg orașul – scria Părintele Bisericii –, străduțe, piețe, locuri publice este ticsit de lume: întâlnești, croitori, zarafi, băcani. Te interesezi de o monedă ți se răspunde printre o dizertație despre „ghenitos” și „aghenitos”; vrei să afli prețul pâinii, ți se spune că Tatăl este cel mai mare, iar Fiul îi este supus; spui că vrei să faci o baie, ți se răspunde că Fiul a apărut din nimic[21].

Situațiilor evocate, cei trei Părinți le-au răspuns printr-un ansamblu complex de învățături, construit pe autoritatea Sfintei Scripturi, dar și pe o solidă bază metafizică și prin desfășurarea logică a argumentației.

2. Vocația clericală în viziunea Sfinții Trei Ierarhi

Cei trei Sfinți Părinți au dat o mare importanță vocației preoțești. Lor le era familiar faptul că preoții religiilor contemporane aveau obligația să se ridice, prin evlavia și modul lor de viață, până la idealul credinței respective, de unde și asocierea de către păgâni a sacerdoților cu zeii înșiși[22]. Iar cum vechiul iudaism a promovat tema „aleșilor”, dublată de cea a înțelepciunii profeților, calități prin care s-au impus slujitorii Domnului în istoria lui Israel, credincioșii creștini au considerat că slujitorii Bisericii se cuvenea să se remarce prin ceea ce a făcut Hristos Domnul însuși și prin ceea ce au săvârșit Sfinții Apostoli și ucenicii acestora, adică prin fapte virtuoase, înrudite cu sfințenia.

Moravurile vremii au influențat, însă, grav viața Bisericii. Pe de o parte, aristocrații făceau eforturi considerabile pentru a fi prezenți prin proprii reprezentanți în Biserică, prevalându-se de faptul că dispuneau de suportul financiar necesar

---

[20] * * * *Istoria bisericească universală. Manual pentru Institutele Teologice*, vol. I, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă, Bucureşti, 1956, p. 210-223. I. Rămureanu, *Sinodul I ecumenic de la Niceea. Condamnarea lui Arie. Simbolul niceean*, în „Studii Teologice”, nr. 1-2/1977, p. 15-60. I. Rămureanu, *Sinodul al II ecumenic de la Constantinopol,* în „Ortodoxia”, nr. 3/1981, p. 285-336. V. Muntean, *Istoria creştinătății. De la Hristos până la Reformă*, Ed. Sofia, Bucureşti, 2004, p.143-153.

[21] Sfântul Grigorie de Nyssa, *Sur la divinité du Fils et de l'Esprit et sur Abraham*, traduction Matthieu Cassin, https://halshs.archives-ouvertes.fr/search/index/q/*/structId_i/423/, p. 591. *Contra lui Eunomiu*, I, 575.

[22] Idem, *Sensul preoției la Sfinții Părinți*, în „Studii Teologice”, nr. 9-10/ 1949, p. 739.

întreținerii celorlalți preoți; pe de altă parte, relațiile de rudenie ale unor creştini cu foşti clerici, ce s-au impus în memoria eclesială, erau folosite ca argument în sprijinul intrării unor persoane nepotrivite în Biserică.

Pornind de la faptul că misiunea preoțească este o „sfântă şi folositoare slujire a credincioşilor şi un omagiu adus lui Hristos-Dumnezeu[23], Sfântul Vasile, în calitate de episcop, a adresat horepiscopilor sufragani (Χωρεπίσκοπος=episcop de la țară) scrisori de condamnare a unor practici nefireşti apărute în Biserică, notând: „tot ce vă scriu în această privință să fie socotit ca un leac pentru cel care-şi dă seama că a greşit, ca o măsură preventivă pentru cel care n-a greşit şi ca un protest pentru cel nepăsător, de care de altfel n-aş dori să se găsească nici unul dintre voi. Se zvoneşte că unii dintre voi primesc bani de la cei hirotoniți, ascunzînd acest lucru sub masca evlaviei. (...) Dacă aşa stau lucrurile, să nu se mai întâmple de acum încolo astfel de fapte, iar păcătosul să se îndrepteze, căci celui ce primeşte răsplata trebuie să-i spui ceea ce Apostolii au spus celui care voia să dea bani ca să-şi cumpere participare la Duhul Sfânt: «Banii tăi să fie cu tine spre pierzare»! (...) Prin simonie tu introduci mica ta negustorie în lucrurile duhovniceşti şi în Biserică, în care am primit în gaj Trupul şi Sângele lui Hristos. Iar acestea n-ar trebui să se întâmple! Am să vă spun şi de ce şiretenie se folosesc aceşti oameni: ei îşi închipuie că nu păcătuiesc pentru că nu primesc arginții înainte de a primi taina hirotoniei, pe care n-o primesc decât mai târziu. Or, a «primi» însemnează tot a primi, oricând ar avea loc această primire. Vă rog deci să vă lipsiți de acest venit sau mai curând de acest drum care duce la iad şi să nu vă întinați mâinile cu astfel de câştiguri, pentru ca să vă puteți învrednici de a săvîrşi Sfintele Taine"[24].

Și continuă: „Curățiți în întregime Biserica, scoțând din sânul ei pe cei nevrednici, iar în viitor cercetați pe cei care sunt vrednici şi numai pe ei să-i primiți. Dar nu-i înscrieți înainte de a-mi fi relatat sau să luați la cunoştință că va fi socotit laic cel care va fi admis fără avizul meu"[25].

Iar referitor la felul de a a se comporta al slujitorilor Domnului, nota: „Sârguieşte-te, o, preote, a te arăta pe tine lucrător neruşinat, învățând drept cuvântul adevărului şi niciodată să nu stai la slujbă având vrajbă asupra cuiva, ca să nu izgoneşti de la tine pe Mântuitorul Duh. În ziua slujbei să nu te judeci, nici să te cerți cu cineva, ci în biserică stând, roagă-te şi citeşte până la ceasul când se cade să săvârşeşti Dumnezeiasca Liturghie. Și aşa să stai, cu umilință, şi cu inimă curată înaintea Sfântului Jertfelnic şi să nu cauți aici şi acolo, ci cu groază şi cu frică să stai înaintea Învățătorului ceresc, să nu te grăbeşti a sfârşi rugăciunile pentru vreo slujbă omenească, nici să le scurtezi, nici să iei fața cuiva, ci să cauți către singur împăratul cel ce stă înainte şi către puterile îngereşti, ce stau împrejurul lui. (...) Să

[23] Pr. Prof. Ştefan Alexe, *Considerații despre preoție şi Biserică la Sfinții Trei Ierarhi*, în „Biserica Ortodoxă Română", nr. 1-2/ 1972, p. 54.

[24] Sfântul Vasile cel Mare, *Scrisori*, traducere de Teodor Bodogae, Ed. Instritutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, 53, I-II.

[25] Sfântul Vasile cel Mare, *Ibidem*, 54.

nu slujeşti împreună cu aceia care sunt opriți, nici cu ereticii. Vezi cum Îi stai înainte, cum lucrezi cele sfinte şi pe cine cumineci cu dânsele. Să nu uiți porunca cea stăpânească şi pe cea a Sfinților Apostoli, că zice: «Nu dați cele sfinte câinilor, nici nu aruncați mărgăritare porcilor». Vezi să nu vinzi pe Fiul lui Dumnezeu în mâinile celor nevrednici. Să nu te sfieşti, nici să te ruşinezi de cei slăviți ai pământului, nici de însuşi cel cu coroană încoronat în ceasul acela, iară pe cei vrednici de împărtăşire să-i împărtăşeşti în dar, precum şi tu însuți în dar ai luat"[26].

Sfântul Grigorie de Nazianz, la rândul său, a fost deosebit de critic cu întreaga ierarhie bisericească. Pe preoți i-a admonestat pentru lipsa de pregătire şi pentru caracterul lor condamnabil, pentru cutezanța de a-i îndruma pe alții către viața evlavioasă în timp ce ei înşişi nu erau sfințiți.

„...mie mi se pare, într-adevăr, că preoția, arta de a conduce pe om – ființa cea mai complexă şi cea mai felurită în gând şi faptă – este arta arterelor şi ştiința ştiințelor. Îți vei da seama de aceasta dacă pui față în față preoția cu medicina, ştiința vindecării sufletelor cu ştiința vindecării trupurilor. Comparându-le, vei vedea că medicina e grea, dar preoția e şi mai grea şi mai de preț; şi prin natura materiei, şi prin puterea ştiinței, şi prin scopul lucrării ei. Medicina se ocupă cu trupurile, o materie trecătoare şi pieritoare, care negreşit se va descompune şi se va preface în pământul din care a fost făcută *(Facerea, 3, 19)*, chiar dacă, pentru o vreme, ştiința medicală ajută trupul să biruie tulburările din el; dar, până la urmă, boala sau bătrânețea descompun trupul; şi trupul se supune legilor firii şi nu depăşeşte hotarele proprii. Preoția se ocupă cu sufletul, care-i din Dumnezeu şi dumnezeiesc, care-i părtaş nobleței celei de sus şi tinde spre noblețea aceea, deşi-i unit cu cel inferior lui, cu trupul. (...) Doctorul, ca să vindece trupurile, trebuie să cerceteze şi locul, şi vremea, şi anotimpul, şi vârsta bolnavului şi alte condiții asemănătoare. Prescrie doctorii, dă bolnavului un anumit regim alimentar, îl fereşte de tot ce-l poate vătăma, pentru ca nu cumva poftele bolnavului să zădărnicească ştiința medicală; uneori, când e nevoie, chiar arde, taie şi întrebuințează şi alte mijloace mai dureroase de vindecare. Dar oricât de anevoioasă şi de grea ar părea medicina, totuşi nu-i atât de grea ca preoția, unde trebuie să observi şi să vindeci purtările oamenilor, patimile lor, viața lor, voința lor şi altele asemenea din om; unde trebuie să izgoneşti din perechea asta a noastră, din suflet şi trup, tot ce este animalic şi sălbatic şi să pui în loc şi să statorniceşti tot ce este blând şi plăcut lui Dumnezeu; unde trebuie să împărți cu dreptate ce se cuvine sufletului şi ce se cuvine trupului; unde trebuie să nu îngădui trupului să stăpânească sufletul – cea mai mare nedreptate –, ci să supui trupul, al doilea prin fire, sufletului, capul şi stăpânul, aşa cum cere legea dumnezeiască, aceea care stăpâneşte peste toată creația, atât cea văzută cât şi cea mai presus de simțuri"[27]

---

[26] ***, *Învățătură a Marelui Vasilie către preot*, în „Catihisis sau Învățătura în scurt pentru hristianitate" acum de nou alcătuit de un editorul rivnitor al dogmelor hristianitắții, pre adeverite mântuirii a sfintelor scnpturi, Iaşi, 1838, p. 126-127.

[27] Sfântul Gorigorie de Nazianz, *Fuga de preoție*, în Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Grigorei, Sfântul Efrem Sirul, *Despre preoție*, *Fuga de Preoție* și *Despre Preoție*, traducere de Dumitru Fecioru, Ed. Sofia, București, 2004, XVI-XVII.

Sfântul Grigorie considera că prezența oamenilor cu reputație proastă în preoție era principala slăbiciune a Bisericii din vremea sa. Înainte de a-i curăți pe alții, clericul – aprecia Sfântul Teolog – trebuie să devină lumină pentru a lumina; să se apropie de Dumnezeu înainte de a se apropia de alții; să se sfințească pentru a putea sfinți. „Cel căruia i se încredințează păstorirea credincioşilor nu trebuie numai să nu fie rău – că acesta e un lucru plin de mare ruşine chiar pentru cei de sub păstorirea lui –, ci trebuie să strălucească şi în bine, potrivit poruncii care spune: «Să se abată de la rău şi să facă binele» *(Psalmi, 36, 27)*. Nu trebuie numai să şteargă din sufletul său pildele cele rele, ci să întipărească în el şi pe cele bune, în aşa fel încât să covârşească pe credincioşii săi cu virtutea mai mult decât îi depăşeşte cu dregătoria. Nu trebuie să cunoască hotar binelui şi propăşirii în bine şi nici să nu se uite mai mult la câştigul binelui săvârşit decât la paguba ce-o are de pe urma binelui pe care a evitat să-1 facă, ci să facă totdeauna din binele săvârşit treaptă pentru paşii următori”[28].

Preoților cu un comportament inadecvat în timpul celebrării liturgice li s-a adresat pe un ton cât se poate de critic, chiar tăios: „Mi-a fost ruşine – glosa Dascălul Bisericii – să fiu alături de ceilalți preoți, care, cu nimic mai buni nu erau decât gloata (mare lucru dacă nu chiar cu mult mai răi), intrau în locurile cele preasfinte cu mâini nespălate şi cu suflete necurate; care, înainte de a fi vrednici, se apropiau de cele sfinte, se apucau de altar, se înghesuiau şi se împingeau în jurul Sfintei Mese, ca şi cum ar fi socotit că preoția nu-i chip de virtute, ci mijloc de trai, nu-i slujire plină de răspundere, ci domnie fără îndatoriri. Şi sunt aceştia la număr aproape mai mulți decât cei pe care-i păstoresc. Slabi în credință, ticăloşi, cu toată strălucirea lor! încât, după părerea mea, cu trecerea timpului şi cu creşterea răului, n-au să mai aibă pe cine păstori”[29].

În sfârșit, monahilor le recomanda un mod de viață auster, dar și un continuu exercițiu meditativ: „Să-ți încui simțurile – arăta Sfântul Grigorie –, să ajungi în afară de trup şi de lume, să te adânceşti în tine însuți, să nu te apropii de nimic din cele omeneşti decât atât cât e de neapărată trebuință, să vorbeşti cu tine însuți şi cu Dumnezeu, să trăieşti mai presus de cele văzute, să porți în tine însuți totdeauna curate chipurile cele dumnezeieşti, neamestecate cu chipurile celor pământeşti şi înşelătoare, să ajungi şi să fii, cu adevărat şi pururea, oglindă nepătată a lui Dumnezeu şi a celor dumnezeieşti, să primeşti Lumina în locul luminii, Lumina cea dumnezeiască în locul celei omeneşti, să culegi prin nădejde, chiar de pe acum, roadele bunătăților veacului ce va să fie, să petreci împreună cu îngerii, să fii încă pe pământ, dar să părăseşti pământul, să fii urcat de Duhul sus în ceruri! Dacă cineva dintre voi a fost stăpânit de dragostea de sihăstrie, ştie ce spun şi-mi va ierta simțămintele pe care le-am încercat atunci când nu m-am supus[30].

[28] *Ibidem*, XIV.
[29] *Ibidem*, VIII.
[30] *Ibidem*, VII.

Și Sfântul Ioan Gură de Aur a adoptat o poziție asemănătoare, în tratatul său „Despre preoție[31]”, cu cea asumată de Sfântul Vasile cel Mare. El a condamnat practica linguşirii unor pretendenți la preoție pe lângă autoritățile bisericești din epocă, în vederea promovării lor în cler, precum și practica primirii în cler, fără o minimă cercetare canonică, a celor care amenințau cu trecre de partea ereticilor – se întâmpla ca astfel de parveniți, odată ajunşi în funcții eclesiale, să se răzbune pe cei care li s-au opus, apărând adevărul[32].

Astfel, Părintele antiohian considera nepotrivită intrarea în cler a unor oameni ajunşi la o vârstă înaintată, pentru simplul fapt că i-ar recomanda bătrânețea lor, la fel cum nu era de acord cu hirotonia monahilor singuratici. Și într-o situație și în cealaltă, reținerea sa se întemeia pe faptul că astfel de oameni nu urmăreau singurul lucru care ar trebui urmărit, anume virtutea sufletului și dobândirea științei de a-i îndruma pe credincioși: „Nu voi ridica la dregătoria cea mai înaltă nici pe unul care toată viața şi-a cheltuit-o în cea mai de jos treaptă a slujirii bisericeşti şi a ajuns la adânci bătrânețe, numai pentru că-i respect vârsta înaintată. Pentru ce să fac asta, dacă el, cu toată vârsta lui înaintată, este tot nepotrivit pentru dregătoria aceea înaltă? Nu spun acum aceste cuvinte cu gândul de a ocări bătrânețile, nici cu gândul de a legiui să fie îndepărtați negreşit de la astfel de dregătorii cei ce provin din rândurile monahilor – că s-a întâmplat că mulți monahi au împodobit cu strălucire această dregătorie –, ci pentru că mă străduiesc să arăt că dacă nici evlavia singură, nici bătrânețile adânci nu sunt îndestulătoare spre a arăta pe cineva vrednic de preoție, apoi cu atât mai mult nu îndreptățesc pentru preoție familia strălucită, bogăția, prietenia sau rudenia”[33].

---

[31] Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre preoție*, în Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Grigorei, Sfântul Efrem Sirul, *op. cit.* Timpul alcătuirii de către Sfântul Ioan a „Tratatului despre preoție” a generat mai multe controverse: unii socot că Sf. Ioan Gură de Aur l-a scris în timpul viețuirii sale în sihăstria din munții de lângă Antiohia, adică între anii 372 şi 378; alții pun compunerea sa în timpul diaconatului său, deci între 381 şi 386; Anne-Marie Malingrey, ultimul editor al textului grec, care foloseşte pentru ediția sa 86 de manuscrise, dintre care două sunt din secolul IX – Sinaiticus gr. 375 şi Basileensis gr. 39 (B. II. 15) – propune o dată posterioare anului 386, bazându-se pe textul din *Omilia V* la Osea (MG, 56, 131), în care Sf. Ioan Gură de Aur, vorbind despre preoție, spune: „Dar despre preoție şi cât este de măreață vrednicia ei, vom vorbi în alt timp”. D. Fecioru, *Nota 1*, p. 8.

[32] Este cazul ierarhilor ortodocşi, a preoții și a monahii mărturisitori care au sfârşit în exil datorită unor astfel de situații.

[33] *Ibidem*, III, 11. În continuare, Dascălul Bisericii a recurs la o comparație pe cât de plastică, pe atât de sugestivă: „Mai înainte râdeam de înalții funcționari laici, pentru că la numirea în posturile înalte nu aveau în vedere virtutea sufletului, ci averea, mulțimea anilor și intervențiile altor oameni. Dar când am auzit că nesocotința asta a pătruns și în treburile noastre bisericești, n-am mai socotit atât de ciudat lucrul acesta. Într-adevăr, pentru ce să ne mai mirăm că fac astfel de păcate oamenii din lume, care umblă după slava lumii, care fac totul de dragul banilor, când cei care se fățăresc că nu-i mai robesc nici banii, nici slava deşartă, fac acelaşi lucru şi nu sunt întru nimic mai buni decât aceştia; când cei care trebuie să lupte pentru cer se tocmesc la numirile în posturile clericale, ca şi cum s-ar tocmai la vânzarea moşiilor sau a altor lucruri; când iau oameni din mulțime şi-i pun în fruntea unor treburi atât de mari, pentru care Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu n-a şovăit să Se golească chiar de slava Lui, să Se facă om, să ia chip de rob *(Filipeni, 2, 7)*, să fie scuipat şi *pălmuit (Matei, 26, 67; Marcu, 14, 65, Luca 22, 63, Ioan 19, 3)* şi să moară cu trupul de moarte de ocară?” *Ibidem*, III, 11.

Iar despre slujirea liturgică, a arătat următoarele: „Mută-te acum cu mintea de la cele săvârşite de Ilie, la cele ce se săvârşesc de preot pe Sfânta Masă. Vei vedea nu numai fapte minunate, ci şi fapte care depăşesc orice uimire. Preotul stă în fața Sfintei Mese; nu pogoară foc din cer, ci pe Duhul cel Sfânt; se roagă vreme îndelungată, nu ca să se pogoare o flacără de sus, spre a mistui cele puse înainte, ci ca să se pogoare harul peste jertfă, spre a aprinde cu ea sufletele tuturora şi a le face mai strălucitoare decât argintul înroşit în foc. Preoția se săvârşeşte pe pământ, dar are rânduiala cetelor cereşti. Şi pe foarte bună dreptate, că slujba aceasta n-a rânduit-o un om sau înger sau un arhanghel sau altă putere creată de Dumnezeu, ci însuşi Mângâietorul. Sfântul Duh a rânduit ca preoții, încă pe când sunt în trup, să aducă lui Dumnezeu aceeaşi slujbă pe care o aduc îngerii în ceruri. Pentru aceea preotul trebuie să fie atât de curat, ca şi cum ar sta chiar în cer, printre puterile cele îngereşti”[34].

Tot ce am arătat până aici pune în lumină faptul că Sfinții Trei Ierarhi au fost atât intelectuali iluștri, cât și autentici slujitori ai lui Hristos Domnul. Împrejurările în care au trăit ei au fost, evident, altele decât cele de astăzi, dar exemplul lor rămâne mereu valabil. Ei nu au subminat tradiția Bisericii din veacurile creștine premergătoare epocii lor; dimpotrivă, s-au raportat, mereu, la ea și la „îndreptarul” consemnat în scripturile sfinte ale Vechiului și Noului Testament. Acesta a fost „regula de aur” după care și-au orientat atitudinile și conduita. Așa s-a ivit critica severă la adresa falsului eclesialism care răzbate, cu prisosință, din opera lor, dar și sentimentele încărcate de afecțiune și de autentic duh irenic față de clericii și creștinii fideli învățăturii și faptelor lui Hristos Domnul și a Sfinților Apostoli. „Prin ei îşi făcea intrarea în lumea ştiinţifică a vremii şi de atunci până în zilele noastre, în spiritualitatea creştină, tipul ideal al cercetătorului teolog: arzător permanent pentru cunoaşterea ştiinţifică, sârguincios şi serios” trăitor al valorilor evanghelice[35]. Și tot prin intermediul lor s-au impus în memoria Bisericii virtuțile care trebuie să însoțească și să prolifereze în viața fiecărui cleric și a fiecărui credincios creștin de astăzi și de mâine...

---

[34] *Ibidem*, III, 4.

[35] P. Rezuş, *Sfinţii Trei Ierarhi, pilde de desăvârşire creştină*, în *Glasul Bisericii*, an. XV, nr. 1, ianuarie 1957, p. 36.

Iubire, cunoaştere, voinţă: Apropieri şi depărtări între Platon şi Augustin[1]

ALEXANDRA PÂRVAN
Universitatea din Pitești

Cuvinte-cheie: *bine, rău, iubire de sine, a ști-a vrea-a face, înțelepciune, virtute, ființă, etică, metafizică*

Meditația lui Platon asupra binelui şi răului a oscilat în funcție de scopul argumentării sale, atât practic, cât şi teoretic, urmând buna tradiție socratică a discuțiilor prin care, după cum sesizează Augustin, „se confirmă sau se infirmă orice" (*De civitate Dei*, 8,3).[2] Din acest motiv, binele sau răul nu sunt noțiuni cu sens fix în filosofia lui Platon, dar unele idei asupra binelui rămân totuşi invariabile şi acestea mai ales (şi nu cele privind răul) au inspirat din plin filosofia creştină. Printre ele, aceea că binele este o realitate inteligibilă, rațională şi deci cognoscibilă prin intermediul gândirii. Specific platonismului e cultul rațiunii, dar şi conştiința că la unele adevăruri nu se poate ajunge rațional, iar în fața scepticismului este de preferat credința. Credința însă, deşi are importanța ei şi o utilitate (şi eficacitate) etică, nu devansează niciodată gândirea, ea intervine doar acolo unde gândirea nu mai are nimic de spus. Augustin, îndrăgostit şi el de rațiune, va diferenția între credulitate (oarbă) şi credință (mereu rațională). În aceeași linie se exprimă A.J. Heschel: „Rațiunea intră în conflict mai mult cu crezarea decât cu credința"[3]. Credulitatea nu e decât o formă deghizată de erezie, pentru filosoful Augustin – a

[1] Articolul de față este un fragment din teza mea de doctorat în filosofie, cu titlul „Problema răului în filosofia lui Augustin", susținută în martie 2008, la Academia Română, Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru", Bucureşti. Fragmentul este extras din prima parte a tezei, care analizează „răul" și unele teme conexe în filosofia greacă, în timp ce următoarele două părți sunt în exclusivitate dedicate lui Augustin. Astfel, trimiterile la Augustin în acest text vor fi mai puține decât ar fi fost dacă textul era de sine stătător. Însă, am ales să nu introduc schimbări, redându-l în forma sa din lucrare și adăugând doar niște fraze de încheiere, care să-i dea un aspect rotunjit. Așadar, acolo unde cititorul va simți nevoia sprijinirii unor afirmații pe care le fac cu trimiteri de subsol la Augustin (care lipsesc), el va trebui fie să se încreadă în cele ce spun, fie să îl consulte direct pe Augustin, care este o lectură mult mai bogată și profitabilă decât oricare din cele oferite de interpreții săi.

[2] Toate referirile la corpusul augustinian utilizează edițiile din *Patrologia Latina*, disponibile online la www.augustinus.it, pentru că pe acestea le-am putut consulta la vremea scrierii doctoratului. Trimiterile la operele lui Augustin vor fi făcute direct în text. Acolo unde au apărut ediții mai noi la unele din operele lui, acestea sunt integrate în *Corpus Augustinianum Gissense* (CAG-online), o sursă de preferat pentru orice specialist în Augustin care poate obține accesul la ea.

[3] A.J. Heschel, *Omul nu e singur. O filozofie a iudaismului*, trad. Viviane Prager, Ed. Hasefer, Bucureşti, 2001, p. 174.

crede fără a înțelege nu înseamnă a crede. Platon îi numește orbi pe cei care spun adevărul fără să-l înțeleagă: „Sau ți se par a se deosebi de orbii ce merg drept la drum aceia care opinează ceva adevărat, fără înțelegere?” (*Republica*, 506 c).[4]

Iubirea este apreciată de Platon ca stimulent al cunoașterii. Iubirea e și ea un bine, poate fi motorul sau condiția cunoașterii, dar nu se substituie niciodată acesteia. A iubi nu înseamnă a cunoaște, dar prin iubire se ajunge la cunoaștere, adevărul nici nu poate fi cunoscut dacă nu este iubit, iar cunoașterea însăși este „obiectul dragostei noastre” (*Phaidon*, 66 e).[5] Și la Platon iubirea este începutul cunoașterii, însă dogma creștină va face din ea nu doar un bine, ci Binele, apreciind-o nu doar ca o punte spre cunoaștere, ci ca o formă de cunoaștere: prin iubire cunoști, nu doar ajungi la cunoaștere. Platon a considerat iubirea ca singurul mijloc aflat în posesia sufletului spre a se înălța din lumea sensibilă, a falselor realități, în domeniul inteligibil, perfect și etern al Ideilor. El a văzut iubirea indisociabilă de bine și, cum în teoria sa, nu există voință de rău, desigur, nu există nici iubire pentru ceva rău: „oamenii nu iubesc nimic altceva decât ceea ce este bun.” (*Banchetul*, 206 a); „iubirea nu e iubire decât dacă ceea ce iubește cineva este bun” (*Banchetul*, 205 e). Este fericit doar cel care a dobândit binele și *pentru că* l-a dobândit. (*Banchetul*, 205 a) Iar „dorința de bine și de fericire” conduce pe toată lumea, este „marea iubire” a tuturor (*Banchetul*, 205 d).

Platon nu doar echivalează voința de bine cu iubirea, anticipând o formulă augustiniană clasică, dar ajunge chiar să spună că iubirea este întotdeauna a unui bine etern, pentru că oricine iubește, vrea ca binele să-i aparțină mereu: „iubirea este iubire de un bine care să fie al tău mereu” (*Banchetul*, 206 a). Desigur, acest bine, care nu se poate pierde și a cărui unică posesiune (prin iubire) te face fericit, nu este același pentru Platon și Augustin, dar contează faptul că ambii au gândit în manieră similară legat de el. Așa cum remarca odată Mircea Eliade, punând față în față două filosofii aparent distincte, dar cu obsesii similare, important nu este ca termenii lor să coincidă în toate sensurile, ci ca problemele filosofice să fie omologabile.[6] Augustin va pune egal între voință, iubire, rațiune și bine. În filosofia sa creștină, voința purificată și cu adevărat liberă (rezultată și prin efortul conjugat al rațiunii de a-și atinge punctul maxim de dezvoltare) se transformă în iubire. În ființa bună, voința este identică cu rațiunea și cu iubirea (după modelul Ființei Binelui). Cu siguranță expresia mult mai celebră a augustinismului o dă imaginea celor *două* iubiri, care au construit două cetăți: una este iubirea de sine și a bunurilor trecătoare mai presus de iubirea de Bine, cealaltă e pur și simplu iubirea

---

[4] Platon, *Opere V* (*Republica*), ediție îngrijită de C. Noica și Petru Creția, cuv. înainte de C. Noica, trad., stud. introd., note și anexă de Andrei Cornea, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986. Toate trimiterile ulterioare la *Republica* utilizează aceeași ediție și vor fi făcute direct în text.

[5] Platon, *Opere complete*, vol. II, ed. îngrijită de Petru Creția, Constantin Noica și Cătălin Partenie, Humanitas, București, 2002. Volumul conține: *Menexenos*, *Menon*, *Banchetul*, *Phaidon*, *Cratylos*, *Phaidros*. Trimiteri ulterioare la oricare din aceste dialoguri se vor face direct în text, pentru ele fiind utilizată aceeași ediție.

[6] Mircea Eliade, *Yoga. Nemurire și libertate*, trad. Walter Fotescu, Ed. Humanitas, București, 1993, p. 11.

de Bine (până la uitarea de sine). E limpede însă că între acestea două numai una îşi merită numele de iubire: nu cea a bunurilor efemere, care nu se posedă, ci posedă (sufletul), ci a unicului Bine pe care sufletul îl poate poseda fără să-l piardă (pe care nici nu-l pierde vreodată mai mult decât îşi pierde propriul suflet), pentru că e etern şi imuabil şi identic cu Adevărul şi Fiinţa. Fericit nu poate fi decât cel care iubeşte Binele incoruptibil, alăturându-se, prin iubire, lui. Numai pentru acesta e valabil îndemnul augustinian „Iubeşte şi fă ce vrei” (*In epistulam Iohannis ad Parthos*, 7,8) Platon ar fi fost în deplin acord cu el, deoarece considera „neapărat necesar” ca omul înțelept „să fie şi cu desăvârşire bun” şi astfel fiind „orice face este bine şi frumos; cine făptuieşte aşa este fericit şi bine inspirat, pe când păcătosul ce făptuieşte răul este nefericit” (*Gorgias*, 507 c).[7] Platon cuprinde aici exact sensul conferit de Augustin faimoasei lui sintagme: cine iubeşte Binele, iubeşte bine, şi orice ar voi să facă este bine. Cei doi filosofi converg şi asupra ideii că scopul vieţii stă în efortul total de a obţine acest bine şi fericirea, identice cu înţelepciunea (*Gorgias*, 507 e; *Timaios*, 87 b; *Phaidon*, 114 c; *Menon*, 86 b).[8]

Dar Platon nu se opreşte la iubirea „bună”, invocând deopotrivă şi *cealaltă* iubire identificată de Augustin, şi tot pentru a o condamna. Iubirea de sine este *şi la Platon* „cauza tuturor păcatelor” şi „cea mai gravă dintre bolile sufleteşti ale omului”. Eronat interpretat ca „natural, legitim şi chiar necesar”, amorul propriu este „un defect”, fatal tolerat, mai cu seamă când „e prea viu”. Aprecierile făcute de Platon la adresa celui ce se iubeşte (prioritar şi exagerat) pe sine ar fi putut fi făcute identic de Augustin. Un asemenea individ „se orbeşte singur relativ la obiectul iubit. El judecă greşit despre drept, bine şi frumos când crede că trebuie să prefere interesul său înaintea adevărului. Cine vrea să ajungă perfect nu trebuie să se iubească nici pe sine, nici ale sale: numai dreptatea, fie că o descoperă în sine sau la alţii, merită dragostea sa. Din cauza acestui defect, neştiutorul pare înţelept în propriii săi ochi; el crede că ştie totul, deşi nu ştie, ca să zicem aşa, nimic; şi [...] cade în nenumărate greşeli inevitabile. Este deci datoria oricărui om să se ferească de iubirea aceasta excesivă de sine [...].” (*Legile*, V, 4).[9] Pentru Augustin iubirea de sine e responsabilă de căderea nefastă prin care omul s-a desprins de principiul fiinţei sale, abandonându-l pe Dumnezeu şi alegându-se pe sine ca obiect al iubirii, atras fiind de lucrurile pieritoare şi dând curs întregii suite de păcate şi erori. Din capcana lor se poate sustrage numai renunţând la iubirea egoistă împreună cu vanele ei posesiuni şi întorcându-se dinspre sine spre fiinţa Binelui (Platon vorbeşte în mod similar de „arta *răsucirii*”, *Republica*, 518 c-d), singura prin care

[7] Platon, *Opere complete*, vol. I, ed. îngrijită de Petru Creţia, Constantin Noica şi Cătălin Partenie, Humanitas, Bucureşti, 2001. Volumul conţine: *Apararea lui Socrate*, *Criton*, *Charmides*, *Lahes*, *Lysis*, *Euthyphron*, *Hippias Minor*, *Hippias Maior*, *Alcibiade*, *lon*, *Euthydemos*, *Gorgias*, *Protagoras.* Trimiteri ulterioare la oricare din aceste dialoguri se vor face direct în text, pentru ele fiind utilizată aceeaşi ediţie.

[8] Pentru *Timaios* am folosit ediţia: Platon, *Opere complete*, vol. IV, ed. îngrijită de Petru Creţia, Constantin Noica şi Cătălin Partenie, Humanitas, Bucureşti, 2004.

[9] Platon, *Legile*, trad. E. Bezdechi şi Şt. Bezdechi, Ed. IRI, Bucureşti, 1999. Următoarele trimiteri la *Legile* se vor face direct în text.

se poate iubi cu adevărat şi pe sine (şi pe alții), deoarece atât în sine, cât şi în ceilalți omul trebuie să-l iubească pe Dumnezeu (Ființa, Binele) spre a da iubirii adevăratul ei sens. „Se întâmplă că, nu ştiu în ce mod inexplicabil, a se iubi pe sine şi nu pe Dumnezeu, nu înseamnă a se iubi pe sine; dar a-l iubi pe Dumnezeu şi nu pe sine, este a se iubi pe sine însuşi (*In Iohannis evangelium tractatus*, 123,5)." Astfel că, în realitate, „a şti să te iubeşti bine pe tine însuți, înseamnă a-l iubi pe Dumnezeu" (*Qui se diligere novit, Deum diligit. - De Trinitate*, 14,14,18). Ca şi la Platon, iubirea de sine înseamnă orbirea cu privire la „drept, bine şi frumos", a se prefera pe sine în fața adevărului conduce la judecăți eronate (ignoranță) şi la interminabile greşeli (fapte rele), atunci când singura cale de a se iubi pe sine este de a iubi ceea ce te face drept şi bun. În *Legile*, pentru Platon aceasta e Dreptatea, din sine şi din oricine, pentru Augustin e tot Dreptatea, coincidentă cu principiul dreptății, ființei şi binelui din oricine, adică Dumnezeu. Numai Ideile (Ideea dreptății, a binelui etc.) merită iubite după Platon, iar la Augustin acestea sunt incluse toate în Dumnezeu.[10] „Dacă în iubirea noastră preferăm sau asemuim ceva lui Dumnezeu, nu ştim să ne iubim pe noi înşine." (*Epistulae*, 155,4,13), spune Augustin. Iar Platon spune acelaşi lucru, pentru că, deşi nu cunoaşte Dumnezeul lui Augustin, Ideile sunt aceleaşi.

Prin cunoaştere poți ajunge la virtute, afirmă Platon; prin virtute, poți ajunge la cunoaştere, va spune Augustin. După ce în dialogurile socratice, Platon concepuse virtutea ca ştiință şi ştiința ca virtute, binele fiind o cunoaştere ce se învață, iar viciul simplă ignoranță, în *Menon* (87 d, 88 c) păstrează ecuația „virtutea = binele = rațiunea", dar nu mai consideră virtutea ca ştiință, ci doar ca opinie adevărată şi conchide în final că nici nu poate fi învățată, ci survine ca un inexplicabil dar divin: „virtutea nu există nici de la natură, nici datorită învățăturii, ci apare, la cei la care apare, fără legătură cu puterea lor de înțelegere, ca un dar divin" (*Menon*, 99 e). Aici Platon intră în contradicție cu una din principalele sale teze, dar nu şi cu Augustin, pentru care puterea de a face bine este asigurată de grația divină, acordată după rațiuni impenetrabile inteligenței umane. Şi la Platon omul este vicios pentru că nu are puterea de a face binele, acesta fiind rezultatul unei ştiințe şi voințe de care omul rău, infirm şi bolnav, e lipsit. Augustin a fost adesea acuzat de a fi conceput omul post-adamic prea nevolnic, incapabil în infirmitatea voinței sale (alterate de alegerea adamică) de a mai face (alege) binele, ceea ce pune în discuție justețea pedepsei prevăzute celor răi. Însă, dacă omul lui Augustin (după cădere) este lipsit de *puterea* de a face binele (dată de grație), el nu e niciodată lipsit de *voința* sa, fie că se exercită spre bine sau spre rău. Nimic nu se află atât de mult în puterea voinței ca voința însăşi, afirmă Augustin (*De libero*

[10] Una din inovațiile radicale aduse de Augustin platonismului este situarea Ideilor în Dumnezeu, o „lovitură de geniu", după părerea lui F. Cayré, realizată ca în joacă de tânărul gânditor al diverselor soluții propuse în *De diversis quaestionibus LXXXIII*, 46. Cf. F. Cayré, *Initiation a la philosophie de saint Augustin*, Études augustiniennes, Paris, 1947, p. 83. Ideile sunt esențele stabile şi imuabile ale lucrurilor, conținute în intelectul lui Dumnezeu şi prin ele primeşte formă tot ceea ce se naşte şi piere. Lucrurile sunt simultan în lume, în natura lor proprie şi în ideile divine, eterne. Cf. É. Gilson, *Introduction a l'étude de Saint Augustine*, Vrin (2 ed.), Paris, 1943, p. 260.

arbitrio, 3,3,7). În vreme ce omul lui Platon face răul *nu din voință*, ci pentru că nu poate face binele (şi nu are puterea să se opună răului), omul lui Augustin nu are nici el puterea de a face binele (neajutat de grație), dar dacă face răul nu îl face decât *din voință*. Dacă prin grație vrei să faci binele, nu înseamnă că nu prin voință vrei să faci răul. Augustin pune iubirea de sine în legătură cu voința rău orientată (spre bunuri inferioare Binelui suprem), în vreme ce la Platon voința nu are nici o legătură cu răul, nu există voință de rău sau voință rea: „nici nu este în firea omului să săvârşească acele lucruri pe care le socoteşte rele în locul celor bune" (*Protagoras*, 358 d); și „nu e nimic în om mai înclinat a fugi de rău ca sufletul şi a căuta binele suprem" (*Legile*, V, 2). Lipsa unei voințe de bine provine din neştiință şi nu din rea-voință, infirmitate la care se adaugă și dominația irepresibilă a patimilor. Nici Augustin nu admite efectiv o voință de rău, în sensul că nu există un rău *în sine* spre a fi voit (numai binele are existență în sine), dar voința poate fi rău condusă spre un bine diminuat (prin falsa iubire), disociindu-se de maximul Bine, prin care şi ea este bună (voința bună corespunde adevăratei iubiri). Augustin va susține şi el, precum Platon, că cei ce fac răul nu urmăresc răul, ci ceea ce li se pare a fi un bine pentru ei, câtă vreme nu cunosc ce este binele cu adevărat. Însă spre deosebire de Platon, care, în tradiție socratică, punea egal între *a şti*, *a vrea* şi *a face* binele (în cazul neştiinței rezultând răul), Augustin avea să descopere, în tradiție paulină, că până şi atunci când ştim şi dorim binele, nu-l putem, cu de la sine putere, realiza. Iar ceea ce facem din neştiință sau împotriva voinței noastre (constrânşi), facem tot prin voință. În vreme ce Platon nu ia în discuție voința de *a nu şti*, pentru că ar corespunde unei voințe de rău (neştiința e răul), Augustin consideră omul ca fiind întotdeauna responsabil pentru neştiință şi este preocupat mai cu seamă de *putința* de a şti. A vrea binele nu e suficient pentru a-l putea face, a vrea să ştii, nu e suficient pentru a putea şti.

Augustin va trata şi el răul ca o problemă de cunoaştere, dar una inseparabilă de voință. Gradul de cunoaştere este proporțional cu rectitudinea voinței, nu cu existența ei. Cu cât ştii mai bine, cu atât vrei mai bine, dar neştiința nu anulează voința, o face doar inadecvată sau rău îndrumată. Fără voința neştiutorului (de a şti) nimeni nu ar putea şti (învăța) nimic. Platon nu contestă voința de a şti (care e bună), ci voința neştiutorului de a face răul, respectiv voința de a face ce nu şti, pentru că neştiutorul nu ştie ce e binele şi răul, drept care nu poate vrea nici binele, nici răul. Puterea de a face răul nu este împiedicată, la Platon, de lipsa voinței de a-l face. Omul bun poate face binele (ce vrea), iar omul rău poate face răul (ce nu vrea), poți acționa întotdeauna în conformitate cu ştiința (voința) sau neştiința (non-voința) ta. Platon nu distinge între a vrea şi a putea face (ca Augustin) şi nici nu pune problema lui a putea să vrei. Pentru Platon, poți să faci rău chiar dacă nu vrei, pentru Augustin nu poți să faci binele, chiar dacă vrei. Sigur că dacă ştii ce e binele, nu există vreo *rațiune* să nu-l vrei, dar poți să nu ai *puterea* de a-l vrea şi de a *face* ceea ce corespunde voinței tale (bune). Platon respinge voința de rău pentru că i se pare contra rațiunii (absurdă) şi contra naturii (vătămătoare în sine), dar tocmai absurdul şi actele împotriva (legilor) naturii sunt mai specific umane (ele nu

se regăsesc la animale, unde conformitatea cu natura este totală, dacă excludem cazurile patologice). Animalul urmează *instinctual* reguli de comportament analog moralei,[11] omul urmează reguli morale construite *cultural* şi de aceea se şi abate de la ele. Legea morală (sau porunca) de a nu-ţi ucide semenul este, la om, un produs al libertăţii sale de raţiune şi nu al condiţionării raţionale a instinctelor (cum este cazul inhibiţiilor înnăscute ale agresivităţii prezente la anumite specii de animale, prin care se exprimă raţiunea naturii). Libertatea faţă de instincte a dus omul la acţiuni contrare raţiunii, la instincte „culturale", care acţionează împotriva naturii. Australopitecii dezgropaţi în Africa de Sud şi locuinţele omului de la Beijing, arată că omul, după ce a descoperit cu ajutorul raţiunii primele unelte, toporul şi focul, „le-a folosit imediat pentru a-şi ucide fratele şi a-l prăji", deoarece „alături de primele urme ale folosirii focului se află oase umane sfărâmate şi evident pârlite".[12] Ceea ce nimeni nu doreşte să facă nu e nevoie să fie interzis (cât mai formal cu putinţă), observa Freud.[13] Lucrurile de la sine înţelese nu se mai reglementează prin lege şi cu cât interdicţia e mai reglementată, mai formală, mai strictă, cu atât dorinţa (înclinaţia) ce-i corespunde e mai puternică, mai înrădăcinată şi mai generală. Se constată că în mod natural poţi voi răul, chiar dacă este contra naturii şi în sine distrugător. Voinţa nu este geamăna raţiunii, nu funcţionează sau acţionează ca *ancilla* raţiunii, ci e o entitate dinamică autonomă. Se poate conjuga cu raţiunea şi binele sau nu.

În extrema opusă lui Platon, Augustin aproape că a stabilit ca naturală voinţa rea, făcând axiomatică slăbiciunea voinţei umane, predominant orientate spre rău, prin infirmitatea la care a condamnat-o păcatul originar. Desigur, voinţa nu este rea ca natură, ci bună, dar coruptă prin orientarea ei iniţială spre rău şi, prin asta, esenţial vătămată, slăbită. Consecinţa desprinderii sale de Bine este că se poate îndrepta cu uşurinţă spre rău şi numai cu efort susţinut (şi prin ajutorul divin) spre bine, ceea ce face *firească* tendinţa (înclinaţia) ei spre rău. Deşi a negat propriu-zis o voinţă de rău, în sensul că răul nu este ceva pozitiv (o natură), Augustin a meditat asupra purei dorinţe de rău (pe marginea celebrului episod autobiografic al „furtului perelor"), nu ca voinţă de ceva, ci de *nimic*, voinţa fiind suficient de liberă pentru a urmări până şi nimicul (mai ales când nimicul reprezintă chiar răul). Dacă asupra binelui concepţiile celor doi filosofi se întâlnesc într-o proporţie suficient de însemnată cât să acrediteze formula de platonism creştin, asupra răului o noţiune fundamentală le desparte: voinţa. Platon pune voinţa exclusiv în slujba binelui, răul se manifestă în *absenţa* voinţei, şi creează o absenţă în fiinţă, o nimiceşte. Exprimându-se fără echivoc asupra absolutei bunătăţi a fiinţelor divine, a ordinii perfecte şi justiţiei prin care conduc lumea, Platon nu se preocupă prea mult cu

[11] Cf. Konrad Lorenz, *Aşa-zisul rău. Despre istoria naturală a agresiunii*, trad. Ioana Constantin, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 126-157, 186-237. Vezi şi: *idem*, *Şi el vorbea cu patrupedele, cu păsările şi cu peştii*, trad. Gabriela Enachi şi Casia Zaharia, Ed. Polirom, Iaşi, 2000, p. 47-84, 138-164, 204-215.

[12] Konrad Lorenz, *Aşa-zisul rău...*, p. 256. Vezi şi Irenäeus Eibl-Eibesfeldt, *Iubire şi ură. Rădăcinile biologice ale valorilor umane*, trad. Carmen Strungaru, Ed. Trei, 1998, p. 109-110.

[13] S. Freud, *Totem şi tabu*, în *Opere I*, trad. Leonard Gavriliu, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1991, p. 78.

explicația abundenței răului, fiindcă trebuie să existe mereu ceva contrar binelui, iar răul nu se opune binelui lumii, ca întreg, ci doar binelui în forme particulare, divers ca şi răul. Nu există nici la Platon rău în sine, iar diferența cu adevărat esențială între el şi Augustin este că fundamentul meditației asupra răului este pentru primul de factură etică, iar pentru al doilea metafizică.[14] Pentru ambii, însă, cel care face răul suferă de o infirmitate a voinței şi nu cunoaşte adevăratul bine, iar cel care cunoaşte binele, nici nu poate face răul (*non posse peccare* e expresia lui Augustin, unde „a cunoaşte binele" presupune nu doar simpla cunoaştere abstractă, ci o restaurare a ființei, prin purificarea ei); la ambii cel care face răul *nu e liber* şi este înrobit prin chiar defectul voinței sale, iar cu adevărat liber este numai cel care face binele. Asemănările par, la prima vedere, mai importante decât deosebirile, dar faptul că cei doi construiesc pe temeiuri diferite face ca lucrurile să stea de fapt invers: Platon construieşte o etică ce se deschide ocazional spre ontologie, în vreme ce Augustin porneşte de la metafizică pentru înțelegerea conceptelor etice, care, odată fixate, rămân mereu deschise spre metafizic, oricare le-ar fi aplicația. De pildă, pentru Augustin binele ultim nu este virtutea (ci comuniunea cu Ființa Binelui), dar şi atunci când discută despre virtute, aceasta înseamnă *mai multă ființă*, prin cooperare cu Binele suprem.

Când Augustin identifică binele cu ființa şi răul cu neființa, refuzând răului regim ontologic şi stabilind principiul imutabilității ființei, el transpune idei de inspirație platonică în filosofia creştină, dându-le un sens specific. Nu este vorba de un împrumut, ci de o creație proprie. La Augustin nu *re*găsim ideile lui Platon, ci ideile unui filosof creştin care a citit din Platon (anumite cărți). Cel mai influent Părinte al Bisericii, considerat de unii exegeți (Loofs, Reuter, Schaff) drept *fondatorul creştinismului* catolic, era foarte conştient de diferențele insurmontabile care despart platonismul, oricât de frapant similare ar fi ideile sale, de creştinism: „platonicienii se deosebesc de noi creştinii sub multe şi mari aspecte" (*De civitate Dei*, 8,13). Augustin este considerat cel mai important şi mai influent platonist

[14] Simone Pétrement subliniază că dualismul platonic bine-rău, exprimat chiar în „metafora dualistă prin excelență", lumină-întuneric (*Alcibiade* I, 134 d-e; *Republica*, 507 e-509 b; 518 b, 521 c), „nu este unul metafizic", un caracter metafizic mai evident întâlnim în dualismul lumii celeilalte și lumii de aici. Cf. Simone Pétrement, *Eseu asupra dualismului la Platon, la gnostici și la maniheeni*, trad. Ioana Munteanu și Daria Octavia Murgu, Editura Symposion, 1996, p. 129. Desigur că opozițiile inteligibil-sensibil, divin-materie, suflet-trup, bine-rău sunt coalescente în ceea ce formează dualismul platonician. Dar, așa cum precizează S. Pétrement, dualismul nu este în esență o metafizică, ci „o teorie a cunoașterii și o *morală*, care se rătăcesc în metafizică." Mai mult, Platon însuşi, „în ciuda părerii comune, nu va fi niciodată în chip lămurit un metafizician", datorită eşafodajului mitic pe care şi-a susținut construcția metafizică. Cf. *op. cit.*, p. 48. Împotriva imixtiunii miturilor în metafizică se va exprima și Hegel. Mai trebuie spus că, în pofida dualismului, adesea accentuat de interpreții sau discipolii săi, Platon nu a recunoscut un rău în sine, cum nici o neființă absolută. Răul nu se identifică nici cu materia, nici cu necesitatea, nici cu neființa, și nici cu trupul, voința sau sufletul (deși se postulează un *suflet rău*, în *Legile*). Se poate vorbi de un principiu al răului (fie că este Diada, ca principiu al diviziunii, sau materia, ca principiu corporal) numai întrucât este diferit de bine, și nu întrucât este răul în sine.

creştin[15] tocmai pentru că nu a fost unul „naiv” sau „concordist”, aşa cum îi numeşte A. Hilary Armstrong pe cei ce au crezut că nu există nici un dezacord major între Platon şi Biblie, văzând doctrinele lor ca superpozabile (cazul lui Boethius sau Marsilio Ficino).[16] Influența lui Platon şi a platonicienilor asupra teoreticienilor creştinismului este desigur notabilă: o suită copleşitoare de idei mai târziu asimilate de doctrina Bisericii sunt detectabile într-o formă incipientă în platonism, care la rându-i preluase idei din pitagorism şi orfism, şi nu a reprezentat singurul sistem de gândire fecund în material teoretic pentru creştinism. Iranul, de pildă, a oferit gândirii religioase occidentale mai mult decât provocarea gnosticismului maniheist. Mitul Mântuitorului şi dogma învierii trupurilor (învierea morților şi judecata universală, recrearea efectivă a trupurilor, devenite indestructibile, odată cu venirea Mântuitorului şi în urma sacrificiului său), escatologia optimistă – triumful Binelui şi salvarea universală (considerarea materiei ca bună în sine şi meritând deci a fi restaurată, de unde şi învierea corpurilor), toate acestea sunt idei de proveniență iraniană. E suficient să amintim aici faimoasa remarcă a lui Ernest Renan: „Dacă creştinismul ar fi fost oprit în creşterea sa de vreo boală mortală, lumea ar fi fost mithraistă.”[17] Lumea nu este totuşi mithraistă poate pentru că la confluența unor mari filosofii şi mari religii creştinismul a ştiut să-şi construiască o teologie deopotrivă originală şi sincretică.

Așadar, chiar dacă Platon a hrănit din belşug filosofia creştină, el, evident, nu a fost un filosof *creştin*. Demiurgul făuritor al lui Platon nu este Dumnezeul creator al lui Augustin, Ideile sunt pentru amândoi aceleaşi, dar Ființa nu. Augustin a situat Ființa (Dumnezeul creştin) în planul Binelui, stabilit nici dincolo de aceasta (ca la Platon, Plotin), nici ca altceva (cum la Platon).[18] Principiul unic a tot ce există este, pentru Augustin, identic Ființei şi Binelui, iar prin asta binele şi răul sunt deopotrivă scoase din discursul eticii şi plasate în cel al metafizicii. Platon e cel ce a deschis calea spre metafizica binelui, dar nu a *construit* propriu-zis una. Binele ca Idee este, desigur, un model metafizic, el este chiar promovat (în *Republica*) la rangul de Idee a Ideilor, deşi poziția suverană nu i se atribuie constant, iar Ideile nici nu apar mereu ierarhizate. Însă Binele suprem al lui Platon e un concept obscur şi greu de circumscris într-o teorie: situat deasupra intelectului

[15] Augustin este doar unul din numeroșii gânditori creștini influențați de platonism și există, în consecință, multe forme de platonism creștin, variind între ele chiar foarte mult. Însă după opinia majorității criticilor, Augustin a dezvoltat „cea mai puternică și influentă formă de platonism creștin din istorie”. Phillip Cary, „Book Seven: Inner Vision as the Goal of Augustine’s Life”, în *A Reader’s Companion to Augustine’s Confessions*, Westminster John Knox Press, Louisville, 2003, p. 116.

[16] A.H. Armstrong, *St. Augustine and Christian Platonism*, Villanova University Press, 1976, nota 2, p. 33.

[17] Apud M. Eliade, *Istoria credințelor şi ideilor religioase*, trad. şi postfață de Cezar Baltag, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2000, p. 421.

[18] É. Gilson atrage atenția asupra acestui fapt: „Şi poate că nu putem măsura măreția lui Augustin în istoria gândirii creştine decât văzând cu câtă sobrietate a ştiut el, pe care nimic, în afară de geniul său de teolog şi de sinodul de la Niceea, nu-l apăra de Plotin, să reaşeze Dumnezeul creştin în planul ființei, conceput ca nedespărțit de unul şi de bine.” É. Gilson, *Filozofia în Evul Mediu*, trad. Ileana Stănescu, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1995, p. 116.

şi ființei, rămâne inaccesibil şi incomprehensibil. „Fiind superior gândului şi ființei, cum poate fi Binele definit şi gândit? Platon nu ne-o spune, iar micul mister iscat în jurul acestei probleme a făcut ca în Antichitate expresia *Binele lui Platon* să devină proverbială, însemnând ceva îndoielnic şi greu de înțeles. [...] Probabil că încă din timpul redactării *Republicii* învățătura despre Bine avea, în cadrul Academiei, un caracter esoteric, aparținând *doctrinei nescrise*, pe care un Krämer a încercat să o reconstituie."[19] În ultimele dialoguri, parte din ele încadrându-se în grupul celor numite *metafizice*, Binele nu se numără între genurile supreme, iar Ideea de bine nu deține un rol preeminent în rândul celorlalte. Oricărei realități sensibile (până şi noroiului) îi corespunde o Idee, are o „fişă ontologică"; la Idee se ajunge oricum numai prin contemplarea lucrurilor sensibile, a realității fizice, care reflectă esențele inteligibile. Însă binelui Platon îi creionează preferențial „fişa etică"; asupra binelui, ca şi a răului, construcția platonică e mai cu seamă etică. Binele identic cu Ființa (unică) şi creator al lumii ființelor va fi o teorie creştină, anticipată de Platon numai în elementele sale, nu şi în legăturile ce o compun.

Apoi, asupra răului ca neființă, Platon inițiază un discurs metafizic, dar în formulări destul de vagi, care *nu identifică propriu-zis răul cu neființa*, deşi în mod curent aşa s-a considerat. Răul este văzut de Platon mai degrabă ca ceva pozitiv, *cauză* a negativității, a distrugerii unei ființe (fizice, nu metafizice), iar neființa însăşi nu este opusul metafizic al ființei (negativitatea pură), caz în care ar fi de neconceput (fiind imposibilă ca ființă), ci este doar o *altfel* de ființă (şi deci imposibilă ca neființă, în sens absolut). Augustin este primul care abordează problema răului din perspectivă metafizică, fiindcă anticii, deşi inauguraseră metafizica, nu făcuseră din rău cu adevărat o problemă. Răul, cel mult, este doar o iluzie metafizică (Plotin) şi vine dintr-o curioasă absență a voinței (Platon). S-a trecut, astfel, de la răul involuntar, autoreferențial şi necesar (Platon, Plotin) la răul produs prin voință, în *relație* şi fără necesitate (Augustin), de la rău ca problemă de cunoaştere (Platon, Plotin, stoici, epicureici), la rău ca problemă ontologică, psihologică şi soteriologică, *alături* de cea gnoseologică (Augustin), de la căderea *în* rău (materie), la căderea *ca* rău (răul este un act şi nu un lucru). S-a trecut de la ideea că răul nu e nimic, fiindcă e aparent (o iluzie dată de ignoranță, de asocierea sufletului cu materia), la răul care există, dar nu este nimic (el există ca un act, ca diminuare a ființei, dar nu este un lucru, nu *este* ființa diminuată).

Elev la şcoala grecilor, Augustin şi-a pus probleme pe care aceştia nu şi le-au pus şi a răspuns creând un spațiu filosofic la care aceştia nu ar fi ajuns. Totul, desigur, spre beneficiul și delectarea urmașilor-cititori, dispuși că asiste la spectacolul gândirii filosofice, care se îmbogățește mereu, prin diversificare sau prin adâncire, împingându-ne înainte sau atrăgându-ne înapoi, spre rosturi vechi, ce își dezvăluie continuu noi profunzimi.

---

[19] Andrei Cornea, în nota 242 la *Republica*, p. 470.

LOVE, KNOWLEDGE, WILL: POINTS OF PROXIMITY AND DISTANCE
BETWEEN PLATO AND AUGUSTINE

Abstract

Keywords: *good, evil, self-love, to know-to will-to do, wisdom, virtue, being, ethics, metaphysics*

The article surveys certain ideas in Plato that "anticipate" Augustine, pointing out both the similarities and the crucial differences between their theories related to: self-love; knowlege, virtue, and wisdom; the bad will; the relation between knowing-willing-doing; divine aid for the will; and freedom and good-doing. Plato's discourse on both good and evil is deemed to be predominantly ethical, whilst Augustine's is viewed as primarily metaphysical.

Les outils informatiques dans la formation des traducteurs

MARIANA PITAR
Université de l'Ouest de Timişoara
mariana.pitar@e-uvt.ro

Mots-clés: *outils informatiques, enseignement de la traduction, traduction spécialisée, traduction assistée par ordinateur*

Introduction

Le travail du traducteur, comme presque tout autre travail (surtout dans la situation actuelle de confinement et de travail à distance) suppose l'utilisation de sources en ligne, d'outils informatiques et de logiciels spécifiques. Cela exige de la part de l'enseignant non seulement l'utilisation d'outils pareils dans l'enseignement des disciplines spécifiques, mais aussi la familiarisation des étudiants avec leur emploi, soit comme outils d'aide dans le cadre de certaines disciplines, soit comme objets mêmes de ces disciplines. La Faculté de Lettre de Timişoara comprend depuis longtemps une section de *Langues modernes appliquées* suivi d'un master qui complète la formation des futurs traducteurs. Dès le début nous avons utilisé des instruments informatiques dans le cadre de certaines disciplines. Au fur et à mesure que l'informatique a offert de nouvelles pistes – logiciels et interfaces toujours plus amiables et faciles à utiliser – notre inventaire s'est élargi, aussi que les disciplines qui en ont bénéficié.

En ce qui suit nous allons passer en revue les instruments utilisés dans le cadre des disciplines suivantes : *Terminologie et terminographie, Traduction assistée par ordinateur* et *Sous-titrage de film.* Nous allons mentionner la manière de travail avec ces instruments pour chaque discipline, leur évolution au long du temps et aussi l'apparition de nouveaux instruments informatiques.

Notre travail comprend deux volets importants. D'une part, la présentation des ressources nécessaires pour la traduction, offertes par l'Internet. Il s'agit, premièrement, des dictionnaires en lignes, mais aussi des correcteurs d'orthographe, des concordanciers ou des bases de données en lignes. Nous allons mettre en évidence les transformations subies par ces outils les dernières années, comme par exemple l'apparition des dictionnaires visuels, les bases de données multilingues accompagnées par des animations qui représentent l'organisation conceptuelle du domaine, etc. D'autre part, il y a les logiciels, pour la plupart gratuits et déchargeables depuis l'Internet. Nous allons analyser les logiciels suivants, employés dans le cadre des disciplines mentionnées : les logiciels de

création et de gestion de bases de données (en espèce *Accès de l'Office*), les mémoires de traduction (*WordFast Anywhere* – comme représentant gratuit), les logiciels de sous-titrage de film (*SubtitleEdit*).

1. La terminologie et la terminographie

La Terminographie, comme pratique de réalisation de bases de données terminologiques, est une activité préalable obligatoire pour toute traduction spécialisée. Elle se trouve à la base des vocabulaires et des dictionnaires de spécialité et de toute traduction spécialisée. Comme discipline dans le cadre de LMA, elle connaît deux volets :

- une partie théorique, dans laquelle les étudiants sont familiarisés avec les notions de terminologie – la terminologie;
- une partie pratique, de réalisation de bases de données terminologiques – la terminographie.

C'est dans le cadre de cette deuxième partie que les outils informatiques, aussi que les ressources internet, sont largement exploités.

Une première étape consiste dans la familiarisation des étudiants avec les bases de données existantes, disponibles, pour la plupart, en ligne. Il y a des bases de données et de thésaurus reliées aux dictionnaires ou aux traducteurs automatiques ou appartenant à des organismes internationaux spécialisées, tels que l'Union Européenne – les bases de données *IATE*, *EUROVOC*, EurLex ; l'ONU – *UNTerme, AGROVOC* ; OTAN – *TermOtan* ; l' Union Internationale de la télécommunication – *TERMITE* etc.

Fig. 1. La base de données IATE. Page d'ouverture.

Dans une deuxième étape, avant de rédiger leur propre base de données, les étudiants doivent réaliser une arborescence du domaine choisi, c'est-à-dire une mise en réalisation, en forme graphique, des concepts spécifiques. Beaucoup de bases de données et de vocabulaires spécialisés en ligne offrent maintenant une telle organisation conceptuelle implicite. Il est à mentionner que les différences entre bases de données, vocabulaires, dictionnaires spécialisés, thésaurus sont de plus en plus minces, la plupart des ouvrages mentionnés ont une structure complexe et remplissent plusieurs fonctions.

Dans les figures suivantes (fig. 2 et 3) nous avons choisi, en guise d'exemples, deux bases de données importantes – *AGROVOC* et *TermScience*. On peut y saisir la structure notionnelle qui encadre le terme vedette. Dans *AGROVOC*, base de données du domaine de l'agriculture, réalisée par *l'Organisation des Nations Unies pour l'alimentation et l'agriculture*, les plantes qui constituent les termes vedette sont marquées en gras et noir dans la taxinomie de la partie gauche de la page.

Une modalité de représentation des connexions entre les concepts, tout à fait originale, est la carte animée. Elle permet de voir tous les concepts reliés qui s'arrangent, dans un schéma animé, autour du terme choisi. Les lignes et les points en couleurs différentes montrent les types de relation - partitive ou générique. Les « constelations » changent en temps réel selon le terme noyau choisi. Un tel exemple est offert par le portail terminologique multilingue WipoPearl, dont une représentation statique peut être vu dans la figure 4.

Dans la base de données *TermScience* (portail terminologique multidisciplinaire), le terme se retrouve dans l'arbre conceptuel de gauche marqué par une couleur différente.

Fig. 2. La base de données *AGROVOC*.

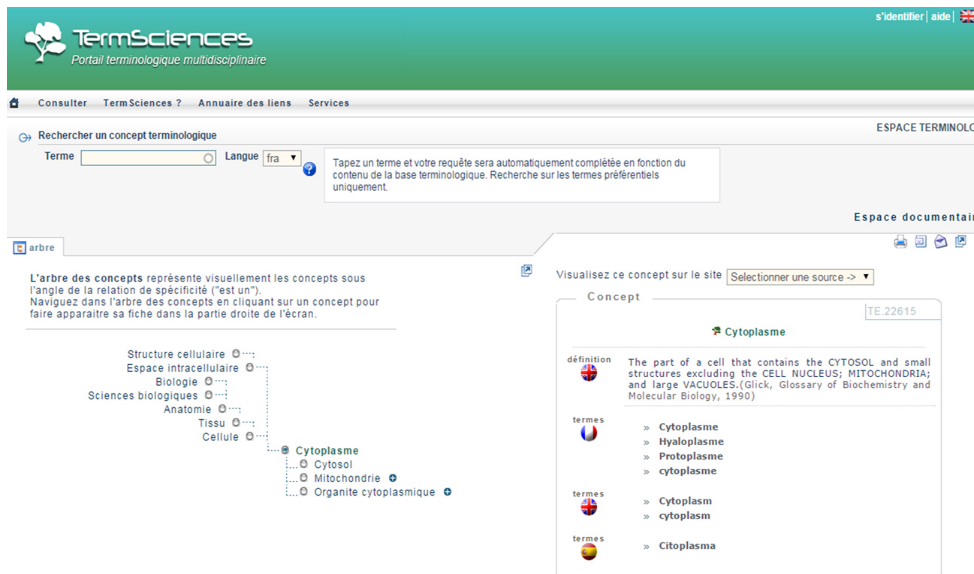

Fig. 3. La base de données *TermScience*

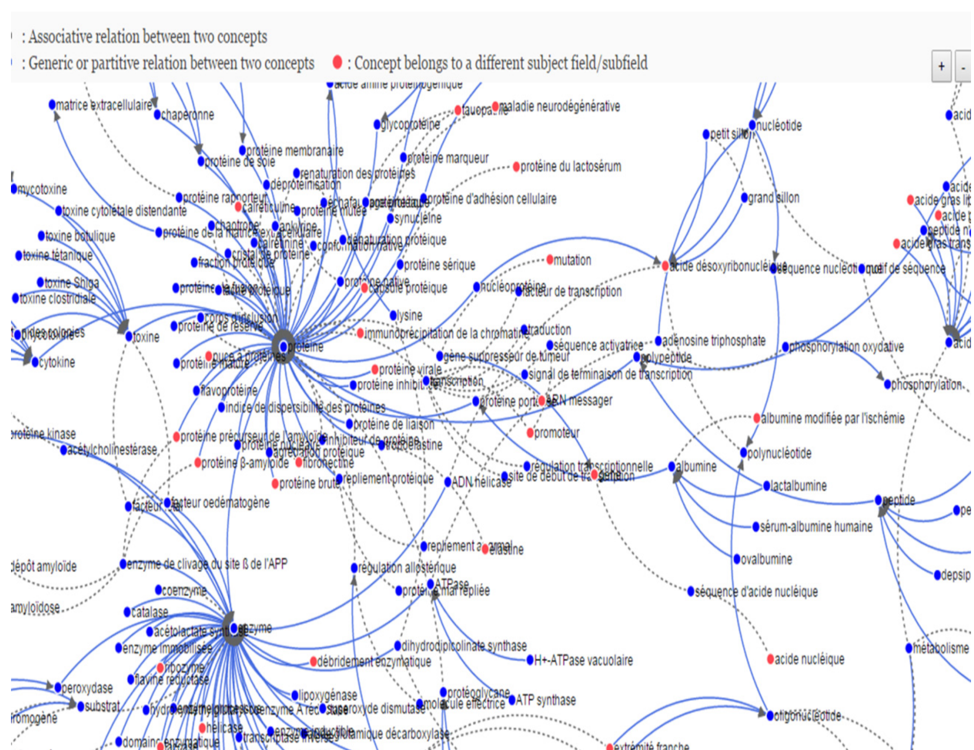

Fig. 4. *WIPO Pearl*, carte conceptuelle animée

Après le contact avec différentes bases de données en lignes, les étudiants passent à la constitution de leur propre base. Cela consiste en la réalisation de plusieurs fiches terminologiques à l'aide du logiciel de création et de gestion de bases de données *Acces*, qui se trouvent en libre accès en Office sous Windows. Le travail sur ce logiciel s'est beaucoup amélioré avec chaque nouvelle version de Windows. Il contient maintenant des interfaces plus amiables, et des raccourcis, de sorte que sa manipulation est de plus en plus facile.

Pour la réalisation d'une fiche terminologique, comme unité spécifique de la base de donnée, il y a deux grandes opérations à faire : la réalisation d'un *tableau* dans lequel l'utilisateur précise le nom et le type du champ et le *formulaire* où l'on peut insérer les informations concernant chaque terme vedette.

La fig. 5 montre un exemple de fiche terminologique en travail.

Fig 5. Fiche terminologique en Acces.

2. Traduction assistée par ordinateur

La Traduction assistée par ordinateur (TAO) est une discipline qui se propose, dans un premier temps, d'offrir une aperçue des outils d'aide à la traduction (dictionnaires en ligne, dictionnaires visuels, bases de données, etc.). Pour cette tâche les étudiants sont encouragés et entraînés à trouver seuls ces ressources et à sélectionner les meilleures offres selon une grille contenant les critères de qualité. Il faut remarquer l'existence de dictionnaires très complexes qui

sont en même temps des logiciels de traduction ou qui renvoient, pour des contextes, vers plusieurs bases de données. Nous allons donner quelques exemples dans ce sens. Pour le terme *noyau*, le dictionnaire *Linguee* (Fig.6) offre la prononciation, la traduction des sens du terme avec des exemples, des collocations (ou des termes complexes dans le cas des termes spécialisés), des contextes trouvés dans les bases de données ou les mémoires de traduction.

De même, le dictionnaire *Glosbe* (Fig. 7,8) offre, pour un mot, la définition, des exemples, les termes complexes ayant comme noyau le mot d'entrée (dans la partie gauche de la page), des illustrations, des phrases similaires (telle que *infirmité motrice cérébrale*) et une longue liste de phrases-contextes avec les sources. Un bouton permet de voir les détails de ces sources (auteurs, titre du document, etc.).

Ce ne sont que deux exemples d'une liste de produits complexes de plus en plus nombreux. Nous devons ajouter aussi le nombre de plus en plus grand de langues de travail de ces dictionnaires.

À propos de Linguee   Linguee in English   Connexion   Contact

Linguee   français ↔ anglais   à â é è ê ë ï î ô ù û ç œ æ

noyau

Dictionnaire français-anglais

noyau nom, masculin (pluriel: noyaux m)

core n (pluriel: cores)
Le noyau de notre planète est composé de deux couches. — The core of our planet is composed of two layers.

nucleus n
Le noyau d'un atome est constitué de protons et de neutrons. — The nucleus of an atom consists of protons and neutrons.

kernel n (pluriel: kernels)
Le noyau est le composant central du système d'exploitation. — The kernel is the central component of the operating system.

stone n
J'ai coupé la pêche en deux et enlevé le noyau. — I cut the peach in half and removed the stone.

pit n (pluriel: pits)
Le cuisinier a enlevé les noyaux des olives. — The cook removed the pits from the olives.

plus rare :
hub n · nuclei pl · nugget n · nexus n

Exemples :
noyau central m — central core n
noyau cellulaire m — cell-shaped core n
noyau atomique m — atomic nucleus n
[...]

© Dictionnaire Linguee, 2019

Wikipédia

Sources externes (non révisées)

En général, le réseau s'organisera autour d'un noyau de participants auquel d'autres pourront s'associer. — In general, the network will be organised around a core group of participants to which others may be added.
eur-lex.europa.eu   eur-lex.europa.eu

[...] quitter son travail pour suivre son enfant à l'hôpital — [...] stop work in order to be with a child in a specialized

Fig. 6. Le dictionnaire *Linguee*

Glosbe

Search in French-R

French ⇄ Romanian

mot-outil
mot-valise
motard
motel
motet
moteur
Moteur 4 temps
moteur à allumage par compression
moteur à combustion externe
moteur à combustion interne
moteur à explosion
moteur à hydrogène
moteur à réaction
Moteur à réaction
moteur d'avion

moteur in Romanian

moteur adjective noun /mɔ.tœʁ/ masculine + grammar

- Machine dans laquelle de l'énergie est appliquée pour réaliser un travail par la conversion de diverses formes d'énergie en force et mouvement mécaniques.

TRANSLATIONS moteur

motor noun neuter

ro mașină

Tom a éteint le **moteur** mais a laissé les phares allumés. — Tom a oprit **motorul** dar a lăsat luminile aprinse.

@en.wiktionary.org

Motor

fr machine permettant de convertir de l'énergie en mouvement mécanique

Tom a éteint le **moteur** mais a laissé les phares allumés. — Tom a oprit **motorul** dar a lăsat luminile aprinse.

@wikidata

GUESSED TRANSLATIONS

Show algorithmically generated translations show

Fig. 7. Le dictionnaire *Glosbe*

en.glosbe.com/fr/ro/moteur

Search in French-R

French ⇄ Romanian

EXAMPLES

Stem

1) un stationnaire hors effet de sol (HOGE), tous les **moteurs** fonctionnant à la puissance adéquate; ou — 1. un zbor la punct fix în afara efectului de sol (HOGE) cu toate **motoarele** funcționând la puterea nominală corespunzătoare; sau

EurLex-2

L'Organisation mondiale de la santé animale (OIE) joue un rôle **moteur** dans le classement des pays ou régions en fonction de leur risque d'ESB — Organizația Mondială pentru Sănătatea Animalelor (OIE) deține un **rol** esențial în ceea ce privește încadrarea țărilor sau regiunilor în categorii în funcție de riscul de contaminare cu ESB la care acestea sunt expuse

oj4

Les informations fournies par Amazon montrent que la valeur de sa marque commerciale est d'une importance secondaire pour la bonne mise en œuvre des trois éléments **moteurs** clés de ses activités européennes de vente au détail, à savoir l'assortiment, le prix et la facilité d'utilisation (511). — Informațiile furnizate de Amazon indică faptul că valoarea numelui de marcă al Amazon are o importanță secundară pentru buna executare a celor trei **factori** cheie în desfășurarea activității sale de vânzare cu amănuntul la nivel european: gama de produse, prețul și accesibilitatea (511).

Eurlex2018q4

C'est à tous les niveaux que les régions ultrapériphériques (RUP) doivent être considérées par la Commission comme des **moteurs** potentiels du développement de leur bassin géographique d'appartenance; et non uniquement dans les annexes du 10e FED. — Regiunile ultraperiferice trebuie să fie privite de Comisie la toate nivelurile drept **motoare** potențiale ale dezvoltării regiunii geografice căreia le aparțin, și nu doar în anexele la cel de-al 10-lea FED.

EurLex-2

Fig.8. Le dictionnaire *Glosbe. Renvoi aux sources des exemples*

Enfin, nous devons mentionner les dictionnaires visuels, pas trop nombreux pour le moment, avec un choix restreint de langues (français, anglais, espagnol), mais qui constituent une très bonne source de termes spécialisés axés surtout sur les parties de divers objets, organisés en domaines, accompagnés, bien sûr, par des images. La fig. 9 montre un fragment du dictionnaire visuel en ligne *Ikonet*.

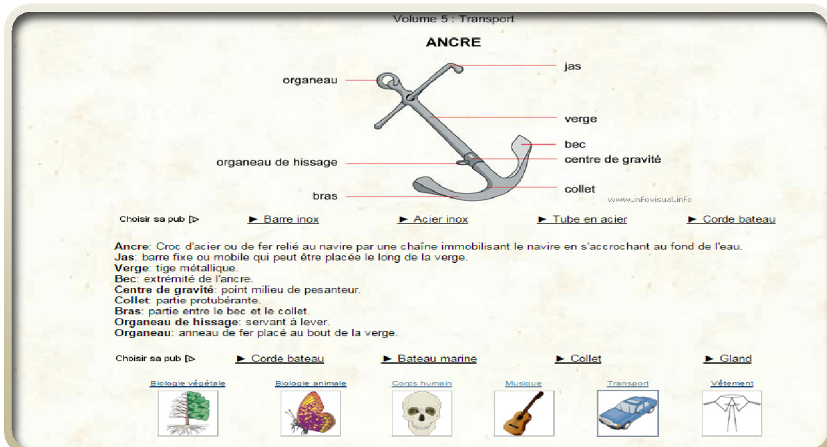

Fig.9. Le dictionnaire visuel *Ikonet*

Dans un deuxième temps, les étudiants sont introduits dans l'étude et l'apprentissage des logiciels de traduction et des mémoires de traduction. Ils doivent essayer le fonctionnement et les performances de plusieurs logiciels de traduction en ligne (*Google Translate*, *Reverso*, *Systran* etc.), les comparer et constituer des grilles de valeur en fonctions des résultats obtenus. Parmi ceux-ci, quelques-uns ont des variantes démo en ligne, dont les performances ne sont pas excellentes. En revanche, dans la variante payée, ils peuvent offrir de très bons résultats, car ils englobent assez souvent des mémoires de traduction et des vocabulaires spécialisés. Il est à remarquer le logiciel *Google Translate* dont les performances se sont beaucoup améliorées le dernier temps et qui offre de très bonnes solutions pour la traduction spécialisée.

Les meilleurs résultats dans la traduction assistée par ordinateur sont obtenus à l'aide des mémoires de traduction. Si, à l'origine, une mémoire de traduction offrait le canevas pour enregistrer les résultats de la traduction réalisée par le traducteur, dans le but de les utiliser automatiquement dans la traduction future d'un texte semblable du même domaine, les derniers temps leurs performances se sont améliorées par l'intégration des moteurs de traduction qui sont capables de fournir au traducteur une première variante, avant qu'il fasse appel aux traductions déjà présentes dans sa mémoire. Pour un tel travail nous avons choisi la mémoire de traduction en ligne *Wordfast (*fig.10), facile à employer, avec une interface amiable et qui forment aux étudiants les compétences nécessaires pour travailler dans n'importe quel autre logiciel de ce type.

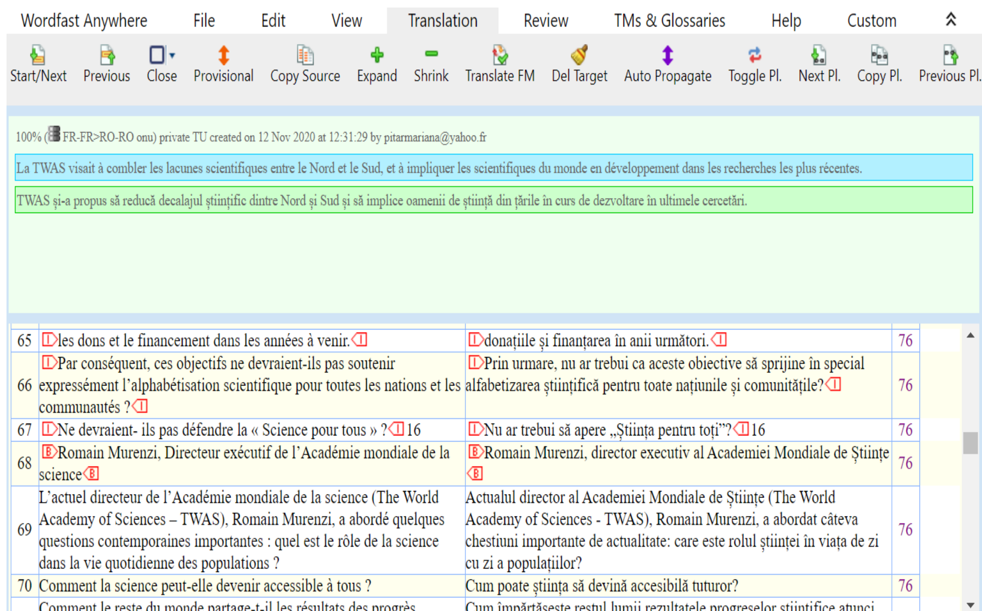

Fig. 10. Fragment de texte traduit en *Wordfast*

Un autre produit de ce type, très utilisé aujourd'hui dans les entreprises de traduction, et *Trados*. C'est une plateforme complexe qui offre l'avantage d'être en même temps une mémoire de traduction et un logiciel de création et de gestion de bases de données. Malheureusement, il se trouve seulement dans la variante payée, mais les universités peuvent bénéficier de réductions.

3. Le sous-titrage de film

La traduction audio-visuelle constitue un volet important dans la formation des futurs traducteurs, car elle offre des caractéristiques tout à fait particulières pour le processus de traduction. Ignorée en général dans l'enseignement de la traduction, elle constitue une discipline à part dans le curricula de notre université. Ce type de traduction connaît plusieurs sous-types : sous-titrage, sur-titrage, doublage, voice-over. Après une introduction et une analyse de chacune, nous nous occupons surtout du sous-titrage, car c'est la modalité la plus employée dans notre pays pour la traduction des films. Si autre fois le sous-titrage était réduit à la seule traduction du texte/relevé des dialogues, aujourd'hui le traducteur doit s'assumer la responsabilité pour toutes les étapes de ce travail : fragmentation du texte en fonction du contenu du film, traduction et adaptation du film, incrustation de la traduction sur la pellicule. De cette façon le traducteur peut contrôler tout le résultat de son travail. Mais c'est un travail qu'on ne peut pas maîtriser sans l'emploi d'un logiciel de sous-titrage de film. De nos jours, avec l'avènement de l'informatique et du multimédia, on peut trouver plusieurs produits de ce type en

ligne, gratuitement. Nous avons choisi de travailler avec *SubtitleEdit* qui est très facile à employer, avec une interface complexe. Comme illustré dans la fig. 11, sur une même fenêtre on peut voir : les temps qui marquent la durée d'un sous-titre, la cassette de traduction, le film sur lequel la traduction faite se déroule automatiquement et, en bas, un diagramme audio qui sert à contrôler d'une manière très fine la segmentation du film.

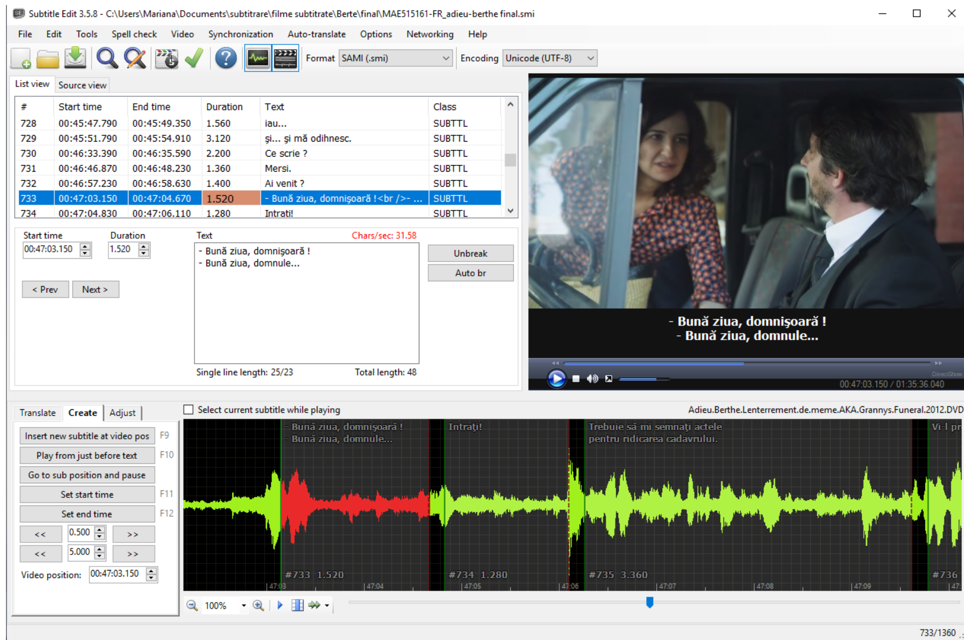

Fig.11. Interface du logiciel de sous-titrage *SubtitleEdit*

Conclusion

Les disciplines que nous avons mentionnées sont illustratives pour la manière dans laquelle le multimédia, les sources et les ressources en ligne, les traducteurs automatiques, les logiciels spécifiques qui aident à la traduction, les logiciels de création et de gestion de bases de données, tellement présentes et obligatoire dans le travail d'un traducteur, sont enseignés dans le cadre de la formation LMA et du master spécialisé *Théorie et pratique de la traduction.* Les compétences acquises dans le cadre de ces disciplines vont être mises en valeur dans d'autres disciplines qui visent la pratique de la traduction, telles que les Travaux pratiques de traduction ou La terminologie appliquée à la traduction.

Un enseignement moderne, spécialisé et ciblé sur l'objectif professionnel, ne peut pas ignorer les instruments informatiques existants sur le marché et doit assimiler toutes les nouveautés et les changements rapides dans le domaine. Nous

avons mentionné en passage quelques améliorations que les logiciels et les autres sources ont subies depuis les quelques années que nous enseignons ces matières. Avec l'essor de l'informatique ces changements seront, sans doute, de plus en plus rapides et de nouvelles facilités digitales seront à la portée du traducteur. Quant à l'enseignant, il aura la tâche difficile de se tenir au courant avec tout ce qui apparaît de nouveau dans le domaine, de les connaître suffisamment pour pouvoir les enseigner toujours en première.

Bibliographie

ARROUART, C., "Les mémoires de traduction et la formation universitaire : quelques pistes de réflexion" in *Meta*, 48 (3) : 476–479. https://doi.org/10.7202/007615ar, 2003.

FREROT, C., "Outils d'aide à la traduction : pour une intégration des corpus et des outils d'analyse de corpus dans l'enseignement de la traduction et la formation des traducteurs", in *Les Cahiers du GEPE* 2/2010 http://www.cahiersdugepe.fr/index.php?id=1164, 2010.

Frérot, C., KARAGOUCH, L., "Outils d'aide à la traduction et formation de traducteurs : vers une adéquation des contenus pédagogiques avec la réalité technologique des traducteurs", in ILCEA. URL : http:// journals.openedition.org/ilcea/3849 ; DOI : 10.4000/ilcea.384, 2016.

LEBLANC, M., "Les mémoires de traduction et le rapport au texte : ce qu'en disent les traducteurs professionnels", in *TTR*, 27 (2) : 123–148. https://doi.org/10.7202/1037748ar, 2014.

GAMBIER, Y, "La traduction audio-visuelle : un genre en expansion", in *Meta*, XLIX, 2 : 1-11, 2004.

PITAR, M., "Le sous-titrage de film : normes de rédaction", in *Professional Communication and Translation Studies* : 165-169, 2006.

PITAR, M., *Manual de terminologie şi terminografie*. Timişoara, EUVT., 2018.

PITAR, M., "The Impact of New Technologies on Specialised Translation", in Daniel Dejica, Gyde Hansen, Peter Sandrini, Iulia Para (eds.), *Language in the Digital Era. Challenges and Perspectives,* De Gruyter Open Warsaw/Berlin*: 60-70, 2016.*

PERALDI, S., "Traduction assistée par ordinateur : entre théorie et pratique", in *Les Cahiers du GEPE* 2/2010 http://www.cahiersdugepe.fr/index.php?id=1576, 2010.

PINCEMIN, B., "Concordances et concordanciers. De l'art du bon KWAC, in *Texto http://www.revue-texto.net/Parutions/Livres-E/Albi-2006/pincemin.pdf , 2006.*

WHIRT, F., "Traducteurs, agences et outils de TAO" in *Les Cahiers du GEPE*, N°2/ 2010. *Outils de traduction - outils du traducteur ? 2010.*

Sources des figures

IATE : https://iate.europa.eu/
AGROVOC : https://agrovoc.uniroma2.it/
TermScience : http://www.termsciences.fr/
WipoPearl : https://wipopearl.wipo.int/en/conceptmap
LINGUEE : https://www.linguee.fr/f
GLOSBE : https://en.glosbe.com/
IKONET : www.ikonet.com
WordFast anywhere : https://www.wordfast.com/

COMPUTER TOOLS IN THE TRAINING OF TRANSLATORS

Abstract

Keywords: *computer tools, translation teaching, specialized translation, computer-assisted translation*

In this paper we aim to present the computer tools used in the various disciplines related to translation. We will refer to the following disciplines: *Terminology and Terminography, Computer-assisted Translation and Film Subtitling*. We will explain how to work with these instruments for each discipline, their evolution over time and also the appearance of new computer instruments.

Our work has two important components. On the one hand, we will present the necessary resources for translation which can be found for free online: dictionaries, spell checkers, databases, etc. We are going to highlight the transformations undergone by these resources in recent years, such as the appearance of visual dictionaries and multilingual databases accompanied by animated concept maps that can explain better the relationships between the terms inside a specific field. On the other hand, we will present the software used for the various disciplines, which can be downloaded free of charge from the Internet, and which are indispensable for achieving the objectives of these disciplines. We will analyze database creation software (in the case of *Office Access*), translation memories (*WordFast Anywhere* - as a free representative), subtitle editing software (*SubtitleEdit)*.

I pronomi dimostrativi in italiano e in romeno

ELENA PÎRVU
Università di Craiova
elena_pirvu@outlook.com

Cuvinte-cheie: *pronumele demonstrative, italiană, română, abordare contrastivă*

0. Come annuncia il titolo, il nostro contributo ha come argomento i pronomi dimostrativi. L'abbiamo pensato come un lavoro con carattere contrastivo che si propone di dare un quadro sintetico delle forme e delle caratteristiche dei pronomi dimostrativi italiani e romeni e di presentare le equivalenze fra le forme dei pronomi dimostrativi italiani e quelle dei pronomi dimostrativi romeni.

1. Per quanto riguarda l'italiano, nel capitolo dedicato agli aggettivi e ai pronomi dimostrativi (cfr. Serianni 1989: 273-286), alla pagina 273, Luca Serianni scrive che "[i] dimostrativi sono gli elementi usati per indicare qualcuno o qualcosa facendo riferimento a tre coordinate: lo spazio («questa città è caotica»; «dammi codesto libro»), il tempo («quell'estate non piovve mai») oppure un astratto rapporto di vicinanza o lontananza che si stabilisce con i concetti presenti nel discorso: «questa è la mia proposta» (idealmente vicina a me, che l'ho appena avanzata), «con codesti dubbi non verrai a capo di nulla» (con i dubbi che hai espresso e che io avverto «lontani» da me)". Inoltre, per Patota (2003: 240) i pronomi dimostrativi sono i pronomi che "indicano la posizione di una persona, di un animale o di una cosa nello spazio e nel tempo, in base all'opposizione vicino/lontano rispetto a chi parla".

Per quanto riguarda il romeno, secondo la GALR I (2005: 241), "il pronome dimostrativo rappresenta (= evoca) nel discorso una entità e, nello stesso tempo, grammaticalizza informazioni riguardanti il modo in cui il locutore percepisce la sistemazione di essa sulle coordinate spazio-temporali, discorsive, cognitive"[1]. Secondo la GBLR (2010: 132), "[s]emanticamente, i dimostrativi presentano informazioni riguardanti il modo in cui il parlante (o, in senso più largo, l'istanza discorsiva) percepisce, attraverso il paragone con altri oggetti espressi o sottintesi nel discorso, l'oggetto determinato attraverso il dimostrativo su un'asse della vicinanza – lontananza (*acest* vs *acel*) o dell'identità – non-identità / differenziazione (*același – celălalt*)".

[1] La traduzione italiana delle diverse citazioni dagli autori romeni ci appartiene. Ci appartiene inoltre la traduzione degli esempi italiani in romeno e degli esempi romeni in italiano.

2. Le grammatiche italiane dividono i pronomi dimostrativi in due categorie (cfr. Dardano - Trifone 1995: 225-226; Serianni 1989: 273, 275; Patota 2003: 240-245). La prima categoria comprende le forme che possono essere usate sia come pronomi dimostrativi sia come aggettivi dimostrativi[2]; queste forme sono usate per indicare che la persona o la cosa determinata:

– è vicina a chi parla: *questo*;

– è lontana da chi parla e vicina a chi ascolta: *codesto*;

– è lontana da chi parla e da chi ascolta: *quello*[3];

o per indicare qualcuno o qualcosa di cui si è parlato o comune a più persone o cose: i pronomi dimostrativi di identità *lo stesso*, *il medesimo*.

La seconda categoria comprende le forme che possono essere usate solo come pronomi dimostrativi; queste forme indicano:

– una persona vicina a chi parla: *questi* (solo per il soggetto), *costui*;

– una persona lontana da chi parla e da chi ascolta: *quegli* (solo per il soggetto), *colui*;

– una cosa: *ciò*.

In romeno, i pronomi dimostrativi si dividono in (cfr. GLR I 1966: 167; GALR I 2005: 241-248):

– pronomi dimostrativi di vicinanza: *acesta*, *ăsta*;

– pronomi dimostrativi di lontananza: *acela*, *ăla*[4];

– pronomi dimostrativi di identità: *același*;

– pronomi dimostrativi di differenziazione: *celălalt*.

3. In italiano i pronomi dimostrativi variano in funzione del genere e del numero, mentre in romeno i pronomi dimostrativi hanno flessione in rapporto con il genere, il numero e il caso. La categoria del caso si manifesta attraverso quattro

---

[2] Per la descrizione delle forme e dell'uso degli aggettivi dimostrativi in italiano e in romeno, cfr. Elena Pîrvu, *Gli aggettivi dimostrativi in italiano e in romeno*, in "Analele Universității din Craiova. Seria Ştiințe Filologice. Lingvistică", an XLII, nr. 1-2, 2020.

[3] "Naturalmente si tratta di uno «spazio» non precisamente misurabile, non solo per quanto riguarda concetti astratti, ma anche in situazioni molto concrete. Se io avverto qualcosa che è «lontana da me» come importante e significativa, userò *questo* piuttosto che *codesto* o *quello* (e allo stesso modo mi regolerò con gli altri dimostrativi, in base a ragioni piuttosto psicologiche che obiettive)" (Serianni 1989: 275). "La soggettività del parlante decide la selezione del dimostrativo di vicinanza / lontananza: *Îmi adusese o carte. Cartea aceasta / aceea îmi trebuia neapărat.*" (GALR I 2005: 252).

[4] Il dimostrativo semiindipendente *cel*, che nella tradizione grammaticale romena è considerato articolo dimostrativo (o aggettivale), ma nella GALR I (2005: 245-247) e nella GBLR (2010: 138-141) è considerato, fra l'altro, sia pronome dimostrativo sia aggettivo dimostrativo, costituirà l'argomento di un lavoro separato, dato che in parte corrisponde all'articolo determinativo dell'italiano (cfr. ***Cel** mai bun a sosit.* / ***Il** migliore è arrivato.*) e in parte al pronome dimostrativo italiano (cfr. *În vază sunt două garoafe.* ***Cea** roșie e a Luizei.* / *Nel vaso ci sono due garofani.* ***Quello** rosso è di Luisa.*).

valori, omonimi due per due, il nominativo con l'accusativo e il genitivo con il dativo:

[1]
a. ***Questa*** *costa molto.*
Aceasta *costă mult.*
Voglio ***questa****.*
O vreau **pe aceasta**.
b. *Il cane* ***di questa*** *è molto intelligente.*
Câinele ***acesteia*** *e foarte inteligent.*
A ***questa*** *sono stati dedicati molti volumi.*
Acesteia *i-au fost dedicate multe volume.*

In romeno, a differenza dell'italiano, quando è usato nelle funzioni di complemento oggetto o di complemento oggetto indiretto, il pronome dimostrativo è obbligatoriamente raddoppiato da un pronome clitico (cfr. GALR I 2005: 250):

[2]
a. *Îl iau* ***pe acesta****.* / ***Pe acesta*** *îl iau.*
Prendo ***questo****.* / ***Questo*** *prendo.*
b. *I-am răspuns* ***acestuia****.* / ***Acestuia i****-am răspuns.*
Ho risposto ***a questo****.* / ***A questo*** *ho risposto.*

Sia in italiano che in romeno, "[q]uando i pronomi dimostrativi sono soggetti o predicati nominali di strutture predicative composte dal verbo *essere*/*sembrare*/ *parere*, essi si accordano in genere e numero con l'altro membro della predicazione" (Calabrese 1988: 618):

[3]
a. ***Questa*** *è molto bella.*
Aceasta *e foarte frumoasă.*
b. *Il volume è* ***questo****.*
Volumul e ***acesta****.*

Ad eccezione dei pronomi dimostrativi italiani di identità *stesso* e *medesimo*, sia in italiano che in romeno i pronomi dimostrativi non sono mai preceduti dall'articolo, sia esso determinativo o indeterminativo. In italiano, tale incompatibilità si estende anche alle preposizioni articolate (cfr. Calabrese 1988: 619):

[4]
a. *Il programma è rimasto* ***lo stesso*** / ***il medesimo****.*
Programul a rămas ***același****.*

b. ***Questo*** *mi sembra più interessante.*
Acesta *îmi pare mai interesant.*
c. *Non mi parlare più* ***di questo****!*
Nu-mi mai vorbi ***despre acesta****!*

Sia in italiano che in romeno, l'antecedente del pronome dimostrativo può essere un nome o una frase.

Se l'antecedente è un nome, il pronome dimostrativo deve necessariamente seguire l'antecendente:

[5]
Prima che Lucia uscisse dall'ufficio di Marco, ***questo*** *le attirò l'attenzione che aveva dimenticato il registro.*
Înainte ca Lucia să iasă din biroul lui Marco, ***acesta*** *i-a atras atenția că uitase registrul.*

Se l'antecedente è una frase, questa deve precedere immediatamente la frase in cui occorre il pronome dimostrativo (cfr. Calabrese 1988: 625):

[6]
Giulia è la mia amica: ***questo*** *volevo dire.*
Giulia este prietena mea: ***asta*** *voiam să spun.*

La frase antecedente può anche seguire il pronome dimostrativo, ma a condizione che lo segua immediatamente (cfr. Calabrese 1988: 625):

[7]
Abbiamo deciso ***questo****: Claudio presenterà il programma.*
Am decis ***asta****: Claudio va prezenta programul.*

"Il dimostrativo può essere usato per riprendere, in una frase semplice, frasi che si trovano in posizioni dislocate della frase" (Calabrese 1988: 625; da qui anche gli esempi):

[8]
a. *Comportarmi male ...* ***questo*** *mi dispiacerebbe.*
Să mă port rău ... ***asta*** *mi-ar displăcea.*
b. ***Questo*** *mi dispiacerebbe, ... comportarmi male.*
Asta mi-ar displăcea, ... să mă port rău.

4. Vediamo in seguito i pronomi dimostrativi italiani e romeni, in chiave contrastiva. Cominciamo, seguendo le grammatiche italiane, con le forme che possono essere usate sia come pronomi dimostrativi sia come aggettivi dimostrativi.

4.1. Al pronome dimostrativo italiano di vicinanza *questo*[5] corrispondono i pronomi dimostrativi romeni *acesta* e *ăsta*:

[9]
a. ***Questo*** *chi è?*
Acesta / ***Ăsta*** *cine e?*
b. ***Questa*** *sta per finire.*
Aceasta / ***Asta*** *e pe sfârșite.*

Le forme del pronome dimostrativo italiano *questo* sono:

Singolare		Plurale	
Maschile	Femminile	Maschile	Femminile
questo	*questa*	*questi*	*queste*

Le forme dei pronomi dimostrativi *acesta* e *ăsta* sono le seguenti (cfr. GLR I 1966: 168-169; Avram 2001: 174; GALR I 2005: 243; GBLR 2010: 134):

Caso	Singolare		Plurale	
	Maschile e Neutro	Femminile	Maschile	Femminile e Neutro
N = A	*acesta* *ăsta*	*aceasta* *asta*	*aceștia* *ăștia*	*acestea* *astea*
G = D	*acestuia* *ăstuia*	*acesteia* *ăsteia*	*acestora* *ăstora*	*acestora* *ăstora*

I pronomi dimostrativi romeni *acesta* e *ăsta* si distinguono in funzione del registro stilistico e dell'origine. Le forme *acesta*, *aceasta* sono etimologicamente composte, da elementi latini: *ecce-istu*, *ecce-ista*, mentre le forme *ăsta*, *asta* provengono dalle forme latine *istum*, *ista* (cfr. GBLR 2010: 134).

Il pronome *acesta* "costituisce una caratteristica della lingua scritta e dello stile alto" (Avram 2001: 174), mentre il pronome dimostrativo *ăsta*, all'origine variante popolare del pronome dimostrativo di vicinanza, si è imposto nella lingua letteraria parlata; *ăsta* è usato più frequentemente al nominativo e all'accusativo (cfr. GLR I 1966: 170; GALR I 2005: 244; GBLR 2010: 135).

[5] Il pronome dimostrativo *questo*, al maschile singolare, può essere usato con valore "neutro" con il significato di "questa cosa" (cfr. Dardano - Trifone 1995: 274, Patota 2003: 245). In questo caso, in romeno gli corrisponde il pronome *asta* con valore neutro (Avram 2001: 175, GALR I 2005: 251): ***Questo*** *mi dispiace.* / ***Asta*** *nu-mi place.*

In alcune locuzioni assume valore "neutro" e sottintende la parola *cosa* anche il femminile *questa* (cfr. Serianni 1989: 278, Patota 2003: 246). Il suo corrispondente in romeno è il pronome *asta* con valore neutro: ***Questa*** è *bella!* / *Asta-i bună!*.

4.2. Al pronome dimostrativo italiano di lontananza *quello*[6] corrispondono i pronomi dimostrativi romeni *acela* e *ăla*:

[10]
a. ***Quello** chi è?*
***Acela** / **Ăla** cine e?*
b. *Conosci **quella**?*
*O cunoști **pe aceea** / **pe aia**?*

Le forme del pronome dimostrativo italiano *quello*[7] sono:

Singolare		Plurale	
Maschile	Femminile	Maschile	Femminile
quello	*quella*	*quelli*	*quelle*

Le forme dei pronomi dimostrativi di lontananza *acela* e *ăla* sono le seguenti (cfr. GLR I 1966: 169; Avram 2001: 177; GALR I 2005: 245; GBLR 2010: 135):

Caso	Singolare		Plurale	
	Maschile e Neutro	Femminile	Maschile	Femminile e Neutro
N = A	*acela* *ăla*	*aceea* *aia*	*aceia* *ăia*	*acelea* *alea*
G = D	*aceluia* *ăluia*	*aceleia* *ăleia*	*acelora* *ălora*	*acelora* *ălora*

Anche i pronomi dimostrativi romeni di lontananza *acela* e *ăla* si distinguono in funzione del registro stilistico și dell'origine. Le forme *acela*, *aceea* sono etimologicamente composte, da elementi latini: *ecce-illum*, *ecce-illa*, mentre le forme *ăla*, *aia* provengono dalle forme latine *illum*, *illa* (cfr. GBLR 2010: 134).

4.3. Il pronome dimostrativo italiano *codesto* è usato per indicare ciò che è lontano da chi parla (o scrive) e vicino a chi ascolta (o legge); il suo uso è limitato alla Toscana e al linguaggio letterario e burocratico (cfr. Dardano - Trifone 1995: 226; Patota 2003: 244).

---

[6] Il pronome dimostrativo *quello*, al maschile singolare, può essere usato con valore "neutro" con il significato di "quella cosa" (cfr. Dardano - Trifone 1995: 274, Patota 2003: 245). Il suo corrispondente in romeno è la forma femminile *aia* con valore neutro: *Proprio **quello** mi disturba!* / *Tocmai **aia** mă deranjează!*

[7] Davanti al pronome relativo *che*, *quello* può subire il troncamento in *quel* (cfr. Dardano - Trifone 1995: 274): *Ricordo **quello*** (o ***quel***) *che ti ho detto.*

Le forme di *codesto* sono:

Singolare		Plurale	
Maschile	Femminile	Maschile	Femminile
codesto	*codesta*	*codesti*	*codeste*

Nella lingua comune *codesto* viene sostituito da *questo* o da *quello* (cfr. Serianni 1989: 276). Al pronome dimostrativo italiano *codesto* in romeno corrispondono appunto le forme corrispondenti alle forme *questo* o *quello*, cioè i pronomi dimostrativi romeni *acesta*, *ăsta* e *acela*, *ăla*:

[11]
Codesto *non è il libro che ti ho richiesto.*
Aceasta / ***Asta*** *nu e cartea pe care ți-am cerut-o.*
Aceea / ***Aia*** *nu e cartea pe care ți-am cerut-o.*

4.4. Come già detto, i pronomi dimostrativi di identità dell'italiano sono *lo stesso*[8] e *il medesimo*. Fra *lo stesso* e *il medesimo*, il secondo è meno comune e di tono più letterario (cfr. Dardano - Trifone 1995: 227). Come si osserva, a differenza degli altri pronomi dimostrativi dell'italiano, *stesso* e *medesimo* sono preceduti dall'articolo. A questi due pronomi dimostrativi in romeno corrisponde il pronome dimostrativo di identità *același*:

[12]
a. *Il capotto è* **lo stesso** *dell'anno scorso.*
Paltonul e **același** *de anul trecut.*
b. *Mario e Gino sono rimasti* ***gli stessi*** / ***i medesimi***.
Mario și Gino au rămas ***aceiași***.

Le forme dei pronomi dimostrativi di identità dell'italiano sono:

Singolare		Plurale	
Maschile	Femminile	Maschile	Femminile
lo stesso	*la stessa*	*gli stessi*	*le stesse*
il medesimo	*la medesima*	*i medesimi*	*le medesime*

Il pronome dimostrativo di identità romeno è *același*. Si compone del dimostrativo di lontananza *acela* + la particola invariabile *și*. Indica il genere, il

[8] Usato con valore "neutro", il pronome *stesso* ha il significato di "la stessa cosa" (cfr. Dardano - Trifone 1995: 274): *Vieni o resti, per me è* **lo stesso**. / *Vii sau rămâi, pentru mine e* ***același lucru***.

numero e il caso all'interno del composto il primo degli elementi componenti (*acela*). Il suo paradigma è il seguente (cfr. GLR I 1966: 171; Avram 2001: 178; GALR I 2005: 248; GBLR 2010: 136):

Caso	Singolare		Plurale	
	Maschile e Neutro	Femminile	Maschile	Femminile e Neutro
N = A	*același*	*aceeași*	*aceiași*	*aceleași*
G = D	*aceluiași*	*aceleiași*	*acelorași*	*acelorași*

5. Continuiamo, sempre seguendo le grammatiche italiane e sempre in maniera contrastiva, con le forme che possono essere usate solo come pronomi dimostrativi.

5.1. I pronomi *questi* e *quegli* si adoperano solo al maschile singolare, solo in riferimento a persone e solo in funzione di soggetto (per i complementi si ricorre a *questo* e *quello*). *Questi* si riferisce a persona vicina, *quegli* a persona lontana (cfr. Serianni 1989: 277, Dardano - Trifone 1995: 275):

[13]

Mario e Luigi sono fratelli. ***Questi*** (Luigi) *ha nove anni*, ***quegli*** (Mario) *ne ha sei*.

Oggi, i pronomi dimostrativi *questi* e *quegli* sono sentiti come letterari e sono quindi piuttosto rari; nella lingua comune si preferisce sostituirli con *questo* e *quello* (cfr. Dardano - Trifone 1995: 276). *Questi* e *quegli* possono inoltre creare confusioni, poiché *questi* coincide con la forma di plurale del pronome e dell'aggettivo dimostrativo *questo*, mentre *quegli* coincide con una delle forme di plurale dell'aggettivo dimostrativo *quello*.

Ai pronomi dimostrativi italiani *questi* e *quegli* in romeno corrispondono appunto le forme corrispondenti alle forme *questo* o *quello* – le forme con cui si preferisce sostituirli –, cioè i pronomi dimostrativi *acesta* (che può essere seguito dalla locuzione aggettivale *din urmă* "dalla fine, ultimo") e *acela*. Al pronome *questi* può corrispondere anche il dimostrativo di differenziazione *celălalt* (vedi più avanti, il punto 6). Così, alla frase dal (13) in romeno corrispondono le frasi:

[14]

a. *Mario și Luigi sunt frați.* ***Acesta*** (Luigi) *are nouă ani*, ***acela*** (Mario) *are șase*.

b. *Mario și Luigi sunt frați.* ***Acesta din urmă*** (Luigi) *are nouă ani*, ***celălalt*** (Mario) *are șase*.

5.2. Il pronome dimostrativo *costui*, a cui in romeno corrispondono i pronomi dimostrativi *acesta* e *ăsta*, equivale a *questo* o a *codesto*, e può essere

riferito solo a persona. Può essere usato sia come soggetto sia come complemento (cfr. Calabrese 1988: 630, Dardano - Trifone 1995: 276, Patota 2003: 246). "Una particolarità di *costui* è che, il più delle volte, viene usato con valore spregiativo: significa estraneità e distacco, da parte di chi parla, nei confronti della persona indicata" (Patota 2003: 246):

[15]
a. *Evita di frequentare **costui**!*
*Evită să-l frecventezi **pe ăsta**!*
b. *Che cosa vuole **costei** da me?*
*Ce vrea **asta** de la mine?*
c. *Cacciate via **costoro**.*
*Dați-i afară **pe ăștia**.*

Le forme del pronome *costui* sono:

Singolare		Plurale	
Maschile	Femminile	Maschile	Femminile
costui	*costei*	*costoro*	*costoro*

5.3. Il pronome dimostrativo *colui*, al quale in romeno di solito corrisponde il pronome *ăla*[9], equivale a *quello*, ma può essere riferito solo a persona. Può essere usato sia come soggetto sia come complemento. Di uso prevalentemente letterario, ha spesso valore spregiativo (cfr. Calabrese 1988: 630, Dardano - Trifone 1995: 276, Patota 2003: 246):

[16]
a. *Che pretende da te **colui**?*
*Ce pretinde de la tine **ăla**?*
b. *Non voglio saperne di **colei**.*
*Nu vreau să știu de **aia**.*
c. ***Coloro** sono molto furbi.*
***Ăia** sunt foarte șmecheri.*

Le forme del pronome *colui* sono:

Singolare		Plurale	
Maschile	Femminile	Maschile	Femminile
colui	*colei*	*coloro*	*coloro*

[9] I pronomi dimostrativi *acela*, *aceea*, *aceia*, *acelea* sono obbligatori nei casi in cui i pronomi *colui*, *colei*, *coloro* sono usati "come testa di una frase relativa con significato generico, indeterminato" (Calabrese 1988: 630): *Perdona **colui il quale**/**che** ti offende.* / *Iartă-l pe **acela** care te jignește.*

5.4. Il pronome dimostrativo *ciò* è invariabile e ha solo valore "neutro". Equivale a "questa cosa, queste cose, quella cosa, quelle cose" e può essere usato sia come soggetto sia come complemento (cfr. Serianni 1898: 281, Dardano - Trifone 1995: 276, Patota 2003: 245). Al pronome *ciò*, in romeno corrisponde il pronome *asta* con valore neutro (Avram 2001: 175, GALR I 2005: 251):

[17]
a. ***Ciò** non mi piace affatto.*
Asta (**Acest lucru**) nu-mi place deloc.
b. *Non mi parlare più **di ciò**.*
*Nu-mi mai vorbi **despre asta (acest lucru)**.*

Il pronome *ciò*, usato con valore di complemento diretto o indiretto, può essere sostituito dalle forme pronominali atone *ne* (= di ciò, da ciò), *ci* (= a ciò, da ciò) e *lo* (= ciò) (cfr. Dardano - Trifone 1995: 276, Patota 2003: 245). Come si osserverà dagli esempi seguenti, alla particella *ne* in romeno corrispondono i sintagmi *despre asta*, *din asta*, con valore neutro, mentre alla particella *ci* corrispondono i sintagmi *la asta*, *din asta*, con valore neutro. Alla particella *lo*, in romeno corrisponde il pronome *asta* con valore neutro:

[18]
a. *Te **ne** (= di ciò) scriverò al più presto.*
*Îți voi scrie cât mai repede posibil (**despre asta**).*
***Ne** deduco (= da ciò) che non mi hai ascoltato.*
*Deduc (**din asta**) că nu m-ai ascultat.*
b. ***Ci** (= a ciò) farò attenzione.*
*Voi fi atent **la asta**.*
*Cosa **ci** (= da ciò) guadagni?*
*Ce câștigi **din asta**?*
c. *Mi dispiace, non **lo** (= ciò) sapevo.*
*Îmi pare rău, nu știam **asta**.*

6. A differenza dell'italiano, in romeno esiste anche il pronome dimostrativo di differenziazione *celălalt*. Il pronome *celălalt* è una forma composta dal dimostrativo di lontananza (ridotto foneticamente) *(a)cel(a)* + l'aggetivo indefinito *alalt* (sparito dalla lingua letteraria all'inizio del XIX secolo, conservato solo in questo composto). Il suo paradigma è il seguente (cfr. GLR I 1966: 170; GALR I 2005: 248; GBLR 2010: 137):

Caso	Singolare		Plurale	
	Maschile e Neutro	Femminile	Maschile	Femminile e Neutro
N = A	*celălalt*	*cealaltă*	*ceilalți*	*celelalte*
G = D	*celuilalt*	*celeilalte*	*celorlalți*	*celorlalte*

Al pronome dimostrativo di differenziazione del romeno *celălalt* in italiano corrisponde il pronome indefinito *altro* preceduto sempre dall'articolo determinativo:

[19]
***Celălalt** a luat examenul.*
***L'altro** ha superato l'esame.*

7. Abbiamo cercato di dare, in questo contributo, uno schematico quadro dei pronomi dimostrativi dell'italiano e del romeno. Dopo avere descritto brevemente l'uso dei pronomi dimostrativi italiani e romeni, abbiamo presentato in chiave contrastiva l'inventario dei pronomi dimostrativi italiani e romeni e le corrispondenze fra i pronomi dimostrativi dell'italiano e i pronomi dimostrativi del romeno.

Bibliografia

AVRAM, Mioara, *Gramatica pentru toți*, Ediția a III-a, București, Editura Humanitas, 2001.

CALABRESE, Andrea, *I dimostrativi: pronomi e aggettivi*, in Renzi, Lorenzo, a cura di, *Grande grammatica italiana di consultazione*, I: *La frase. I sintagmi nominale e preposizionale*, Bologna, il Mulino, 1988, pp. 617-631.

DARDANO, Maurizio - TRIFONE, Pietro, *Grammatica italiana con nozioni di linguistica*, Terza edizione, Bologna, Zanichelli, 1995.

GLR: *Gramatica limbii române*, vol. I, Ediția a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1965.

GALR: *Gramatica limbii române*, vol. I, *Cuvântul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

GBLR: PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, a cura di, *Gramatica de Bază a Limbii Române*, Bucureşti, Univers encliclopedic gold, 2010.

PATOTA, Giuseppe, *Grammatica di riferimento della lingua italiana per stranieri*, Firenze, Società Dante Alighieri-Le Monnier, 2003.

SERIANNI, Luca (con la collaborazione di Alberto Castelvecchi), *Grammatica italiana. Italiano comune e lingua letteraria*, Torino, UTET-Libreria, 1989.

DEMONSTRATIVE PRONOUNS IN ITALIAN AND ROMANIAN

Abstract

Keywords: *demonstrative pronouns, Italian, Romanian, contrastive approach*

The article is a synthetic presentation of Italian and Romanian demonstrative pronouns, as well as of the correspondences between them. Its purpose is to provide Italian and Romanian researchers with some starting points for a detailed presentation of the demonstrative pronouns in the two languages.

Terminologia turismului. Definire și caracteristici

LAURA-ADELA PONTA
Universitatea „Aurel Vlaicu”, Arad

Cuvinte-cheie: *limba română, lexic specializat, terminologie, turism*

După 1990, turismul a luat o amploare deosebită, ceea ce a dus la o masivă îmbogățire a terminologiei din domeniu. Aceasta implică, așadar, și o abordare mai accentuată, din punct de vedere lingvistic, terminologic mai ales, a acestui fenomen socio-cultural și sportiv în plină desfășurare. În ce ne privește, considerăm prioritară o definire a lui sub raport terminologic, operațiune care implică mai multe aspecte generale, specifice domeniului terminologic. Apare însă, înainte de toate, necesitatea definirii și delimitării unor domenii cu implicații majore în chestiunea care ne interesează. Este vorba de noțiuni precum *stilistică, lexic, vocabular, limbaj.*

Termenul *stilistică* acoperea, preferențial, o bună bucată de timp, „maniera individuală de a marca personalitatea vorbitorului / autorului în enunț, prin utilizarea unor forme/ procedee ale expresivității” DȘL). Odată cu apariția teoriei *funcționale* a limbii, implicând cele șase funcții teoretizate de Roman Jakobson:

- funcția *referențială* sau *denotativă, cognitivă*, „care trimite la context” (DȘL);
- funcția *emotivă* sau *expresivă* „care implică individualitatea intelectuală și expresivă a emițătorului și atitudinea acestuia față de realitatea extralingvistică” (Irimia1986: 7);
- funcția *conativă*, orientată spre destinatar (DȘL);
- funcția *metalingvistică*, acționând spre clarificarea „unor componente din codul limbii întrebuințate în text” (Irimia 1986: 7);
- funcția *fatică*, prin care se „menține contactul între interlocutori” (DȘL);
- funcția *poetică,* centrată asupra mesajului însuși” (DȘL),

sfera termenului s-a restrâns spre o abordare socială a funcționalității.

„În cea mai largă concepție a termenului, – consideră I. Coteanu - stilistica este studiul limbii în acțiune, cercetarea modului în care vorbitorii se folosesc de graiul lor

într-o împrejurare sau alta”, ceea ce implică formarea de deprinderi verbale comune. „Cum această mulțime de deprinderi se lărgește și se înregistrează în funcție de vorbitori și de necesitățile particulare de utilizare a ei, disciplina care îi urmărește variațiile este obligatoriu funcțională” (Coteanu 1973: 8).

Aceste funcții, în combinarea lor specifică cu alte entități lingvistice și extralingvistice, au generat în *limba română literară* anumite organizări lexico-

gramaticale, fonologice și ortografice specifice, adică anumite *stiluri*, ce implică acum o „manieră colectivă” de utilizare a unor „forme și procedee” din structura limbii comune. Ele se numesc, generic, *stiluri funcționale*.

Există diferite opinii în legătură cu numărul stilurilor funcționale în limba română. Astfel, I. Coteanu admite doar trei stiluri, *limbaje*, la nivelul *limbajului literar (standard)*, opus *limbajului popular*, anume: *artistic, administrativ, științific* (Coteanu 1967: 115).

Paula Diaconescu, tot din perspectivă funcțională, are în vedere funcțiile limbii stabilite de R. Jakobson, cu precizarea că ele, nerealizându-se independent unele de altele, singurul criteriu de clasificare este preponderența unei funcții în raport cu celelalte. În acest sens, limitându-se la varianta scrisă a limbii, ea identifică o primă dicotomie în raportul dintre *stilul artistic* și *stilul non-artistic*. Acesta din urmă conține trei stiluri: *stilul tehnico-științific,* în care predominantă este funcția *referențială (cognitivă)*; *stilul oficial administrativ*, dominat de funcția *conativă* și *stilul publicistic*, cu funcția *fatică* în prim plan, cu rolul de a menține contactul între emițător și receptor (Diaconescu 1974: 233).

Dumitru Irimia ridică numărul stilurilor la cinci. El are în vedere, ca și ceilalți autori, caracterul *orientat* al mesajului în cadrul stilurilor funcționale, mesaj strâns legat de *specializarea* implicată în procesul de cunoaștere și de comunicare a cunoașterii. În plus, el consideră că stilurile funcționale prezintă și determinări extralingvistice provenite din parcursul istoric, politic și cultural, al unei comunități lingvistice. Luând în considerare corelațiile care se intersectează între aceste realități, el distinge, în primul rând, trei stiluri funcționale:

Stilul științific, apărut în contextul general al cunoașterii și comunicării științifice și prezentând caracteristica textului de a se realiza, sub raport semantic, pe un referent extralingvistic preexistent. Modul și mijloacele operaționale specifice sunt *terminologia*, la nivel lexical, și *structura logică* a predicației, la nivel sintactic. În cadrul lui se constituie *limbajele profesionale*, cu terminologiile aferente, alcătuite mai ales din neologisme, ca reflex al tendinței de internaționalizare a acestor terminologii (Irimia 1999: 163).

Stilul beletristic, cu trăsăturile sale specifice binecunoscute, între care libertatea de abatere de la normele limbii literare și capacitatea de deschidere către toate registrele limbii comune.

Stilul religios, dezvoltat în două variante: varianta *cărților sacre* fixate în scris și varianta *textului liturgic și a rugăciunii,* de esență orală. În viziunea lui Dumitru Irimia, „stilul religios se situează în interiorul limbii literare”, păstrând însă „un fond lexical și un fond de modele sintactice care se sustrag evoluției limbii”.

La un nivel secund se situează *stilul publicistic* și *stilul juridico-administrativ* (Irimia 1999: 166).

Numărul stilurilor funcționale din cadrul *limbii române literare* diferă așadar după cum autorii au în vedere un criteriu sau altul. În general, „pentru limba română literară, se acceptă existența a trei stiluri funcționale: *beletristic (artistic), științific* și *juridic-administrativ*” (DȘL)[1].

Dacă lăsăm la o parte problema cvasisinonimiei între *limbă* și *limbaj*, mai cu seamă luând în considerare faptul că în timp ce o limbă este cu necesitate și un limbaj, inversul nu este posibil, ceea ce reduce extensia sinonimică amintită, vom lua în considerare accepția ce s-a cristalizat tot mai mult pe măsură ce tehnologiile moderne și-au creat propriul limbaj, în mod special limbajele din IT. Vom avea deci în vedere această realitate când ne referim la *limbajele de specialitate* sau la *limbajele profesionale*. În această accepțiune, noțiunea „limbaj" a intrat într-o anumită sinonimie cu noțiunea „stil", mai ales prin mijlocirea a ceea ce se înțelege prin *stiluri funcționale*. Din cele discutate anterior, rezultă că există un larg consens în a atribui *limbajului* semnificația restrânsă de *limbaj de specialitate* sau *profesional,* reprezentând organizări lexico-gramaticale în interiorul *stilului științific*, în special. Oricum, în spațiul terminologiei, această interpretare este preponderentă[2].

Un raport de tip sinonimic apare în cazul perechii *lexic – vocabular.* Definițiile celor două entități aproape că se suprapun. *Lexicul* reprezintă „totalitatea lexemelor unei limbi" sau „ansamblul unităților lexicale la nivelul limbii". *Vocabularul* „desemnează a) fie totalitatea cuvintelor unei limbi", situație în care se suprapune definiției lexicului, „fie b) ansamblul cuvintelor utilizate de un locutor dat în împrejurări date, fie c) într-un mod nedeterminat, o listă de cuvinte", în ultimele două situații intervenind o diferențiere față de lexic. Cu toate acestea, în anumite sintagme rămâne preponderentă prima accepțiune, ceea ce duce la folosirea nediferențiată a celor doi termeni. Așa se întâmplă în formulările *vocabularul de bază* sau *vocabularul fundamental* al unei limbi ori în expresia *masa vocabularului*. O anumită diferențiere are în vedere interdependența celor două entități, în sensul că „lexicul este o realitate a limbii la care nu se poate ajunge decât prin cunoașterea vocabularelor particulare, ceea ce înseamnă că lexicul transcende vocabularele, dar nu e accesibil decât prin ele sau că un vocabular presupune existența lexicului, pentru care el este un eșantion". Cu alte cuvinte, lexicul este „unul dintre domeniile lingvistice fundamentale, alături de fonetică și gramatică". În mod treptat, ajungând să fie curentă, s-a constituit opoziția între lexic ca „ansamblul unităților lexicale la nivelul limbii" și vocabularul unui text sau a unui discurs. Cu toate acestea, sunt domenii ale lingvisticii, cum e etimologia, de exemplu, sau filologia, în care termenul *lexic* este utilizat într-o accepțiune largă, așa încât în asemenea lucrări se poate vorbi de o cvasisinonimie între cele două denumiri (DȘL s. v. LEXIC, VOCABULAR).

În domeniul care ne interesează, un concept fundamental este ***terminologia***. Și aici constatăm o relativitate a accepțiilor și a abordărilor. Într-o primă interpretare, ea este sinonimă cu conceptul de „limbă" sau „limbaj" specializat sau un subsistem lingvistic „care utilizează o terminologie și alte mijloace lingvistice sau nelingvistice, pentru a realiza o comunicare de specialitate non-ambiguă, cu funcția majoră de a transmite cunoștințe

într-un domeniu particular de activitate profesională". Într-o a doua variantă este vorba de un „Ansamblu de termeni sau cuvinte specializate aparținând unui

sociolect, care se caracterizează prin univocitate și non-ambiguitate”. Cel de al treilea sens vizează terminologia ca știință „interdisciplinară preocupată de problemele generale ale terminologiilor”. În ce privește relația cu lexicologia, este de reținut faptul că în timp ce lexicologia este „în mod esențial” descriptivă, terminologia este, prin funcționalitatea sa, normativă (DȘL s. v. TERMINOLOGIE). În general, atât noțiunile de *lexic* și *vocabular*, cât și cea de *terminologie* sunt întrebuințate în funcție de autori și de orientarea teoretică la care aderă.

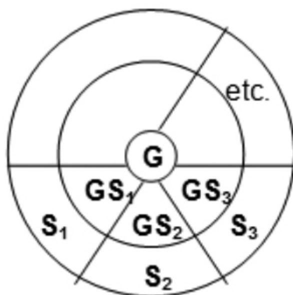
Una dintre operațiunile de segmentare a vocabularului general este legată de dicotomia ***lexic comun / lexic specializat***. Ea se realizează ținând cont de mai mulți factori cu caracter general și anume: *frecvența; factorul stilistico-funcțional; expresivitatea; factorul psihologic* și *factorul semantic* (Coteanu II 1975: 97-122). Pentru distincția care ne interesează preponderente sunt *frecvența* sau *circulația cuvintelor* și *factorul stilistico-funcțional*, care vizează „grupele de vorbitori în funcție de profesiunea și apartenența social-culturală”, prin ele determinându-se *submulțimi* specifice, numite (și) *vocabulare*. În general, sunt acceptate următoarele submulțimi:

1 Vocabularul cu termeni obligatorii pentru orice variantă a limbii, care reprezintă *sfera general activă* sau *vocabularul fundamental.*

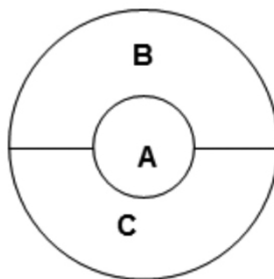
2 *Vocabularul caracteristic nivelului mediu de cultură* sau *limba literară curentă* sau *limba standard* (exceptând limbajul artistic și științific) și care reprezintă mai mult un sistem virtual.

3 *Vocabularul specific științei și tehnicii* sau *limbajul (limbile specializate*) sau *terminologiile* (Bidu-Vrănceanu 2000: 9).

Angela Bidu-Vrănceanu dă și o imagine grafică generală și una „individualizată”:

În care:
G – *limba generală*
GS – partea limbii care trece în cea specializată
S – *limbile specializate* sau *terminologiile* (diferite de la una la cealaltă, sau notate S1, S2, S3…).

În care:
A – vocabularul comun
B – vocabularul literar mediu
C – vocabular specializat (considerat global, fără diferențieri).

Din aceste exemple, Angela Bidu-Vrănceanu reține următoarele concluzii:

Existența, în orice limbă, a unui *nucleu lexical comun*, indiferent cum s-ar numi el, *limbă generală, vocabular comun* sau *fundamental, fond principal lexical* sau *vocabular reprezentativ*, prezintă o importanță majoră în orice tip de comunicare.

Caracterul diversificat, individual, relativ independent al *limbajelor specializate* sau al *terminologiilor*, ceea ce presupune, în studierea lor, „o abordare specială, proprie *fiecărei terminologii*", prin care să se identifice *trăsăturile definitorii* (Bidu-Vrănceanu 2000: 10). Este și obiectivul cercetării noastre viitoare, focalizate pe domeniul terminologiei turismului.

Note

1. În DȘL sunt date și alte opțiuni și clasificări „neacceptate general [unele evidențiate și de noi] și încadrabile, eventual, în celelalte limbaje funcționale: *publicistic* (Paula Diaconescu), *oratoric* (I. Iordan, P. Diaconescu), *epistolar* și *telegrafic* (Lidia Sfârlea). Toate variantele funcționale sunt reductibile în fapt la o opoziție binară *artistic / non-artistic* (I. Coteanu)" (DȘL s. v. STIL).

2. Am lăsat la o parte diferitele opoziții în care apare noțiunea și, implicit, denumirea *limbaj,* cum ar fi cea între *limbajul uman* și cel *animal* etc., rămânând mereu în atenția noastră *simbolistica* unor limbaje, în măsura în care ele se înscriu și în procedeele limbajelor profesionale (v. DȘL s. v. LIMBAJ).

Bibliografie

Bidu-Vrănceanu et al. 1997 Angela Bidu-Vrănceanu, Claudia Ene, Maria Dumitrescu, Alexandra Vrânceanu, *Terminologiile științifice – Delimitări, modalități de abordare, caracteristici*, AUB,1997, p. 3-22.

Bidu-Vrănceanu 2000 Angela Bidu Vrănceanu (coord.), Claudia Ene, Silvia Săvulescu, Alice Toma, Alexandra Vrânceanu, *Lexic comun, lexic specializat*, Editura Universității din București,.

Bidu-Vrănceanu 2006 Angela Bidu-Vrănceanu, *Aspecte ale* ***determinologizării*** *lexicului specializat în relația lui cu limba comună*, în vol. *Limba română – aspecte sincronice și diacronice*. Actele celui de al 5-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română (8-9 decembrie 2005). Coordonator: Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității din București, 2006, p.233-241).

Ciobanu 1998 Georgeta Ciobanu, *Elemente de terminologie*, Editura Mirton, Timișoara

Coteanu 1967 I. Coteanu, *Structura stilistică a limbii*, în vol. *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 211-221.

Coteanu 1973 I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil. Stilistică*, Editura Academiei R. S. R., București.

Coteanu II1974 I. Coteanu, Angela Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană.* Vol II: *Vocabularul*, Editura Didactică și Pedagogică, București.

Coteanu 1990 I. Coteanu, *Terminologia tehnico-științifică. Aspecte, probleme*, LR, 1990, nr. 2, p. 95-100.

Diaconescu 1974 Paula Diaconescu, *Structura stilistică a limbii. Stilurile funcționale ale limbii române literare modernei,* SCL, 1974, nr. 3, p. 229-242.

Irimia 1986 Dumitru Irimia, *Structura stilistică a limbii române literare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Irimia 1999 Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iași.

Toma 2006 Alice Toma, *De la analiza terminologică lexicală la analiza terminologică discursivă. Un exemplu: „Funcţie”*, în vol. *Limba română – aspecte sincronice şi diacronice* (v. *supra* Bidu-Vrănceanu 2006), p. 329-336.

Sigle şi abrevieri

AUB „Analele Universităţii Bucureşti. Limba şi Literatura Română”.
DŞL Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Editura Nemira, Bucureşti, 2005 (prima ediţie în 2001).
LR „Limba română”, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.
SCL „Studii şi cercetări lingvistice”. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.

TOURISM TERMINOLOGY. DEFINITION AND CHARACTERISTICS

Abstract

Keywords: *Romanian language, specialized lexicon, terminology, tourism*

The article starts from the finding of an unprecedented development of tourism in Romania. In this context, an in-depth study of terminology in this field is imperative. In this first article, the author aims to clarify the controversial meanings of the terms *style, language, lexicon and vocabulary.*

Irealul, o categorie semantico-cognitivă universală complexă

CECILIA-MIHAELA POPESCU
Universitatea din Craiova
ceciliapopescu2015@gmail.com

Cuvinte-cheie: *real*, *irealis, contra-factual, potențial, perspectivă modalo-pragmatică*

Studiul nostru încearcă să prezinte o sinteză actualizată a diferitelor accepțiuni și modalități de definire a unei categorii semantico-cognitive universale, deosebit de complexă, cea a *irealului*. Demersul de față reia în mare parte un segment din teza noastră de doctorat, *Exprimarea potențialului și a irealului în latină, franceză și română* (susținută în anul 2007), care s-a bucurat de observațiile atente și pertinente, dar și de aprecierea, în calitate de referent, a doamnei profesoare Ileana Oancea, unul dintre distinșii romaniști români, de o eleganță spirituală și o modestie a firii remarcabile, pe care sunt bucuroasă că am avut onoarea să o întâlnesc, care mi-a marcat cariera profesională și căreia doresc să îi transmit, la ceas aniversar, toată gratitudinea mea.

Încă de la început se impune următoarea precizare: lexemul «ireal» (glosat în continuare în text: IR) prezintă dezavantajul determinat de dubla accepțiune pe care o are în lingvistica modernă, fapt care i-a conferit titulatura de „scandal lingvistic"[1] (Ducrot: 1972, p. 185-186, apud Kronning: 2001, p. 270). În literatura de specialitate, această noțiune apare utilizată (i) fie în sens restrâns, echivalând semnificațiilor „contrar realității", „contrafactiv" – care apar conotate frecvent în structurile ipotetice corespunzătoare, (ii) fie în sens larg (şi din această perspectivă include *potențialul* (glosat în continuare în text: POT), şi, la anumiți cercetători, chiar toate categoriile de manifestare a *virtualului*, altfel spus, şi structurile volitive, deziderative etc.), şi anume, *irrealis.* IR este aşadar un termen ambiguu, de aici şi confuziile frecvente, la nivel terminologic şi conceptual, dintre «ireal», «fictiv», «virtual», «contrafactiv». Suzanne Fleischmann (1982: 173, nota 57), analizând noțiunile lingvistice de POT şi IR, afirmă:

„The latter is an infelicitous designation in view of its resemblance to the generic term **irrealis**, under which are subsumed a range of semantic nuances that share the property of marking the proposition of an utterance as being visualised as something other than established fact […]" (Fleischmann: 1982, p.173, nota 57).

---

[1] O. Ducrot folosește această sintagmă (1972: 185-186), referindu-se la ocurențele ireale ale condiționalului din limba franceză.

În limbajul curent, conversațional, dar şi în definițiile existente în literatura de specialitate (v. DSL: 2001, p. 276; Martin: 1987, p. 16-17), definirea IR se face în funcție de următorii parametri: pe de o parte, *realul,* pe de altă parte, *virtualul / lumile posibile / non-actualul / idealul*[2]*,* căci *realul* poate exista în mod autonom, *virtualul* însă, trebuie raportat în mod necesar la universul real, actual.

În cadrul acestei dihotomii*, realul* (*actualul*) reprezintă *tot ceea ce este*, tot ceea ce a fost achiziționat şi stabilit ca fiind permis pentru toți: un ansamblu de lucruri, obiecte, fapte şi acțiuni, despre care se ştie, care sunt cunoscute, pentru că au fost simțite, văzute, deprinse etc., de către toți şi care, în general, nu mai au nevoie să fie argumentate, altfel spus, în acest caz, „les croyances sont considérées par l'énonciation comme admises de tous" (De Vogüé: 1985, apud Moreau: 2003, p. 2). *Realul* poate include *prezentul,* noțiune care din punct de vedere terminologic are inconvenientul de a implica ideea de timp în accepțiunea sa strictă.

Pe de altă parte, obiectele, faptele *virtuale* sunt cele prezentate ca imaginare, ipotetice, dorite, voite etc., adică văzute ca urmare a unei operații mentale, cognitive, prin care subiectul vorbitor modifică prin discurs *lumea reală.* Acest plan reprezintă *virtualul*, adică „le monde complémentaire du non-acquis, le non admis par tous" (Moreau: 2003, p. 2). Prin urmare, IR se situează în plan *virtual*, în *non-real*, reprezentând însă doar o fațetă, un actant, un *modus vivendi* şi de reprezentare a acestui domeniu inactual, fără însă a fi unicul, căci:

„Au niveau même des modes d'existence sémiotique, ont pendant longtemps été distinguées la virtualisation, l'actualisation et la réalisation: la virtualisation est un mode d'existence „in absentia", l'«existence virtuelle» caractérisant l'axe paradigmatique du langage; l'actualisation est un mode d'existence « in praesentia » […]" (Lemelin: 1998. p. 15).

Cu toate acestea, problematica opoziției *actual* - *virtual* nu este atât de simplă, deoarece:

(a) Un fapt, un obiect imaginat poate fi prezentat ca *real* / *actual*, şi invers, un fapt constatat poate apărea în discurs drept *virtual.* De aici şi ambiguitatea terminologică: *ireal / fictiv* (*ficțiune)* asupra căreia atrage atenția Robert Martin (1987: 17):

„On ne confondra pas **contrefactuel** et **fiction**. La fiction crée l'illusion du vrai; le locuteur se double d'un narrateur dont l'univers de croyance n'est autre que l'univers de la fiction. A l'intérieur de cet univers, comme dans toute autre univers, s'oppose le monde de «ce qui est», les mondes potentiels et les mondes contrefactuels" (Martin: 1987, p. 17).

---

[2] Terminologia variază de la un studiu la altul. Din acest punct de vedere, termenul «virtual», prezintă avantajul frecvenței în ceea ce priveşte ocurențele sale în literatura de specialitate.

De aici necesitatea distincției operată de analizele semantico-logice între subiectul vorbitor [= enunțiator] şi subiectul modal, distincție fundamentală în cazul reperării şi definirii IR-ului.

J. P. Confais (1995: 300) arată că într-un enunț de tipul:

(1) *Vous êtes mort et vous arrivez au paradis.* (Confais 1995: 300)

«Ați murit şi ajungeți în Rai»,

subiectul vorbitor consideră conținutul propozițional asertat ca fiind *adevărat*, cu toate că în lumea reală, actuală, acesta este în mod constatat, palpabil chiar, *fals*. În astfel de cazuri, atitudinea subiectului vorbitor vizează *ceea ce este posibil* să se constate *empiric* în „lume”, enunțul (1) acceptând o aserțiune condițională implicită, de tipul: „(Să zicem că) ați murit şi ajungeți în Rai”, care acționează asupra modalității de enunțare şi nu are decât pertinență *de dicto.*

(b) Pe de altă parte, şi faptele, şi obiectele reale, constatate, actuale apar în discurs ca urmare a unei operații mentale, dar, de această dată, funcția metalingvistică a limbii joacă rolul esențial.

În concluzie, dihotomia *realis - irrealis* reprezintă un concept fundamental de modalitate. Prin *realis* se înfățişează situații, acțiuni care pot fi actualizate, care pot fi cunoscute printr-o percepție directă; *irrealis* prezintă situații, acțiuni care există numai în gândire şi care pot fi cunoscute prin imaginație. Chintesența noematică a *irrealis,* este sintetizată în următoarea afirmație:

„[…] «irrealis» as prototype category, at the semantic level, [expresses] a spectrum of meanings that signal a speaker’s lack of belief in or lack of commitement to any of the following: the reality of referentiality of a situation; the possibility that an agent’s whishes, hopes or intentions will effectively be realized; the authenticity of an utterence or a chunk of discourse; or the normalcy of a discourse or a communicative situation” (Bybee-Fleischman: 1995, p.12).

Această reprezentare se realizează aşadar în discurs grație subiectului vorbitor, înzestrat cu caracteristica semantică distinctivă [+ uman], acesta fiind capabil de voință, de dorință, de sentimente pozitive sau negative, de umor, de ironie, de minciună. În acest caz, POT şi IR par a fi, la prima vedere, noțiuni lipsite de pertinență lingvistică. Cu toate acestea, trebuie subliniat faptul că orientarea subiectului vorbitor are o țintă, vizează în primul rând destinatarul. În acest caz, POT şi IR, prin legătura lor cu actele de limbaj, depăşesc pragul pur semantic şi se integrează pe tărâmul teoriilor pragmatice. Sub acest aspect, IR-ul trebuie înțeles ca o reconstrucție a *realului* până la granițe perlocutorii (v. *supra* ex. 1).

Prin urmare, parametri descriptivi ai *irrealis* pot fi sintetizați astfel (v. François: 2003, p. 217):

- compatibilitatea cu sintagme non-referențiale;
- legături privilegiate cu domeniul modalității şi al modalizării;
- orientarea subiectivă asupra procesului (orientare din partea subiectului vorbitor sau din partea agentului procesului);

- legături particulare cu diverse acte de limbaj, i.e., promisiune, prescriere, predicție, injoncțiune, etc.

Studii de tipologie lingvistică (Bybee-Fleischmann: 1995, p. 9; de Haan: 2004, p. 6) au arătat dificultatea de reperare a unor mărci proprii de exprimare la nivel discursiv a *irrealis*-ului. Nu se poate spune cu precizie dacă sensul său este determinat de o marcă proprie, sau de un alt element (lexical sau morfosintactic) al contextului discursiv, dar, în fiecare caz studiat, *irrealis* este din punct de vedere funcțional redundant, mecanismele lingvistice care operează în această direcție fiind extrem de variate şi de complexe.

La nivel conceptual însă, o distincție clară este cea realizată de R. Martin (1987: 17), în concepția căruia *lumile posibile contrafactuale* se structurează în două sub-ansambluri:

- *lumi accidental contrafactuale*, lumi a ceea ce este fals, dar care ar fi putut fi adevărat;
- *lumi în mod esențial contrafactuale,* lumi a ceea ce este fals şi care nu are nici o şansă să fie adevărat, deoarece acestea sunt rodul propriei imaginații a subiectului vorbitor.

Această clasificare este quasi-echivalentă cu departajarea terminologică: pe de o parte, «ireal» = «contrafactual», «contrar realității»; pe de altă parte, «ireal» = «irrealis», «imaginat».

În ceea ce priveşte «ireal»-ul în sensul strict, pentru care în lingvistica modernă se utilizează în mod frecvent termenul «contrafactual», Paul Larreya (2003: 8) îl defineşte astfel:

„[...] il s'agit d'une forme qui, à propos d'une proposition (ou relation prédicative) p, d'une part, dans le **posé** de l'énoncé, envisage pour p une valeur de vérité v (le „vrai", le „faux", le „possible", etc.), et d'autre part, dans le **présupposé** de l'énoncé, attribue à p une valeur de vérité **absolue** qui est **contraire à v**" (Larreya: 2003, p. 8).

În această perspectivă, sunt distinse următoarele tipuri de IR (Larreya: 2003, p. 11), în funcție de următorii parametri:

(a) orientarea negativă a presupoziției*:* „il y a dans tous les cas un implicite qui est paraphrasable en «contrairement aux faits» / «contrairement à ce qu'on peut attendre»" (Larreya: 2003, p. 11):

♦ **IR absolut*:*** presupoziția este contrară cu ceea ce este spus:

(2) *Dacă* ***aş fi câştigat*** *la loto, mi-aş fi cumpărat un Rolls.* [presupoziția: „Dar nu am câştigat" contrazice ceea ce se afirmă în enunț].

♦ **IR relativ*:*** presupoziția nu este în totalitate contrară cu ceea ce este spus, ci doar îndoielnică.

(3) *Dacă* ***aş câştiga*** *la loto, mi-aş cumpăra un Rolls.* [în exemple de acest tip a căror presupoziție: „Nu am câştigat încă, dar poate voi câştiga" nu contravine

în totalitate cu ceea ce este afirmat în enunț, gradul de irealitate este „intermediar" față de situația *reală*].

(b) elementul discursiv asupra căruia se orientează presupoziția:

♦ **IR direct:** presupoziția vizează elementul verbal:

(4) ***Să fi ştiut*** *răspunsul, nu mai eram aici.* [presupoziția „…dar nu am ştiut răspunsul" vizează în mod direct conținutul semantic exprimat de forma verbală].

♦ **IR indirect**[3]**:** presupoziția nu vizează în mod direct elementul verbal, acest tip de irealitate fiind rezultatul unei „alunecări" a presupoziției: *Dans l'irréalité indirecte* (*ou la ,,montée de la présupposition"*), *il y a un* ***transfert*** *tout le long de la chaîne linéaire de l'énoncé, semblable à celui de l'hypallage* […] (Larreya: 2003, p. 11, n. 18):

(5) ***Ai fi putut*** *să-ți frângi piciorul.* [presupoziția, în acest caz extra-predicativă: „…dar nu ți l-ai frânt", nu vizează aşadar elementul verbal regent].

În concluzie, în toate cazurile IR /absolut/ sau /esențial/ exprimă un conținut propozițional *fals* din punctul de vedere al raportării sale la **real** (**actual**), şi implică astfel o presupoziție negativă, complet opusă cu *ceea ce este spus*; totodată, IR /relativ/ poate lăsa întredeschisă şi posibilitatea teoretică de realizare sau de non–realizare a conținutului propozițional exprimat de *p,* aceasta depinzând de realizarea sau de non-realizarea unui alt proces p', apropiindu-se astfel de POT ale cărui şanse de realizare pe tărâm **actual** sunt de departe posibile (v. Popescu 2015 pentru *potențial probabil, potențial posibil*). Aceasta este zona de dispută dintre POT şi IR, domeniul ambiguității formale şi semantice.

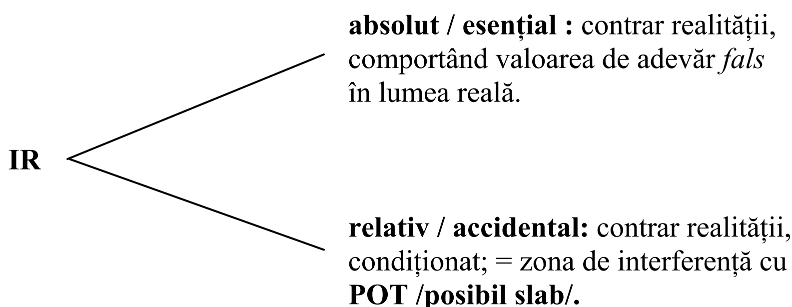
Încercând un scurt rezumat, se pot desprinde următoarele aspecte definitorii ale noțiunii de IR:

- IR reprezintă *un mod de a fi* «in absentia» al *non-realului* (*virtualului*);
- IR este „gândibil", este rezultatul unor operații mentale, de natură cognitivă, realizate de subiectul vorbitor / modal, care doreşte să evadeze din lumea reală şi să „virtualizeze" [adică o „concepție alterată a *realului*" (v. Moignet: 1959, p. 43)], dar care, de asemenea, este capabil de sentimente pozitive sau negative, de umor, de ironie, de minciună. Ținta sa o reprezintă destinatarul, care este invitat să se plaseze momentan în acelaşi univers imaginar, dar şi conținutul propozițional din enunțul asertat, a cărui valoare de adevăr este *fals* în lumea reală.
- *IR* / *contrafactual / contrafactiv* reprezintă doar o parte din semnificația globală a lui *irrealis,* aceea restrânsă, bazată pe semele: [+ imginar], [+ non-real], [+ contrar realității], [+ fals], [+/- realizabil]. În acest caz, *irrealis* se prefigurează ca hiperonim, atitudinea şi orientarea subiectului vorbitor fiind, de această dată, mult mai nuanțată, şi vizând în prim-plan destinatarul mesajului său, şi mai puțin validarea conținutului propozițional enunțat.
- În perspectiva logicilor modale, IR-ul exprimă un conținut propozițional *adevărat* în cel puțin o lume posibilă din totalitatea structurii „universului de credință", şi *fals,* în lumea reală, actuală.

[3] Pentru mai multe detalii, a se vedea Larreya: 2003, p. 11, nota 18.

- Clasificările operate în interiorul IR-ului disting: un IR absolut / esenţial, i.e., o irealitate complet contrară realităţii, falsă în lumea reală; şi un IR relativ / accidental, i. e., condiţionat, acest din urmă sub-tip intersectându-se cu POT-ul, mai precis, cu invarianta sa POT /posibil slab/ care prezintă şanse minime, sau chiar nule de realizare a conţinutului propoziţional *p.*

Schematizând aceste aspecte se poate ajunge la următoarea reprezentare:

Bibliografie

BYBEE, J., FLEISCHMANN, S., *Modality in Grammar and Discourse,* Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 1995.

CONFAIS, J.-P., *Temps, mode, aspect. Les approches des morphèmes verbaux et leurs problèmes à l'exemple du français et de l'allemand*, Toulouse, Presses Universitaires du Mirail, 1995.

DE HAAN, F., *Typological Approaches to Modality*, disponibil pe Internet: www.u.arizona.edu/~fdehaan/papers/typmod.pdf, p. 1-66, datat: mai, 13, 2004, [apărut în William Frawely (ed.), *Modality,* Berlin, Mouton de Gruyter, 2005].

DE VOGÜÉ, S., *Références, prédication, homonymie. Le concept de validation et ses conséquences pour une théorie des conjonctions*, Teză de doctorat, Université Paris VII., 1985.

DUCROT, O., *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Paris, Hermann 1972.

BIDU-VRĂNCEANU, A., CĂLĂRAŞU, C., IONESCU-RUXĂNDOIU, L., MANCAŞ, M., PANĂ DINDELEGAN, G., *Dicţionar de ştiinţe ale limbii* (*DSL*)*,* Bucureşti, Editura Nemira, 2001.

FLEISCHMANN, S., *The future in thought and language. Diachronic evidence from Romance,* Cambridge/Londra/New York/New Rochelle/Melbourne/Sydney, Cambridge University Press. 1982.

KRONNING, H., „Nécessité et hypothèse: «devoir» non déontique au conditionnel”*,* in *Recherches Linguistique* (*RL*), nr. 25, p. 251-276, 2001.

LARREYA, P., *L'irréel et le potentiel: formes verbales de l'anglais,* disponibil Internet – http://www.univ-pau.fr/ANGLAIS/ alaes/modaux.html, p. 1-23, datat: 18. 01. 2003.

LARREYA, P., *Modalités et auxiliaires modaux en anglais*, disponibil pe Internet: http://www.univ-pau.fr/ANGLAIS/ressources/larreya/modaux.doc., p. 1-45, 2005.

LEMELIN, J. M, *Les états de la sémiotique,* disponibil pe Internet: http://www.ucs.mun.ca/~lemelin/semiotiq.html , datat: martie-mai, 1998, p. 1-24.

MARTIN, R., *Language et croyance. Les «univers de croyance» dans la théorie sémantique,* Bruxelles, Pierre Mardaga 1987.

MOIGNET, G., *Essai sur le mode subjonctif en latin postclassique et en ancien français,* vol. I, II, Paris, Presses Universitaires de France, 1959.

MOREAU, C., *L'hypothèse de l'irréel*, disponibil pe Internet: http://www.univ-pau.fr/ANGLAIS/alaes/irreel03/moreau.pdf , datat: 18. 01. 2003, p. 1-13, 2003.

POPESCU, C.-M, *Exprimarea potențialului și a irealului în latină, franceză și română*, Craiova, Editura Universitaria, 2015.

IRREALIS, A COMPLEX UNIVERSAL SEMANTIC AND COGNITIVE CATEGORY
Abstract

Keywords: *Real, Irrealis, Counter-factual*, *Potential, A Modal and Pragmatic Perspective*

This study focuses on the significances of the *Irrealis* concept and attempts to present an updated summary of the various approaches and definitions of this universal semantic and cognitive category. This endeavour is based on an investigation undertaken for our doctoral dissertation, *Exprimarea potențialului și a irealului în latină, franceză și română* [„The expression of potential and irrealis in Latin, French and Romanian”] (defended in 2007) and underlines the complexity of this notion, as well as the terminological and conceptual ambiguity and confusion in relevant scientific literature.

Comunitatea de sârbi din Arad – trecut și prezent

VOICA RADU-CĂLUGĂRU

Zona de Vest a României se individualizează din punct de vedere lingvistic și etnic printr-o diversitate care s-a așezat în timp, manifestându-se în funcție de caracteristicile fiecărei epoci în parte.

În Arad, putem vorbi despre o continuitate a acestor *comunități de limbă*, care fac parte din ființa orașului, a zonei, conferindu-i personalitate. Aceste comunități care s-au statornicit în timp, fiind considerate emblematice pentru Arad, sunt: comunitatea maghiară, comunitatea, germană, comunitatea evreilor și comunitatea sârbilor. Astfel de comunități au generat fenomene de *bilingvism*, *multilingvism* și de *interferență culturală*, care marchează specificul orașului și al zonei. Pentru a integra fenomenul *multietnicității*, respectiv al *multiculturalității*, în contextul contemporan al *globalizării*, putem distinge *comunitățile tradiționale*, cele menționate anterior, de *comunitațile moderne*, care se regăsesc și în alte orașe sau regiuni: comunitatea de limbă arabă, comunitatea de limbă chineză sau cea de limbă italiană.

Comunitățile lingvistice au fost considerate fie zone culturale, în strânsă legătură cu zonele comerciale şi de trafic, fie drept mici grupuri urbane, fie drept grupuri imigrante. J. J. Gumperz afirmă că noțiunea de *comunitate lingvistică* defineşte *orice colectivitate umană căreia îi este caracteristică interacțiunea regulată şi frecventă dintre membrii ei, prin intermediul unui corpus comun de semne verbale şi care se distinge de colectivități similare prin diferențe semnificative în folosirea limbii.* Există atât comunități monolingve, cât şi comunități *bi-* sau multilingve[1].

În multe comunități, fiecare limbă este specializată funcțional (ea este utilizată pentru discutarea anumitor subiecte, în anumite scopuri şi de către anumite persoane)[2].

Se spune despre bilingvi că *stabilesc punți între comunitățile verbale.* Unii cercetători au ajuns până la a-i asemăna cu *omul marginal* despre care vorbesc sociologii.

Bilingvii reprezintă *comunități punte* (Ch. Hockett), cu rolul de a media relația dintre comunitățile propriu-zise[3].

Efectul concret al bilingvismului asupra vorbirii unei persoane variază în funcție de anumiți factori, dintre care câțiva pot fi numiți extralingvistici, deoarece se situează dincolo de diferențele structurale dintre limbi sau chiar de insuficiențele

[1] Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *Sociolingvistică*. *Orientări actuale.* București: Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p.16.

[2] *Ibidem*, p. 21.

[3] *Ibidem*, p. 22.

lor lexicale. Uşurința vorbitorului în exprimarea verbală şi capacitatea sa de a menține distincte două limbi, relativa competență în fiecare limbă şi atitudinea față de acestea, sunt doar câțiva factori extralingvistici relevanți pentru studiul interferenței[4].

În majoritatea contactelor între grupuri care vorbesc limbi materne diferite, grupurile constituie, în acelaşi timp, comunități etnice sau culturale distincte. Un asemenea contact produce fenomene de *biculturalism* (participarea la două culturi), cât şi de *bilingvism*, difuziunea trăsăturilor culturale, cât şi a elementelor lingvistice.

Situațiile de concordanță a contactului între culturi şi limbi generează *interferențe de tip lexical-cultural*. Un tip de diferență culturală şi anume cea religioasă, coincide adesea – singur sau în combinație cu alte tipuri – cu o diviziune pe limbi materne. Diferența de religie acționează ca un obstacol mai important decât cel lingvistic pentru integrarea comunităților, astfel încât, în zonele bilingve**,** dar de aceeaşi confesiune, contactul celor două grupuri de limbă maternă este considerabil mai strâns. În general, un sătean este mai conştient de confesiunea vecinului său, decât de limba sa maternă. Sunt destul de rare căsătoriile mixte, iar activitățile de fiecare zi sunt separate după confesiune[5].

Influența între culturi poate da naştere, de asemenea, la schimbarea de *cod lingvistic***:** abandonarea unei limbi materne în favoarea alteia. Acest fenomen apare cel mai frecvent când se amentecă două grupuri, ca în cazul absorbției culturale, sau când grupuri minoritare preiau cultura majorității înconjurătoare. Când schimbarea socială produce distrugerea structurilor sociale, tradiționale şi formarea unor noi legături ca în cazul urbanizării şi al colonizării, barierele lingvistice între comunități sunt distruse şi ele[6].

Unii cercetători privesc comunicarea lingvistică în cadrul unei comunități verbale ca *un sistem interconectat de subcoduri.*

Comunitatea lingvistică este definită ca un grup social, fie monolingv, fie multilingv, sudat datorită frecvenței tiparelor de interacțiune socială şi separat de ariile înconjurătoare datorită posibilităților slabe de comunicare. Comunitățile lingvistice pot fi constituite din mici grupuri legate prin contacte directe sau pot acoperi regiuni întinse[7].

Încercând să stabilească o linie de demarcație, dincolo de care se definesc minoritățile mici, *Comisia Europeană* de la Bruxelles a comandat un studiu în acest sens. Cercetarea a ajuns la concluzia că o minoritate, care are sub 50.000 de vorbitori, este deosebit de mică şi ea se înscrie în categoria extrem de amenințată.

În ceea ce priveşte comunitatea sârbilor din Arad, aceasta are o tradiție îndelungată, sârbii stabilindu-se în Arad, ca în întreaga zonă de Vest a României, prin politica de colonizare instituită de Imperiul Austro-Ungar, începând cu secolul

---

[4] Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *op. cit.*, p. 23.
[5] *Ibidem*, p. 96.
[6] *Ibidem*, p. 110.
[7] *Ibidem*, p. 112.

al XVIII-lea, cu scopul de a-și consolida puterea și de a popula anumite regiuni prin „politica habitatului”. Prin această strategie, în comitatul Aradului, au fost aduse două etnii: sârbii din Peninsula Balcanică și germanii din sud-vestul Germaniei. Scopul îl reprezenta stabilirea unor populații alogene printre românii majoritari în vechiul comitat Arad din secolul XVIII. La nord de Mureş, s-au aşezat în diferite perioade ale secolului XVIII şi reprezentanți ai altor entnii – slovaci, maghiari, evrei, romi– nu doar germanii sau sârbii, acesta reprezentând un fenomen de imigrare în baza unei politici de colonizare care nu a avut caracter sistematic precum în Banat[8].

Aradul a fost cucerit de austrieci iar Eugeniu de Savoia a avut în vedere refacerea cetății Aradului și înființarea unei zone grănicerești la frontiera Mureșului, zona cea mai vulnerabilă a Imperiului habsburgic. Planul lui Eugeniu de Savoia a presupus imigrarea masivă a sârbilor în Arad în secolul XVIII.

În 1690, patriarhul Arsenie Cernovici a mobilizat militari sârbi în Arad iar generalul Starhemberg a creat primele unități de grăniceri cu centrul la Arad și în alte localități de pe Mureș (Nădlac, Semlac, Pecica, Vladimirescu, Păuliș, Șoimoș, Vărădia)[9].

Biserica Ortodoxă a reprezentat dintotdeauna piatra de temelie a sârbilor, fie aflați în pribegie, fie rămași pe meleagurile natale. Astfel, Patriarhul Arsenie Cernovici III, considerat lider al sârbilor, a cerut autonomia Bisericii Ortodoxe Sârbe iar prin petiția din 1690, Biserica Ortodoxă își va fixa definitiv statutul de maică ocrotitoare a drepturilor și libertăților sârbilor. Prin această recunoaștere, Biserica Ortodoxă Sârbă a putut să promoveze idealurile națiunii sârbe în noile teritorii.

În următoarea perioadă are loc o fluctuație a imigranților sârbi în comitatul Arad: dacă în 1703, populația de origine sârbă număra 1306 militari, în 1720, aceștia s-au retras ca urmare a Războiului austro-turc (1716-1718), deplasându-se mai la sud. Aproximativ o treime din populația inițială a rămas la Arad, efectivele fiind refăcute cu militari români. Între 1746-1747, în cele 15 comune militarizate din Arad, mai ramăsese un procent de 29,2% familii de sârbi. În anul 1792, se înființează Școala ortodoxă sârbească.

La mijlocul secolului al XVIII-lea, în orașul Arad, figurau 321 de familii de sârbi iar în localitațile comitatului mai erau înregistrate alte 192 de familii de sârbi. Cele 513 familii de sârbi reprezentau 6% din populația comitatului[10].

După a doua jumătate a secolului XVIII, numărul sârbilor s-a diminuat considerabil în Arad, dar, cu toate acestea, au reușit să se impună în peisajul cultural al Aradului prin aspecte ce alcătuiesc profilul spiritual al nației. De-a

---

[8] Eugen Ghiță, *Sârbii – imigranți și emigranți în comitatul Arad în secolul al XVIII-lea* în Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan (coord.), *Studii de demografie istorică (secolele XVII – XXI)*, Editura Gutenberg, Arad, 2010, p. 357-368.

[9] Pavel Vesa, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Arad, 2007, p. 15.

[10] Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 45.

lungul timpului, și-au constituit repere identitare care au ajuns să definească Aradul ca oraș multicultural și multietnic.

Nucleul comunității sârbe din Arad l-a constituit dintotdeauna biserica, astfel că cele două comunități de sârbi, cea din Arad – centru și cea din cartierul Gai s-au consolidat în jurul celor două biserici ortodoxe în cadrul cărora s-au păstrat tradițiile, credința, obiceiurile și, nu în ultimul rând, limba. Sârbii din Arad și-au păstrat identitatea prin perpetuarea tradițiilor, prin respectarea sărbătorilor după rit vechi, prin muzică și dans, ultimele generații, din epoca actuală, menținând contactul cu limba sârbă prin muzică și diverse activitați artistice desfășurate în cadrul comunității.

În anul 1900, în cartierul Gai, din 2796 locuitori, 1039 erau maghiari, 725 români și 792 sârbi, populația cartierului Gai reprezentând doar 4,96% din populația orașului Arad. De asemenea, în 1937, numărul sârbilor din cartierul Gai se menținea la aproximativ 700.

Pentru o perioadă destul de lungă, până în 1866, sârbii și românii au împărțit, în cartierul Gai, aceeași biserica, *Paraclisul Mănăstirii Simeon Stâlpnicul*, iar în 1870, s-a constituit parohia sârbilor, cu propria biserică, *Schimbarea la față*. Înainte de Marea Unire, în cartierul Gai existau cinci şcoli primare: două şcoli confesionale ortodoxe, română şi sârbă.

Prima şcoală sârbă a fost înființată în Arad în 1720. Sistemul a început să se modernizeze după mijlocul secolului XIX, în urma Reformei şcolare, introdusă de Teodor Jancovic Mirijevschi, în 1776 şi Avram Mrazovici, după 1782. Școala mixtă din Gai, cu predare în limba sârbă, este menționată în 1870, activitatea acesteia desfăşurându-se sub patronajul Bisericii Ortodoxe Sârbe. Şcoala s-a desființat în 1962. După 1959, a fost înființată Școala română Nr. 12, cu secțiile maghiară şi sârbă.

Primul recensământ al populației din România, realizat la 29 decembrie 1930, consemna că din populația totală de 77.181 locuitori ai Municipiului Arad, 39,3% s-au declarat români, 38,8% maghiari, 9,1% evrei, 7,1% germani, 1,7% sârbi şi croați, 1,4% slovaci ş.a. Ca limbă maternă domina maghiara (53,3%), urmată de română (37,0%), germană (6,0%), sârbo-croată (1,4%), idiş (0,9%) ş.a.. Dintre etnii, comunitatea maghiară și cea a evreilor sunt dominante, sârbii reprezentând doar 1,7%.

Încă de la înființarea Episcopiei Aradului, ierarhia bisericească a fost de origine sârbă iar primii zece episcopi au fost sârbi: Isaia Diacovici (1706-1708), Episcopul Ioanichie Martinovici (1710-1721), Sofronie Ravanicianin (1722-1726), Vichentie Ioanovici (1726-1731), Isaia Antonovici (1731-1748), Pavel Nenadovici (1748- 1749).

Fiecare cartier sau zonă a Aradului are o biserică care domină peisajul și coagulează comunitatea. Biserica minoriților în cartierul german, Biserica Ortodoxă Română – Catedrala Veche (în Piața Catedralei) și Noua Catedrală, Catedrala Romano-Catolică, şi Biserica Ortodoxă Sârbă (în *Cartierul sârbesc* și în

Gai). De asemenea, comunitatea evreilor din Arad deține Sinagoga Neologă din Cartierul evreiesc și Sinagoga Ortodoxă.

Structura etnică a Aradului la recensăminte ne indică următoarea evoluție a comunității sârbe: în 1930 – 1,7%; în 1937 – 0%; în 2002 – 0,3% iar în 2011, numărul acestora este nesemnificativ, astfel încât, recensământul nu consemnează nimic pentru această comunitate.

Interpretarea datelor cuprinse în recensăminte ne arată o fluctuație a acestei etnii în funcție de factorii politici și sociali. Observăm că după Revoluția din '89 apare, ca în cazul tuturor minorităților din Arad, dorința de a reveni în țară, de se regăsi în vechea matcă și de a contribui la prosperitatea urbei. Totuși, după entuziasmul primilor ani de după Revoluția din '89, sesizăm o prezență din nou scăzută la nivelul comunității sârbe, pe de o parte, prin îmbătrânirea populației, pe de altă parte, prin plecarea tinerilor la studii în alte orașe sau chiar spre Europa de Vest ori America.

Într-un asemenea context, este semnificativ modul în care această comunitate a reușit să-și lase amprenta în Arad, să pătrundă și să se mențină în memoria culturală a orașului, reprezentând o dimensiune a spiritului acestuia ca oraș multicultural și multiethnic. Cu siguranță, elementele de cultură și de spiritualitate sârbă, cât și caracterul acestei etnii au contribuit la fixarea definitivă a comunității sârbe în peisajul cultural, spiritual și architectural al Aradului.

Respectarea și perpetuarea unor valori care țin de popor, credință, familie și tradiție au făcut din această comunitate una longevivă în plan cultural, prin tenacitatea cu care s-a luptat să își afirme și să își mențină identitatea lingvistică și spirituală.

Evenimentele cultural-artistice organizate de Uniunea Sârbilor din Arad ilustrează această strădanie de a-și menține spiritul viu, de a se exprima în limba proprie, de a perpetua tradițiile și sărbătorile, de a se afima ca grup minoritar cu o individualitate distinctă. Dintre aceste evenimente, amintim *Zilele Culturii Sârbe*, cu o tradiție de peste 20 de ani, prima ediție având loc la Arad. Vibrația înaltă a evenimentului și calitatea deosebită a manifestărilor cultural-artistice a făcut ca modelul să fie preluat și de alte orașe cum ar fi Bucureşti, Timişoara, Reşița sau Moldova Nouă. Personalitățile care şi-au adus o contribuție semnificativă pentru comunitate sunt recompensate cu *Diploma de recunoştință Sava Tekelija* – cea mai înaltă distincție a Uniunii Sârbilor din România. O expoziție de fotografii şi costume populare sârbeşti, inclusiv o colecție de portrete ale familiei Tekelija au fost prezentate pentru a evidenția influența comunitații sârbe în această zonă. Simpozionul *Aradul de-a lungul timpului*, inițiat în cadrul *Zilelor culturii sârbe*, a fost organizat pentru prima dată în anul 1999, reuninnd de-a lungul timpului personalități din Serbia și din România. Lucrările simpozionului sunt consemnate într-un volum, intitulat *Arad kroz vreme/Aradul de-a lungul timpului*. Evenimentele organizate au cuprins nu doar municipiul, ci şi comunitățile unde prezența sârbilor este semnificativă: Pecica şi Felnac. Campania *Adoptă un costum popular sârbesc!* a fost inițiată pentru salvarea unor elemente deosebite de patrimoniu

cultural. De asemenea, activitatea ansamblului folcloric *Kud Kolo* reprezintă un simbol identitar al comunității sârbe din Arad. Acesta este format din etnici sârbi, ortodocși, cea mai mare parte vorbitori de limbă sârbă. Acestora li se alătură și români care încearcă să se apropie de limba sârbă prin învățarea repertoriului.

Fostul preşedinte al Uniunii Sârbilor din Arad, regretatul profesor Simion Jarco, este inițiatorul evenimentului *Zilele culturii sârbe*, desfășurat în județul Arad și, totodată, cel care a susținut secția sârbă din cadrul școlii de la Felnac.

Mănăstirea Bezdin, una dintre cele cinci mănăstiri sârbe din România, se află în județul Arad. Documentele vremii, (fila de *Psaltire* a ieromonahului Leontie Bogojevici, aflată acum la Vârşeț), atestă construirea ansamblului mănăstiresc în 1539, prin râvna lui Iovan Iaksici din Nădlac, în timpul arhimandritului sârb Ioasaf Milutinovici şi cu ajutorul credincioşilor. Acest lăcaș de cult este o candelă a credinței ortodoxe, a Serbiei cerești. Așadar, încă un reper identitar pentru comunitatea sârbilor din Arad.

Identitatea sârbească de azi are şi o componentă istorică: „În mod curent se face trimitere spre o Serbie mare, o Serbie medievală, construită de primii despoți sârbi. Este un teritoriu mitizat, din care au venit cândva valurile de sârbi aşezate în imperiu”[11]. În acest sens un rol important îl are biserica, care, alături de serviciul religios, include în preocupările sale cinstirea trecutului şi marcarea sărbătorilor cu valoare națională precum ziua Sfântului Sava sau Sfântul Vidovan.

În ceea ce priveşte recursul la un model cultural tradițional, spre deosebire de celelalte etnii, sârbii de pretutindeni au un repertoriu unic de piese, care îi reprezintă sau prin care se simt reprezentați indiferent unde trăiesc. Sentimentul patriotic al sârbilor este menținut viu și prin cântecele cu tentă națională, cum ar fi *Ja sam srbin (Eu sunt sârb*).

Un rol la fel de important, printre aceste constante culturale pe care se fundamentează identitatea sârbă, îl au şi câteva sărbători din „calendarul național”. Obiceiurile sunt corelate cu normele care organizează viața socială, de la regulile de conviețuire, la regulile după care omul îşi organizează, prin muncă, raporturile lui cu natura. Vorbim prin urmare de manifestări pe care colectivitatea le repetă – potrivit rânduielii – cu regularitate, la acelaşi prilej, socotindu-le juste şi obligatorii.

Repertoriul cetei din Arad-Gai a fost, în perioada 1865-1877, de 99 de colinde, dintre care, la începutul secolului XX, se mai cântau o treime. Una dintre colindele acestea, interpretată la începutul secolului XX de Klaić Ẑoca, prim dansator în ceată, a fost notată de învățătorul Kollarov. Ea se cânta înainte de intrarea în casă şi începea în felul următor: „Otvorite vrata vrata szuvam zlatna zatom pozlaňena szvilom nakiħena…”

Comportamente rituale similare cu cele din județul Arad sunt atestate şi în satele sârbeşti din Bačka. Cercetând obiceiurile calendaristice, Snežana Dosić inventariază aici în seara de Badňi *dan colindatul, umblatul cu vertepu, cu steaua*

[11] Rodica Colta, *Interetnicitate şi construcții identitare în zona de frontieră româno-maghiară*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2010, p. 231.

şi cu ţurca. Colindătorii sunt mascaţi în bunde şi şube şi clămpănesc pe uliţele satului din ţurcă sau sună din clopoţei.

Un alt dans ritual, atestat în trecut în Ajunul Crăciunului, a fost jocul *Cârnilor*. În a doua jumătate a secolului XIX jocul era performat în Arad-Gai de colindători sârbi. Una dintre comenzile vătafului, în timp ce feciorii jucau încârniţi în cerc era: „cu faţa la soare”, la care aceştia făceau o săritură de 180 de grade. La începutul secolului XX, *Cârnii* au ţinut un spectacol la Novi Sad, care a fost consemnat de presa sârbă. La începutul secolului XX, jocul *Cârnilor*, interpretat de români, se juca în fostele sate grănicereşti de pe Valea Mureşului. Asemeni *Căluşerilor, Cârnii*, conduşi de vătaful lor, umblau pe uliţele satului în Sâmbăteni, Radna, Lipova, jucând „încârniţii” şi cântând, deşi erau români, cântece sârbeşti. Cu trecerea vremii, obiceiul *Cârnilor* şi-a pierdut funcţia rituală, vechea melodie pe care jucau, trnsformându-se în melodie de joc la hora satului.

Modernitatea a produs un glisaj treptat, lent, al culturii tradiţionale sârbeşti, dinspre formele arhaice, arhetipale, spre cele moderne. Rezultatul a fost o parţială deritualizare şi demitizare atât a vieţii cotidiene, cât şi a celei festive:

„Totuşi, comunitatea actuală sârbă a salvat ce a putut din tradiţional. Deteriorante pentru identitate s-au dovedit şi schimbările de mentalitate şi de gust estetic, care au avut loc mai ales în ultimele decenii, evidente la generaţiile de pănă la 40 de ani”[12].

Nu este vorba despre o despărţire violentă de tradiţii, întrucât pierderile suferite au fost lente şi selective şi s-au desfăşurat pe durată lungă, noile generaţii rurale căzând în capcana valorilor unei culturi de periferie, din care nu lipseşte *kitsch*-ul, din cauza preluării deformate a culturii orăşeneşti.

Ocupaţia sârbilor din cadrul comunităţii este diversă pornind de la bibilotecar, topograf, muncitor, comerciant, jurnalist sportiv, elev, student, mecanic auto, asistent medical, liber profesionist, pensionar.

În ceea ce priveşte gradul de utilizare al limbii sârbe în cadrul comunităţii sârbe, 78% dintre ei sunt vorbitori de limbă sârbă, 10% înţeleg (*bilingvism de înţelegere*), iar 12% dintre aceştia nu vorbesc limba. Respectarea tradiţiilor şi a obiceiurilor sârbeşti este o caracteristică defnitorie a grupului.

Interferenţa lingvistică se manifestă prin alternarea cuvintelor sârbeşti cu cele româneşti în proporţie semnificativă, majoritatea sârbilor din cadrul comunităţii fiind bilingvi apelează la un echivalent din cealaltă limbă. Intercalarea codurilor lingvistice în timpul vorbirii (trecerea de la o limbă la alta) este mai puţin întâlnită la etnicii sârbi, acesta nefiind un fenomen specific comunităţii sârbe, aşa cum este prezent în cazul etnicilor maghiari, vorbitori bilingvi de maghiară şi română.

Vorbitorii sârbi tind să fie bilingvi, folosind limba sârbă pentru comunicarea dintre ei şi limba majorităţii (româna) pentru interacţiunea cu cei din exterior. Astfel, mulţi dintre ei utilizează limba maternă sârbă în cadrul familiei, acasă. În

12 Rodica Colta, *Interetnicitate şi construcţii identitare în zona de frontieră româno-maghiară*, Editura Universităţii „Aurel Vlaicu”, Arad, 2010, p. 184.

special tineretul este multilingv, limba engleză fiind principalul instrument de comunicare pentru cei angajați în multinaționale sau stabiliți în străinătate.

Aceste *comunități tradiționale* ale Aradului au evoluat pe axa timpului, au fost supuse influenței diverșilor factori sociali, politici și economici, s-au manifestat efervescent sau doar au rezistat, însă nu s-au pierdut, nu s-au destrămat, în ciuda îmbătrânirii membrilor, a trecerii prin tăvălugul comunismului, a emigrării și, actualmente, al globalizării. Deci putem vorbi de o oarecare vitalitate, de o permanență a acestor comunități, iar continuitatea lor s-a menținut prin păstrarea limbii, a obiceiurilor și a tradițiilor[13].

Comunicarea, indiferent de forma îmbrăcată, este menită să aducă bucuria descoperii celuilalt, conştientizarea multitudinii de fațete ale specificului local arădean. Acest dialog al redescoperirii de sine restituie acestei zone de Vest dimensiunea inițială a unei pluralități etnice, lingvistice, spirituale şi culturale aflate într-o armonie generatoare de valoare[14].

Bibliografie

Bârliba, Cornelia, *Paradigmele comunicării*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987.

Bârlea, Gheorghe Petre, *Multilingvism și interculturalitate,* București, Editura „Grai și suflet– Cultura națională”, 2010.

Bhatia, Tej K., Ritchie, William C., *Bilingualism and Multilingualism in South Asia. The Handbook of Bilingualism and Multilingualism.* 2nd Edition. Eds. Tej K. Bhatia, William C.Ritchie. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd. 2012. Print.

Bialystok, Ellen*, Bilingualism in development. Language, Literacy and Cognition,* Cambridge University Press, 2001.

Ciuhandu, Gheorghe, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940.

Colta, Rodica, *Sărbători şi datini de peste an*, Editura Etnologică, Bucureşti, 2017.

Colta, Rodica, *Interetnicitate şi construcţii identitare în zona de frontieră româno-maghiară*, Editura Universităţii „Aurel Vlaicu”, Arad, 2010.

Djuric-Milovanovic*, Aleksandra, Serbs in Romania. Relationship between Ethnic and Religious Identity,* Institute for Balkan studies, Serbian Academy of Sciences and Arts, în „Balcanica” XLIII, Belgrad, 2012.

Fishman, J. A., *The new linguistic order*, Foreign Policy, 1998.

Ghiță, Eugen, *Sârbii – imigranți și emigranți în comitatul Arad în secolul al XVIII-lea* în Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan (coord.), *Studii de demografie istorică (secolele XVII – XXI)*, Editura Gutenberg, Arad, 2010.

Harriers, J. F., & Blanc, M. H. A., *Bilinguality and bilingualism*, New York: Cambridge University Pres, 1989.

Haugen, E., *The Analysis of linguistic Borrowing* // Language, vol. 26, 1950.

Hockett, Ch., *The View from Language*, Athens: The University of Georgia Press, 1977.

Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Dumitru Chițoran, *Sociolingvistică. Orientări actuale*, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1975.

[13] Voica Radu-Călugăru, *The Language Community: Traditional Linguistic Communities in the Western Romania* în „Journal of Humanistic and Social Studies”, Volume XI, No. 2 (22)/2020, p. 113.

[14] *Ibidem*, p. 116.

Radu-Călugăru, Voica, *The Language Community: Traditional Linguistic Communities in the Western Romania* în „Journal of Humanistic and Social Studies”, Volume XI, No. 2 (22)/2020, p. 109-116.
Şandici, Liubomir, *Monografia comunităţii sârbe din Arad*, Editura Promun, Arad, 2012.
Steiner, George, *După Babel*, Editura Univers, Bucureşti, 1983.
Stepanov, Liubomir, *Statistićki podaci o srbina u rumuniji*, Uniunea Sârbilor din România, Timişoara, 2007.
Vesa, Pavel, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Arad, 2007.
Vreme, Kroz, *Aradul de-a lungul timpului*, Caietul 3, Uniunea Sârbilor din România, Timişoara, 2002.
Sapir, E., *Linguistique*, Paris, 1968.

SERBIAN COMMUNITY IN ARAD – PAST AND PRESENT
Abstract

Keywords: *linguistic community, bilingualism, cultural interference, linguistic interference, Serbian community, Arad*

The Serb community in Arad is one of the traditional communities of Arad, contributing to the configuration of Arad's identity as a multiethnic, multicultural and European city. The evolution of this community is intertwined with local history, representing a fragment of the multicultural ensemble that defines Arad. Although hard tried by the pressure of political, economic and social factors, the Serbian community in Arad brought its contribution to the cultural and spiritual life of the city, remaining through its identity landmarks a constitutive element of the city's cultural identity. In this article we follow the evolution over time of this community, highlighting, at the same time, its contribution to the cultural life of the county.

Înconjurat de muze

ELENA-TIA SANDU
Universitatea de Vest din Timișoara
elena.sandu@e-uvt.ro

Cuvinte-cheie: *Vergilius, Musa, muze, carmen*

Cel mai vechi portret al lui Vergilius ce ne-a parvenit datează din Antichitatea romană. Este un mozaic[1] din primele secole p. Chr. în care poetul, îmbrăcat în toga albă tivită cu angusticlav de culoare albastră, este înfățisat șezând, ținând în mână un sul de papirus desfășurat parțial, atât cât să se poată citi lămurit începutul emblematicei invocații către Muză: *Musa, mihi causas memora, quo numine laeso, quidve* […]. Pe acest portret în mozaic se baza, în principal, Jean Martin, în 1912, pentru a formula ideea că *Eneida,* în forma sa originală, inițială, trebuie să fi început astfel și că versurile anterioare nu aparțin originalului. Autorul nu se mărgineşte doar la argumentul arheologic, anume la descoperirea mozaicului, ci îl folosește ca punct de plecare în demonstrația sa (vezi Martin 1912), însă important de subliniat este faptul că reprezentarea unui text sau subiect literar în artele vizuale presupune o interpretare și o simbolistică specifică, corespondențelor dintre cele două arte adăugându-i-se și dialogul între generații și mentalități, cum demonstrează L.B.T. Houghton în studiul dedicat reflectării în artă a ekphrasticului Vergilius. Studiul *Vergil in Art* începe cu menționarea abundentelor descrieri de opere de artă în operele vergiliene pentru a continua cu analiza felului în care Vergilius și opera sa sunt reflectați în artele vizuale: pictură, sculptură, gravură, tapiserie. (Houghton 2019). Prezența *ekphrasis*-ului la Vergilius și legăturile sale cu semnificațiile globale sau punctuale ale narațiunii le analizează însă minuțios Michael Putnam (Putnam 1998) bazându-se pe fragmentele din *Eneida* referitoare la picturile murale ale templului închinat Junonei de către Dido, la povestea lui Ganimede reprezentată pe mantia dăruită ca premiu lui Cloanthus, la sculpturile lui Deadalus, la scutul lui Aeneas etc. La un nivel mai profund însă, legătura cu artele plastice se observă în tulburătoarele peisaje marine, adevărate capodopere ce dau măsura artei cuvântului stăpânite magistral, cum dovedește cu acribie Maria Subi în studiile dedicate proteicei mări vergiliene (Subi 2017, 2019, 2020).

Chiar dacă teoria lui Jean Martin menționată anterior nu a fost acreditată de către exegeza literară, putem să fim de acord totuși cu afirmația cu care Aaron Pelttari deschide o captivantă carte despre receptarea poeziei latine din Antichitatea târzie, în care compară începutul din *Despre răpirea Proserpinei* a lui Claudian cu felul în care *începea* epopeea vergiliană (căci versul invocării muzei, al optulea,

[1] Mozaicul, descoperit în 1896 la Sousse, se află la Muzeul Național Bardo din Tunis.

face parte din prologul operei, deci din partea sa de început), nu în sensul propriu, cât, mai ales, în sensul că, începând cu acest pasaj al epopeei, *musa mihi causas* ***memora***, *Eneida* devine cu adevărat... memorabilă[2].

Creația vergiliană care a pătruns în cugetele romanilor, încă în timpul elaborării sale, ca epos național, *Eneida* și-a nutrit substanța dintr-un mănos dialog peste veacuri cu opera homerică, sursă de inspirație și reper ce trebuia asimilat și depășit, printr-o resemnificare atât a întregului, cât și a părților, a structurii de profunzime, precum și a celor mai mici detalii. *Eneida* este în acest sens un palimpsest al *Iliadei* și *Odiseei*, presupunând o lectură pe paliere, permanent interconectată, o descifrare a codurilor culturale a două lumi, la distanță de un mileniu. Complexitatea acestui demers porneşte chiar de la invocația către Muză din prologul operei vergiliene. Toposul grec al invocării Muzei/Muzelor nu constituie, desigur, o premieră nici în *Eneida* și nici în opera vergiliană. Importul muzelor în literatura romană este parte a apropierii selective și adaptative a culturii și civilizației grecești de către etnostilul roman[3], parcurgând în această *interpretatio romana*, etapa împrumutului, a imitației și, ulterior, a creației originale, dar cu permanenta referire, într-un mod mai mult sau mai puțin direct și explicit, la sursele anterioare și/sau primare. Însăși proclamarea întâietății și autoglorificarea devine parte a toposului relației poetului cu Muza/Muzele. În cartea a treia a *Georgicelor*, poetul mantuan clama, anunțând marele său proiect epic (*primus ego in patriam mecum, modo vita supersit,/ Aonio rediens deducam vertice Musas – Georg.* 3.10-11[4]) într-o manieră foarte similară lui Ennius, invocat de Lucretius (*Ennius ut noster cecinit, qui primus amoeno/ detulit ex Helicone perren fronde coronam / per gentes Italas hominum quae clara clueret*. – Lucr. 1.11-119). Cum demonstrează Stephen Hinds, în rezolvarea aparentului paradox, Ennius însuși procedase în același mod față de predecesorii săi, Livius Andronicus și Naevius, delimitându-se orgolios de vechea generație (*scripsere alii rem/ vorsibus quos olim Fauni vatesque canebant – Annales* 206-10). Elenizarea percepută ca modernizare a actului artistic și îndepărtare de o autohtonizare cu prețul rigidității este opțiunea lui Ennius, un *poeta novus* al timpului său (*Musas quas memorant nosces nos esse Camenas*). Cele trei sau patru Camenae romane, zeități italice ale izvoarelor înzestrate cu darul profeției, al căror templu se găsea în apropierea Porții Capena, nu puteau acoperi atributele distincte, mai variate, mai profunde și totodată complementare, focalizând domeniul formelor de exprimare umană estetică, ale corului muzelor grecești. Totuși, din spirit patriotic, primele generații de poeți

[2] Claudian began the *De raptu Proserpinae* by asking the gods of the underworld to uncover for him their deepest secrets ("vos mihi sacrarum penetralia pandite rerum/et vestri secreta poli," *Rapt.* 1.25-26). He imagines poetry as something hidden that needs to be uncovered. In contrast, Vergil began the *Aeneid* by asking the Muse to remind him of the reason for Juno's hatred of the Trojans („Musa, mihi causas memora," *Aen*. 1.8.) – Pelttari 2014: 1.

[3] Sintagmă folosită de E. Cizek în Istoria literaturii latine, cu referire la mentalul colectiv roman, p. 32.

[4] Toate fragmentele în limba latină din operele autorilor latini utilizate în articolul de față sunt preluate din biblioteca digitală The Latin Library.

romani încearcă substituirea celor două mentaleme[5]: „Les anciens poètes latins, Livius Andronicus, Naevius, se sont servis du nom de Camēnae pour remplacer le nom des Muses ; l'équivalence était grossière et Ennius, suivi par ses successeurs, a transcrit simplement le nom grec Mūsae. Livius Andronicus commence son poème par *virum mihi, Camena, insece versutum* ; mais Ennius par *Musae, quae pedibus magnum pulsatis Olumpum*." (Ernout – Meillet 2001: 90). Atitudinea eniană nu reprezintă doar o contrareplică la respingerea de către poeții anteriori a împrumutului lexical grecesc în favoarea unei echivalări oarecum forțate cu un termen băștinaș, similar pendulării între termenii altor dublete semantice (spre pildă, *philosophus* și *sapiens*, în domeniul filosofiei), ci ține, mai ales, de implicațiile estetice ale acestei implicite arte poetice: „By invoking the Muses instead of *Camenae*, Ennius expresses his intention to subject Roman poetry more closely to the discipline of Greek poetic form" (Hinds 1998: 59). Închei acest scurt *regressus ad originem* referitor la invocarea muzei în literatura latină, nu fără a puncta faptul că subiectul se circumscrie temei mult mai cuprinzătoare a esteticii antichității căreia i s-a dedicat un interes și o bibliografie neostoite. Parte integrantă a acesteia, poetica latină a poeziei parcurge o evoluție de la etapa constituirii literaturii culte latine, în secolul al III-lea *a. Chr.*, la un prim moment de sinteză prin creația lui Lucilius în secolul următor, pentru ca în perioada clasică, secolele I a.-p. Chr., să se coaguleze „fundamentul unei poetici generale a poeziei latine, al unei macropoetici în spațiul romanității" (Franga 1997: 17).

Revenind la efigia **lapidară**, la propiu, a lui Vergilius, H. Zehnacker studiază detaliat mozaicul asiatic și remarcă viul interes stârnit de către acesta specialiștilor încă de la descoperirea sa, fiind analizate și interpretate minuțios fața, vestimentația, postura, gestica personajului central, precum și cele două personaje feminine din planul secund ce contribuie la transmiterea simbolisticii imaginii. P. Gauckler 1896: 578 se referă la postura poetului: „La tête haute, les yeaux fixes, l'air inspiré, il écoute Clio et Melpomène qui, debout derrière lui, lui dictent tour à tour ses chants.". Tot Gauckler avansa ipoteza că portretul redă în mod autentic chipul poetului acesta fiind reprodus după un tablou sau ilustrație de volum, fapt susținut de epigrama lui Martialis: (*Vergilius in membranis./ Quam brevis inmensum cepit membrana Maronem! Ipsius vultus prima tabella gerit.* – Mart., XIV, CLXXXVI). J. Martin prezumează că mozaicul reprezintă o reproducere a unei miniaturi plasate la începutul uneia dintre primele ediții ale Eneidei, ceea ce ar semnifica faptul că portretul îl reprezintă într-un mod veridic pe Vergilius: „Il doit etre ressemblant; car il n'a vraiment rien d'ideal: la face est plate, les pommettes

[5] Termen folosit de E. Cizek în *Istoria literaturii latine*, p. 28: „În interiorul universului mental roman se pot degaja două straturi, două nivele, dintre care cel mai profund a beneficiat de o stabilitate notabilă. Nivelul profund, în parte tradus în utilajul mental, transcende adesea zonele conștiinței și ale conștientizării. Au acționat aici diverse constrângeri și credințe comune romanilor, care implicau acel subconștient colectiv, mai sus menționat. Chiar dacă romanii conștientizau mărcile acestui strat de adâncime, ele operau începând de la nivelul subconștientului colectiv. Cum a putea numi aceste mărci de adâncime? Oare nu mentaleme, după modelul unor concepte precum cele de semanteme, stileme, poeteme?"

saillantes, le menton fort; les cheveux sont coupes d'une façon grossiere. Or Donat nous apprend qu'il avait une figure de paysan et Horace raille le *rusticus tonso* [sic !] de ses cheveux." (Martin 1912: 387). Înfățișarea poetului este comparată cu cea din ilustrația manuscrisului Romanus (Vatic. lat. 3867) și corelată cu trăsăturile descrise de Donatus: *corpore et statua fuit grandi, aquilo colore, facie rusticana, valetudine varia*. Postura este tipică magistrului, la catedră, mâna dreaptă ridicată ținea probabil un *calamum*, susține J. Lancha (*apud* Zehnacker 2004, 47[6]).

O inadvertență, cel puțin la prima vedere, merită atenție: autorul mozaicului menționat anterior, deși consacră celebrul fragment vergilian, prin citarea acestuia, nu îl și respectă *ad litteram*. Într-adevăr, în mozaic și/sau în ilustrația pe care o reduplică, Vergilius nu este însoțit de o singură *Musa*, generică sau o anumită muză, presupusă ca de la sine înțeleasă, ci este flancat de două dintre cele nouă muze surori. Gauckler indică pe Clio și Melpomene. Însă numărul muzelor aspirante se reduplică din nou, din cauza propunerilor exegeților privind identificarea acestora, prin urmare patru sunt muzele care candidează pentru cele două roluri din compoziția mozaicată: Clio – muza istoriei și Calliope – muza epopeii, pentru partea dreaptă a poetului, Melpomene – muza tragediei și Polyhymnia – muza pantomimei, pentru partea stângă a lui Vergilius. Fiecare propunere interpretează elemente ale reprezentării, pe baza conexiunilor dintre domeniile simbolizate (istorie, epos, tragedie, pantomimă) și creația vergiliană (Zehnacker 2004: 43-62). În ciuda exegeților care au optat pentru una sau alta dintre cele două opțiuni, prin virtuozități de interpretare, analiză și argumentare, nu vom exclude pe niciuna dintre acestea, legătura fiecăreia cu creația vergiliană fiind, în ce ne privește, îndreptățită, cu mențiunea că în unele situații ea este mai evidentă decât în altele.

Mai mult decât atât, dacă ar fi să îl reprezentăm plastic pe Vergilius înconjurat de muzele ce îi inspiră opera, trebuie să o adăugăm și pe cea de a cincea: Erato, muza elegiei și a poeziei erotice, invocată la începutul celei de a două părți a Eneidei: *Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora, rerum [...] tu vatem, tu, diva, mone.* (Aen., VII. 37-41). Luând dragostea în serios, poetul clamează că sub acest patronaj va făptui lucruri mărețe (*maius opus moveo* – Aen., VII. 45). Prezența muzei Erato în tabloul virtual a fost mult controversată, începând chiar cu Servius: *sane Erato uel pro Calliope uel pro qualicumque Musa posuit*. Pe urmele exegetului antic, mulți analiști ai *Eneidei* au considerat că Erato nu este îndreptățită să îl călăuzească pe poet. Michael B. Sullivan, cercetător la Centrul de studii elenistice aparținând Universității Harvard, dă glas nedumeririi acestora: „So much has been written about Virgil's invocation of Erato at Aeneid 7.37-45 that one is

6 „Le monument a été décrit une première fois, peu après sa découverte, par P. Gaucker dans les Monuments Piot; il a fait l'objet, ensuite, de diverses interprétations de la part de K. Schefold, de W.H. Gross, de L. Foucher, de R. Bianchi Bandinelli, de K. Vossing; récemment, il figure en bonne place, avec une belle planche en couleurs, dans le corpus de mosaïques a sujet culturel réuni par J. Lancha" – Zehnacker 2004: 43. Referințele bibliografice ale autorilor menționați se găsesc în notele de subsol ale paginii indicate.

tempted to call on the Muse for assistance with the catalogue. [...]the poem's critics have been led to an overwhelming question. Why, in the „Iliadic" context of Aeneid 7-12, does Virgil invoke the Muse traditionally associated with erotic poetry?". Studiul lui Sullivan prezintă *status quaestionis* făcând o trecere în revistă a ipotezelor, care, plecând de la Servius, argumentează *pro* sau *contra* folosirea metonimică a muzei Erato, camuflând-o pe Calliope sau o altă muză. Subliniind o dublă intertextualitate a invocației, cu Homer, *Iliada* și Apollonios, *Argonautica*, Sullivan consider că prezența muzei Erato, învederată de anaforă *tu vatem, tu, diva, mone* (*Aen*. 7.41) este justificată prin legătura vădită de-a lungul întregii Eneide dintre Venus și conceptul de destin, preocuparea constantă a zeiței Venus fiind ca soarta (*fatum/fata* - motiv esențial în epopee) fiului său să se împlinească. În cadrul unei teze de doctorat cu un titlu foarte sugestiv, *Taking Love Seriously: Amor and Erotic elegy in Vergil's „Italian Iliad",* (din al cărei titlu am preluat formularea anterioară) autoarea *Sarah McCallum* se ocupă, la fel de serios, de triada *Amor-Arma-Mors* cu referire la epopeea vergiliană. În capitolul I, *Because She Has the name of Love: Erato and Elegy in Vergil's „Italian Iliad"*, autoarea se poziționează și ea hotărât în susținerea ideii că invocația către Erato nu este metonimică, ci intenționată și, deci, justificată în economia textului.

Ce alte *musae* ar fi potrivit să se afle deopotrivă în preajma poetului, într-o reprezentare plastică exhaustivă ipotetică, dacă luăm în considerație nu doar *opus maius*, ci *opera omnia*, incluzând *appendixul* vergilian? Desigur, romanele *Camenae*! Vom începe cu cel din urmă numit, având în vedere că exegeții ultimelor decenii tind să acorde paternitate vergiliană textelor cuprinse în *appendix*, considerate, în genere, opere de tinerețe. Într-un scenariu ludic *odi et amo*, respingere-chemare, practicat printre poeții romani și de către Propertius, modelul fiind desigur grecesc, demult recuzatele (de către Ennius) Camenae sunt din nou alungate, doar ca să revină, invitate, mai rar: *Ite hinc, Camenae, vos quoque ite iam, sane dulces Camenae (nam fatebimur verum dulces fuistis); et tamen meas cartas/revisitote, sed prudenter et raro* – Epigr. App. Verg. V (VII), 11-14. Acum, în secolul de aur al literaturii latine, la două secole distanță ce îl despart pe Vergilius de Ennius, când nu mai există intenția autohtonizării prin înlocuirea unui concept și a unei denumiri de import grecesc cu unul aborigen latin, sinonimizarea este exclusiv poetică, având doar intenții și efecte stilistice. Negate, sunt în realitate puternic confirmate, alungarea presupunând prezența în exces. Camenele simbolizează aici Poezia (*carmen*), „numele autohton al Muzelor fiind utilizat, printr-un procedeu comun textelor de această factură, în locul numelui însuși al poeziei" – Franga 1997: 131. Tranzacționând sentimental cu propriul trecut, autorii latini, inclusiv Vergilius, au meritul că reintroduc în tabloul de familie strămoșii lepădați cândva, nu înainte de a-i revaloriza și resemnifica prin chirurgia plastică a unei configurări de tip modernist. Acum venerabilele Camene, calificate printr-un epitet cu aer retro, *dulces*, întărit prin repetiție, ocupă loc în fundalul portretului de grup, emanând un farmec discret, evocativ, prin chiar rezonanța lor fonică ușor arhaică, deci misterioasă, procedeu similar conceptului *fusion* în designul

contemporan, similar, spre exemplu, introducerii un vechi balansoar *shaby chic* într-un decor minimalist.

Cu farmecul lor agrest, Camenele sunt patroanele indiscutabile ale universului arcadic vergilian, potrivit lui Horatius: *molle atque facetum Vergilio adnuerunt gaudentes rure Camenae*, în Satira a X-a, referindu-se la Bucolice. Din acest spațiu al refugiului, *carmen fictum*, cum îl va denumi și defini retrospectiv însuși poetul, o muză pădureană vine, într-adevăr, să îi țină companie în tablou poetului Vergilius. Ea este cea care le-a dezvăluit păstorilor idilici secretul îngemănării perfecte dintre melopeea incantatorie și formula ritmică a *carmen*-ului latin: *Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi/* ***silvestrem*** *tenui* ***musam*** *meditaris avena*. (Buc. I, 1-2). *Musa* disimulează aici pe *carmen*, cântecul[7] silvestru, a cărui esență „se dovedește a fi dialogică, respectiv amebeică." – observă Franga 1997: 149, Camenelor rezervându-li-se rolul de prezidiu în *performance*-ul cupletelor celor doi păstori Menalcas și Damoetas din a treia bucolică: *alternis dicetis; amant alterna Camenae* (Buc. III, 59). Neutrul plural substantivizat dintr-un adjeciv pronominal *alterna* sugerează aici nu doar alternarea cupletelor concurenților, care preiau unul de la altul provocarea, ci și alternarea între cântecul uman și cel al pădurii, prin preluare și răspuns reciproc: „Poate nicăieri mai bine ca aici nu se înfățișează esența poeziei în spațiul bucolic vergilin ca ecou, rezonanță, răspuns" – preia L. Franga ideea tezei de doctorat a Mariei Desport – Franga 1997: 150). Palaemon, arbitrul, pare să medieze nu doar între cei doi păstori, aplicând principiile estetice prezidate de Camenae, ci și între idila lui Teocrit și bucolica lui Vergilius, căci dacă Damoetas și Menalca întuchipează cântecul rustic al lumii pastorale, în schimb, Palaemon, „a veritable Orphaeus, is the ideal representative of the bcolic world, in particular, the higher, symbolic, poetic and/or true pastoral values associated with Teocritu's Id. 1 and Vergil's own pastoral project." – cum subliniază Oksanish 2017: 103. Prezența lui Orpheus ca reprezentare plastică pe cele două cupe puse ca gaj de către Damoetas este emblematică. Locul său în portretul de grup este indubitabil. La începutul Bucolicii a IV-a, autorul le agrăiește laolaltă pe „muzele siciliene", cu scopul dublu al indicării omagiale a sursei teocritiene și al anunțării vaticinare a unui cântec mai înalt, prevestitor al unei nașteri: *Sicelides musae, paula maiora canamus.* În spațiul arcadic proiectat într-un viitor măreț clădit de cel a cărui naște o proslăvește, poetul se simte încrezător să izbândească în dovedirea măiestriei sale poetice, în concurență cu Orpheus și Linus, cântăreții mitici ai vârstei de aur, deloc întâmplător, fii de muze, al căror nume este specificat de către poet, Caliope, respectiv Urania. Aceasta din urmă, ca muză a astronomiei, pare să inspire cântecul zeului rustic Silenus, în care prinde viață teoria cosmogonică a lui Epicur, cuprins în Bucolica a VI-a. Thalia, ulterior muză a comediei, este menționată la începutul Bucolicii a VI-a ca inspiratoare a poeziei bucolice, în calitatea sa inițială de

[7] *Carmen* trebuie raportat etimologic la radicalul verbului cano: „a cânta", de la care derivă.

divinitate campestră, dovadă toiagul cu care este reprezentată: *Prima Syracosio dignata est ludere versu/ nostra, neque erubuit silvas habitare, Thalia* (*Buc.* VI, 1-2). Fiind alungată vremelnic de către Clio și/sau Calliope – *cum canerem reges et proeliam* (*Buc.* VI, 3) – , este readusă în scenă la admonestarea lui Cinthius (Apollo): *deductum dicere carmen* (*Buc.* VI, 5) și astfel poetul revenind la muza sa agrestă: agrestem tenui meditabor harundine musam (*Buc.* VI, 8). Generic agrăite sub cognomenul de Pieride prin referire la muntele Pierus din Thesalia sau Pieros din Thracia (*Pergite, Pierides – Buc*. VI, 13), acestea îl însoțesc în afara spațiului arcadic, la începuturile universului, o întreprindere nu mai puțin dificilă decât cea pe care Apollo o sistase ca prea ambițioasă. De la Pieride își ia rămas bun poetul, alături de prietenul Gallus, a cărui suferință în iubire nu o mai poate ostoi nimic, ambii părăsind spațiul Arcadiei care pare să își fi epuizat puterea de seducție: *Haec sat erit, divae, vestrum cecinisse poetam ..., Pierides* (*Buc.* X, 70-71).

Revenind la spațiul epopeic configurat anticipativ și aluziv în *proemium*-ul Eneidei, imperativul *memora*, plasat emfatic la finalul propoziției principale din invocația propriu-zisă, îndrituiește în tabloul imaginar și prezența Mnemosynei, fascinanta titanidă a panteonului grec, personificare a memoriei și inventatoare a limbajului, mamă simbolică a tuturor muzelor. Memoria este autoritatea civilizatoare centrală, o forță centripetă în jurul căreia gravitează științele și artele, dar mai ales, sentimentul identitar al omului, însăși umanitatea sa. În societatea arhaică în care fixarea şi stocarea informației, reprezentată de scris, nu se inventase încă, Memoria este o divinitate de prim rang. Ea este gestionara şi depozitara informației esențiale a lumii, o bancă de date universală, prin urmare, plasarea celor nouă Muze în arborele genealogic celest, ca fiice ale lui Zeus şi ale divinității memoriei, Mnemosyne, este absolut revelatoare pentru discuția de față. Înconjurat de muze, inspirat de ele, Poetul apare ca ființa umană privilegiată față de restul muritorilor, căci atunci „când poetul e stăpânit de Muze, el se adapă de-a dreptul din știința Mnemosynei” (Eliade 1978: 113), având posibilitatea unei călătorii în lumea de dincolo cu scopul rememorării trecutului primordial: „Privilegiul pe care Mnemosyne îl conferă aedului este acela al unui contact cu lumea cealaltă, posibilitatea de a pătrunde într-însa și de a se întoarce nestingherit de acolo. Trecutul apare astfel ca o dimensiune a lumii de dincolo.” (Vernant *apud* Eliade 1978: 114).

Tabloul imaginar al Poetului înconjurat de Muze este unul dinamic, similar mai degrabă unei miniscenete, o mizanscenă comportând intrări și ieșiri, cu deghizări, disimulări, *qui pro quo*-uri, demascări, schimbări și schimburi de identitate, care sugerează, o dată în plus, complexitatea operei vergiliene rezultată din provocările construirii unui univers poetic nou, propriu, precum și din dialogul său cu literatura anterioară greco-romană, cu realitățile contemporane autorului, dar și cu mileniile următoare.

Bibliografie

CIZEK, E., *Istoria literaturii latine,* vol. I, București, Societatea „Adevărul”, 1994.
ELIADE, M., *Aspecte ale mitului*, București, Univers, 1978.
ERNOULT-MEILLET, *Dictionnaire Etymologique de la Langue Latine: Histoire Des Mots*, 4th edn. Revised, Paris, Librairie C. Klincksieck, 2001.
FRANGA, l., *Poetica latină clasică*, București, Editura Fundației „România de Mâine”, 1994.
GALINSKI, Karl. “MEMORIA ROMANA: Memory in Rome and Rome in Memory.” *Memoirs of the American Academy in Rome. Supplementary Volumes*, vol. 10, 2014, pp. iii-193. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/44423154.
GLAUCKER, P., « Mosaïques découvertes à Sousse », CRAI, vol. 40, n°6, 1896, pp. 578–582, 1891.
HINDS, S., *Allusion and Intertext. Dynamics of Appropriation in Roman poetry*, Cambridge University Press, 1998.
HOUGHTON, L.B.T., *Vergil's Fourth Eclogue and the Visual Arts*, Cambridge University Press, Papers of the British School at Rome, volume 83 (published online): DOI: https://doi.org/10.1017/S0068246215000082.
LANCHA J., *Mosaïque et culture dans l'Occident romain* (I er – IV es), Rome, L'Erma' di Bretschneider, 1997.
THE LATIN LIBRARY: https://www.thelatinlibrary.com.
MARTIN, Jean, « Le portrait de Virgile et les sept premiers vers de l'Enéide (pl. XIII-XIX) », Mélanges d'archéologie et d'histoire, vol. 32, n°32, 1912, pp. 385–395.
Mc.CALLUM, S., Taking love seriously: Elegiac Love and Death in Aeneid 7-12: https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/67293/3/McCallum_Sarah_L_201211_PhD.pdf
OKSANISH, J. M.*, Amant Alterna Camenae: Vergil's Third Eclogue at the Dawn of Roman Literary History*, *TAPA*, Vol. 147, Number 1, Spring 2017, pp.101-133, https://www.muse.jhu.edu/article/655770.
PELTTARI, *The space that remains: reading Latin poetry in late Antiquity*, New York, Cornell University Press, 2014.
PUTNAM, M. C. G, *Vergil's Epic Designs. Ekphrasis in the Aeneid*, New Haven and London, Yale University Press, 1998.
SULLIVAN, B. M., *Vergil's Erato and the Fate of Aeneas*, Center for Hellenic Studies, Harvard University, https://chs.harvard.edu/CHS/article/display/4765.
SUBI, Maria*, Privelişti marine în* Eneida *vergiliană*, in AUT, Seria Ştiinţe Filologice, nr. 55, 2017, p. 39-46.
SUBI, Maria,Traseul marin în epopeea vergiliană, in *Quaestiones Romanicae*. VII/ 1. *Călătorii şi călători. Incursiuni culturale şi lingvistice*, Lucrările Colocviului internațional *Comunicare şi cultură în Romània europeană* (ediția a VII-a), Szeged, „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged, 2019, p. 135-150.
SUBI, Maria, „În dulcele stil clasic”. Latina studia, cap. Vergilius: *Ponto nox incubat atra*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2020
VERGILIUS, P. M., *Eneida*, prefață şi traducere din limba latină: G.Tohăneanu, note şi comentarii, glosar: Ioan Leric, Timişoara, Editura Antib, 1994.
VERNANT, J.-P. 1995: *Mit şi gândire în Grecia antică. Studii de psihologie istorică*, București, Meridiane.
ZEHNACKER, M. H., *Virgile et les Muses sur une mosaïque d'Hadrumète* (Sousse), Bulletin de la Société nationale des Antiquaires de France, 2004, pp. 43-62: https://www.persee.fr/doc/bsnaf_0081-1181_2004_num_2000_1_10413

SURROUNDED BY MUSES

Abstract

Keywords: *Virgil, Musa, Muses, carmen*

In the first part of his epic poem Aeneid, Virgil invokes the Muse using the Latin term of Greek origin Musa, at singular, without mentioning or letting us know by allusion if he is addressing to a specific muse or he uses it as a generic term, a fact which generated different suppositions and interpretations. Also, in the Virgilian exegesis, some interpreters, starting with Servius in Antiquity, have been intrigued by the summoning of the muse Erato in the second part of the poem. The article aims to recompose a fictional plastic portray starring the roman poet Virgil surrounded by his Muses.

Note asupra latinismelor din limba italiană în context romanic

OANA SĂLIȘTEANU
Universitatea din București
salioana@gmail.com

Amintirea cea mai vie despre prima mea întâlnire cu Ileana Oancea e legată de unul dintre locurile de suflet ale Italiei mele: domul romanic din Monreale, Sicilia. Era septembrie 1995 și eram emoționată să mă număr și eu printre puținii români ale căror lucrări au fost acceptate la Congresul Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică de la Palermo. Și, destul de sfioasă, în splendidul chiostro benedictin de secol XII, i-am vorbit marii noastre romaniste din prea îndepărtata Timișoara despre cercetările din cadrul doctoratului meu legate de dubletele etimologice ale limbii italiene[1]*. Prin textul de mai jos, care reia în sinteză ideile unuia dintre capitole, vreau să o invit să plonjăm din nou, ca la Monreale, în acel spațiu sacru al armoniei în diversitate lingvistică, peste care latina era stăpână. Și vreau acum, după un sfert de secol, să spun în gura mare, ceea ce nu prea îndrăzneam pe atunci: că tare e frumoasă viața cu oameni blânzi, devotați, luminoși, calzi și instruiți ca ea.*

Te cam iubesc, dragă Ileana, și am o vagă impresie că nu sunt singura!

Conform obișnuitei viziuni dihotomice asupra straturilor lexicale de origine latină ale unui idiom romanic, cuvintele împrumutate se definesc într-o tradițională opoziție față de cele moștenite, de neîntreruptă continuitate. Împrumuturile din latină au primit numeroase denumiri: în spaniolă se numesc *cultismos, latinismos* sau *palabras cultas;* în franceză *mots savants, emprunts du latin,* sau, mai rar, *cultismes;* în română *împrumut cult, latinism*, *cuvânt savant.* În italiană însăși denumirea acestei ample categorii ridică probleme terminologice. Acestea sunt de regulă numite de lexicologi *voci dotte*, dar și în multe alte feluri (*latinismi*, *prestiti dal latino*), în timp ce în dicționarele etimologice ale limbii italiene, termenul comun de *voce dotta* apare adesea substituit, în mod neargumentat, dar probabil nu întâmplător, prin multe alte expediente terminologice năucitoare, cum ar fi *cultismo, cultismo moderno, tecnicismo di trafila culta, neologismo latino, latinismo europeo* sau prin termeni și mai ambigui cum ar fi *adattamento dotto del latino..., voce di sviluppo non popolare, coniazione dotta, voce che si rifà al*

[1] Oana Sălișteanu Cristea, *Prestito latino – elemento ereditario nel lessico della lingua italiana. Doppioni e varianti,* Praga, Istituto di Studi Romanzi, Facoltà di Lettere, Università Carolina Praga, 2000.

latino..., coniazione tarda sul modello di..., pseudolatinismo etc. Este însă adevărat că teritoriul pe care aceste *voci dotte* îl ocupă în italiană este mai vast decât cel strict al cuvintelor adoptate din latină, întrucât acesta include, în număr sensibil mai mic, și împrumuturile din alte limbi de cultură (elenismele și ebraismele, de pildă). Bruno Migliorini argumentează opțiunea lui pentru termenul de *latinismi*, oprindu-se asupra sensului înșelător al lui *dotto* (care în italiană ar putea conota și „cult", „specializat", „prețios", „rar")[2]. De altfel, din cercetările noastre, cuvinte cum ar fi *colore* („culoare")*, contenere* („a conține")*, forma* („formă")*, fulmine* („fulger")*, fungo* („ciupercă"), rezultă conform DELI[3] a fi „culte" din punct de vedere al originii, dar nu și din punct de vedere stilistic, dată fiind banalizarea lor prin uz. În mod simetric, unele cuvinte moștenite, cu evidente sincope, asimilări, afereze sau disimilări față de etimonul latin, cum ar fi *alma* („suflet"), *ratto* („iute")*, ermo* („solitar")*, desco* („masă")*, spirare* („a-și da duhul") sau *menomo* („minim"), de uz poetic, învechit, regional sau literar, sunt din punct de vedere stilistic mai „culte" față de dubletele lor împrumutate *anima, rapido, eremo, disco, espirare* și respectiv *minimo*.

Pe de altă parte, și termenul romanic de *latinismo* este destul de ambiguu, de vreme ce, în lingvistica spaniolă, pentru Manuel Alvar și Sebastian Mariner[4], doar exemple ca *idem, maximum, a priori, ex aequo, sine die* ar putea fi considerate latinisme, în timp ce Américo Castro preferă să le numească *latinismos en crudo.* Noi am înclina, în acest sens restrictiv, pentru termenul de *pretti latinismi* („latinisme veritabile") sau *voci latine accolte in italiano* („cuvinte latinești adoptate în italiană") sau, după terminologia lui Roberto Gusmani[5], *prestiti non integrati o non acclimatati* („împrumuturi neintegrate sau neaclimatizate").

Latinismele aparțin clasei foarte ample a împrumuturilor și teoretic ar trebui să se definească prin obișnuitele fenomene de interferență lingvistică ce duc de regulă la apariția elementelor neologice. Însă latinismele au apărut în Europa apuseană în urma unui proces lung și foarte vechi ce datează de la obârșiile idiomurilor romanice occidentale, fiind atestate încă din primele documente ale secolelor X-XI, și se continuă practic până în timpurile moderne. Asimilarea masivă a lexemelor din latină (fie ea clasică, creștină, târzie sau medievală) a avut loc în circumstanțe asemănătoare în limbile neolatine ale Apusului, formând un strat etimologic substanțial și indispensabil funcționării lor actuale, ceea ce le-a întărit latinitatea genetică și le-a pus în lumină afinitățile, astfel că, cel puțin pe planul lexicului, idiomurile neolatine au devenit, în mod paradoxal, mai apropiate de latină decât fuseseră la originile lor.

---

[2] v. Bruno Migliorini, *I latinismi,* în "Cultura e scuola", anno I, no. 3, aprile 1962, pag. 5-10.

[3] DELI: Manlio Corlazzo, Paolo Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana,* Bologna, Zanichelli, 1988.

[4] Manuel Alvar, Sebastian Mariner, *Latinismos,* în *Enciclopedia lingüistica hispánica*, vol. II, *Elementos constitutivos y fuentes,* Madrid, 1960-1967.

[5] Roberto Gusmani, *Saggi sull'interferenza linguistica,* Firenze, Casa Editrice Le Lettere, 1986.

Spre deosebire de împrumuturile obișnuite, condiționate mai ales de o situație de bilingvism, prezența latinismelor în limbile romanice nu reprezintă consecința contactului dintre două popoare, ci a ceea ce Carlo Tagliavini a definit, printr-o sintagmă deja celebră, superstratul cultural latin, care a luat ființă nu în urma cuceririlor și ocupațiilor teritoriale, cum a fost cazul superstratului germanic sau arab, ci a rămas întotdeauna unul de factură mai mult sau mai puțin erudită[6].

Latina scrisă a reprezentat întotdeauna un rezervor lingvistic extrem de generos pentru noile limbi ale Europei, ba mai mult, în varianta sa târzie, ecleziastică și medievală, a funcționat drept filieră pentru introducerea multor altor vocabule de origine străină (greacă, arabă, ebraică). Osmoza culturală ce s-a stabilit între latină și limbile romanice occidentale încă de la nașterea acestora, precum și condițiile istorice, sociale și religioase similare ce legau viitoarele națiuni, au făcut ca, în limbile surori, istoria latinismelor să fie sub multe aspecte comparabilă. Arthur Greive[7] explică faptul că prezența latinismelor în vocabularele europene poate fi pusă pe seama poligenezei cultismelor doar pentru perioada Evului Mediu, dar devine tot mai puțin plauzibilă pentru epocile mai recente. Caracterul compact și uniform al lexicului erudit european al secolelor post-renascentiste este așadar datorat nu atât efectului etimologiilor simultane prin contactul direct cu latina, ci de tot mai multe ori intervenției unei alte limbi (adesea, dar nu în mod necesar, de sorginte romanică), cum este cazul francezei secolului XVIII și XIX ca limbă de iradiere a cuvintelor culte către întreaga Europă. Un caz particular este cel al românei care, deși a avut o istorie cu totul izolată spațial și temporal față de restul limbilor romanice, și-a însușit totuși o cantitate deloc neglijabilă de împrumuturi de origine latină, de cele mai multe ori prin intermediul filierei franceze, germane sau italiene[8].

Afluxul de latinisme în lexicul european a cunoscut epoci și atitudini diferite, în funcție de gradul de cunoaștere a limbilor clasice, de gusturile literare, de modele etimologizante sau puriste, sau de politicile lingvistice ale fiecărei perioade. Foarte târzia standardizare a limbii italiene a încurajat o hipertrofie a formelor paralele sub care au circulat latinismele, nu numai în epoci diferite, ci adesea chiar și în același text. De aceea, pornind de la dicționarele care înregistrează și formele învechite, rare, poetice sau abandonate ale latinismelor, cum ar fi edițiile mai vechi ale vocabularului Zingarelli[9], nu e deloc simplă distincția de statut etimologic dintre două forme ce pornesc de la același etimon

[6] v. Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine,* Casa Editrice Riccardo Pàtron, 1972, pag. 325.

[7] Artur Greive, *Contributions méthodologiques à la lexicologie des mots savants,* în *Actes du XIIIe Congrès de linguistique et philologie romane*, 2 vol., Québec, Les Presses de l'Université Laval, 1976, vol. 1, pag. 615-622.

[8] Acest aspect al etimologiei indirecte pentru împrumuturile culte din română este bine pus în valoare de colectivul de romaniști care au elaborat dicționarul latinismelor din limbile romanice (Sanda Reinheimer Rîpeanu (ed.), *Dictionnaire des emprunts latins dans les langues romanes,* București, Editura Academiei Române, 2004).

[9] Lo Zingarelli 1995. *Vocabolario della lingua italiana* di Nicola Zingarelli, (VLI), Dodicesima edizione, Bologna, Zanichelli, 1994.

latin. Acestea pot fi simple variante libere de *voci dotte* (ca în perechile *empio* și *impio, soccombere* și *succumbere, esagerare* și *exaggerare*), pot coexista alături de o formă alotropică semicultă (lat. *divitia(m)> divizia* (vd) și *dovizia* (vsd), lat. *commensurare* > *commensurare* (vd) și *commisurare* (vsd)), sau pot viețui alături de forma lor populară, formând dublete etimologice de sinonime (ca în lat. *numeru(m)> numero* (vd) și *novero* (ve) sau lat. *quietu(m)> quieto* (vd) și *cheto* (ve)).

În zorii evoluției lor ca idiomuri independente, limbile romanice au apelat intens la latină pentru ceea ce Tappolet avea să numească „împrumuturi de necesitate”, în scopul predominant denotativ de a umple „căsuțele goale” ale obiectelor și fenomenelor pe care altminteri nu ar fi știut să le denumească (de pildă italiana la originile ei, la trecerea dintre milenii, se pare că nu ar fi avut mai mult de patru-cinci mii de cuvinte, conform estimărilor lui Bruno Migliorini[10]). Mulți copiști din Trecento folosesc însă latinisme în mod prea puțin conștient, adesea pocindu-le forma, dintr-o cunoaștere superficială sau în urma unor fenomene de etimologie populară (de exemplu *instrumentum* > *stormento* pentru *strumento*[11], asociat involuntar cu *stormo*) sau a unei exagerate intenții asimilatoare (*maestrato* este o formă toscană veche pentru *magistrato*[12]); alții, mai ales în traducerile din latină, le introduc ca atare, din comoditate; iar alții simt nevoia de a le completa printr-un soi de perifrază explicitantă (ca în „*magnificare,* cioè far grande”[13]).

Cuvintele culte ale latinei târzii și medievale au pătruns în parte în lexicul ecleziastic, iar în parte s-au răspândit, îndeosebi prin râvna copiștilor și a traducătorilor de opere teologico-filosofice și științifice, ca tehnicisme ale jurisprudenței, patristicii, scolasticii, medicinei, alchimiei, astronomiei, matematicii etc. Prestigiul cultural de necontestat de care s-a bucurat latina de-a lungul atâtor secole a făcut ca invazia cultismelor să fie de nestăvilit în anumite epoci și la anumiți autori.

În Umanism și Renaștere înflorește profesiunea de *literat* aflat în căutarea vechilor scrieri clasice și în recucerirea armoniei lumii antice, de aceea pe lângă nobila latină, cultivată la toate nivelurile ca o *lingua franca* a Europei culte, italiana secolelor XV-XVI pare mai degrabă umilă și marginalizată, fiind considerată nedemnă ca limbă a tratatelor și a poeziei. Formele latinizante abundă în fonetică (secvențele fonetice tradiționale sunt remodelate după tiparul latin ca în *constitutione* vs. *costituzione, vinea* vs. *vigna, tristitia* vs. *tristezza* și sunt recuperate formele proparoxitone ca în *pediculo, lepore, maculare*) și în grafie (scrierea etimologică este preferată celei fonetice, ca în *auro, homo, sphaera, iustitia, exame, symphonia, hiberno*), iar în lexic încep să apară (conform aceleiași binecunoscute terminologii propuse de Tappolet) „împrumuturile de lux”, adică

---

[10] Bruno Migliorini, *Storia della lingua italiana,* Firenze, Sansoni, 1961, pag. 88.
[11] Bruno Migliorini, *Storia (cit.),* pag. 219.
[12] *Idem*, pag.228.
[13] *Idem*, pag. 234.

latinismele conotative, podoabele stilistice, termenii rafinați și rari, simțiți ca mult mai adecvați decât cei autohtoni în prelungul exercițiu de imitație clasicistă. Alături de atitudinea predominant encomiastică a literaților față de modelul latin, în Quattrocento nu a lipsit nici tendința burlescă de a ironiza mimetizarea excesivă a clasicilor antichității, cum s-a întâmplat în *poesia maccheronica.*

După o firească reabilitare a neolatinei de pe tărâmurile Italiei, prin apariția unor prime gramatici și încercări de unificare sub o normă lingvistică, urmează valul masiv de latinisme adus de barocul și manierismul veacului al XVII-lea, cu gustul literar pentru bizar, ludic, superfluu, capricios promovat de culteranism, gongorism sau marinism.

Secolul Luminilor în schimb aduce cu sine o viziune cosmopolită ce comportă o europenizare a lexicului cult, facilitată prin filiera francezei și a altor limbi naționale, de acum mult mai autonome și mai robuste. Devin tot mai rare, către secolul XIX, cuvintele împrumutate direct din latină, cu excepția așa-zisei *latine moderne*, creatoarea noilor nomenclaturi științifice internaționale.

Cu cât ne apropiem de timpurile moderne, latinismele, alături de grecisme, nu numai că au consolidat un patrimoniu lexical indispensabil și rezistent, dar s-au dovedit a fi unități lexicale foarte active, apte să sporească resursele inovative ale limbii și să declanșeze modele analogice în special la nivelul formării cuvintelor, prin elementele culte de compunere (prefixe, sufixe, prefixoide, sufixoide).

Fiind vorba despre achiziții lexicale pătrunse și răspândite mai cu seamă pe cale scrisă, grație contribuției oamenilor învățați, istoria lor ar trebui în mod normal să intefereze prea puțin sau deloc cu fenomenele ce țin de oralitate sau de condiționările sociolingvistice la care sunt supuse împrumuturile comune. Și totuși nu toate latinismele se comportă ca simple unități lexicale refrigerate prin biblioteci și reîntoarse în limba vorbită după un exil, avantajos pentru conservarea lor materială, prin cărțile și bibliotecile Evului Mediu, așa cum le descrie Giacomo Devoto[14]. Multe dintre aceste împrumuturi, chiar dacă sunt culte în ce privește originea lor, nu pot fi considerate astfel în ce privește calea lor de răspândire. Ca urmare a interferenței cu registrul vorbit al limbii, au suferit deformări considerabile pe plan formal (erodări fonetice excesiv de populare) sau semantic (devieri spectaculoase de semnificație, false traduceri, confuzii, încrucișări, atrageri paronimice, fenomene de etimologie populară). Este în principal cazul semicultismelor (numite în italiană *voci semidotte* sau *semipopolari*), al căror prim indiciu este fonetismul hibrid, ca în exemple cum ar fi *chiosa* (contaminare între *glossa* și *clausa*), sau (înv.) *giocoladro* (< lat. *joculator* încrucișat cu *ladro*), sau în forme stâlcite în urma metatezelor și para-etimologiei, frecvente în textele secolelor XIII-XIV, ca de pildă *fisofolo* în loc de *filosofo, giogante* în loc de *gigante, lionfante* în loc de *elefante, tremuoto* în loc de *terremoto*[15].

Încheiem aceste scurte observații cu o remarcă legată de dificultatea cea mai evidentă a studiului latinismelor din limba italiană, și anume operațiunea însăși

---

[14] Giacomo Devoto, *Il linguaggio d'Italia,* Milano, Rizzoli, 1974, pag. 167-168.
[15] Cf. Bruno Migliorini, *Storia* (cit.), pag. 168.

care duce la identificarea lor ca atare. Lucrul intens cu dicționarele etimologice ale limbii italiene[16] ne-a convins că în legătură cu statutul de împrumutat (*voce dotta*) sau de moștenit (*voce ereditaria*) al aceluiași cuvânt din latină nu este întotdeauna concordie între verdictele etimologilor. De exemplu unor cuvinte ca *alga, amico, desiderare, fistola, patria* DEI și DELI le atribuie soluții opuse din punct de vedere al poziționării față de latină, fie pe criterii fonetice (absolut plauzibilă aceeași haină fonetică pentru ambele ipostaze), fie pe criterii semantice (nu sunt cuvinte rare, ci țin mai degrabă de lexicul foarte la îndemână al unei realități cotidiene). Faptul este datorat în primul rând apropierii mult prea mari a italienei de matricea latină în ce privește structurile sale fono-morfologice.

Spre deosebire de celelalte limbi neolatine, al căror fonetism a evoluat cu o mai mare putere de distorsiune, italiana este, cu o frază memorabilă a lui Matteo Bartoli[17], cea mai apropiată de faza romană, cea mai romană dintre limbile surori și cea mai puțin romanică dintre limbile romanice. Și într-adevăr, italiana literară a cunoscut, la nivelul structurii sale globale, o evoluție mult mai puțin spectaculoasă din punctul de vedere al distanțării de latină decât celelalte limbi înrudite. Un text italian din secolul XIV ne este astăzi mult mai accesibil decât un text francez din aceeași epocă. “In francese *maturité, calvitie, surdité, aqueux* sono oramai completamente staccati da *mûr, chauve, sourd, eau,* non così in italiano, dove il legame tra *maturo* e *maturità, calvo* e *calvizie, sordo* e *sordità, acqua* e *acquoso* è conservato ben vivo nella coscienza del parlante”, observă B.E. Vidos[18].

În al doilea rând, așa cum explică Bruno Migliorini[19], italiana a modificat relativ puțin cuvintele populare, dar apoi a aplicat în general același sistem de adaptare și cuvintelor împrumutate. Caracterul refractar al italienei față de cumulul de consoane provoacă procese fonetice de asimilare în aceeași măsură și în împrumuturi (notate prin *vd, voce dotta*), și în cuvintele de origine populară (notate cu *ve, voce ereditaria*) în exemple ca: *-dm-* (*ammirare < admirari* (vd) vs. *ammollire < admollire* (ve)), *-dn-* (*annettere < adnectere* (vd) vs. *annoverare < adnumerare* (ve)), *-ds-* (*assuefare < adsuefacere* (vd) vs. *assiderare < *adsiderare* (ve)), *-dv-* (*avvento < advĕntu(m)* (vd) vs. *avvenire <advenìre* (ve)), *-ct-* (*attore(m)< actōre(m)*(vd) vs. *stretto < strĭctu(m)*(ve)), *-pt-* (*ratto < răptu(m)* (vd) vs. *scritto < scriptu(m)*(ve)).

În al treilea rând, în primele veacuri s-a manifestat și fenomenul invers, cel de remodelare a dialectul toscan ce a stat la baza limbii literare, sub nenumăratele valuri latinizante (astfel vechi forme populare *fistuga, nodrire, ancidere* sunt

[16] DEI = Carlo Battisti, Gianni Alessio, *Dizionario etimologico italiano,* Firenze, 1950 -1957; DELI = M. Corlazzo, P.Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana,* Zanichelli, 1988; Giacomo Devoto, *Avviamento alla etimologia italiana,* Firenze, 1970; LEI = *Lessico etimologico italiano,* a cura di Max Pfister, (primo fascicolo uscito a Wiesbaden, 1979, în curs de elaborare).

[17] Matteo Bartoli, *Caratteri fondamentali della lingua nazionale italiana e delle lingue sorelle,* în *Miscellanea della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Torino,* Torino, 1936, pag. 93.

[18] B.E. Vidos, *Manuale di linguistica romanza,* Firenze, Olshki, 1959, pag.397.

[19] Bruno Migliorini, *Lingua contemporanea,* Firenze, Sansoni, 1943, pag. 120-121.

recorectate în forme mai apropiate etimonului: *festuca, nutrire, uccidere)*[20]. Procesul de relatinizare a cuvintelor moștenite s-a manifestat în toată Romània, în epoci diferite, dar pentru limba franceză a fost covârșitor în secolul XV.

Întrucât, așa cum s-a arătat, verdictul de cuvânt moștenit sau împrumutat dat de etimologi este uneori contestabil sau insuficient justificat, cercetarea noastră propunea o sumă de criterii în recunoașterea latinismelor din italiană.

Primul, și cel mai convingător, dar nu infailibil, este cel fonetic, în baza căruia împrumuturile prezintă trăsături conservatoare care le apropie foarte mult de forma etimonului latin. Urmează criteriul semantic, cel temporal, cel al plasării într-un registru diastratic și diafazic înalt, cel al tipului de text în care apar, cel al căii de pătrundere, cel al frecvenței în limbă și cel al unei scăzute sau chiar nule vitalități în dialect. Dar alături de toate aceste coordonate în depistarea latinismelor foarte util poate fi criteriul contrastivității romanice. Asupra statutului de cuvânt moștenit sau împrumutat poate face lumină comparația cu situația din celelalte limbi neolatine, în care pătrunderea lexemului este posibil să fi avut loc în condiții similare.

Așa cum observă Louis Deroy[21], eșecul unui împrumut este la fel de interesant ca și triumful acestuia, mai ales în cazul achizițiilor „în torente", așa cum au fost latinismele pentru idiomurile Europei în anumite epoci. În aceeași măsură, comparația cu împrumuturile latine din alte limbi romanice ar putea pune în valoare nu numai numeroasele „pancultisme", dar și absențele unor latinisme din limba standard. Ca să ilustrăm cu doar câteva din fișele noastre de la litera A, lat. *abnegare, aeternus* cunosc corespondenți culți în toată Romània, însă nu și în franceză, în timp ce lat. *abruptus* sau *absorptio* devin „pancultisme" romanice, cu excepția italienei.

Împrumuturile trăiesc, supraviețuiesc sau sunt total abandonate de-a lungul istoriei multiseculare a unei limbi, în funcție de epocă, de condițiile istorice, de receptivitatea sau rezistența la xenisme. Cuvintele culte de origine latină au cunoscut în italiană vremuri de inflație și de austeritate, de glorie și de respingere; s-au dovedit achiziții indispensabile și rezistente, sau din contră, periferice și efemere; au fost adoptate la nivel de masă sau dimpotrivă, nu au prins rădăcini, rămânând prin dicționarele istorice doar ca niște capricii lingvistice sau ca niște izolate tentative inovatoare ale eruditilor; au fost reintroduse repetat la distanță de veacuri sau au fost consolidate în limbă prin contribuția filierelor neolatine. Latinismele rămân odgoanele solide ce întăresc romanitatea de fond a limbilor noastre, înfrățindu-le și mai mult în această navigare fără busolă pe o mare care în ultima vreme își pierde reperele diacronice, cartografice și identitare.

[20] Cf. Antonio Pagliaro, Walter Belardi, *Linee di storia linguistica dell'Europa,* Torino, Edizioni dell'Ateneo, 1963, pag.232.

[21] Louis Deroy, *L'emprunt linguistique.* Paris, Les Belles Lettres, 1956, pag. 12.

Spațiul public şi privat în Antichitate (Platon şi Aristotel)

REMINA SIMA
Colegiul Economic „F.S.Nitti”, Timişoara

Cuvinte-cheie: *spațiu public, spațiu privat, Antichitate, Platon, Aristotel*

Agora era în Grecia antică numele pentru spațiul public sau piața publică. Era un loc deosebit de important, deoarece acolo regele anunța în fața adunării poporului hotărârile luate alături de nobili. Într-un articol din revista Magazin, 25 noiembrie 2009, Irina Stoica descrie agora din Atena ca fiind cel mai important centru al culturii. Agora romană este dominată de o poartă cu patru piloni construită de împăratul Augustus, fiind înconjurată cu coloane de marmură. Astăzi, există în Atena muzeul Agorei, care adăposteşte vasele şi sculpturile găsite în agora antică.

Conceptele „sferă publică” şi „sferă privată” sunt reprezentative, deoarece în funcție de ele se pot concepe moduri de clasificare a unor roluri sociale, adică, aşa cum afirma J. Bensman şi R. Lilienfed în *Between Public and Private. Lost Boundaries of the Self*: „expectations of individuals' behaviour in different political and social situations” (1979: 171).

Asumarea acestor roluri sociale aduce o conturare a unui model comportamental, o etică a acțiunii publice, care constituie o condensare a unor reguli morale generale. Aceste condensări de moralitate asumate individual, adică acea capacitate a omului de a se confunda cu propriul său rol, fac din individ un model. Ideea de rol trimite la teatralitate, ceea ce implică o anume superficialitate, dar şi de joc, de acțiune, o nevoie de a crea istorie prin acte istorice, de care *polis-ul* grec nu este lipsit, dar mai implică şi o anume procesualitate a actului în sine de asumare a rolului, de unde rezultă rostul formativ şi educativ al *polis-ului*. Se observă în cazul *polis-ului* grecesc, al spațiului public clasic grec, o dublă valență: una procesuală, formativă şi deci normativă într-un sens educațional şi alta performativă, imprevizibilă, deci într-un fel excesivă (ibidem: 172).

Conturarea conceptului „privat” se poate face doar în contrast cu ceea ce înseamnă „public”. În limba greacă, cuvântul *idios* se foloseşte pentru ceea ce este privat sau personal, ceea ce aparține cuiva, pe când ideea de public, prevalentă în cultura veche greacă, este insinuată şi conturată în mai multe sensuri: în primul rând apare ideea de *demios*, adică ceea ce se referă la oameni, iar pe de altă parte avem conceptul *koinos*, desemnând ceea ce este comun, împărtăşit sau deținut în comun. Ideea de împartăşire sau de împărțire implică şi sensul de preocupări publice şi de prietenie, conturând ideea de public (Moore 1984: 250). Atât ideea de *demios,* cât şi ideea de *koinos* trimit la ceea ce Hannah Arendt avea să numească în

The Human Condition (1958) – o rețea de relații, adică un spațiu inter-subiectiv, comunicațional, un spațiu public.

Întreaga viață publică şi privată a Antichității se derula în jurul ideii de cetate, garanție a drepturilor civile. *Polis-ul*, cetatea-stat, s-a constituit pe fundalul dezvoltării spațiului public. Viața publică a oraşelor se desfăşura în cetate prin activități politice, religioase, sportive, spectacole, războaie. În ceea ce priveşte viața politică, numai bărbații aveau dreptul de a alege şi a fi aleşi. Viața privată se desfăşura în jurul familiei, condusă autoritar tot de către bărbați. Femeile aveau în grijă creşterea şi educarea copiilor, mai ales a fetelor; uneori erau purtătoare de arme. (Muscă 2002: 23-25).

Polis-ul reprezintă o creație originală a grecilor; este un tip de instituție social-politică unică în lumea Antichității. La început, nu era o instituție democratică, ci își capătă forma şi sensul plenar după căderea regimului monarhic şi după ce clasa familiilor îmbogățite şi a nobililor nu îşi mai exercită puterea de a conduce. Traducerea lexemului *polis* prin „oraş - stat", „stat - cetate" redă aproximativ sensul pe care îl avea pentru greci. Astfel, un *polis* era o unitate teritorială cu oraşul, pământurile şi satele din împrejurimi, dar era şi o comunitate de interese, de tradiții şi credințe religioase.

Pentru greci, un *polis* era un organism statal bine organizat, dar mai însemna şi o comunitate umană concretă. Tot astfel, când se atribuia cetății şi nu familiei dreptul de a pedepsi, cetatea ca *polis* era mijlocul adevărat prin care legea era respectată şi îndeplinită. *Polis-ul* îi forma omului antic simțul patriotic şi îi dădea sentimentul demnității, căci fiecare om era cetățean al acestei cetăți, se interesa de problemele statului, le putea cunoaşte. Prin urmare, *polis* însemna întreaga viață socială a omului din Antichitate, viață politică, culturală şi morală (Drîmba 2001: 40-43).

Structura organizatorică a statelor în spațiul public era foarte complexă. Acestea erau guvernate de monarhi absoluți, iar regele era unicul legislator şi judecătorul suprem. De asemenea, era şi comandantul armatei, nu doar formal, ci în mod efectiv. Curtea regală în care curtenii aleşi de rege sunt colaboratorii monarhului, dirijând viața publică este o invenție a epocii elenistice. Guvernul central era constituit din curteni pe care îi alegea regele şi îi considera slujitorii săi personali. Monarhul le dădea acestora sarcini administrative, diplomatice sau militare, le acorda titluri, diverse favoruri şi chiar bunuri materiale. În privința aceasta, regele avea posibilități imense: domenii personale vaste, un număr mare de sclavi şi în plus dispunea şi de tezaurul statului.

Exista şi un fel de proprietate privată, căci nobilii dețineau pământuri întinse şi mari turme de vite. Însă aceste forme de proprietate erau neînsemnate în economia statului. De fapt, statul era cel care administra, controla şi repartiza atât mijloacele de producție, cât şi bunurile de consum. De aceea, afirma Philipe Ariès în *Istoria vieții private* (1993), că omul trăieşte într-o lume care nu este nici privată, nici publică, atunci când punea întrebarea refereritoare la posibilitatea existenței unei istorii a vieții private. Este momentul din istorie când nu este o distincție clară între spațiul privat şi cel public (Ariès 1993: 52).

În spațiul public, omul antic se îndeletnicea cu meşteşugul, comerțul, chiar munca în mine. Meşteşugul ceramicii artistice, al obiectelor din piatră diversificată, al țesăturilor de in era bine dezvoltat şi statul realiza un mare volum de export . Cu toate acestea, meşteşugarii (cu excepţia celor care realizau obiecte artistice pentru glorificarea înalților demnitari) nu se bucurau ca mai târziu, de considerație şi apreciere. Asemenea țăranilor, meşteşugarii erau adeseori victimele unor injustiții, erau exploatați de către slujbaşii statului sau ai templelor.

Viața meşteşugarilor, cât şi a țăranilor era destul de aspră, lipsită de libertate şi putere de decizie proprie. Aceste lucruri sunt foarte bine evidențiate în mărturiile literare care creionau aspecte din viața cotidiană, cât şi condiția socială. Acelaşi fenomen va apărea şi în literatura modernă, unde aspecte ale specificului vieții din spațiul public şi privat sunt prezentate de scriitorii români moderni (Drîmba 1984: 121-124).

Pentru Platon, cele două sfere se diferențiază în mod clar: prerogativele rațiunii şi ale valorilor care contează se găsesc în spațiul public, iar spațiul privat este atribuit domesticului. Aşa cum remarcă Elshtain:

"For Plato, the private speech of household lacks either the forms of prose or the form of existence and is therefore without meaning–unformed, chaotic, evanescent, the speech of doxa. Household speech could be neither heroic, nor partake in that quest for wisdom at which the private philosophic speech of the dialogues aims" (Elshtain 1997: 24).

Filosoful antic dorea crearea unui stat perfect în care fiecare să-şi cunoască bine rolul, dar şi locul în societate. În mod cert, acest ideal al lui Platon se poate realiza în condițiile în care viața privată este absorbită de domeniul public. Statul stabileşte propriile legi şi-şi crează o autoritate pe care o doreşte respectată.

"Every ruling power makes laws for its own good. A democracy makes democratic laws. In making these laws, they make it clear that what is good for them, the rulers, is what is just for their subjects. If anyone disobeys, they punish him for breaking the law and acting unjustly. That's what I mean when I say that in all cities the same thing is just namely what is good for the ruling authority. This, I take it, is where the power lies and the result is, for anyone who looks at it in the right way, that the same thing is just everywhere - what is good for the stronger" (Platon book1 2003: 16).

Aristotel a fost ucenicul lui Platon, dar a avut față de acesta o atitudine critică. Ideile lui Aristotel sunt înmănunchiate în *Politica*, lucrare ce critică concepția platoniciană a statului ideal şi avansează o concepție mai realistă pentru timpul respectiv în ceea ce priveşte statul sclavagist. Autorul urmăreşte delimitarea obiectului economiei de cel politic, cercetarea îndeaproape a modului cum se realizează acțiunile din spațiul public, întreprinde o analiză elaborată a societății

sclavagiste. În această societate ideală descrisă de Aristotel, femeile, copiii şi sclavii nu-şi pot exercita rolul de cetăţeni. Din acest punct de vedere, perspectiva lui Aristotel se întâlneşte cu cea a lui Platon.

Aristotel vedea o legătură între spaţiul public şi cel privat, atunci când afirma că statul este constituit din totalitatea gospodăriilor. Atâta vreme cât avem o bună organizare în spaţiul privat, aceasta se va propaga şi în cel public.

"Since it is evident out of what parts the city is constituted, it is necessary first to speak of household management; for every city is composed of households. The parts of household management correspond to the parts out of which the household itself is constituted. Now the complete household is made up of slaves and free persons. Since everything is to be sought for first in its smallest elements, and the first and smallest parts of the household are master, slave, husband, wife, father and children, some things must be investigated to determine what each is and what sort of thing it ought to be" (Aristotel 1984: 38).

În Antichitate, un rol semnificativ l-a avut în spaţiul public educaţia. Importanţa istorică a educaţiei romane nu rezidă în micile nuanţe sau completări pe care le-a adus educaţiei clasice de tip elenistic, ci tocmai în propagarea acestui tip de educaţie realizată de ea în spaţiu şi timp. Primele şcoli s-au deschis mai ales în favoarea copiilor din cele mai importante familii. Privilegiaţi au fost în primul rând locuitorii oraşelor, clasele populare sau mediile rurale fiind sacrificate în ceea ce priveşte accesul la educaţie.

În timp ce la Atena fetele trăiau închise în casă, la Sparta ele practicau în mod public numeroase sporturi, la fel ca şi băieţii. Ele se antrenau la luptă şi la aruncarea discului şi a suliţei, care era o armă de război. Se urmărea formarea fetelor ca viitoare mame zdravene şi voinice. Cât despre băieţi, aceştia erau lăsaţi în grija familiei doar până la vârsta de şapte ani. Încă din cea mai fragedă copilărie, ei par să fi fost obiectul unei creşteri speciale. Aceşti băieţi, fără îndoială, învăţau să scrie şi să citească, dar studiile pe care le făceau se limitau la strictul necesar; în rest, toată educaţia lor consta în a învăţa să se supună, să îndure oboseala cu răbdare şi să iasă biruitori în luptă. De aceea, antrenamentul lor devenea tot mai aspru pe măsură ce creşteau.

Alături de exerciţiile ţinând de pregătirea militară, pentru care acordau cea mai mare parte din timpul lor, tinerii atenieni mai primeau şi o educaţie muzicală, care, de altfel, nu era nici ea lipsită de legături cu războiul, căci cadenţa bine ritmată a corurilor pregătea manevra disciplinată a batalioanelor (Flaceliere 2006: 94). Lăsând la o parte această formaţie muzicală şi deprinderea de scris şi citit, putem spune că întreaga educaţie controlată de stat până în cele mai mici detalii consta în exerciţii fizice şi în pregătirea pentru război.

În şcoală, profesorul, de îndată ce copiii ştiau să citească îi punea să recite, şezând pe scăunele, versurile marilor poeţi, ca mai apoi să-i oblige să le înveţe pe

dinafară. Educația intelectuală, aşa numita *mousike,* care cuprindea în acelaşi timp scrisul, cititul şi muzica propriu-zisă, începea înaintea lecțiilor de gimnastică, în vreme ce, în jurul vârstei de patrusprezece ani educația fizică ajungea să predomine asupra celei spirituale, fără însă s-o înlăture întrutotul.

De îndată ce micul atenian atingea vârsta şcolară, el trecea de sub supravegherea tatălui sub cea a pedagogului, mai ales în familiile înstărite care aveau mai mulți sclavi. În Antichitate, pedagogul era un scalv dedicat copilului şi care avea îndatorirea de a-l însoți pretutindeni şi de a-l învăța bunele maniere, folosindu-se la nevoie, pentru a fi ascultat, de pedepse corporale, în special de băț. Pedagogul îl conducea dimineața pe copil la profesor şi îi ducea bagajul (tăblițe cerate pentru scris, cărți, mai târziu liră şi oboi). Atâta vreme cât copilul era la şcoală, pedagogul îl aştepta fie într-o sală specială, fie chiar în clasă. Profesorii stăteau pe nişte scăunele cu spătar şi cu picioare arcuite, nişte thronoi, strămoşi ai catedrelor, în timp ce elevii, pedagogii şi asistenții profesorilor nu aveau decât scăunele cu picioare drepte şi fără spătar- bathra.

La început, profesorul desena literele uşor pe ceară, iar elevul urma întocmai acest contur, apăsând mai tare. Se putea scrie şi cu cerneală pe foi de papirus: cerneala era livrată sub formă solidă, iar profesorul o pisa sau o amesteca cu apă. În loc de peniță se folosea o bucată de trestie ascuțită şi despicată la mijloc. Se foloseau şi ostraca, adică cioburi de vase pe care se făceau ciornele. Şcolarii aveau rigle în formă de cruce, ca să aşeze literele pe orizontală în linie dreaptă şi în acelaşi timp pe verticală exact unele sub altele. Cu metode atât de rudimentare, deprinderea cititului şi a scrisului dura până la trei sau patru ani. Apoi, copiii învățau să recite versuri din primul poet al Greciei, Homer, autorul Iliadei şi al Odiseei.

Aritmetica venea să completeze această instrucție. Se ştie că grecii notau cifrele cu ajutorul literelor alfabetului, care ajungeau la numărul total de douăzeci şi şapte prin adăugarea a trei semne vechi pe care scrisul nu le mai folosea: digamma cu valoare de 6, koppa cu valoarea de 90 şi sampi cu valoarea de 900. Calculele erau greu de făcut, deoarece grecii, necunoscându-l pe zero, nu puteau da literelor care notau cifrele o valoare prin poziție. De aceea, pentru calculele elementare, ei se foloseau de degete, iar pentru calcule mai complicate, de jetoane (ibidem: 101-105).

Templul, reprezentând o instituție centrală a spațiului public avea un rol definitoriu în dezvoltarea din punct de vedere educativ a cetățenilor. Astăzi, când se vorbeşte despre educație creştină, se înțelege, cel mai adesea, o impregnare cu preocupări creştine a formării cetățenilor. Pentru templele antice, termenul are un sens mai strict şi mai profund. Este vorba despre educația religioasă în ceea ce priveşte inițierea dogmatică, dar şi de formarea din punct de vedere al conduitei morale.

Deşi familia are un rol deosebit în educația copilului, acest rol rămâne doar unul complementar, esențialul educației religioase îl reprezintă inițierea doctrinară primită în cadrul templului. Tot aici copiii puteau învăța să scrie şi să citească.

Inainte ca şcolile să se răspândească, templul reprezenta acea instituţie care asigura şi dezvoltarea culturală: „În ţările în care nu se cunoscuse cultura scrisă, creştinismul face să se nască o cultură, o literatură şi în primul rând o scriere naţionale create în întregime pentru propriul său uz” (Marrou 1997: 135).

Credinţele religioase reglementează raporturile între om şi Divinitate şi sunt un ideal de cultură, adică, o modalitate de organizare a vieţii terestre. Henri Irenee Marrou vorbeşte în acest sens despre un fenomen de osmoză culturală; adoptarea de către creştinism a şcolilor din aceea vreme. Templul, alături de şcoală reprezenta instituţia principală aparţinând spaţiului public care asigura o educaţie reală cetăţenilor. Paradigma monastică a şters nu doar specificitatea oraşului, ea ameninţa să slăbească şi înrâuirea notabilităţilor într-unul din aspectele cele mai intime. De asemenea, pune sub semnul întrebării rolul spaţiilor publice ale oraşului ca locuri principale de socializare a tinerilor.

Societatea antică era puternic ritualizată. Era o societate ceremonioasă şi centrată pe statutul social. Ritualizarea vieţii, încărcarea realităţii cu transcendenţă morală, cu o sintaxă severă a comportamentului social, oferea soluţii în faţa tuturor vicisitudinilor. Omul antic îşi găsea liniştea într-un univers de definiţii tranşante, acestea aflându-şi întruchiparea arhitecturală în opoziţia clară a spaţiului defint de zidul împrejmuitor şi de centura rurală de dincolo de acesta (Noica 1993: 92-100).

Modul de viaţă al oamenilor în societăţile antice era determinat de condiţia socială, factorii economici şi chiar de condiţiile naturale. Într-o societate de acest fel, familia, tradiţiile, legislaţia şi-au lăsat amprenta atât asupra vieţii individului, cât şi a comunităţii în ansamblu, determinând trăsăturile specifice ale modului de viaţă. Familia deţinea un rol important în viaţa economică, socială, religioasă şi educativă a lumii antice.

În Antichitate, predomina familia monogamă, care avea un vădit caracter patriarhal. Autoritatea tatălui era sacră. Soţia se bucura de mai multe drepturi, chiar dacă se afla sub autoritatea soţului; putea să participe la întrunirile familiale, fiind înconjurată de respect. În Grecia antică, însă, femeia era exclusă din viaţa publică, fiind obligată să trăiască într-un compartiment separat al casei. Activitatea ei se limita la treburile gospodăreşti, iar fetelor li se dădea o educaţie sumară. Băieţii erau instruiţi cu scopul dezvoltării calităţilor corpului şi ale spiritului în vederea devenirii unor cetăţeni destoinici. Ph. Ariès afirma, în *Istoria vieţii private* (1993: 90), că: „soţiile oamenilor publici erau privite ca nişte fiinţe marginale, care nu contribuiau cu nimic sau foarte puţin la rolul public jucat de soţii lor. Purtarea acestor fiinţe lipsite de importanţă şi relaţiile lor cu soţul nu trezeau interesul universului exclusiv masculin al oamenilor politici”. Argumentul stătea în natura slabă şi inferioară a femeii din perioada Antichităţii.

Relaţiile conjugale ca atare nu aveau pondere pe scena publică. Ceea ce numim astăzi „emanciparea femei” în înalta societate din aceea vreme era o libertate generată de dispreţ. Ele puteau trăi în voie, atâta timp cât viaţa lor nu se încrucişa cu jocul serios al politicii. Dezvoltarea societăţii însă depindea în mare

măsură de relații sănătoase în căsnicie. Astfel, căsnicia trebuia să fie izbânda misiunii civilizatoare, a comportamentului celor de viță nobilă.

Termenul *privatus* are sensul de *„ermit”*, de retragere din lume, din activitatea gregară, abandonarea puterii, intrarea într-un alt registru existențial. Interiorul își relevă aspectele eclesiastice, mănăstirile funcționând ca marile corporații transnaționale ale acelor vremuri. Modelul monastic a influențat evoluția spațiului domestic şi a funcțiilor sale, aşa după cum a influențat şi obiectele din casă. Ceea ce atrage atenția în această lume este viața intensă, activitatea febrilă din gospodărie, casă. Familia în sensul restrâns de mai târziu nu exista. Gospodăria era mare; familia şi angajații, slujitorii, ucenicii şi prietenii. Oamenii se adunau în jurul focului, simbol al apropierii domestice şi al convivialității. Lipsa intimității era des întâlnită (Regnier- Bohler 1988: 390-392).

Casele țăranilor erau mai mult nişte colibe sărăcăcioase cu pereți de bârne acoperite cu lut şi cu acoperiş de stuf. Casele celor ce aparțineau claselor sociale medii erau construite din materiale mai trainice, însă nu aveau mai mult de o încăpere cu o deschizătură largă în tavan, prin care pătrundea lumina. La început, familia se strângea în singura cameră din care era compusă casa, în jurul căminului. Cu timpul, spațiul casei se lărgeşte prin mai multe încăperi, astfel că atriumul devine o mare şi somptuasă cameră, ai cărei pereți erau acoperiți cu fresce, fiind de asemenea împodobită cu statui şi obiecte de artă. Partea interioară a ansamblului de locuit îl constituia peristilul. Privită din exterior, casa nu avea o reală fațadă; ferestrele erau rare sau chiar lipseau total, fapt ce denotă intimitatea spațiului privat ferit de privirile străinilor. În casele celor bogați, decorația interioară era somptuoasă: fresce din viața cotidiană de la țară sau de la oraş, peisaje, scene de vânătoare, motive florale. Mobilierul era foarte redus, iar pentru iluminat se foloseau lumânări de ceară. Vesela însă era deosebit de variată. Oamenii de rând foloseau vase de ceramică, în schimb cei bogați aveau farfurii de argint, cupe de cristal cu ornamente în relief (Matei 1980: 56-58).

Pe lângă casa din oraş, marii proprietari aveau pe domeniul lor şi o locuință de tip fermă, în jurul căreia se concentra întreaga gospodărie, inclusiv locuințele sclavilor. Aici se locuia doar în anumite perioade ale anului, atunci când domeniul acesta trebuia administrat. Indiferent dacă o casă era somptuoasă sau nu, dacă era cadrul unei familii înstărite sau nu, aceasta reprezenta în ansamblu spațiul unde fiecare îşi găsea tihna sufletească, atunci când dorea să se izoleze de tot ceea ce ținea de activitățile cotidiene desfăşurate în afara căminului familial (ibidem: 60).

Publicul şi privatul aveau granițe slabe, iar conceptual „viață privată” era total diferit de ceea ce urma să însemne în perioadele următoare, mai cu seamă în modernism. Viața privată era bazată pe încredere reciprocă, consacrată pe rețeaua nesfârşită a vasalității, pe teama de izolare, cu accent pe congregație, masa comună fiind un ritual al vieții în comun. Fiecare casă feudală avea autoritatea unui stat suveran, întrucât modelul vasalității crea o rețea strânsă de interdependențe ce ducea la o fragmentare a puterii publice (Duby 1988: 7-11).

Bibliografie

Ariès, Phillipe; Duby, George. 1997. *Istoria vieţii private. De la primul război mondial până în zilele noastre*. Vol. X. Bucureşti: Editura Meridiane.

Aristotel. 1984. *The Politics*. Trad. de Carnes Lord. Chicago: The University of Chicago Press.

Bensman, J. & Lilienfed, R. 1979. *Between Public and Private. Lost Boundaries of the Self*. London: Macmillan Publishers.

Drîmba, Ovidiu. 2001. Vol. III. *Istoria culturii şi civilizaţiei*. Bucureşti: Vestala.

Drîmba, Ovidiu. 1984. Vol. X. *Istoria culturii şi civilizaţiei*. Bucureşti: Vestala.

Duby, George. 1988. *Arta şi societatea*. Bucureşti: Editura Meridiane.

Elshtain, J. Bethke. 1997. *Public Man, Private Woman- Women in Social and Political Thought*. New Jersey: University Press.

Marrou, H. Irenee. 1997. Vol. I, II. *Istoria educaţiei în antichitate*. Bucureşti: Editura: Meridiane.

Matei, Horia, C. 1980. *O istorie a Romei antice*. Bucureşti: Editura Albatros.

Moore, Barrington. 1984. *Privacy. Studies in Social and Cultural History*. New York: M.E. Sharp Inc.

Muscă, Vasile. 2002. *Introducere in filosofia lui Platon*. Bucureşti: Editura: Meridiane.

Noica, Constantin. 1993. *Modelul cultural European*. Bucureşti: Editura Univers.

Platon, 2003. *The Republic*. Ferrari G.R.F. (eds.) Translated by Griffith Tom. Cambridge: Cambridge University Press.

Regnier-Bohler, Danielle. 1988. *Imagining the Self*. Cambridge: Cambridge University Press.

PUBLIC AND PRIVATE SPACES IN THE MIDDLE AGES (PLATO AND ARISTOTLE)

Abstract

Keywords*: public space, private space, Middle Ages, Plato, Aristotle*

The paper aims at a theoretical approach of space during the Middle Ages. We are to focus on the outstanding features of the concept and reveal its importance and construction. The realities of this period from the history are mostly shown by Plato and Aristotle. At this time in history we can notice an overlap as regards public and private spaces. The paper presents clearly the two perspectives that were and still are representative for the Middle Ages.

Mendigos y mendicidad en las novelas de Benito Pérez Galdós

LAVINIA SIMILARU
Universitatea din Craiova
lavinia_similaru@yahoo.es

Cuvinte-cheie: *Galdós, realismo, sociedad, siglo XIX, mendicidad*

I. Galdós, cronista de los humildes

Francisco Caudet analiza el rumbo de la novela europea en el siglo XIX y el lugar de Galdós en ella: "Recrear estructuras socio-históricas, trazar el precario destino del individuo en unos medios degradados y, dicho en una palabra, desvelar en profundidad la realidad, ha sido la tarea que define a la novela decimonónica y, en particular, a la obra novelística de Galdós" (Caudet 1992: 11).

El realismo de Galdós nunca ha sido puesto en entredicho: "La realidad de la historia y la fantasía del novelista se alían armoniosamente en los episodios galdosianos para ofrecer, con las naturales y justificables licencias, una imagen verosímil y aleccionadora de la España contemporánea; lo que Galdós inventa, se ajusta muy cabalmente al sucedido histórico: está a su servicio y lo complementa" (Menéndez Peláez et al., 2005: 334).

Tanto los críticos literarios como los lectores observan que Galdós aspiraba a crear en la novela una "imagen de la vida", según el mismo autor decía en su discurso de ingreso en la Real Academia (http://www.biblioteca.org.ar/libros/130020.pdf).

Max Aub considera que las novelas de Galdós podrían suplir los libros de historia española del siglo XIX. Y no se equivoca en absoluto. Galdós anhela precisamente narrar en sus novelas la vida del "pueblo, que con su miseria, sus disputas, sus dichos picantes, hacía la historia que no se escribe, como no sea por los poetas, pintores y saineteros" (Galdós 1945: 548). Dicho de otra manera, el novelista se propone relatar la vida de los humildes, de los que hacen cada día la historia, pero jamás constan en la historia oficial. María Zambrano halla en la obra de Galdós un incesante "conflicto entre vida personal e historia", puesto que la vida, "la de todos y cada uno de los personajes que la pueblan" está "apresada en la historia" (Zambrano 2020: 42).

Galdós "no es más que un escritor dedicado día tras día durante cincuenta años […] a observar la realidad española y llevar el fruto de sus observaciones a su obra novelística." (Gonzálvez; Sevilla 2017: 11).

II. Mendigos y mendicidad en las novelas de Galdós

Los historiadores y los críticos literarios mencionan siempre las obras de Zola entre las lecturas de Galdós. Al español no le repugna en absoluto la crudeza del francés y lo toma de modelo, de manera que hay muchos elementos naturalistas en sus novelas. Galdós siente cierta atracción por las clases desfavorecidas, y los mendigos abundan en sus novelas, los hay en las calles, en las puertas de las iglesias y en cualquier sitio donde tienen esperanza de recibir una moneda.

II.1. Mujeres

En *Torquemada en la hoguera*, el protagonista, afligido por la enfermedad de su hijo y temiendo lo peor, cree que Dios se apiadará de él y hará que su hijo se salve, si él socorre a los pobres. Le dice a su hija Rufina que no basta con rezar, hay que hacer obras de caridad:

"...te advierto que no haciendo buenas obras no hay que fiarse de la Virgen. Y acciones cristianas habrá, cueste lo que cueste: yo te lo aseguro. En las obras de misericordia está todo el intríngulis. Yo vestiré desnudos, visitaré enfermos, consolaré tristes... Bien sabe Dios que ésa es mi voluntad, bien lo sabe..." (Galdós 2019: 109).

El usurero deja claro que socorre a los pobres para que Dios le devuelva la salud a su hijo, es una clase de negocio que imagina poder hacer con Dios. Encuentra a una "mujer que pide en la parte baja de la calle de la Salud, vestida de negro, con un velo espesísimo que le tapa la cara" (Galdós 2019: 108) y le da dinero.

Isidora Rufete, la heroína de *La desheredada*, es otra mendiga que el prestamista encuentra en la calle. En realidad, ella le tira de la capa, porque iba a casa de Torquemada, a pedirle dinero. Su aspecto revela su gran necesidad:

"Bien se conocía en ella a la mujer que sabe vestirse, aunque iba en aquella ocasión hecha un pingo, casi indecente, con falda remendada, mantón de ala de mosca y unas botas... ¡Dios, qué botas, y cómo desfiguraban aquel pie tan bonito!" (Galdós 2019: 115).

Torquemada le promete a Isidora que irá a visitarla, para darle dinero. Ella no se lo cree, pero el usurero se lo promete: "Váyase tranquila... Aguárdeme, y mientras llego pídale a Dios por mí con todo el fervor que pueda" (Galdós 2019: 116). Va más tarde y le da una cantidad de dinero nada despreciable a ella y a su pareja, Martín, un pintor pobre y enfermo de tuberculosis.

En *Fortunata y Jacinta*, don Manuel Moreno Isla, un caballero excéntrico, va a la Plaza Mayor y encuentra a una joven ciega, que pide dinero cantando jotas, acompañada por un guitarrista anciano. El escritor la describe a la manera naturalista:

“Era horriblemente fea, andrajosa, fétida, y al cantar parecía que se le salían del casco los ojos cuajados y reventones, como los de un pez muerto. Tenía la cara llena de cicatrices de viruelas. Sólo dos cosas bonitas había en ella: los dientes, que eran blanquísimos, y la voz pujante, argentina, con vibraciones de sentimiento y un dejo triste que llenaba el alma de punzadora nostalgia” (Galdós 1992 II: 361).

Aquella voz conmueve a don Manuel Moreno Isla, que le da dos monedas. La misma noche, poco antes de morirse, en su cuarto de hombre solo, don Manuel se acuerda de la mendiga y lamenta no haberle dado más dinero.

Misericordia es prácticamente una crónica de la mendicidad madrileña a finales del siglo XIX. Galdós nos describe los lugares donde esperan los desdichados a las almas caritativas, la manera de pedir dinero tratando de conmover a los adinerados, las caras y los andrajos de los mendigos…

Al principio de la novela hay un grupo de tres mujeres pobres, que viven tratando de inspirar piedad a los transeúntes. Una de ellas está “ciega, o por lo menos cegata” (Galdós 1994: 72) y todas van “de andrajos, y abrigadas con pañolones negros o grises” (Galdós 1994: 72), aunque las malas lenguas aseguran que una de ellas, la señá Casiana, *la caporala*, que se dirige a las demás con cierta arrogancia y se erige en líder del grupo, lleva “mucha y buena ropa debajo de los pingajos” (Galdós 1994: 73), aprovechando su delgadez, y tiene casa con corral de gallinas y un cerdo. Su hija es jorobada y también pide, aunque trabaja de costurera. La cegata se llama Crescencia y está “siempre hecha un ovillo” (Galdós 1994: 72). La tercera, Flora, apodada *la Burlada*, es una “viejecilla pequeña y vivaracha” (Galdós 1994: 73), cuyo carácter ha acabado agriando aquella vida áspera y desgraciada, convirtiéndola en una mujer “irascible, parlanchina, que resolvía y alborotaba el miserable cotarro, indisponiendo a unos con otros, pues siempre tenía que decir algo picante y malévolo cuando los demás *repartijaban*, y nunca distinguía de pobres y ricos en sus críticas acerbas” (Galdós 1994: 73).

El escritor deja claro que en la mendicidad hay también jerarquías y los mejores sitios están reservados a los que más antigüedad tienen en el oficio, que también reciben más de las limosnas:

“Siempre es fuerte el antiguo, como el novato siempre es débil, con las excepciones que pueden determinar en algunos casos los caracteres. La Casiana, carácter duro, dominante, de un egoísmo elemental, era la más antigua de las antiguas; *la Burlada*, levantisca, revoltosilla, picotera y maleante, era la más nueva de las nuevas; y con esto queda dicho que cualquier suceso trivial o palabra baladí eran el fulminante que hacía brotar entre ellas la chispa de la discordia” (Galdós 1994: 74).

Las riñas no son raras entre este tipo de gente, sobre todo cuando el dinero o la comida que reciben no alcanza para todos.

Otra mujer, Demetria, acude a la puerta de la iglesia junto con dos niñas. Por la presencia de las pequeñas y por ser recomendada por un sacerdote, recibe más,

ya que "no hay como andar con dos o tres criaturas a cuestas para sacar tajada" (Galdós 1994: 83). Esto provoca la envidia de la Burlada y de Crescencia, que se lamentan cómicamente de que los ricos se apiadan de los niños y no tienen en cuenta la *dinidá* de las madres, asegurando que el marido de Demetria está en Filipinas y desde ahí le hace los hijos "por carta" (Galdós 1994: 83).

Las mendigas de Galdós son generalmente incultas, vulgares, malvadas y chismosas. Con alguna excepción, como Benigna, que sólo es inculta.

Pero entre las mendigas creadas por Galdós hay una entrañable: la heroína de *Misericordia*. Galdós mismo la considera una santa y le pone nombre de santa verdadera, el apellido de Benigna coincide con el de Santa Rita. La turbadora protagonista de *Misericordia* es el ser más desinteresado que imagina Galdós: "la criada Benigna aparece como el único ser íntegro, criatura tan arraigada en la realidad que no parece arrastrar pasado alguno; libre de historia es como si estuviese naciendo en cada instante" (Zambrano 2020: 130). Le cuesta enormemente encontrar recursos para sobrevivir un día más, pero nunca se queja, aunque sí a veces pierde la esperanza:

"Con tanto pordiosear mañana y tarde, nunca le salía la cuenta; no había ya ningún nacido que le fiara valor de un real […]. Faltábale ya la energía, y sus grandes ánimos flaqueaban; perdía la fe en la Providencia, y formaba opinión poco lisonjera de la caridad humana; todas sus diligencias y correrías para procurarse dinero, no le dieron más resultado que un duro que le prestó por pocos días Juliana, la mujer de Antoñito. La limosna no bastaba ni con mucho; en vano se privaba ella hasta de su ordinario alimento, para disimular en casa la escasez; en vano iba con las alpargatas rotas, magullándose los pies. La economía, la sordidez misma, eran ineficaces: no había más remedio que sucumbir y caer diciendo: «Llegué hasta donde pude: lo demás hágalo Dios, si quiere»" (Galdós 1994: 253).

Pide dinero para dar de comer a su ama y a la familia de ésta. Un día tiene mala suerte: un alguacil de paisano la arresta y la lleva presa al asilo de San Bernardino. Para ella es una humillación muy grande, significa "¡ser llevada a un recogimiento de mendigos callejeros como son conducidos a la cárcel los rateros y malhechores!" (Galdós 1994: 255). Es un momento muy penoso para Benigna, porque es insultada y maltratada: "Se arrimó a la pared; pero el fiero polizonte la despegó del arrimo con un empujón violentísimo" (Galdós 1994: 254). No consigue nada suplicando y llorando. El camino hasta el asilo se le hace eterno, bajo una lluvia desoladora, que le destroza el calzado y la deja casi descalza. Pero lo que más entristece a Benigna en estas circunstancias es el saber que su ama no tiene qué comer aquella noche.

Benigna no posee nada, pero es muy generosa y siempre encuentra manera de ayudar a los demás. Desafortunadamente, no recibe a cambio más que ingratitud. A Doña Francisca, ama de Benigna, le entregan una herencia y, como ya no la necesita, se olvida de Benigna.

II.2. Niños

Muchas veces, los niños acompañan a los adultos, y su presencia es una garantía para inspirar lástima y recibir más dinero. Pero hay unos niños más grandes, que van solos a mendigar.

En su periplo ansioso, en busca de pobres a quien regalar dinero, Torquemada encuentra varios niños mendigos en la Puerta del Sol y en las calles aledañas y les da limosna a cada uno. Hay también "un chicuelo que estaba arrimado a la pared, con las manos a la espalda, descalzos los pies, el pescuezo envuelto en una bufanda" (Galdós 2019: 108), que ni siquiera tiene fuerzas para abrir la boca y pedir, está muerto de frío. El usurero le da dinero y él tiende su "mano aterida" (Galdós 2019: 108) para cogerlo.

En *Gloria*, el vicioso Caifás se queda sin trabajo y sin casa y no se atreve a presentarse delante de don Juan Lantigua para pedir limosna. Manda a sus hijos, que son "un lastimoso terceto de muchachos llorones, con los puños en los ojos, los sucios rostros llenos de babas y de tierra que con las lágrimas se amasaba" (Galdós 2001: 187). El sufrimiento de los niños es indudable: se sienten humillados, reciben los reproches dirigidos a su padre y sienten la presión de una responsabilidad muy grande, la de conseguir ellos el sustento.

De la misma manera procede don Ramón Villaamil, el eterno cesante, en *Miau*: manda a su nieto Luisito Cadalso con cartas para los antiguos compañeros, amigos y conocidos que le pueden regalar dinero. El niño va, acompañado por el perro, espera a ser recibido por el señor de turno, que de costumbre mete un billete en el sobre de la respuesta y a él le da alguna moneda para comprarse chucherías. Hasta que un día ve que el señor no mete ningún billete en el sobre, al lado de la carta.

Otro niño que debe llevar "la pesada carga de deberes más propios de hombre que de niño" (Galdós 2012: 327) es Felipe Centeno en *El doctor Centeno*. Había abandonado su casa en *Marianela*, para ir a la capital y hacerse médico. El estudiante Alejandro Miquis lo encuentra desmayado y hambriento, y lo mete en la escuela de Pedro Polo, un sacerdote sin vocación eclesiástica, que tampoco entiende de enseñanza y pedagogía. Es hombre violento, maltrata a Felipe y éste busca al estudiante, que lo socorre y lo nombra su "escudero". Pero la mesada del estudiante se acaba rápidamente y él está enfermo, necesita comida y medicinas. Felipe no tiene más remedio y sale a pedir dinero. En una ocasión está tan desesperado, que va a casa de don Pedro Polo y llora tanto delante de su antiguo maestro, que al final este se digna darle unas pesetas.

II.3. Hombres

Galdós aprovecha el periplo de Torquemada desesperado por la enfermedad de su hijo para realizar unos memorables retratos de mendigos. Hay un "pobre cesante" (Galdós 2019: 107), convertido en "uno de esos mendigos decentes que piden, sombrero en mano, con lacrimosa cortesía" (Galdós 2019: 107).

Otro mendigo que encuentra el prestamista cerca de su casa impacta por su rostro, ya que “cara más venerable no se podía encontrar sino en las estampas del *Año Cristiano*” (Galdós 2019: 109). Apenas lleva ropa, es un anciano: “haraposo, con pantalones de soldado, la cabeza al aire, un andrajo de chaqueta por los hombros, y mostrando el pecho desnudo” (Galdós 2019: 109). No hay manera de saber si los pantalones de soldado son una reliquia que delata la antigua profesión de aquel hombre, o se los había regalado algún soldado. Torquemada le da su capa antigua.

Al llegar a Orbajosa, en el camino que le lleva desde la estación a la casa de su tía, el ingeniero Pepe Rey en *Doña Perfecta* tiene la oportunidad de ver “repugnantes mendigos que se arrastraban a un lado y otro del camino, pidiendo el óbolo del pasajero” (Galdós 1995: 83). Después, el ingeniero le comenta a su tía que ha visto “más de cien mendigos” (Galdós 1995: 98), que constituyen “un ejército lastimoso cuya vista oprime el corazón” (Galdós 1995: 98) Pepe Rey opina que para ellos se podría encontrar empleo, ya que “la mayor parte son hombres sanos y aun robustos” (Galdós 1995: 98).

En *Gloria*, el tío de la heroína, el cardenal don Ángel Lantigua, es seguido por “varios cojos, tullidos y toda la pobretería del camino” (Galdós 2001: 279), que piden al prelado bendiciones, ya que “algunos las estimaban en más que las limosnas que recibían” (Galdós 2001: 279).

En la misma novela hay un anciano de barba blanca, antiguo marinero, cuya voz “temblaba, anunciando debilidad, hambre y frío” (Galdós 2001: 279). Lleva en brazos a su nieta, a la cual tiene que criar sin ayuda, ya que tanto su yerno como su hija están muertos y la pequeña es huérfana. Daniel Morton ofrece al anciano mendigo unas monedas de oro, pero este las rechaza, diciendo que un solo hombre regala el dinero de esta manera, el judío. No quiere el dinero de Daniel Morton, a pesar de necesitarlo, por la religión del hombre que se lo ofrece. Es un caso relevante de intolerancia religiosa.

III. Conclusiones

Como escritor que cultiva el naturalismo jaspeado de vetas naturalistas, Galdós no puede dejar de mencionar a los mendigos que abundan en las calles a finales del siglo XIX. A través de ellos, el escritor denuncia la injusticia social.

Los pordioseros de Galdós son muy variados, de todas las edades y de ambos sexos, dignos o desvergonzados. En unas cuantas líneas, el escritor cuenta la historia y revela el carácter de cada uno.

Galdós no juzga a los mendigos, los mira generalmente con simpatía, sobre todo a los que han perdido su empleo y se ven en la necesidad por razones muy ajenas a su voluntad.

Los niños son los que más sufren en este “oficio” y hacia ellos se dirige toda la empatía del autor.

Bibliografía

AUB, Max, *Manual de historia de la literatura española*, Madrid, Akal, 1978.
CAUDET, Francisco, *Introducción*, en B. Pérez Galdós, *Fortunata y Jacinta* (pp. 11-86). Madrid, Cátedra Letras hispánicas, 1992.
GONZÁLVEZ, Isabel & SEVILLA, Gabriel, *Introducción*, en B. Pérez Galdós, *Tristana* (pp. 9-106). Madrid, Cátedra Letras hispánicas, 2017.
MENÉNDEZ PELÁEZ, Jesús et al., *Historia de la literatura española*, vol. III, León, Everest, 2005.
PÉREZ GALDÓS, Benito, *Doña Perfecta*, Madrid, Cátedra Letras hispánicas, 1995.
PÉREZ GALDÓS, Benito, *El doctor Centeno*, Madrid, Alianza editorial, 2012.
PÉREZ GALDÓS, Benito, *Gloria*, Alicante, Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2001, http://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmcxd0w8.
PÉREZ GALDÓS, Benito, *Las novelas de Torquemada*. Madrid, Cátedra Letras hispánicas, 2019.
PÉREZ GALDÓS, Benito, *Miau*, Madrid, Cátedra Letras hispánicas, 2019.
PÉREZ GALDÓS, Benito, *Obras completas, III*. Madrid, Aguilar, 1945.
ZAMBRANO, María, *La España de Galdós*, Madrid, Alianza editorial, 2020.

BEGGARS AND BEGGING IN BENITO PEREZ GALDÓS'S NOVELS
Abstract

Keywords: *Galdós, realism, society, 19th century, beggars*

As a realist novelist, Galdós set his sensible eyes on people and on the environment, he paid attention to all social classes and layers and entrusted his readers with a reliable testimony of the Spanish society of the late 19th century. The society of the nineteenth century was a very polarised and ruthless society, dominated by money. The aristocrats had lost great parts of their fortunes and privileges, while the bourgeoisie had gained many goods and power. On the other side, there were the underprivileged, who often found themselves in the position of having to beg. In his eagerness to faithfully portray the world in which he was living, Galdós created magnificent portraits of his contemporaries, who belonged to all social layers. The beggars that appear all throughout his novels are memorable characters.

Valori non-comparative ale lui *comme*: argumentarea

ADINA TIHU
Universitatea de Vest din Timişoara
aditihu@yahoo.fr

Cuvinte-cheie: *comme, valori comparative / non-comparative, raport de conformitate, construcţii incidente, strategii argumentative, modalizare autonimică*

ÎN LOC DE PREAMBUL, O SCURTĂ EVOCARE

Relaţia mea cu comparaţia, devenită apoi consubstanţială, s-a născut aşa: cei doi fii ai mei se întreceau în declaraţii de iubire. Cel mare, de 8 ani, şcolar, îmi spusese că mă iubeşte « cât un infinit fără sfârşit ». Am apreciat rima ce sprijinea tautologia. A urmat declaraţia lui Prâslea, de 4 ani : « Mama, eu te iubesc cât Rusia pe hartă! ». M-am blocat, neînţelegând de unde putea proveni o asemenea analogie surprinzătoare. Misterul s-a dezlegat repede: pe perete, în camera băieţilor, era o hartă cu ţările Europei şi Asiei, colorate fiecare altfel. Cel mic îl intrebase pe fratele lui care e ţara aceea, cea mai mare, colorată în roşu. A urmat din partea lui dezarmanta declaraţie de iubire ce includea comparantul insolit.

Din uimirea profundă în faţa acesteia s-a născut ulterior un articol, în limba română, despre exprimarea comparaţiei în limbajul copiilor şi apoi, nu peste mult timp, tema unei viitoare teze de doctorat… La insistenţele foarte apăsate ale doamnei profesoare Ileana Oancea, căci eu nu mă vedeam vrednică pe atunci de un asemenea demers. Dânsa a ghicit în mine un talant şi a insistat să nu îl îngrop, a avut răbdare şi încredere în mine chiar şi atunci când eu însămi nu mai aveam, în plină meteorologie existenţială marcată de furtuni. Îi voi fi veşnic, „la infinit (fără sfârşit)” recunoscătoare pentru asta, cât România pe harta sufletului nostru de „paşoptiste” – cum s-a autodefinit doamna profesoară de mai multe ori în convorbirile noastre telefonice – definiţie în care m-am regăsit şi pe care am făcut-o publică acum în mod vinovat, fără să îi cer aprobarea.

Voi relua în cele ce urmează un capitol din teza de doctorat dedicată exprimării comparaţiei în limbile franceză şi română, coordonată de doamna profesoară Ileana Oancea şi susţinută în 2004, rămasă nepublicată. În 2005 apărea noua *Gramatică a limbii române* elaborată de Academia Română şi – evident – multe din datele cercetării trebuia să fie modificate… Dar teza a fost sursa mai multor articole publicate în volume colective editate în Franţa, Belgia, Austria şi România. Este şi cazul articolului de mai jos, apărut, în versiune franceză, în

revista *Dialogues francophones*[1] la Timișoara și, într-o altă variantă, dintr-o perspectivă de analiză modificată, într-un volum colectiv editat de Artois Presses Université[2], la Arras.

În semn de omagiu adresat Doamnei Profesoare (cu majuscule) și ca o dovadă a exigenței cu care a tratat coordonarea acestei teze reiau, parțial adaptat, acest capitol, dedicat nu valorilor comparative ale lui *comme*[3], ce au constituit subiectul multor lucrări, mai vechi sau mai recente[4], ci uneia dintre valorile sale controversate: conformitatea si argumentarea.

1. Delimitarea temei

Printre numeroasele valori ale morfemului *comme*, amplu studiate, credem că putem distinge, schematizând: o valoare comparativă, esențială; valori net non-comparative: interogativ-exclamativă, temporală, cauzală și de calificare (construcții cu complement predicativ); valori controversate, situate între cele două, asupra cărora lingviștii nu s-au pus de acord și clasate când în prima, când în cea de a doua categorie: *comme* urmat de o „expansiune nominală", *comme* de aproximare, *comme* modal, *comme* jonctif-coordonator și *comme* de conformitate (argumentativ-justificativ).

Ne propunem să studiem ultima dintre valorile menționate, analizând caracteristicile formale, morfo-sintactice și semantice ale secvențelor în cauză, pentru a le delimita de celelalte tipuri și a demonstra că ele ocupă un loc distinct (non-comparativ) printre ocurențele morfemului. Vom demonstra apoi, prin analiza valorii argumentative a construcțiilor studiate și printr-o paralelă cu echivalențele românești, faptul că nu e vorba în acest caz de subordonate comparative, ci de construcții *incidente.*

Conformitatea este una dintre cele mai puțin studiate valențe ale morfemului de care ne ocupăm. Ea apare sporadic în studiile consacrate lui *comme* (cu o excepție, articolul lui Authier-Revuz (1995) dedicat „subordonatelor comparative de modalizare autonimică", care se referă însă numai la un anumit tip de construcții, legate strict de meta-enunțare). Această valoare este doar trecută în revistă de unii lingviști – de exemplu Portine (1995 : 373), care o exemplifică, fără a o denumi, incluzând-o la „alte ocurențe ale lui *comme* ce ar trebui studiate" sau Ménard (1997 : 262), care o denumeşte „valoare justificativă". Callamand (1987) o

---

[1] „Valeurs controversées de *comme* : la conformité", in *Dialogues francophones* no.10-11, Timişoara, Editura Universității de Vest, 2005, pp.17-32.

[2] „Constructions détachées en *comme* : conformité et argumentation", in N. Flaux, Dejan Stosic (eds.), *Les constructions détachées : entre langue et discours*, Arras, Artois Presses Université, série Etudes linguistiques, 2007, pp. 103-127.

[3] „Le mot le plus exaltant dont nous disposons est le mot *comme,* que ce mot soit prononcé ou tu » – André Breton, *apud* Suzanne Allaire (1989).

[4] Mentionăm doar două dintre cele mai importante: Catherine Fuchs, *La comparaison et son expression en français,* Paris, Editions Ophrys, 2014 ; Estelle Moline, Nelly Flaux (éds), *Langue française* no.159 / sept. 2008 : *Points de vue sur comme*, Paris, Larousse Armand Colin.

grupează alături de altele, „explicație / precizare / justificare”, exemplele trimițând şi la alte tipuri (cum ar fi cel de exemplificare, neprecizat).

Dacă această valoare este pur şi simplu ignorată de mulți dintre autorii de gramatici, Le Goffic (1993) îi acordă o atenție aparte, vorbind, în acest caz, de „conformitate” şi „legitimitate”. În teza sa de doctorat, Delabre (1980) îi consacră o analiză specială, ajungând să distingă net această valoare de cea comparativă. Lorian (1966) menționa şi el un „complement de conformitate”. Interesant de semnalat, în schimb, este faptul că Mørdrup (1971) consideră construcțiile de tipul analizat chiar „construcții model” de subordonate comparative ce precedă principala, fără a menționa câtuşi de puțin noțiunea de „conformitate”. Majoritatea autorilor, puțini la număr, care se ocupă totuşi de această valoare, consideră că ea este pur comparativă sau purcede din aceasta (v. şi Authier-Revuz). Este și poziția lui Pierrard (1999 : 134-135), ce consideră că valoarea de bază a conectorului este „l'indication d'un niveau indéfini de conformité”, făcând trimitere la „comparația globală” a lui Charaudeau, menționând faptul că poate fi vorba de conformitatea dintre enunț și enunțare și chiar de un element metalingvistic. O altă poziție ce ar trebui remarcată e cea a lui Léard și Pierrard (2003: 110), în viziunea cărora valoarea de bază a lui *comme* este „l'identité indéfinie”, ocurența care ne interesează fiind considerată drept una derivată din cea comparativă. Trebuie să semnalăm, de asemenea, poziția singulară a lui Cappeau și Savelli (2001) ce văd în structurile pe care le analizăm niște „ asociate incidente” (*associées incises*).

După cum putem vedea, pozițiile lingviștilor sunt foarte divergente.

Denumirea acestei valori distincte a lui *comme* ne-a fost sugerată de analiza lui Delabre (1980), ca şi de unele remarci ale lui Le Goffic (1993) şi Riegel *et alii* (2011). Trebuie să arătăm mai întâi că este posibilă o confuzie, legată chiar de această denumire, care ar trebui schimbată. Încă de la Le Bidois [vol. II, 1968: 251), atunci când se vorbeşte despre „la phrase de comparaison”, se menționează raporturile „de conformitate” (asemănare sau diferențiere), respectiv „de proporție”. Printre „morfemele de conformitate” se înscriu, alături de *comme*, altele, precum *ainsi que, de même que, selon que.* E vorba deci nu de o valoare particulară a lui *comme*, ci de un tip de raport specific comparației în general şi exprimat de mai multe morfeme. Este și poziția adoptată de Wagner și Pinchon (1991 : 727), respectiv de Grevisse-Goosse (2008: 1494).

Riegel *et alii* (2011) analizează, în cadrul sistemelor comparative, „comparația globală”, realizată cu ajutorul „conjuncției autonome *comme*”, referindu-se la echivalența globală între două fapte, apropierea a două grupuri sintactice pe baza unui predicat comun. Dar tot aici se menționează faptul că morfemul *comme* permite compararea unui caz particular cu tipul căruia îi aparține. De asemenea, *comme* mai serveşte la „atestarea conformității unui discurs cu sursa sa: *Tu étais alors complètement "givré", comme disait notre ami Paul*.” (Riegel *et alii* 2011: 865)[5].

[5] „*Comme* sert aussi à attester la conformité d'un discours à sa source” (Riegel *et alii,* 2011: 865).

Le Goffic (1993: 484) dedică acestei valori o atenție specială, considerându-l pe *comme* adverb de enunțare, sensul lui mergând „de la conformitate la legitimare”. El arată că e vorba despre o construcție specială, cu o sintaxă particulară. Vom relua analiza acestuia în cele ce urmează. Marc Wilmet (1997: 526) plasează formulele *comme on dit, comme qui dirait* (care ar constitui un „disculpeur”) şi care „atribuie… lui *vox populi* brutalitatea sau naivitatea unei vocabule, a unei expresii” printre ceea ce el denumeşte „circumstanțiale transpredicative ale enunțului”.

2. Trăsături caracteristice formale

Ne propunem să analizăm construcția secvențelor de acest tip. E vorba, mai întâi, de secvențe cu verb exprimat după *comme* (cf. Delabre 1980: 13), ilustrate prin exemplul următor :

> (1) **Comme vous le savez**, j'ai décidé de rentrer dans mon village.

În această construcție, inversiunea este frecventă, dar nu obligatorie, la fel ca și apariția pronumelor *le* cu valoare neutră, *en* sau *y* cu valoare adverbială.

2.1. Verbele utilizate

Verbele ce intră în constituirea secvenței sunt mai întâi verbe de opinie de tipul declarativ: *dire* şi sinonimele sale, în primul rând (v. şi Delabre 1980):

> (2) […] une salle de gymnastique, de gym-boum-boum, **comme disaient les enfants**. (Sabatier, p. 121)
> (3) **Comme l'affirme Saint-Augustin**, la mesure de l'amour, c'est d'aimer sans mesure. (apud Delabre)

În aceeaşi serie a verbelor *dicendi* intră *annoncer, promettre, noter, analyser, écrire* [6]:

> (4) D'ici là, Brossier […] lui présenterait – **comme il l'avait promis** – „cet ami important qui lui donnerait du travail” (Modiano, p. 34).

Aceste construcții pot avea numeroase valori semantice. După cum afirmă Cappeau și Savelli (2001), ele pot servi drept comentariu al unui termen utilizat de către vorbitor, marcând astfel distanțarea față de acesta, așa cum ar face-o, în scris, ghilimelele. Alte verbe, frecvent întâlnite în asemenea construcții, sunt verbele de opinie *savoir* și antonimul său *ignorer, croire, voir* (cu sensul de *constater*)*:*

[6] Cf. Doina Bogdan-Dascălu (1981: 58), care vorbeşte despre verbele *dicendi* ca „importanți *operator*i ai citării”, „cu rol de *substituenți cataforici*”.

(5) Notre rôle, ce n'est pas de rythmer les besoins d'un enfant, **comme nous le croyons**, mais d'être au service de ses rythmes. (Dolto p. 51)
(6) Et l'enfer, **comme personne ne l'ignore**, c'est aussi la chair qui souffre. (Camus, *Noces*, p. 59)
(7) J'ai tout retenu, **comme vous voyez**. (Baudelaire, *Petits poèmes en prose*, p. 122)

Le Goffic adaugă acestui tip de verbe declarative şi de opinie alte două, verbe denumite de el „d'attitude propositionnelle", cum ar fi *craindre,* respectiv „de commentaire", cum ar fi *indiquer.* Iată câteva exemple în care apar aceste verbe de „atitudine propoziţională":

(8) La peau n'était ni dessechée, ni blafarde, **comme le craignait Odile**. (Modiano, p.11)
(9) Un communiste idéal serait divin. Mais un monarque éclairé, **comme le souhaite Voltaire**, serait également divin. (Yourcenar, p.114)

De remarcat apariţia verbelor modalizatoare, denumite şi „auxiliaires de modalité" („coverbe", după Wilmet 1997: 286), cum ar fi *pouvoir* şi *devoir,* care prefixează modal verbele operatoare de acest tip:

(10) **Comme on pouvait le craindre**, le conflit s'est généralisé. (apud Le Goffic)
(11) Constantin, **comme M. le Capitaine devait le savoir**, était… […] un opposant, un contestataire. (apud Portine)

Am optat totuşi, în exemplul (10), pentru o traducere în care verbul modalizator nu apare : *aşa cum ne temeam*, căci sensul frazei e mai degrabă de confirmare a unei realităţi, decât de evocare a unei probabilităţi. Verbul *devoir* din exemplul (11) este un alt verb modalizator, pe care l-am întâlnit mai rar, cu aceeaşi valoare epistemică (*probabil că*) la fel ca şi verbul *pouvoir* în exemplul precedent.

Cât despre verbele „de comentariu", pentru a respecta terminologia lui Le Goffic, vom ilustra câteva: *prouver, indiquer, montrer:*

(12) Du point de vue sémantique, les exclamations des deux types ont pour trait commun – **comme l'ont montré les exemples cités** – d'avoir pour support référentiel un degré élevé de la quantité. (Arrivé, Gadet, Galmiche 1986, p. 265)

Am mai putea adăuga: *témoigner, signaler* etc. În sinteză, e vorba de verbe de tip „metalingvistic" sau „enunţiativ" – arată Le Goffic. O listă a verbelor întâlnite în asemenea construcţii ne este dată şi de Mørdrup (1971: 205), care consideră că evantaiul lor rămâne în mod normal destul de restrâns. Întâlnim mai ales verbele zise „de opinie", arată el, menţionându-le în ordine alfabetică: *s'attendre, avertir, calculer, désirer, dire, entendre, espérer, mentionner, noter, observer, peser, prévoir, savoir, signaler, suggérer* din care unele *dire, savoir, voir* sunt cele mai uzitate.

În volumul lui Dubois şi Dubois-Charlier, *Les verbes français* (1997), ce realizează o clasificare foarte complexă şi detaliată a verbelor franceze în funcţie

de trăsăturile lor semantice şi sintactice, aceste verbe ar intra mai întâi în *clasa C – verbe de comunicare*, ce comportă foarte multe subclase[7]. O altă clasă vizată este *clasa P – verbe psihologice*: **„**avoir tel sentiment, telle activité consciente”, de asemenea cu mai multe sub-clase[8]. Verbul „vicar”, *faire*, poate apărea pentru a evita repetiția:

> (13) De même qu’on aurait l’air d’un sot si on n’analysait Madame Bovary, **comme le firent les avocats et les juges du XIX-e siècle**, que sous l’angle d’une peinture de l’adultère. (Yourcenar, p. 67)

2.2. Construcțiile verbale impersonale

E posibilă apariția construcțiilor verbale impersonale. Mørdrup distinge două modele de „comparative” cu verb impersonal, tipul *comme il arrive souvent* (*parfois / maintes fois*), respectiv *comme il fallait s’y attendre:* Tot aici ar trebui să includem alte verbe impersonale, nesemnalate de Mørdrup, ca *il se doit* şi *il convient*:

> (14) **Comme il lui est arrivé maintes fois**, elle était lasse d’une vie prosaïque. (apud Mørdrup)
> (15) […] tandis qu’un grossier désordre régnait au milieu de l’autoritarisme, **comme cela arrive souvent.** (Yourcenar, p.122)
> (16) Franchement, ce fut médiocre, **comme il fallait s’y attendre.** (apud Mørdrup)
> (17) **Comme il se doit,** son interlocuteur répondit […] .(Sabatier, p. 54)

Deşi propoziția principală este la un timp trecut, verbul *devoir* rămâne la prezent, semn al asertiunii cu caracter de adevăr general. În *comme il convient*, morfemul are, după Ménard (1997: 262), o valoare „justificativă”. Subiectul este cel mai adesea *il,* dar el poate fi şi *ça, cela* cu valoare impersonală, ca în (16); caracterul iterativ al acțiunii, semnalat şi de adverbele *souvent* sau *maintes fois,* îi conferă acesteia o notă de legitimitate.

O a doua structură propusă de Mørdrup este *comme* + *il* + *être* + adjectiv (sau *à* + infinitiv): *comme il était normal / à prevoir*:

> (18) **Comme il était normal**, Mazarin fit immédiatement le nécessaire. (apud Mørdrup)

---

[7] Vom enumera doar câteva serii de verbe ce ar putea intra în construcțiile de conformitate, fără a le mai indica trăsăturile: *écrire, résumer, déclarer, réclamer; affirmer, avouer, confirmer, communiquer, annoncer, démontrer, montrer, prédire, prouver, raconter, répéter, répondre, promettre; commander, conseiller, défendre, imposer, interdire, ordonner, proposer, rappeler, recommander, souhaiter, suggérer; annoncer, expliquer, préciser; remarquer, signaler, affirmer, prétendre, reconnaître; convenir, décréter, décider, prier; avertir, informer; exiger, solliciter; annoncer, indiquer, dénoter, préciser; dévoiler, montrer, prouver.*

[8] Ar fi incluse aici verbele *savoir, considérer, croire, se figurer; désirer, espérer, vouloir, attendre, craindre, redouter; analyser, constater, découvrir, noter, observer, voir, remarquer; s’imaginer, supposer, ignorer.*

Nu se mai pune aici problema respectării unui cod lingvistic, ci e vorba de legitimitate, de respectarea unor norme sociale, (*il se doit, il convient / se cuvine)*, a unui cod de comportament acceptat de toți. Norma individuală armonizează norma generală, făcând ca acțiunea considerată „normală”, în virtutea acestei norme sociale, să devină predictibilă / previzibilă. Folosirea lui *il* impersonal are tocmai o valoare generică, aserțiunea fiind general valabilă.

2.3. Timpurile verbale utilizate

În ce priveşte timpul la care e folosit verbul din secvența ce îl conține pe *comme,* nu există restricții, ca în alte propoziții (temporale sau cauzale, de exemplu). Dacă adesea se foloseşte prezentul ce exprimă „un adevăr general” (*on dit, il convient*), trecutul poate apărea cu toate nuanțele sale: imperfect sau perfect compus:

> (19) **Comme vous me le disiez un jour**, on ne s’empêche pas de penser ce qu’on pense… (apud Mørdrup)
> (20) Je ne pense pas, **comme l’a cru une partie de la littérature française**, que „l’amour” soit le centre de la vie, de l’existence humaine. (Yourcenar, p. 96)

De remarcat în acest exemplu faptul că verbul principalei are forma negativă, exprimând tocmai neconformitatea cu atitudinea majorității. Este un tip de argumentare *exemplum in contrarium* (v. Mariana Tuțescu, 1998: 215), cazul constituind o invalidare, o infirmare a regulei, ce nu face decât să o confirme. Exemplul e singular printre cele pe care le-am întâlnit.

Poate apărea perfectul simplu, pe care l-am identificat în exemplul (13) : *…comme le firent les avocats…* sau mai mult ca perfectul și, mult mai rar, viitorul:

> (21) *Très souvent,* ***comme d’ailleurs J. J. Rousseau l’avait déjà remarqué,*** *on situe les événements ou les personnages dans la saison contraire à celle où l’on se trouve.* (Yourcenar, p.177)
> (22) De plus, **comme nous allons le voir**, c’est cette sollution qui permet de rendre compte. (apud Mørdrup)

2.4. Topica

Vom analiza pe larg funcționarea acestei construcții diluate semantic. Inversiunea pare a fi aproape o regulă, „presque de règle”, după cum arată Mørdrup, Delabre sau Le Goffic. Însă trebuie menționat că e vorba în aceste cazuri de un subiect non-pronominal, exprimat printr-un substantiv. Dacă propoziția subordonată conține un pronume personal pe lângă pronumele neutru *le*, topica normală reapare:

> (23) Un soir, il pendit la crémaillère, **comme disait pompeusement Brossier.** (Modiano, p.100)
> (24) **Comme Jacqueline te l’a dit**, notre belle-sœur Hélène est donc arrivée. (apud Mørdrup)

Când subiectul este un pronume personal, inversiunea este exclusă. Foarte adesea, e vorba de *on*, sau *ils*, pentru a indica conformitatea cu un cod lingvistic al unei comunități, unanim acceptat sau acceptat doar de către acea comunitate (a adolescenților, de exemplu):

(25) […] vu que mon père il est sergent de ville ou gardien de la paix **comme on dit**… (Sabatier, p. 53)
(26) [L'ado]…il aura à ce moment-là l'envie de devenir responsable et l'envie de quitter ses parents pour, **comme ils disent,** „sortir”. (Dolto, p.190)

Inversiunea nu poate apărea nici în cazul altor pronume, cum ar fi cele negative: v. exemplul (8) *comme personne ne l'ignore,* sau nehotărâte:

(27) J'ai rencontré ce matin au village l'éboueur. **Comme chacun sait**, sa femme vient ces jours-ci de l'abandonner, avec leur fils de quatorze ans. (Yourcenar, p. 230).

De aceea, nu credem că putem generaliza, făcând din inversiune o regulă de construcție a acestor secvențe. Sau, mai bine zis, ar trebui precizat că inversiunea constituie o regulă în cazul subiectelor non-pronominale. Şi în ultimele două exemple, pronumele subiecte folosite au rol de generalizare. Interesant este faptul că se întăreşte prin pronumele nehotărâte şi negative tocmai caracterul afirmativ şi generalizator al enunțului. Ca să îi cităm pe Cappeau și Savelli (2001), prin subiecte ca *on* sau *chacun,* se exprimă doxa, o opinie generală neprecizată (*une opinion générale non ciblée, la doxa*).

Cu sau fără inversiune, adesea se precizează nu numai persoana, dar şi circumstanțele actului discursiv: prin complementul circumstanțial de loc sau circumstanțialul de timp, fie el complement sau subordonată (exemplul 30):

(28) À la fortune du pot, vous savez, et sans manière **comme on dit chez nous.** (Sabatier, p.128)
(29) Les gens croyaient à un pouvoir, à un charisme, **comme dit le jargon théologique, de nos jours.** (Yourcenar, p.150)
(30) […] c'est un exemple unique, un „hapax”, **comme on dit quand on est pédant**. (Yourcenar, p. 171)

În exemplul (29), semantismul însuşi al subiectului ne arată că e vorba de un cod lingvistic particular, cu reguli specifice. Cele două indicații apar uneori, spațiu și timp, pentru a preciza axa deictică, așa cum se întâmplă în secvența următoare extrasă dintr-o lucrare de lingvistica: [...] *comme nous l'avons plusieurs fois observé plus haut* (Combette, p. 83).

Inversiunea în acest caz nu reprezintă un procedeu stilistic, ci are – după cum arată Delabre (1980: 61) – o funcție distinctivă (atunci când subiectul este un substantiv). Iată exemplele pe care acesta le aduce în sprijinul afirmației sale:

(31) **Comme l'ont proposé les syndicats**, le travail reprendra demain.
(32) **Comme les syndicats l'ont proposé**, le travail reprendra demain.

În cele două exemple, valoarea lui *comme* este diferită, versiunea în limba română marcând clar diferența. Avem de-a face cu un morfem de conformitate în primul caz (*După cum au propus sindicatele*), şi cu unul cauzal, în cel de-al doilea, fără inversiune (*Întrucât sindicatele au propus-o*). Şi Lorian (1966: 95) insistă asupra valorii distinctive a inversiunii în aceste contexte, ea slujind la diferențierea „complementului de conformitate” de construcțiile cauzale sau temporale.

2.6. Utilizarea pronumelor *le, en, y* cu rol anaforic

O altă particularitate a acestor construcții este apariția frecventă a pronumelui personal *le* cu valoare neutră şi, mai rar, a pronumelor adverbiale *en* şi *y*, (pe care Delabre le denumeşte „particules préverbales”, după Maurice Gross), prezente adesea în propozițiile introduse prin *comme*. Aceste pronume realizează relații anaforice sau cataforice cu cealaltă propoziție.

(33) [en France…] Les gens s’accrochent toujours à ce probleme-là. Alors qu’en Grèce, **comme le dit Seferis**, il n’en est plus question. (Yourcenar, p.67)
(34) Comme on pouvait s’y atendre, le Département d’État et la Maison Blanche ont manifesté beaucoup de prudence. (apud Delabre)
(35) Il faut reculer les limites du possible au violon, comme en témoigne ce disque paru chez Vox, collection Candide. (apud Delabre)

După cum reiese din versiunea românească a exemplelor (33) : *cum spune Seferis* și (34) : *cum ne puteam aștepta*, aceste pronume nu apar deloc în limba română. Dar ele pot fi redate prin pronumele *o*, cu valoare neutră, ca în exemplul (35) : *după cum o dovedește acest disc...* .

Rolul acestor forme pronominale ne este clar explicat de către Le Goffic (1993). Propoziția P2 este conținută în P1 sub forma unui pronume de anunțare (un „pronom d’annonce”, arată lingvistul francez. De aici rezultă, arată lingvistul citat, că propoziția în *comme*, izolată printr-o virgulă, se situează la un alt nivel de enunțare decât conținutul propoziției P2. „Les circonstances marquées par *comme* deviennent ici des conditions d’énonciation (ou de vérité) et *comme* confère une analogie d’ordre énonciatif, une même légitimité, une commune justification, à P1 et P2…” (Le Goffic 1993: 484). Viziunea logică asupra enunțării este transparentă într-o asemenea analiză, ceea ce ne face să reflectăm asupra valorii de adevăr a enunțurilor constatative.

2.7. Punctuația. Propozițiile incidente

Punctuația acestor construcții este şi ea una particulară, similară cu cea a propozitiilor incidente. Secvența în *comme* este separată de cealaltă, cel mai adesea prin virgulă, ca în exemplul (36), dar și prin paranteze (37) sau prin linii de pauză (38):

(36) […] mais je suis tentée de répondre, **comme je l’ai fait ailleurs,** que Tolstoï reste le maître des maîtres. (Yourcenar, p. 216)

(37) Les significations sont fréquemment redondantes et mobilisent la synonymie **(comme le prouve suffisamment le fait qu'il y ait presque toujours plusieurs signifiants pour un signifié).** (apud Delabre)
(38) J'ai lu tous mes classiques dans des éditions à bon marché que j'achetais moi-même – **comme je vous l'ai dit** – Racine, La Bruyère et d'autres.(Yourcenar, p. 45)

Ea poate sta, la fel ca şi propoziţiile incidente, la începutul frazei, ca în cele mai multe exemple enumerate, dar şi în interiorul ei sau chiar la sfârşit:

(39) Inversement, **comme le dit Zenon**, dans l'abîme, le souvenir est fixe. (Yourcenar, p. 164)
(40) […] il „stabilise la terre", **comme il le dit sur ses monnaies.** (Yourcenar, p. 151)

Considerăm că toate aceste argumente ne îndreptăţesc să integrăm aceste construcţii în categoria propoziţiilor incidente, şi nu printre subordonatele comparative. Delabre avea dreptate afirmând că aceste secvenţe sunt apropiate de incidente sau de adverbele de frază. Faptul că există posibilitatea eliminării lui *comme* este o dovadă concludentă în acest sens, căci în structurile comparative *comme* nu poate fi eliminat sub nicio formă, el constituind prin excelenţă marca unei comparaţii:

(41) **(Comme) / Vous le savez déjà,** je vais bientôt prendre ma retraite.

Adaugăm alte argumente semantice şi sintactice aduse de Delabre (1980: 59), prin care se refuză încadrarea acestor construcţii în cadrul „propoziţiilor comparative de conformitate", cum sunt denumite de obicei în gramatici: e greu să se vorbească de o analogie sau o asemănare între cele două secvenţe A şi B, căci nu există, în niciun caz, niciun lexem repetat şi niciun lexem sinonim; nu e posibilă nicio suprimare a unor elemente identice; apariţia unui adverb de întărire e rară; niciun corelativ nu poate apărea în secvenţa A.

În plus, un argument pentru a aşeza aceste construcţii printre incidente este faptul că ele pot apărea ca marcă foarte clară a vorbirii indirecte (*le discours rapporté*). Ghilimelele utilizate sunt o dovadă, rolul acestora fiind de „a sublinia autenticitatea textului reprodus" (v. Avram, 1986: 374):

(42) **Comme le dit Zenon,** „il faut toujors tomber dans une trappe quelconque". (Yourcenar, p.168)

Secvenţa cu *comme,* fără *le* cataforic şi cu punctuaţia aferentă, poate fi o sintagmă independentă care introduce vorbirea directă – sau, mai degrabă, un „cuvânt de declaraţie", în terminologia Mioarei Avram (1986: 372):

(43) **Comme disait la mère:** „Il ne m'a pas donné beaucoup de travail…" (Dolto, p. 30)
(44) **Comme m'a dit le fils**: „Heureusement qu'on est au rez-de-chaussée!".(Dolto, p. 47).

Analizele lui Le Goffic, chiar dacă nu menționează explicit scoaterea acestor construcții din clasa comparativelor, o sugerează, din moment ce *comme* este analizat aici ca un „adverb de enunțare".

Găsim o confirmare a ipotezei noastre privind valoarea de construcții incidente și nu comparative în articolul lui Capeau și Savelli (2001), care utilizează sintagma „associés incises" pentru a marca statutul lor sintactic aparte.

3. Strategii argumentative

Valoarea argumentativă a acestor construcții este nu doar de remarcat, ci definitorie. Cele mai multe exemple le-am întâlnit la Marguerite Yourcenar, într-un volum ce consemnează dialoguri cu un critic literar (*Les yeux ouverts. Entretiens avec Mathieu Galey*) şi la Françoise Dolto, într-un volum de prelegeri de psihanaliză, în care se menționează şi intervențiile publicului. E vorba, așadar, în ambele cazuri, de un text argumentativ, relativ spontan, în care autorii urmăresc, în mod evident, să-şi convingă auditoriul şi în care intervin şi elemente de ordin oratoric, ba chiar retoric.

Folosirea persoanei I nu mai reprezintă, este evident, conformitatea discursului cu sursa lui, faptul ar fi ilogic. E vorba mai degrabă de un procedeu oratoric, de un punct de ancorare a discursului, pentru ca acesta să poată fi relansat şi pentru a evita intrarea abruptă în subiect: *Comme je l'ai dit, comme nous l'avons déjà dit*. Altfel, s-ar pune întrebarea: la ce bun să repeți un lucru deja spus, ba chiar să şi atragi atenția asupra acestui fapt?

Nu este de neglijat nici posibilitatea ca aceste strategii discursive să aibă ca finalitate menținerea contactului instanței locutoare cu cea receptoare. Ele ar deveni mijloace de verificare şi de redresare a atenției auditoriului, prin funcția fatică a limbajului[9]. Însă asemenea considerații de natură pragmatică nu vin decât să întărească validitatea structurilor sistemice. Sistemul le conservă şi le justifică în interiorul lui, în primul rând, înainte de a le oferi uzului lingvistic.

De asemenea, exemple numeroase se pot găsi chiar în gramatici sau, în general, în texte ştiințifice, fiind vorba tot de tipul de text argumentativ:

> (45) **Comme on l'a vu (§ 5.29 et § 5.34)**, on trouve des subordonnées en *si* avec la valeur causale et adversative. (Martinet, p. 222.)

Considerăm că dincolo de valoarea incontestabil argumentativă, aceste construcții pot fi privite ca secvențe discursive de tip special, care au rolul de a servi la asamblarea părților enunțului, mai precis de a lega partea argumentativă de părțile anterioare ale unui discurs demonstrativ. Aflăm o confirmare în capitolul *La mise en argumentation* din gramatica lui Charaudeau (1992: 829-831), care menționează procedee de *va-et-vient* destinate sa reamintească anumite momente ale dezvoltării argumentative (*Comme on l'a déjà vu plus haut*) sau să anunțe altele

---

[9] V. *Infra* poziția lui Irimia (1997) cu privire la rolul propozițiilor incidente.

(*Comme nous le verrons plus tard*), pentru ca argumentarea în ansamblul ei să fie mai bine percepută.

Tuțescu, care dedică argumentației o lucrare de excepție (1998: 87), reaminteşte cele trei funcții ale discursului stabilite de Grice, şi anume: funcția schematizantă, justificatoare şi organizatoare: „…o funcție justificatoare, ce serveşte la susținerea spuselor; ea intervine după cum propozițiile prezentate de către enunțător îşi sunt suficiente lor-înseşi sau necesită o justificare.[10]" Aceeaşi autoare (1998: 91) îi cita pe Anscombre şi Ducrot (1983: 163), care vorbesc despre argumentare „… lorsqu'un discours comporte au moins deux énoncés, E1 et E2 dont l'un est donné pour autoriser, justifier ou imposer l'autre ; le premier est l'argument, le second est la conclusion „. Vom recurge în continuare la considerațiile acestei autoare în sprijinul valorii argumentative a enunțurilor care ne interesează.

Printre operațiile justificative se numără analogia, precum şi apelul la o autoritate. Argumentul de autoritate, după cum arată autoarea (Tuțescu 1998: 201), „sprijină adevărul concluziei pe persoana enunțătorului" (trad. n.). „Dans certaines conditions, certains locuteurs voient leurs dires crédités d'un poids supplémentaire du simple fait que ce soit eux qui les soutiennent." Acest argument de autoritate poate fi exprimat printr-un citat, favorizând lectura „polifonică", în terminologia lui Ducrot, reluată de Tuțescu, în care locutorul nu e întotdeauna identic cu enunțiatorul şi nici alocutorul cu destinatarul. Există anumite morfeme, anumite tipuri de enunțuri care „favorizează, ba chiar impun", acest tip de lectură. Aceasta e declanşată de expresii ca *selon X, à ce que dit X, à en croire X*", arată lingvista citată (Tuțescu, 1998: 201). Considerăm că exemplele de tipul:

> (46) C'est un asile, une cellule de la connaissance de soi, **comme disait sainte Catherine de Sienne.** (Yourcenar, p. 136)

pot fi încadrate tocmai în această categorie. Enunțuri cum ar fi *Comme le dit Zenon, Comme l'affirme Saint-Augustin, Comme le dit Seferis*, analizate anterior, se constituie, după opinia noastră, în astfel de apeluri la argumentul de autoritate. Problema acestuia se poate pune şi în legătură cu credibilitatea expertului citat şi a pertinenței cunoştințelor sale pentru tema în discuție. Intervine în acest caz ceea ce Plantin (1990: 212), citat de Tuțescu (1998: 202), numeşte „intéraction autoritaire" şi care „trimite la mecanismele de citare şi de polifonie, la o structură particulară în care discursul ce conferă autoritate este transpus, vulgarizat, tradus […][11]". Este ceea ce facem şi noi, chiar în această clipă, făcând apel pe larg la argumentele Marianei Tuțescu.

---

[10] „La fonction justificatrice, qui sert à étayer les dits [...] intervient selon que les propositions présentées par l'énonciateur se suffisent à elles-mêmes ou réclament une justification.." (Tuțescu, 1998: 87).

[11] „... renvoie aux mécanismes de citation et de polyphonie, à une structure de communication particulière où le discours donnateur d'autorité est transposé, vulgarisé, traduit. […]." (Tuțescu, 1998: 202).

De asemenea, prin recurgerea la o autoritate, locutorul A „se descarcă” oarecum de responsabilitatea enunțului, pe care o transferă asupra unui terț. Înțelegem astfel de ce Wilmet vorbea de „disculpeur”, în cazul lui *„comme on dit”*. Aici intervine şi un *argumentum ad populum* (v. Tuțescu 1998: 206), „ce se bazează pe o schemă argumentativă neadecvată, prezentând un punct de vedere ca fiind just pentru că toată lumea crede că e just[12]”. E posibil ca acesta să fie un context similar celui descris de Wilmet, în care are loc atribuirea unor enunțuri lui „vox populi”[13]. Aceste considerente ne-ar autoriza să numim această ocurență a lui *comme* nu „de conformitate”, ci fie „justificativă”, ca Ménard (v. *supra*), fie mai degrabă „argumentativă”. Ne sprijinim această interpretare şi pe apariției conectorului argumentativ *d'ailleurs,* care adaugă unui prim argument *P* în favoarea unei concluzii *r* un al doilea argument *Q*, mergând în acelaşi sens cu primul (v. Tuțescu, 1998: 307, care reia demonstrația lui Ducrot din 1980).

> (48) Mais il en est sorti, complètement, en faveur de la connaissance pure, qui est d'un autre ordre. **Comme l'ont fait d'ailleurs tous les mystiques,** à quelque religion qu'ils appartiennent. (Yourcenar, p.176)

Considerăm că nu mai poate fi vorba în acest caz de valoarea comparativă a lui *comme*, cu atât mai puțin de o „construcție model” de comparativă, cum o concepea Mørdrup.

4. Construcții echivalente româneşti

În ce priveşte corespondentul românesc al acestui *comme*, el este mai întâi ***cum,*** aşa cum apare în traducerea majorității exemplelor prezentate până acum. O altă variantă este locuțiunea ***după cum***, frecvent folosită în limbajul de lemn al discursului ideologic: *După cum a spus / arătat / menționat şi antevorbitorul meu*... etc. Numeroase alte ilustrări sunt, în versiune românească, exemplele (6) şi (27): *după cum știe toată lumea,* (38): *după cum v-am spus,* (40): *după cum o spune* sau (39). În fine, o echivalență mai rar întâlnită este ***așa cum,*** pe care o putem identifica prin traducerea exemplelor (5): *aşa cum credem noi,* (16): *aşa cum se cuvine*, (35): *aşa cum ne puteam aştepta* sau (10):

> (8) Pielea nu era nici uscată, nici palidă, **cum se temea Odile.**
> (39) Invers, **după cum spune Zenon,** în abis, amintirea este fixă. (Yourcenar, p. 164)

---

[12] „... repose sur l'utilisation d'un schéma argumentatif inadéquat, en présentant un point de vue comme juste parce que tout le monde pense qu'il est juste.” (Tuțescu, 1998: 206).

[13] Acest „disculpeur”, care nu acoperă, evident, decât unele ocurențe ale lui *comme* de conformitate, ar putea fi apropiat de noțiunea de „adoucisseur” / „atenuator” , utilizată în pragmatică şi care se înscrie în cadrul teoriei politeții, dezvoltată de Brown şi Levinson – 1978,1987 (v. *Dictionnaire d'analyse du discours*, al lui Charaudeau şi Maingueneau (2002: 28-29). Destinați să „îmblânzeasca” actele de amenințare – ordine, critici, reproşuri – acești atenuatori pot îmbrăca forme diverse: dezactualizatori modali, temporali sau personali, formule de politețe, „désarmeurs” (cuvinte care dezarmează), „amadoueurs” (cuvinte care îmbunează), modalizatori, minimizatori.

(10) **Aşa cum ne temeam**, conflictul s-a generalizat. (apud Le Goffic)

Pronumele personal neutru *le,* cel mai adesea absent, poate fi redat prin pronumele *o*, tot cu valoare neutră: *Cum am spus-o de nenumărate ori...* (v. și traducerea exemplului 40).

Gramatica românească vede în aceste construcții propoziții incidente ce figurează într-un enunț complex, în care se intersectează două planuri. Explicația dată de Irimia converge cu analiza realizată de Le Goffic, cu privire la structurile în *comme* de care ne ocupăm: „Termenii impliciți în relația de incidență sunt enunțuri, cu grade diferite de autonomie, care se articulează în limitele unității enunțării. Primul termen, expresie a unui plan primar al comunicării, element pasiv, constituie baza enunțării şi este indispensabil ca atare autonomiei şi integrării enunțului complex. Cel de-al doilea termen, factor activ în dezvoltarea relației de incidență, expresie a unui plan secund al comunicării, poate lipsi, fără consecințe a*supra* enunțului primar. Absența lui determină numai transformarea *enunțului complex* în *enunț simplu* […]”. (Irimia 1997: 519 - 520). Amintim că şi Le Goffic vede propoziția în *comme,* izolată prin virgulă, ca fiind situată la un alt nivel de enunțare, iar Delabre menționează tocmai faptul că ea poate fi eliminată.

Se cuvine să insistăm asupra ideii că lingvistica franceză face distincția între „incise” şi „incidente”, în cadrul propozițiilor intercalate, distincție inexistentă în gramatica românească, ce le denumeşte la fel. Astfel, propozițiile „incises” sunt legate, după Riegel *et alii* (2011: 769) de ceea ce se numeşte „discursul raportat”, respectiv de vorbirea directă şi stilul indirect liber. În acest tip de „incidentă” întâlnim întotdeauna inversiunea subiectului (fie el nominal sau pronominal) cu predicatul: *Attends-moi, dit-elle* şi ea corespunde propoziției introductoare a discursului indirect.

Propozițiile denumite „incidentes” (şi pe care româna le redă prin acelaşi termen) se deosebesc de cele precedente prin rolul şi structura lor, arată autorii menționați mai sus. Ele nu mai indică faptul că sunt reproduse cuvintele altcuiva, ci „ ... servent à insérer un commentaire sur un discours à l'intérieur de ce discours” (Riegel *et alii,* 2011: 770). Legătura dintre acest comentariu şi discurs este adesea de tip anaforic (pronume personal sau demonstrativ). Iată un exemplu: *Les jeunes, tout le monde le sait, n'aiment pas recevoir des conseils.* Inversiunea subiectului e rară în acest tip de intercalate, care pot lua şi alte forme. Ambele tipuri de „incidente” sunt marcate printr-o pauză la oral, reprezentată în scris prin virgule, paranteze sau linii de pauză.

În tradiția gramaticală românească – vezi *Gramatica Academiei* (1963, II: 307) –, tipul de construcții de care ne ocupăm era analizat în cadrul propoziției circumstanțiale de mod propriu-zise. Se remarcă de asemenea faptul că elementele introductive pot avea corelative adverbiale în regentă, cum ar fi *aşa* și *astfel.* Uneori, acestea precedă imediat conjuncțiile modale şi de multe ori ele formează, împreună, construcții locuționale mai sudate, de tipul *aşa cum, aşa precum, astfel cum:*

(50) Împăratul, **după cum s-a hotărât**, pe toți i-a tăiat, fără cruțare. (Creangă, apud GA, 1963)
(51) Convocați deci neîntârziat, **aşa cum am promis la Islaz,** o Adunare Constituantă. (C. Petrescu, apud GA, 1963)

Dacă în capitolul dedicat cuvintelor şi construcțiilor incidente se menționează că acestea arată uneori „atitudinea vorbitorului față de întreaga comunicare sau față de o anumită parte a ei" (*GA* 1963, II: 422), nu am regăsit niciun exemplu de incidentă de genul celei discutate aici. Acest lucru e explicabil, dat fiind că ele sunt considerate, după cum am arătat deja, circumstanțiale de mod. În schimb, printre exemplele de incidente oferite de Dumitru Irimia, am întâlnit şi propoziții introduse prin *cum, după cum,* corespondente ale lui *comme*:

(52) *Nu-i rău, măi Ştefane, să ştie şi băietul tău oleacă de carte, nu numaidecât pentru popie,* ***cum chiteşte Smaranda,*** *că şi popia are multe năcăfale, e greu de purtat.* (Creangă, apud Irimia)
(53) *Şi,* ***după cum am cinste a vă spune,*** *multă vorbă s-a făcut între tata şi mama pentru mine [...]* (Creangă, apud Irimia)

Şi celelalte caracteristici ale incidentei din gramatica românească – pauza, inversiunea subiectului cu predicatul în propoziția ce introduce vorbirea directă – corespund construcțiilor de care ne ocupăm.

Mioara Avram (1986: 326) defineşte incidentele drept „construcții nelegate sintactic de rest, care reprezintă o comunicare marginală, de sine stătătoare, aflată pe alt plan față de comunicarea de bază, în sensul că vorbitorii sunt diferiți (povestitorul şi un personaj) sau că vorbitorul unic introduce în comunicarea sa elemente de adresare, de atitudine, de explicație". Autoarea remarcă şi ea pauza, respectiv punctuația (linii de pauză, paranteze şi virgule), caracteristice incidentei. Nu am găsit printre exemplele sale vreunul de tipul celui care ne interesează aici.

În noua ediție a *Gramaticii Limbii Române*, editată în 2005 de către Academia Română, se menționează în cadrul aceluiași circumstanțial de mod, dar la nivel pragmatic, un caz aparte : „Un tipar caracteristic este cel al incidentei metadiscursive introduse prin elemente de relație tipic modale : ***Cum se poate vedea****, unii au plecat.*" (GA 2005, II : 500). Regăsim, clar delimitate, în capitolul dedicat construcțiilor incidente (GA 2005, II : 738-742) tipul de construcții la care ne referim, din care vom relua doar două:

(54) Aici se poate vedea o mică scobitură pătrată și puțin adâncă pe care, **după cum spune legenda,** Sfânta Teodora a săpat-o cu înseși unghiile sale. (Hogaş, apud GA 2005, II : 739)
(55) Totul curge, [citez, spun], **după cum spune Heraclit.** (Țuțea, apud GA 2005, II : 741)

Cel de-al doilea exemplu ilustrează, conform autorilor, „relația enunțului incident cu o regentă subînțeleasă, în cadrul unei fraze incidente" (GA 2005, II : 741). Credem că paralelismul cu analiza din gramatica românească este un

argument în plus în favoarea interpretării acestor construcții drept incidente, şi nu drept subordonate comparative.

După opinia noastră, am putea să integrăm această valoare a lui *comme* şi în problematica discursului autonimic, așa cum rezultă ea din *Dictionnaire d'analyse du discours*, apărut în 2002 sub coordonarea lui Patrick Charaudeau şi Dominique Maingueneau. În „modalizarea în discurs secund*",* potrivit lui Authier-Revuz[14], enunțiatorul îşi modalizează propria enunțare prezentând-o ca secundară în raport cu un alt discurs. Această operație se poate referi la validitatea conținutului asertat sau la folosirea unui cuvânt, ca în exemplul: *Je suis „out", comme on dit*"[15].

Explicația, în acelaşi dicționar, a termenului de „conotație autonimică" (*connotation langagière réflexive* ou *autonymique*), propus de Rey-Deove în 1978, ne ajută să încadrăm mai uşor valoarea morfemului din perspectiva analizei discursului. Această noțiune denumeşte, în viziunea lingvistului citat, „situația unui semn care îşi semnifică, în calitate de conotator, semnificantul şi semnificatul denotativ. [...] De exemplu, în enunțul «Pierre est un marginal, *comme on dit aujourd'hui* (subl. n.)», termenul *marginal* este utilizat mai intâi în mod uzual pentru a vorbi despre lucru (semnificat denotativ), apoi, sub efectul comentariului metalingvistic, este desemnat ca semn (semnificat conotativ)"[16]. În plus, comentariul metalingvistic poate fi înlocuit prin mărci tipografice (ghilimele, de exemplu) care izolează secvența lingvistică. Credem că aceste lungi considerații, pe care le-am reprodus *in extenso* tocmai pentru că ele sunt extrem de convingătoare, ne îndreptățesc să identificăm parțial această valoare a lui *comme,* în unele dintre ocurențele prezentate, drept una de „modalizare autonimică".

Concluzii

Analiza realizată în prezentul articol ne determină să tragem concluzia că valoarea de conformitate, argumentativă, a morfemului *comme* este una aparte, clar distinctă de cea comparativă. Construcțiile analizate au caracteristici sintactice și semantice foarte precise:

---

[14] Cf. în acest sens şi excelentul articol al lui J. Authier-Revuz (1995): „Méta-énonciation et comparaison: remarques syntaxiques et sémantiques sur les subordonnées comparatives de modalisation autonymique".

[15] „... il modalise sa propre énonciation en la présentant comme seconde par rapport à un autre discours. Cette modalisation peut porter sur la validité du contenu asserté (« Il est malade, si j'en crois Luc ») ou sur l'emploi d'un mot (« Je suis "out", *comme on dit* »)" (Charaudeau, Maingueneau, 2002: 82).

[16] „Rey-Debove (1978 : 253) […] propose d'appeler « la situation d'un signe qui signifie, comme connotateur, son signifiant et son signifié dénotatif » : connotation langagière réflexive, ou autonymique. Par exemple, dans l'énoncé « Pierre est un marginal, comme on dit aujourd'hui », le terme marginal est employé d'abord de manière usuelle pour parler de la chose (signifié dénotatif) puis, sous l'effet du commentaire métalinquistique, est désigné en tant que signe (signifié connotatif). Le commentaire métalinquistique peut être remplacé par des marqueurs typographiques qui isolent la séquence linguistique concernée par la connotation autonymique (« Pierre est un "marginal" »)". (*ibidem*).

– utilizarea anumitor tipuri de verbe – de comunicare, psihologice si expresii verbale impersonale;

– prezența curentă a pronumelor *le, en* și *y* cu rol anaforic;

– apariția frecventă a inversiunii subiectului cu predicatul, fără ca aceasta sa constituie totuși o regulă;

– punctuația specială, similară cu cea a incidentelor – izolarea prin virgulă, linii de pauză sau paranteze.

Spre deosebire de structurile comparative, construcțiile pot fi eliminate; ele sunt izolate și nu se situează pe același plan enunțiativ cu aserțiunea primară, fiind expresia unui plan secund al comunicarii. De aceea, ele ar trebui considerate drept construcții incidente și nu subordonate comparative. Scurta analiză a echivalențelor românești a acestor ocurențe și aceea a statutului incidentelor în gramatica românească ne-au oferit un argument suplimentar în acest sens.

Din punct de vedere pragmatic, trebuie să insistăm asupra utilizării *argumentative* a morfemului, ceea ce implică mai multe strategii discursive: a) în cazul utilizării persoanei I, structurile analizate realizează o ancorare în situația de enunțare sau în progresia textuală, contribuind la organizarea și asamblarea diferitelor momente ale dezvoltării argumentației; ele au totodată rolul de a menține contactul între cele două instanțe, locutoare și receptoare, conform funcției fatice a limbajului; b) în cazul utilizării persoanei

a III-a, este vorba fie de apelul la un argument de autoritate – un expert sau norma socială admisă cvasi-unanim–, fie, dimpotrivă, de distanțarea față de afirmația respectivă printr-un transfer de autoritate sau de un „adoucisseur". În acest mecanism discursiv un rol important îl deține citarea, expresie a funcției justificatoare a limbajului.

Bibliografie

ACADEMIA ROMÂNĂ, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan", *Gramatica Limbii Române*, vol. I, II, București, Editura Academiei Române, 2005.

ALLAIRE, S., „À propos des comparatifs *tel, si, tant :* regard du côté de la syntaxe", in *La Comparaison. Actes du colloque tenu les 23 et 24 novembre 1984 par le Département de linguistique de l'Université de Paris - Sorbonne. Réunis par Paul Valentin,* Paris, 1989.

AUTHIER-REVUZ, J., „Méta-énonciation et comparaison: remarques syntaxiques et sémantiques sur les subordonnées comparatives de modalisation autonymique", In *Faits de langue*, nr. 5 / martie 1995, Paris, PUF.

AVRAM, M., *Gramatica pentru toți*, București, Editura Humanitas, 1997.

CALLAMAND, M., *Grammaire vivante du français*, Paris, Larousse Clé International, 1987.

CHARAUDEAU, P., *Grammaire du sens et de l'expression,* Paris, Hachette, 1992.

CHARAUDEAU, P., MAINGUENEAU, D., *Dictionnaire d'analyse du discours*, Paris, Seuil, 2002.

DELABRE, M., *Étude syntaxique des sistèmes de comparaison avec "comme", "ainsi que", "de même que" en français contemporain,* thèse de doctorat d'État, Université de la Sorbonne nouvelle, Paris, 1980.

DIACONESCU, I., *Probleme de sintaxă a limbii române*, București, Ed. Şt. şi Enciclopedică, 1989.

DIMITRIU, C., *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa*, Ed. Junimea, Iași, 1982.
*** *Gramatica Limbii Române*, București, Editura Academiei R.P.R., ediția a II-a revăzută și adăugită, vol. I, II, 1963.
DUBOIS, J., DUBOIS-CHARLIER, F., *Les verbes français*, Paris, Larousse, 1997.
GREVISSE, M., GOOSSE, A., *Le Bon Usage. Grammaire française*, 14e édition, Éditions De Boeck Université, Bruxelles, 2008.
FUCHS, C., *La comparaison et son expression en français,* Paris, Editions Ophrys, 2014.
IRIMIA, D., *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București, Editura Stiințifică și Enciclopedică, 1986.
LE BIDOIS, G., LE BIDOIS, R., *Syntaxe du français moderne,* tome II, Paris, Édition A. et J. Picard et Cie, 1968.
LE GOFFIC, P., „*Comme,* adverbe connecteur integratif: éléments pour une description" în *L'Adverbe dans tous ses états,* Travaux linguistiques du CERLICO 4, Rennes, PUR2, 1991, pp. 11-31.
LE GOFFIC, P., *Grammaire de la phrase française,* Paris, Hachette, 1993.
LORIAN, A., *L'ordre des propositions dans la phrase française contemporaine. La Cause*, Paris, Klinsksieck, 1966.
MENARD, P., „Remarques sur certains emplois de com(me) en ancien français", în *Les formes du sens. Hommage à Robert Martin,* Georges Kleiber, Martin Riegel (Eds), Louvain-la-Neuve, Duculot, 1997, pp. 257-267.
MOLINE, E., FLAUX, N. (éds), *Langue française* no.159 / sept. 2008 : *Points de vue sur comme*, Paris, Larousse Armand Colin, 2008.
Mørdrup, Ole, „Quelques observations sur *comme*", In *Revue Romane* VI, 2, , 1971, pp. 203-217.
PIERRARD, Michel, « Grammaticalisation et contexte : l'extension des emplois de *comme* », dans *Revue de Sémantique et Pragmatique* no. 6/1999, pp. 133-144.
PORTINE, H., „*Fin comme (un) cheveu*", in *Revue de Linguistique Romane*, tome 59, no. 235-236, juillet – décembre 1995, Strasbourg, 1995, pp. 369-399.
RIEGEL, M., PELLAT J.-Ch., RIOUL, R., *Grammaire méthodique du français,* 4e édition entièrement revue „Quatrige", Paris, PUF, (2011[2009]).
TUȚESCU, Mariana, *L'Argumentation,* București, 1998.
WAGNER, R. L., PINCHON, J., *Grammaire du français classique et moderne,* Paris, Hachette Supérieur, 1991.
WILMET, M., *Grammaire critique du français,* Hachette Supérieur, Paris, Édition Duculot, 1997.

Sursa exemplelor

ARRIVÉ, M., GADET, F., GALMICHE, M., *La Grammaire d'aujourd'hui. Guide alphabétique de linguistique française,* Paris, Flammarion, 1986.
CAMUS, A., *Noces* suivi de *L'Été*, Paris, Gallimard, 1967.
DOLTO, F., *Tout est langage,* Paris, Vertiges du Nord / Carrère, 1987.
MARTINET, A., *Grammaire fonctionnelle du français*, 3e édition revue, Paris, CRÉDIF/Didier, 1979.
MODIANO, P., *Une jeunesse*, Paris, Gallimard, 1981.
SABATIER, A., *Olivier et ses amis,* Paris, Éditions Albin Michel S.A., 1993.
YOURCENAR, M., *Les yeux ouverts. Entretiens avec Mathieu Galey,* Paris, Édition du Centurion, 1980.

NON-COMPARATIVE VALUES OF *COMME*: THE ARGUMENTATION
Abstract

Keywords: *comme, comparative / non-comparative values, conformity relation, incident constructions, argumentative strategies, autonymic modalization*

The present paper aims to prove that the *comme* morpheme's conformity, argumentative value is clearly distinct from its comparative value. The analysed constructions, such as *J'ai tout retenu, comme vous voyez*, have very precise syntactic and semantic characteristics: the apparition of certain types of verbs, of *le, en* and *y* pronouns of anaphoric nature, the frequent inversion of the subject and predicate, a special punctuation. These constructions, unlike comparative structures, are isolated, being the expression of a secondary level of communication and thus being dispensable. Therefore, we argue for their classification as incident and not comparative subordinates. We insist on the *argumentative* use of this morpheme, with several discursive strategies: a) the analysed structures produce an anchorage in the situation of enunciation or in textual progression, also maintaining the contact between the locutor and the receptor instances, according to the phatic function of language; b) it expresses the use of an authority argument – a quasi-unanimously accepted expert or social norm, or, on the contrary, it expresses the distance taken from the respective assertion through a transfer of authority or an 'adoucisseur'. Quoting plays an important part in this discursive mechanism, as it expresses the justificatory function of language.

De ce istoria este cea mai frumoasă poveste?

CĂLIN TIMOC
Muzeul Național al Banatului – Timișoara
ctimocmuzeu@gmail.com

Cuvinte-cheie: *istorie, poveste, limbaj, pozitivism, cultură*

Chiar dacă pare o expresie surprinzătoare, asemenea unui slogan de marketing, de promovare a unei serii de scurte documentare de televiziune și de cărți de succes, semnate de celebrul istoric Adrian Cioroianu, istoria are, fără doar și poate, șansa de a fi cea mai frumoasă poveste, pentru simplu motiv că prezintă (istorisește) fapte trăite, evenimente epice, situații irepetabile, care stârnesc curiozitatea.

Totuși, acest titlu s-ar putea să nu ne bucure, dacă ar fi să ne luăm după Paul Veyne, care tocmai din aceste motive consideră că istoria nu este o știință și nu oferă certitudini[1]. Putem fi de acord că de multe ori sunt puse sub semnul întrebării adevărurile istorice descrise, situație ce indică o insuficiență în investigare sau tendințe în relatarea evenimentelor ce denaturează realitatea. Prea multe semne de întrebare sau prea multe minusuri în informații nu face decât să-l îndepărteze pe cititorul obișnuit de istorie de acest domeniu, care poate este considerat mult prea vast sau mult prea complex pentru a putea fi scris și înțeles corect.

Istoria este totuși utilă pentru că prezintă evolutiv procesele prin care trece o societate, oferindu-i cetățeanului de rând o identitate culturală, o apartenență la un neam sau popor și îi dezvoltă spiritul civic. Ea nu își pierde importanța ca mesaj oficial transmis, chiar dacă istoria de cele mai multe ori este scrisă de învingători și utilizată ca instrument justificativ în politica internă și externă a unui stat. În școală nu este o materie îndrăgită de marea majoritate a elevilor pentru că-i obligă mai mult sau mai puțin să memoreze date cronologice, locuri, fapte și nume de personaje istorice, lucru pe care ei îl consideră că îi ajută mult prea puțin profesional, în carierele lor viitoare.

În Consiliul Europei s-a dezbătut foarte mult dacă istoria merită să facă parte din programele școlare și dacă da, cum ar trebui să arate manualele școlare? S-a concluzionat că este utilă ca materie moralizatoare pentru dezvoltarea spiritului civic al copiilor și de a-i face să înțeleagă cum s-a ajuns la nivelul de dezvoltare al societății de azi. Din păcate nu s-au putut înlătura din istoriile naționale stereotipurile, prejudecățile și modalitatea tendențioasă prin care erau ascunse sau evitate subiecte delicate, erorile trecutului, chestiunile ce mai au influență directă asupra prezentul. Iar aceste lucruri sunt legate și de cunoștințele istorice pe care

[1] Paul Veyne, *Cum se scrie istoria*, Editura Meridiane, București, 1999, p. 9-10.

elevul sau studentul le dobândește încă din fragedă pruncie, din familie sau de pe stradă, cu ocazia unor zile considerate sărbători naționale[2].

O asemenea percepție nu foarte bună din partea individului dar și a statului asupra necesității studierii istoriei ridică alte probleme și întrebări. Dacă istoria este cea mai frumoasă poveste, ce o poate ajuta să fie atractivă sau acceptată și de ce nu îndrăgită, astfel încât iubitorul de istorie să revină mereu și mereu la studiul ei? Răspunsul este după părerea noastră unul foarte simplu: scrisul, felul în care istoria este accesibilă ca sursă de informații despre trecut.

Chiar denumirea acestui domeniu patronat de muza Clio are legătură cu scrisul. „Istoria” explicată în DEX[3]: „Știință care studiază dezvoltarea complexă a societății omenești, a unui popor, urmărind-o cronologic ca un proces unitar, desfășurat pe baza unor legi obiective; (p. ext.) știință care se ocupă cu studiul apariției și dezvoltării faptelor dintr-un anumit domeniu. ♦ Scriere care cuprinde expunerea critică a unor fapte istorice. Povestire, narațiune. [Gen. -iei. / < lat., gr. historia]”.

Felul în care este scrisă istoria ajunge într-un final să fie un lucru foarte apreciat. Orice operă istorică trebuie să aibă conținut consistent, care obligatoriu se desfășoare cronologic și oferă oportunitatea de a judeca critic faptele și medita la niște concluzii. Limbajul utilizat are un rol major și narațiunea este deobicei vie, altfel nu ar putea deveni o poveste. Cuvintele însă, trebuie să fie bine chipzuite și cântărite pentru a avea un mesaj echidistant și credibil față de evenimente. Datorită unor asemenea cerințe importante, istoricul este de dorit să fie literat și cu simț critic față de sursele utilizate, să stăpânească analiza limbajului documentelor.

Mergând mai departe cu logica ideii despre cât de îngrijit trebuie să fie scrisul istoric ca să fie acceptat și chiar să devină „o poveste de succes”, ne punem sincer întrebarea dacă istoria trebuie judecată ca un gen literar?... sau dacă istoricul ar fi de dorit să fie filolog, dacă nu chiar lingvist?

Pare puțin acceptabil acest unghi de a privi lucrurile, dar tot istoria ne demonstrează contrariul.

Romanii cei care au dat lumii civilizate europene cele mai multe și diverse specii de istorii ne indică o situație oarecum generalizată și anume că istoricii faceau eforturi mari pentru a fi credibili[4]. Acest lucru se datora și faptului că oricât de plăcută era narațiunea timpurilor trecute și oricât de în vârstă era povestitorul (bătrânețea era văzută atunci, ca o garanție a înțelepciunii și experienței acumulate de viață) credibilitatea era asigurată doar de participarea istoricului la evenimente direct sau indirect, ca martor ocular care a trăit epoca. Din aceste motive, făcând abstracție de felul în care era realizată expunerea faptelor (faste, epistole, epopee, anecdote, memorii sau biografii – ca să enumerăm doar câteva exemple cunoscute), pentru antici, după respectarea dictonului: *sine ira et studio*, existau oficial două mari categorii de istorii acceptabile: istoria la care în calitate de scriitor – cronicar

---

[2] Ann Low-Beer, *Consiliul Europei și istoria în școală*, Strasbourg, 1997, p. 7.
[3] https://www.dex.ro/istorie
[4] Seneca, *Apokolokyntosis*, I.1, (nota 3, p. 6).

ai fost martor, ai luat parte la evenimente, denumită în sens larg *historia* și istoria despre timpurile demult trecute, pe care scriitorul nu le-a trăit, evenimente pe care le-a aflat de la alții, prin viu grai sau prin surse scrise, denumite *Annales* sau *Res gestae*[5].

Toate aceste modele de istorii pentru a fi atractive și cerute de popor presupuneau un grad mare de comprehensiune a știrilor descrise și a informațiilor cronologice, genealogice, fapt ce nu era la îndemâna oricui. Scriitorul de istorie în lumea antică trebuia să fie recunoscut de mulțime drept un om de litere, un intelectual cu o cultură vastă, un orator bun, de o moralitate impecabilă și pe cât se poate fără dușmani. O personalitate care înțelegea foarte bine ce înseamnă conservarea și păstrarea tradiției, a „obiceiurilor strămoșilor”, *mos maiorum*[6].

Seneca, una din mințile cele mai luminate ale Imperiului Roman, de la mijlocul secolului I d.Hr. relatează la un moment dat, faptul că împăratul Claudius, în timpul domniei lui, căuta filologi pentru a-i scrie propria istorie[7]. După cum lasă să se înțeleagă autorul un scriitor bun, cu darul narării într-un limbaj elegant poate îmbunătății pentru posteritate imaginea unei domnii dezastruoase fără să mintă sau să prezinte denaturat faptele.

Chiar dacă ne miră faptul că „meseria” de istoric o aveau în vremurile de demult filologii trebuie să înțelegem că unul dintre criteriile care deosebea o istorie sinceră de o bârfă de tavernă era scrisul, povestirea evenimentelor acurat și concis, lucru care nu era la îndemâna oricui. S-a ajuns atât de departe încât în secolul al IV-lea d.Hr. a apărut tradiția breviatorilor, adică a scriitorilor de sinteze istorice. Puterea de sinteză în relatarea evenimentelor din trecut, fără a pierde esența a ajuns să fie considerată o adevărată artă cultă a epocii romane târzii. Credibilitatea informațiilor transmise și argumentele judecăților de valoare depindeau în mod direct de structura și stilul textului istoric.

Azi ne deosebim mult de istoricii antichității și evului mediu pentru că nararea istorică s-a îndepărtat mult de vechiul stil, limbajul s-a tehnicizat și problematizarea evenimentelor, perspectiva analitică a faptelor s-a multiplicat enorm de mult. În goana după credibilitate stilul istoric apelează tot mai mult la interdisciplinaritate, la despicarea firului în patru, astfel încât narațiunea (partea care interesează cel mai mult publicul larg) ajunge să fie seacă, încărcată de date și lipsită de un mesaj clar. Ciudat este că a ajuns să fie apreciată mai mult la o lucrare istorică, goliciunea limbajului, structura segmentată a informației istorice și compensarea lipsei de narațiune cu harți, imagini de epocă, grafice și tabele cronologice sau genealogice. Multiplele forme de redare a evenimentelor istorice, în contextul insuficienței surselor de informare (care se îmbunătățesc rapid în epoca digitală în care trăim) au ajuns să creeze impresia că: istoria se cere mereu rescrisă și îmbunătățită! Nici un istoric nu își asumă completa veridicitate a istoriei sale, pe care el și-a propus să o scrie. Majoritatea o văd ca o etapă în istoria

[5] Eugen Cizek, *Istoria în Roma antică*, București, 1998, p. 15.
[6] *Ibidem*, p. 25.
[7] Seneca, *Apokolokyntosis*, V, (nota 19, p. 16).

cercetării temei și operează adesea cu probabilități și presupuneri „logice”. Ori tocmai acest lucru expune la greseli istoricul. În istorie, chiar sursele documentare atrag atenția de multe ori că hazardul sau norocul joacă un rol important în desfășurarea evenimentelor. Cu alte cuvinte nimic nu trebuie considerat logic în istorie!

O astfel de criză de credibilitate pentru istorici, pentru produsul muncii lor de cercetare, tindem să credem că este provocat de lipsa unui model unanim acceptat, a unui tip de istorie scrisă ce nu poate fi contestat și mai ales în timp nu se poate devaloriza. Modelul pozitivist german este cel care acumulează toate informațiile credibile, perfect verificabile și pare să fie în opinia majorității specialiștilor singura istorie câștigată pentru știință, singurul tip de lucrare care dăinuiește și nu trebuie reluată, rescrisă, rediscutată. Un astfel de gen de istorie pare arid și impopular și nu permite istoricului emiterea unor judecăți de valoare proprii, o interpretare de specialitate. O istorie aproape de adevăr, dar un adevăr care poate nu cucerește pe nimeni din public și nu va găsi prea mulți cititori.

Acest lucru poate fi rezolvat însă de un filolog, de un literat cu o bună cultură istorică. O persoană căreia îi este ușor să scrie bine texte structurate și îi sunt accesibile toate tipurile de surse de informare. Un exemplu concret în acest sens a fost marele savant Theodor Mommsen (istoric, epigrafist, jurist, filolog și clasicist) a cărui *Römische Geschichte* în patru volume, un *opus magnum* scris într-o manieră pozitivistă, după o documentare îndelungată și exhaustivă a devenit cea mai apreciată lucrare de istorie, scrisă vreodată. El este singurul specialist care a primit Premiul Nobel ca recunoaștere pentru lucrarea sa, în anul 1902[8]. Dar, ce multora le scapă din vedere este că a opera a lui Mommsen a luat *Premiul Nobel pentru Literatură*, nu pentru istorie! Comisia de apreciere a recunoscut în primul rând valoarea stilului de scriere și efortul uriaș depus în documentarea temeinică a temei, după cum rezultă din motivația publicată oficial: „Cel mai mare maestru în viață al timpului nostru în arta redării istoriei, luând în considerație mai cu seamă monumentala sa Istorie a Romei”[9].

În concluzie, o istorie ca să fie credibilă, cât mai fidelă adevărului pe care dorește să-l întipărească în conștiința oamenilor trebuie să fie în primul rând foarte bine scrisă, să cucerească prin accesibilitatea limbajului, dar să nu facă rabat la nivelul științific al informației pe care trebuie din abundență să-l conțină. La aceeași concluzie au ajuns și criticii literari, scriitori ai istoriei literaturii[10].

Depărtarea istoricilor de poveste a făcut ca în ultimele decenii acest domeniu, care are pretenții de știință umanistă, să devină un teren de cercetare în care specialiștii sunt tot mai puțini, iar dialogul să se poarte mai mult între ei. Consumatorul de istorie, cetățeanul de rând este neglijat și astfel respectul pentru vestigiile trecutului, pentru strămoși și eroii neamului, care și-au dat viața pentru

---

[8] https://ro.wikipedia.org/wiki/Theodor_Mommsen
[9] *Ibidem*.
[10] Ion Simuț, *Cum se scrie istoria literaturii. Reflecții libere despre modul narativ al istoriei literare*, în Caietele Sextil Pușcariu, III / 2017, p. 553.

țară să dispară treptat ca fenomen în comportament colectiv, iar conștiința de grup să se depărteze de tradiție, de rădăcini. Este nevoie de istorie, una veridică și scrisă ca o poveste, tocmai pentru că prin ea supraviețuiește spiritul unui neam, limba și cultura acestuia.

Istoricii trebuie să țină cont de necesitatea limbajului cizelat (cu grijă de filolog), ales și elegant așezat în pagină, ca o narațiune completă și literară. Istoria este cea mai frumoasă poveste, dacă este prezentată ca atare și doar așa efortul de cercetare și documentare al specialistului va fi apreciat la adevărata valoare de către toată lumea: de cetățeanul de rând, de către elevi și studenți, de către cei care caută să se informeze cu plăcere despre trecut.

Bibliografie

CIZEK, Eugen, *Istoria în Roma antică (Teoria și poetica genului)*, București, Editura Teora, 1998.

LOW-BEER, Ann, *Consiliul Europei și istoria în școală*, Strasbourg, 1997.

SENECA, Lucius Annaeus, *Apokolokyntosis (sau Prefacerea în dovleac a divinului Claudius)*, București, Editura Paideia, 2002 (ediția Ilieș Câmpeanu).

SIMUȚ, Ion, *Cum se scrie istoria literaturii. Reflecții libere despre modul narativ al istoriei literare*, în Caietele Sextil Pușcariu, III, 2017, Cluj-Napoca, p. 546-555.

VEYNE, Paul, *Cum se scrie istoria*, București, Editura Meridiane, 1999.

Webografie

https://www.dex.ro/istoria (09.02.2021)

https://ro.wikipedia.org/wiki/Theodor_Mommsen (10.02.2021)

WHY IS HISTORY THE MOST BEAUTIFUL STORY?

Abstract

Keywords: *history, story, language, positivism, culture*

History is useful because it presents evolutionarily the processes that a society goes through, offering the ordinary citizen a cultural identity, a belonging to a nation or people and develops his civic spirit. Because it resembles a story as a form of information, history is disregarded by many as a science in the true sense of the word. Today's historians also prefer to lock themselves in their ivory tower and have recently adopted a technical language moving away from the public, from history lovers. Returning to a language close to stories (even if the work can be confused with fiction) is essential for popularizing history and transmitting more of the authentic documentary research. We have successful examples and models from the ancient era to the modern times when the writing of history took into account the importance of language and reader.

Coronavirusul și creațiile sale lexicale (II)

ELENA TRIFAN*, IOAN-ADRIAN TRIFAN**
**Şcoala „Elena Doamna” Ploiești*
***Universitatea „Spiru Haret,” București*

Rezumat

În articolul precedent, publicat în revista „Philologica Banatica”, nr.1/2020, ne-am ocupat de cuvintele „coronavirus”, „corona”, „SARS-CoV2”, „covid” sub raport etimologic, semantic, gramatical, fonetic, cât și de derivate și compuse formate de la ele și cu ele, greșeli în utilizarea lor în limba scrisă și vorbită.

În articolul de față ne-am propus să avem în vedere acele cuvinte care au apărut sau s-au bucurat de o frecvență mare în contextul pandemiei de coronavirus SARS CoV-2, dar care din punct de vedere fonetic nu au nicio legătură cu cele mai sus menționate.

I. Cuvinte/sintagme anterioare pandemiei de coronavirus, dar care s-au bucurat de o frecvență foarte mare datorită pandemiei

Unele cuvinte prezente în limba română înainte de anul 2019 au dobândit o frecvență foarte mare, nu numai în domeniul medical, ci și în limbajul media și în vorbirea comună. Unul dintre acestea este *carantină* definit în DEX drept „1. Punct sanitar pentru cercetarea și izolarea persoanelor, vaselor sau mărfurilor venite dintr-o regiune bântuită de o epidemie. Izolare preventivă a unei persoane sau a unei colectivități care a fost în contact cu un bolnav contagios sau care vine dintr-o regiune unde există o epidemie. 2. Fig. Izolare” – din rus. karantin.

În contextul pandemiei de coronavirus specialiștii în domeniul medicinei au realizat o definiție strictă a sensului cuvântului „carantină”, privit în contrast cu „izolare”, pe baza criteriului ±bolnav. Arafat a anunțat care sunt noile criterii: „Carantina se va referi la persoanele sănătoase, iar izolarea la cele bolnave. Carantina persoanelor are acum o definiție care este asemenea cu regulamentul internațional sanitar. Ea reprezintă o măsură de prevenire a răspândirii bolilor infecto-contagioase, constând în separarea fizică a persoanelor sănătoase, suspecte de a fi infectate sau purtătoare ale unui agent patogen, de alte persoane, în special desemnate de autorități, la domiciliu sau în locația declarată de către persoanele carantinate, a spus Arafat.” (digi24.ro, 06.07.2020)

În schimb, cuvântului „izolare” i se atribuie un sens mai dezvoltat decât sensul 2 din DEX, dar care are comun cu acesta trăsătura +bolnav: „Termenul izolare reprezintă o măsură care constă în separarea fizică a persoanelor bolnave cu o boală infecto-contagioasă sau a persoanelor purtătoare ale unui agent patogen în vederea monitorizării stării de sănătate, aplicării unui tratament, în scopul vindecării și reducerii gradului de contagiozitate.” (mediafax.ro, 06.07.2020)

În presă și în vorbirea comună au apărut frecvent și cuvinte din familia lexicală a cuvântului *carantină* ,care nu sunt înregistrate în DEX, ceea ce nu exclude prezența lor în limbajul medical și înainte de pandemia de coronavirus SARS-CoV2.

a carantina v., conj. I - A introduce o persoană în carantină – „Fie ajungem la 10.000 de cazuri pe zi și nu prea mai poate să zică că nu *carantinează*...” (m.hotnews.ro). Cuvântul este format în limba română din *carantină* și sufixul verbal -*a*, se încadrează în categoria verbelor de conjugarea I care se conjugă după modelul verbului *„a lucra.”*

carantinare s.f. – „Nicușor Dan exclude *carantinarea* Bucureștiului pe moment.” (mediafax.ro), 8.12.2020. Cuvântul este un abstract verbal format de la verbul *a carantina* cu sufixul -*re* și devenit substantiv prin conversiune.

carantinat, adj. și subst.la pl. **carantinați** – 1. adj. Căruia/căreia i s-a impus starea de carantină; 2. subst. Persoană aflată în carantină – „În toate localitățile *carantinate* în data de 6 decembrie, cetățenii își vor exercita dreptul la vot.” (digi24.ro, 23.11.202); „Carantina se va realiza, după caz, la domiciliul persoanelor carantinate.” (w.ms.ro, 22.07.2020); „Procedura privind efectuarea dializei la persoane asimptomatice aflate în izolare la domiciliul *carantinaților*.” (cnscbt.ro). Atât adjectivul, cât și substantivul *carantinat/carantinați* sunt formate prin conversiune de la verbul la participiu *carantinat*.

a se auto-carantina ,v. IV- A intra de bună-voie în carantină **-** „Decizia vine după ce Marea Britanie a anunțat că toți călătorii care sosesc în Regatul Unit din Spania vor trebui *să se auto-carantineze* timp de 14 zile pentru a se asigura că nu răspândesc virusul.”(digi24HD, 27.07.2020). Cuvântul s-a format prin compunere din prefoxoidul *auto*- și verbul *a carantina.*

Verbul *a carantina* are și varianta *a carantiniza* formată de la substantivul *carantină* cu sufixul verbal -*iza*: „Vor fi mai întâi *carantinizați* pacienții care vin din țările de risc, iar spitalul va prelua numai cazurile de îmbolnăviri.” (radiomuresro, 26.02.2020.)

De la acesta, prin conversiune din forma de participiu s-a format substantivul **carantinizați** cu sensul „(Persoane) care se află în carantină” – „Între carantinizați”, (Confluențe literare, 26.04.2020); «Seară de seară, ni se prezenta situația la zi: atâția „autoizolați”, atâția „*carantinizați*”.» (Cuvântul liber, 12.01.2021)

Izoletă este un alt cuvânt care s-a bucurat de o frecvență mare în vorbire, dar numai atât timp cât instrumental denumit a fost frecvent utilizat pentru transportul bolnavilor de covid. Cuvântul este înregistrat numai în DEX online cu sensul: „Tip special de targă, izolată la exterior, folosită pentru transportul pacienților, cu risc mare de transmitere a agentului patogen” și etimologie necunoscută, probabil *a izola* și sufixul -*etă.* Radu Borza afirmă că „Toate cuvintele introduse în ultimul timp și legate de pandemie erau deja folosite (*coronavirus* e folosit de cel puțin 20 de ani, *izoletă*, de cel puțin 3-4 ani, iar autoizolare doar s-a îmbogățit cu un sens nou), doar că era nevoie de clarificări și de informații disponibile tuturor.” (apud Monica Osic, jurnalul.ro, 6.07.2020).

După cum am menționat și în prima parte a articolului nostru, cuvântul *izoletă* a devenit antroponim, atribuit ca prenume unor copii la botez.

Chiar dacă acum din motive extralingvistice, nu se mai bucură de frecvență mare în vorbire, va rămâne cu siguranță în limba română, în mod deosebit, în domeniul medical și sporadic și în vorbirea comună, unde ar putea deveni normal ca un pacient să spună „Am fost dus la spital cu izoleta."

A se vedea și Rodica Zafiu, (dilemaveche.ro, nr. 842/2020); Monica Osic, (jurnalul.ro, 6.07.2020)

distanță socială/distanțare socială/distanță fizică

Una dintre măsurile de protecție pentru a preveni infectarea cu SARS-CoV 2, impusă pe plan internațional a fost și păstrarea unei distanțe de 1-1,5-2 metri între persoane.

Pentru denumirea acesteia a fost adoptată sintagma englezească „social distancing", definită drept „Practica de a sta la distanță față de alți oameni pe cât posibil sau de a păstra o anumită distanță față de alți oameni cu scopul de a opri o boală să se transmită la mulți oameni." (conform https//dictionary.cambridge.org.).

În limba engleză această sintagmă este veche de un secol. Practica definită de ea a fost recomandată de epidemiologi în anul 1916, ca măsură de protecție în timpul epidemiei de poliomielită de la New York. En.wikipedia.org prezintă un istoric al aplicării distanței sociale în istoria omenirii, ca urmare a unor boli transmisibile grave, pe care îl vom prezenta sintetic: 1918 în prezent pentru gripă, în general (1918, în SUA, în Philadelphia și St. Louis; 1957-1958, gripa asiatică; 2004-2008: epidemie de gripă în SUA; 2009, gripă în Mexic și gripa porcină din Regatul Unit al Marii Britanii; SARS 2003; 2019 la zi: SARS-CoV2 și COVID-19).

După anul 1920 sintagma „distanță socială" a fost preluată în mod metaforic de sociologie, unde are cu totul alt sens: „Conceptul de distanță socială este utilizat în sociologie pentru a defini distanța percepută de un individ sau de un grup cu privire la altul, în mod deosebit, în ceea ce privește apartenența la clase și straturi sociale diverse sau la diferențe culturale și subculturale (etnie, religie, stil de viață etc.)." (tradus după it.wikipedia.org.)

Sintagma „social distancing", înțeleasă ca măsură de protecție împotriva unei boli, a devenit termen internațional, fiind tradusă în mai multe limbi și dobândind o frecvență foarte mare în timpul pandemiei de coronavirus: română – „distanță socială", franceză – „distanciation sociale/distance sociale", italiană – „distanziamento sociale", spaniolă „distanciamento social" etc. (Vezi și Ciprian Iftimoaei adevărul.ro, 17 apr. 2020).

Vom reproduce câteva contexte de folosire a ei în limba română unde apare în 2 variante: „distanță/distanțare socială." Prima variantă „distanță socială" precedată de verbul „a păstra", mai ales pe indicatoare: „Păstrează *distanța socială*" (www.facebook.com, 24.XII.2020); „Considerațiile referitoare la măsurile de *distanțare socială* ca răspuns la COVID-19." (ecdc.europa.eu, 23.03.2020); (A se vedea și Rodica Zafiu, dilemaveche.ro, nr. 840/2020; Laura Cîțu, upit.ro, 2.06.2020)

OMS a considerat greșită sintagma „distanță socială” și a propus să fie înlocuită cu „distanță fizică” (*physical distancing*), deoarece „Distanțarea socială poate fi şi între clase, diferenţele de trai, evoluție, social şi distanţa fizică impusă de distanța de protecţie… Din contră, avem nevoie de apropiere socială mai mult decât niciodată, fiindcă ne ajută să rămânem conectaţi, deşi la distanţă. (reprodus după descopera.ro, 25.05.2020)

Sintagma „distanță socială” s-a aflat în atenția specialiştilor din mai multe țări și din diverse domenii, printre care se află sociologi, psihologi, lingviști, jurnaliști: Maria Van Kerkfove de la OMS, profesorul de psihologie socială Martin W. Bauer de la London School of Economics, profesorul de sociologie Jeremy Freese de la Stanford University, Gasperini Brunella, Jean-Pirre Doly, Bernard Debardieux, Marni Amsellem, Rodica Zafiu, Ciprian Iftimoaei, George Lascu. Sintagma a fost în atenția Academiei din Italia.

Majoritatea nu au fost de acord cu sintagma „distanță/distanțare socială”, din cauza felului în care poate fi percepută de fiecare persoană/grup și a consecințelor pe care le poate avea asupra stării psiho-afective a acestora. Printre argumentele aduse de ei pot fi amintite: distanțarea socială poate fi înțeleasă ca o întrerupere totală a relațiilor dintre oameni și a comunicării; omul este ființă socială (zoon politikon) și nu poate exista fără să relaționeze cu semenii; distanța socială în loc să îi apropie pe oameni în vreme de criză, îi îndepărtează, izolează, însingurează, ceea ce poate duce la anxietate, teamă, durere, boală, alienare, mai ales asupra copiilor, vârstnicilor, celor bolnavi de covid, celor care s-au aflat/se află departe de casă; comunicarea prin intermediul mijloacelor informatice moderne: telefon mobil, laptop, rețele de socializare pe de o parte le permite oamenilor să relaționeze, dar în absența contactelor directe, îi frustrează afectiv, pe de altă parte a fost folosită ca un argument împotriva conceptului de distanțare socială, care nu se poate obține în totalitate în astfel de condiții, așa cum ar lăsa să se creadă definiția conceptului și felul în care a fost pus în practică.

Gasperini Brunella consideră „distanța socială” chiar o măsură punitivă, specifică deținuților, o formă de violență psihică (d.repubblica.it, 9.XI.2020)

În țara noastră critica adusă acestei sintagme a luat uneori forme acide, cu nuanțe politice: «O traducere nefericită ne tot îndeamnă, chiar şi acum, la mai bine de nouă luni de la intrarea COVID-ului în România, la „distanţare socială”! Că aşa suntem noi, românii, mai ales cei din fruntea țării: înghițim pe nemestecate tot ceea ce ne livrează Occidentul, fără tocmeală, pe ideea că noi suntem mai tari de cap, aşa, iar ei explodează de inteligenţă. Iar, dacă acolo se spune „social distancing”, hai şi la noi cu traducerea ca în cartea de Engleză pentru începători: cuvânt cu cuvânt, nu în context! Başca viziunea aiuristică a unor câini cu covrigi în coadă, care ar umbla prin acele state, pe care unii le ridică în slăvi în mod nejustificat!…Dincolo de faptul că este vorba, de fapt, despre „distanţare fizică” – adică, mai pe româneşte, să stai ceva mai departe de cel de lângă tine, ca să nu te infectezi – îndemnul pentru „distanţare socială” nu-şi prea are rostul pe aceste meleaguri, deoarece mulți dintre noi eram, oricum, deja distanțați şi fără COVID.»(Daniel Neguț, uzp.org.ro, 20.XII.2020)

În interviuri luate de Mediafax, și oamenii obișnuiți resping sintagma „distanțare socială”, deoarece îi frustrează de trăirea afectivă a unor gesturi, obișnuințe, forme de socializare: „Noi suntem obişnuiţi să fim apropiaţi, dar ne-am mai şi întâlnit, dar nu ne-am îmbrăţişat, nu ne-am sărutat. A fost ziua mea, nu ne-am sărutat, ne-am făcut numai aşa”, „Am dus lipsa de apropiere, de copii, de persoane apropiate, de interacţiunea cu colegi, cu prieteni. Cred că distanţa socială e mai grea decât aia fizică” sau „E incomparabil. Cea fizică, mi se pare normal, natural, suntem sociabili, suntem oameni, n-ai cum altfel. Suntem obişnuiţi cu canalele online, aşa că într-adevăr, plimbările prin parc, interacţiunea cu prietenii, fizic la terase, restaurante, ne-au lipsit.”

În loc de „distanță socială” au fost propuse sintagmele „distanță fizică”, „distanță materială”, „distanță interpersonală”, „distanță de securitate”, „apropiere emoțională.

România a adoptat ambele sintagme și „distanță socială” și „distanță fizică”, dar mai ales după ce OMS a atras atenția asupra folosirii greșite a sintagmei „distanță socială”. Uneori cele 2 sintagme apar în același context, fiind considerate sinonime: „Distanțarea socială (cunoscută și sub denumirea de distanțare fizică) include acțiuni de combatere a infecțiilor destinate să încetinească răspândirea bolii prin minimizarea contactului strâns între indivizi. Metodele includ carantine, restricții de călătorie, și închiderea școlilor, locurilor de muncă, stadioanelor, teatrelor sau a centrelor comerciale. Persoanele pot aplica metode de distanțare socială, rămânând acasă, limitând călătoriile, evitând zonele aglomerate, folosind saluturi fără contact și distanțându-se fizic de ceilalți.” (ro.wikipedia.ro); „Conducătorii vehiculelor au obligația de a păstra distanța socială în timpul pauzelor…” (insp.org.ro); „Metoda inedită a unei profesoare pentru a menține distanța fizică între elevi” (gândul.ro, 14.09.2020.)

În articolele consultate s-a făcut recomandarea de a se păstra distanța fizică între oameni pentru a se evita contaminarea cu noul coronavirus, dar s-a evidențiat necesitatea întreținerii relațiilor interumane, a empatiei, a protejării, a comunicării, a apropierii emoționale pentru protejarea sănătății psihice.

pozitiv, adj.var. – Care are o infecție SARS-CoV 2 în corp, detectată cu ajutorul RT-PCR – „Un test RT-PCR cu rezultat *pozitiv* arată că persoana are o infecție activă, pe care ar putea să o răspândească.”(reginamaria.ro).

a pozitiva verb, I – A se dovedi că o persoană este infectată cu SARS-CoV-2 în urma testării RT-PCR – „Colegiul Laurian intră pe scenariul roșu după ce doi elevi și o profesoară *au fost pozitivați*.”(newstimes.ro, 19.X.2020)

Cuvântul s-a format prin derivare de la adjectivul de bază „pozitiv” și sufixul verbal *-a.*

pozitivare, s.f. – Infectare cu SARS-CoV-2, dovedită în urma testării RT-PCR – „Rata de pozitivare a testelor este de 12%.” (digi24.ro, 31.01.2021). Este un abstract verbal format prin derivare de la verbul „a pozitiva” și sufixul *-re*, devenit substantiv prin conversiune.

pozitivat, adj.var., subst. m. – 1. Adj. Care are rezultat pozitiv la testul RT-PCR – «Diferență între numărul de cazuri noi „pozitivate” în ultimele 14 zile

anunțate de către Grupul de Comunicare Strategică al Guvernului și același număr de cazuri noi „pozitivate” în ultimele 14 zile, dar folosite de Direcția de Sănătate Publică București pentru calculul ratei de infectare la mia de locuitori, s-a înregistrat pe 17 octombrie 2020, potrivit calculelor făcute de Edupedu.ro pe baza datelor oficiale.» (g4media.ro, 19.02.2020). Din punct de vedere etimologic s-a format prin conversiune de la verbul la participiu *pozitivat.*; 2. subst.m. – Persoană care a înregistrat rezultat pozitiv la testul RT-PCR – „Diferențe zilnice de până la 1.400 de cazuri, între numărul de *pozitivați* de la DSP București, pe baza căruia se calculează rata de infectare.”(g4media.ro, 22.X.2020); „Record de *pozitivați* în urma retestării oltenilor infectați.”(realitateaoltului.ro, 1.XI.2020). Substantivul „pozitivați” este întrebuințat mai mult la numărul plural și s-a format prin conversiune de la verbul la participiu „pozitivat.”

Cuvintele „pozitiv”, „a pozitiva”, „pozitivare”, „pozitivați” sunt specifice domeniului medical unde au fost întrebuințate și înainte de epidemia de Covid-19, au conotație negativă, din cauza calităților referentului și sunt foarte frecvente în informațiile media despre pandemie.

RC- PCR (ARN viral SARS-CoV -2) – „Testul de referință pentru diagnosticul specific de COVID-19**,** cunoscut sub denumirea de *ARN viral SARS-CoV-2*, utilizează metoda *Real Time PCR (RT-PCR)* evidențiind virusul prin tehnici de amplificare a materialului genetic viral. Probele recoltate sunt exsudat nazofaringian și faringian, iar un rezultat pozitiv indică prezența în proba analizată a ARN-ului SARS-COV-2, fiind sugestiv pentru diagnosticul COVID-19.” (sinevo.ro); „Testul de referință pentru diagnosticul specific de COVID-19, denumit *ARN viral SARS CoV-2*, utilizează metoda *Real Time PCR* = metoda gold standard de testare moleculară, care evidențiază virusul prin tehnici de amplificare a materialului genetic viral.” (centrul-provita.ro); „Testul de referință (standardul de aur) pentru diagnosticarea specifică COVID-19, este *reverse transcription real time PCR (RT-PCR).* Acest test determină prezența virusului, în cel mai scurt timp de la expunere, la poarta de intrare în organism, prin detectarea ARN viral la nivelul nazofaringelui (recoltarea se va face cu un tampon steril ca și în cazul exudatului nazofaringian).” (fundatiainovatiisociale.ro, 13.08.2020)

După cum se poate observa, într-unul din contextele de mai sus *RT-PCR* este denumit test, iar în celelalte 2 se face diferența între denumirea testului *ARN viral SARS-CoV-2* și cea a metodei, care este denumită *RT-PCR.* Uneori în același text este denumit *RT-PCR,* cât și *RT-PCR – Covid-19*: „Test RT-PCR Covid-19, rezultat rapid. Efectuăm teste RT-PCR SARS-CoV-2. Acum primești rezultate teste RR-PCR.” (gralmedical.ro). În limbajul media, cât și al specialiștilor în medicină care au apărut în emisiunile TV, a predominat denumirea *testul PCR.* În vorbirea comună s-a spus simplu *test*: „Am făcut testul.”; „Cum a ieșit testul?” Cauzele sunt simple: legea minumului efort, denumirea englezească destul de incomodă. Am urmărit în articole de pe Internet denumirea *RT-PCR și* în limbile engleză, italiană și franceză unde este mai rar denumit „test” și mai frecvent: „metodă”, „tehnică” și chiar „test molecular”, „tampon molecular”, „examen de

diagnosticare”, „tehnică de biologie moleculară.” În unele articole apare chiar definirea genului proxim „test” prin el însuși: «Le test RT-PCR: Reverse Transcriptase-PCR pour „Transcriptase inverse-Réaction en Chaîne par Polymérase” est un test de diagnostic moléculaire…” (journaldesfemmes.fr., 11.02.2021) și „Testul RT PCR multiplex este un test ARN viral SARS-CoV-2 si Influenza A/B. (medicover.ro).

Denumirea *RT-PCR* s-a format în limba engleză prin abreviere din inițiale de cuvânt: **r**eal- **t**ime **p**olymerase **c**han **r**eaction. Testul de diagnosticare Covid cunoaște și o variantă nouă denumită „ARN viral SARS-CoV-2 si Influenza A/B” care poate depista deopotrivă infecția cu SARS- CoV 2 și cu virusul gripal: „Testul RT PCR multiplex este un test *ARN viral SARS-CoV-2 si Influenza A/B*. Acesta permite detectarea simultană a virusului care declanșează COVID-19 și a virusului gripal. Efectuând acest test, poți afla dacă simptomele pe care le manifești indică infecția cu noul coronavirus sau o gripă sezonieră. (medicover.ro)

În ceea ce privește reacția populației în fața acestui test s-au înregistrat păreri contradictorii. Medicii români și străini l-au recomandat, un medic francez afirma că „Tehnica PCR a revoluționat biologia moleculară și genetică (futura-sciences.com, 15.09.2020). Pe rețelele de socializare au circulat mesaje în care a fost incriminat, considerat contraindicat, ineficient.

redemsivir (**Veklury**) – „În urmă cu 3 zile, medicamentul *Veklury*, cunoscut în general ca Redemsivir, a fost aprobat joi de FDA. El e produs de compania biofarmaceutică Gilead Sciences Inc şi e folosit pentru tratamentul celor care au Covid-19 şi necesită spitalizare.” (evz.ro, 26.10.2020); „Redemsivir-ul este doar un placebo când vine vorba de tratarea Covid-19.” Utilizarea redemsivirului se limitează la unitățile medicale în care pacienții pot fi monitorizați cu atenție.” (ema.europa.eu. 3.07.2020). Frecvența cuvântului redemsivir în limba română și pe plan internațional este generată de factori extralingvistici. Medicamentul este anterior anului 2019, a fost folosit inițial pentru tratarea Ebola și a devenit foarte bine cunoscut din momentul în care a început folosirea lui pe scară largă contra noului coronavirus. Este ortografiat și cu inițială mare și mică și după cum se poate observa din contextele de mai sus, este mai frecvent în vorbire decât sinonimul său Veklury. Părerile cu privire la eficiența lui pentru tratarea covid au fost *pro-* și *contra-*.

telemedicină, s.f. – Cuvântul „telemedicină” în limba română este anterior manifestării noului coronavirus, dar avea o frecvență redusă, deoarece această ramură medicală era slab practicată.

Telemedicina a devenit necesară din cauza pandemiei de coronavirus și cadrul legal de aplicare a ei în România a fost instituit prin Ordonanța de Urgență, nr.196/2020 (zf.18.12.2020). În articole din presa scrisă termenul beneficiază de definiții mai ample sau mai succinte, dar toate pe înțelesul cititorului. În baza ordonanței mai sus-menționate cuvântul este definit ca fiind „totalitatea serviciilor medicale furnizate la distanță, fără prezența fizică simultană a personalului medical și a pacientului pentru stabilirea diagnosticului, indicarea tratamentului, monito-

rizarea unor afecțiuni, de prevenție a bolilor, în mod securizat, prin intermediul tehnologiei informației și a mijloacelor electronice de comunicare.” (zf.18.12.2020)

Telemedicina este definită și prin comparație cu serviciile medicale la distanță, precum - *telehealthul*:

„Termenii, amestecul de tehnică medicală și de exemplu, *telemedicina* și *telehealthul* sunt indistinguibile…*Telemedicina* definește doar utilizarea tehnologiei pentru a trata pacienții, dar *Servicii medicale la distanță* acoperă și servicii non-clinice, cum ar fi campanii de sănătate, instruire în management, educație pentru sănătate, supraveghere etc. (prohealthaware.com, 18.06./2020). Prim urmare, între ele există o relație de incluziune: „Toată *telemedicina* este *Servicii Medicale la Distanță*, dar nu tot *Servicii medicale la distanță* este *telemedicină*.” (prohealthaware.com, 18.06.2020).

În ceea ce privește etimologia cuvântului optăm pentru împrumutarea lui din limba engleză, deși nu este exclusă si formarea lui în limba română prin calc lingvistic.

telemuncă – În limba română, cuvântul „telemuncă” este anterior anului 2019 „În Romania, *telemunca* se practica de ani buni, însă abia în 2018 au apărut primele reglementări legale. Prin Legea nr. 81/2018, este definită *telemunca* drept o „formă de organizare a muncii prin care salariatul, în mod regulat și voluntar, își îndeplinește atribuțiile specifice funcției, ocupației sau meseriei pe care o deține, în alt loc decât locul de muncă organizat de angajator, cel puțin o zi pe lună, folosind tehnologia informației și comunicațiilor.”(officedirect.ro, 25.11.2020)

Pandemia de coronavirus SARS-CoV2 a făcut ca telemunca să prolifereze, ceea ce a atras după sine și o frecvență mare în vorbire a termenului.

În unele articole de presă telemunca este prezentată comparativ cu munca la domiciliu. Cea din urmă este mai veche decât telemunca și a fost reglementată legal în anul 2003. Principala deosebire dintre ele constă în faptul că în cadrul telemuncii activitatea/activitățile se desfășoară prin intermediul mijloacelor informatice: calculator, laptop etc. (A se vedea articolul „Telemunca vs. munca la domicliu: Cum te adaptezi la contextul actual ca mod de lucru”, (sodexo.ro, 17.XII, 2020). În limba română cuvântul *telemuncă* s-a format prin calc lingvistic din prefixoidul *tele-* și substantivul *muncă*, după engl. *telework.*

a termometriza/termometrizare - Rodica Zafiu (dilemaveche, nr. 842, 28 mai -3 iunie/2020) afirmă că în limba română, cuvântul *a termometriza* este anterior anului 2020 «Verbul a termometriza nu e cuprins în dicționare, dar nici nu a fost inventat în ultimele săptămâni. Era deja folosit, sporadic, în sfaturi pentru mame şi în alte recomandări medicale prezente pe Internet; apare chiar şi într-un Regulament din 23 decembrie 2004, emis de Ministerul Sănătății, în care se preciza că asistenta medicală „cântărește, termometrizează, măsoară presiunea arterială.”» Epidemia de coronavirus l-a făcut mai bine cunoscut, datorită frecvenței cu care a fost prezent mai ales în presă.

Este un derivat format prin atașarea sufixului verbal *-iza* la substantivul *termometru.*

Are atât sensul general „A măsura temperatura corpului uman cu un termometru”: „Părintele să evalueze starea de sănătate, *să termometrizeze* copilul, atunci când are febră sau prezintă simptome respiratorii copilul nu trebuie adus la școală.” (edupedu.ro, 11.08.2020), cât și cu sensul specializat, apărut în timpul pandemiei „A măsura temperatura corpului uman, la intrarea într-o instituție, cu un termometru digital în infraroșu, non-contact sau al unei telecamere, în vederea unui triaj epidemiologic covid”: „Weber consideră că elevii *vor fi termometrizați* la intrarea în examenul de evaluare națională și examenul de bacalaureat și susține că interzicerea accesului în sala de examen a celor care au o temperatură de peste 37,3 grade Celsius reprezintă o măsură care încalcă dreptul la educație.” (synopsis.info) De o frecvență mult mai mare decât el se bucură abstractul verbal *termometrizare* format din *a termometriza* și sufixul *-re,* devenit substantiv prin conversiune și cu sensul „Procedură de măsurare a temperaturii corpului uman, la intrarea într-o instituție cu ajutorul unui aparat digital non-contact, termoscaner sau telecameră”: „*Termometrizarea* este inutilă în aceste condiții.” (mediafax.ro, 18.05.2020); „Unul dintre argumentele folosite împotriva *termometrizării* la intrarea în instituțiile publice este că aceasta este un act medical care ar trebui realizat doar de personalul medical.”(synopsis.info.ro, 16.06.2020)

În ceea ce privește registrele în care sunt folosite cel două cuvinte, se poate constata că ele sunt frecvente în limbajul media și al unor limbaje specializate, mai ales medical și juridic.

În vorbirea comună este greu de crezut că vorbitorii limbii române ar spune că *sunt termometrizați* și că li se face o *termometrizare.* Din câte știm, au folosit sintagma tradițională „a lua temperatura”, „a măsura temperatura” și mai degrabă au spus „Am fost scanat” decât „termoscanat” sau „termometrizat”. Ele sunt frecvente în limbajul media și al unor limbaje specializate, mai ales acte normative. În general, această procedură a fost privită cu neîncredere, teamă, nemulțumire, din cauza felului nou în care se desfășoară și apariției pe fondul unei temeri generate deja de pandemia de coronavirus. Atât în rândul lor, cât și al medicilor și al juriștilor au apărut întrebări, supoziții și (ne)lămuriri cu privire la legalitatea și eficiența ei, faptul că se măsoară temperatura la frunte de către o persoană fără pregătire medicală, scanarea/nonscanarea datelor cu caracter personal, frecvența cu care se ia temperatura într-o zingură zi, uneori succesiv la intrarea dintr-o instituție în alta sau repetat în aceeași instituție. Aceasta a generat o reacție de respingere din partea populației și o diversitate de valori stilistice: neutră, depreciativă, depreciativ-ironică.

Cuvintele „a termometriza” și „termometrizare” sunt considerate de Monica Osic creații lexicale greșite «Termometrizarea, spre exemplu, un termen care apare în mai multe acte normative, înseamnă mai degrabă, a (se) transforma în termometru, nicidecum măsurarea temperaturii … „Termometrizarea” nu există în limba română și nici nu va exista, dar abundă în actele normative. Spre exemplu: „Angajatorii vor asigura termometrizarea zilnic, la intrarea în tura de serviciu” – este un mic fragment dintr-un ordin comun, semnat de ministrul Economiei și ministrul Sănătății și publicat în Monitorul Oficial 406 /16 mai 2020. Practic, prin

folosirea „termometrizării”, în loc de „măsurarea temperaturii”, se schimbă sensul frazei, care ar fi, mai degrabă, așa: „Angajatorii vor asigura transformarea în termometru, zilnic, la intrarea în tura de serviciu”. „Cazul lui termometrizare este special *-iza* este un sufix care înseamnă altceva: „a (se) transforma în”..., „a face să devină...”». (jurnal.ro, 6.07.2020).

Aceasta nu este însă singura valoare a sufixului *-iza* în limba română.

După cum menționează Laura Vasiliu, «Trăsătura semantică specifică sufixului *-iza* este caracterul factitiv/… Au caracter factitiv următoarele valori: 1. „A face (ca obiectul denumit prin complement) să aibă însușirea exprimată de adjectivul de bază sau caracteristică pentru obiectul denumit de substantivul…, a manifesta însușirea …, a transforma în obiectul…”, 2. „a dota cu obiectul..”, 3. „A face pe cineva să treacă prin starea denumită de substantivul…”, 4. „a face pe cineva să adere la doctrina…”, 5. „a face pe cineva să aparțină la grupul…”, , 6. „A supune ceva la acțiunea…”. (pag. 76). Sufixul are și valori nonfactitive: „a imita trăsăturile scriitorului…, sau ale cărții…, a practica (predica) atitudinea (doctrina)…”, 8. „a produce obiectul…”, 9. „a acționa prin intermediul obiectului…”, 10 „a trece prin starea…”, 11. „a executa acțiunea…”, 12. „a practica profesia…a duce existența caracteristică persoanei…”» (Laura Vasiliu: FCR, III, pag. 76-77).

Dicționarele limbii române consemnează cuvinte noi, chiar recente în care sufixul *-iza* are și alte valori neluate în seamă de Monica Osic.

Astfel în DNAR și DCR2 este înregistrat verbul *a dugheniza* „Extindere peste măsură a comerțului stradal în dughene,” format din *dugheană* și sufixul *-iza*. *A libaniza* „A distruge unitatea națională prin lupte intereetnice, asemănătoare celor din Liban” în DCR2 este considerat un împrumut din fr. *libaniser*, în DNAR, o creație lexicală românească; *a (se) fesedeniza* „A deveni membru FSDN (DNAR)”, din FSDN și sufixul *-iza*; *a sectoriza* „A împărți în sectoare”. Un cuvânt reprezentativ pentru sensul „A face o acțiune cu ajutorul instrumentului denumit de cuvântul bază” conferit de sufixul *-iza* unui derivat este verbul *a monitoriza* „A supraveghea prin intermediul unui dispozitiv/aparat numit monitor”, înregistrat în DNAR, DN4, DEX online.

Prin urmare, se poate spune că verbul *a termometriza* cu sensul „A măsura temperatura cu un termometru”, format din *termometru* și sufixul *-iza* este corect, ca și derivatul său *termometrizare.* Prezența lor în limba română a deranjat prin neînțelegerea provocată de modul de funcționare și prin sonoritatea oarecum groaie.

În ceea ce privește perspectiva cuvântului în limba română și înregistrarea lui în dicționare considerăm că este prematur să ne pronunțăm.

Cuvinte cu sensuri noi și derivatele lor:

botniță a dobândit sensul nou, depreciativ „mască”: „Pe 19 septembrie copiii noștri vor fi deja în cușcă și cu *botniță*.”(gândul.ro, 19.09.2020)

De la el s-au format 2 derivate tot cu sens depreciativ:

anti-botniță adj.invar. – Care este împotriva purtării de botniță (mască) – „Adrian Streinu Cercel despre protestele *anti-botniță* și mască.”(gândul.ro, 19.09.2020). Este un derivat format prin atașarea prefixului *anti-* la cuvântul de bază *botniță*.

îmbotnițare, s.f. – Faptul de a purta botniță (mască) – «O femeie s-a certat cu polițiștii în tren, pentru că nu a vrut să poarte mască: Niște reguli de *îmbotnițare*!”». (digi24.ro, 18.07.2020). Cuvântul este derivat parasintetic format din prefixul *anti*-, substantivul *botniță* și sufixul -*re* și are valoare stilistică depreaciativă.

Asimptomatic este înregistrat în DEX numai cu valoare gramaticală adjectivală. În vremea covidului apare în anumite contexte și cu valoare de substantiv cu sensul „Persoană care este bolnavă de covid, dar nu prezintă simptome caracteristice”: „După câteva ore, a anulat informarea că *asimptomaticii* transmit *foarte rar* coronavirusul.”(digi24.ro, 9.06.2020); „*Asimptomatic* = fără simptom CLINIC, adică fără o manifestare vizibilă/perceptibilă a prezenței unei boli. NU ÎNSEAMNĂ SĂNĂTOS, întrucât prezența virusului (SARS-CoV-2 în speța de față) deja a stabilit statutul de purtător, de pozitiv.” (Csid.ro, 15.07.2020)

În limbajul medical este posibil ca și înainte de apariția noului coronavirus să fi avut sensul general „Persoană care suferă de o anumită boală, fără să aibă simptome caracteristice,” pentru care nu am găsit încă ocurențe.

II Cuvinte inexistente în limba română înainte de pandemia de coronavirus SARS CoV 2

1. Formate în limba română din elemente lexicale românești:

sparanghelist, adj.var., subst. pl. sparangheliști – Cuvântul *sparanghelist* a fost folosit mai frecvent cu valoare gramaticală substantivală și cu sensul „Persoană care a plecat să culeagă sparanghel în Germania, în perioada stării de urgență, provocată de pandemia de coronavirus” „Veste bombă pentru căpșunari și *sparangheliști*. Ajutor de la Ministerul Muncii.”(ev.z.ro, 23.04.2020) „Într-un fel mi-ar fi plăcut și mie să fiu *sparanghelist*. Se vor infecta din nou și vor veni înapoi.”(mediafax.ro, 9.04.2020). Sporadic a apărut și cu valoare adjectivală cu sensul „Care muncește la cules de sparanghel în Germania în perioada de urgență, impusă de pandemie”: „Primul român *sparanghelist* mort de coronavirus în Germania.” (flux24., 15.04.2020)

În unele contexte dobândește valoare gramaticală de substantiv propriu: «Trenul „Sparanghelist” IR12233 Timișoara - Viena trece prin Arad și pornește din Curtici.» (youtube, 30.05.2020)

Cuvântul apare și în substantive compuse, precum *Afacerea Sparanghelul*, *Sparanghelul de Urgență* și *Operațiunea Sparanghelul.*

Afacerea Sparanghelul se referă la aranjamente de culise care s-au făcut referitor la plecarea românilor să culeagă sparanghel în Germania în perioada de urgență: „După Sparanghelul nemțesc, azi se perfectează Afacerea Slujnice pentru Austria. Ca și în Afacerea Sparanghelul, înainte de a afla ministrul de resort, lucrurile au fost aranjate de alții."(ev.z.ro, 27.04.2020)

Substantivul propriu compus *Sparanghelul de Urgență* a fost creat de jurnalistul Ion Cristoiu pentru a denumi scandalul generat de plecarea românilor la cules de sparanghel în Germania, prin sfidarea restricților impuse de starea de urgență: „Este o bâlbâială care ține de tradiția românească privind administrarea unui eveniment, dar și de o uriașă descumpănire la nivelul regimului Iohannis, pentru că impactul scandalului *Sparanghelului de Urgență*, cum îi spun eu, e mult mai mare și mai complex decât s-ar putea bănui."(mediafax.ro, 10.04.2020)

Operațiunea Sparanghelul are 2 sensuri: 1. Denumire atribuită acțiunii prin care românii au plecat pentru a munci la cules de sparanghel în Germania, în ciuda restricțiilor impuse de pandemia de coronavirus SARS-CoV2 - «*SparAngela Merkel, GuWernerul României şi români abandonaţi în Germania*", în care relatam despre soarta celor care au plecat din România în acea „*Operațiune Sparanghel*", derulată cu complicitatea autorităților, în ciuda stării de urgență care acționează încă în țară.» (cotidianul.ro, 21.04.2020)

2. „Denumire atribuită anchetei întreprinse de Parlamentul României pentru a analiza neregulile semnalate în deplasarea românilor la cules de sparanghel în Germania și în tratamentul care li s-a aplicat în Germania" – „Începem lucrul în Comisia de anchetă *Operațiunea sparanghelul*! Parlamentul României a hotărât înființarea Comisiei parlamentare de anchetă pentru investigarea eventualelor nereguli și fraude semnalate în spațiul public cu ocazia deplasării muncitorilor sezonieri români la cules de sparanghel. Pe scurt Comisia de anchetă *Operațiunea sparanghelul*, anunță senatorul Radu Oprea." (dcnews.ro, 2.07.2020)

Cuvintele „sparanghel", „sparanghelist" oscilează între o conotație neutră și una depreciativă generată de contextul social în care referentul și-a desfășurat activitatea, de contextul lingvistic și de intenția vorbitorului.

a tabletiza, v. I – A dota elevii cu tablete pentru a avea acces la învățământul online - «Trăim în țara în care toată lumea se preface. Guvernarea fantastică, după ce s-a prefăcut că „*tabletizează*" elevii din România, se preface acum interesată de deschiderea școlilor, dar, de fapt, interesul nu e să intre elevii în sălile de clasă, ci, mai degrabă, alegătorii, pe 27 septembrie.» (gândul.ro, 10.09.2020). Verbul „a tabletiza" s-a format prin derivare din cuvântul de bază *tabletă* și sufixul -*iza* și are valoare depreciativă în intenția autorului. Este o creație accidentală pentru care am găsit o singură ocurență. Autorul însuși l-a simțit așa și l-a încadrat în ghilimele.

a termoscana/termoscanare – A măsura temperatura corpului uman cu un termoscanner – „Avocatul poporului nu vrea ca elevii *să fie termoscanați*..." (gândul.ro, 12.06.2020); cuvântul este format în limba română din forma trunchiată a substantivului *termoscan/ner* și sufixul verbal -*a*.

După cum se menționează pe science.hotnews.ro, 30.05.2020, „Termoscanarea nu-i o idee nouă. Dar acum ar putea fi mai eficientă ca niciodată./…./ Pandemia SARS de la începutul anilor 2000 e cea care a inspirat acest demers. Și atunci era vorba de un coronavirus, iar febra putea fi un indicator pentru pre-testare. Țări ca Singapore și China au instalat astfel de scannere care să detecteze temperatura și acum, iată, discuția despre așa echipamente a fost deschisă la nivel global. Ba chiar Hong Kong testează o altă abordare: o cabină în care ți-e măsurată temperatura. Miza e fix pre-testarea.” „Scandalul lunii mai a fost termoscanarea.” (sciencehotnews.ro, 30.05.2020). Nu posedăm contexte care să ateste prezența celor două cuvinte în limba română anterior pandemiei de coronvirus, dar aceasta nu poate fi o dovadă sigură a faptului că nu au existat.

Conceptele ca și denumirile lor s-au aflat în atenția opiniei publice, a specialiştilor în medicină,justiție, tehnică.

Părerile cu privire la aplicarea acestei proceduri au fost *pro-* și *contra-*.

În majoritatea cazurilor a creat repulsie, au fost chiar propuneri de a fi dați în judecată cei care o aplică.

A fost considerată de unele persoane sau organizații o metodă „ilegală și neconstituțională”, umilitoare: «„*Asociația Pro Consumatori a decis să pună capăt prin procese acestor practici ilegale care ne încalcă drepturile și libertățile cetățenești, dar ne pun și în situații stânjenitoare, lipsindu-ne de acele trăsături specifice ființei umane - demnitate, inteligență și identitate proprie. Suntem oameni, nu suntem o turmă de animale care sunt triate la intrarea în grajd după bunul plac al stăpânului!”,* se arată într-un mesaj postat pe pagina oficială de Facebook a organizației.» (protv., 20.05.2020). S-a cerut neacceptarea ei: «Opriți termoscanarea! Nu avem cod de bare pe frunte!” (apc-romania.ro, 21.05.2020). Nu acceptați termometrul cu laser pentru frunte!... Însă până la vaccinul propriu-zis, sistemul mondial antihristic – pretextând „grija pentru sănătatea oamenilor – își propune să le ia temperatura craniană tuturor oamenilor prin anumite dispozitive termice, iar acestea se preconizează că vor fi montate în autobuze, firme, instituții publice, șamd!”» flux.md, 12.05.2020.

Cei care au fost adepții acestei metode au dat definiții, au explicat felul în care funcționează și au justificat lipsa de efecte negative. A se vedea articole precum: „Termoscanarea inteligentă: cum funcționează și ce poate detecta” (start-up.ro, 17.06.2020); „Operațiunea Termometrul. Marile probleme ale termoscanării și noului standard de acces 37,3 grade.” (romania.europalibera.org, 20.05.2020)

În atenția oamenilor legii au fost întrebări referitoare la legimititatea procedurii, dacă luarea temperaturii face parte din datele personale, dacă este corectă luarea ei de către o persoană care nu este cadru medical. Dezbaterile, explicațiile, opiniile pot fi găsite în articole precum: „Cât de legală este *termoscanarea*? 10 specialiști în protecția datelor își spun părerea.” (Legalup.ro); „*Termoscanarea* și implicațiile juridice. Întrebări și răspunsuri.” (start.-up.ro, 18.05.2020): „*Termoscanarea* – proces decizional automatizat.” (juridice.ro, 29.05.2020): „*Termoscanarea* fără conspirații: 5 explicații de la un expert care arată de ce nu trebuie să ne temem de această tehnică.”(hotnews.ro, 30.05.2020)

Dorim să reproducem câteva răspunsuri: „Pur și simplu este o măsură de precauție, prevăzută în lege care trebuie respectată atâta timp cât este în vigoare.”(digi24.ro, 20.05.2020); „În România, masura luării temperaturii a fost introdusă în mod obligatoriu prin Ordinul MS-MAI nr. 874/2020. În situațiile unde munca de la domiciliu nu este posibilă, organizațiile (publice sau private) vor asigura triajul epidemiologic constând în controlul temperaturii personalului și/sau al vizitatorilor.” (legalup.ro)

Medicul Alexandru Rafila a încercat să convingă populația că nu e o metodă nocivă și a propus denumirea de „măsurare a temperaturii de la distanță”: „Dacă folosim un termen mult mai simplu – măsurarea temperaturii de la distanță, o parte din neliniști o să dispară.” (mediafax.ro, 21.05.2020). Într-unul din contextele excerptate din presă este utilizată sintagma *a măsura temperatura cu un termoscaner*: „Pasagerii care vin în aerogara din Sibiu trebuie să poarte mască de protecţie pe faţă şi li se *măsoară temperatura cu un termoscaner*.” (capital.ro, 6.05.2020)

Perechile de cuvinte *a termometriza-termoscana, termometrizare-termo-scanare* sunt în relație de sinonimie parțială, deoarece se suprapun ca sens mimai atunic când verbul „a *termometriza* și derivatul său t*ermometrizare* au sensul „A măsura temperatura/ Acțiune de măsurare a temperaturii cu ajutorul unui aparat digital în infraroșu, non-contact.”

Sunt numeroase în limba română cuvintele formate prin compunere, care denumesc instituții, acțiuni, programe, proiecte de întrajutorare a populației, de unde derivă și valoarea lor stilistică pozitivă.

CNCAV – „Conform datelor transmise de Comitetul Național de Coordonare a Activităților privind Vaccinarea împotriva COVID-19 (*CNCAV*), în ultimele 24 de ore au fost administrate 39.712 doze de vaccin împotriva COVID-19 produs de Pfizer BioNTech la un număr de 39.712 persoane.” (gândul.ro, 21.01.2021). Cuvântul s-a format prin abreviere din inițiale de cuvânt: ***C**omitetul **N**ațional de **C**oordonare a **A**ctivităților privind **V**accinarea.*

Campania „Nu uităm de ceilalți” – „În plină pandemie COVID-19, pacienții cu boli cronice întâmpină dificultăți în a accesa cabinetele medicale, deși au nevoie de sprijinul specialiștilor în toată această perioadă. Pentru a veni în ajutorul acestora, proiectul *Medici pentru România* a lansat Campania *Nu uităm de ceilalți*, prin care doctori din România, dar și din diaspora, asigură suport online GRATUIT pacienților cu boli cronice sau diverse simptome ușoare, fără legătură cu COVID-19.” (snews.ro, 30.03.2020)

RO Vaccinare(a) – „RO Vaccinare(a) – Platforma națională de informare cu privire la vaccinarea împotriva Covid-19.”(vaccinare-covid.gov.ro). Cuvântul are valoare stilistică neutră și s-a format prin abreviere din fragment de cuvânt ***Ro**mânia* și un cuvânt întreg *vaccinare.*

Trenurile Soarelui 2020 - «CFR Călători începe vineri programul estival de transport „Trenurile Soarelui 2020”, care va continua pana la 6 septembrie. Unele garnituri de tren își prelungesc traseul și vor fi introduse trenuri noi. Pentru a

permite asigurarea legăturii între principalele orașe ale țării și litoralul românesc, pe perioada sezonului estival, CFR Călători a adoptat un program variat care consta fie în prelungirea circulației unor trenuri care aveau ca destinație finală București Nord spre Mangalia, fie prin introducerea de trenuri ce au ca destinație exclusivă litoralul Marii Negre", a transmis CFR.» (ziare.com, 12.06.2020)

Plan B – „*Plan B*, o soluție open source la criza COVID-19. Criza generată de COVID-19 a arătat, fără loc de dubii, limitările sistemelor medicale din întreaga lume: birocrația și desincronizarea decidenților, vulnerabilitatea stocurilor de echipamente și consumabile, lipsa de reacție centralizată. Toate aceste blocaje care costă vieți au cerut, aici și acum, soluții alternative ieftine și ușor de implementat. Cu asta se ocupă *Plan B*, un grup de medici, ingineri, finanțatori, producători 3D, distribuitori, project manageri și comunicatori hotărâți să creeze și să ofere produse *open source* – măști cu oxigen, sisteme de ventilație, cabine de protecție – medicilor din România aflați în impas." (mindcraftstories,13.05.2020)

Proiectul „O Centură, un Drum" – «Miniștri de Externe și alte oficialități din 25 de state care fac parte din proiectul „O Centură, un Drum" s-au reunit în cadrul unei videoconferințe pe tema „Combaterea pandemiei COVID-19 prin solidaritate", prezidată de ministrul de Externe al Chinei, Wang Yi, la 18 iunie 2020, la Beijing. La eveniment au participat și Directorul General al Organizației Mondiale a Sănătății, Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus, și secretarul general adjunct al ONU, Achim Steiner, administrator al Programului de Dezvoltare al Organizației. Dat fiind potențialul de periculozitate al pandemiei COVID-19 la nivel mondial, participanții au căzut de acord asupra unui set de priorități în cadrul agendei de acțiune: oprirea răspândirii virusului, salvarea de vieți omenești și asigurarea sănătății publice la nivel mondial.» (uzp.org.ro, 20.06.2020)

Programul sunt imun la COVID – Program inițiat de Primăria Capitalei pentru testarea populației, în vederea depistării infectărilor COVID - «Programul „Sunt imun la COVID" va începe, miercuri, 10 iunie, pe Arena Națională, a anunțat Primăria Capitalei. Astfel, primii bucureșteni cuprinși în eșantion vor face testul de tip anticorpi împotriva virusului Sars- CoV-2.» (digi.24.ro, 9.06.2020)

Programul „Școli Sănătoase în București" - «Gabriela Firea a anunțat că odată cu începerea noului an școlar 2020-2021 se va lansa oficial programul „Școli Sănătoase în București", care va asigura testarea gratuită cu aparate RT-PCR pentru 250.000 de elevi bucureșteni. „Cabinetele medicale școlare sunt pregătite pentru începerea anului școlar", anunță Gabriela Firea.» (gândul.ro, 14.09.2020)

Proiectul „Testăm pentru a salva economia și locurile de muncă" – «Primăria Municipiului București va acorda un sprijin financiar de 200 de lei farmaciștilor, jurnaliștilor, curierilor și funcționarilor pentru a-și efectua testul de coronavirus. Proiectul se numește „Testăm pentru a salva economia și locurile de muncă" și are un buget de 633.000 de lei, din care 600.000 de lei sprijinul financiar propriu-zis. Alți 30.000 de lei sunt destinați aplicației de înscriere și 3.000 de lei pentru hosting aplicație.» (capital.ro, 20.06.2020)

Țară, țară, vrem laptopuri pentru școala online – «Aproape 25 000 de membri ai comunității Declic au semnat petiția „Țară, țară verem laptopuri pentru

școala online” și, alături de Consiliul Național al Elevilor, cer Ministerului Educației să asigure echipamente tuturor celor 900.000 de elevi care nu au avut acces la educație în perioada restricțiilor.» (gândul.ro). Construcția este o parafrazare după denumirea jocului de copii „Țară, țară, vrem ostași.”

Creativitatea limbii române, în perioada de pandemie, s-a manifestat, din nefericire, și în plan negativ și a dat naștere unor sintagme și cuvinte compuse, cu valoare depreciativă conferită de calitățile referentului și de intenția autorului.

Afacerea Masca obligatorie – Denumire atribuită unor posibile afaceri care se fac în spatele confecționării masive de măști de către România și a obligativității purtării lor - «Afacerea „Masca obligatorie” a eliminat din start Afacerea cu teste și pe Streinu-Cercel.» (evz.ro, 6.05.2020).

Afacerea Slujnice pentru Austria – Denumire atribuită aranjamentelor de culise referitoare la plecarea femeilor românce să îngrijească bătrâni în Austria în perioada pandemiei de coronavirus SARS CoV 2 – „După Sparanghelul nemțesc, azi se perfectează Afacerea Slujnice pentru Austria. Ca și în Afacerea Sparan-ghelul, înainte de a afla ministrul de resort, lucrurile au fost aranjate de alții.”(ev.z.ro, 27.04.2020)

escrocheria Pandemia – „Escrocheria Pandemia! Alertă în România. Metoda prin care hoții păcălesc oamenii și îi curăță de bani... Contactul se face telefonic. Escrocul se dă rudă cu cel apelat, spune că a fost găsit infectat cu noul coronavirus, se află în spital și are nevoie de mulți bani pentru tratament și, eventual, un aparat de ventilat mecanic.” (capital.ro, 8.04.2020)

metoda Mega Image – Metodă prin care infractorii înșelau anumite persoane, promițându-le locuri de muncă. – „Mare atenție! Escrocii s-au adaptat pandemiei coronavirus. Oamenii înșelați cu metoda Mega Image.” (capital.ro, 30.05.2020)

2. Cuvinte formate în limba română din elemente lexicale englezești:

Don’t Take Them for Granted – „*Don’t Take Them for Granted* este un proiect inițiat de comunitatea Unfinished ce cuprinde imagini și texte realizate de artiștii Cristian Movilă și Capucine Gros, în perioada martie-august 2020. Fotografiile și textele documentelor peste 70 de ore din lupta împotriva virusului Covid-19 surpinse chiar în inima secțiilor de terapie intensivă a spitalelor publice din București: Institutul Național de Boli Infecțioase Prof. Dr. Matei Balș, Spitalul Militar și Spitalul Universitar de Urgență.” (gândul.ro, 10.X.2020)

Epic Visit – „Iubitorii de vacanțe se pot bucura de o nouă experiență. Trei antreprenori români, Raluca Jianu, Mihai Bârsan și Bogdan Jianu lansează *Epicvisits.com,* prima platformă online pentru cazări tematice. (capital.ro, 28.05.2020)

#funnyquarantine – Proiect inițiat de Muzeul de Artă din Buzău prin care muzeul expune 3 opere de artă săptămânal, vizitatorii online le recreează cu mijloace proprii, iar muzeul le expune pe pagina sa de facebook și pe Instagram –

«„Pentru că statul în casă nu trebuie să fie o corvoadă, noi vă punem imaginația la încercare şi transformăm carantina în ceva funny!”, este mesajul cu care reprezentanții Muzeului Județean Buzău îi provoacă pe vizitatori să intre într-un proiect inedit: **#funnyquarantine**. Directorul Muzeului Județean Buzău, Daniel Costache: „Urmează o perioadă... În fiecare săptămână, sunt publicate pe pagina de Facebook a instituției trei opere de artă din patrimoniul muzeului, pe care cei de acasă trebuie să le recreeze cu tot ce au la îndemână: obiecte, animale, oameni din casele acestora. „Ne trimiteți fotografiile lucrărilor şi câteva cuvinte despre cum le-ați realizat, iar noi distribuim creațiile voastre pe pagina de Facebook a muzeului şi pe Instagram!”, scriu reprezentanții Muzeului din Buzău.» (adevărul.ro, 24.06.2020). Cuvântul s-a format prin compunere din *funny* și *quarantine*.

NoCrowd – „Un alt proiect românesc este *NoCrowd* (cu membri din Ungaria, România, Regatul Unit). *NoCrowd* este o soluție premiată, care ne ajută să evităm coada și mulțimile în timp ce suntem afară. Serviciul oferă anonimitate, fără înregistrare sau partajarea datelor personale. Neștiind unde sunt zonele aglomerate, la ieșire sau la coadă în fața magazinelor și la farmacii, ne e imposibilă distanțarea socială corespunzătoare. *NoCrowd* este o aplicație mobilă pregătită pentru a implementa soluții sociale. Utilizatorii își împărtășesc locația în cadrul aplicației în timp ce se află în exterior. Prin urmare, toată lumea poate vedea pe ecrane unde sunt zone aglomerate, justifică autorii proiectului.”(gândul.ro, 16.08.2020)

Team FreshAir – „Un alt proiect este *Team FreshAir*, dezvoltat de 3 voluntari care au început să lucreze împreună la diferite proiecte open source de care beneficiază pacienții și personalul medical.”(gândul.ro, 16.08.2020)

ViraTrace - «„ViraTrace” este o soluție românească pentru a urmări focarele COVID, în timp ce „Canarul galben” este un instrument de evaluare a bunăstării emoționale care ajută oamenii să recapete controlul asupra stării lor emoționale și le dau legătura cu sute de psihologi.» (gândul.ro, 16.08.2020)

3. Cuvinte formate în limba română prin calc lingvistic

carantina nocturnă – Denumire atribuită interdicției impusă în Îtalia, potrivit căreia timp de 3 săptămâni, începând cu 22 octombrie 2020, între orele 23 și 5 dimineața localurile sunt închise – „Italia pregătește o premieră în lupta cu Covid -19: *carantina nocturnă*.”(gândul.ro, 20. X. 2020), traducere după it. *lockdown notturno*

femeia-liliac – Supranume atribuit cercetătoarei chineze Shi Zhengli care și-a petrecut timpul în peşteri pentru a studia structura genetică a virusului produs de aceștia - «„Femeia-liliac”, numită așa pentru timpul petrecut în peşteri pentru a afla „secretele” ascunse ale medicinei, a mărturisit că în loc să fie eradicat virusul din China, după ce a făcut publice scrierile și documentele sale despre virus, a fost judecată și pusă la zid.» (ciao.ro, 22.04.2020); «Avertismentul „femeia-liliac” din Wuhan.» (dcbusinees.ro, 27.05.2020); «Cercetătoarea care a fost supranumită

Batwoman și care este directorul Institutului de Virologie din Wuhan a spus că cercetarea virușilor necesită cooperarea transparentă între oamenii de știință și între guvernele lumii, iar politizarea științei „este un fapt regretabil”, a punctat Shi Zhengli, în interviul citat de Bloomberg.» (dcbusiness.ro, 27 mai 2020); Cuvântul s-a format prin compunere prin alăturare din substantivele „femeie” și „liliac”, după modelul engl. eng. *Batwoman*

pașaport sanitar – Document propus în Italia, care să ateste dacă un călător italian este sau nu bolnav de covid pentru a putea călători dintr-o parte în alta a Italiei – „Ministrul italian al afacerilor regionale, Francesco Boccia, a respins joi ideea instituirii unor *pașapoarte sanitare*, propusă de unele regiuni italiene pentru călătoriile în timpul acestei veri în contextul pandemiei de coronavirus, el considerând că o asemenea măsură ar fi neconstituțională.”(ziare.com, 28.05.2020), traducere după it. *passaporto sanitario*

răspânditori silențioși ai coronavirsului – «Potrivit unui nou studiu publicat recent în Proceedings of the National Academy of Sciences, persoanele infectate cu noul coronavirus care nu prezintă simptome ar fi de vină pentru jumătate din cazurile de COVID-19 în America. Aceste persoane sunt numite de cercetători „răspânditori silenţioşi ai coronavirusului,” deoarece sunt asimptomatice şi nu conştientizează că pot transmite boala, deşi nu prezintă simptome specifice COVID-19.» (csid.ro,14.07.2020)

super-răspânditor – pl. super-răspânditori – Persoană infectată cu SARS CoV 2, care răspândește foarte puternic virusul - «Oamenii de știință au început să folosească, din ce în ce mai des, o expresie care, inițial, a părut cel puțin ciudată – „*Super-răspânditorii* de coronavirus”. „Super-răspânditorii” au pur şi simplu „de 10 sau 100 de ori mai mult virus în picăturile lor de salivă decât alte persoane”, afirmă experţii.» (gândul.ro, 7.07.2020) Cuvântul s-a format prin derivare din prefixul *super-* și substantivul *răspânditor*, după modelul engl. *super-spider*. Are valoare negativă conferită de trăsăturile referentului.

4. Cuvinte împrumutate din alte limbi:

termoscanner, s.n – „Termoscanerul este un instrument care măsoară temperatura unei persoane sau a unei suprafețe, de la distanță, fără contact, bazându-se pe emisiile de raze infraroșii ale obiectului respectiv, relevate prin intermediul unei tehnologii informatice (harware-software) în interiorul dispozitivului.”

Pe plan internațional pași importanți pentru realizarea termometrelor moderne s-au înregistrat în secolul trecut. „ În anul 1900, oamenii de știință Max Planck, Joseph Stefan, Ludwig Boltzmann, Wilhelm Wien și Gustav Kirchhoff formulează ecuațiile fundamentale ale spectrului electromagnetic, cât și pe cele ale energiei radiației în infraroșu. Conceptul de pirometru cu infraroșu este enunțat de către Charles R. Darling în cartea sa *Pyrometry* în 1911. Apariția electronicii în anii 1930 permite industrializarea primelor termometre de acest tip, care din acest

moment reprezintă un instrument claisc de măsură pentru aplicații personale, industriale și universitare”, se menționează pe fr.wikipedia.org.

În 1964 doctorul german Theodor Benzinger a inventat termometrul auricular, în 1984, David Philips a inventat termometrul pentru urechi cu infraroșu, în anii 90 au fost inventate termometrele cu infraroșu frontale. (după *Historique et évolution du thermomètre médical dans le monde,* info-du-web.net).Conform altor surse bibliografice datele diferă, dar perioadele sunt cam aceleași.

În 2003, în timpul epidemiei SARS, la Singapore, a fost pus la punct primul sistem de măsurare a temperaturii în infraroșu pentru grupuri mari de oameni. (după aboutpharam.com, 10.04.2020)

Înintea pandemiei de coronavirus SARS-CoV-e era recomandat să fie folosit îndeosebi pentru copii.

Folosirea masivă a termometrului frontal s-a datorat pandemiei de covid, începând cu anul 2020 pentru a măsura temperatura corpului uman la intrarea în aeroporturi, gări, supermarketuri și diverse instituții, pentru prevenirea infectării cu noul coronavirus.

În ceea ce privește existența cuvântului „termoscaner” în limba română, înainte de anul 2020, nu posedăm contexte, ceea ce nu exclude prezența lui. În reclame comerciale online, apar denumirile: „termometru non-contact”, „termometru cu infraroșu”, „scaner termic digital”, termometru cu infraroșu la frunte, „Braun ThermoScan”; „termoscanner digital non contact”. Ultima denumire este mai rară și nu putem ști dacă nu este de dată recentă. În descrierea produsului nu apare cuvântul „termoscaner”, ci numai în titlu. În rest este denumit „termometru digital în infraroșu”, „termometru IR.”

În limba română cuvântul „termoscaner” înregistrează două forme fonetice: *termoscaner/termoscanner* și din punct de vedere gramatical este încadrat la genul neutru cu desinența *-e: termoscanere*, în limba italiană este invariabil.

Pentru a-i stabili etimologia am încercat să îi găsim corespondențe în câteva limbi europene. În dicționarele limbii engleze consultate apare denumirea *thermal scanner*, care ar putea constitui etimonul cuvântului românesc *scaner termic*. La unii producători apar și denumirile de produse: *thermoscan*, rar *thermoscanner*. În italiană este denumit *termoscanner*, dar și *scanner a pistola*, *scanner a infrarossi*, *scanner non-contact*. În franceză i se spune *thermomètre frontal*, *thermomètre sans contact*, *thermomètre infrarouge medical,* în germană *Thermoscanner.* Ar fi important de știut cu exactitate și în ce țară a fost inventat instrumentul și de unde a fost importat. Deși problema rămâne în studiu, cu anumite rezerve pentru moment propunem etimologie multiplă: germ. *Thermoscaner*, it. *termoscanner*, engl. *thermoscan.*

Urmărind felul în care a fost primit de utilizatori/vorbitori în rândul popoarelor român și italian se poate constata că în timp ce în România folosirea lui a creat panică, nemulțumire, deoarece pot fi scanate datele personale ale individului, poate iradia, în Italia a fost considerată o măsură benefică, deoarece temperatura se ia rapid și fără contact între indivizi, ceea ce ajută la prevenirea infectării de la unul

la altul. Singura rezervă a fost generată de aproximarea cu care se măsoară temperatura.

Kurzarbeit – «Kurzarbeit, în traducere „muncă scurtă", este o soluție aplicabilă în situații speciale, de criză, apărută în Germania acum mai bine de un secol, dar ajunsă cunoscută în urma rezultatelor excelente din perioada crizei financiare globale din 2008-2009…Conceptul este unul simplu, angajatorul reduce unilateral timpul de muncă, plătește salariul pentru timpul de muncă efectiv prestat de către angajat, iar statul suportă un procentaj din rest. Avantaje există pentru toate părțile implicate. Angajatul își păstrează locul de muncă și primește un salariu mai mare decât salariul corespunzător timpului de muncă redus."(capital.ro, 18.08.2020). «Ce e programul „Kurzarbeit" la care se gândește Guvernul Orban? „Kurzarbeit" s-ar traduce în limba germană drept *program redus de muncă*. E o măsură prin care eviți presiunea financiară de pe angajator și stat, dar nici nu lași salariatul pe drumuri. Practic, el rămâne cu un loc de muncă și e remunenat pe măsura activității sale reduse."(playtech.ro)

În România programul *kurzarbeit* a fost legiferat prin Ordonanța de Urgență nr. 132/2020.

Din punct de vedere gramatical, în limba română are deja forme flexionare, fiind articulat hotărât cu articolele „l" la N. și „lui" la DG.: „*Kurtzarbeit-ul* dezvoltat la Brașov." (bzb.ro, 25.06.2020); „Tot cu acelaşi prilej, deputatul PSD Roxana Mînzatu a arătat că introducerea *kurzarbeit-ului*, alături de alte măsuri de sprijin pentru companii sunt necesare şi sunt aşteptate de oameni." www.agerpres.ro, 23.06.2020. Termenul *Kurzarbeit* este împrumutat din limba germană, unde s-a format prin compunere din adj. *kurz* „scurt" și subst. *Arbeit* „muncă."

lockdown, art. hot. *lockdown-ul,* pl. *lockdown-uri* – „Aproape 5000 de cazuri noi de infectări. Nelu Tătaru despre *lockdown-ul* total.."(gândul.ro, 21.X.2020); „Nu de dragul l*ockdown-ului* se intră în *lockdown-uri*, ci pentru a reduce gradul de infectare."(m.hotnews.ro, 30.XI.2020); „Cetățenii s-au săturat de restricțiile anti-coronavirus și de *lockdown-uri*." (dw, 22.01.2021)

Cuvântul „lockdown" provine din limba engleză unde s-a format prin compunere din „lock" și „down." Pe Internet l-am găsit cu o definiție tradusă din limba engleză „O blocare este o politică de restricție pentru ca oamenii sau comunitatea să rămână acolo unde se află, de obicei din cauza riscurilor specifice pentru ei înșiși sau pentru ceilalți, în cazul în care se pot deplasa și interacționa liber." (en. Wikipedia.org.)

În limba italiană este definit ca „un protocol de urgență care impune restricții liberei circulații a persoanelor din diverse regiuni pentru protejarea persoanelor și pentru siguranța publică." (newsauto.it, 12.XI.2020).

În istoria omenirii au existat mai multe situații de lockdown, care s-au impus, mai ales, ca urmare a unor atacuri asupra unor instituții: în septembrie 2001, în America în urma atacurilor teroriste asupra Turnurilor Gemene, decembrie 2005 în Australia, 2008 la Universitatea British Columbia, 10 aprilie 2008 două școli au

fost închise în Canada, 19 aprilie 2013 tot orașul Boston a fost închis, 2015 tot orașul Bruxelles a fost închis mai multe zile, în 2015 a fost lockdown la Los Angeles. (Preluare sintetică după articolul *Che cosa significa in italiano la parola Lockdown e gli eventi storici în cui c'e stato*, fanpage.it, 11.11.2020)

Dacă lockdown-urile anterioare au durat de la câteva ore la câteva zile, lockdown-ul impus pe plan internațional din cauza pandemiei de coronavirus a fost cel mai lung și cel mai dur din istoria omenirii. Italienii l-au considerat o măsură necesară în condițiile pandemiei de coronavirus, dar au evidențiat și consecințele negative asupra stării psihice a oamenilor, pe care i-a afectat atât în plan fizic, cât și al relațiilor interumane. Italienii au manifestat nemulțumire, mai ales, în ceea ce privește acceptarea în limba italiană a cuvântului englez *lockdown*, în mod deosebit, din cauza faptului că limba italiană avea deja termenii corespunzători: *isolamento, blocco*, *blocaggio*. A se vedea comentariile articolului (*Lockdown e caprifuoco. Cos'e, cosa si puo fare? Differenza?*"(newsauto.it, 12.XI.2020)

Dario Portaccio (*Che cosa significa in italiano la parola Lockdown e gli eventi storici în cui c'e stato?* în Buone Notizie, 24.06.2020), în afară de motivația amintită mai sus, a stabilit și alte argumente: imprecizia (obscuritatea) termenului care nu este bine cunoscut de vorbitori, cuvântul *lockdown* înainte de pandemie era folosit în contexte războinice și pandemia nu este un război, iar tratarea ei ca un război, ar afecta relațiile interumane, deoarece oamenii s-ar putea privi unii pe alții ca niște inamici. Cu toate acestea, s-a internaționalizat foarte repede și din limbile cunoscute de noi l-am găsit în română, italiană, franceză, germană, spaniolă (În spaniolă, destul de rar, fiind preferat termenul *confinamiento*).

În limba română cuvântul „lockdown" a fost și este întrebuințat mai ales în limbajele specializate, media, medicină etc. În vorbirea comună a fost preferat sinonimul său parțial *carantină*, deja existent în limbă, adaptat la specificul limbii române, foarte bine cunoscut de vorbitori.

Am întâlnit situații în care ambele cuvinte apar în același articol și chiar contexte în care „lockdown" a fost tradus în paranteze prin „carantină": „Austria intră și ea în *lockdown* (carantină)." (youtube). Nu am auzit nicio persoană spunând „X este în lockdown."; „Mă aflu în lockdown."

Românii nu par a fi fost preocupați prea mult de prezența cuvântului „lockdown" în limbă română, ci de consecințele avute de măsurile restrictive asupra populației. După cum bine știm, luările de poziție împotriva acestora sunt numeroase și unele chiar foarte dure.

După cum se observă din contextele de mai sus, în limba română, substantivul *lockdown* are forme flexionare, a fost încadrat la genul neutru cu desinența-*uri*. Datorită frecvenței lui foarte mari în vorbirea oamenilor de pretutindeni Collin's Dictionary l-a declarat cuvântul anului (https://www.collinsdictionary.com/woty).

Exscalate4CoV – „Un consorțiu finanțat de UE *Exscalate4CoV* a anunțat identificarea acestui tratament. Pentru cercetare a fost folosită o super platformă de calcul pentru a face mai repede procesele de pre-testare. E una dintre cele mai performante platforme." (playtecch, 21.06.2020)

Cei mai mulți termeni apăruți pe plan internațional și împlicit și în România, excerptați de noi din vocabularul presei aparțin domeniului medical.

Printre aceștia pot fi amintiți:

Ab8 – Medicament experimentat de specialiştii de la Facultatea de Medicină a Universității din Pittsburgh SUA pentru tratarea covid. – „Este vorba mai exact despre o moleculă de zece ori mai mică decât un anticorp, moleculă ce a fost folosită pentru a crea medicamentul Ab8, potrivit Fox News."gândul.ro, 15.09.2020

Afivavir – „Ministrul Sănătății din Rusia a anunțat că a omologat un nou medicament despre care susține că este cel mai eficient în combaterea coronavirusului. *Afivavir* este un antiviral creat şi testat în timp record - cea mai importantă funcție este aceea de a reduce considerabil capacitatea de reproducere a COVID-19."(digisport, 31.05.2020)

Arbidol (**umifenovir**) – Antiviral rusesc folosit în tratamentul anti-covid – „Specialiștii au introdus în schema de tratament umifenovirul, un antiviral rusesc. Avantajul umifenovirului este că are puține reacții adverse și este ușor de suportat de organism."(mediafax.ro, 24.05.2020) „Eu vreau să aduc medicamente din India, Favipiravirul, sau Arbidolul din Rusia." (gândul.ro, 15.10.2020) În Rusia medicamentul este vechi, datând de prin anii 70. Nouă este numai folosirea lui în România pentru tratarea covid.

B117 – Denumire atribuită noii tulpini de coronavirus care s-a manifestat în Anglia – „Organizația britanică a întrebat bolnavii cu privire la simptomele bolii în intervalul 15 noiembrie – 16 ianuarie, după ce noua variantă a virusului, denumită *B117*, a fost descoperită în Kent în luna septembrie a anului trecut, iar de atunci tulpina respectivă s-a răspândit peste tot în lume, inclusiv în România." (gândul.ro, 30.01.2021)

Comirnaty (BNT162b2) – „Comisia Europeană a acordat pe 21 decembrie autorizația condiționată de punere pe piață pentru vaccinul produs de Pfizer/BioNTech, sub numele de *Comirnaty (BNT162b2)*, cu indicație în imunizarea activă pentru prevenția bolii COVID-19, la persoanele cu vârste de peste 16 ani. Decizia a venit în urma recomandării Comitetului pentru Produse Medicale de Uz uman (CHMP) din cadrul Agenției Europene a Medicamentului (EMA), care în aceeași zi a ajuns la concluzia că beneficiile vaccinului depășesc riscurile." (raportuldegarda.ro, 22.12.2020)

Coronil – Produs obținut din plante, creat în India pentru vindecarea noului coronavirus – „Unul dintre cei mai cunoscuți maeștri yoga din India, Baba Ramdev, este forțat de guvern să înceteze publicitatea pentru un nou produs pe bază de plante cu care yoghinul susține că-i poate vindeca pe pacienții de Covid-19, potrivit Bloomberg... Miliardarul indian a organizat un mare eveniment de vânzări în care a dezvăluit o tabletă numită „*Coronil*", cu care el susține că ar fi vindecat 100% pacienții de coronavirus în decurs de șapte zile." (gândul.ro, 24.06/2020)

Elecsys Anti-SARS-CoV-2 – „Un nou test serologic, *Elecsys Anti-SARS-CoV-2*, a fost dezvoltat de către compania Roche și ar putea fi disponibil în UE,

Elveția și Turcia, de la începutul lunii mai, pe baza certificării CE. Acesta este în curs de evaluare FDA (Food and Drug Administration) printr-o procedură specială (EUA – Emergency Use Authorization) pentru a fi disponibil și în Statele Unite ale Americii.” (raportuldegarda.ro). „Imunotestarea prin *Elecsys Anti-SARS-CoV-2* detectează in v*itro* anticorpii SARS-CoV-2 din probe de sânge. În funcție de modelul folosit, se vor putea analiza până la 300 de teste pe oră. Rezultatul unui test este disponibil în aproximativ 18 minute.”(raportuldegarda.ro)

EpiVacCorona – „Putin lansează al doilea vaccin rusesc anticovid: Se numește *EpiVacCorona*!Vaccinul pe bază de peptide, care necesită o vaccinare dublă, *EpiVacCorona*, a fost dezvoltat de Institutul Vector din Siberia.”(gândul.ro, 15.X.2020)

EXO CD-24 – „Cercetătorii din Israel au găsit un nou tratament anti-COVID-19, la Spitalul Ichilov din Tel Aviv. Medicul Herman Berkovits, doctorul personal al premierului Benjamin Netanyahu, a explicat pentru GÂNDUL.RO că medicamentul se numește *EXO CD-24* și este o substanță proteică care a fost folosită în cercetarea cancerului.” (gândul.ro, 5.02.2021)

Favipiravir (Avigan) – „Ministerul Afacerilor Externe și Ministerul Sănătății anunța primirea unei donații din partea Guvernului Japoniei, constând într-un lot de 12.200 de tablete de Avigan (Favipiravir), medicament experimental dezvoltat de compania niponă Toyama Chemicals și utilizat în tratamentul afecțiunilor cauzate de noul coronavirus.” (ziare.com, 13.06/2020)

Sputnik –V – „Rusia și-a numit vaccinul anti-Covid *Sputnik-V*.”(gândul.ro, 11.08.2020)

Vaccinul Astra-Zeneca-Oxford – „Vaccinul *AstraZeneca* este eficient și împotriva tulpinii britanice, susține Universitatea Oxford, care a participat la crearea lui. Vaccinul dezvoltat de compania AstraZeneca în colaborare cu Universitatea Oxford are aceeași eficacitate împotriva tulpinii britanice a coronavirusului ca şi în cazul celorlalte variante aflate anterior în circulație, a anunțat vineri universitatea britanică, transmite Reuters, potrivit Agerpres.” (digi24.ro,5.02.2021) După cum reiese din context, vaccinul poartă numele instituțiilor producătoare.

Vaccinul COVID-19 Moderna – „*Vaccinul COVID-19 Moderna* este un vaccin pentru prevenirea bolii virale cauzată de coronavirus 2019 (COVID-19) la persoanele cu vârsta de cel puțin 18 ani… Cât timp asigură protecție vaccinul *COVID-19 Moderna*?” (anm.ro, 6.01.2021). Numele vaccinului este cel al firmei producătoare. În vorbirea comună i s-a spus „Moderna.”

Vaccin Pfizer/BioNTech – „Marea Britanie a devenit prima țară de pe glob care a aprobat utilizarea vaccinului anti-COVID-19 *Pfizer / BioNTech* pe scară largă.”(gândul.ro, 2.XII.2020). În media predominat denumirea *vaccinul Pfizer*. „Vaccinul Pfizer împotriva COVID-19 este o reușită, dar nu reprezintă o soluție.” (gândul.ro, 9.11.2020), iar în vorbirea comună i s-a spus simplu, „vaccin.” Denumirea este alcătuită din numele celor 2 firme care au creat vaccinul.

Concluzii

Pe cât de păguboasă a fost și este în planul sănătății umane și al economiei mondiale, pandemia de coronavirus s-a dovedit destul de creativă în plan lexical.

Atât la nivel internațional, cât și național, cuvinte anterioare pandemiei au dobândit o frecvență foarte mare sau sensuri noi/specializate și au fost create cuvinte noi.

Pe lângă apariția de cuvinte noi, se constată și o migrare a unor termeni din limbajele speciale către limbajul media și către limba comună.

Faptul că epidemia s-a manifestat la nivel mondial și rapiditatea și amploarea cu care mass-media a mediatizat informația la nivel internațional au făcut ca în plan lexical multe din cuvintele-vedetă ale acestei perioade să devină termeni internaționali, amplu mediatizați și dezbătuți: „coronavirus”, „noul coronavirus”, „SARS-CoV 2”, „covid”, „lockdown”, „distanță/distanțare socială”, „telemuncă”, „telemedicină”, „redemsivir”, „Astra/Zeneca”, „Phizer”, „Moderna”, „kurzarbeit”, „termoscanner”, „(RT-)PCR” etc.

În presă s-au dat definiții, s-au explicat etimologii, s-au publicat articole cu privire la atitudinea vorbitorilor de acceptare sau respingere a unora dintre ele, cu privire la folosirea lor corectă sau greșită, la necesitatea lor în unele limbi.

Receptarea lor de către populație a evoluat de la curiozitate, dorință de cunoaștere, până la saturație, plictis, chiar dezgust, respingere, din cauza amplei mediatizări și a efectelor negative pe care le-au avut asupra vieții oamenilor referenții denumiți de ele. „Coronavirus”, „corona” și „covid” au devenit cuvintele-sperietoare pronuțate adeseori cu spaimă și care ar fi fost posibil să fie generatoare de eufemisme.

Sintagma „distanță/distanțare socială” din punct de vedere lexical a avut parte de cele mai ample dezbateri, în mod deosebit din cauza consecințelor negative asupra sănătății umane pe care le poate avea folosirea ei greșită.

Chiar dacă o dată cu dispariția contextului extralingvistic care le-a creat frecvența unora dintre ele se va diminua, prin prezența lor în articolele presei actuale și prin înregistrarea în dicționare își vor păstra peste timp o puternică valoare documentară a unei perioade marcante din istoria umanității.

Bibliografie

Cos'è e come funziona il termoscanner?, riminitoday.it., 11.06.2020

Che cosa significa in italiano la parola Lockdown e gli eventi storici in cui c'è stato? fanpage.it.

Cîțu, Laura – *Vocabularul în vremea pandemiei*, upit.ro, 2.06.2020

Ce diferență există între distanțarea fizică și cea socială? Care este mai greu de suportat?, descopera.ro, 25.05.2020

Crângașu, Elena – *Distanțare fizică sau socială? Care e diferența și care e mai greu de suportat?* mediafax.ro, 24.05.2020

DCR3 – Dimitrescu, Florica (coordonator), Ciolan, Alexandru/Lupu,Coman – *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a III-a, Editura Logos, 2013

Debardieux, Bernard – *La distance sociale, est-elle vraiment sociale*?, wp.unil.ch, 09.07.2020

DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Univers enciclopedic, 1998
Distanziamento sociale, accademiadellacuscra.it
DEX online
DN 4 – Marcu, Florin *Noul dicționar de neologisme*, Editura Academiei, 1997
DNAR - Trifan, Elena/Trifan, Adrian Ioan – *Dicționar de neologisme și abrevieri recente*, Editura Scrisul Prahovean, Cerașu, jud. Prahova, 2003
Doly, Jean-Pierre – *Distance sociale ou distance physique? Activité sportive ei intelligence collective*, veillemag.com
en.wikipedia.org
fr. wikipedia.org.
Historique et évolution du thermomètre médical dans le monde, info-du-web.net
Hordé, Pierrick – *Test PCR: fiabilité, Covid, criblage, de la résultat, quand le faire?*, sante.journaldesfemmes. fr., 11.02.2021
Iftimoaei, Ciprian – *Distanța fizică versus distanța socială. Clarificări și o discuție*, adevărul.ro, 17.04.2021
it.wikipedia.org.
Kern, Julie – *Dépistage de la Covid-19: Qu-est-ce que le teste PCR?*, futura-sciences.com, 15.09.2020
La distancion sociale: sa définition et la façon de la gérer au quotidian, lifespeack.com
Lascu, Eugen – *Distanțarea socială sau distanțarea fizică?*, financialintelligence.ro, 13.04.2020
Gasperini Brunella – *Distanza fisica si, distanza sociale no: combatere il virus rafforzando le relazioni,* d.repubblica.it, în 9.XI.2020
La RT-PCR Covid 19, c-est quoi? labtestonline.fr., 08.02.2021
Neguț, Daniel – *Distanțare fizică vs. distanțare socială*, uzp.org.ro, 20.XII.2020
Osic, Monica – *Flexicuritate și termometrizare. Cuvintele stâlcite care „îmbogățesc" limba română*, jurnalul.ro, 6.07.2020
ro.wikipedia.org.
Târlescu, Ruxandra/Adelina, Vișan – *Telemedicina, în sfârșit reglementată în România: Apar bazele legislative pentru favorizarea investițiilor în domeniu,* zf.ro. 18.12. 2020
Telemunca vs. munca la domiciliu: Cum te adaptezi la contextul actual ca mod de lucru, sodexo.ro, 17.XII.2020)
Trifan, Elena (2010) – *Formarea cuvintelor în publicistica actuală. Derivarea. Perioada 1990-2001*, Editura Digital Data, Cluj
Vasiliu, Laura (1989) – *Formarea cuvintelor în limba română, volumul al III-lea. Sufixele. Derivarea verbală. (FCIII)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România
Zafiu, Rodica – *Distanță socială*, dilemaveche.ro, nr. 840 (26 martie-1 aprilie 2020)
Zafiu, Rodica – *Termometrizare*, dilemaveche.ro, nr. 842, 28 mai-3 iunie/2020)
Wasserman Danuta, Rutger van der Gaga, Jan Wise - *„Distanțare fizică" și „apropiere emoțională", în loc de „distanțare socială,"* antisuicid.ro, 20 aprilie 2020
https://www.collinsdictionary.com/
https://dictionary.cambridge.org/
https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/

Abstract

The present article draws upon lexis specific to the coronavirus pandemic, but with different phonetics as per the words analysed in the previous article: "coronavirus", "corona", "SARS-CoV-2", their compounds and derivatives.

We considered not onlythe words/phrases/collocations existing prior the appearance of the new coronavirus, but which in the pandemic context increased their frequency or enriched their meaning, but alsonewly formed words – either by internal means, or as loanwords.

There have been analysed the phonetics, meaning, form, etymology, evolution of the word, the way it was perceived by the speakers at the level of one language and also comparatively.

Observații privind revitalizarea structurilor stereotipe de polaritate negativă în limbajul artistic

AURELIA TURCU
Universitatea de Vest din Timișoara
aureliaturcu@yahoo.fr

Cuvinte-cheie: *cuantificatori stereotipi negativi, scalaritate, revitalizarea stilistică a clișeelor, convergență semantică și stilistică, efecte discursive*

Câmpul lingvistic al formulelor cuantificatoare minimale stereotipe reprezintă un teren generos pentru cercetarea stilistică, atât la nivelul limbii cât și, mai ales, în limbajul artistic. Deși analiza noastră își propune să focalizeze cuantificatorii negativi din limbajul artistic, ea nu poate exclude raportările la funcționarea acestora în uz, în virtutea existenței unui circuit dinamic între cele două zone lingvistice: creații cândva proaspete ale vorbitorilor și ale scriitorilor, lexicalizate în diacronie, revitalizate ulterior în limbajul artistic în exploatări discursive novatoare.

Este vorba de structuri conținând lexeme cuantificatoare alese de vorbitori și/sau de scriitori în funcție de o viziune subiectivă, pentru a exprima unități de referință ce desemnează o cantitate minimă absentă sau prezentă: „un grăunte de adevăr", „un strop de fericire", „un fir de nămol", „o pată de azur", „o bobiță de rouă" etc. Lexemele în cauză apar fie în construcții negative în care unitatea de referință, considerată o cantitate minimă, este absentă, cazul expresiilor idiomatice de tipul „N-a mișcat un deget pentru mine", fie în construcții afirmative sentențioase, cum ar fi „Îi dai un deget și el îți ia toată mâna", în care unitatea cantității minime este prezentă.

Dincolo de terenul idiomatic al structurilor negative, aceste lexeme, pe care le-am putea numi cuantificatori minimali metaforici, comparativi, metonimici, în funcție de mecanismul stilistic al cuantificării și de gradul lui de figuralitate: „un deget / degețel de copil", „un picior de om", „o față de om" etc., sunt prezente atât în uz cât și în limbajul artistic, bucurându-se de o libertate mai mare de combinații sintagmatice față de „patul lui Procust" al locuțiunilor verbale stereotipe. Remarcăm în acest sens, spre ilustrare, cazul stereotipului nominal „deget", lexem care poate funcționa ca un cuantificator de măsură fizică în contextul: „Praful era de un deget pe mobile", pe când în contextul locuțiunii negative „N-a mișcat un deget pentru mine", el măsoară acțiunea, efortul. Ba mai mult, în contextul afirmativ al exemplului, „degetul" își pierde sensul de cantitate minimă, dobândind un sens contrar, validat și de un cuantificator antonim al acestuia: „Pe mobile nu era niciun fir de praf". Astfel, două lexeme cuantificatoare sinonime, ambele

exprimând punctul minim de referință în structuri negative, se pot regăsi în discurs în relații semantice de opoziție, grație libertății pe care le-o asigură contextele afirmative.

Urmărit în diacronie, procesul lexicalizării termenilor[1] cuantificatori din structurile negative evidențiază modificări semantice sub presiunea negației, cele mai multe parțiale, mai rar totale, cum este cazul limbii franceze, unde a avut loc desemantizarea totală a unor substantive, devenite prin golirea treptată de sens, adverbe negative: „pas”, „point”, „goutte”, „mie[2]”.

Jacques Vendryès sublinia în anii 70 rolul determinant al presiunii exercitate de negație asupra lexemelor cuantificatoare, vorbind de un „efect contagios”[3] al negației în cazul acestui tip de structuri.

La aprofundarea studiului sintactico-semantic al negației, în general, și al structurilor stereotipe negative, în special, și-au adus o contribuție notabilă pragmatica și teoria enunțării, din perspectiva căreia „polaritatea sintactică nu este decât un aspect al fenomenului mai vast al polarității semantice și pragmatice”[4]. Această reașezare în abordarea construcțiilor stereotipe cuantificatoare negative ne va servi ca reper de bază în analiza contextelor revitalizante din limbajul artistic.

Perspectiva semantică a polarității sintactice a introdus modelul de interpretare scalară a cuantificatorilor negativi din locuțiunile idiomatice, evidențiind statutul fictiv, subiectiv, al ambelor tipuri de extremități scalare.

I. Lexeme stereotipe în sintagme nominale

Analiza noastră va urmări pentru început funcționarea contextuală a lexemului „strop”, prezent în uz în clișee cuantificatoare pozitive: „Aveam nevoie de un strop de îngăduință din partea ta”, și, cel mai frecvent, în structuri negative, în combinații cu diferite verbe sau în locuțiunea de formă afirmativă „până la ultimul strop”, cu sens negativ („până nu a mai rămas nimic”), reprezentând cazul unei polarități negative emfatice. Iată câteva contexte din uz:

N-am băut astăzi niciun **strop** de alcool.
N-am pus în gură **strop** de alcool.

---

[1] Aceștia sunt denumiți de majoritatea lingviștilor termeni cu polaritate negativă (TPN). Cf. Francisco Hernández Paricio, « Négation et polarité : les métaphores de la quantité », in *Langages*, 40e année, nr. 162, 2006, p. 74.

[2] Analizând parcursul gramaticalizării substantivelor în cauză, Mark Wilmet surprinde, într-o primă fază a evoluției, o „dematerializare” semantică a termenilor, inevitabilă pentru asigurarea compatibilității sintagmatice a acestora cu orice verb. Lingvistul distinge faza următoare, în care concurența dintre adverbele rezultate a eliminat multe dintre ele, și faza modificărilor formale din structura negativă în franceza modernă. Cf. Mark Wilmet, *Grammaire critique du français*, 3e édition, Bruxelles, Duculot, 2003, p. 758.

[3] Jacques Vendryès, *Le langage : introduction linguistique à l'histoire*, Paris, Albin Michel, 1968, p.182.

[4] G. Fauconnier, « Polarité syntaxique et sémantique », in *Linguisticae Investigationes,* 1977, vol. 1, nr. 1, p. 1-38.

Niciun **strop** de ploaie n-a căzut de o lună.

În limbajul artistic, regăsim „stropul” funcționând „sub o înfățișare proaspătă”, ca urmare a trecerii în plan figural, prin modificări semantice radicale, respectiv prin schimbarea semelor definitorii [+ concret] şi [+ lichid] în contrariul lor: [- lichid] „strop de brânză” și [- concret] „strop de gelozie”[5]:

(1) Bine, jupâneasă Zamfiră, (...) pe cât văd, dumneata îți bați joc de noi: am uitat, ce-i drept, să-ți spun că dumnealui e Flămânzilă din poveste (...) și dumneata ne încurci c-**o lingură** de borș și cu-**n strop** de brânză? (Calistrat Hogaș, *Pe drumuri de munte*)

(2) Am să încep a spune
Părțile definite prin noi
Avem soare și ploi
Adăugăm la totu' **un strop** de gelozie.
(Adriana Rusu, *E special*, în vol. *Versuri*)

Este evidentă, în ambele exemple, funcționarea lexemului cuantificator „strop”, sub auspiciile unei polarități semantice și pragmatice care o înglobează contextual pe cea semantică a negației. În exemplul din Hogaș, identificăm cel puțin trei indicii semantice ale contextului[6], la care se adaugă cel formal al interogației retorice, indicii care confortează valoarea negativă a cuantificatorului „strop”:

- Jupâneasa își bate joc de cei doi călători, oferindu-le o masă total insuficientă;
- Ambii călători sunt înfometați, dar tovarășul de drum al naratorului este un gurmand notoriu (Flămânzilă din poveste), precizare ce sporeşte gradul de insatisfacție;
- Verbul „a încurca” (pe cineva), cu sensul lui idiomatic negativ „a nu fi de niciun folos”.

Cele trei indicii asigură convergența unei tonalități ironice a mesajului comunicat, pusă și ea în slujba potențării sensului negativ al cuantificatorului analizat.

Proza poetică a lui Hogaș abundă în surprinzătoare exploatări ale lexemelor de cuantificare, vădind o certă predilecție a prozatorului pentru revitalizarea

[5] Ni se pare interesant faptul că româna este total permisivă la schimbarea figurală a semnelor din opoziția [±lichid], în timp ce franceza, care, așa cum am arătat, și-a gramaticalizat lexemul „goutte”, nu admite decât rare metaforizări în limbajul artistic. De exemplu „des gouttes de soleil” (Maupassant), consemnat de *Petit Robert*.

[6] Francisco Hernández Paricio, trecând în revistă diferitele puncte de vedere privind factorii determinanți în funcționarea și interpretarea TPN, semnalează rolul contextului alături de negație și de funcția conversațională: „les TPN seraient des expressions sensibles du fait qu'ils dépendent de certaines propriétés du contexte pour être correctement interprétés”, *op. cit.,* p. 74.

stilistică a clișeelor, atât din categoria structurilor afirmative, cât și din cea a locuțiunilor cu polaritate negativă.

Același lexem „strop", al cărui sens negativ am arătat că poate fi întărit contextual prin **convergență semantică**, l-am identificat, la același autor, în contexte în care potențarea locuțiunilor de polaritate negativă este accentuată prin **convergența stilistică** a doi sau mai mulți termeni cuantificatori. Iată două contexte revelatoare în acest sens:

(3) Cerul (...) făcuse să răsară pe o **așchie** de stâncă, într-**un strop** de țărână, nemuritoarea și minunata floare de colț. (Calistrat Hogaș, *Pe drumuri de munte*).

(4) Neaga luneca pe lângă noi cu undele-i grăbite (...) și cel mult dacă **o rază** rătăcită din apusul înflăcărat mai arunca **un strop** de lumină peste luciul ei cuprins de umbră. (Idem, *ibidem*).

În contextul 3, lexemul stereotip „strop" funcționează într-o juxtapunere cu un lexem cuantificator nelexicalizat, reprezentând o creație metaforică a scriitorului („așchie de stâncă"). E important să observăm că cele două lexeme se potențează reciproc nu numai în plan semantic, ambele desemnând o spațialitate minimală, evaluată subiectiv, ci și în plan stilistic, prin reverberațiile lor simbolice, într-o convergență figurală. Astfel, extaziat în fața frumuseții nepământești a florii de colț, răsărite prin miracol divin („cerul făcuse să răsară"), scriitorul își justifică viziunea printr-o remarcabilă „argumentație" poetică, structurată pe două paliere ale notațiilor perechi:

- palierul spațial („pe o așchie", „într-un strop");
- palierul esenței portretistice divine a florii de colț („nemuritoare", „minunată").

Fiecare palier conține, la rându-i, câte o pereche de notații descriptive, configurând o arhitectură stilistică exemplară prin simetria ei. Aceasta cu atât mai mult cu cât fiecare din elementele perechi slujește ideea miracolului divin. Cele două epitete „nemuritoare" și „minunată" o exprimă explicit, pe când cele două lexeme ale spațialității minime o sugerează pe cale simbolică:

- „așchia" și „stropul", prin sensul lor subiectiv de unități scalare minimale desemnând spațialitatea, trimit la ideea unui loc impropriu, la limita imposibilului pentru germinație, posibilă însă grație unui miracol divin;
- „stânca" simbolizează perenitatea spațiului muntos, a înălțimilor inaccesibile, trimițând la ideea eternității spațiului divin, în antiteză cu „țărâna", simbol al spațialității lumii terestre caduce, atât în timpul vieții, cât și după moartea acesteia.

Dacă exemplul 3 prezenta convergența stilistică a doi termeni cu referenți diferiți („așchie de stâncă" și „strop de țărână"), în exemplul 4 avem de a face cu

doi termeni sinonimi ai aceluiași referent: *lumina*. E interesant de urmărit în strategia stilistică a autorului traiectoria opțiunilor acestuia, respectiv ordinea distribuției celor doi termeni în succesiunea notațiilor descriptive. Fiind vorba de două lexeme sinonime, trimițând la același referent, am putea crede că inversarea ordinii „strop/rază” în loc de „rază/strop” ar putea fi indiferentă. În realitate este vorba, așa cum am menționat, de o reală strategie stilistică pe care o vom explica în cele ce urmează.

- Hogaș a preferat, în primul rând, atribuirea determinantului „de lumină” lexemului „rază”, pentru evitarea sintagmei banalizate „rază de lumină”;
- A ales de asemenea să-i atașeze epitetul „rătăcită”, care servește tocmai la potențarea valorii scalare minimale, într-o sintagmă a locuțiunii de polaritate negativă după un model clasic din uz, în care sensul scalar minimal este întărit de determinantul locuțiunii. Este cazul sintagmelor „o para **chioară**”, „un ban **găurit**”, „o ceapă **degerată**” din locuțiunile „a nu avea para chioară”, „a fi fără de para chioară”; „a valora cât o para chioară / cât un ban găurit”; „a nu face nici cât o para chioară / un ban găurit / o ceapă degerată”.

Ne-a reținut atenția existența în corpusul menționat a unor perechi de locuțiuni formate dintr-o structură cuantificatoare afirmativă cu sens negativ („a valora cât”, „a face cât”) și din varianta negativă emfatică, obținută prin adăugarea adverbului negativ „nici” („a nu valora nici cât”, „a nu face nici cât”). Cazul este interesant din perspectiva scalarității cuantificărilor figurale în măsura în care el evidențiază că adăugarea adverbului „nici” facilitează tocmai atingerea celei mai de jos trepte scalare negative a cuantificării, respectiv a gradului maxim de emfază, în comparație cu varianta formală afirmativă.

Același adaos adverbial ne-a prilejuit formularea ipotezei conform căreia adverbul „nici” a fost adăugat ulterior în diacronie locuțiunilor respective, ca element compensatoriu în urma uzurii sensului cuantificator negativ inițial.

Ne vom opri în continuare la un alt tip de context în care unul și același lexem cuantificator este folosit cu ambele sensuri ale sale, propriu („strop de ploaie”) și figurat („strop de apă vie”), în prezența unui alt cuantificator lexicalizat: „o mână de țărână[7]”, cele trei ocurențe funcționând într-o ingenioasă rețea figurală, cuantificatoare.

Contextul aparține poeziei satirice „Povestea unui «Cineva»” de Ion Minulescu, o remarcabilă probă a măiestriei autorului în mânuirea unui întreg arsenal de mijloace lexico-gramaticale și stilistice, puse în slujba polarității negative, într-un demers poetic satiric cu efecte comice:

(5) Dar ce păcat ... că-n ziua când pleda
Că-n lume singur «El» e «cineva»
Și jubila că-n veci n-are să fie
Decât același **strop** de «apă vie»

[7] Și acesta cu dublu sens, propriu și cuantificator, în contextul „aceeași rece mână de țărână”.

N-a fost decât un mare ... «foc de paie»
Pe care primul **strop** de ploaie
L-a stins, ca să nu mai rămână
Decât aceeași rece mână
de țărână
În cimitirul «Pătrunjel».

Mimând țesătura textuală narativă a „poveștii” unui megaloman, Minulescu construiește portretul satiric al celui care se consideră unicul «cineva» din lume, „frate bun cu Sfântul Duh”, respectiv „un strop de apă vie”. Obștescul sfârșit („un strop de ploaie”) curmă viața infatuatului „strop de apă vie” – în realitate un simplu „foc de paie” – surprinzându-l în plin delir oratoric al împăunării sale și reducându-l la o „mână de țărână”.

Este evident că cele trei ocurențe ale lexemelor cuantificatoare ocupă o poziție centrală în rețeaua figurală a textului, construită pe eșafodajul unei largi izotopii a cuantificării scalare negative.

Un argument deloc neglijabil al acestei poziții centrale ni-l oferă observația conform căreia cele trei sintagme figurale corespund celor trei momente importante ale subiectului unei narațiuni, respectiv al „poveștii” megalomanului: expozițiunea, punctul culminant și deznodământul.

Abordând tonalitatea unei satire necruțătoare, definitorie pentru retorica sa umoristică, Minulescu a recurs, în afară de cele trei lexeme, la un număr surprinzător de mare de mijloace figurale și lexico-gramaticale, în raport cu economia textuală și cu simplitatea aparentă a poeziei. Le vom releva pe cele mai semnificative în redarea ideii poetice și în obținerea efectelor stilistice:

a) Astfel, lexemul „*strop*” funcționează, în cele două sintagme, într-o simbolistică antonimică ce conotează nemurirea, opusă caducității derizorii a vieții terestre. Acest ultim sens, iradiat analogic de expresia familiară „apă de ploaie”, cu sensul de „fără nicio valoare”, întărește semnificația sintagmei din construcția antonimică.

b) Cu aceeași valoare conotativă funcționează, într-o antiteză mai subtilă, spațialitatea divină pe care și-o arogă „în zborul minții lui” megalomanul și spațialitatea terestră, depozitara rămășițelor umane după moarte: cimitirul. Acesta poartă numele de „Pătrunjel”, prin același demers reductor prin care substantivul este compromis stilistic în contex, fiind lăsat să cadă în deriziune.

Interesant este faptul că Minulescu nu s-a oprit întâmplător la acest substantiv, pe care îl regăsim într-o locuțiune verbală familiară românească, „a sta cu pătrunjel pe burtă”, cu sensul de „a zace în mormânt”, „a fi mort și îngropat”, sinonimă cu delicata expresie metaforică „a mirosi viorelele la rădăcină”, un calc din franceză, atestat ca atare în dicționarele de expresii frazeologice. Ambele limbi dispun de locuțiuni verbale familiare sau populare în componența cărora figurează fie lexeme nepoetice ca „pătrunjelul” în română și „des pissenlis” (păpădii) în franceză: „manger des pissenslis par la racine”, fie lexeme poetice, cum sunt

„viorelele” dar și „trandafirii” din locuțiunea franceză populară „faire pousser les roses”[8].

c) Ecuația metaforică a „stropului de apă vie” redus la „un foc de paie” reține atenția pentru măiestria poetului în revitalizarea contextuală a lexemului „strop”, introdus într-un cuplu verbal puternic negativ ce potențează relația antonimică dintre cele două sintagme prin:

- opoziția semnificantă a celor două timpuri ale predicatelor: „n-are să fie” (viitor – timp al iluziilor) / „n-a fost să fie” (timp al certitudinii acțiunii săvârșite);
- simetria folosirii adverbului negativ restrictiv „decât”, însoțind ambele predicate la formă negativă din structura polară;
- corespondența antonimică dintre termenii simetrici, perechi, ai sintagmelor: „strop de ploaie / mare foc de paie”. Dubla opozitie vizează, pe de-o parte, perechea „apă /foc” și, pe de altă parte, perechea „strop (cantitate minimă) / mare”.

d) Semnalăm o interesantă opoziție contextuală între două sintagme cu sens temporal, aflate la distanță: „în veci” / la „primul strop”, în care adjectivul numeral marchează momentul unu al perspectivei temporale din deznodământul „poveștii”, în opoziție cu locuțiunea adverbială temporală „în veci”, expresie a eternității.

e) Cea mai puternică antonimie din rețeaua semnificațiilor negative a poeziei, spre care converg toate antonimiile analizate, este realizată de perechea celor două pronume „cineva” și „nimic”. Asocierea lor într-o relație antonimică s-a realizat cu prețul unor modificări morfo-semantice operate în serviciul efectelor discursive urmărite. Astfel, în cazul pronumelui nehotarât „cineva”, s-a exploatat sensul lui familiar de „om de seamă”, intensificându-i-se această valoare prin substantivare: „un «Cineva»” și „acest «Cineva»”. Aceasta în condițiile existenței în uz a formei sale antonimice substantivate „un nimeni”, purtătoare de sens devalorizant accentuat prin SVG. Or moartea survenită a implicat pierderea trăsăturii semantice ([+ animat]), făcând imposibilă transformarea lui „cineva” într-un „nimeni”.

Construcția antonimiei contextuale „cineva / nimic” este potențată, într-o perspectivă scalară negativă, de aceleași mijloace gramaticale și lexicale: verb la negativ, însoțit de adverbul negativ restrictiv și lexemul „o mână”. Dar, în mod

[8] Am putea deduce că această locuțiune l-a inspirat pe Romulus Vulpescu în secvența unei metafore filate din admirabilul poem „Vine vremea”:

Vine clipa să-nfioare
Mitul necesar,
Vine clipa când mioare
În folclor tresar.
Vine vremea la izvoare
Să ma-ntorc deci iar,
Vine vremea să dau floare
Poate fructe chiar.

Atât Minulescu cât și Vulpescu au extras termenul de bază din structurile stereotipe și l-au valorizat stilistic în intențiile distincte analizate.

surprinzător, Minulescu, nemulțumindu-se cu tiparul negativ „n-a rămas decât o mână de țărână”, a operat o breșă semantică în structura acestuia prin adăugarea adjectivului „rece”. Prin acest adaus figural metonimic, lexemul cuantificator al sintagmei devine, contextual, polisemantic, respectiv apt să sugereze aneantizarea megalomanului, surprinsă într-o viziune graduală ca proces (moarte, răcire), la care se adaugă starea rezultativă sugerată prin numele prozaic al cimitirului, a cărui inferență ne-a orientat analiza de la punctul b).

II. Lexeme stereotipe în locuțiuni verbale negative

În cele ce urmează ne vom ocupa de o categorie distinctă de structuri cuantificatoare, cea a expresiilor idiomatice, mai precis a locuțiunilor verbale cu polaritate negativă revitalizate în limbajul artistic. Ne-am oprit la două contexte excerptate din creația a doi poeți, Topîrceanu și Sorescu. Ambii ne-au oferit ilustrări notabile ale unor intervenții stilistice temerare, operate în structura a două locuțiuni de polaritate negativă, „încremenite” în uz.

Iată primul context, ce îi aparține lui Topîrceanu:

(6) Plitele de fier îngheață
Fără foc, deoarece
Nu găsești cărbune-n piață
Să chiorăști un șoarece. (*Strofe de iarnă*)

Cititorul identifică, în strofa citată, câteva elemente lexico-gramaticale din componența locuțiunii verbale populare, expresie a sărăciei / penuriei: „*a nu avea cu ce chiorî un șoarece*”, locuțiune supusă de poet unor modificări și adăugiri ce vor face obiectul analizei noastre.

Cu același sens și conținând lexeme din aceeași familie de cuvinte („chior”, „orb”) respectiv lexemul sinonim al cărbunelui, *tăciunele*, există în limba română următoarele locuțiuni cu polaritate negativă:

a) „a nu avea cu ce chiorî o găină”;
b) „a nu avea para chioară (în pungă)”;
c) (*rar, substantivat*) „a nu avea chioară în pungă”;
d) „a nu avea nici tăciune în vatră”;
e) „Nu-i ard nici tăciunii în vatră”;

Locuțiunile d) si e) sunt total permeabile atât în ceea ce privește sensul lor, cât și motivația saussuriană a acestora. Locuțiunile b) și c) sunt, la rându-le, ușor decodabile, funcționând în limbă ca sinonime ale locuțiunii „*a nu avea nici leul orbului*”. Ele conțin lexeme-etalon ale măsurii bănești minimale, *paraua* și *leul*, fără însă ca vorbitorul să poată justifica sensul sintagmatic al adjectivului „chioară”[9].

[9] Nu am inclus în corpus locuțiunea „a nu avea nici leul orbului”, în ciuda semnificației comune cu locuțiunile din corpus, deoarece determinantul „al orbului” nu are aceeași explicație de ordin etimologic ca celelalte locuțiuni, inclusiv cea din strofa lui Topîrceanu.

O incursiune etimologică privind verbul „a chiorî”, de origine turcă, ne-a dezvăluit existența a două substantive: primul este *kor*, termen arhaic provenit din limba otomană[10], unde avea sensul de „cărbune încins”, „tăciune”, „jar”, care se folosea și ca instrument de tortură pentru scoaterea ochilor condamnaților. Al doilea substantiv, termen din turca modernă, este *kör*, cu sensul de „orb”.

Locuținea „*a nu avea cărbune să / cu ce chiorî un șoarece*” nu este atestată nici în otomană și nici în turca modernă[11], cel mai probabil fiind o creație românească, în uz la 1800. „Cărbunele” funcționa ca etalon al măsurii minimale, sens întărit și de ideea dimensiunii reduse a ochiului animalului.

Folosindu-ne de informațiile etimologice, putem observa că sensul arhaic al ideii de tortură (*a orbi*) și cel al instrumentului acesteia (*cărbunele încins*) sunt actualizate în expresia idiomatică românească prin verbul „a chiorî” și prin structura relativă „cu ce”, în absența substantivului „cărbune”, instrument de tortură și etalon al polarității negative.

Vom urmări, în cele ce urmează, modificările aduse de Topîrceanu locuțiunii stereotipe „a nu avea cu ce chiorî un șoarece”, în versurile

Nu găsești cărbune-n piață
Să chiorăști un șoarece.

Poetul a operat o particularizare a referenților din locuțiune prin înlocuirea verbului „a avea” la formă negativă cu verbul „a găsi” fără consecințe semantice notabile, și prin introducerea precizării spațiale „în piață”, element particularizator semnificativ pentru focalizarea semantică a penuriei de combustibil. Dar „fisurarea” esențială a locuțiunii a constat în înlocuirea structurii morfo-sintactice relative „cu ce”, implicând sensul referentului „cărbune” cu lexemul în cauză, un demers evident de *restitutio œtimologica* și mai ales de revitalizare a locuțiunii stereotipe. Consecința acestei înlocuiri, pe lângă eliminarea ermetismului structurii relative, a marcat în plan semantic, după opinia noastră, un pas major în resuscitarea expresiei idiomatice, prin reducerea până la identitate referențială a „opoziției între conținutul stereotip asociat noțiunii căreia aparține subiectul despre care este vorba (absența cantității minimale exprimate de lexemul stereotip cu sensul lui etimologic de „cărbune încins”) și cazul particular considerat”[12] (în cazul nostru, absența cărbunelui, combustibil curent în piață).

---

[10] Otomana era vechea limbă a imperiului, un conglomerat de turcă, persană și arabă, utilizată în vremea acestuia ca limbă oficială în administrație, dar și în limbajul artistic, și abandonată, după destrămarea imperiului și inființarea republicii, în favoarea limbii turce, puternic neologizate.

[11] În schimb „chior”, ca adjectiv, se regăsește totuși în locuțiunea verbală din turca actuală „a nu avea para chioară” („kör para”), trimițând, în mod evident, la operațiunea de invalidare prin găurire a monedelor. Ideea invalidării o găsim explicită în locuțiunea verbală franceză, cu același sens, „ne pas avoir un sou vaillant” și în cea cu sens depreciativ „ne pas valoir un sou éborgné / borgne”.

[12] Silvia Palma, « Les locutions à polarité négative: une approche stéréotypique », in *Langages*, 40e année, nr. 162, 2006, p. 65-66.

Cunoscător al locuțiunii aflate în uz la acea vreme[13], Topîrceanu a exploatat ingenios convergența referențială spre același lexem, obținând, prin particularizarea elementelor structurii stereotipe, un puternic efect umoristic, specific lirismului său autopersiflant.

Subliniem că, în egală măsură, și-a adus contribuția la obținerea efectelor discursive în cauză și măiestria poetului în organizarea textuală a poeziei, o iscusită scenografie stilistică ce are, nu întâmplător, ca punct culminant al derulării ei tocmai strofa ocurenței locuțiunii analizate. Ne-au reținut atenția cel puțin trei repere ale acestei scenografii stilistice:

1) dezvoltarea unei duble izotopii a frigului;
2) construcție antitetică;
3) „aranjamente" prozodice.

1) Izotopia frigului este configurată pe două planuri: cel spațial și cel al efectelor gerului, amplificate și de penuria de combustibil. Seria notațiilor spațiale începe cu reperul stereotip „Siberia" ca pol al frigului, continuă cu cel citadin „trotoarele", pătrunde în interioare, focalizând, într-o succesiune graduală, „casele", „sobele", „vetrele". Printr-un paralelism consecvent este desfășurată și izotopia efectelor, în aceeași succesiune graduală, începând cu perspectiva globală a lumii („Pentru ce-ai lăsat pe lume / Geruri ca-n Siberia?"), continuând cu populația citadină („Astăzi toată lumea strigă"), particularizată prin gazda poetului, Emilia („S-a-ncălzit la lumânare / Cu toată familia"). În mod surprinzător, seria izotopă a umanului, grav afectată de ger, continuă cu cele trei elemente spațiale „casele", „sobele", „vetrele", a căror personificare le justifică locul deloc incongruent în izotopie, loc destinat să amplifice efectele crizei:

(7) Casele sunt dezolate
Sobele și vetrele
Stau cu gurile căscate...
Ger, de crapă pietrele.

Pe acest ultim palier al eșafodajului, poetul plasează punctul culminant, pregătit cu multă migală prin convergența stilistică analizată:

Plitele de fier îngheață
Fără foc, deoarece
Nu găsești cărbune-n piață
Să chiorăști un șoarece.

2) E locul și momentul instalării unei remarcabile antiteze între cele două polarități scalare, cea maximală a gerurilor siberiene și cea minimală a cărbunelui

[13] Aceasta funcționa cu sensul încă puternic al etalonului cuantificator negativ.

incandescent din structura stereotipă. În ciuda statutului de stereotip al ambelor construcții, prima deține o permeabilitate semantică maximă, pe când locuțiunea verbală, așa cum am arătat, are o doză de ermetism datorat atât dispariției contextului situațional în care s-a născut expresia, cât și ieșirii din uz a acesteia.

3) În ceea ce privește opțiunile lexicale din aranjamentele prozodice ale poeziei, remarcăm asocierea unui termen popular cu unul neologic, ambele aflate în poziția finală a versurilor aceleiași strofe („mămăligă" / „combustibile"), rima împerecheată în același tip de alternanță („dezolate" / „căscate"). Semnalăm drept o culme a efectelor stilistice prozodice ingambamentul propoziției cauzale ce formează o surpinzătoare rimă împerecheată dintre o conjuncție și un substantiv („deoarece" / „șoarece").

Este evident locul central în poezie pe care îl ocupă locuțiunea verbală de polaritate negativă, pe toate palierele scenografiei stilistice, precum și rezultatul remarcabil al efectelor discursive obținute de Topîrceanu în demersul său poetic de revitalizare a unei structuri verbale „încremenite".

Un alt demers remarcabil de revitalizare stilistică a unei locuțiuni verbale populare, cu polaritate negativă, de mare frecvență în uz, ni l-a oferit Marin Sorescu în poemul *Nea Florea*, ce deschide volumul *La Lilieci*.

Este cunoscut efectul de emfază pe care îl produc, în enunțurile în care sunt folosite, structurile stereotipe cuantificatoare cu polaritate negativă, prin referința subiectivă, de cele mai multe ori inedită, la un punct scalar minim.

În analiza locuțiunii „a nu avea cu ce chiorî un șoarece", ca și în aceea a cuantificatorilor stereotipi „liberi", negativi sau pozitivi (ca de ex. „strop"), am evidențiat efortul scriitorilor de recuperare a efectelor retorice atenuate inevitabil prin deasa întrebuințare a structurilor în cauză.

Cazul structurii verbale din poemul lui Sorescu, provenite din locuțiunea „a nu avea nici cât negru sub unghie", este cu atât mai interesant cu cât revitalizarea stilistică a acesteia nu apare ca operată direct de către eul poetic, așa cum se întâmplă la Topîrceanu. Printr-o abilă punere în scenă, ea este delegată „protagonistului" poemului, țăranul Nea Florea, ale cărui modificări cuantificatoare sunt reproduse, cu ostentație, prin vorbirea indirectă și directă:

(8) Nea Florea avea pământ doar sub unghii, cum zicea el,
Și „poate când oi muri, deasupra".

Formula poetică aleasă de Sorescu pentru a-l evoca și omagia pe Nea Florea este specifică stilului său, a cărui trăsătură dominantă este oralitatea, respectiv cultivarea predilectă a discursului direct, urzit subtil în țesătura narativă a poemelor. „Protagoniștii" acestora sunt provocați să-și relateze „în direct" propriile fapte și gânduri, printr-o strategie discursivă stimulatoare, constând în mimarea curiozității eului poetic interlocutor: „Mă prefăceam eu că mă supăr"; „Care ești

dumneata? (din litografie) – îl întrebam, să-i fac plăcere[14], pentru a nu știu câta oară”.

Ostentația cu care Sorescu focalizează recunoașterea sărăciei totale de către eroul său este dată de modul în care construiește sintactic rostirea sărăciei. Astfel, nemulțumindu-se doar cu efectul emfatic al incidentei („cum zicea el”), autorul coordonează, printr-o pseudo-zeugmă[15], cele două tipuri de discurs direct și indirect. Transferul de persoană a predicatelor („avea” / „oi muri”) instalează o incoerență discursivă ce atrage inevitabil atenția cititorului.

Dar, este evident că cel mai frapant efect produs de opțiunile strategiei discursive, îl are, ca și la Topîrceanu, intervenția în structura formulei stereotipe cuantificatoare[16].

Vom preceda analiza modificărilor operate de Sorescu de câteva observații preliminare esențiale privind specificul structurilor idiomatice verbale negative ce conțin un cuantificator de polaritate negativă. Am arătat, în introducerea articolului, că extremitatea scalară din structura negativă este fictivă, produs al subiectivității locutorului. Pentru a evidenția efectele discursive ale modificărilor, vom parcurge seria posibilităților opționale de reformulare a ideii de sărăcie.

a) Nea Florea nu avea deloc pământ;
b) Nea Florea nu avea pământ nici cât negru sub unghie;
c) Nea Florea avea pământ cât negru sub unghie;
d) Nea Florea avea pământ doar sub unghii.

Sorescu a avut ca punct de plecare reperul structurii stereotipe b), preferând soluția unei evaluări cantitative subiective[17] unui simplu enunț negativ a), în virtutea diferenței evidente de forță argumentativă și stilistică dintre cele două formulări. Este știut faptul că negația stilistică nu trebuie înțeleasă ca una logică, altfel spus negația efectului stilistic nu produce același efect cu cel al unei negații logice. De exemplu, negația stilistică a noțiunii de „foarte mic” este cea de „foarte mare”, pe când negația sau opusul logic este „nu foarte mic”, acoperind întreaga plajă de la „relativ mic” la „extrem de mare”.

Conștient de uzura stilistică a locuțiunii idiomatice populare și înzestrat cu darul de a demonta și remonta expresia într-o viziune personală, poetul a inițiat

---

[14] Reproducem o admirabilă metaforă filată a desfătării reciproce în comunicarea verbală a „protagoniștilor” din poemul *La strigat*, cu atât mai mult cu cât este vorba de glume împărtășite:

Dacă ar învia strămoșii, ar crede ca n-au murit demult
Luna e tot deasupra,
Cei înfofoliți în mintene și cojoace de pe dealuri
Care *toarnă vorbele prin pâlnie de gâlgâie* tot satul de râs
Spun de sute de ani cam aceleași glume numai că le pun pe
Socoteala altora.

[15] Zeugma, figură de construcție ce servește prin excelență improvizația ludică, este des întâlnită în poeziile sorescienе. Iată un exemplu din poezia *Nebunul*:

Sărea repede de la una la alta
Și sărea și-n sus.

[16] Aceasta are, în limbajul popular, sinonimul idiomatic mai puțin frecvent „nici cât e negru bobului”.

[17] Aceasta este dată de combinația dintre negație și o extremitate scalară fictivă.

următoarele modificări în structura cuantificatoare stereotipă: schimbarea de polaritate a formei verbale de la negativ la pozitiv și eliminarea adverbului negativ „nici”, fără însă a se limita la aceste două modificări, care ar fi condus la formularea c). Eliminarea lui „nici / nici măcar / nici măcar cât” neantrenând suprimarea sensului negativ cantitativ al enunțului, ne atrage atenția asupra funcției acestuia de intensificator cantitativ al polarității negative.

Și mai reductor decât demersul reformulării c) a fost cel sorescian, prin care structura referențială cuantificatoare „cât negru” a fost înlocuită cu lexemul „pământ”, așa cum la Topîrceanu, prin același tip de modificare, „cărbunele” a înlocuit structura relativă ermetică a referinței „cu ce”.

Am putea afirma că Sorescu a disjuns și eliminat prima parte a structurii „nici cât negru sub unghie” păstrând lexemul, aparent rezidual al acesteia „sub unghii”, în realitate, parte componentă semnificativă a structurii scalare, aptă prin sensul său de conținător minimal să preia integral valoarea acesteia.

Să mai observăm că structura idiomatică stereotipă conține o comparație „internă”, sensul comparativ al adverbului „cât” exprimând ideea unei cantități mai mici decât cea încăpută în spațiul conținător al unghiei. E important să subliniem că spațiul în cauză, devenind referent scalar unic, a fost legat de referentul particular „pământ” prin adverbul restrictiv doar, păstrându-se astfel sensul negativ al ideii de sărăcie, exprimate ironic printr-un enunț afirmativ. Sacrificând cuantificarea emfatică a unei structuri cu două trepte ale etalonului scalar, Sorescu a câștigat, compensatoriu, tonalitatea ironică a mărturisirii sărăciei asumate. Cele două observații ne conduc la ideea că, de fapt, „nici cât negru sub unghie” din locuțiunea stereotipă exprimă o falsă negație, fiind echivalentă cu o comparație scalară diminuantă.

Dornic, însă, de a obține o variantă cât mai personală, aflată la o distanță apreciabilă față de cea din uz, poetul a operat modificările consemnate mai sus, la care o adăugăm și pe cea a trecerii de la singular la plural a lexemului „unghie”, obținând suprinzătoarea formulare a sărăciei din d). Pluralul lexemului „unghie” se dovedește a fi o marcă suplimentară, deloc neglijabilă, a particularizării referentului, în timp ce forma de singular avea o funcție evident generică.

Soluția soresciană răspunde exigenței de originalitate a expresiei poetice, dar și intenției autorului de a sublinia tonul ironic, mucalit, al discursului țăranului său. Nea Florea își declară sărăcia făcând haz de necaz nu numai prin noul și originalul veșmânt poetic al vechiului idiomatism, ci și cu ajutorul prelungirii, prin coordonare, a acestuia, „poate când oi muri deasupra”. Dacă prin formula revitalizată a fostei locuțiuni idiomatice, țăranul își exprimă resemnarea în fața stării de sărăcie, recunoscute cu demnitate prin auto-ironie, în prelungirea acesteia, el își strecoară îndoiala și grija că va sărăci și mai mult, dar nu într-atâta încât să ajungă la groapa comună, sau chiar mai rău, să rămână sub cerul liber așa cum au rămas camarazii săi de luptă la Mărășești într-o „învălmășeală de trupuri și baionete”, evocată în strofele anterioare cu același umor amar, discreție și demnitate:

(9) Ne-am întâlnit după aia, când ne căutam cămășile[18]
Se uscaseră, dar multe au rămas acolo, cine să le mai ia?

Este cunoscută polisemia simbolisticii arhetipale a pământului din concepția țăranului român. Pentru acesta pământul înseamnă țara, moșia (averea) și țărâna mormântului. Preocuparea pentru „acoperișul funest" este o temă frecventă în poeziile și cântecele populare. Iată o strofă dintr-un cântec popular ce actualizează succint cele trei valențe simbolice:

(10) Și dragostea de neam
M-a făurit să cânt
Pământul din care n-am
Doi coți pentru mormânt.

Demnă de remarcat din perspectivă contextuală este plasarea celor două versuri ale cuantificării – versuri cu statut de pivot – între tabloul luptelor de la Mărășești ce le precede și tabloul mai succint al locului și uneltelor de muncă ale lui Nea Florea:

(11) Muncea cu palma, săpa gropi de vie, scotea buturugi, pe Săliște;
Avea secure, sapă, foarfecă, un coș de paie și cam atât.

Spre ambele tablouri care îl surprind pe erou în cele două ipostaze, cea de fost soldat și cea de țăran pălmaș muncind cu brațele pe la alții, iradiază din sursa-pivot, prin subtile mijloace stilistice, semnificații sugerate ce vin să le dubleze pe cele direct și simplu exprimate. Astfel, imaginea cămășilor din tabloul scenei sângeroase a bătăliei de la Mărășești sugerează prin metonimie și prin interogația retorică „cine să le mai ia?" ideea sorții tragice a soldaților eroi, căzuți și neîngropați creștinește, idee exprimată și explicit prin enunțul „multe (cămăși) au rămas acolo". Am identificat și în celălalt tablou o reverberație stilistică emanând din aceeași sursă-pivot. Este vorba de sugestia condiției de pălmaș la care trimite „pământul de sub unghii", respectiv una din valorile simbolice ale lexemului (pământul lucrat cu brațele / mâinile), dincolo de cea de cuantificator, dar și lexemul „unghii", aflat într-o relație izotopă cu „palma" prin apartenența la același câmp semantic („Muncea cu palma").

Consecvent în demersul de modificare a formelor consacrate, Sorescu a preferat forma de singular cu valoare generică („cu palma") formei de plural „cu palmele", așa cum a operat modificarea inversă pe care am semnalat-o în cazul lexemului „unghie" din idiomatismul de origine. Enumerarea activităților, cât și cea a uneltelor de lucru, sunt tot atâtea formulări explicite ale statutului de pălmaș, sugerat subtil și de valoarea simbolică a pământului de sub unghii.

[18] Cămășile spălate de păduchi și puse la uscat prin copaci, cu puțin înainte de declanșarea alarmei și ulterior a măcelului.

Demersul sorescian de revitalizare a unui idiomatism este exemplar și pentru simțul stilistic al autorului în armonizarea expresiei cu tematica textului. Iată un exemplu de incongruență din perspectiva referențială în cauză, pe care l-am identificat într-un text jurnalistic: „Timișoara nu mai participă nici cât negru sub unghie la gestionarea Puterii în România"[19].

Concluzii

Analiza noastră a urmărit demersul scriitorilor de a revitaliza stilistic o categorie distinctă de structuri cuantificatoare stereotipe, anume cele care exprimă negarea unui punct minimal de pe axa polarității. Am avut în vedere două categorii de cuantificatori: cei „liberi", reprezentați de lexeme nominale funcționând în sintagme pozitive cu sens negativ și cei aflați în „corsetul locuțiunilor idiomatice negative".

Conștienți de faptul că locuțiunile idiomatice PN, pe de o parte, prezintă o forță argumentativă mult mai mare decât cea a unui simplu enunț negativ, dar, pe de altă parte, ele își pierd din valoarea expresivă prin întrebuințarea frecventă în uz, scriitorii depun eforturi de scoatere din clișeu a acestora.

Am arătat că asocierea unui lexem cuantificator original, creație metaforică a autorului, cu un lexem stereotip determină revigorarea stilistică a acestuia din urmă, nuanțând ideea poetică și sporind figuralitatea întregului context.

Am subliniat, de asemenea, în cazul contextelor conținând mai mulți cuantificatori, rolul densității figurale[20] în revitalizarea, prin contaminare reciprocă, a acestora, precum și rolul determinanților aceluiași lexem aflați într-o relație antitetică.

Fără a întreprinde o listare riguroasă a lexemelor stereotipe în vederea unei statistici stilistice, ci limitându-ne la cele extrase dintr-un corpus lărgit de ocurențe, am putut constata numărul redus al acestora, fapt ce justifică, cu atât mai mult, eforturile compensatorii ale scriitorilor de a reînnoi veșmintele stilistice consacrate ale structurilor în cauză. Iată o ultimă ilustrare, oferită de Topîrceanu în poemul „Balada unei stele mici", într-o exploatare stilistică magistrală a aceluiași lexem „strop", analizat preferențial în acest articol:

(12) Și nu mi-ai spus atunci nimic,
Dar când mi-am coborât privirea,
Un deget mic
Mi-a arătat Nemărginirea.

Un strop de-argint alunecat
Și, cu paloarea-i siderală

[19] I. Drăgănescu, *Renașterea*, 17 decembrie 2008, www.renasterea.ro

[20] Cf. Pierre Guiraud, Pierre Kuentz, *La stylistique (Initiation à la linguistique)*, Paris, Edition Klincksiek, 1978, p. 229.

Pe cerul negru a-nsemnat
Un fir subțire de beteală
....
Zicea: – Subt cerul vast și mut
V-a aruncat aceeași soartă
Pe-**un strop** de lut
Ce-n învârtirea lui vă poartă.

Sărman **atom** sentimental !
Nu știi tu oare
Că viața voastră-i colosal
De trecătoare.

Performanța stilistică a lui Topîrceanu în exploatarea și revitalizarea lexemelor stereotipe este întregită printr-o surprinzătoare și subtilă armonizare a expresiei artistice cu ideea poetică din cea de-a doua strofă citată. În secvența descriptivă a tabloului ce surprinde traversarea bolții nocturne de către steaua căzătoare, Topîrceanu a recurs la o metaforă filată, construită pe cele două lexeme „strop” și „fir”. Considerăm că această alegere stilistică stă sub semnul unicității expresiei potrivite, chiar ideale, a ideii poetice, într-un demers[21] în care jocul cu uneltele stilistice vădește inteligența și ușurința cu care acesta le mânuiește în obținerea efectelor discursive.

Corelarea celor două sintagme figurale, „stropul de lut” și „stropul de țărână” din exemplul 3 (Hogaș), ne-a condus la câteva observații interesante privind funcționarea sintagmatică a stereotipului nominal. „Stropul de lut” (planeta), cu sensul contextual de spațialitate minimală a acesteia în raport cu infinitatea universului și „stropul de țărână” (materia), cu sensul contextual de spațialitate minimală a unui strat de pământ de pe un colț de stâncă, atrage atenția asupra libertății de extindere scalară a cuantificatorului. Măsura extinderii este dată de două perspective: una semantică și una dimensională a referenților. Din perspectiva semantică, observăm că sintagma cuantificatoare acoperă întreaga plajă a polisemiei lexemului *pământ*, de la sensul de planetă la sensurile sinecdotice de uscat și de materie[22]. Contextul lingvistic al „stropului de țărână” de pe un vârf de stâncă este, în mod evident, mult mai previzibil decât cel al contextului lui Topîrceanu, în care poetul reduce planeta la același punct scalar, producând un efect de sens maxim.

[21] Rezumat în limba franceză, demersul își găsește, la rându-i, formularea ideală: la chute d’une étoile filante a été rendue par une métaphore filée.

[22] Libertatea de extensie a unui astfel de cuantificator este cu atât mai mare, în raport cu polisemia, cu cât sintagma în care acesta funcționează e mai puțin stereotipă. De exemplu o expresie stereotipă echivalentă, dar cu cuantificatorul „pumn” („un pumn de pământ”) ar putea cu greu să fie translatată în direcția celuilalt sens al pământului, acela de planetă.

Perspectiva dimensională (care o include și pe cea a proporțiilor reductoare) permite evidențierea variației gradului de figuralitate și de originalitate al sintagmelor metaforice, în cazul lui Topîrceanu, emfaza reductoare a „stropului de lut" fiind sporită și de tonalitatea parodică.

Astfel, libertatea de extindere scalară a lexemului stereotip confortează, o dată în plus, ideea subiectivității tipului de polaritate figurală pe care analiza noastră a probat-o la cele două categorii stereotipe.

În ceea ce privește categoria idiomatică a locuțiunilor verbale, am arătat că revitalizarea acestora presupune eforturi discursive mult mai susținute și mai radicale în „asedierea" frontierelor clișeizante, teoretic inexpugnabile, ale oricărei locuțiuni.

Analiza noastră a evidențiat demersurile „uzurpatoare" temerare ale celor doi poeți, Topîrceanu și Sorescu, în modificările structurale ale locuțiunilor verbale cu polaritate negativă, precum și în aranjamentele contextuale, deloc neglijabile, atât cele de proximitate contextuală, cât și cele privind strategia textuală discursivă a întregului poem.

Am identificat la ambii poeți același tip de fisură posibilă în formula stereotipă, anume înlocuirea referenților cuantificatori cu lexeme particularizatoare („cât negru sub unghie" cu „pământ"; „cu ce" cu „cărbune"), cu efect major în resuscitarea stilistică a celor două locuțiuni. Breșa operată prin particularizarea termenilor noționali permite o întreagă rețea de modificări contextuale, datorate, în mare măsură, și aptitudinilor remarcabile ale celor doi poeți de destructurare și rearanjare a expresiei poetice în numele originalității. Am subliniat efectele de sens produse de fiecare modificare contextuală, într-o remarcabilă convergență discursivă.

Modificarea radicală a structurii stereotipe prin substituirea termenului cuantificator nu este niciodată posibilă în cazul locuțiunilor verbale idiomatice cu polaritate negativă, așa cum aceasta este operantă în locuțiunile cu sens afirmativ, ca în exemplul excerptat din *Sonet estival*[23] de Topîrceanu, unde lexemul stereotip „purice" este înlocuit cu „microb", element semnificativ de coerență tematică.

În „Poezie și semioză", Ileana Oancea definește poezia ca un discurs complex, trăgându-și sevele din trei spații distincte, care îi conferă trei caracteristici definitorii: „ ... în spațiul conștiinței valorizatoare, prin excelență un spațiu al relaționărilor metatextuale, (poezia) este atât *predeterminată* (de datele „profunde" ale enunțării, ca și de cele ale jocului cu formele instituționalizate), *indeterminată* („logica" poeziei este aleatorie și inefabilă), cât și *interdeterminată* (interferențele socio-axiologice provocate de receptare, fuziunea sau impactul orizonturilor)"[24].

---

[23] Prin atmosfera plină de insecte,
Vin de departe adieri suspecte:
Se furișază molima perfidă…
Trag storul la fereastră și, de frică,
Simt inima că mi se face mică
Cât un microb de febră tifoidă.

[24] Ileana Oancea, *Poezie și semioză*, Ed. Marineasa, Timișoara, 1999, p. 7-8.

Analiza noastră a focalizat tocmai zona jocului scriitorilor cu cele mai rigide forme instituționalizate, stereotipiile negative, un joc trudnic, în sens arghezian, desfășurat între polul originalității și cel al uzului, pe terenul și sub forma unui adevărat „asalt” de eliberare a structurilor cuantificatoare codificate de sub tutela normelor.

Bibliografie

CHARAUDEAU, P., *Grammaire du sens et de l'expression*, Paris, Hachette Éducation, 1992.

FAUCONNIER, G., « Polarité syntaxique et sémantique », in *Linguisticae Investigationes*, 1977, vol. 1, nr. 1.

GUIRAUD, P., KUENTZ, P., *La stylistique (Initiation à la linguistique)*, Paris, Edition Klincksiek, 1978.

OANCEA, I., *Poezie și semioză*, Ed. Marineasa, Timișoara, 1999.

PALMA, S., « Les locutions à polarité négative : une approche stéréotypique », in *Langages*, 40e année, nr. 162, 2006.

HERNÁNDEZ PARICIO, F., « Négation et polarité : les métaphores de la quantité », in *Langages*, 40e année, nr. 162, 2006, pp. 73-89 Francisco Hernandez Paricio.

VENDRIES, J., *Le langage : introduction linguistique à l'histoire*, Paris, Albin Michel, 1968.

WILMET, M., *Grammaire critique du français*, 3e édition, Bruxelles, Duculot, 2003.

OBSERVATIONS ON THE REVITALIZATION OF NEGATIVE-POLARITY STEREOTYPE STRUCTURES IN ARTISTIC LANGUAGE

Abstract

Keywords: *stereotype negative quantizers, quantifying lexemes and ideoms, stylistic revitalization of clichés, semantic and stylistic convergence, discursive effects*

The paper analyses, through many examples, the possibilities to stylistically revive the stereotype quantifying structures with negative polarity. Two types of structures are considered: quantifying lexemes in common phrases, inferring minimality on some polar scale (eg. un strop de țărână, un strop de noroc), and negative verbal idioms with the same subjective function. Our analysis highlights the key role of the quantifying lexeme in both categories of stereotype structures and, most importantly, the role of the context in the discursive strategy aimed at their revival, as well as the semantic and stylistic convergence with respect to the scalar vision. In obtaining semantic effects of a high stylistic revival, the operation of replacing the quantifying referents with particularizing lexemes plays a crucial role. This destructuring is a freeing strategy that creates a whole network of contextual modifications, ultimately leading to originality.

Limba română în scrisorile unor emigranți bănățeni în SUA. Câteva documente

MARIA ȚENCHEA
Universitatea de Vest din Timișoara
mtenchea@yahoo.com

Cuvinte-cheie: *text epistolar*, *emigranți bănățeni*, *limba română, documente, oralitate*

„*Sărvos Prin carte că cu mîna nis Departe Nicolae Vi ști că am Primit O carte Dela D. și Am înțăles Tăte ce miliai scris așă dară Nicolae Vi ști că eu Lae Veta și Victoria neaflăm Bine și sănătoș*” [1]

Așa își începe un emigrant român aflat în America o scrisoare adresată unui prieten din satul natal, în anul 1929. Autorul scrisorii este unul dintre emigranții români plecați din satul Hitiaș (situat în Banatul de câmpie), după primul război mondial, în principal datorită sărăciei de acasă. Erau animați de dorința de a munci pentru a duce o viață mai bună și pentru a-i ajuta apoi și pe cei rămași în sat. Unii dintre ei s-au întors în România, mulți însă s-au stabilit definitiv în Statele Unite. Legătura cu familia și prietenii se menține însă prin mijlocirea scrisorilor. În arhiva familiei avocatului dr. Ioan Țenchea (1903-1998), originar din Hitiaș, se păstrează 15 scrisori trimise din America, adresate familiei sau prietenilor, fie la Hitiaș, fie la Timișoara[2], datate începând cu anul 1924 și până în 1958. Unele sunt de o lungime considerabilă, iar câteva sunt însoțite de articole decupate din ziare sau de fotografii cu legendele aferente. Cu titlu ilustrativ, vom reproduce aici – integral sau fragmentar – câteva dintre aceste scrisori, datând din anii 1924, 1929, 1939, 1940 și 1948.

Subliniem din capul locului că acest tip de texte epistolare prezintă interes atât din punct de vedere istoric, cât și lingvistic, sociolingvistic sau pragmatic. Situându-ne într-o perspectivă lingvistică, nu ne propunem să facem o analiză propriu-zisă a materialului-suport oferit de corpusul de care dispunem, nici o analiză amănunțită a unui tip de scripturalitate specific. Intenția noastră, aici, este pur și simplu de a semnala existența unor asemenea texte prin prezentarea câtorva eșantioane – reproduse *ad litteram* –, ce constituie mărturii ale utilizării limbii române într-un context istorico-geografic specific și care se dovedesc a fi de o savuroasă autenticitate.

[1] /Servus [,] prin carte că cu mâna ni-s departe[,] Nicolae [,] vei ști că am primit o carte de la d[umneata] și am înțeles toate ce mi le-ai scris [.] Așadar Nicolae vei ști că eu, Lae,Veta și Victoria ne aflăm bine și sănătoși [.]

[2] Am reprodus 3 fragmente din această corespondență în volumul publicat de Marioara Pisat, Lucia Elena Popa și Maria Țenchea, *Hitiaș. Evocări și documente*, Timișoara, 2015, p. 37-39.

Fragmentul citat mai sus este întru totul semnificativ pentru ansamblul epistolar luat în considerare, caracterizat prin *oralitate*. Limba română este utilizată într-un mod foarte personal: este vorba, în fiecare caz, de o transcriere sui-generis a unui discurs de esență orală, de către o persoană ce posedă o minimă instrucțiune (probabil câteva clase elementare) și care utilizează graiul său local – cel bănățean –, cu particularitățile lui fonetice și lexicale. Putem fi tentați să decelăm de asemenea ușoare influențe ortografice ale limbilor maghiară şi germană (de exemplu utilizarea unor caractere precum *ó*, *à*, *k*, *w*), dat fiind că autorii scrisorilor veneau din fostul Imperiu Austro-Ungar. Descifrarea textelor este uneori destul de dificilă datorită unei ortografii foarte aproximative, dar și ignorării convențiilor scripturale precum punctuația, utilizarea majusculelor și a cratimei ori decuparea corectă a lanțului discursiv. Ceea ce nu a împiedicat totuși comunicarea să funcționeze de la un continent la altul, în decursul timpului… Avem de-a face cu un discurs continuu, care pare a fi destinat unei lecturi tot orale, cu voce tare, rolul cititorului fiind extrem de important. Pe alocuri, apare totuși un fel de punctuație discursivă, realizată, de exemplu, prin vocative ce reiau numele destinatarului sau prin adverbul *așa*. Am identificat de asemenea anumite formule – fie de început, fie de încheiere –, specifice unui registru „popular" şi marcând apartenența textelor în cauză la genul epistolar.

În cazul seriei de scrisori redactate de aceeași persoană (Iosif Adamescu), este interesant de remarcat influența pe care o exercită treptat limba engleză asupra autorului scrisorilor, obligat să se adapteze unor realități diferite socio-economice și culturale, dar și – evident – lingvistice. Notăm de exemplu anglicizarea prenumelor (*Iosif – Joe*), adoptarea unor cuvinte sau formule din limba engleză (*a gradui* – engl. *graduate* „a absolvi", *carpintar* – engl. *carpenter* „dulgher"), *remembrance* („amintire", folosit ca formulă finală) ș.a. Adăugăm faptul că, în cazul familiilor stabilite definitiv în America, copiii emigranților merg la școală, obțin diplome și redactează corespondența trimisă în România în limba engleză.

Scrisorile păstrate ilustrează modul în care emigranții au asimilat anumite elemente specifice unei alte culturi – foarte diferită de cea din țara natală –, constituind mărturii prețioase de natură istorică și lingvistică. O analiză mai atentă a acestor documente ar fi utilă pentru studiul textului epistolar, din perspectiva diacronică, precum și pentru studiul oralității, scrisorile în cauză oferind un amestec extrem de interesant între oral și scriptural.

Documente transcrise

1. Scrisoare de la Cătălina și Ion Miu, adresată vărului Ioan Țenchea în 11 aprilie 1924.

Scrisă de mine John Miu din Mansfield O[hio]. Prin aciastă mică epistolă âți trimet o dorită și fericită sănătacie dela mine și dela bunul Du-zeu și așa vere Ioane vei afla că am primit cartia dela tine și am înțăles toate cie mai scris, și așa

vei afla că și noi nis vi și sănătoși pănă acuma copii ăs sănătoși și umblă la școală amîndoi și Niță și Ieva, și vei ști că niță ofăcut 4 glasă în 2 ani si omînă foarte bine dacă no căpăta năravu altu precum să scimbă mai mulți copii, și așa vere Ioane vei ști că am înțăles toate cîte mai scris tu dară vei ști vere că num pria vine acriăde că osă fie pria bine în Rumînia mai cu samă pentru noi oameni săraci

Iată Ione și eu cu numele Catuța îț poftesc multă și dorită sănătate dela noi toț vei ști că am primit carte dela Nicolae al teu frate și nis bucuroș că mai avem și noi pre cineva veț ști că pre aici eovreme frumoasă și e cald apoi lucru tot merge dar pînă cînd nu știm că la toamnă evremia președinților dar lucru e pînă acum dar noi avem luat pămînt de muncă 20 de lanță și acum niam mutat în oraș avem iar casa nostră póte și acasă venim numa nu acum aș dori să învețe Niță bine sănu fie de barem el muncitor ca noi el e tare iubitor de școlă

și așa îț doresc tot binele și sănătate dela noi toț amin

Scrietor eu Catalina Miu și Ion

2. Fragmente dintr-o scrisoare trimisă de Iosif Adamescu către Ioan Pătru Țenche la 7 ianuarie 1929.

Dom Ioan Țance Comerçiant în Hitiaș, Post Buziaș Băi. Comit Timis banat, Rumania, Eoropa

Mansfield Ohio 929 Ianuarie la 7

Salutare Dela I. Adamescu

Iubiți mei pretini săteni

Ion Țance Pătru Primit multă Voie Bună sanatate în tăi Dumi^{le} frate Ioane lu Eva adică lu Doda eva lu doda marie lu Nicolae lu soția lui și la Copilașii lui și lu Nicolae Çoc și là alui familie Vă poftim tote cele Bune să Wile de Bunul Dum^{zeu} savă ajute tote cele dorite savile de Pline de daruri și de laude apoi sanatate și dela mine și dela soția mia și cei 3 copilași amei cu toț Wă Poftim sanatate dela noi

Iubite Pretine Joane iată az este Craçunul Nostru Rumanesc îm eu timp Pușan că sam fac cele dorite față de o Pretinie dulce te Rog iartăm că nu Wam scris Pană acumă din Caz sunt forte ocupat cu muncă Weț ști că din Novembar o dată sau Pornit lucrarile în așà fel de la tată lumia este numai o mirare […]

Iubite Pretine acum sat scriu și cum am calatorit cand am Plecat dintre Dum^{ra} din Hitiaș am calatorit forte ușor iara cand am ajuns în mansfield am stat numai 2 zile liber iara a 3 zi la muncă iara și az tot la munca cu munca ne ocupam Weți ști că și duminică lucrăm cai musai e ordine forte mare de muncă așă mie îm merge forte Bine mulțam lui Dum^{zeu} de tote çele date mie așă te Rog frate Joane scrie sanatate și lu Domnisoru Joan și scriei că să nu fie suparat că nu iam scris Carte că adresa lui am Perduto și așă te rog sam trimeț adresà lui ori și cum așă îi Poftesc în Wingere să în Winga dorința cu ajutoriu lui Dum^{zeu} sane facă falá în tăi Parinților și a doilia Niamurilor și Prietinilor Dum^{zeu} sai ajute amin […]

3. Scrisoare din 12 aprilie 1929 adresată lui Nicolae Țenchea, la Hitiaș („*Nicolae Țănke. No 217, C. Hitiaș, C. Timișóra, Romania*"), semnată Nick Patza

Sărvos Prin carte că cu mîna mis departe Nicolae Vi ști că am primit o carte de la D. și am înțăles tăte ce miliai scris Așa dară Nicolae Vi ști că eu Lae veta și Victoria neaflăm Bine și sănătoș pînă La Primiria că[r]ții D. Nicolae Dragă D. mai întrăbat în carte săț Răspund Cum sunt Lucrurile Pe La America Nicolae Dragă eu îț scriu așa că La America sunt Lucruri și Bune și sunt și Răle De Cum Ai noroc Dară eu îț scriu Dreptate Nicolae aici La America Tăte Lucrurile sunt greu Dalucra că Trebue să Lucri Tăte zilili ca și cum Lucra Biriși La Noi Nicolae Dragă eu nu zic să nu vii Ciarcă cum i avia noroc Dară una zic cătră D. Dacă vini vină cu Tăt cu muiăre că cu muiăria e mai Bine în Țara asta de c[î]t singur Așa am scris și La Nepotu Ioșca lu Trincu că și el voia să Vină Nicolae Vorbiaște cu Ioșca cu nepotu să vă faceț Pașapoarte și veniț Amndoi dară să vă faceț Rost cu Mueri cu Tot să Veniț » Nicolae Ori veniț ori nu veniriț Puteț săm trimiàteți o fontografie Am scris și la nepotu Ioșca săm trimiată Așa dară mai ne av[î]nd ce scria Zic Voe Bună D. Nicolae și la soțiia D. și la copi D.tră Nicolae spune Voe Bună și la Tata D. și la Mama D. Cicia Ion și Doda Eva Nicolae Spune voe Bună și la Unkitu Lae lu Cioc cun cuv[â]nt la tótă casa D.lui La Unkitu Lae am mai scris vro 2 cărț Dar Răspuns nam primit de la D.lui Lae spune voe bună și la Unkitu Ion Tut și la tòtă familia D.lui Lae cun cuv[î]nt spune voe bună la toț sătiăni noștri că mi Dor cum mai maș întîlni odată cu toț ai noștri Lae spune la maica mia că am avut eu oțâră Treba Daia nuiam scris eu carte Dar îi scriu eu și ei Dute Carte și Grăbiaște și La Amei Doriț li Povestiăște cum Gîndul D.lor mă învrtiaște Nick Patza

4. Scrisoare adresată familiei Ioan Țenchea de către Iosif Adamescu la 18 februarie 1940

Dragă Dom$^{\underline{le}}$ și Domnă Țanchia aflaț că Epistole dela Dum$^{\underline{ra}}$ nam primit de 7 luni adică din iulie 1939 eu vam scris 3 epistole și raspuns nu putem capatà dela dum$^{\underline{ra}}$ tot la fel niçi foia nam primito din lună lu august 1939 asaminia nici din Hitiaș nam primit dela fratetu Nicolae cumă Liam trimes fotografile lu Iosif din iunie nu nior mai scris napoi că ar primit fotografile sau nu așă noi credem că cărțile nu mai umblă din cauzia Războiului care este azi açia în europa așă Pe radio nu auzim altele fără de Germania și de anglia și de franția și de Rusia cu Finlanda așă e rau destul açia în europa în america să vorbesçe că și romania mobilizază armată așă vedem cai rau Așă veț ști că Pe craçun am Primit o carte dela fata me din Bazoș în 8 luni de zile o carte am primit și aia ni de mirare că în 6 zile au venit pote că cu aieroplană au venit sau cum niçi noi nu știm așă cu tăte în america frig iara forte Gre apoi noi cu toț nis sanatoș ficari lucră toț eu înca mai lucru ne merge forte Bine asaminia vă poftim sanatate și Voie bună sava deie Bunul Dum$^{\underline{zeu}}$ Dumle Doctor Țanchia silu Domna Țanchia vă dorim spori și noroc sp aveț la tote çe Doriț așă ne scriaț vro carte daca va veni am întrabat la Postă că

pot merge cărțile în Romania miau spus că ei nu Garantază că merg sau nu așă eu mam pus pe Ganduri avă scria apoi mai ne avand altele Ramanem avă saluta cu drag cu în Tragă familie Prin Iosif Adamescu și Familia

5. Scrisoare datată din 25 septembrie 1948, semnată de Joe Adamescu, adresată prietenului Ioan Țenchea la Timișoara**.**

Sectamber la 26 - 1948

Dragă Dom^{le} Dr. Țanchia

Epistola care mai scrisă din 6 mai 1948 am primito în 20 mai dară cu Tate nu țam Raspuns din caz eram bolnav am fost în spital asă nam scris niçi la Hitiaș niçi la fata me în Bazoș scurt de 5 luni nam scris carț în eoropa mă aflu Pușan mai spre bine și mam Tot gandit saț scriu Pușan

Dragă Dr. Jone mai scris Că ai Primit cei 15 dulari adică 2 mi lei mis farte bucuros că iaț primit dară e rau că nui niçi o valare așa tot este bine că iai capatat eu am scris lu Fratitu Nicolae că nui bine a trimite nimic din America că cum am vorbit cu mulț care trimet Pacete și bani ma spus un niamț că Pacetul lau costat 30 dulari cu Haine și açià au Platit là viză 10 mi lei e vorbă că Pacetul e Plătit de 4 ori așa cumă mau spus Pit Maier casiriu dela bancă că să nu trimetem Pacete și Bani că nui lumia asazată așà cu tate am Primit și Fotografia copiilor Dum^{ra} ne bucuram farte mult cas curaț frumoși să Traiască mulț ani cu sanatate și să fie cuminț să facă fală Parinților

Așa eumă aflu ceva mai bine numai Piçarile să tat umflă dela jenunce în jos și mă dor Copi nis toț Pe Pace ei ne ajută cu mancaria traiul în Amerika e farte scump un Funt de unt un dulari un Funt untură 50 țanț un Funt de șonc un dulari 12 auă 80 tanț carnia de vacă 85 țanț carnia de oie un dulari funtu Papuci 16 dulari Pariecia Papuçi Pentru copii 8 dulari scurt scumpete mare în tate dară mai tarziu asă vină çevà mai bine

Dragă Dr Ion și Domnă Țancia primit voie bună și sanatate Dum^{ra} și la cei ingeri copilași Dum^{ra} sa vă De bunul Dum^{zeu} noroc și spori în avut și în sanatate ca să în naintaț cu dorințile çele doriț

Eu scriu carte acumà și la Hitiaș Că stiu că Nicolae astiaptă Pană ai fi eu viu voi scrià dară e rau că mis bolnav așà înca o dată vă zic tat bine și zile feriçite Prin mine

Adamescu Joe

Documente scanate

1. Fragment din scrisoarea semnată de Cătălina și Ion Miu, adresată vărului Ioan Țenchea la 11 aprilie 1924

am văzut și eu
cartea lu Ion miu
1924. 9/8.

4/ 11 / 924 Apřil ir 11.

Scrisă de mine John Miu din Mansfield O.
Prin aciasta mică Tepistoală âți trimet O dori-
tă și fericită Sănătacie dela mine și dela
bunul Du-zeu și așa vere Ioane vei afla că
am primit cartia dela tine și am ințăles toate
cie mai scris, și așa vei afla că și noi nis ri
și sănătoși până acuma copii ăi sănătoși și umbla
la școală amindoi și nită și Ieva, și vei sti că
nită ofăcut 4 glasă in 2 ani și omină foarte bine
dacă no căpăta năravr altu precum să scimbă mai
multi copii, și așa vere Ioane vei sti că am ințăles
toate cite mai scris tu dară vei sti vere că num
pria vine acriade că osă fie pria bine in Rumînia
Mai cu samă pentru noi oameni săraci

2. Fragment din scrisoarea semnată Nick Patza, adresată prietenului Nicolae Țănke (Țenche), 29 aprilie 1929

Scrivos Prin carte că cu mîna mis Departe
Nicolae Vi Sti că am Primit Ocarte Dela D.
Si Am întăles Tòte ce miliai Scris
Asa Dară Nicolae Vi Sti că eu Lae vela
Si Victoria Neaflăm Bine Si Sănătos
Pînă La Primiria cătri D. Nicolae Dragă
D. Mai întrăbat în carte Sățt Răspund
Cum Sînt Lucrurili Pe La America
Nicolae Dragă eu iț Scriu asa că La
America Sînt Lucruri Si Bune Si Sunt si
Ròile De Cum Ai noroc Dară eu iț Scriu
Dreptate Nicolae aici La America Tòte
Lucrurili Sunt greu Dalucra că Trebue
Să Lucri Tòte zîlili ca Si Cum Lucră Birisi
La Noi Nicolae Dragă eu nu zic să nu vii
Ciarcia cum i avia noroc Dară una zic cătră D.
Dacă vini vină cu Tot cu muiàre că cu muiàră
E mai Bine în Țara asta De cît Singur
Asa Am Scris Si La Nepotu Josca lu Princu
Că Si el vria să Vină Nicolae Vorbiàste
Cu Josca Cu Nepotu Si Vă facet Pasaporte
Si Venit Amndoi Dară să vă facet Rost
Cu Mueri cu Tot să Venit

3. Fragment din scrisoarea trimisă de I. Adamescu prietenului Ioan Țenchea, la 4 martie 1929

Răspuns la 28.III.929 din Hetiaș

Mansfield ohio 929 mart la 4

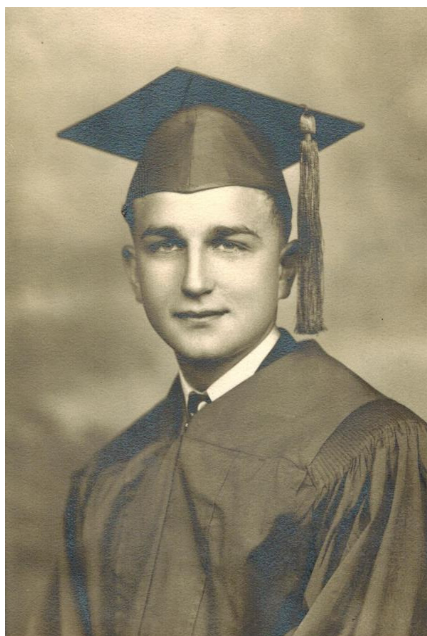
Salutare Dela I. Adamescu

Stimate Domnule I. Tenchea

Scrisoria Trimisa din Timisoara dela 929 Feb là 1. am
Primito la 19 Feb iara Cu tote desfacand Cartia
main Bucurat ferte Bine Cu in Tragà familia mia
afland cà esti in Wiata si ai scapat din manà
morti adecà am in tales Cà ai suferit o. crancena
Operatie Bunul Dumnezeu sat ajute sat de Zile cu
Sanatate sà in Wingi darinta cu ajuteriu lui Dumnezeu
iara Iubiti Parint sasà Bucure de Wrednicia Care
ai so faci in Wietori in Wingere Cu tote là Darinta
Iubitul meu Student Raman
iata Cu tote aflà cà eu am Calatorit ferte linistit
Panà là locul Care lam dorit. in unitele State unde
mai mult o. doresc acesta scumpà tara Care este
Plinà de tote Bunurile Pamantesci si Care este
Plinà de Dreptat si Plinà de Conducatori care
Wreu tot Binele là fie Care om là fie care natiune

4. Fotografia fiului său Iosif Adamescu cu ocazia obținerii diplomei de bacalaureat, expediată de Joe (Iosif sau Ioșca) Adamescu prietenului Ioan Țenchea din Timișoara în anul 1939, însoțită de câteva rânduri:

Fotografia această ne arată Frumosul Bănățan Iosif Adamescu în etate de 18 ani care au Graduit în 8 Iunie 1939. Această fotografie este Trimisă scumpului Pretin Dr. Joan Țanchia că de suvenire. Rememberance, Joe Adamescu

Fotografia acasta ne arata
Frumosul Banațan Iosif
Adamescu în etate de 18 ani
care au Graduit în 8 Iunie
1939.
Acasta fatografie este
Trimisa scumpului Pretin
Dr. Joan Tanchia ca
De suvenire

Rememberance
Joe Adamescu.

5. Fotografia lui Iosif (Ioșca, Joe) Țâra Adamescu, în 1956, însoțită de următorul text:

Iacă Dracu Bai Iosca Tara e Batran 72 ani va fi în november 1956 Născut la 1884 Fotografia aceasta ne este lotă din 1956 și trimisa la Pretini sateni în Hitiaș vă urez la toți ai mei sateni și satene spori și sanatate la tote ce le doriț salutari dela Iosif Adamescu strainat în America de nord

Iacă Dracu Bai Ioscă Tara
e Batran 72 ani va fi în22
navember 1956 Născut la 1884
Fotografia aceasta ne este lota
din 1956 și Trimisa la Pretini
Sateni în Hitiaș vă urez la
Tat ai mei sateni si satene
spari si sanatate la tote ce le
dorit salutari dela Iosif
Adamescu strainat în america de nord

ROMANIAN LANGUAGE IN SOME LETTERS WRITTEN BY IMMIGRANTS FROM BANAT COUNTY IN AMERICA

Abstract

Keywords: *epistolary texts, Romanian immigrants from Banat County, Romanian language, documents, orality*

The author presents some letters written by Romanian immigrants from Banat County to the USA during mainly the interwar period. Some general considerations are followed by examples of letters and letter fragments. They all are written in an oral style and are of particular interest from a sociolinguistic perspective.

Eugenio Coșeriu. Un text inedit despre terminologie și termeni

CRISTINA VARGA
Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca,
Université Catholique de l'Ouest, Angers
cristina.varga@ubbcluj.ro

Cuvinte-cheie: *terminologie, lingvistică integrală, limbaje specializate, semantică, Eugenio Coşeriu*

1. Introducere

Studiul limbajelor specializate și a termenilor reprezintă un aspect marginal în cadrul operei coșeriene. Cu toate acestea, se poate observa în cercetarea terminologică din ultimele decenii o serie de articole care își bazează analiza și concluziile pe cadrul teoretic coșerian.

Există, bineînțeles, o mare diferență între terminologia ca disciplină lingvistică și abordarea terminologiei din perspectiva lingvisticii integrale, în sensul în care perspectiva coșeriană asupra limbajelor specializate are un caracter specific foarte marcat. Cu toate acestea, cei care cunosc atât teoriile moderne ale terminologiei cât și perspectiva coșeriană asupra acestui subiect, observă că în lingvistica integrală există aspecte care nu au fost abordate teoretic de Eugenio Coșeriu. Acest lucru se poate explica prin faptul că este vorba despre un subiect de mică importanță în cadrul sistemului lingvistic coșerian, o altă explicație ar putea fi, așa cum se poate observa din acest articol, faptul că nu cunoaștem încă opera coșeriană în totalitatea sa. Cercetarea de față are ca punct de plecare faptul că, în 2016, s-a publicat un text coșerian inedit, în care, se abordează problema terminologiei, text care vine să completeze cunoașterea pe care o avem despre ideile coșeriene enunțate în studiile publicate de către marele lingvist în anii '70-'80 despre acest subiect.

Printre obiectivele cercetării noastre se regăsește observarea elementelor teoretice noi pe care le aduce acest studiu perspectivei coșeriene asupra terminologiei și analiza acestora. Pentru aceasta ne propunem să răspundem la următoarele întrebări: *care este structura generală a textului inedit? Care sunt cele mai importante concepte terminologice dezbătute în acest text? Care este importanța acestui studiu în raport cu celelalte studii coșeriene pe același subiect? Care sunt aspectele terminologice insuficient dezvoltate în text?*

Prezentul articol continuă cercetări anterioare asupra cadrului teoretic coșerian cu privire la terminologie și termeni și se dorește o contribuție la actua-

lizarea și completarea privirii de ansamblu a lingvisticii integrale asupra acestui subiect. De asemenea, se dorește a fi un studiu contrastiv între perspectiva coșeriană asupra terminologiei și teoriile terminologiei actuale.

Articolul nostru se adresează în special cercetătorilor, lingviștilor și profesorilor interesați de lingvistica integrală, mai ales de aspectele semanticii structurale, precum și studenților care doresc să se formeze sau să se specializeze în aceste domenii.

2. Un studiu coșerian inedit despre terminologie

Cercetarea terminologică în contextul lingvisticii integrale se raporta, până recent, la un număr trei studii coșeriene, în care autorul aduce în discuție concepte precum: *terminologii, nomenclaturi* și *limbaje specializate*. Acestea sunt: *Introducción al estudio estructural del léxico* (Coșeriu, 1977), *El lenguaje y la comprensión de la existencia del hombre actual* (Coșeriu, 1977) și *Palabras, cosas y términos* (Coșeriu, 1987). Începând cu anul 2016, la aceste studii se adaugă un al patrulea, care în ciuda conținutului său, a atras foarte puțin atenția cercetătorilor până în prezent. Este vorba despre un text inedit care face parte din *Arhiva Eugenio Coșeriu,* aflată Tübingen, titlul său este *Semántica y metodología* (Coseriu, 2016), iar principalele concepte abordate de către marele lingvist sunt: *terminologia, termenii, semnificatele lexicului specializat* și *comunicarea științifică*.

Chiar dacă nu este vorba despre un text de mari dimensiuni, iar ideile dezbătute sunt prezentate și ilustrate în linii mari, textul este important din mai multe motive pentru exegeza coșeriană. În primul rând, cercetătorul terminolog poate regăsi în text idei enunțate în studiile coșeriene anterioare, ceea ce face însă acest studiu cu adevărat important este faptul că în el sunt prezentate și dezbătute idei și concepte noi despre terminologie nemenționate în alte studii coșeriene publicate până în prezent.

Astfel, dacă în studiile coșeriene consacrate structurării semantice a lexicului sunt discutate concepte precum *terminologii, nomenclaturi și limbaje tehnice,* în textul recent publicat conceptele de *terminologie* și *termen* se află în centrul dezbaterii. Prezența acestor elemente noi, complementare celor analizate în studiile anterioare, permit actualizarea panoramei teoretice a lingvisticii integrale în ceea ce privește terminologia. Bineînțeles, așa cum am afirmat și în alte ocazii[1], în cazul lingvisticii integrale nu se poate vorbi despre o teorie a terminologiei, ci mai mult despre o concepție lingvistică, bazată în lingvistica integrală pe semantica structurală.

---

[1] Varga, C., Eugenio Coșeriu și terminologia actuală, comunicare prezentată în cadrul Școlii de vară Eugenio Coșeriu, care a avut loc între 2-10 septembrie 2020, organizată în cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, Facultatea de litere, Departamentul de Limba Româna și Lingvistică generală și Asociația Cultural-Științifică „Eugeniu Coșeriu”. URL: https://www.academia.edu/44029204/Eugenio_Co%C8%99eriu_%C8%99i_terminologia_actual%C4%83, (data ultimei consultări 17.12.2020).

Având o lungime de 10 pagini, din care 3 sunt facsimile ale textului coșerian păstrat în *Arhiva Eugenio Coșeriu* de la Tübingen, publicat într-un volum apărut la editura Peter Lang, în 2016, textul este greu de încadrat din punct de vedere cronologic în opera marelui lingvist. Prin urmare, nu se poate aprecia dacă acest studiu este anterior cercetărilor de semantică structurală publicate în anii '70-'80 sau dacă este vorba despre o completare ulterioară a acestora. Singura încadrare posibilă este cea tematică, iar din acest punct de vedere textul intră în categoria studiilor coșeriene de semantică și este orientat spre analizarea și descrierea esențială a terminologiei, a termenilor și a comunicării științifice.

Textul publicat sub îngrijirea editorilor Benjamín García'Hernández și Jairo Javier García Sánchez, cu sprijinul mai multor specialiști printre care profesorul Johannes Kabatek[2], are ca punct de plecare o idee adusă în discuție de Bernard C. Heyl în volumul său *New Bearings in Aesthetics and Art Criticism*, publicat în 1943 de Yale University Press și în 1944 de Oxford University Press. Pornind de la ideile enunțate de către Bernard C. Heyl, Eugenio Coșeriu reia discuția asupra aspectelor semantice prezentate în lucrare și consideră că acestea ar trebui dezvoltate și nuanțate.

Conținutul acestui studiu prezintă la nivel tematic o varietate de idei legate de specificul comunicării științifice, termeni și de semnificatele acestora, unele dintre aceste idei apropiind cadrul teoretic coșerian de cel al terminologiei ca disciplină lingvistică actuală. Alte idei enunțate în text reprezintă însă trăsături caracteristice ce individualizează perspectiva coșeriană asupra terminologiei.

Pe parcursul acestui articol vom analiza detaliat conținutul acestui studiu și vom trece în revistă toate aceste idei.

3. Eugenio Coșeriu. Despre termeni și comunicare științifică

Publicarea unui studiu inedit al lui Eugenio Coșeriu despre terminologie și comunicare științifică reprezintă o ocazie deosebită pentru cercetătorul lingvist de a avea acces la idei și repere teoretice noi asupra acestui subiect. De asemenea, acest studiu poate furniza răspunsuri la unele întrebări legate de perspectiva coșeriană asupra terminologiei și poate confirma corectitudinea interpretării unor idei enunțate în studiile deja publicate ale marelui lingvist.

La fel ca în toate celelalte studii în care se aduc în discuție limbajele specializate și acesta ne permite, deja din titlu, să observăm că terminologia nu este obiectul principal al acestei cercetări. În *Semántica y metodología* (Coșeriu, 2016), principalul obiectiv al cercetării este argumentarea necesității folosirii unei metodologii specifice care să permită o comunicare științifică mai precisă în domeniile „științelor spiritului"[3]. Astfel, Eugenio Coșeriu afirmă existența unei *insuficiențe semantice* în comunicarea specializată în științele umaniste, cauzată la

[2] În prima notă a textului, editorii adresează mulțumiri pentru ajutorul și susținerea primită din partea specialiștilor: Johannes Kabatek, Reinhard Meisterfeld și José Polo.

[3] În terminologia lui Eugenio Coșeriu.

rândul ei, de o *insuficiență metodologică*. Concluzia studiului coșerian este aceea că, pentru a avea o comunicare științifică eficace, care să garanteze o transmiterea precisă a conținutului comunicării este nevoie de un cadru teoretic comun, de o convenție care să permită tuturor participanților la discuție să atribuie același semnificat termenilor folosiți într-o situație de comunicare științifică în *științele umaniste*.

Ideea și punctul de plecare în argumentația coșeriană o reprezintă un text care se bazează pe *Teoria sensului și a semnificațiilor*[4], Eugenio Coșeriu reluând această temă de discuție din studiul lui Heyl (1943; 1944) și aducând-o în domeniul lingvisticii. De asemenea, marele lingvist extinde dezbaterea conținutului semantic al vocabularului specializat la toate „științele spiritului" și afirmă că *insuficiența semantică* menționată poate fi observată în toate aceste discipline. Pe baza acestei generalizări autorul continuă să dezvolte argumentarea problemelor legate de atribuirea semnificatelor și terminologie în științele umaniste, în opoziție cu precizia și univocitatea terminologică din științele exacte (Coșeriu, 2016, 18).

Menționând domeniile în care se poate observa o asemenea „insuficiență semantică", Eugenio Coșeriu face o clasificare neobișnuită și numește *științele spiritului, domeniile paraștiințifice* și *domeniile pseudo-științifice*, în care include explicit *cultura, politica*, *religia* și *arta*. Observăm că această clasificare a domeniilor specializate nu este proprie terminologiei ca disciplină lingvistică, ea fiind o trăsătură specifică a perspectivei coșeriene.

Studiul stabilește contextul general al dezbaterii explicând că mecanismul lingvistic ce stă la baza problemelor în transmiterea și receptarea conținutului comunicării științifice are, de cele mai multe ori, o bază semantică. Respectiv, este vorba despre o atribuire diferită a semnificatelor unui termen de către participanții la actul comunicativ. În ciuda celor afirmate, Eugenio Coșeriu observă însă că „erori" semantice precum discrepanța între expresie și comunicare, între exprimarea unui raționament și înțelegerea acestuia au loc destul de frecvent în comunicarea specializată și menționează că în cadrul domeniului științific, *științele spiritului* sunt mult mai expuse greșelilor semantice decât *științele exacte* (Coșeriu, 2016, 18).

Precizia semantică a termenilor în științele exacte are ca explicație faptul că sensul termenilor din aceste științe este destul de bine stabilit pe baza unor convenții tacite sau explicite și care sunt tradiționale în aceste domenii. Eugenio Coșeriu aduce ca argument un exemplu domeniul *fizicii*, domeniu despre care afirmă că greșelile semantice sunt greu de făcut. Un alt exemplu, considerat și el de mare precizie terminologică este *matematica*, în care fiecare termen are un semnificat unic, stabilit prin tradiție care nu trebuie definit ori de câte ori apare într-un text sau este folosit într-un raționament. Eugenio Coșeriu (2016, 19) afirmă că chiar dacă doi matematicieni ar da două definiții diferite aceluiași termen, acesta va avea în vedere un semnificat unic pentru ambii specialiști.

[4] În acest articol ne vom referi la "Theory of Meaning" ca „Teoria sensului și semnificațiilor".

În opoziție cu această comunicare precisă, prezentată ca model de comunicare științifică, lucrurile se petrec diferit în *științele spiritului.* Astfel, într-un domeniu precum *estetica*, doi experți vor cădea cu greu de acord asupra semnificatului unor termeni fundamentali ai domeniului precum *frumosul* sau *arta*. Același fenomen se poate întâlni în comunicarea științifică într-un domeniu precum *filozofia,* domeniu în care este dificil ca doi filozofi să atribuie un semnificat identic unor termeni precum *spirit* sau *realitate*.

Studiul este orientat spre o analiză contrastivă a comunicării științifice, autorul atribuind *științelor exacte* o perspectivă clară, stabilită prin tradiție a semnificatelor termenilor și în care orice utilizare neobișnuită a acestora ar fi remarcată cu ușurință de specialiștii în domeniu. Eugenio Coșeriu atribuie aceste diferențe în comunicare naturii diferite a *științelor exacte* și a *științelor spiritului*. Astfel, *științele exacte* ar fi rezultatul observației empirice, a experienței directe care a stabilit terminologii convenționale clar structurate. În timp ce, în cazul *științelor spiritului*, care sunt, în cea mai mare parte, rezultatul direct al gândirii speculative filozofice individuale, nu există semnificate tehnice tradiționale, fiecare autor utilizând termenii conform concepțiilor proprii, în funcție de tendințele sau curente culturale sau filozofice sau pur și simplu în funcție de subiectivitatea sa. Din acest motiv, definițiile termenilor aparținând *științelor spiritului* sunt mult mai greu de stabilit, iar termenii nu au aproape niciodată un semnificat unic. Autorul explică în continuare că în cadrul *științelor spiritului* nu ne aflăm în situația în care un termen care are unul sau mai multe semnificate ci, adesea, trebuie înțeles ce denumește un specialist prin intermediul respectivului termen. Astfel, termenii și semnificatul acestora se clarifică de cele mai multe ori doar în etape avansate ale cercetării științifice.

În același context al distincției între comunicarea în cadrul *științelor exacte* și cea în cadrul *științelor spiritului*, autorul afirmă că unele dintre cuvintele cele mai comune din limbajul cotidian nu au, de fapt, semnificate, respectiv nu indică lucruri obiective exterioare limbajului ci sunt doar „utilizări” ale acestuia pe care le denumim semnificate. Se poate observa, astfel, că în studiul coșerian se operează o distincție tripartită între *comunicarea generală*, *comunicarea specializată* de înaltă precizie, aparținând *științelor exacte* și o *comunicare specializată*, mult mai puțin precisă, utilizată în *științele spiritului*.

În continuare în text, se vorbește despre natura termenilor și, pentru prima dată într-un text coșerian, se afirmă clar că nu există o relație directă între *termen* și *obiect* (Coșeriu, 2016, 20). Astfel, se menționează că nu există o relație directă între *termeni* și *obiectele* din lumea reală și că termenii sunt simboluri ale *conceptelor* care, la rândul lor sunt reprezentări ale obiectelor din lumea reală (Coșeriu, 2016, 20). Chiar dacă această distincție se poate subînțelege în textele despre semantica structurală publicate anterior, în acest text este pentru prima dată când putem vedea că distincția tripartită *obiect-concept-termen* este menționată explicit într-un text coșerian.

Astfel, comunicarea este asigurată de limbaj, un sistem simbolico-convențional în care se atribuie semnificate asemănătoare, dar nu identice, unor concepte.

Acest lucru permite membrilor unei comunități lingvistice să comunice între ei, toate impreciziile, eventualele erori și imprecizii privind semnificatul unor termeni putând fi depășite pe baza unei convenții tacite, stabilite automat între membrii respectivei comunități.

Insuficiența semantică invocată de autor la începutul textului nu este problematică nici în comunicarea cotidiană și nici în comunicarea specializată din *științele exacte*. *Insuficiența semantică* intervine doar în comunicarea în *științele spiritului*, problema fiind aceea că o comunicare științifică nu admite eroarea și imprecizia terminologică, ea trebuie să se realizeze obligatoriu prin intermediul unor termeni cu un semnificat precis. Din păcate, așa cum subliniază Eugenio Coșeriu, în *științele umaniste* termenii nu sunt definiți pe baza unei convenții, în aceasta constând *insuficiența metodologică* a comunicării științifice (Coșeriu, 2016, 21).

Rezultatul *insuficienței metodologice* este acela că specialiștii din domeniile umaniste, într-o situație de comunicare științifică, nu pot fi siguri că ceea ce spun este înțeles de către toți participanții la situația de comunicare, conform aceluiași sistem conceptual. *Insuficiența metodologică* este ilustrată în acest text de faptul că chiar pe durata comunicării științifice, un concept nu este complet definit și, nu odată, trebuie citită o lucrare de specialitate în întregime pentru a înțelege ce semnificat atribuie un autor unui anumit concept.

Astfel, pentru a se evita această *insuficiență metodologică* Eugenio Coșeriu sugerează că în *științele spiritului* ar trebui să se urmeze același model comunicativ ca în *științele exacte*. Autorul afirmă că, înainte de începerea comunicării, este nevoie de o definire a termenilor fundamentali din *științele umaniste*, de o „inițializare” a sensului, de o precizare a semnificatului care se dorește a fi dat conceptelor de către vorbitor. Această metodă de lucru ar permite o comunicare științifică mai clară și mai precisă, iar eventualele atribuiri eronate ale semnificatelor termenilor ar putea fi evitate.

Studiul se încheie cu sublinierea importanței adoptării metodologiei comunicării științifice din *științele exacte* în *științele umaniste*, respectiv este vorba despre o corectă evaluare a conținutului științific și a validității afirmațiilor făcute de un expert de către toți participanții la situația de comunicare științifică. Aceștia vor putea fi de acord sau vor putea combate ideile prezentate fără însă a se lovi de dificultăți de atribuire a semnificatelor corecte. Înțelegerea reciprocă în comunicarea specializată este importantă nu numai pentru comunicarea cunoașterii și a rezultatelor cercetărilor realizate între specialiști ci și în formarea viitorilor specialiști prin intermediul comunicării științifice în cadrul procesului didactic.

Textul se încheie cu un exemplu în care Eugenio Coșeriu afirmă că: „Nu contează ce înseamnă *artă* pentru o anumită persoană chiar dacă pentru noi nu este, felul de a gândi al respectivei persoane nu ne va putea înșela, uimi sau surprinde dacă înțelegem „semnificatele” pe care aceasta le atribuie termenilor pe care îi utilizează, dacă îi cunoaștem limbajul și îl putem traduce în limbajul nostru.” (Coșeriu, 2016, 23).

Dacă facem o comparație cu studiile coșeriene despre limbajele de specialitate cunoscute, acest text se dovedește a fi o lectură importantă, ce ne permite să descoperim concepte și idei noi dar și să en completăm viziunea de ansamblu asupra perspectivei lingvisticii integrale despre terminologie și limbaje specializate.

4. Importanța textului inedit pentru opera coșeriană

Importanța studiului coșerian constă în următoarele aspecte: a) analizează și descrie concepte și idei noi, prin aceasta contribuind la completarea cunoașterii pe care o avem despre perspectiva lingvisticii integrale în acest domeniu; b) confirmă și întărește cunoașterea pe care o avem deja prin preluarea și dezvoltarea ideilor dezbătute deja de Eugenio Coșeriu studiile publicate deja; c) permite să facem o comparație cu teoriile terminologiei ca disciplină lingvistică, ceea ce ne permite să observăm caracteristicile comune și elementele specifice ale perspectivei coșeriene în raport cu acestea.

a. Idei și concepte noi despre termeni și terminologie

Printre conceptele și ideile noi aduse în discuție pentru prima dată într-un text coșerian, menționăm următoarele: *termen* (nu *terminologii*), *comunicare științifică* și *relația obiect-concept-termen*. Acestea sunt descrise și explicate pentru prima dată în textele coșeriene și vin să completeze și să îmbogățească perspectiva teoretică a lingvisticii integrale. Aceste concepte se adaugă altora deja cunoscute precum: *limbaje tehnice, limbaje specializate, terminologii*, *nomenclaturi, terminologii populare etc.*

Termen, conform acestui text coșerian, în afară de element lexical al unui limbaj specializat, lucru pe care îl știm și din alte studii coșeriene, în *Semántica y metodología* (Coșeriu, 2016, 20) termenul este, în perspectivă coșeriană, un simbol al unui concept.

Comunicarea științifică, este un termen nou în studiile coșeriene și este prezentat în concordanță cu ceea ce se afirmă și în celelalte teorii ale terminologiei ca disciplină lingvistică. Este vorba despre un tip de comunicare care presupune transmiterea cunoașterii între specialiștii aceluiași domeniu și are loc într-un context specializat. Spre deosebire de comunicarea cotidiană, în care folosirea greșită a unui termen nu are, de cele mai multe ori, nicio urmare, comunicarea științifică trebuie să fie foarte precisă.

Relația obiect-concept-termen este o idee menționată pentru prima dată în textele coșeriene în legătură cu terminologia. Acest concept plasează perspectiva coșeriană pe aceeași direcție cu teoriile terminologiei ca disciplină lingvistică, începând de la primele abordări teoretice ale acesteia cum ar fi *Teoria generală a terminologiei*, enunțată de Eugen Wüster (1998) și precizată de discipolul acestuia (Felber, 1999, 14-18) și continuând cu toate teoriile terminologiei care s-au dezvoltat pornind de la aceasta până în prezent. Distincția tripartită *obiect-concept-*

termen constituie ideea fundamentală a acestor teorii, fie că este vorba despre autori ca Pavel&Nollet (2001), despre ISO704 (2009), despre *Teoria comunicativă a terminologiei* (Cabré, 1999, 39) sau despre școala franceză de terminologie (Depequer, 2002, 12) etc.

Alți termeni noi care însă sunt legați mai degrabă de semantică sunt *insuficiența semantică* și *insuficiența metodologică*, prezentați deja în secțiunea a doua a acestui articol.

b. Idei coșeriene despre terminologie reluate și precizate

Studiul *Semántica y metodología* confirmă și consolidează perspectiva teoretică a lui Eugenio Coșeriu despre terminologie și despre accepțiunea în care acest termen este folosit în studiile coșeriene. Pentru a înțelege în ce parametri se poate considera cercetarea „terminologică" în lingvistica integrală, este necesară o raportare la diferitele accepțiuni pe care le are *terminologia* în prezent. Astfel, într-o primă etapă, *Précis de terminologie* (Pavel&Nolet, 2001) ne permite să distingem două dintre acestea:

Dans sa première acception, le mot terminologie signifie un « ensemble de mots techniques appartenant à une science, un art, un auteur ou un groupe social », par exemple, la terminologie de la médecine ou la terminologie des informaticiens.

Pris dans un sens plus restreint ou plus spécialisé, le même terme désigne une « discipline linguistique consacrée à l'étude scientifique des concepts et des termes en usage dans les langues de spécialité ». (Pavel&Nolet, 2001, xvii)

Raportând perspectiva coșeriană la aceste accepțiuni se poate observa că aceasta corespunde primei accepțiuni, accepțiunea generală, deoarece în studiile coșeriene terminologia nu este niciodată considerată ca disciplină lingvistică autonomă. Din perspectivă coșeriană, *termenii, limbajele specializate, terminologiile* și *nomenclaturile* sunt o categorie a lexicului aflată într-un raport special față de semantică, însă pentru Eugenio Coșeriu ele fac obiectul unei cercetări semantice și nu sunt niciodată studiate în cadrul unei discipline lingvistice denumite *terminologie*.

O a treia accepțiune a terminologiei este menționată de Teresa Cabré (1999) în *Teoria comunicativă a terminologiei*. Este vorba despre terminologia văzută ca: *„the guidelines used in terminographic work"* (Cabré, 1999, 45). Aceasta pune în evidență dimensiunea aplicativă a cercetării terminologice și se referă la terminologie ca la o disciplină lingvistică ce asigură cadrul teoretic și metodologia de cercetare în *terminografie*.

O altă idee prezentă în studiile coșeriene anterioare și reluată dintr-o altă perspectivă este distincția operată de Eugenio Coșeriu între *lexicul general și cel specializat* (Coșeriu, 1977, 96), distincție ce se regăsește și în teoriile terminologiei ca disciplină lingvistică. În *Semántica y metodología* (Coșeriu, 2016) aceasta este reluată sub forma unei distincții între *comunicarea cotidiană* și *comunicarea*

științifică, o idee pe care o regăsim enunțată și în Teoria comunicativă a terminologiei (Cabré, 1999).

O a treia idee cu impact în cercetarea terminologică, reluată și precizată în studiul coșerian din 2016 se referă la relația dintre *cuvinte, obiecte* și *temeni*, așa cum este ea menționată în studiile marelui lingvist publicate în anii ‘70-’80, dintre care unul se intitulează chiar *Palabras, cosas y terminos*. Această relație este readusă în discuție în *Semántica y metodología* (Coșeriu, 2016, 20) în parametri diferiți, termenii fiind considerați o expresie lingvistică a unor concepte ce reprezintă obiecte din universul experienței materiale a vorbitorului, deci este vorba despre o relație *obiect-concept-termen*. Adoptarea acestei distincții în perspectiva teoretică a lingvisticii integrale îi conferă acesteia trăsături comune atât cu perspectiva *Teoriei generale a traducerii* creată de Eugen Wüster (1998)[5] precum și cu toate celelalte teorii terminologice inspirate de aceasta.

c. Elemente specifice lingvisticii integrale

Chiar dacă se pot observa concepte și idei teoretice comune între teoriile terminologiei ca disciplină lingvistică și perspectiva coșeriană asupra cercetării terminologice, există și trăsături care individualizează perspectiva lingvisticii integrale, unele dintre ele menționate chiar în studiul *Semántica y metodología* (Coșeriu, 2016).

În momentul în care marele lingvist analizează diferențele de precizie a conținutului semantic dintre termenii *științelor exacte* și termenii aparținând *științelor spiritului*, se poate afirma că ne aflăm în fața unei distincții specifice perspectivei coșeriene asupra limbajelor de specialitate. Aceasta deoarece terminologia ca disciplină lingvistică aplică aceeași metodologie de cercetare și de descriere a lexicului specializat, indiferent de domeniul științific. Din perspectivă terminologică, omonimia, imprecizia și polisemia în terminologie sunt tratate ca reprezentând diferite nivele de specializare în comunicarea științifică. Astfel, o comunicare imprecisă poate corespunde unui nivel de *popularizare științifică*, în timp ce un text cu o *densitate terminologică mare* corespunde unei comunicări științifice între experți. Se poate observa, de asemenea că, spre deosebire de terminologia actuală, Eugenio Coșeriu nu face nicio distincție între diferitele niveluri de specializare ale comunicării științifice, asumând că un termen are un semnificat definit și unic doar în limbajele tehnice foarte specializate, situație de comunicare în care experții respectivului domeniu se raportează la o convenție tacită sau explicită (Coșeriu, 2016, 20).

O altă caracteristică a perspectivei coșeriene se poate regăsi în distincția tripartită ce se realizează între *comunicarea generală, comunicarea specializată de înaltă precizie, aparținând științelor exacte* și *comunicarea specializată, mult mai puțin precisă, din cadrul științelor spiritului*. Pentru a putea face o comparație, în

[5] Pentru o perspectivă mai detaliată asupra relației obiect-concept-termen se poate consulta și studiul lui Helmut Felber (1999, 14-18) care dezvoltă principiile teoretice enunțate de Eugen Wüster.

cercetarea terminologică actuală[6] se ia în considerare dihotomia *comunicare generală-comunicare specializată*. În cadrul *comunicării specializate* se disting diferite domenii de specializare care, în terminologia actuală, sunt preluate din sistemele standard de clasificare a domeniilor specializate precum: *Clasificarea universală zecimală*[7]*, Clasificarea internațională pentru standarde*[8]*, Clasificarea zecimală Dewey*[9], *Clasificarea Bibliotecii Congresului SUA* sau *sistemul de clasificare EuroVoc*[10].

Astfel, se poate observa că, distincția pe care o realizează Eugenio Coșeriu este una foarte specifică, iar pentru o înțelegere precisă a domeniilor la care face referire Eugenio Coșeriu în acest text, recomandăm raportarea la terminologia lui Wilhelm Dilthey (1999), a cărui clasificare, în opinia noastră este utilizată de către marele lingvist.

Studiul *Semántica y metodología* se mai remarcă și prin faptul că aduce în discuție doi termeni nemaiîntâlniți până acum în studiile coșeriene publicate anterior legate de terminologie. Este vorba despre termenii *insuficiență semantică* și *insuficiență metodologică*. Explicarea problemelor existente în comunicarea științifică prin intermediul semanticii, a termenilor și a semnificatelor este specifică perspectivei coșeriene, pe de altă parte însă, propunerea metodologică pentru evitarea impreciziei în comunicarea cunoașterii specializate este ceva ce astăzi se realizează în mod constant în cercetarea și comunicarea științifică. De altfel, conform Cabré (1999, 13), terminologia ca disciplină lingvistică a apărut în urma necesității standardizării comunicării științifice:

The Vienna school arose from the needs of technicians and scientists to standardize the terminology of their fields in order to ensure efficient communication and transfer of knowledge among specialists. (Cabré, 1999, 13)

Elementul specific al perspectivei lingvisticii integrale constă în explicarea și ilustrarea mecanismului *insuficienței semantice*.

Chiar dacă a fost menționată și în secțiunea anterioară, distincția pe care o face Eugenio Coșeriu între diferitele feluri de comunicare reprezintă un element specific lingvisticii integrale. Chiar dacă, la un prim nivel distincția între *comunicarea generală* și *comunicarea științifică* nu aduce nimic nou, această distincție fiind folosită în mod obișnuit și în terminologia ca disciplină lingvistică, așa cum putem vedea în *Précis de terminologie* (Pavel&Nolet, 2001, 110):

langue spécialisée : *Système de communication verbale et écrite observé à travers l'usage particulier qu'en fait une communauté de spécialistes dans un*

---

[6] În acest articol vom înțelege prin „terminologie actuală" domeniul terminologiei văzut ca disciplină autonomă ce dispune de un cadru teoretic propriu, de metode specifice de cercetare și de aplicare (Cabre: 2005: 109-128).

[7] UDC Fact Sheetm URL: http://www.udcc.org/index.php/site/page?view=factsheet

[8] Internal Classification for Standards. URL: https://standards.iteh.ai/catalog/ics/ICS

[9] Dewey Decimal Classification. URL: https://www.loc.gov/aba/dewey/

[10] Eurovoc. URL: https://eur-lex.europa.eu/browse/eurovoc.html#arrow_08

domaine de connaissances déterminé. Aussi appelée ***langue de spécialité****.* (Pavel&Nolet, 2001, 110)

Elementul specific perspectivei coșeriene de cercetare a limbajelor specializate este faptul că, inspirat de textul lui Bernard C. Heyl (1943, 1944), autorul operează o nouă distincție în interiorul *comunicării științifice* între *științele exacte* și *științele spiritului*, științele umaniste. Acestor două categorii principale, autorul le adaugă, fără a preciza însă prea multe, *domeniile paraștiințifice, domeniile pseudo-științifice*, precum *cultura, politica*, *religia* și *arta*. Așa cum se poate observa, această clasificare puțin sistematică este specifică perspectivei coșeriene și este justificată de contextul dezbaterii, ea nefiind utilizată în terminologia actuală.

De asemenea, tot în ceea ce privește aspectele specifice ale studiului coșerian din 2016, trebuie menționat faptul că acesta depășește limitele semanticii și ale lingvisticii integrale și are implicații interdisciplinare. Propunerea metodologică pe care o face autorul de pe o poziție strict lingvistică are implicații și în alte domenii precum *Metodologia cercetării și a documentării științifice*. În prezent, în cercetarea științifică, fie că este vorba despre conferințe, comunicări științifice, de volume sau articole publicate, nu se poate omite menționarea detaliată și citarea cu atenție a surselor bibliografice ce constituie cadrul teoretic în care se desfășoară descrierea, analiza sau dezbaterea unui anumit subiect științific. Scopul acestei metodologii de lucru fiind tocmai evitarea neînțelegerii conceptelor și a atribuirii eronate a altor semnificate decât cele dorite de autor unor termeni folosiți în comunicarea științifică.

Chiar dacă *insuficiența metodologică* semnalată de marele lingvist este în prezent o problemă în mare parte depășită, este de apreciat nivelul de detaliere și explicare a acestui fenomen din punct de vedere lingvistic precum și argumentarea necesității unui cadru teoretic comun pentru o comunicare științifică eficientă folosind ca model *științele exacte*.

5. Aspecte insuficient dezvoltate

În afară de ideile și conceptele coșeriene noi, în *Semántica y metodología* (Coșeriu, 2016) se pot observa unele aspecte insuficient detaliate în acest text. Considerăm că printre aceste aspecte se află clasificarea foarte specifică a domeniilor comunicării științifice la care se referă Eugenio Coșeriu. Astfel, dacă în cercetarea terminologică actuală, toate domeniile specializate sunt tratate la fel din punct de vedere metodologic, în cazul clasificării coșeriene, domeniile specializate sunt tratate diferențiat, unele doar unele dintre acestea fiind caracterizate de insuficiență semantică și metodologică în comunicarea științifică.

Singurul aspect pe care îl considerăm insuficient dezvoltat în studiul *Semántica y metodología* (Coșeriu, 2016) se referă la afirmația lui Eugenio Coșeriu conform căreia în științele spiritului un termen ar fi mult mai greu de definit pentru

că nu există o asemenea tradiție care să atribuie un semnificat precis unui termen la fel cum există în științele exacte. Considerăm că această afirmație este conformă cu realitatea doar în parte. Astfel, comunicarea științifică în *științele spiritului, artă, religie, cultură, politică* etc. nu este complet imprecisă și există seturi întregi de termeni al căror semnificat nu este interpretabil.

În argumentarea sa, Eugenio Coșeriu aduce în discuție termeni din mai multe domenii ale *științelor spiritului* precum: *estetica, filozofia, cultura, religia* și *arta*. De asemenea, în dezvoltarea argumentării sale, marele lingvist alege termeni cu conținut abstract și ale căror definiții nu sunt foarte precise precum: *democrație, frumos, artă, spirit, realitate, umanism, realism, conținut, formă, expresie, obiectivism, esențialism, naturalism, verism, realism* și *idealism*. Trebuie însă să menționăm faptul că există, în aceleași domenii umaniste, seturi întregi de termeni care nu prezintă această problemă și în cazul cărora atribuirea semnificatului se face cu multă precizie. Menționăm, de exemplu, în domeniul *religios creștin-ortodox* toată terminologia care se referă la dogmă, ritualuri, instrumentar religios, lexic biblic, vestimentație etc. formează seturi de termeni care nu prezintă insuficiență semantică și se raportează la o convenție tradițională foarte precisă.

Dacă analizăm celelalte exemple prezentate de Eugenio Coșeriu în *Semántica y metodología* se va putea observa că toți termenii sunt generali, iar sensul lor este discutat în absența oricărui context sau domeniu specific, ceea ce contravine regulilor de bază din terminologia actuală. În aceste condiții, în afara contextului de uz și a domeniului, semnificatul oricărui cuvânt devine imprecis și interpretabil.

În terminologia ca disciplină lingvistică pentru identificarea cu o mai mare precizie a semnificatului termenilor specializați se folosește sistemul conceptual al unui domeniu, ceea ce presupune divizarea unui domeniu științific în sub-domenii care, la rândul lor, se pot diviza în sub-sub-domenii, clase și sub-clase de termeni, până la ultimul nivel. Practic este vorba de identificarea sistemului conceptual stă la baza unui domeniu specializat și permite descrierea completă sau parțială a acestuia. Această metodă de lucru permite observarea omonimiei terminologice, a relațiilor dintre termeni precum și a distincției dintre clasele de termeni și termenii propriu-ziși. Astfel, din domeniul *artei* fac parte ca sub-domenii *artele plastice* și *muzica*. În artele plastice putem identifica mai multe sub-domenii precum: *pictură, grafică, artă monumentală, sculptură* etc. *Muzica*, la rândul ei, este și ea structurată în mai multe sub-domenii. Se poate observa că, în lipsa acestei identificări a sub-domeniilor artei va fi greu să se identifice și să se definească un termen specializat precum *gamă*. În aparență, este vorba despre un singur termen, când în realitate avem doi termeni, fiecare cu un semnificat clar determinat și făcând referire la concepte diferite din domenii de specializare diferite. Astfel, în *pictură*, termenul *gamă* este definit de DEX ca: *„Serie de tonuri și de culori dispuse într-o succesiune armonioasă.”*; în timp ce definiția termenului *gamă* în muzică este: *„Succesiune melodică, ascendentă sau descendentă, care cuprinde toate sunetele unei scări muzicale, luând numele notei cu care începe”* (DEX, 2020).

Aceeași metodologie se folosește în terminologia actuală și în cazul termenilor menționați de Eugenio Coșeriu. Astfel, pentru termenul de *democrație*, ce aparține domeniului *politicii*, se pot identifica mai multe sub-domenii ale acestui domeniu și, printre sub-domeniile, clasele și sub-clasele de termeni, în diferite puncte ale sistemului conceptual al domeniului, se va întâlni termenul de *democrație.* Din câte putem observa în Coșeriu (2016, 21), autorul pare să distingă utilizarea termenului cu diferite semnificate în funcție de diferitele ideologii și orientări politice. În această situație, conform metodologiei aplicate în terminologia actuală, ar fi vorba despre mai mulți termeni *democrație*, ce fac referire la diferite concepte și care, odată stabilit sistemul conceptual al domeniului politic s-ar regăsi pe diferite paliere ale acestuia. Pentru exemplificare, domeniul *politică* ar putea fi divizat în mai multe sub-domenii, printre care unul ar putea fi *ideologie*, sub-domeniu în care s-ar regăsi ca sub-sub-domenii, conform exemplului coșerian *ideologia liberală* și *ideologia comunistă*, fiecare dintre acestea dispunând de un sistem conceptual propriu de clase și sub-clase de termeni cu un semnificat clar determinat. Folosind această metodă specifică terminologiei actuale este imposibil să confundăm semnificatul termenului clasic grecesc *democrație* cu termenul *democrație* așa cum este el văzut de *ideologia liberală* sau de cea *comunistă*.

Într-un glosar terminologic, acești termeni care se află într-o situație de omonimie terminologică ar fi notați ca *democrație1, democrație2, democrație3* etc. și ar fi definiți în funcție de sistemul conceptual, de clasele și sub-clasele în care sunt încadrați, precum și în funcție de relațiile în care intră cu celelalte concepte.

Este posibil ca atunci când se referă la stabilirea unei convenții în care să se atribuie semnificate precise termenilor științifici Eugenio Coșeriu să se refere la raportarea la sistemului conceptual al domeniului de specialitate. Chiar dacă aceasta ar fi intenția textului, nu putem să nu observăm că această idee nu este suficient de dezvoltată în Coșeriu (2016) iar sistemul conceptual nu este menționat explicit.

Poate că în viitor, odată cu publicarea a noi texte coșeriene inedite din *Arhiva Eugenio Coșeriu de la Tübingen* ceea ce știm astăzi despre perspectiva coșeriană despre terminologie va fi completat iar această întrebare își va găsi răspuns.

6. Concluzii

Credem că prin analiza noastră am reușit să punem în evidență importanța publicării textelor coșeriene aflate în *Arhiva Eugenio Coșeriu* pentru completarea cunoașterii cadrului general al lingvisticii integrale. În cazul cercetărilor de terminologie, considerăm că prezenta analiză a studiului *Semántica y metodología* permite cercetătorilor să aibă o perspectivă mult mai precisă asupra cadrului teoretic, a ideilor și a conceptelor discutate de Eugenio Coșeriu în legătură cu acest subiect și să își completeze cunoașterea cu elemente și idei noi.

Astfel, discutarea pentru prima dată în opera lui Eugenio Coșeriu din perspectivă terminologică a conceptelor de *comunicare științifică, termen, concept,*

obiect, insuficiență semantică și *metodologică* oferă cercetătorilor o nouă bază de înțelegere și de completare a cadrului conceptual legat de limbajele specializate în cadrul lingvisticii integrale.

De asemenea, analiza contrastivă a studiului *Semántica y metodología* (Coseriu, 2016) în raport cu celelalte studii coșeriene despre terminologie ne permite să stabilim locul și importanța acestuia în cadrul operei coșeriene, în timp ce analiza contrastivă a acestui studiu în raport cu terminologia actuală ne permite să observăm care sunt ideile comune și elementele specifice ale perspectivei coșeriene asupra terminologiei.

Așa cum am menționat deja, există și elemente insuficient explorate și dezbătute în textul analizat dar, având în vedere că exegeza coșeriană este imensă. Nu este deloc exclus ca în viitor să „descoperim" texte inedite care să ne permită să completăm perspectiva teoretică a lui Eugenio Coșeriu asupra acestor aspecte. Până atunci, nu putem afirma că avem o viziune completă asupra concepției lui Eugenio Coșeriu despre terminologie, iar subiectul rămâne deschis cercetării.

Bibliografie

***, *Terminology work — Principles and methods (ISO 704)*, draft, 2000, URL: https://www.ippc.int/static/media/files/publications/en/2013/06/05/1347459701_TPG_2012_Oct_30_ISO_704_2009(E).pdf (data ultimei consultări 17.12.2020).

Cabré, M. T., *La terminología: Representación y comunicación*, Barcelona: Institut universitari de lingüística aplicada, ediția a treia, 2005.

Cabré, M. T., *Terminology: Theory, methods and applications*, Philadelphia PA, John Benjamins, 1999.

Coseriu, E., *Palabras, cosas y términos*, *In Memoriam Inmaculada Corrales*, I, *Estudios lingüísticos*, Universidad de La Laguna, Sta. Cruz de Tenerife, 1987, p. 175-185.

Coșeriu, E., *El lenguaje y la comprensión de la existencia del hombre actual*, *El hombre y su lenguaje*, Madrid: Gredos, 1977, p. 34-65.

Coșeriu, E., *Introducción al estudio estructural del léxico*, *Principios de semántica estructural*, Madrid, Gredos, 1977, p. 87-142.

Coșeriu, E., *Semántica y metodología* (text inedit), editat de Banjamín García'Hernández și Jairo Javier García Sánchez, în Benjamín García Hernández, M.ª Azucena Penas Ibáñez (eds.), New York, NY: Peter Lang, 2016.

Depequer, L., *Éléments de terminologie: principes généraux*, Paris: Presses Sorbonne Nouvelle, Collection Sciences du langage, 2002.

DEX – Dicționarul explicative al limbii române [online]. 2020. URL: <https://dexonline.ro/> (data ultimei consultări 21.12.2020).

Dilthey, W., *Construcția lumii istorice în științele spiritului.* Cluj-Napoca: Dacia, 1999, trad. Virgil Drăghici.

Eugenio Coseriu Archiv, URL: http://www.coseriu.de/ (data ultimei consultări 17.12.2020)

Felber, H., *La relacion entre objeto, concepto y simbolo*, *Revista Interamericana de Bibliotecologia*, vol 22, nr. 1, ian-iun 1999, Medellin, tradus de John Jairo Giraldo.

Heyl, B. C., *New Bearings in Aesthetics and Art Criticism*. New Haven: Yale University Press, 1943; London: Oxford University Press, 1944.

Pavel, S., Nolet, D., *Précis de terminologie, Terminologie et normalisation bureau de la traduction*, Ministre des Travaux publics et Services gouvernementaux Canada, Quebec, 2001. URL: http://www.termsciences.fr/sites/termsciences/IMG/pdf/ precis_de_terminologie_ Pavel.pdf (data ultimei consultări 17.12.2020).

Varga, C., *Eugenio Coşeriu şi terminologia actuală*, comunicare prezentată în cadrul Şcolii de vară Eugenio Coşeriu, care a avut loc între 2-10 septembrie 2020, organizată în cadrul Universităţii Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca, Facultatea de litere, Departamentul de Limba Română şi Lingvistică generală şi Asociaţia Cultural-Ştiinţifică „Eugeniu Coşeriu". URL: https://www.academia.edu/44029204/Eugenio_Co%C8%99eriu_%C8%99i_terminologia_actual%C4%83, (data ultimei consultări 17.12.2020).

Wüster, E., *Introducción a la Teoría general terminológica y a la lexicografía terminológica*. Barcelona: IULA, 1998.

EUGENIO COŞERIU. A NEW STUDY ABOUT TERMINOLOGY AND TERMS

Abstract

Keywords: *terminology, Integral Linguistics, specialised languages, semantics, Eugenio Coşeriu*

The current paper aims to analyse and discuss new ideas on the topic of terminology presented in a very little known linguistic study written by Eugenio Coşeriu and published for the first time in 2016. Published under the title *Semántica y metodología* (Coşeriu, 2016) it discusses specific topics such as: the relationship between a concept, an object and the designations for the concept, the use of terminology in a variety of scientific fields, and the features of scientific communication. It offers complementary information about many key topics covered in studies on terminology that were previously published such as: *Introducción al estudio estructural del léxico* (Coşeriu, 1977), *El lenguaje y la comprensión de la existencia del hombre actual* (Coşeriu, 1977), and *Palabras, cosas* y términos (Coşeriu, 1987). It allows the researcher in the field of general terminology to gain a broader and a more detailed perspective on the coşerian approach of this complex topic.

Métodos, técnicas y procedimientos de enseñaza-aprendizaje

RALUCA ARIANNA VÎLCEANU
Universitatea de Vest din Timişoara

Palabras clave: *enseñanza-aprendizaje, estrategia didáctica, metódos didácticos, técnicas de enseñanza, clase virtual*

Aprender uno o varios idiomas extranjeros representa una experiencia que nos permite, como seres humanos, sumergirnos dentro de los fenómenos que nos interesan o nos causan curiosidad, conocerlos, comprenderlos, descifrarlos y asimilarlos. Representa una actividad intelectual que contribuye, de una forma u otra, al incremento de capacidades cognitivas, afectivas y socio-culturales, como la construcción del pensamiento lógico, el desarrollo de la memoria, la concentración, la creatividad, la imaginación, la empatía, la tolerancia. Por lo tanto, aprender otra lengua no solo es conocer gramática y vocabulario, es una experiencia de la cual se puede aprender de otros y que tiene como objetivo principal formar individuos conscientemente interculturales, preparados para moverse con desenvoltura en contextos y campos laborales cada vez más globalizados.

Como consecuencia, las estrategias y normas de enseñanza de las lenguas deben responder de manera conveniente a tal objetivo y el papel del docente será adaptar las prácticas de enseñanza al entorno, a la cultura y la lengua que se enseña. El profesor deberá promover el saber por medio de una metodología participativa que incluya la creación de un ambiente relajado donde el alumno sea el protagonista, donde el alumno pueda escuchar y hablar, trabajar en grupos, tener motivación y confianza para poder sacar lo mejor de sí mismo.

Estrategia didáctica

La palabra *estrategia* se refiere, etimológicamente, al arte de dirigir las operaciones militares. Hoy en día su significado ha sobrepasado su inicial ámbito militar y se entiende como habilidad o destreza para dirigir un asunto. En el campo didáctico, las estrategias son enfoques y maneras de actuar que hacen que el profesor dirija con soltura el aprendizaje de los alumnos. Aluden, pues, a todos los actos beneficiosos del aprendizaje. (Carrasco 2004: 83).

Una estrategia didáctica puede considerarse como un plan estructurado que favorece y orienta el proceso de aprendizaje. Es un cúmulo de recursos personales e instrumentales que, en la práctica formativa, deben organizarse para fomentar el aprendizaje. Hay que tener en cuenta que, excluyendo el contenido de la actividad,

una estrategia siempre existe. Se trata de que sea la mejor posible, porque solo así los contenidos, sean cuales sean, serán trasmitidos en un nivel alto de eficacia.

Según José Bernardo Carrasco (Carrasco 2004: 83) la estrategia didáctica incluye los métodos didácticos, las técnicas de enseñanza y los procedimientos didácticos.

Métodos didácticos

En su acepción más general, método significa *camino* o *vía*. En educación se refiere al procedimiento o serie de pasos definidos con anticipación que establece pautas y se emplea para alcanzar un propósito educativo. Este se materializa en la consigna de trabajo que se sugiere para cada actividad en un proceso de aprendizaje (www.uned.ac.cr). La finalidad del método didáctico es lograr el aprendizaje significativo y el desarrollo de competencias para obtener soluciones pertinentes, creativas e innovadoras.

Por lo tanto, en todo método hay que tener en cuenta varios aspectos: los objetivos que se pretenden obtener, el material y los medios que se van a utilizar, las técnicas y los procedimientos más apropiados, el orden lógico a seguir para alcanzar los objetivos con seguridad, economía y eficacia, el tiempo que dedicamos y el ritmo que debemos imprimir a nuestro trabajo (Carrasco 2004: 84).

Evidentemente el uso de un método didáctico no excluye que lo complementemos con otro método, la eficacia reside en la integración de varios métodos a lo largo de una programación.

Aunque muchos profesores suelen clasificar y utilizar ciertos métodos según investigaciones y experiencias propias, presentaremos a continuación una clasificación general, tradicional, basada en las particularidades y la diversidad del procedimiento.

Clasificación según	Método	Características
La forma de razonamiento	Deductivo	Es una forma de razonar y explicar partiendo de lo general a lo particular.
	Inductivo	Es una forma de razonar partiendo de una serie de cuestiones particulares que permiten la elaboración de conclusiones generales.
	Comparativo (analógico)	Permite establecer comparaciones entre datos particulares que llevan a una conclusión por semejanza. El pensamiento va de lo particular a lo particular.
La organización de la materia	Lógico	Es un conjunto de normas y recursos que se han de seguir para redescubrir la verdad o para que la demuestre el profesor.
	Psicológico	Sigue un orden basado en los intereses y las necesidades del alumno para conseguir utilizar más la intuición que la memorización.

La relación con la realidad	Verbalista (simbólico)	Se da cuando todas las actividades de la clase se realizan por medio del lenguaje oral y escrito.
	Intuitivo	La clase se lleva a cabo partiendo de actividades experimentales, cercanas a la realidad del alumno.
Las actividades del alumno	Pasivo	Es una metodología de enfoque disciplinar donde destaca la actividad del profesor, permaneciendo los alumnos en forma pasiva.
	Activo	Se da cuando el desarrollo de la clase es protagonizado por el estudiante. El papel del profesor es coordinar y ayudar desde un segundo plano.
La organización de conocimientos	Globalizado	La clase se realiza a través de un centro de interés y engloban un conjunto de temas, asignaturas o campos de acuerdo con las exigencias de la actividad.
	Especializado	Los temas y las asignaturas son tratados de modo aislado, independiente.
	Concentración	Llamado también método por época, consiste en el funcionamiento de una asignatura como materia principal, dejando las otras como auxiliares.
La aceptación de lo enseñado	Dogmático	Significa imponer, aprender antes que comprender lo que el profesor enseña.
	Heurístico	Implica justificaciones lógicas presentadas por el profesor o investigadas por el alumno que lo llevan a comprender antes que fijar.
El trabajo del alumno	Trabajo individual	Las actividades se adaptan a las particularidades de cada alumno con el fin de orientarlo en sus dificultades.
	Trabajo colectivo	Se basa en la enseñanza en grupo y en la colaboración entre los alumnos.
El planteamiento del tema	Analítico	Es un método que implica análisis y requiere la separación de un todo en las partes que lo constituyen.
	Sintético	Implica síntesis, reunión de diversos elementos para formar un todo.

Técnicas de enseñanza

La técnica didáctica se podría definir como un conjunto de procedimientos o recursos lógicos, con fundamento psicológico que requiere una preparación previa y cuyo propósito principal es hacer más eficiente la trayectoría del aprendizaje. Mejor dicho, las técnicas de enseñanza definen claramente cómo han de ser dirigidas las clases para alcanzar los objetivos propuestos: la adquisición de conocimientos, habilidades, actitudes y aptitudes que la enseñanza intenta proporcionar al alumno.

La elección y el uso de los distintos métodos lleva implícito el empleo de distintas técnicas didácticas que ayudan al profesor, por una parte, a llevar a cabo de manera eficiente el proceso de enseñanza-aprendizaje y al alumno, por otra parte, a desarrollar, aplicar y demostrar sus competencias.

Al igual que los métodos, las técnicas deben utilizarse teniendo en cuenta las particularidades de cada grupo, es decir, en función de las experiencias, las expectativas, y los intereses de los estudiantes. Además, cada alumno es diferente respecto a su cultura, al dominio de otras lenguas, a su personalidad, sus destrezas y nuestra labor, como profesores, es averiguar cómo aprende cada uno de ellos y atender a todas estas necesidades de una forma justa para asegurar la consecución de los objetivos propuestos y controlar el proceso seguido.

Características generales de algunas técnicas didácticas:

Técnica	Objetivos	Ventajas
Trabajo en equipo	- aumentar la participación de los estudiantes.	- se amplía el círculo de la comunicación; - promueve el desarrollo de las relaciones interpersonales; - facilita la implementación de nuevas ideas.
Exposición didáctica	- exponer a los alumnos nuevas informaciones; - conseguir que los alumnos adquieran la comprensión inicial.	- facilita la comunicación de información a grupos numerosos; - establece y organiza el campo de preparación y formación del alumno; - permite abarcar contenidos amplios en un tiempo relativamente corto.
Interrogatorio	- despertar y dirigir la actividad reflexiva de los alumnos.	- se estimula la creatividad del alumno; - permite determinar las dificultades de los alumnos; - esteblece una relación directa entre el alumno y el profesor.
Coloquio	- crear aptitudes y actitudes, integrar el aprendizaje, sistematizar los conocimientos.	- ayuda al alumno a desarrollar la comprensión; - estimula la fluidez verbal del alumno; - cultiva hábitos sociales y lingüísticos.
Simposio	- obtener información y analizar un tema desde diferentes puntos de vista; - lograr una visión integral del tema.	- desarrolla la capacidad para seleccionar y manejar la información; - desarrolla la habilidad para formular y justificar puntos de vista.
Mesa redonda	- compartir ideas, aprender a trabajar en equipo.	- desarrolla la expresión oral y la capacidad para argumentar de los alumnos; - permite observar los problemas desde diferentes puntos de vista; - genera una lluvia de ideas.

Panel de discusión	- obtener una visión relativamente completa de un determinado tema;	- favorece el desarrollo del juicio crítico y la capacidad tanto para el analísis como para la síntesis; - ofrecea a los alumnos la oportunidad de dialogar y debatir el tema propuesto desde sus particulares puntos de vista.
Discusión dirigida	- motivar y despertar el ineterés de los alumnos; - estimular el pensamiento y el razonamiento; - aprender a escuhar puntos de vista y defender los propios.	- permite gran participación de los miembros del grupo; - desarrolla el pensamiento crítico; - ayuda a iniciar a los alumnos en las técnicas más complejas como el debate, simposio, panel y jornadas.
Lluvia de ideas	- desarrollar y ejercitar la imaginación; - trabajar con autonomía y originalidad.	- potencia la creatividad; - crea una mejor comunicación entre los miembros de un equipo; - aumenta la autoestima; - promueve la colaboración de los alumnos;
Juego de roles	- fomentar la creatividad y la espontaneidad de los alumnos; - desarrollar la perspectiva social y la empatía.	- desarrolla habilidades de comunicación; - incrementa la creatividad; - fomenta el trabajo en equipo.

Procedimiento didácticos

Los procedimientos didácticos son „complemento de los métodos de enseñanza, constituyen herramientas que le permiten al docente orientar y dirigir la actividad del alumno en colectividad, de modo tal que la influencia de los otros, propicie el desarrollo individual, estimulando el pensamiento lógico, el pensamiento teórico y la independencia cognitiva, motivándolo a pensar en un clima favorable de aprendizaje." (https://www.ecured.cu).

La palabra *procedimiento*, según una buena parte de los expertos que empezaron a aplicarla al proceso de enseñanza/aprendizaje, engloba la idea de estrategias y técnicas de aprendizaje, pero a su vez el diccionario de la Academia dice que *procedimiento* es método de ejercer, que *estrategia* es el arte para dirigir un asunto, y que *técnica* es el conjunto de procedimientos de que se sirve una ciencia, un arte y una habilidad para usar de esos procedimientos.

Procedimientos son, como se ha dicho anteriormente, destrezas, estrategias, técnicas de aprendizaje a través de las cuales el alumno conseguirá, por sí mismo, adquirir nuevos conocimientos, ser más autónomo en su aprendizaje tanto en la adquisición de conceptos, saberes, como en el desarrollo de actitudes, saber ser y saber estar,favoreciendo que el alumno sea consciente de su proceso de aprendizaje, que sepa colaborar y recibir ayuda, y que llegue a valorar lo que una materia le puede aportar, dentro y fuera del ámbito escolar. (Sáez Penoucos 1998: 158).

La utilización de los procedimientos didácticos favorece el diseño didáctico de la presentación y desarrollo del contenido didáctico, ayuda a convertir al alumno en el protagonista de la clase, fomenta la interactividad y la comunicación entre los estudiantes, así como el desarrollo del pensamiento lógico y la creatividad y apoya al alumno a adquirir un método científico para el análisis del conocimiento, a la vez que le presenta los principios que necesita para la formación y utilización de los conceptos del área de sus conocimientos.

Tipos de procedimientos didácticos:

Procedimiento	Objetivos	Ventajas
Aprendo a preguntar	- buscar información, identificar y aplicar la esencia de lo estudiado; - elaborar preguntas.	- implica al alumno en el proceso de enseñanza-aprendizaje; - desarrolla la capacidad de evocar imágenes y percepciones.
Busco e identifico las características	- identificar y conocer las particularidades de lo que el alumno estudia; - describir y comparar las características identificadas.	- le permite al alumno estudiar y examinar los objetos, los fenómenos y los procesos que estudia; - ofrece la posibilidad de desarrollar y aplicar los procesos lógicos del pensamiento.
Observo lo que me rodea y lo dibujo	- observar, analizar y ser capaz de dibujar fenómenos, objetos y procesos de la naturaleza y la sociedad.	- le permite al alumno mostrar aspectos de su personalidad y epresar sus sentimientos; - desarrolla la habilidad para dibujar.
Escribo o dibujo mientras aprendo	- escribir y dibujar lo que se estudia; - describir en colectivo lo dibujado o leer lo escrito.	- estimula el cerebro; - ayuda a mejorar la memoria y la capacidad de introspección;
Aprendo a ejemplificar	- buscar, identificar y comparar ejemplos del contenido estudiado; - exponer puntos de vista personales.	- ayuda a asimilar nuevos conocimientos y habilidades de aprendizaje; - potencia la motivación y la confianza.
Busco contraejemplos	- observar, identificar y analizar características de lo estudiado;	- estimula el razonamiento de los alumnos; - permite la formación de un pensamiento crítico;
Planteo suposiciones o hipótesis	- identificar y analizar aspectos o elementos de un problema; - elaborar suposiciones; - expresar oralmente o por escrito las suposiciones elaboradas.	- enseña a pensar; - fomenta la curiosidad; - estimula el aprendizaje; - permite diferenciar entre un hecho y una opinión.

Planteo diferencias y semejanzas	- identificar y comparar objetos, procesos, hechos, fenómenos; - exponer oralmente o por escrito el resultado de la comparación, expresando su propio punto de vista.	- desarrolla destrezas de crítica, evaluación, análisis y reflexión; - facilita la identificación de características similares y diferentes entre lugares, objetos, personajes. - ayuda a conocer y evaluar puntos de vista diferentes.
Aprendo a clasificar	- encontrar, distribuir o agrupar objetos, hechos, procesos, fenómenos; - establecer criterios de clasificación; - expresar oralmente o por escrito su propio punto e vista.	- permite la formación de criterio a partir de la comparación; - contribuye al desarrollo de habilidades de expresión oral y escrita.
Busco mis argumentos	- buscar, integrar y exxpresar ideas; - tomar una posición respecto al juicio a argumentar.	- desarrolla la autonomía del alumno; - promueve la creatividad; - atiende a la diversidad; - motiva a los alumnos a aprender.
Aprendo a valorar	- buscar las características generales, particulares y esenciales de lo que se valora; - expresar de forma oral o escrita posiciones valorativas.	- posibilita la autonomía y autodirección del alumno; - ayuda al alumno a responsabilizarse de sus actividades; - contribuye a romper barreras de desconfianza.

Enseñar en la era digital

Enseñar es una labor que existe desde siempre y que supone transmitir información de una persona a otra. Según el tipo de información y la manera de transmitirla, la enseñanza puede ser virtual o clásica/tradicional. La virtual representa una de las formas de enseñanza que ha crecido en el contexto actual de la crisis global originada por la pandemia del CoVid-19. El cierre del sistema educativo se ha dado a todos los niveles desde educación infantil a educación superior, lo que ha supuesto una transición abrupta de la educación presencial a la educación online.

La enseñanza *online*, también conocida como *e-learning,* tiene como fundamento un software que permite el desarrollo normal de las clases a través, habitualmente, de un campus virtual. En este *Learning Management System (LMS)* los profesores suben cada temario con sus correspondientes foros de debate y/o de dudas, así como los ejercicios que los alumnos deben resolver.

No obstante, **la metodología suele ser diferente en cada centro** y depende también, en gran medida, de la formación de la que se trate. Además, hay aspectos muy importantes que se deben tener en cuenta en el contexto actual, condicionado por el distanciamiento social.

En cuanto a la elaboración del diseño, una clase presencial difiere totalmente de lo que supone una clase online porque, en muchos casos, **no es posible trasladar sin adaptar lo que se hace en una clase presencial a online, dado que** la capacidad de concentrarse y mantener la atención en un contexto online es más limitada, ya que la atención que requiere estar continuamente mirando a una pantalla es más extenuante y menos atractiva que la clase presencial. Por otra parte, la clase presencial permite un nivel de socialización y de comunicación no verbal con los estudiantes que en el ámbito online no se puede realizar de la misma forma, lo cual impone adaptar actividades y formas de comunicar más centradas en comunicación explicita que implícita. Además, las sesiones online, para ser productivas, **necesitan ser más cortas** y el diseño instruccional en el ámbito online requerirá de una clara planificación de actividades síncronas (en tiempo real por medio de plataformas como Zoom, Google Meets o Skype por ejemplo) y asíncronas (en base a actividades, foros de discusión o tests).

Las interacciones, tanto con el profesor como con los demás alumnos, son muy importantes, dado que el proceso de enseñanza-aprendizaje representa un hecho social que engloba las maneras de obrar, sentir y vivir del ser humano. Como consecuencia, la gestión emocional y la socialización en contextos online se convierten en un elemento catalizador del cumplimiento de los objetivos propuestos. En formato presencial esta socialización del aprendizaje se produce de forma natural, pero en caso del formato remoto hay que crear esos espacios de forma intencionada y convertirlos en parte del diseño curricular del curso. El ámbito digital permite el aprendizaje social por medio del uso de herramientas colaborativas: chats, foros, wikis o simplemente el paquete de herramientas colaborativas de google pueden facilitar el aprendizaje social y colaborativo.

Más allá de las herramientas que se utilicen en la formación online, creemos que el aspecto más crítico es planificar el diseño instruccional **teniendo presente la experiencia del alumno como elemento central en ese diseño.** La planificación es un requisito esencial que nos permite hacer un análisis previo de los alumnos y nos ayuda a facilitar un procesamiento más profundo de la información. Nuestra labor, como docentes, es encontrar y utilizar las mejores técnicas que se adapten a las necesidades e intereses de nuestros estudiantes.

Delgado Fernández y Solano González, en su artículo *Estrategias didácticas creativas en entornos virtuales para el aprendizaje*, mencionan que la utilización de estas técnicas requiere que el docente establezca una relación directa con el estudiante y asigne actividades en pro de su autorrealización y el grado de dificultad que así lo requiera. Algunos ejemplos son: técnicas centradas en la individualización de la enseñanza, técnicas expositivas y participación en gran grupo; comunicación de uno al grupo, técnicas de trabajo colaborativo; comunicación entre muchos (Delgado Fernández y Solano González 2009: 5).

Además de investigar y adaptar diferentes estrategias didácticas a entornos virtuales, los autores antes mencionados ofrecen ejemplos de aplicación de estas técnicas con las herramientas que nos brinda la plataforma virtual Moodle:

glosarios colaborativos, subgrupos de discusión, recuperación de información y juegos de roles, crédito por uso de palabras, preguntas y premios, exposición, lluvia de ideas, portafolio, controversia estructurada, trabajos de investigación con retroalimentación, exposición digital, entrevista o consulta pública, rueda de ideas, trabajos de investigación colaborativos, apuntes de grupo, contrato de aprendizaje. (Delgado Fernández y Solano González 2009: 12-18).

Como ya se puede deducir, todas las técnicas utilizadas no lograrán producir conocimiento por sí solas. La actividad del mediador y la correcta aplicación de las técnicas generarán ambientes de aprendizaje atractivos y de calidad que permitan consolidar el conocimiento adquirido y mantener la interacción y la participación en la época de la distancia social.

El papel del docente es asumir un nuevo rol en la plataforma virtual, pasar a ser un orientador del aprendizaje, enfrentar con sabiduría todos los retos, proporcionar los instrumentos y guías necesarios para desarrollar con éxito las actividades y alcanzar los objetivos propuestos.

Otro aspecto importante es que el éxito de una tarea en un entorno virtual depende en gran parte de los participantes, por lo tanto, no hay una estrategia didáctica 100% infalible y eficaz, sino que se deben valorar las particularidades del grupo y así decidir cuál es la que mejor responda a sus necesidades e intereses.

Bibliografía

Alonso, Encina (con la colaboración de Castrillejo Victoria Ángeles y Antonio Orta) 2012: *Soy profesor/a. Aprender a enseñar 1*. Edelsa Grupo Didascalia, S.A., Madrid.

Alonso, Encina (con la colaboración de Castrillejo Victoria Ángeles y Antonio Orta) 2012: *Soy profesor/a. Aprender a enseñar 2*. Edelsa Grupo Didascalia, S.A., Madrid.

Barriga, F. y Rojas G. 2002: *Estrategias docentes para un aprendizaje significativo*. Tomado desde http://es.scribd.com/doc/97693895/.

Bautista, Guillermo; Borges, Federico y Forés, Anna 2006: *Didáctica universitaria en entornos virtuales de enseñanza-aprendizaje*. Madrid, España: Narcea.

Bello Díaz, Rafael Emilio 2005: *Educación Virtual: Aulas sin Paredes*, http://www.educar.org/articulos/educacionvirtual.asp.

Boneu, Josep M. 2007: *Plataformas abiertas de e-learning para el soporte de contenidos educativos abiertos*. Revista de Universidad y Sociedad del Conocimiento (RUSC), 4 (1),UOC 36-47, www.uoc.edu/rusc/4/1/dt/esp/boneu.pdf.

Bustillos de Núñez, Graciela y Vargas Vargas, Laura 1989: *Técnicas de participación para la educación popular*. San José, Costa Rica: Centro de Estudios y PublicacionesALFORJA, Octava edición.

Carrasco, José Bernardo 2004: *Una didáctica para hoy. Cómo enseñar mejor*, Ediciones Rialp, S.A., Madrid.

Delgado Fernández, Marianela y Solano González, Arlyne 2009: *Estrategias didácticas creativas en entornos virtuales para el aprendizaje,* Actualidades Investigativas en Educación Revista Electrónica publicada por el Instituto de Investigación en Educación Universidad de Costa Rica ISSN 1409-4703. file:///C:/Users/01/Downloads/virtuales.pdf

Méndez Hernández, Giselle María: *La enseñanza-aprendizaje de lenguas extranjeras: de la metodología tradicional a las concepciones didácticas actuales*, Universidad de Oriente, http://www.scielo.org.bo/pdf/rieiii/v4n1/v4n1a11.pdf.

Sáez Penoucos, Carmen 1998: *Los procedimientos* en Revista de investigación e innovación en la clase de idiomas, ISSN 1989-0796, Nº 10.
Schmeck 1988; Schunk 1991: *Estrategias de aprendizaje, revisión teórica y conceptual.*Tomado desde http://www.redalyc.org/pdf/805/80531302.pdf.
https://www.ecured.cu.
https://www.uned.ac.cr/academica/images/ceced/docs/Estaticos/contenidos_curso_2013.pdf.

Abstract

Keywords: *teaching-learning, didactic strategy, didactic methods, teaching techniques, virtual classroom.*

This article presents a compilation of various traditional didactic methods, techniques and procedures through their respective characteristics, objectives and advantages. At the same time, it references the teaching strategies that may be applied in virtual teaching and learning environments. Finally, it offers a series of relevant examples of these modalities that could be adapted for the online domain and that should be taken into consideration in the current context conditioned by the social distancing caused by the COVID-19 pandemic.

Permanencias femeninas en la lírica románica[1]

LUMINIȚA VLEJA
Universitatea de Vest din Timişoara
luminita.vleja@e-uvt.ro

Motto: "La teoría que atribuye un origen arábigo-andaluz a cierta parte de la lírica románica depende ante todo de problemas de métrica, de literatura árabe y de música. Me falta la competencia para tratar unos y el tiempo oportuno para agotar otros, y sin embargo en mis estudios me asalta la necesidad de formarme una opinión. Como esta necesitad la sentirán seguramente otros romanistas, no será tiempo perdido el que exponga mis pesquisas y resultados, aunque sea en forma incompleta."

(Ramón Menéndez Pidal, *Poesía árabe y poesía europea, p. 337)*

Cuvinte-cheie: *literatură romanică, lirică medievală, lirică romanică, lirică feminină*

1. Delimitaciones metodológicas

Cada periodo de la historia cultural se caracteriza por cierta coherencia, por un marco epistemológico y un modelo cognitivo. Dentro del espacio románico, delimitado verticalmente por Curtius[2] desde las Cruzadas hasta la Revolución francesa, cuando las literaturas romances tenían la supremacia en el Occidente, existe un número inmenso de puntos de partida para la interpretación de la cultura europea y mundial.

Paul van Tieghem propuso el término de *tematología* (calcado del alemán *Stoffgeschichte*) para una investigación temática, lo que ofrece interpretaciones fértiles del fenómeno literario. En la cultura rumana, George Călinescu inició la crítica temática, anticipando la dirección impuesta por la "nouvelle vague" francesa y situándose más cerca de Gaston Bachelard, que orientaba el estudio de lo imaginario hacia los cuatro elementos materiales: el aire, el agua, el fuego, la tierra. El crítico rumano es el primero en realizar este tipo de descripción temática del género lírico, si aceptamos que no hay indicios de que hubiera conocido la obra de Gastón Bachelard. Sus *Impresiones sobre la literatura española* (1945) fueron concebidas de manera temática y los títulos de los capítulos de este estudio

[1] La presente contribución, dedicada especialmente a nuestra homenajeada, es una adaptación basada en el artículo "Presencias femeninas dentro del espacio románico", en *Analele Universității de Vest din Timişoara*, Timişoara, 2002, p. 243-252.
[2] "Occidentul şi-a primit educația latină de la Romania şi iradiațiile ei", decía Ernst Robert Curtius en su *Literatura europeană şi Evul Mediu latin*, Bucureşti, Ed. Univers, 1970, p. 48.

son notorios: *La honra, El humor democrático, Lo picaresco, Don Juan, La Celestina*, etc.

Bajo esta perspectiva, lo literario se puede estudiar agrupando temas, motivos y mitos que se definen y se matizan en función de épocas, de condiciones históricas, tendencias estéticas dominantes, géneros literarios, etc. Así nuestro tema supone, antes de todo, efectuar algunas delimitaciones de orden metodológico. Lo más importante sería subrayar la importancia epocal del año 1948 para el campo de los estudios sobre la literatura de la España medieval, cuando cuatro autores y cuatro estudios abrían caminos. Se trata de un español, Américo Castro – *España en su historia: cristianos, moros y judíos*, un alemán, Ernst Robert Curtius – *Literatura europea y Edad Media latina*, un austríaco, Leo Spitzer, con un estudio acerca del fondo latino común a las literaturas en lengua vulgar, y un húngaro, Samuel Stern, con su capital descubrimiento de las jarchas, que demostraba la gran antigüedad de la tradición lírica española. Aunque las cuatro obras difieren en sus pareceres y conclusiones (Castro insiste en la singularidad de la cultura española como producto de la convivencia de cristianos, moros y judíos, mientras Curtius subraya la continuidad de la cultura latina europea, en la cual se insera España; Spitzer combate el neotradicionalismo y Stern refuerza el tradicionalismo), la investigación en las áreas abiertas por los cuatro autores es interdependiente: la sociedad y la cultura, los elementos cultos y los populares se influyen de un modo recíproco.

En los estudios medievales no hay vías de dirección única. También coinciden los cuatro autores en la aceptación de la teoría medieval de la sociedad que consideraba sus tres estamentos tradicionales en una relación de necesidad mutua: los *oradores*, es decir los clérigos y hombres cultos en general, dedicados a a la cultura latina; los *defensores* o caballeros, cuyas gestas se cantan en la epopeya y que son protagonistas de gran parte de la literatura cortesana y los *labradores* o los campesinos y todos "los que viven por sus manos" (según las palabras de Jorge Manrique) y que forman la infraestructura de la historia y de la cultura de un país, y entre quienes nacen el folklore y la lírica tradicional.

2. Las primeras creaciones líricas en el ámbito iberorrománico

La investigación de la *moaxaja* (género de canción lírica procedente del Andalus, explicada por la convivencia de hispáno-godos, moros y judíos en la España musulmana) que, con el texto principal en árabe o en hebreo, insertaba palabras y hasta versos enteros en romance, sobre todo el final de la composición (xarga o jarcha) parece remontarse al siglo X; las jarchas total o parcialmente romances publicadas hasta ahora pertenecen a moaxajas que datan de época posterior: la más antigua parece haber sido compuesta antes de 1042; la mayoría, a fines del siglo XI y durante el XII; tres, en tiempo de Alfonso X y una en el siglo XIV. Las más tardías deben de ser supervivencias artificiosamante arcaizantes. Veinte son hebreas y más de cuarenta de texto árabe. En todas ellas los fragmentos

o palabras sueltas romances presentan graves dificultades de lectura e interpretación. Sin embargo, el interés mayor de las moaxajas consiste en que sus autores recogieron en las jarchas cancioncillas romances preexistentes. Así, la lírica mozárabe nos pone en contacto con la más vieja lírica tradicional de la Península y de la Romania: estribillos de dos o cuatro versos donde las enamoradas cantan sus goces o penas, preludiando lo que habían de ser las cantigas de amigo gallego-portuguesas y los villancicos castellanos.

Al darse como zona originaria de la moaxaja la España musulmana, confluencia de tres civilizaciones, es natural que se pensara en un posible origen extramusulmán en cuanto a su génesis y al género que ella representa. Y ello sobre todo porque los ingredientes en que se basa (polirrimia, polimetría, verso corto e interrupciones evocadoras) están prácticamente de la poesía árabe clásica. Frente a esta teoría, el arabista español Julián Ribero, uno de los primeros autores en poner de relieve la problemática de la moaxaja, incluso antes del "descubrimiento" de las jarchas, opinaba que el nuevo estrofismo era de origen romance y que, por sus puntos de contacto con la poesía galaico-portuguesa, representaría el producto de la influencia ejercida por los cautivos y esclavos gallegos de la Andalucía musulmana, en donde eran muy apreciados. Según esta teoría románica, R. Menéndez Pidal tendía a subrayar más bien el impacto del sustrato de Andalucía misma, región famosa desde la antigüedad por su *puellae Gaditane* "que difundían muy lejos, en la Roma de Tito y de Trajano, las graciosas coplas gaditanas, *cantica Gaditana*, que los jóvenes romanos a la moda no se cansaban de repetir".[3]

Otros críticos, teniendo en cuenta la amplitud y complejidad del problema, es decir la afinidad estrófica entre la moaxaja por una parte y el *virolai* provenzal, los *goigs* catalanos, las *laudas* italianas y el *villancico* castellano por otra, así como con las más antiguas canciones de los trovadores provenzales) opinarían que el nuevo estrofismo árabe nació por influencia de la poesía y cánticos litúrgicos latinos que, en una época bastante remota, hubieran derivado hacia formas con diálogo (el *responsorium* latino) entre oficiantes y fieles. Esta evolución no hubiera sido propia ni exclusiva de la Península Ibérica, sino que habría sido un fenómeno general en todo el dominio cristiano, sólo que, en la España musulmana, encrucijada de tres civilizaciones, hubiera influido en la poesía y canto de los árabes y, a través de ellos, de los judíos. Conformemente a esta teoría, conocida bajo el nombre de "teoría litúrgica", L. Spitzer destacaba la importancia de cierta lírica popular en romance vernacular que hubiera sido anterior a las mismas manifestaciones en latín, prefiriendo hablar, por consiguiente, de una teoría del romance popular.

3. Figuras femeninas en las creaciones líricas románicas

Se han comparado las jarchas con las *cantigas de amigo* (canciones de amigo) gallegas. Sin embargo, las jarchas romances, a pesar de que están puestas

[3] R. Menéndez Pidal, *Poesía árabe y poesía europea*, 3ª edición, Madrid, Espasa-Calpe, 1956, p. 14.

en labios femeninos, hacen uso a veces de cierto matiz pícaro, que contrasta con el recato de la mayoría de *cantigas de amigo.* Por otra parte, impera en todas estas jarchas romances cierta sencillez temática y de expresión, con matices a veces pueriles, justificada por la edad de la doncella: "es niña de trece (años)".

El tópico que más se destaca, de acuerdo con esta buscada simplicidad, es el del desconsuelo de la doncella por la ausencia del amado que está enfermo o se ha ido a otra parte. Dentro del tema fundamental de la ausencia (presente en casi la mitad de las jarchas romances) se manifiesta, como un tema secundario, el del sufrimiento por amor. El amor está sentido como una mortal enfermedad, curada únicamente por la esperanza de ver al amado.

Es interesante anotar que el narrador está enmarcado en una figura femenina, la doncella, hablando ésta en primera persona. Su amigo o amado es el foco y, como se ha afirmado, representa el punto neurálgico de las jarchas romances. Está presentado, por lo general, bajo una forma desdibujada e impersonal, como si la doncella, en su recato, tuviera pudor o temor en describirlo o mencionar su nombre. La amada casi siempre se refiere a él con el término árabe de *al-habíb* y nunca (hecho significativo) con su equivalente romance de "amigo". En una ocasión hallaríamos el romance *asmador*, pero este término tiene un sentido menos específico que el de *al-habíb*. A veces, la doncella lo elogia en términos muy generales: "el hombre bueno, "dulce", "el hermoso de cara", el que es como "el rayo del sol" o como "el alba"; el que tiene una boca "coloradita", roja "como las cerezas", "dulce como la miel", con unos dientes que son "como las perlas, el que ostenta un cuello "blanco". Sólo en raras ocasiones alude a algunos de sus rasgos físicos: "el moreno", el "morenito", "el de las guedejas rubias con el cuello albo". La relación de señorío y vasallaje, corriente en el juego del amor, se halla expresada en los apelativos "señor" y "señorito", que la doncella aplica al amado.

Otra figura femenina que aparece en las jarchas romances es la madre, la confidente de las cuitas de amor de la amada, como en las antiguas *cantigas de amigo* galaico-portuguesas. Entre los arquetipos culturales, C.G. Jung consideraba a "la madre" uno de los más importantes símbolos. "Principiul *Anima* e prezent în structura psihologică a oricărui individ, fiind asociat instinctualităţii, inconştientului, afectivităţii, protecţiei. Fixaţia pe mamă e semnul unei stări psihologice involutive şi se află în opoziţie cu principiul *Animus*, constînd în predominanta arhetipului *Tatălui*, ca întruchipare a conţinutului raţional şi a voinţei."[4]

En otras ocasiónes, son las "yermanelas", es decir las amigas, las que están invocadas por la doncella, lo que se explica por el hecho de que el árabe *uht* (hermana) puede tener también el sentido de "amiga". Lo mismo ocurre en algunas *cantigas de amigo* galaico-portuguesas.

Leo Spitzer, al comparar algunas de las jarchas con las *Frauenlieder* alemanas y otras canciones femeninas europeas, observaba que, mientras en las antiguas canciones populares alemanas y francesas el ambiente es rural, en las

[4] Ivan Evseev, *Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale*, Editura Amarcord, Timişoara, 2001, p. 108.

jarchas es “estrictamente urbano”, quedando excluida de ellas por completo la naturaleza. Esta ausencia se explica por la influencia de la poesía árabe. Otro aspecto muy importante es que la lírica femenina o puesta en boca de la mujer, representada en la península por las jarchas y fuera de ella por las *Frauenlieder* alemanas, las *chansons de femme* francesas o las *cantigas de amigo* galaico-portuguesas, se ubicaría en lo conceptual. Esto se debe en gran parte al impacto de la poética clásica árabe, que se halla en un nivel más refinado, aunque en lo formal las jarchas se situarían por debajo de las *cantigas de amigo*, exponentes de una muy rebuscada estilización.

Otro aspecto de la problemática en cuestión es la denominación de la mujer en la lírica medieval cortesana. La mujer se halla en el centro de la poesía de los trovadores, ella es el punto hacia el cual el trovador dirige constantemente su mirada. Sin ella, el poeta no tiene ninguna razón para vivir, ni la poesia tiene razones para existir. La mujer sólo existe vista y transformada por el ojo del enamorado que está a la vez sometido a su ley y se considera autor de su elevación hasta la perfección cortesana. Por su parte, él mismo se verá ennoblecido por ella. I. M. Cluzel y varios autores franceses hablan de la *“fin’amor”* que, en este contexto, representa un principio de virtud y de ennoblecimiento reservado a una élite del espíritu y del corazón.

En el siglo XII se va configurando una concepción del amor más estética que moral, de una significación social del esfuerzo hecho para ennoblecerse, el así llamado “le savoir plaire” del poeta-enamorado. La mujer evocada por los primeros trovadores, llamada *midons*, “devient la divinité d’un autel intime; mais c’est une divinité de chair et de sang, que son adorateur ne regarde pas comme inaccessible aux désirs humains. On s’humilie devant elle, sans doute, mais avec une arrière-pensée qui s’exprime, à l’occasion, sans équivoque. Nous verrons, en effet, que l’idole capricieuse, lointaine et tyrannique n’est séparée du « dévot » par aucun obstacle métaphysique.” [5]

Poco a poco la mujer llega a ser ligeramente idealizada, un poco menos “mujer de carne y hueso”. Además, el honor debido a la mujer ha sido acentuado en la civilización meridional por la concepción del amor cortesano. Efectivamente ya no son las relaciones señor vasallo, sino las de igualdad (reconocida de la mujer) las que subyacen en la conformación del “Joi d’Amor”. Es por esto que para los trovadores la mujer se vuelve “domina”. Eso no significa, sin embargo, según se ha creído a veces, que el hombre cese de ser “dominus”.

En la poesía de los trovadores la denominación de la mujer aparece de manera muy discreta: la apelación *domna* es un leitmotif y hace referencia al término usado por los primeros trovadores que sentían todos cierto pudor al dirigirse directamente al objeto de su amor.

Para expresar su “amor de cavalier” sentido por cierta señora, Guillermo IX adopta un estilo más galante, designándola o sea por su nombre precedido por la

---

[5] I. M. Cluzel, “Quelques réflexions à propos des origines de la poésie lyrique des troubadours”, in *Cahiers de Civilisation Médiévale*, tome 4e année (n0 14), avril-juin 1961, pp. 179-188.

partícula honorífica *N'* (lat. *domina*): N'Agnès, N'Arsen, o sea por la palabra *amiga.* Se sabe que los poetas latinos llamaban a su amada *amica*. En los poemas de estilo cortesano propiamente dicho la señora era denominada por la palabra *senhal* (signo, indicio), que tiene normalmente forma masculina, por los pronombres *el', nostr', nos, elha, leis*, por los demostrativos femeninos *aqesta, cesta, cela*, por los vocativos *dompna, ma dona, ma bona dompna, dompna conja* y el calificativo *joja* (la señora que es una joya).

Otros términos preferidos a *molher* o *femna* para designar a cualquier mujer que pertenecía al mundo aristocrático y particularmente a la mujer amada eran *midons, amia, druda, virgo, puella* (término empleado también por Ovidio en dos sentidos: primero, insistiendo en la juventud de la mujer, el otro designando a una mujer casada), *mulier*. Si el poeta era más afectuoso con respecto a su amiga, empleaba *amica* y *cara* o *carísima*.

En la poesía latina medieval, *domina* se empleaba en los himnos dirigidos a la Virgen. Sin olvidar que ella era la Madre de Dios, los poetas y los teólogos han aumentado su prestigio, reconociéndole un carácter eminente, real. Es en esta época que se esboza la mariología. Como las señoras de la sociedad romana y de la sociedad feudal, se consideraba que la Virgen pertenecía a una aristocracia especial.

En el provenzal antiguo la palabra *domna* se oponía a *molher* (mujer) y a *femna* (esposa), que no es del lenguaje cortesano y ha sido reducido a *Na*, forma proclítica añadida al nombre de la señora: Na Maria, Na Clara. A veces el poeta reunía *domna* y *Na*: "Per ma domna *Na Cropa* fort". *Na* era un término para dirigirse a una señora, marcando su rango o calidad. *Dons*, forma provenzal del latino *dominus,* "dueño, señor", más el adjetivo posesivo de la primera persona en singular (lat. *meus*) llegaron a formar una sola palabra: *midons*. La forma *mi* del posesivo ha suscitado algunos problemas: ella parece ser el vocativo latino *mi*, aunque la forma regular en provenzal antiguo era *meus, mieus*. Pero en lugar de *mea domina*, que hubiera podido dar en provenzal *mi domna*, tenemos *mi domina*. Esta otra forma *midons*, cuyo segundo elemento viene del sustantivo *dominus*, se ha explicado por una correspondencia chocante. En la poesía árabe clásica y en la poesía andaluz se encontraban las palabras *sayyidi* (mi señor) y *mawlaye* (mi dueño), formas masculinas análogas a *midons* que designaban a la mujer amada.

La forma *sidons* (del latín *suus dominus)* corresponde gramaticalmente a una tercera persona en singular. Estamos pasando de la confesión o meditación personal en la mujer amada (midons) a una observación objetiva de la mujer amada no por el poeta, sino por un otro: "fols es qui ab sidons tensona" (El que se disputa con su señora está loco).

Los términos *cors*, *loc*, *reu* forman soportes a los cuales el poeta añade epítetos laudatorios: "Ai! francs *cors* clars" (¡Ah! Noble ser distinguido).

La palabra *cors* evoca la forma física de la mujer. *Reu* y *loc*, términos vagos, expresan el deseo de abstracción del trovador: la mujer no es más que una cosa, un ser, un lugar; en el mejor caso, ella tiene un físico cuyas calidades son evocadas a veces junto con su forma.

En resumidas cuentas, la lírica temprana de la Península Ibérica es de dos tipos fundamentales: uno culto en tono y técnica y otro de origen popular. Las primeras muestras considerables de la lírica culta son la *moaxaja* árabe (y después hebrea) y la *cantiga d'amor* gallego-portuguesa. La moaxaja debe mucho en temas y en recursos estlísticos a la tradición poética árabe, nacida fuera de la Península. *La cantiga d'amor*, como las satíricas *cantigas d'escárnio e de maldizer* y la lírica culta catalana, sigue el modelo de la poesía trovadoresca clásica, de la poesía cortesana provenzal, en cuanto a temas, estilo y versificación, con algunas modificaciones.

Lo que nos parece más significativo en la investigación sobre estos modelos románicos prestigiosos es que en todas las épocas han existido variaciones del resultado entre la poesía culta y la tradición popular. En el Siglo de Oro, por ejemplo, la mujer aparecía relacionada con el tópico *carpe diem* en los sonetos de Garcilaso de la Vega (*En tanto que de rosa y azucena)*, en Góngora (*Mientras por competir con tu cabello*, *Ilustre y hermosísima María*, *A una rosa*) quien lo cultivó también en sus romances. Llegando a nosotros desde el espacio románico hispánico, Góngora entra en la modernidad y nos da la oportunidad de actualizar nuestra relación con la lírica[6] del Siglo de Oro español. Además, siempre existirá una comunicación intertextual, como por ejemplo entre Góngora y la poesía barroca de la América Latina (que alcanzó tanto en lo culto como en lo popular las cimas de excelencia en sor Juana Inés de la Cruz) o la Generación del '27.

4. Conclusiones

Las influencias recíprocas dentro de las manifestaciones de la lírica románica temprana son visibles. Ya se sabe que las *cantigas de amigo* de los cancioneros galaico-portugueses fueron influenciadas por la poesía trovadoresca que, a su turno, se vio influenciada por las jarchas andalusíes. En su libro sobre la lírica trovadoresca, Christina Mițariu apunta: "Chiar dacă spre sfârşitul secolului al XIII-lea, aceasta dispare cu desăvârşire, rolul ei de deschizătoare de drumuri în poetica europeană fusese deja bine conturat. Încă din perioada ei de maximă înflorire (1140-1250), ea începuse să se infiltreze pe la curțile aristocratice din țările vecine."[7] Y la misma autora sigue, cuando analiza la temática de esta lírica en los poetas de la mitad del Norte de Francia: "În poezia truverilor se regăsesc teme ca: slujirea doamnei, reproşuri adresate acesteia când întârzie în a-l răsplăti pe cavaler, mustrări afectuoase sau mai vehemente pentru purtarea ei rece, precum şi alte locuri comune din lirica provensală."[8]

---

[6] Véase, a propósito, los preciosos sonetos del volumen bilingüe del autor rumano Dumitru Radulian, *Sonetul spaniol în Secolul de Aur*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1982.

[7] Christina Andreea Mițariu, *Lirica trubadurilor. Un model romanic prestigios*, Timişoara, Editura Eurostampa, 2020, p. 135.

[8] *Idem*, p. 136.

La presencia femenina en la lírica española primitiva es sumamente significativa tanto en temática y conceptualización, como en léxico y música. Hay, además, numerosas correspondencias entre la lírica románica medieval y la del Siglo de Oro. Nos acordamos, al respecto, de las palabras de Dámaso Alonso quien, al hablar de la poesía de Góngora, afirmaba: "¡Y que maravillosa doma de palabra, obligada a describir mil lazos, mil arabescos, mientras nos deja todas sus posibilidades de sugestión sensorial: aroma, color, música, movimiento!"[9] A la hora de investigar el dinamismo textual de la lírica románica es inevitable pensar en el dinamismo de la lectura, del que hablaba Ileana Oancea en su libro *Poezie şi semioză*. Podemos concluir, para detenernos entre estos parámetros, con las palabras de la autora rumana, romanista y rumanista que se adentró en numerosos estudios y artículos en el análisis de la lírica románica: "A interpreta un text, a-l citi în sensul *creator* al termenului, singura relație autentică cu literatura, înseamnă a-l contextualiza. Să ne amintim de anagrama lui Paul Valéry: *lire* presupune şi include pe *lier*. Mulțimea acestor inserții, bogăția lor este semnul de neconfundat al marilor opere care reverberează un spațiu metatextual, aspirând la o creativitate specifică şi la un anumit tip de activitate imaginantă."[10]

Bibliografía

ALONSO, Dámaso, *Poezie spaniolă. Încercare de metode şi limite stilistice*, Bucureşti, Editura Univers, 1977.

ALONSO, Amado, *Materie şi formă în poezie*, Bucureşti, Editura Univers, 1982.

CLUZEL, I. M., "Quelques réflexions à propos des origines de la poésie lyrique des troubadours", in *Cahiers de Civilisation Médiévale*, tome 4e année (n0 14), avril-juin 1961, pp. 179-188. Disponible en https://doi.org/10.3406/ccmed.1961.1190, consultado el 15.07.2020.

CURTIUS, Ernst Robert, *Literatura europeană şi evul mediu latin,* Univers, 1970.

EVSEEV, Ivan, *Dicționar de simboluri şi arhetipuri culturale*, Timişoara, Editura Amarcord, 2001.

DURAND, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală,* Bucureşti, Editura Univers, 1977.

GARULO, Teresa, "Imágenes sensoriales en la poesía andalusí", en Diego Melo Carasco/Francisco Vidal Castro (eds.), *A 1300 años de la conquista de al-Andalus (711-2011): Historia, cultura y legado del Islam en la Península Ibérica,* Centro Mohamed VI para el diálogo de civilizaciones, Coquimbo, Chile, 2012, pp. 409-433. Disponible en https://artesliberales.uai.cl/assets/uploads/2018/08/libro-de-al-andalus.pdf, consultado el 9.07.2020.

GÓNGORA, Luis de, *Romances*, Madrid, Alianza Editorial, 1982.

IONESCU, Andrei, *Literatura española (siglos XI-XVII),* Bucureşti, Editura Fundației "România de Mâine", 1997.

LAPESA, Rafael, *De la Edad Media a nuestros días*, Madrid, Gredos, 1967.

LAPESA, Rafael, Historia *de la lengua española,* Madrid, Gredos, 1997.

MENÉNDEZ PIDAL, Ramón, *Orígenes del español,* Madrid, Editorial Hernández, 1929.

[9] Teresa Garulo, "Imágenes sensoriales en la poesía andalusí", en Diego Melo Carasco/Francisco Vidal Castro (eds.), *A 1300 años de la conquista de al-Andalus (711-2011): Historia, cultura y legado del Islam en la Península Ibérica,* Centro Mohamed VI para el diálogo de civilizaciones, Coquimbo, Chile, 2012, p. 409.

[10] Ileana Oancea, *Poezie şi semioză*, Timişoara, Editura Marineasa, 1999, p. 6.

MENÉNDEZ PIDAL, Ramón, “Poesía árabe y poesía europea”, en *Bulletin hispanique*, 1938, tome 40, n^0 4, pp. 337-423. Disponible en https://www.persee.fr/doc/hispa_0007-4640_1938_num_40_4_2825, consultado el 10.10.2020.
MIȚARIU, Christina Andreea, *Lirica trubadurilor. Un model romanic prestigios*, Timişoara, Editura Eurostampa, 2020.
OANCEA, Ileana, *Poezie şi semioză*, Timişoara, Editura Marineasa, 1999.
OANCEA, Ileana, « Chassez le style par la porte, il revient par la fenêtre : semiostilistica» in *Caiet de semiotică*, Timişoara, Tipografia Universității de Vest din Timişoara, 2002.
RADULIAN, Dumitru, *Sonetul spaniol în Secolul de Aur*. Antologie. Traduceri, note şi cuvînt înainte de Dumitru Radulian, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1982.
ROCA, Xavier, *¿Qué es la poesía trovadoresca?* Disponible en https://www.espoesia.com/poesia-trovadoresca/, consultado el 10.10.2020.
ROCA, Xavier, Poesía trovadoresca. Trovadores y juglares. Amor cortés. Disponible en https://www.youtube.com/watch?v=Mr4ZS9hLbLo, consultado el 10.10.2020.
ZUMTHOR, Paul, *Încercare de poetică medievală*, Bucureşti, Editura Univers, 1983.

RECURRING FEMININE PRESENCE IN ROMANCE LYRIC POETRY
Abstract

Keywords: *Romance literature, medieval lyric poetry, Romance lyric poetry, feminine lyric poetry*

In this article we review some stages in the development of Romance lyric poetry. The origin, connections and mutual influences of the first manifestations of this literary genre are taken into account. An inventory of terms that name female characters is analyzed. The feminine presence is significant in this type of lyric poetry both in terms of theme and concepts, words and musicality.

Une histoire d'amour: *Adélaïde et Théodore* (III), nouvelle staëlienne. Traduction inédite

RAMONA MALITA
Universitatea de Vest din Timişoara
ramona.malita@e-uvt.ro

Cuvinte cheie: *Doamna de Staël, nuvela Adela și Teodor, nuvela romantică, romantism francez, traducere literară.*

La nouvelle *Adélaïde et Théodore* fait partie des œuvres de jeunesse de Madame de Staël. Écrite après 1786, cette nouvelle est la deuxième d'une série de trois : *Mirza ou Lettre d'un voyageur, Adélaïde et Théodore, Histoire de Pauline*, composées, toutes, dans la même période : 1786-1794, et publiées en 1795 dans le *Recueil de morceaux détachés*[1], à Lausanne, chez Durand, Ravenel et Comp[e], et à Paris, chez Fuchs Libraire.

En termes de canons esthétiques romantiques, la nouvelle *Adélaïde et Théodore* est une synthèse du genre où le lecteur rencontre et reconnaît des thèmes et des motifs propres à ce courant littéraire, encore naissant à l'époque de l'écriture de cette nouvelle :

- ❖ le thème de l'amour inaccompli : le comte Théodore de Rostain tombe amoureux d'Adélaïde, une jeune fille orpheline. Au début, leur amour semble parfait, sans faille, mais Théodore devient jaloux et il se croit trompé par Adélaïde ; fou de jalousie, il décide de la fuir pour jamais. Au moment de la rencontre des deux, Théodore est très malade et mourant. C'est le moment où il apprend que sa femme est enceinte.
- ❖ « le suicide romantique » ou un type de casuistique de l'amour : veuve pour la seconde fois, Adélaïde partage le même sort que son époux et s'empoisonne juste après la naissance de son fils. Le suicide, qui pousse les victimes à cet acte horrible, a pour 'cause' principale, mais feinte, l'amour. Adélaïde, souffrante et isolée, est radicalement transformée ; elle commence à écrire toujours et partout et passe ses jours en se promenant près du tombeau de son mari : le même tombeau la rejoint à son époux, même si leur enfant a besoin d'elle. Adélaïde voit la naissance de son fils seulement comme une promesse bien accomplie, faite à Théodore avant sa mort ; le sentiment maternel est complètement anéanti, car elle n'essaie pas de trouver dans son fils le bonheur nécessaire à

[1] Ce recueil contient encore *Épître au malheur d'Adèle et Edouard* et *Essai sur les fictions.* Le dernier a été traduit en roumain, toujours pour la première fois, par nous dans le volume *Doamna de Staël, Eseuri*, paru à Cluj-Napoca, chez Dacia, en 2004.

continuer la vie ou, mieux encore, de voir en lui les traits de son époux perdu, Théodore.

❖ le motif de la jalousie s'imbrique avec la crainte de l'homme de ne pas perdre l'amour de la femme aimée. Adélaïde vit une belle histoire d'amour avec Théodore, interrompue malheureusement, par la mort de celui-ci. Théodore est présenté comme l'âme la plus sensible, la plus aimable et la plus passionnée. En dépit de sa réputation, il s'approche d'Adélaïde doucement et attentivement. Son amour pour Adélaïde devient très passionné, vite métamorphosé en jalousie, pas tempérée, mais sans contrôle, le menant au désespoir qui lui est fatal et létal.

❖ la sensibilité (outre mesure) du personnage d'Adélaïde : son âme sensible remporte la victoire sur la raison. Ce moi 'sensiblard' ne lui laisse point le délai de réfléchir au bonheur de son fils (qui aurait besoin d'une mère), mais les pensées d'Adélaïde sont dirigées uniquement sur l'absence de son mari, sans l'amour duquel elle ne veut pas et ne peut pas essayer de vivre. Observant tous les jours les ressemblances physiques et psychologiques de son fils à Théodore, elle succombe à cette souffrance continuelle.

❖ les insertions gnomiques de la part de l'écrivaine : elle se prononce sur les circonstances morales ou sentimentales repérables dans le comportement des personnages ; elle place ces assertions au début des fragments où la narration les illustre ; ces assertions sont des organisateurs narratifs, car, placées en tête de ces fragments, anticipent et façonnent les attentes du lecteur, en attirant son attention sur la profondeur et sur le rôle de l'épisode à lire par la suite. L'auteure ne crée pas l'effet de suspense, mais construit une leçon de morale conduite avec minutie devant son lecteur ; ce 'cours', portant sur les vertus d'une femme qui aime et qui doit savoir comment se laisser aimer, contient deux parties : l'insertion gnomique et l'épisode illustratif. De ce point de vue, la nouvelle tient aux textes 'démonstratifs', propres au Siècle des Lumières où son auteure a été formée, mais du point de vue du contenu – les sentiments vifs, les passions et les 'transports' émotionnels -, la nouvelle tient au romantisme naissant.

Note sur le texte consulté pour traduction

Cette traduction suit de près le texte de Madame de Staël *Adélaïde et Théodore* du volume Madame de Staël, *Œuvres de jeunesse*, présentation de Simone Balayé, texte établi par John Isbell et annoté par Simone Balayé, Paris, Desjonquères, 1997, p.175-198. Ce fragment représente une traduction inédite. Remarque concernant la ponctuation : nous avons changé la ponctuation employée par l'édition critique de 1997, en la modernisant et en l'adaptant aux normes de la ponctuation roumaine et aux besoins sémantiques et stylistiques, dans le but de rendre, autant que possible, la 'patine du temps'. Avec la traduction nous nous sommes arrêtée au point culminant d'un fragment visant le suspense, afin d'inciter à la lecture (et à la traduction), qui continuera par la quatrième partie de la nouvelle dans le prochain numéro de la revue.

Adélaïde et Théodore (la IIIe partie)

[…] Une amie, qu'Adélaïde avait un peu légèrement attirée, lui confia sa passion pour le jeune comte d'Elmont, et la conjura de le recevoir beaucoup, parce qu'elle n'avait que cette manière de se rencontrer avec lui. Adélaïde, que l'amour intéressait toujours, y consentit ; Théodore trouvait constamment le comte d'Elmont chez sa femme ; quand il lui en parlait, elle était troublée par la promesse qu'elle avait faite de ne pas révéler ce secret. Bientôt l'aigreur qui éloigne la confiance s'en mêla. Adélaïde trouva Théodore trop exigeant ; Théodore la crut insensible et résolut de la fuir pour jamais. Adélaïde, vers ce temps, s'aperçut qu'elle était grosse. « Ah ! s'écria-t-elle, je vais le ramener à moi, j'expierai mes erreurs, je quitterai Paris, nos heureux jours renaîtront ». Théodore entre chez elle, Adélaïde s'avance au-devant de lui, son abord glacé l'arrête ; un de ses amis, trompé par l'apparence, venait de porter le poignard dans le cœur de Théodore, en lui disant qu'il croyait le comte d'Elmont aimé par Mme de Linières.

Théodore ne soupçonnait pas la vertu de son épouse ; témoin de son affectation à ne recevoir le comte d'Elmont que quand son amie était avec elle, il se persuada qu'elle se défiait de son propre cœur, et joignant cette amère pensée à la peine que lui causait la vanité légère de Mme de Linières, il se crut certain de n'être plus aimé, et sa résolution fut alors promptement et invariablement prise. « J'ai reçu, lui dit-il, un ordre de rejoindre mon régiment ; je pars à l'instant, je viens vous dire adieu ». Un coup de foudre aurait moins frappé Mme de Linières : « Vous partez, lui dit-elle ? –Oui, je le dois. – Avec quelle indifférence vous me l'apprenez ! – Je vous reverrai dans peu, lui dit-il », et bientôt affectant un air de dégagement il lui parla d'objets indifférents.

Adélaïde qui allait lui apprendre le nouveau lien qui les unissait, blessée jusqu'au fond de l'âme de sa froideur, garda un profond silence ; elle se leva, ils s'avancèrent l'un vers l'autre ; leur secret était prêt à leur échapper : je ne sais quelle avidité de malheur fit garder le silence à Théodore ; mais s'éloignant tout à coup avec un cri de douleur : « Adélaïde, s'écria-t-il, Adélaïde, adieu ». Elle resta d'abord immobile, glacée : s'élançant ensuite pour le rappeler, elle vit sa voiture s'éloigner avec rapidité et sa voix même ne put être entendue. Elle courut chez lui, il n'y était retourné ; elle fit partir un de ses gens sur la route de son régiment, il n'y avait pas paru ; elle envoya à sa terre, on n'en avait point de nouvelles. Folle de désespoir et d'inquiétude, elle alla trouver son oncle, elle lui avoua son mariage, et le conjura d'aller chez la princesse de Rostain, pour lui demander ce qu'était devenu son fils.

Le baron d'Orville n'entendait rien au désespoir de sa nièce : « Il est allé faire un voyage, lui disait-elle, hé bien, quel mal cela lui fera-t-il ? » -Enfin il partit cependant pour complaire à sa nièce ; au bout d'une heure, qui fut un siècle pour Adélaïde, son oncle revient : « Il n'y a pas au monde une plus abominable femme que votre belle-mère, lui dit-il, je n'en ai pu tirer que des injures contre vous, des larmes pour son fils, et ce billet. » Adélaïde le saisit avec transport. « Je serai deux mois absent, ma mère, pardonnez-moi de ne pas vous dire où je vais ; je veux que

tout le monde l'ignore ; je jure de vous revoir encore ; dans deux mois je reviendrai dans votre terre, près de celle de Mme d'Orfeuil, vivre ou mourir à vos pieds. » Adélaïde s'évanouit en lisant ce billet ; son oncle la rappela à la vie, il voulut la consoler, elle le repoussa. Ne pouvant plus supporter ce monde, cause de tous ses torts et de tous ses malheurs, elle partit pour aller rejoindre Mme d'Orfeuil. Que de réflexions douloureuses ne fit-elle pas en route ! que de remords n'éprouva-t-elle pas ! que de reproches n'adressa-t-elle pas à Théodore ! Enfin elle arriva dans ce château, témoin de son bonheur. Son courrier l'avait précédée, et cependant personne ne vint au-devant d'elle ; ce témoignage d'indifférence de la part de Mme d'Orfeuil remplit son cœur de tristesse. Elle entra dans le salon ; Mme d'Orfeuil se leva et la salua froidement. « Dieu ! s'écria Adélaïde ; vous me réserviez ce dernier malheur ! »

Elle prononça ces paroles avec tant de désespoir, que Mme d'Orfeuil en fut assez émue pour avoir le besoin de lui dire des reproches. « Cruelle, lui dit-elle, que t'avait fait le malheureux Théodore, pour unir ta destinée à la sienne, pour rendre son cœur sensible, victime de ton inconcevable légèreté ? lis, s'écria-t-elle, lis ton arrêt dans cette douloureuse lettre, qui m'a déchirée par ma juste pitié pour lui, par ma fatale tendresse pour toi. » Adélaïde, sans lui répondre, lut cette lettre :

« Tout est fini pour moi, mon amie, un instant d'un bonheur, trop grand peut-être pour un mortel, m'a ôté pour jamais la force de supporter le malheur ; je n'écris pas à celle qui le cause, les plaintes, les reproches m'échapperaient ; elle voudrait se justifier, je me rattacherais à ma chimère, et me condamnerais à vivre. Vous le savez, Adélaïde me connaît comme vous : l'ombre d'un changement dans le cœur de ce que j'aime, ou la perte absolue de sa tendresse, est un malheur égal à mes yeux. Je l'ai vu, ce changement ; je n'accuse pas la vertu d'Adélaïde, son âme est pure ; ma peine est douloureuse, sans être amère. Je puis encore adorer l'objet que j'ai perdu ; mais mon cœur n'est plus le même : peut-être qu'un autre a su lui plaire ; le monde au moins l'a distraite de son époux ; ce n'est plus cette Adélaïde, qui ne vivait que pour nous. Ah ! Madame, je ne suis plus nécessaire à son bonheur : pourquoi vivrais-je ? Je vais cependant seul sur les montagnes, en présence du ciel et de la terre, réfléchir sur ma destinée, sur le droit qu'ont les hommes de terminer leur existence. Si je puis vivre sans bonheur, j'irai loin de tout ce qui me fut cher, consacrer mon temps et mes forces à quelques travaux utiles, dévouer ma vie aux autres comme à mes semblables, mais non plus comme à mes amis. Si mon courage ne suffit pas à cet effort, je reviendrai mourir auprès de vous et de ma mère ; peut-être aussi, peut-être aurai-je besoin de la voir passer encore une fois, avant de fermer mes yeux pour jamais. Adieu mon amie, adieu. »

Comment peindre l'état d'Adélaïde ? Pourquoi Théodore n'en était-il pas témoin ? Mme d'Orfeuil n'y put résister, et bientôt elle s'occupa de la consoler. Mais sa douleur inquiète ne pouvait recevoir aucun adoucissement ; elle voulait partir, elle voulait rester ; elle n'osait espérer, elle avait horreur de craindre. Aucun projet n'était adopté, aucun n'était rejeté, et sa douleur se représentant sous toutes les formes épuisait tous les genres de courage. Il était aisé de s'apercevoir que le

remord déchirait son âme ; mais c'était par son ardeur à se justifier qu'on pouvait le démêler. Mme d'Orfeuil n'osait la flatter de revoir Théodore ; elle connaissait si bien la profondeur de ses sentiments ; cependant il avait promis de revenir dans deux mois. Quels jours que ceux qui se passèrent pour Adélaïde ! que son malheur la rendit digne de son époux ! que des sentiments si profonds et si douloureux effacent aisément les légères traces de la dissipation et de la vanité ! Adélaïde conservait encore le besoin d'espérer ; il y a des malheurs qu'on ne peut concevoir d'avance ; c'est la mort, rien n'en donne l'idée.

Un jour qu'Adélaïde et Mme d'Orfeuil se promenaient sur la route qui mène au château de Rostain, elles virent des paysans qui s'en retournaient tristement. Mme d'Orfeuil les interrogea. « Ah ! dirent-ils, si vous saviez comme notre jeune maître est changé. - Votre jeune maître ! - Oui, le comte Théodore » ; Adélaïde à ces mots était déjà sans connaissance ; on la rapporta au château, à peine reprit-elle l'usage de ses sens, qu'elle se jeta aux genoux de Mme d'Orfeuil. « Ah ! lui dit-elle, allez, allez le trouver ; justifiez-moi près de lui, portez-lui ces lettres qui lui prouveront que le comte d'Elmont était aimé de mon amie, et que mon seul tort fut de recevoir un tel secret ; peignez-lui le désespoir dont vous êtes témoin depuis deux mois ; apprenez-lui tout, hors l'enfant que je porte dans mon sein ; s'il repousse la mère, l'un et l'autre doivent périr. Justifiez- moi, obtenez mon pardon. Ah ! pars, reviens, songe à l'état où je vais être.

- Je vous obéirai, répondit Mme d'Orfeuil, il sera bien aisé d'obtenir votre pardon ; il m'en croira sur votre cœur, maintenant, hélas ! il n'est que trop digne du sien ; mais on vous a dit qu'il était bien changé ? - Ce sont des paysans que sa parure négligée peut-être... - Ah ! mon amie, volez vers lui. »

Mme d'Orfeuil partit aussitôt ; pendant trois heures qu'elle fut absente, Adélaïde put à peine respirer. Les battements de son cœur soulevaient sa robe ; chaque minute, chaque bruit accroissait une émotion qui paraissait au-delà des forces humaines. Enfin, Mme d'Orfeuil revint, Adélaïde si pressée de son retour n'osait aller au-devant d'elle; Mme d'Orfeuil entra avec une gaieté si contrainte, qu'Adélaïde fut plus effrayée de cet effort, que de l'air le plus sombre; cependant, le besoin de l'entendre retenait sa vie prête à lui échapper ; « Il vous pardonne, lui dit Mme d'Orfeuil, il vous aime, mais il est bien malade. - Hé bien, lui répondit Adélaïde, je rends grâces au ciel, à présent je puis mourir. Quand le verrai-je? - Il vous conjure d'attendre encore quelques jours. - Dans quel état est-il? » Elle fit cette question avec un accent si lugubre, que Mme d'Orfeuil se sentit forcée de la rassurer.

Adélaïde ne répondit rien, et resta plongée dans une rêverie profonde. À deux heures du matin elle pria sa tante de se retirer, en lui disant qu'elle voulait dormir. Mais dès que l'aurore parut, elle se fit conduire dans la terre de Rostain, elle séduisit un jardinier, et se cacha dans un bosquet, où la mère de Rostain venait déjeuner tous les matins. Elle ne fit aucune question au jardinier ; vingt fois elle ouvrit la bouche pour lui demander des nouvelles de son maître ; mais vingt fois la parole expira sur ses lèvres. Cachée dans le bosquet, elle pouvait voir sans être vue.

À dix heures du matin, par le plus beau temps du monde, elle vit arriver la mère de Rostain, triste et les yeux gonflés de pleurs. Un quart d'heure après, une ombre, appuyée sur deux hommes, dont la sensibilité semblait rendre les pas chancelants, s'approcha lentement. Adélaïde ne put pas d'abord le reconnaître ; ou plutôt cherchant à se tromper, comme on évite un coup de poignard, elle fut une minute incertaine ; mais bientôt le son de cette voix si chère ayant frappé son oreille, elle fit un cri et s'évanouit. Ce bruit attira l'attention des deux hommes qui soutenaient Rostain : ils s'enfoncèrent dans le bois, et rapportèrent à ses pieds son Adélaïde évanouie. Quel spectacle pour lui ! quel spectacle pour sa mère ! […]

Povestea Adelei și a lui Teodor (partea a III-a)

[…] O prietenă, pe care Adela și-o făcuse cam ușor și prea repede, îi mărturisi că s-a îndrăgostit de tânărul conte de Elmont, și o rugă stăruitor pe Adela să-l primească mai des în vizită la ea, căci numai în casa Adelei îl putea întâlni în voie pe conte. Adela, pe care treburile sentimentale o interesau întotdeauna, a fost de-acord; Teodor îl întâlnea des pe conte în casa lor, făcând vizite soției sale. Când a întrebat-o pe Adela de ce îl primea mereu, ea s-a fâstâcit, dar nu a dat în vileag secretul prietenei sale. În scurt timp, dezamăgirea ce alungă încrederea s-a furișat între ei: Adelei i se părea că Teodor e prea distant față de ea, iar el credea că ea nu mai are inima deschisă față de sentimentele lui, drept urmare, a socotit în sine-și să o părăsească pentru totdeauna. Tocmai în această vreme Adela s-a aflat însărcinată.

- Doamne, s-a bucurat ea, îl voi face să se întoarcă la mine, îmi voi răscumpăra greșelile, vom părăsi Parisul, vremurile noastre bune de odinioară se vor întoarce!

Teodor intră în camera ei, ea se grăbi spre el să-i spună marea veste, dar, văzându-l atât de glacial, vorbele i s-au oprit în gât: unul dintre prietenii săi, înșelat de aparențe, înfipsese pumnalul bănuielii în inima lui Teodor, spunându-i că i se pare că Adela îl iubește pe contele de Elmont.

Teodor nici nu bănuia că Adela era însărcinată. Văzuse de atâtea ori cum contele de Elmont venea în vizită la soția lui când era și prietena ei de față și credea că Adela nu mai avea încredere în iubirea lui ; aceste gânduri amare și ușurătatea Adelei făceau să-l doară sufletul : era convins că ea nu-l mai iubește, de aceea s-a hotărât pe loc și fără preget să o părăsească.

- Am primit ordin să mă prezint la garnizoana regimentului meu, îi spuse el sec. Trebuie să plec imediat, am venit să-mi iau rămas bun.

Vestea a căzut ca un fulger din cer peste Doamna de Linières.

- Oh, Doamne, pleci?

- Da, trebuie să plec.

- Și cu câtă indiferență mi-o spui!

- Ne vom vedea curând, îi spuse el și, prefăcându-se nepăsător, continuă să-i vorbească de nimicuri.

Adela urma să-i dea vestea ce-i unea și mai mult în dragostea lor, dar, rănită până în străfundul sufletului de indiferența lui, n-a suflat o vorbă despre asta, s-a

ridicat încet, s-a dus spre el, el spre ea și erau amândoi pe punctul să-și spună fiecare ce avea pe suflet, dar Dumnezeu știe ce imbold spre suferință l-a făcut pe Teodor să păstreze tăcerea ; s-a ridicat și a plecat brusc, cu un strigăt de durere :

- Adio, Adela, adio !

Ea a rămas acolo, împietrită și fără grai ; a fugit apoi după el ca să-l cheme îndărăt, dar n-a mai văzut decât trăsura îndepărtându-se în mare grabă; degeaba a strigat, el n-o mai auzea. Adela s-a dus apoi la casa lui, dar Teodor nu trecuse pe acolo; după aceea, a trimis pe unul dintre oamenii de la curte să meargă la cazarma regimentului lui Teodor, dar el nu era acolo; a căutat să afle vești de pe domeniile lui, dar n-a primit nicio înștiințare nici de-acolo. Înnebunită de durere și de neliniște, s-a dus la unchiul ei căruia i-a mărturisit că s-a căsătorit și l-a implorat să se ducă la prințesa de Rostain ca să afle unde e Teodor.

Baronul de Orville nu înțelegea defel disperarea nepoatei sale:

- S-o fi dus într-o călătorie, îi zicea el, ce e rău în asta?

În cele din urmă, baronul s-a dus la prințesă ca să-i facă pe plac nepoatei; după o oră, care Adelei i s-a părut un veac nesfârșit, s-a întors:

- Nu cred că există pe lumea asta vreo femeie mai insuportabilă ca soacra dumitale, îi zise el Adelei. Ce de cuvinte grele ți-a adresat, ce de lacrimi a vărsat pentru fiul ei ! Mi-a dat și un bilet.

Adela, emoționată, l-a luat cu repeziciune:

Dragă mamă,

Voi lipsi vreo două luni, iartă-mă că nu-ți spun unde sunt, dar nu vreau s-o știe nimeni. Însă promit să mă întorc ; voi reveni după două luni la domeniul dumitale din vecinătatea Doamnei de Orfeuil : ori trăiesc, ori mor la picioarele tale.

Citind biletul, Adela a leșinat ; unchiul a ajutat-o să-și revină în simțiri, a vrut s-o consoleze, dar ea s-a împotrivit. Nu mai putea suporta pe nimeni lângă ea, învinuia lumea întreagă pentru toate greșelile și pentru toate nefericile ei ! Și-a pus în minte să se ducă la Doamna de Orfeuil: ce de amintiri dureroase, câte căinți nu avea, câte reproșuri nu i-a făcut lui Teodor ! pe toate le-a rostit în sine-și pe drum. În cele din urmă, a ajuns la castelul unde cunoscuse cândva fericirea. Deși îi trimisese înainte bilet Doamnei de Orfeil, aceasta nu a venit s-o întâmpine, iar gestul acesta de indiferență din partea ei a mâhnit-o profund.

Adela intră în salon, Doamna de Orfeuil se ridică și o salută glacial.

- Oh, Doamne, se lamentă Adela, și de la dumneavoastră să mă aștept la mustrări?

Adela a pus atâta disperare în cuvintele acestea, încât Doamna de Orfeuil, la rându-i emoționată, a simțit nevoia să-i facă reproșuri:

- Femeie fără suflet, cu ce ți-a greșit bietul Teodor? El care și-a unit destinul de al tău, care te-a iubit nespus, tocmai el să ajungă să fie victima superficialității tale? Citește, îi spuse ea, citește-ți pedeapsa scrisă în această scrisoare a durerii ce mi-a rupt sufletul de milă pentru el și de marea dragoste ce-ți port.

Adela, fără să mai zică vreun cuvânt, a citit scrisoarea aceasta:

„Draga mea prietenă,

Totul s-a sfârșit pentru mine! O clipă de fericire, poate prea lungă pentru un muritor, mi-a luat puterea de a suporta durerea; nu-i scriu celei care mi-a pricinuit-o, departe de mine să mă plâng sau să-i reproșez ceva; Adela ar vrea să se justifice pentru ce a făcut, dar eu m-aș ține aproape de iluzia mea de fericire și mă voi condamna să trăiesc. Dumneata știi bine, Adela mă cunoaște și ea la fel de bine ca dumneata: umbra unei schimbări în sufletul celei pe care o iubesc sau pierderea pe vecie a iubirii ei, pentru mine totuna-s. Iar eu mi-am dat seama de această schimbare din inima ei; n-o acuz pe Adela că m-a înșelat, știu că sufletul ei mi-este credincios și că este neprihănit; dezamăgirea mea e dureroasă, dar nu e amară. Pot continua să iubesc sufletul care mi-a pricinuit-o, dar inima mea nu mai e la fel. Poate că un alt bărbat a știut să se facă plăcut Adelei; oricum lumea și societatea pe care le frecventează au îndepărtat-o de soțul ei: nu mai este Adela, cea care trăia doar pentru noi. Ah, Doamnă, nu mai trebuiesc fericirii ei: dacă-i așa, de ce aș mai trăi? Mă retrag în munți ca să cuget singur cu cerul și cu pământul asupra sorții mele și asupra dreptului omului de a-și sfârși existența. Dacă pot trăi fără a fi fericit, mă duc unde văd cu ochii, ca să fiu departe de toți cei dragi mie, să-mi umplu timpul și să-mi cheltuiesc energia făcând lucruri de folos altora, să-mi dedic viața semenilor mei, dar nu prietenilor mei. Și dacă nu voi avea destul curaj pentru această hotărâre, atunci mă voi întoarce să-mi sfârșesc zilele lângă dumneata și lângă mama; sper și că, poate, voi resimți nevoia să o revăd pe Adela pentru ultima dată înainte să închid ochii pe vecie. Adio, scumpa mea prietenă, adio!”

Cum să vă descriu starea în care se afla Adela? Și de ce Teodor nu era acolo ca să-i vadă disperarea? Doamna de Orfeuil nu mai putea îndura s-o știe așa și a început s-o consoleze îndată, dar Adelei nimic nu-i mai putea alina suferința, voia cu orice chip să plece, voia să și rămână, nu mai cuteza să spere nimic, dar alunga din gânduri teama că totul s-a sfârșit. Nu putea lua nicio hotărâre, nu mai era sigură de nimic, durerea copleșitoare îi frânsese orice strop de curaj. Era lesne să-ți dai seama că remușcările îi sfâșiau sufletul și că ele porneau din dorința arzătoare de a se destănui în fața soțului ei. Doamna de Orfeuil nu îndrăznea să o încurajeze să meargă să îl vadă din nou pe Teodor, căci cunoștea prea bine profunzimea sentimentelor lui; el promisese totuși să se întoarcă peste două luni. Cum s-au scurs zilele acelea numai Adela știa! Nefericirea ei profundă au făcut-o din nou demnă de bărbatul ei! Cât de lesne sentimentele dureroase izvorâte din inimă șterg pieritele urme ale bucuriilor și ale vanității! Pe Adela nimic n-o putea clinti să spere. Există nenorociri pe lumea asta, de pildă moartea, pe care nu ni le putem imagina dinainte, pentru că nu știm nimic despre ele.

Într-o zi, pe când Adela și Doamna de Orfeuil se plimbau pe drumul care duce la castelul familiei de Rostain, au văzut niște țărani care se întorceau triști de la Curte. Doamna de Orfeuil i-a întrebat de ce sunt abătuți.

- Doamne! au răspuns ei, dacă ați ști cât de mult s-a schimbat tânărul nostru stăpân.

- Tânărul vostru stăpân?

- Da, contele Teodor.

La auzul acestor cuvinte, Adela a leşinat pe loc. Au dus-o pe braţe înapoi la castel, dar nu bine şi-a revenit în simţiri, că s-a şi aruncat la genunchii Doamnei de Orfeuil:

- Ah! a implorat-o ea, duceţi-vă, duceţi-vă degrabă la el ! spuneţi-i toată taina

mea, duceţi-i să citească scrisorile care îi vor dovedi că prietena mea îl iubea pe contele de Elmont şi că singura mea greşeală a fost să tăinuiesc acest secret ! Spuneţi-i cu de-amănuntul disperarea pe care aţi văzut c-o îndur de două luni încoace ! Destăinuiţi-i totul, dar nu şi despre copilul pe care îl port în pântec, că, dacă Teodor nu mai vrea să ştie de mama copilului lui, atunci amândoi trebuie să pierim. Dezvinovăţiţi-mă în faţa lui, obţineţi-mi iertarea! Ah! Duceţi-vă acum, întoarceţi-vă degrabă, gândiţi-vă la starea în care sunt, aşteptând !

-Voi face ce mi-ai spus, i-a răspus Doamna de Orfeuil, iertarea ta nu e departe ; acum va da crezare sentimentelor tale ; cât e de demnă inima ta de inima lui! dar ai înţeles de la oamenii aceia că Teodor e mult schimbat?

-Li s-o fi părut ţăranilor... Teodor o fi fost mai neglijent în îmbrăcăminte ...Draga mea, duceţi-vă în graba mare la el.”

Doamna de Orfeuil a plecat de îndată, dar, vreme de trei ore cât a fost la castel, Adela a aşteptat-o cu sufletul la gură : abia mai putea respira, inima îi sta să-i sară din piept; cu fiecare clipă, la fiece zgomot emoţia o copleşea peste puterile ei. În cele din urmă, Doamna de Orfeuil s-a întors; pradă simţămintelor puternice, Adela n-a îndrăznit să o întâmpine. Când a intrat, Doamna de Orfeuil avea un aer atâta de reţinut că Adela, văzând-o, s-a înfiorat ca de vestea cea mai sumbră; totuşi nevoia de a auzi veştile era mai puternică şi asta o ţinea în viaţă.

-Teodor te iartă, i-a spus Doamna de Orfeuil, şi te iubeşte încă, dar este foarte bolnav.

-Slavă cerului că m-a iertat, i-a răspuns Adela, acum pot muri împăcată. Când voi putea să-l văd?

-Te roagă fierbinte să mai aştepţi câteva zile.

-În ce stare e, cât e de bolnav?

Adela a pus întrebarea asta cu atâta presimţire în suflet, că Doamna de Orfeuil a simţit că trebuie să o asigure că totul este bine. Adela nu i-a mai răspuns nimic, dar a rămas mult timp dusă pe gânduri. Pe la ora două după miezul nopţii, a rugat-o pe mătuşa sa să se retragă, spunându-i că ar vrea să se culce.

Dar cum s-a crăpat de ziuă, s-a dus cu trăsura la castelul familiei de Rostain, a mituit un grădinar care a lăsat-o să se ascundă într-un loc retras din grădină, unde mama lui Teodor obişnuia să ia micul dejun dimineaţa. Deşi ardea de dorinţa de a afla veşti despre stăpânul lui, Adela nu l-a întrebat nimic pe grădinar despre Teodor : de o mie de ori şi-a înghiţit vorbele care-i veneau şuvoi pe limbă ; ascunsă-n grădiniţă, ea putea observa totul, fără să fie văzută.

Era un timp aşa frumos afară ! Pe la vreo zece dimineaţa, a văzut-o pe doamna de Rostain apropiindu-se: avea ochii umflaţi de plâns şi era trasă la faţă.

Peste vreun sfert de oră, a văzut venind un om, ca o umbră de firav, sprijinindu-se de doi însoțitori; venea încet, cu pas clătinat de slăbit ce era; întâi, Adela nu l-a recunoscut sau, mai degrabă, nu-și credea ochilor, îi părea că nu-i aievea, ca și cum voia să evite o lovitură direct în inimă, dar, apoi, cum i-a auzit glasul atât de drag în urechi, l-a recunoscut pe Teodor, a scos un țipăt și a leșinat pe loc. Zgomotul acesta a atras atenția însoțitorilor contelui de Rostain: s-au dus în grabă spre capătul parcului, au adus-o pe brațe pe Adela leșinată și au pus-o la picioarele lui. Ce uimire fără seamăn pe Teodor și pe mama lui! […]

A LOVE STORY: *ADELAIDE AND THEODORE* (III), MADAME DE STAEL'S SHORT STORY. ORIGINAL UNPUBLISHED TRANSLATION

Abstract

Keywords: *Madame de Staël, Adélaïde et Théodore, romantic short story, literary translation, romantic character*

The romantic short story *Adelaide and Theodore* by Madame de Stael is translated into Romanian for the first time in these pages. It is one of the early literary works of the theorist of French Romanticism. We have chosen a fragment that illustrates the construction of the central characters, female and male, that give the title of the short story. Our cut-out also aims to bring to light an element of suspense in the storytelling in order to encourage reading that will continue in the next issue of the magazine.

Luminița Vleja, *Ghid de conversație român-spaniol*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2020, 109 p. ISBN 978-973-125-762-4.

Luminița Vleja este conferențiar universitar doctor la Facultatea de Litere, Istorie şi Teologie, Departamentul de Limbi şi Literaturi Moderne, catedra de Limba și literatura spaniolă, din cadrul Universității de Vest din Timișoara. Dintre preocupările sale științifice fac parte romanistica, lexicologia, morfologia, sintaxa, lingvistica romanică, traductologia. A publicat numerose studii cu o tematică variată în reviste de specialitate naționale și internaționale, în volume ale unor colocvii internaționale, în Analele Universității de Vest, Seria Filologie. De asemenea, este autoarea unor cărți de referință pentru literatura de specialitate, precum *Un experiment poetic romanic: Góngora şi gongorismul*, *Cahier de travaux dirigés*, *Elementos de cultura y civilización española* și prezentul ghid. Este directoarea Centrului de Studii Romanice din Timișoara (CSRT) și membru în comisia de organizare a Colocviulul Internațional Comunicare și Cultură în Romània Europeană (CICCRE), precum și membru în comitetul științific și editorial al volumelor colocviului CICCRE.

Cartea doamnei conf. univ. dr. Luminița Vleja, *Ghid de conversație român-spaniol*, este o lucrare de referință pentru toți cei pasionați de limba, cultura și civilizația spaniolă, indiferent de vârstă sau domeniu de activitate.

Acest ghid a fost conceput pentru a veni în sprijinul studenților din anul I care studiază limba spaniolă, atât ca specializare în cadrul programelor de studiu *Limbi și literaturi* sau *Limbi moderne aplicate*, dar mai ales pentru cei din anul II și III care își aleg ca discipline complementare *Limba spaniolă A2/B1*, *Cultură și civilizație spaniolă*, *Introducere în istoria artei spaniole* sau *America Latină. O intoducere*. Dar, totodată constituie un instrument fundamental pentru orice doritor să învețe limba spaniolă sau să își aprofundeze cunoștințele de limbă, pentru orice turist care își propune să petreacă un sejur în Spania, pentru studenții care pleacă în cadrul programului Erasmus, dar și pentru cei care pleacă să muncească în Spania.

Pe lângă partea introductivă destinată pronunței și a expresiilor uzuale (*de salut*, *de prezentare*, *formule de politețe*, *solicitări*, *afirmații* și *negații*), tematicile abordate în acest ghid sunt variate, permit celui care îl parcurg să aleagă dintr-o paletă de arii tematice în funcție de necesitatea acestuia. Lexicul este distribuit astfel: *timpul*, *starea civilă-familia*, *anotimpurile*, *vremea*, *punctele cardinale*, *limbi străine*, *la frontieră/vamă*, *administrație publică*, *biserică*, *obiceiuri-tradiții-sărbători*, *culori*, *poziție-direcție*, *inscripții uzuale*, *firme*, *numere*, *în căutarea unui loc de muncă*, *durata muncii*, *remunerația*, *legislația muncii*, *meserii-profesii*, *formare și orientare profesională*, *agricultură*, *industrie*, *călătoria*, *drumul cu mașina*, *avarii-accidente*, *semne de circulație*, *tipuri de cazare*, *locuința*, *mânca-*

rea, *transporturi*, *taxi*, *la cumpărături*, *încălțăminte-îmbrăcăminte*, *mercerie*, *produse alimentare*, *condimente*, *la tutungerie*, *ziare-reviste*, *la librărie*, *la restaurant*, *la bar*, *bucătărie spaniolă*, *mâncăruri tradiționale*, *băuturi specifice*, *poștă*, *telefon*, *bani*, *distracții*, *la dans*, *în excursie*, *sănătatea*, *la medic*, *într-o farmacie*, *îngrijiri medicale*, *la dentist*, *corpul omenesc*, *învățământul*, *sportul-articole de sport*, *în vizită*, *zodiacul*, *curriculum vitae*. Iar, în încheiere, găsim câteva pagini dedicate gramaticii și un minidicționar român-spaniol.

Varietatea tematică contribuie la crearea unei imagini per ansamblu despre cultura și civilizația spaniolă, prin oferirea unor informații legate atât de societatea spaniolă, cât și de gastronomie, tradiții, obiceiuri.

Prezentul ghid poate fi folosit și în calitate de material didactic de către profesorii de limba spaniolă, deoarece este structurat în arii tematice ce le permit acestora selectarea unui vocabular minimal pe o anumită temă, cu care elevii sau studenții pot opera prin diverse exerciții prin intermediul cărora să își însușească vocabularul respectiv.

În concluzie, întrebuințarea acestui ghid este nemărginită în ceea ce privește publicul, fiind un instrument ușor de utilizat și bogat din punct de vedere tematic, care este de real ajutor în diferite situații de comunicare.

ROXANA MARIA CREȚU

Christina Andreea Miţariu, *Lirica trubadurilor. Un model romanic prestigios*, Timişoara, Editura Eurostampa, 2020, 371 p. ISBN 978-606-32-0847-8.

Volumul Christinei Andeea Mițariu, *Lirica trubadurilor. Un model romanic prestigios*, apărut anul acesta la Editura Eurostampa în Colecția Studii şi eseuri literare, este rezultatul cercetării doctorale pe care autoarea şi-a desfăşurat-o, după cum ne mărturiseşte, sub „atenta şi modelatoarea coordonare ştiințifică a doamnei prof. univ. dr. Ileana Oancea, a cărei erudiție şi viziune complexă asupra romanisticii" au ghidat-o în acest demers (p. 13). Structura cărții se articulează, după un *Argument* (p. 9-13) în care sunt prezentate cadrele teoretice şi metodologice ale lucrării, în cinci capitole, urmate de *Concluzii, Bibliografie selectivă şi Anexe*.

Aşa cum reiese din titlu, obiectivul principal al volumului a fost acela de a schița modul în care a fost şi încă este receptat prestigiosul model al liricii romanice trubadureşti. Un al doilea obiectiv a fost selectarea, analizarea şi traducerea unor creații trubadureşti atât medievale, cât şi contemporane, demers în urma căruia autoarea a constatat trăinicia legăturilor dintre persoane de culturi, vârste şi profesii diferite, unite de pasiunea pentru acest tip de creație.

„Placă turnantă" în procesul de geneză a limbilor romanice, Evul Mediu a reprezentat, mai presus de granițele lingvistice, o unitate culturală, un laborator în care limbile romanice şi-au cristalizat conştiința de sine şi statutul de limbi literare. Totodată, Evul Mediu a avut rolul de verigă între două mari epoci: Antichitatea purtătoare de „comori" şi Modernitatea dornică de a le recepta (p. 19). Christina Mițariu îşi alege cu multă pricepere şi inspirație citatele care îi argumentează ideile, începând cu autorii şi cărțile lor fundamentale, punctul de sprijin *sine qua non* pentru acest univers tematic: Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine* şi Ernst Robert Curtius, *Literatura europeană şi Evul Mediu latin*. Sunt acestea, alături de întreaga bibliografia selectivă, care numără 137 de titluri de cărți, 42 de articole şi 8 dicționare, instrumente extrem de valoroase care servesc la clarificarea multor chestiuni legate de problematica limbilor neolatine, începând cu istoria latinei şi mergând până la trubadurii timpurilor noi (ultimul capitol al cărții chiar este intitulat *Trubadurii timpurilor noi*).

Resursele artei trubadureşti sunt multiple şi definitorii pentru tradiția europeană, rămânând o permanență activă, creatoare, chiar şi în prezentul globalizator, în poezia redevenită cântec şi amintind de vechile forme cultivate de trubaduri şi truveri. Christina Mițariu este interesată de „drumul bătătorit de trubaduri" (p. 336), dar în aceeaşi măsură de poeții moderni şi de temele noi rămase cel mai aproape de genurile medievale. Datorită acestei abordări originale, noutatea privirii critice a autoarei ne aduc în lumină influențe artistice nebănuite, fără limite de timp şi spațiu, pe care trubadurii le-au exercitat asupra „colegilor de

breaslă" din epocile următoare. Ce anume a rămas din arta trubadurilor, ce s-a adoptat şi prelucrat, respins şi criticat din modelul pe care aceştia l-au promovat prin triada Dame – amour – poésie? Mai este şi azi acel *joi* al trubadurilor (pe care termenul modern de *joie* ‘bucurie’ nu îl echivalează întru totul) antidotul termenului general din occitanul *sofrir*? Poezia care îl cântă este o poezie a dorinţei sau a plăcerii? Astfel de întrebări şi multe altele o ghidează pe autoare în analiza pe care o întreprinde cu privire la cei care scriu astăzi texte în stil trubaduresc. „Se reproduc până şi instrumente trubadureşti pentru a încerca să se obţină aceleaşi sonorităţi care le-au acompaniat versurile înaintaşilor", ne spune Christina Miţariu (p. 348). Şi conchide, în finalul cărţii: „Cert este că cei care se îndrăgostesc de arta trubadurilor primesc de la aceştia un strop din acel tip de iubire care i-a consacrat şi ajutorul de a dobândi o viziune mai amplă, nu numai asupra literaturii şi artei, ci asupra vieţii." (p. 348)

De ce este interesantă şi foarte utilă cartea *Lirica trubadurilor. Un model romanic prestigios* şi ce aduce ea nou faţă de ceea ce ne-au lăsat medieviştii? În primul rând, ea oferă piste de lectură celor tineri, care nu au avut în programele de studiu răgazul necesar pentru a înţelege conţinutul şi semnificaţiile culturale, socio-istorice, lingvistice etc. ale Evului Mediu latin. Christina Miţariu subliniază o idee centrală comentată de Ileana Oancea în cartea sa, *Romanitate şi istorie*, şi anume „că un capitol important al istoriei lingvisticii romanice este format de apariţia conştiinţei romanice care este legată de constituirea şi formarea limbilor romanice ca limbi de cultură, la început alături de latină şi apoi în concurenţă cu ea." (p. 22). Considerăm, deci, că este foarte relevant în structura lucrării de faţă, în acest sens, subcapitolul *1.3. Bilingvismul înainte şi după secolul al XIV-lea*, deoarece Christina Miţariu se opreşte asupra unor noţiuni, texte şi autori esenţiali pentru înţelegerea contextului analizat. „În realitate n-a fost vorba de nicio prefacere, ci de un salt sau un zbor al geniului poetic din latina literară în vorbirea cotidiană romanică, o minune de care lumea şi-a dat seama abia cu mult timp după ce avusese loc." (p. 24).

Esenţial pentru înţelegerea globală a fenomenelor analizate de autoare este şi subcapitolul *1.3.1. Limba literară provensală – un destin paradoxal*, în care se descrie statutul occitanei (denumită şi provensală, langue d'oc, galo-romanică meridională, după cum menţiona Jean-Marie Klinkenberg în manualul său publicat în 1994, *Des langues romanes*, specificând că termenul prezintă un inconvenient, şi anume „de confondre la partie – le dialecte de la Provence – et le tout – l'ensemble des parlers de sa famille. De surcroît, cette dénomination offre une connotation „ancienne" et folklorique. On fera bien, en tout cas, de réserver le nom d'ancien provençal a la langue écrite médiévale." (*op. cit*., p. 223).

Capitolul II, *Geneza şi cristalizarea modelului liric trubaduresc*, trasează liniile unui conţinut informaţional care se referă de la general (literatura europeană între modele tradiţionale şi noile specii romanice) la particular: lirica trubadurilor – caracterizare generală, conţinutul poeziei, dimensiunea stilistică a liricii trubadureşti, cântecul cu denumirile şi structura sa, tehnici folosite şi exemple de

formule de adresare destinate celei numite, pe rând, „avenante belle et noble dame”, „dame”, „madame”, „reine”. Se celebra, aşadar, o iubire tandră, răbdătoare şi supusă faţă de o doamnă („domna”) căreia poetul i se declara vasal. Sunt trecute în revistă genurile cultivate, forma poetică (vers, strofă, rimă), cuplul trubadur-jongler, viaţa curtenească, muzica trubadurilor, precum şi conceptele şi noţiunile caracteristice acestei forme artistice şi culturale, intrate în paradigma mentală a epocii şi în noul lirism: *cortezia, corteja*r, *fin'amor*. Este vorba de termeni care făceau parte din sistemul de valori în funcţie de care trubadurii îşi modelau atitudinile, comportamentul şi reacţiile faţă de un anumit ideal al societăţii de curte, în care se pretindea un anumit „savoir-vivre” ce presupunea nobleţe sufletească, politeţe, distincţie, eleganţă (inclusiv vestimentară), abilitate în conversaţie şi un anumit liberalism.

Capitolul III conţine consideraţii despre influenţa poeziei trubadurilor la popoarele vorbitoare de limbi romanice şi germanice, iar capitolul IV se referă la rolul „laboratorului” poetic romanic în lirica românească, în care cei mai reprezentativi sunt Mihai Eminescu şi Vasile Voiculescu, prin care autoarea face legătura cu spiritul care a animat modelul trubaduresc, datorită unor „constante dialectice” (termen folosit de Basil Munteanu în *Constantes dialectiques en littérature et en histoire*) prin care sesizează şi analizează punctele de apropiere.

Cartea Christinei Miţariu, pornind de la ideea că trubadurii provensali, consideraţi primii care au întruchipat tipul artistului modern, al poetului, al intelectualului laic, capabil să scrie şi să citească în mai multe limbi, demonstrează cu prisosinţă în această carte destinul uimitor al poeziei provensale, puterea şi influenţa ei asupra tuturor marilor literaturi din Europa apuseană, instaurând un canon literar şi o mutaţie în istoria europeană. Este o apariţie editorială importantă, care demonstrează multă erudiţie şi care se citeşte cu un interes deosebit, deoarece în final cititorul este plasat în actualitate şi modernitate, autoarea aducând în discuţie reanimarea şi valorificarea artei trubadurilor, descriind activitatea realizată de unele cercuri literare sub îndrumarea unor medievişti de marcă.

LUMINIŢA VLEJA

O aventură lingvistică virtuală: Şcoala de vară „Eugeniu Coșeriu”, 2020

NADIA OBROCEA
Universitatea de Vest din Timișoara
nadia.obrocea@e-uvt.ro

În perioada 2-10 septembrie 2020, s-a desfășurat, sub egida Asociației cultural-ştiinţifice „Eugeniu Coşeriu” și a Colectivului de lingvistică generală şi semiotică, din cadrul Catedrei de limba română şi lingvistică generală, Facultatea de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Școala de vară online „Eugeniu Coșeriu”, intitulată *Actualitatea concepției lui Eugeniu Coşeriu*.

Această ediție online a Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu” reia tradiția Școlii de vară „Eugeniu Coşeriu”, desfăşurată la Cluj-Napoca, în anii 2012, 1013, 2016 (Obrocea 2016), situându-se în mod explicit și „[...] în continuitatea manifestărilor ştiinţifice din ultimii ani dedicate savantului român: al VI-lea Congres *Actualidad y futuro del pensamiento de Eugenio Coseriu*, Lima, Peru, 2-5 august 2017, inaugurarea Catedrei *Eugenio Coseriu* la Universitatea din Montevideo, Uruguay (7 august 2017), inaugurarea Catedrei *Eugenio Coseriu* la Universitatea din Cordoba, Argentina (2018), Colocviul Internațional de Științe ale limbajului „Eugeniu Coșeriu” (CISL), ediția a XV-a, *Schimbarea lingvisticii și schimbări în lingvistică*, Universitatea Națională „Yuri Fedkovici” din Cernăuți (11-12 octombrie 2019), al VII-lea Congres Internațional Linguistica Coseriana *La Historia de la Lengua, la Dialectología y el concepto de Cambio Lingüístico en el pensamiento de Eugenio Coseriu* (Cadiz, 14-17 ianuarie 2020)” (vezi *Circulara Școlii de vară online* ***Actualitatea concepției lui Eugeniu Coşeriu*** 2020). Toate aceste evenimente științifice și culturale consacrate lingvistului român Eugeniu Coșeriu demonstrează anvergura, importanța și actualitatea lingvisticii sale în contemporaneitate.

Obiectivul declarat al celei de-a patra ediții a Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu” a fost acela de a aduce în actualitate „concepția lui Eugeniu Coşeriu, atât în dimensiunile sale conceptual-teoretice (filosofia limbajului, epistemologie şi teorie lingvistică), cât şi în dimensiunile sale aplicative (la toate subdomeniile planurilor limbajului).” (vezi *Circulara Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu”*).

Școala de vară „Eugeniu Coșeriu” a fost realizată sub patronajul a numeroase personalități din România și străinătate, care au format comitetul științific al manifestării: Prof. univ. dr., Președinte al Academiei Române, Ioan Aurel Pop, Academia Română (România), Prof. univ. dr. Mircea Borcilă, Universitatea din Cluj-Napoca (România), Prof. univ. dr. Eugen Munteanu, Universitatea din Iaşi

(România), Prof. univ. dr. Nicolae Saramandu, Universitatea din București (România), Prof. univ. dr. Ileana Oancea, Universitatea din Timisoara (România), Prof. univ. dr. Adolfo Elizaincín, Academia Nacional de Letras, Montevideo (Uruguay), Prof. univ. dr. Vincenzo Orioles, Universitatea din Udine (Italia), Prof. univ. dr. Emma Tamaianu-Morita, Universitatea din Osaka (Japonia), Prof. univ. dr. Johannes Kabatek, Universitatea din Zürich (Elveția), Prof. univ. dr. Jesus del Castillo, Universitatea din Almeria (Spania), Prof. univ. dr. Wolf Dietrich, Universitatea din Münster (Germania).

Comitetul de organizare a fost constituit din Eugenia Bojoga, Universitatea din Cluj-Napoca, Oana Boc, Universitatea din Cluj-Napoca, Cristina Varga, Universitatea din Cluj-Napoca, Elena Faur, Institutul de lingvistică Sextil Puscariu, Cluj-Napoca, Lucia Mureșan, Universitatea din Cluj-Napoca, Nadia Obrocea, Universitatea din Timișoara.

Întâlnirile online au jalonat două aspecte majore, și anume teoria lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu, pe de o parte, și parcursul prin lume al lingvistului român, contactul său cu diferitele culturi, pe de altă parte.

Teoria lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu a fost abordată în cadrul Școlii de vară în multiple formule: prin perspectiva aspectelor ei generale, prin prisma denumirii pe care o poartă, cea de lingvistică integrală, precum și a terminologiei lingvistice specifice, din punctul de vedere al relației dintre Eugen Coșeriu și Ferdinand de Saussure, prin tratarea unor discipline aferente lingvisticii integrale, cum ar fi lingvistica textului, prin dezvoltarea anumitor concepte strict coșeriene sau concepte care au fost abordate într-o viziune proprie de Eugeniu Coșeriu. Redăm, în acest sens, următoarele prelegeri: Johannes Kabatek, Universitatea din Zürich (Elveția), *Coseriu, Immediacy, Distance and Discourse Traditions*; Vincenzo Orioles, Universitatea din Udine, Italia, *Coseriu e Saussure*; Emma Tămâianu-Morita, Universitatea Kindai, Osaka (Japonia), *Lingvistica integrală a textului: Principii, concepte de bază, perspective de aplicare*; Oana Boc, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj (România), *Funcția/funcțiile limbajului în concepția lui Eugeniu Coșeriu*; Cristina Varga, Universitatea Catolică de Vest, Angers (Franța), *Eugeniu Coșeriu și terminologia actuală*; Dina Vîlcu, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj (România), *Integralismul lingvisticii lui Eugeniu Coşeriu*; Nadia Obrocea, Universitatea de Vest din Timișoara (România); *Teoria lui Eugeniu Coșeriu. Distincții conceptuale fundamentale (I)*, Nadia Obrocea, Universitatea de Vest din Timișoara (România), *Teoria lui Eugeniu Coșeriu. Distincții conceptuale fundamentale (II)*; Simona Cecilia Crociani Baglioni, Universitatea Angelicum, Roma (Italia), *Che cos'è la filosofia del linguaggio? – ultima prelegere (publică) a lui Eugeniu Coșeriu la Universitatea LUMSA, Roma, 9 aprilie 2002* (vezi *Programul Școlii de vară online* ***Actualitatea concepției lui Eugeniu Coşeriu*** 2020).

Este cunoscut faptul că Eugeniu Coșeriu a trăit și/sau a predat în mai multe țări și spații culturale: în România, atât în zona natală, cât și la Iași, în Italia,

Uruguay și Germania, distingându-se astfel mai multe perioade în viața omului și a lingvistului Eugeniu Coșeriu. Acest traseu bio-bibliografic a fost prezentat pe perioade de către profesori români și străini, și reconstituit în acest fel. Perioada ieșeană a fost prezentată de Prof. univ. dr. Eugen Munteanu, de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași (România), în prelegerea *Coseriu și Iașiul*. Perioada italiană a fost tratată de Eugenia Bojoga, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj (România), în prelegerea intitulată *'Lehr-und Wanderjahre': etapa italiană în biografia lui E. Coseriu* și, de asemenea, de către Giovanni Gobber de la Universitatea Catolică din Milano (Italia), în lucrarea *Eugenio Coseriu and the post-war cultural life in Milan*. Perioada uruguayană a fost prezentată de Adolfo Elizaincín, Academia Nacional de Letras, Montevideo (Uruguay), *Uruguay. Un prologo necesario en la obra coseriana*. Perioada germană a fost abordată de către Eugenia Bojoga, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj (România), în prelegerea *Maestru vs. discipoli sau Școala lingvistică de la Tübingen*.

În cadrul acestei ediții a Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu" au avut loc și câteva lansări de carte elaborate de însuși lingvistul român sau dedicate acestuia: Eugenio Coseriu, *Competencia lingüística y criterios de corrección*, ed. Alfredo Matus Olivier și José Luis Samaniego (Universidad de Sevilla, 2019); Eugenio Coseriu, Wolf Dietrich, *Geschichte der romanischen Sprachwissenschaft*, Band 2: Von Nebrija (1492) bis Celso Cittadini (1601): *Die Epoche des Humanismus* (Tübingen, Narr, 2020); Johannes Kabatek, *Eugeniu Coseriu. Pagini de exegeză și de construcție biografică* (Iași, Institutul European, 2020); Ileana Oancea, Nadia Obrocea, *„Toate problemele culturii și toate formele ei sunt și ale noastre". Studii și articole* (Timișoara, Mirton, 2019). La acest eveniment au participat și au luat cuvântul, pe lângă autori, mai mulți profesori din România și din străinătate: Alfredo Matus Olivier, Academia Chilena de la Lengua (Chile), Johannes Kabatek, Universitatea din Zürich (Elveția), Ileana Oancea, Universitatea de Vest din Timișoara (România), Cristina Bleorțu, Universitatea din Zürich (Elveția), Eugenia Bojoga, Universitatea Babes-Bolyai, Cluj (România), Oana Boc, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj (România) etc.

La această ediție a Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu" au participat aproximativ 100 de studenți, masteranzi și doctoranzi de la mai multe universități din țară și din străinătate, precum și cadre didactice, cercetători și pasionați de lingvistică etc. Numărul mare de participanți demonstrează interesul major pentru lingvistica lui Eugeniu Coșeriu și, în acest fel, speranța recuperării și integrării acestuia în lingvistica românească.

În încheiere, trebuie să subliniem încă o dată importanța pe care o deține un astfel de eveniment pentru știința și cultura din România, prin promovarea unui lingvist român de talia lui Ferdinand de Saussure sau Noam Chomsky, lingvist care este foarte cunoscut și apreciat în Germania, în America Latină, și nu numai.

Referințe bibliografice

Asociația cultural-științifică „Eugeniu Coşeriu" & Colectivul de Lingvistică Generală şi Semiotică al Catedrei de Limba Română şi Lingvistică generală, Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, *Circulara Școlii de vară online **Actualitatea concepției lui Eugeniu Coşeriu**, 2-10 septembrie 2020*, Cluj-Napoca, 2020.

Asociația cultural-științifică „Eugeniu Coşeriu" & Colectivul de Lingvistică Generală şi Semiotică al Catedrei de Limba Română şi Lingvistică generală, Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, *Programul Școlii de vară online **Actualitatea concepției lui Eugeniu Coşeriu**, 2-10 septembrie 2020*, Cluj-Napoca, 2020.

Obrocea, Nadia, *Școala de vară „Eugeniu Coșeriu", Cluj-Napoca, 2012, 2013, 2016*, în „Philologica Banatica", nr. 2, 2016, p. 14-20.

Consemnări de lectură: Ariana Rosser Macarie, *Case, trenuri şi andrele*, Bucureşti, Humanitas, 2016, 396 p.

Lectura cărții Arianei Rosser Macarie, *Case, trenuri şi andrele*, este foarte potrivită pentru perioada pe care o trăim. Este o carte pe care autoarea însăşi o subintitulează sugestiv în Argument „Treimea, într-un echilibru precar, a destinului meu”. Faptul că Ariana Rosser Macarie a debutat târziu ca scriitoare nu este deloc în defavoarea calității cărții, ci dimpotrivă: aflăm din experiența ei cum a trăit şi a învins vremuri sumbre, când „războiul era încă prezent, cu penuria de alimente, cu frigul din locuințe, cu primejdia unor epidemii. Şi au mai venit şi anii de secetă cumplită din ’46-’47. Nu ştiam ce sunt jucăriile. Deşi săraci, nu simțeam sărăcia însă. Nu o conştientizam. Aproape totul se producea în casă. Mama țesea, torcea, tricota, cosea, broda. Făcea orice din nimic. Trebuia.” (p. 57)

Ariana Rosser Macarie a studiat filologia la Universitatea din Bucureşti, lucrând apoi 10 ani (1968–1978) ca redactor la Televiziune şi următorii 10 ca documentarist la „Fonoteca de aur” a Radiodifuziunii. Fiind pasionată de tricotat, a deschis mai multe expoziții personale de creație vestimentară la Teatrul Foarte Mic, în Bucureşti şi pe litoral.

Descifrăm, pe parcursul lecturii, titlul volumului, care este unul de memorii incitante, încărcate de nostalgie şi în acelaşi timp cu valoare documentară, care se împletesc în paginile scrise cu o vitalitate tumultuoasă: „În acel ianuarie [1990] aveam 45 de ani şi sărbătoream libertatea la Cota 1400, deşi mă eliberasem mai devreme. Mai întâi de al doilea soț şi apoi de slujba de redactor, pentru a mă dedica total pasiunii mele devoratoare – tricotatul. Fiul meu, student şi proaspăt căsătorit, se mutase la socri, iar eu locuiam singură într-o casă de pe Strada Berzei. Acolo a apărut într-o zi un coleg de la Radio, Bonel, cu o pereche de clăpari. A insistat să-i încalț şi a hotărât că e timpul să introduc ceva în traiul meu încâlcit de prea multe fire.” (p. 11)

Episoadele se succed alternând firesc prezentul, narat sub formă de jurnal care începe cu ianuare 2013, cu amintirile mai îndepărtate: copilăria autoarei petrecută la malul mării, imaginea fraților, figura candidă a tatălui pe care îl vedea mai mult pe peronul gării, fiind impiegat CFR, casele şi odiseea mutărilor unei familii numeroase, nevoite să stea cu chirie sau în locuințele de serviciu ale CFR-ului, gările copilăriei... Lectura pendulează, aşadar, fie pe traiectoria ascendentă, fie pe cea descendentă a timpului afectiv.

Autoportretul autoarei este unul despre care antropologii, cu siguranță, ar avea multe lucruri interesante de spus, analizându-l cu instrumente ştiințifice: „Mama îmi povestea uneori că eram atât de frumoasă, încât nişte călători aflați în trecere au rugat-o să mă dea. Ce-i atrăgea? Probabil acel păr inele, de un roşu care aresta privirile, încadrând o față, prin contrast, şi mai sidefie. Păcat că au cotropit-o

pistruii, aşa că, treptat, am ajuns răţuşca cea urâtă. Fără să-mi pese, aveam alte priorităţi.” (p. 57) Periplurile şi popasurile pline de haz molipsitor ne sunt povestite cu mult talent evocator şi stilistic: „poposeam mai întâi la magazinul mixt, ca să verificăm dacă noaptea nu a vrăjitorit vreo surpriză”; „atâta trup şi suflet – mai exact, atâtea picioare – am pus, ca să validăm cu un heirup nestăvilit zicala „capra sare masa, iada sare casa”, încât am reuşit să rupem patul a-toţi-cuprinzător.” (p. 58)

În unghiuri de lectură nebănuite, pline de surprize ale acestui volum, găsim informaţii şi delectări artistice la care ne trimite autoarea (de pildă, filmul *Afacerea Protar*, o comedie ecranizată după *Ultima oră* a lui Mihail Sebastian (https://www.youtube.com/watch?v=T8snfNjW7JQ) sau pagini de jurnal ca aceasta: „7 ianuarie 2013. Bine că ştim ce vrem: aceeaşi mare, acelaşi hotel, acelaşi corso – rărim surprizele, îndesim plictisul. Alarmant pare ritmul: ieri *check-in*, azi rezervare, mâine *check-in*, poimâine rezervare. Nu-mi amintesc când am întâlnit expresia „clădeşti castele în Spania”, sigur e că s-a potrivit mănuşă firii mele donquijoteşti. Mi-a plăcut să călătoresc, dar în capul listei itinerariilor, imaginare, trona ca o regină pictată de un Velázquez adorata mea Spanie. Am citit tot ce mi-a căzut în mână despre ea, i-am admirat tablourile celebre, am hoinărit fascinată prin literatura ei, am mimat paşii de flamenco şi, ca să încununez pasiunea eforturilor mele, am ales filologia, secundar spaniola. Aici m-am lăsat fermecată nu numai de muzica cuvintelor, ci şi de cea a vocii Ioanei Zlotescu, un destin exemplar. Frageda ei apariţie în filmul *Ultima oră* a fost urmată de o strălucită carieră universitară în Spania, cu un popas, ca dascăl, în grupa noastră.” (p. 61-62)

Casele, trenurile, permanent în concurenţă cu pasiunea şi răbdarea unei Penelope cu care Ariana Rosser Macarie împleteşte atât de plăcut firele răzleţite sunt, de fapt, un reper sau, după cum mărturiseşte autoarea, „ţinta dureros-hazlie a acestei cărţi şi poate dorinţa secretă, deşi tardivă, de a corecta niţel acel echilibru fragil.” (p. 9)

Încheiem invitaţia la lectură cu gândul că anul acesta 23 aprilie, Ziua Internaţională a cărţii şi a drepturilor de autor, care la noi coincide cu Ziua Bibliotecarului, a fost, pe de o parte, o zi tristă, în contextul general al pandemiei, dar şi una pe care editura Humanitas ne-a umplut-o de bucurie, anunţându-şi cititorii cu ceva timp înainte că pot downloada gratuit o serie de cărţi de o valoare inestimabilă. Încă ne aşteaptă lucruri interesante pe https://humanitas.ro/humanitas/colectii/biblioteca-virtuala şi ar fi un cadou minunat pe care ni-l putem face în aceste vremuri în care izolarea şi lectura fac casă bună.

LUMINIŢA VLEJA

Omul începutului: Traian Lalescu

Unii oameni se afirmă în viață într-o singură direcție, alți oameni se bucură de recunoaştere doar o vreme, iar unii dintre oameni multă vreme după trecerea în neființă. Politehnica Timişoara începe cu povestea unui om complex, un adevărat deschizător de drumuri, un matematician, inginerul creator și modelator al învățământului bănățean dar și un om de cultură susținător al sportului românesc: Traian Lalescu.

SCURTĂ POVESTE….

A iubit matematica…

Excelent la toate materiile, spirit creativ, de mic desena, cânta sau vorbea limbi străine, Traian Lalescu le putea face pe toate la fel de bine cu multă dăruire. Pe toate le iubea, însă una era pasiunea lui, Traian Lalescu iubea matematica. Micul școlar, fiul funcționarului Traian Lalescu, a studiat în mai multe orașe din țară, consecință a faptului că tatăl său ocupa funcții succesive în alte localități, dar acest lucru nu l-a împiedicat niciodată să fie remarcat rapid datorită creativității şi originalității ideilor propuse, astfel că elevul eminent, matematicianul precoce, devine colaborator al „Gazetei matematice", încă din clasa a cincea.

Fig. 1. Congresul Internațional de Matematică la Roma – 1908.
De la stânga: Traian Lalescu, Gh. Țițeica, Ion Ionescu, Constantin Popovici, A.G. Ioachimescu.

Iubirea lui pentru matematică descoperită alături de profesori de renume precum David Emmanuel, Ermil Pangrati, Gh. Țițeica, Anton Davidoglu, N. Coculescu l-a făcut să își dorească împărtășirea acestor noțiuni, și-a dorit mereu să predea, să creeze școală. Însetat de cunoaștere, a studiat peste hotare, la Sorbona, unde își susține teza de doctorat referitoare la Ecuațiile Integrale, la Göttingen, unde între 1908–1909 participă la seminarul condus de marele matematician german D. Hilbert, cariera lui Traian Lalescu devenind tipică unui savant devotat, pentru care viața dăruită ideilor este mai importantă decât viața personală, chiar sfârșitul său prematur ilustrează tema acestui sacrificiu.

A iubit Banatul…

Născut la București, dar cu sufletul mereu la locul de naștere al tatălui său, comuna Cornea, Traian Lalescu a iubit Banatul, iar această legătură de suflet, această iubire este prezentată chiar în misiunea diplomatică de la Paris, unde activează în cadrul mișcării grupate a ziarului „La Roumanie", mișcare devotată cauzei naționale și tot acolo publică monografia în limba franceză asupra Banatului, *Le Problème ethnographique du Banat.*

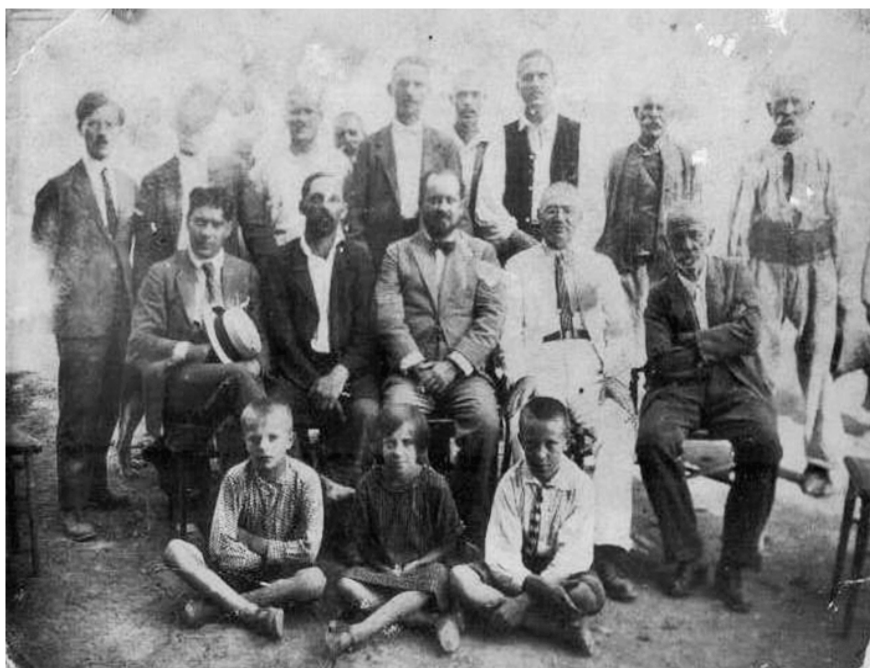

Fig. 2. Vizita în Cornea (1924 sau 1925). E în mijloc flancat la dreapta lui de părintele Nicolae iar la stânga de dascălul satului Nicolae Aron (costum alb). La dreapta cum te uiți la poză, vezi un țăran în alb. Când am descoperit poza, nu mai erau bătrâni să identifice; bănuim că e Moș Ion Lalescu, unchiul lui și „patriarhul" familiei.

A iubit familia…

Om remarcabil cu evident talent pedagogic, era un tată bun, nu își certa copiii și nu ridica niciodată mâna la ei, se juca cu ei încurajându-i să creeze reviste, Traian Lalescu își iubea familia, lucru care se arată și după moartea soției sale Ecaterina, când renunță la funcția de rector al Școlii Politehnice din Timișoara, pentru a fi alături de cei patru copii ai săi rămași orfani de mamă. Această iubire pentru familie este prezentată mai târziu de către fiul cel mic, Traian Lalescu, devenit scriitor, în operele sale.

Corespondență… cu Traian Lalescu

Astăzi, la un secol distanță, privim cu aceeaşi dragoste pentru cunoaștere spre el, Omul Începutului, Traian Lalescu. Curiozitatea m-a făcut să merg mai departe, astfel că în urma muncii mele de cercetare am avut prilejul și onoarea să îl descopăr pe Traian Lalescu dincolo de ocean, mai exact în SUA, Pittsburg California. Este vorba despre Traian Lalescu – nepotul remarcabilului matematician Traian Lalescu acum în vârstă de 66 ani, care din aceeaşi dragoste pentru locul natal, a ridicat un bust în fața Școlii gimnaziale din comună în anul 2015, bust realizat de către Atelierul de sculptură Peter Jecza din Timișoara, conform celor spuse de către dl. Lalescu.

Fig. 3. Traian Lalescu – nepotul

Vă mărturisesc că am simțit o emoție copleșitoare, un adevărat privilegiu să pot discuta eu, studentul de azi al Școlii înființate acum un secol, cu o parte din ceea ce a însemnat Traian Lalescu matematicianul, primul rector al Universității noastre. M-am bucurat nespus când dl. Lalescu a acceptat să discutăm, am simțit în fiecare cuvânt al său bunătate și multă dragoste pentru neam.

Cu mândrie și multă bucurie a început să povestească, atât cât i-a fost la rându-i transmis de către tatăl, bunicul și străbunicul lui. Sunt cuvinte cu valoare, cuvinte care trebuie transmise mai departe, cuvinte de care noi ar trebui să fim mândri ca bănățeni, ca români... ca studenți ai acestei Universități.

Știu, ar fi trebuit poate să mă opresc la 500 de cuvinte, dar mai sunt atâtea de spus... așa că haideți să vă povestesc puțin cum am dat de dl. Traian Lalescu-nepotul. După mai multe zile de documentare și studiu simțeam că datele mele nu sunt suficiente. Aveam nevoie de senzaționalul acela care să captiveze, să trezească emoție, astfel că târziu, într-o seară când mă pregăteam să închid laptopul, observ un mic comentariu la un articol:

„...Profesorul si bunicul meu Alexandru Lalescu din Cornea au fost veri primari.

Cu multă stimă,
Traian Lalescu
Pittsburg, California USA...”
17 februarie 2020

Au urmat zile de intense căutări, trebuia să găsesc această „bucată” de istorie la care visam, și... am găsit-o! A fost extrem de emoționant. Vă împărtășesc câteva din discuțiile mele cu dl. Traian Lalescu. Menționez că aceste scrisori sunt 100% originale și aparțin în totalitate dl-lui Traian Lalescu-nepotul.

Scrisoarea I

20 noiembrie 2020

„…Dragă Lavinia,

Bunicul meu Alexandru Lalescu și TL erau deci veri primari. Din păcate, bunicul meu moare de pneumonie în 1919, la un an după ce s-a întors din prizonieratul rus din Sankt Petersburg. TL a ajutat mult pe bunica, rămasă văduvă cu 5 copii. Vezi, el s-a născut la București unde se refugiase tatăl lui, Trăilă, dar a rămas un Bănățean până la moarte. Mama lui TL – Maria era Ardeleancă din zona Hațeg. Trailă a ajuns un fel de executiv la Banca României, care l-a relocat temporar la Iași, să pună la punct filiala din Moldova. Așa se face că Traian Lalescu a făcut liceul la „Costache Negruzzi” în Iași; în 1900 termină liceul ca șef de promoție, în 1899 șef de promoție a fost marele critic literar Eugen Lovinescu; e o placă de marmură în holul liceului – ce Liceu !!! E sala care-i poartă numele și

mi se pare și banca lui se mai păstrează. Relațiile lui ieșene l-au ajutat mai târziu, când a fondat Politehnica voastră; cum Banatul nu avea o tradiție de învățământ, a reușit să aducă vreo doi-trei profesori de la Iași. De mare ajutor a fost primarul de la Timișoara din acea vreme pe nume Vidrighin. Cât a fost rector la Politehnică, el nu a luat salariu. Era în același timp și șef de catedră la Universitatea București; făcea naveta două-patru săptămâni la Timișoara, alte trei-patru la București, etc. În 1980 l-am vizitat pe profesorul vârstnic al Politehnicii, Octavian Gheorghiu, care i-a fost student, cred. La fel, m-a chemat să-i dau ceva date, după ce sunase Primăria Cornea și a întrebat dacă mai există Lalești. Eu am fugit din țară în 1984. Voi reveni cu răspunsuri concrete la cele cerute în următoarea scrisoare.

Cu prietenie.

Traian..”

Scrisoarea II

21 noiembrie 2020

Bună Lavinia,

Originile.

„...Cândva, în jur de 1700 numele familiei noastre era URSU. S-a întâmplat ca ultimul „urs” a avut doar fete și conform tradiției a adus „ginere în casă” la una din fete, pe COSTA LALESCU, foarte probabil de origine aromână sau albaneză. Costa l-a avut fiu pe LAZĂR – stră-străbunicul meu, născut undeva între 1805–1810. Lazăr, a cărui soție nu îi cunoaștem numele, și-a întemeiat o mare familie pe Cusa, la locul intabulat cu numărul 333; și astăzi se mai păstrează o groapă, care arătă unde era coliba lui. Dintr-o publicație veche reiese că Lazăr a fost și grănicer în Regimentul Imperial de graniță. Judecând după loturile de pământ din Cornea și Tarova, reiese că la vremea lui, Lazăr deținea suprafețe foarte întinse, fiind probabil latifundiarul satului; după el au urmat multe departajări căci a avut opt copii.

Din corespondența profesorului Traian Lalescu cu preotul satului Nicolae Văleanu reiese că bunicul lui Lazăr s-a numit URSU și nu Lalescu. Aceasta înseamnă că numele de Lalescu a fost adus de Costa venit ginere, în ipoteza că bunicul lui Lazăr avea doar fiice și nici un fiu care să ducă totul mai departe, precum era tradiția; poate Costa era venit din Mehadia?! Din aceeaşi corespondență mai știm că mama lui Costa era din cătunul Costești (peste munte de Herculane), din familia Sima. Se mai știe că Lazăr a fost grănicer în Solda Imperială.

Un cuplu foarte prolific, Lazăr și soția lui au adus pe lume nu mai puțin de opt copii: șase băieți (între care și străbunicul meu Gheorghe), cunoscuți ulterior

sub numele de „Junii Gagii” și două fete. Toți cei opt au trăit până la o vârstă rezonabilă, cu excepția unuia, care a murit prematur (la aproximativ 50 de ani) din cauza unei infectări cu rabie. Acest fapt denotă o constituție fizică solidă, un capital genetic foarte bun-considerând nivelul asistenței medicale la mijlocul și a doua jumătate a secolului XIX; practic, oamenii se bazau pe cunoştințele medicale ancestrale, așa cum s-au transmis din generație în generație, de-a lungul existenței milenare ale acestui popor.

Nu există date certe privind ordinea în care au venit pe lume cei opt copii, mai ales a celor două fete; cât privește pe băieți, estimarea pare a fi cel puțin rezonabilă. Fetele au fost: Ana și Ancuța, iar cei șase băieți („junii Gagii”): Ion, Trăilă, Gheorghe, Nicolae, Crăciun și Ilie. Dacă e să localizăm temporal nașterea celor opt, cred că este foarte rezonabil a se considera perioada 1838–1852...”

Cu prietenie,

Traian

Scrisoarea III

22 noiembrie 2020

Dragă Lavinia,

Sunt atâtea de spus...

TRĂILĂ LALESCU – Tatăl Matematicianului...

„...Trăilă a fost al doilea ca vârstă între cei 6 frați și 2 surori, după Ion, s-a născut la 25 Februarie 1845. Încă de mic, din clasele primare la Cornea, manifesta o inteligență foarte ascuțită, drept pentru care dascălul și preotul satului conving părinții să-l ducă la Gimnaziu în Caransebeș; așa ceva era un lucru foarte rar pentru vremurile acelea, din considerente de mentalitate (țăranul român se dezlipea greu de pământul lui) dar și al eforturilor cerute. În Caransebeș, micuțul țărănuș de la Cornea locuia cu alți elevi într-un fel de internat privat, ce aparținea unor germani sau unguri. Pentru căldura din timpul iernii, frații lui aduceau de la Cornea lemne cu căruța, pe o distanță de 45 Km.

Într-o zi, mama lui a venit în vizită la internat și observând cum ceilalți elevi erau absorbiți de studiu, li s-a adresat: „...văd că voi copii cetiți, dar Trăilă al meu nu”, la care unul din ei a răspuns: „...el o dată se uită pe carte și știe tot, iar noi tot citim și nu mai pricepem”.

După ce a absolvit și Școala Grănicerească în Caransebeș, a urmat Academia Militară „Wiener Neustadt” de lângă Viena, pe care a încheiat-o cu calificativul „eminent”. Nu se dedica totuși unei cariere militare, ci funcționează un timp ca profesor în Caransebeș, după care pleacă la Zara în Dalmația, într-o misiune cultural-educativă spre beneficiul comunității Istro-Române. Întors la Caransebeș, se căsătoreşte cu Maria, o ardeleancă pe care noi o bănuim să fi fost din județul Hunedoara de azi, poate din Țara Hațegului. Am încercat o acțiune de

identificare a neamului hunedorean al Mariei, dar s-a dovedit a fi ceva foarte greu de realizat, cu depărtarea mea de țară.

Din aceleași rațiuni care l-au dus la Zara, pleacă în 1869 în Regat, cu bunul său prieten Moise Groza și împreună iau parte la Războiul de Independență din 1877. În anul 1879 primește cetățenia Regatului. Participă la construirea căii ferate Turnu Severin–București, în calitate de inginer. La 12 iulie 1982 Trăilă și Maria sunt binecuvântați cu nașterea fiului lor, viitor mare matematician, parlamentar, inginer, fondator al Institutului Politehnic din Timișoara – TRAIAN LALESCU.

*Pe lângă calitatea lui de om al științei și educației, profesorul Traian Lalescu a fost și un mare patriot; în 1919 s-a alăturat altor intelectuali români de marcă și s-a deplasat la Paris pentru o febrilă activitate de „lobby" în favoarea reîntregirii neamului, pentru ceea ce avea să fie România Mare; se organizau ceaiuri, recepții unde erau invitate personalități ale Franței și altor puteri ale vremii; în activitatea lor la Paris, ei aveau și un standard pe măsură – Prințesa Maria, viitoarea Regină. De asemenea și nu întâmplător, tot în 1919, Traian Lalescu publică la Paris „**Le problème ethnographique du Banat" (Chestiunea etnică a Banatului)**. În ultima parte a vieții, profesorul intenționa să abordeze ca preocupare principală studiul Electronicii, căreia îi anticipa un mare viitor; în acest sens, s-a întors la Paris, unde într-un singur an a depus toate examenele spre obținerea diplomei de inginer; activități și realizări imense pentru o viață de doar 47 de ani, din care ultimii doi în boală. A fost membru marcant în „Societatea inginerilor Români", alături de Anghel Saligny și alții, ales membru post-mortem al Academiei Române și... a fost și primul preşedinte al clubului „Sportul Studențesc". În anul 1927 se îmbolnăveşte de pneumonie, care avea să-i fie letală; împărtășea destinul bunicului meu.*

Am înțeles că i s-ar fi tras de la o noapte de gardă (după cum era obiceiul vremii) la catafalcul lui I.C. Brătianu; a fost un apropiat al Brătienilor, cu deosebire a lui Vintilă, care era și el inginer de formație. Nici tratamentul de la Nisa, în Franța nu l-a putut salva și este înmormântat la București, la 15 iunie 1929. Voi reveni cu referiri la profesor și relația lui cu Cornea și Banatul, într-un capitol dedicat bunicilor mei.

*Înapoi la Trăilă Lalescu (tatăl omului de știință), acesta a cunoscut în Regat o carieră strălucită în domeniul bancar; a lăsat și o lucrare, intitulată: **„Agenda băncilor populare și metodul de coeficient Lalescu"**. Era adesea relocat în alte mari orașe unde se cerea o înaltă expertiză întru funcționarea eficientă a băncilor, precum la Iași și Craiova. Așa se face că ilustrul său fiu urmează studiile liceale la faimosul „Costache Negruzzi" din Iași. Intri în holul acestei „cetăți a inteligenței" și prima dată îți atrage atenția o imensă placă de marmoră pe perete, cinstind pe toți șefii de promoție, de-a lungul anilor; și vezi promoția 1900: Traian Lalescu iar anul precedent: Eugen Lovinescu. Da, o priveliște superbă și orice comentarii privind locul acestui liceu în istoria învățământului românesc, sunt de prisos; dar placa de marmoră e plină de multe alte personalități. Într-una din sălile de clasă*

există încă banca „Traian Lalescu” al cărei șezut îi răscumpără pe cei mai buni elevi, între care a fost și nepoata mea de văr, Veronica Calțun, azi ingineră de Software în Seattle (SUA). Iubesc acest oraș; mă plimbam în 2002 cu vărul meu ieșean, Traian Calțun și trecând prin zonele clasice, vedeam înclinația spre istorie, cultură, substanță și respect de sine, ca națiune.

*Viața lui Trăilă Lalescu a fost variată chiar aventuroasă; pe lângă cele prezentate mai sus, demn de menționat este aportul său la înființarea băncii „Creditul Agricol”, fiind un adept al creșterii clasei mijlocii. În 1887 chiar a publicat o lucrare **„Agricultura noastra față cu creditul”**. O altă lucrare (nu avem titlul) a publicat-o în anul 1888. Ardeleanca Maria-soția lui Trăilă a fost implicată în creșterea nepoților ei – copiii profesorului. Sora bunicului meu mătușa Chiva (Paraschiva) a petrecut o vreme în casa lor din București și ne-a povestit numai în cuvinte bune despre Maria; un chip luminos și cu multă bunătate sufletească devenise, firește, bunica favorită. Maria și soțul ei au sfârșit în orașul Giurgiu, unde și actualmente își au mormântul. În 1915 am contactat Episcopia Giurgiului și administrația cimitirului „Sf. Haralambie”; oamenii au fost amabili, dar n-au reușit să le găsească mormântul. Bunul nostru preot Nicolae Văleanu avea visul de a-i reînhuma la Cornea, în curtea bisericii, căci asta a fost dorința fiului lor, profesorul Traian Lalescu, care murind prematur, nu a putut să o îndeplinească...”*

Pe mâine,

Traian

Scrisoarea IV

23 noiembrie 2020

„...Servus Lavinia !

E seară aici, puțin cam somnoros, dar mă gândesc că poate ai o dată fixă pentru prezentarea lucrării.

Deci noi cei din CORNEA suntem descendența „laterală” – cea directă este la Bucureşti, unde trăiesc 2 nepoți direcți ai lui TL: Smaranda Lalescu (ing. electronist și femeie de afaceri) și Traian Fintescu (dascăl). Există o fundație „Traian Lalescu” pe care ei au înființat-o. Eu nu sunt membru acolo, întrucât acum vreo 10 ani, Smaranda și cu mine am avut nişte divergențe pe chestiuni ideologice și .... păcat. Traian Lalescu s-a întâmplat să se căsătorească cu o fată bogată – Ecaterina Procopescu, al cărei tată era judecător la Curtea Supremă și mare latifundiar în Ilfov. În folclorul familiei există o poveste simpatică: Mama fetei s-a dus la prof. Țițeica (al cărui asistent TL era) și i-a zis: „Dle prof, asistentul dvs. face curte fiicei mele, dar e din... clasa mijlocie”. Profesorul Țițeica care nu suporta materialismul i-a tăiat-o scurt și așa: „Du-te doamnă liniştită

acasă căci mintea băiatului face mai mult decât 10 moșii d-ale voastre". Au avut împreună 2 fete și 2 băieți: Mariana moartă prematur în accident de automobil, Florica-Yvonne, mama lui Traian Fintescu, Nicuşor (moare tânăr de Leucemie) și ... din nou Traian (tatăl Smarandei) poet și redactor – a murit în 1976; a trecut săracul prin lagărul de la CANAL în anii '50. Lui Uica Traian îi plăcea brânza și răchia de la Cornea. Era o bunătate de om. Smaranda are 2 feciori la București: Traian-Alexandru (Economist) și Ștefan.

Ceva interesant: tatăl Smarandei și tatăl meu Gheorghe erau născuți în aceiași ani, eu și Smaranda la fel – plus băiatul ei cel mare și fiul meu la fel (1982) și pe amândoi îi cheamă Traian-Alexandru. Soția lui TL a murit la a 5-a naștere, împreună cu fătul; De la vârsta de 44-45 de ani a încetat munca de cercetare din cauza bolii; avea planuri legate de telecomunicații. A murit deci în 1929 la 47 de ani. Am aici câteva cărți despre el. Cred că e recomandat să tipărești aceste scrisori pentru dosar; sigur, tot ce scriu este adevărat. Mâine îți voi scrie despre mine.

Pe curând,

Traian...

Scrisoarea V

24 noiembrie 2020

Traian Lalescu – nepotul

„...Servus Lavinia,

Cât despre mine... m-am născut la Cornea în 1954 (într-o zi cu ghinion), fiind al 3-lea. Părintele Nicolae Văleanu (colaborator a lui N. Iorga și TL) a alergat la tata și i-a zis: „Gheorghe, pe astă să-l numești Traian, să nu se piardă numele" – iar numele a fost adesea o povară pe umerii mei. Am deci 2 frați mai mari, unul la Cornea și altul la Caransebeș. Am urmat liceul „Traian Lalescu" (!!!) din Mehadia (azi Nicolae Stoica de Hațeg) și Facultatea de Științe Economice la București și Timișoara – pe care am absolvit-o în 1979. Mi-am luat slujbă la Moldova Nouă (ind. minieră) ca să pot fugi și am reușit acest lucru în 1984, când am ajuns în SUA. După 2 + ani am reîntregit familia cu soția și cei 2 copii – bine, am divorțat în 2009. În America, am lucrat diverse joburi de-a lungul anilor – ultimul a fost poziția de Budget Analyst la Primăria unui oraș – timp de 14 ani. Nu am insistat nici pe carieră, nici pe chiverniseală – poate am greșit. M-am implicat în multe legate de Exil, cauza României, etc. Am colaborat cu răposatul Ion Rațiu (ce Român !!!) în mișcarea UMRL a Exilului – dar când văd ce e azi în România, mă încearcă un gust amar: o națiune pe cale de dispariție.

Ai grijă de tine,

Traian ..."

La un Secol de Studiu... 1920–2020

Astăzi lumea s-a schimbat, dar istoria va rămâne aceeaşi. Oamenii vin și pleacă. Realizările rămân. Performanțele rămân. Valoarea noastră o vor da urmașii prin respect și apreciere. Prin neuitare. Traian Lalescu a fost o prezență „tezaur" în cultura bănățeană, o resursă sustenabilă prin toate performanțele științifice și implicarea pătimașă în viața socio-politică a vremii. Fiecare loc prin care a trecut, fiecare urmă pe care a lăsat-o este o binecuvântare. De câte ori pășesc pe treptele facultății am un sentiment de mândrie și recunoștință. Cât de greu au trăit oamenii la începutul secolului, cât de greu ajungeau tinerii la școală și câtă dorință și ambiție de studiu exista! Astăzi trăim cele mai bune vremuri din toate timpurile, avem totul la îndemână....avem o Universitate, avem cei mai buni profesori, cea mai bună bibliotecă din țară și cei mai buni absolvenți. Avem... un Secol de Studiu.

Bibliografie

UN OM PENTRU ISTORIE: TRAIAN LALESCU. Culegere de fragmente de texte din opera matematicianului. Note introductive şi biografice de Smaranda Lalescu, Solomon Marcus, Traian Fințescu, Daniel Dăianu, Florin Georgescu, Şerban Strătilă, Fundația Traian Lalescu, 2015.

CHECEA ALINA-LAVINIA
Studentă Facultatea de Ştiințe ale Comunicării
Universitatea Politehnica Timişoara

CUPRINS

PROFESORUL CA OM, OMUL CA PROFESOR

Articole. Traduceri. Recenzii. Consemnări

philologicaBANATICA

2

2020

